

AGAGELDI ALLANAZAROW

Inim Babageldä bagyşlanýar

HAZARYŇ YSSY TOMSY

(Roman we nowellalar)

Aşgabat
TDKP - 2006

UOK 894.361

A.48

A. Allanazarow. Hazaryň yssy tomsy
(Roman we nowellalar). - TDKP, 2006

Tanymal ýazyjy Agageldi Allanazarowyň «Hazaryň yssy tomsy» romany hem türkmen topragy öz beýik Garaşsyzlygyny alandan soň dörän uly göwrümlü eserleriň biri boldy.

Roman taryhy eser däl, emma ol ondan şeýle bir uzakda hem däl. Ýazyjy eseriniň gahrymany Mämmethanowlaryň maşgalasynyň mysalynda uzak geşmiş bolmadyk bu döwri dartgynly taryhy wakalaryň üsti bilen beýan edýär.

Şeýle-de bu kitaba ýazyjynyň dürli ýyllarda çap edilip, okyjylar tarapyndan gyzgyn garşylanan nowellalarynyňam birnäçesi girizildi.

TDKP №65

KBK 84.Tür 1
© Allanazarow, 2006

SERI DUMANLY DAGLAR

*Adam ogly özün bilmey,
Gedem-gedem ädejek sen.
Magtymguly*

*Gül degresin zag aldy-ow, zag aldy
Saýyly*

Tereňligi halaýan ýazyň öýländen soňam Aşgabad ýene bir gezek ýagşyna garyp, köçelerinde şapadaňlap, çygyna dolap alaýyn diýenligi belli boldy. Öňem paýrap-paýrap, ýaňyrak şäheriň üstünden çabga geçipdi. Köpetdag tarapdan hümerlenişip, burugsaşyp, süri gara öküz bolşup, dyzanyşyp gelýän goýry bulutlar eýmendirijidiler, olar hamala ýene-de kyrk gije-gündiz ýagyn ýagdyryp, Nuh atanyň gämisinden başga ähli zady ýuwup-ýalmap gark edýänçä, köşeşmejege meňzeyärdiler. Emma ýaz bulutlary tap bilen bolýarlar. Olar ýene-de, bu gezegem özleriniň haçan nirede, haýsy pasylda gezip ýörendiklerini tiz ýada saldylar.

Ertirden bäre şäher depesinde gernişip, bürenişip, topar tutuşyp ýören ol bulutlar birsalym ýagyp, daş-töwerekde çapawullaşyp, gezişip ýagşy keýpden çykansoňlar, ýene-de ýeňse-ýan berşip tesişip, gyssanmaç, öz gelen ýerlerine — alysdan belent gerişleri lemmerlenişip görünýän Köpetdag tarapa çekilişmek bilen boldular.

Bulutlar öz göterip düşüren sallam-sajak, dagynyk goş-golamlaryndan eteklerini oňly saýlap-saýlamankalar, ýene-de asmanda Gün görüldi. Dünýä täzedden ýalpy-ýazlyga öwrüldi. Indi tereň töwerek haýsydyr bir tolgundyryjy arzuwly gürrüňi aýdasy gelip, uýalyp, onam aýdyp bilmän tolgunyp duran kalby heserli gelne meňzäp, syrlydan uz görüldi.

Mundan birnäçe sagat ozal Stambuldanda ugran uçar indi hä diýmän, aňyrsy iki sagada galyp-galmanam gelip, Aşgabat aeroportuna gonmalydy.

Iki hepde mundan öň Hasaryň aýaly Dünýä aladaň bilen şu ýerden «Niredesiň, Stambul?» diýip, asmana göterilip gidipdi.

Hasar aýalyny garşylamaga aeroporta gelende, uçaryň gelip gonaryna entek ep-esli wagt bardy. Ir gelipdi.

Hasar uçaryň gelip düşerine henizem şol ýigitlik döwründäkisi ýaly, onda Dünýäniň gaýdyp gelýänligini pikir edip, onuň gelerine howlugýardy. Dünýä Stambuldandan «Pylan gün barýas» diýip, habar edeli bári Hasar ony eýýäm hyýalynda, öňünden çykyp, telim bir gezek garşylapdy. Ol uçary garşylamaga gaýdanda, onuň gelerine entek arsyz wagtyň barlygyny hem bilýärdi.

Esger ykbally Hasar öňem öz Dünýäsini ençeme ýurtlaryň aeroportlarynda köp garşylapdy. Bu gezegem «Barýan» habary gelenden ony özüniň öňküleri ýaly, öňünden çykyp, garşylap, öýüne getiräýmese, aňsat ynjalyp bilmejegine bada-bat düşünipdi. Bu oňa ömür ýolunda endik bolan häsiýetleriň birisidi.

Dünýä ýaňyrakdan bári ýurtda adygyp ugran «Hasan» firmasynda dilmaç-kömekçi bolup işläp başlapdy. Onuň ýaşlykda höwes edip öwrenen, öňler durmuşda juda bir hökmanlygy-da bolmadyk inlis diliniň ahyrsoňy nobaty gelipdi. Ondan başga-da Dünýä harby maşgalasy bolup, on baş ýyldanam gowrak Berliniň eteginde ýaşansoň, ol nemes dilini-de gowy bilýärdi.

Ýakyndan bári onuň işleýän firmasynyň başlygy kuwwatly türk kompaniýalaryň birini arka tutunyp, şonuň bilen bilelikde paýdar bolup, Türkmenistanda has uly, ikitaraplaýyn ähmiýetli işleri ýaýbaňlandyrmagyň ugruna çykyp ýördi.

Hasar ýaňy maşynyny çabgadan soň, şalpy-şaraň bolup oturan şäher köçeleri bilen aýlap-öwürüp sürüp gelýärkä özüniň aeroporta irrägem barýanlygyny ýatlap, biraz wagt geçirmek üçin, ýolugra oglunyň öýüne sowlup, agtyjaklaryna hem eneleriniň gelýänligini aýdyp begendirmegi, taýyn çay bolsa, onda ondanam bir käse, ýarym käse içip geçäýmegiň hem bir pikirini edipdi. Ýöne bir baransoň, agtyjaklary bilen oýna gyzygyp, gijä galaýmagynyň hem ahmaldygyny, her gezek olaryň ýanynda bolanda, özüniň wagtynyň nähili geçýänligini bilmän

galýanlygyny ýatlap, hiç ýere sowulman, göni gidiberenini kem görmändi. Onsoňam agtyklaryň ýanyna olaryň sapardan gelýän mähriban enelerini hem özün bilen maşyny dolduryp alyp barmak has ýakymly boljakdy. Hasar Dünýäniňem indi soňky wagtda has-da, birhili, öz çagalaryndanam süýji ýaly bolup görüňän agtyklaryny, telim günün aýrallygyndan soň, şol ýerlerde-de ýatlap, juda göresiniň gelendigini, duşandan olary özünden ilki: «Meniň mähribanlarym, pişijeklerim» diýip, bagryna basyşyny göz önüne getirip, kalbyna gönençlik çaýyp oýlanýardy.

Dünýäni Hasaryň öňküleri ýaly, uçardan düşüp gelýärkä nazary bilen asmandan gapyp alan ýaly edip, garşy alasy gelýärdi. Ýogsam ol özüniň barýanlygyny aýdyp jan edende: «Sen işliräk bolsaň, arkaýyn bolaý, öňümüzden firmanyň maşyny çykar, menem şonuň bilen öýe bararyn» hem diýipdi. Yöne Hasar şonda-da bada-bat onuň sypaýyçylygyny unamandy. Ol: «Ýok, gelin baý, seni özüm garşylamasam bolmaz, çagalaryň ýanyna ýetirmänkäm, ýolda öýümize sowlup, seni bir çola ýanap alaymak niýetim-de ýok däl...» diýip, oňa ýarym degişme bilen özüniň aeroportda garşylanjaklygyny anyk edipdi.

Geçen iki hepdäniň içinde Hasar gelni gaýtarma giden, ýaňy öýlenen ýigit ýaly, sabyrsyzlyk bilen ýola garap, onuň höwesinde bolupdy. Indi otuz ýyla golaý wagtdan bäri bile biten ýaly bolup ýaşap ýören Dünýäsinden ol soňky ýyllarda, munça wagtlap aýra düşüp görmändi. Umumanam, Hasar ýekelige bolýan adamam dälidi.

Dünýä Stambula iş saparyna gidende, ol bir hepdeden özüniň gaýdyp gelmekçidigini aýdyp, wagt belläp giden hem bolsa, gaýdyp gelmeli günlerine bir gün galanda Hasara ýörite jaň edip, özleriniň bu ýerdäki duşmaly adamlarynyň häzir başga bir ýurtda iş bilen gezip ýörenligini aýdyp, öz saparlarynyň möhletini ýene-de bir hepde uzaltmaly bolandyklaryny habar beripdi.

Hasar şonda öz ýanyndan: «Görülmeli adam bilen ilki gidilmänkä telefon bilen habarlaşyp, onuň ýerinde boljak

wagty gidibereniňizde bolmadymy?» diýip, ýene bir hepdäniň aýralygyny kyn görüp, nägile bolup, käýinen hem bolsa, wagtyň geçmegi, Dünýäniň gaýdyp gelmeli gününiň ýakynlamagy bilen, onuň öňki pikirler könelişip: «Ýumşa giden biraz eglense, kem bolmaz» diýip, ony işleriniň, ýola düşüp ugranlygy bilen bagly pikirleri başda öwürüp, işiň bitmegi bilen belli bir derejede öz maşgalasynyň hem bähbidini göz önünde tutup, ony gowy günler bilen baglap, ilkinji dartgynly pikirlerinden daşlaşyp, biraz arkaýynlandy.

Dünýäniň iş bähbidi bilen ýene bir hepde Stambulda galmagy bilen gaýybana ylalaşypdy. Ony tizräk öýe dolap getirmek islegini bolsa ol özüniň juda zenan mährini küýsöp, hyruçlanandygy bilen baglady.

Hasar aeroporta gelip, maşynyny ýörite ulag goýulýan ýerde goýup, wokzal jaýyna giren mahaly giňiş zalyň boşlagdygyny gördi. Onuň garaşýan uçarynyň gelip gonaryna bolsa entek ýene-de ep-esli wagtam bar. Hasar uçaryň geler wagtyna çenli birki kässe kofe içip, şol ýerde güýmenip garaşmak üçin aeroportuň ikinji gatyndaky garbanyşhana göterildi. Ol ýerden dünýä synçy bolup oturmagyň hiç neneşi bolmajagyny pikir edip, aýna diwaryň gapdalyndaky boş oturgyçlaryň birini saýlap aldy. Oturjak oturgyjyny biraz ýeňsä çekip ornaşansoň, ýakasynyň iliklerini ýazdyryşdyryp, howlukman, öz arkaýynçylygyny aldy.

Stol hatarlaryň arasynda aýlanyp, özüniň uzyndan gelen gelşikli aýaklaryny güjeňleýän ýaly, bir-birine süýkeşläp, hyzmatda bolup ýören gysga ýubkaly, mele saçly gyz birazdan eli depderçedir ruçkaly, özüniň hyzmata taýyndygyny mälim edip, onuň ýanyna geldi.

— Buýruň!

— Bir gyzgynja kofe getiräýseňiz!

— Bizde sowuk kofe berilmeýär. Ýene näme getirmeli bolsa aýdyň! — diýip, mele gulkap gyz ýene-de Hasaryň ýüzüne dikanlap, onuň özüne iýmek üçinem bir zatlar buýraryna garaşdy.

— Häzir bir kofe beriň, soňunam soň görüberýäs.

Hasaryň sargydyňy az gördümi-nämemi, hyzmata gelen gyz öwrülip gidip barşyna dodagynyň çeti bilen sähelçe tumaklyja ýylgyrybam goýberdi.

Aýalyny şeýdip, öňünden çykyp garşylamak Hasara onuň bilen ýaşan döwürlerinde endik bolan zatlaryň biridi. Bu pursatlar, esasanam, onuň harby lukman bolup gulluk eden ýerleri — Orusýetiň şäherleridir, soňra SSSR-iň Germaniýadaky goşun bölümünde gulluk eden döwürleri bilen baglydy.

Hasar özüniň Dünýäni öňünden çykyp, aeroportda garşylan döwürleri bilen bagly pikirlerine ulaşan mahaly, kalbyna ýene-de hoş hyýallar çaýylyp, ol günleriň bolsa özüne golaý gelen ýaly bolanlygyny duýdy.

...Ol häzir pikirinde özüniň Berliniň aeroportunda uçara garaşyp, hamala, ony gördügi ýüwürüp öňünden çykaýjaga, gonuş meýdançasyny synlap, hoş hyýala berlip, Dünýäni garşy alýan pursadyny göz önüne getirýärdi.

Hasar her ýyl tomus zähmet rugsadyna çykyp, Watana gidilende çagalary bilen bile gidýän hem bolsa zähmet rugsadynyň wagty dolup, gulluk edýän bölümine gaýdyp barmaly bolanda ol Dünýädir çagalarynyň mamalarynyň, dogan-garyndaşlarynyň arasynda ýene birsalym bolmak isleýändigleri üçin, yzyna bölümine, köplenç, bir özi gaýdyp gelmeli bolýardy. Onuň çagalary her ýyl diýen ýaly ýene-de öz ýakynlarynyň arasynda bir aý, ýarym aý bolşup, okuw başlanmazdan bir hepde, on gün öň kakalaryny küýseşip gaýdyp gelerdiler.

...Ýap-ýaňyja Moskwadan gelip, Berlin aeroportunda gonan uçardan adamlar düşüşip durandyr. Garşy alýanlaryň hümeriniň arasynda boýurganyp duran Hasaryňam nazary eýýäm haçan şol ýerdedir. Şonda bir pursadam bolsa, oňa adamlar uçardan däl-de, asmandyr zemin aralygyna gerňelen basgançaklardan düşüşip, hut asmanyň öz garnyndan çykyşyp gelýänlere meňzeýärdiler. Uzakdan uçardan çykyp gelýän Dünýä basgançakda peýda bolan mahaly onuň uzyn ýaşyl köýnegi pasyrdap, baýdaga meňzäp görnüp gider, Ine-de, ol ýene-de bir görseň, her eli

bilen çagalarynyň biriniň golundan tutup, adamlaryň arasy bilen töweregine garanjaklap, garşy alýanlaryň biri bolup duranlygyny bilýän öz Hasaryny gözläp, howlугybrak ýöräp gelýärkä, keýerjekläp töweregine hyrydar gözlär. Gördügem görenini mälim edip, begenip myssa ýylgyrar-da, soňundanam «Biz, ynha, bärde!» diýýän ýaly elini ýokarsyna göterip salgar. Dünýä soňra Hasary görenini höwes bilen ýanyndaky çagalaryna buşlar, olaram şonda begenişip, ejeleriniň sereden tarapyňa seredişip, kakalaryny görmäge howlугyşarlar. Hemmeleriň kalby bolsa eýýäm şatlykdan doludyr.

Hasar hyzmatkär gyzyň getiren kofesine güýmenip, aýna diwardan arkada görünýän, gözyetimden-gözyetime ýaýrap oturan çyg çeken dünýäni synlap, özüne ýakymly geçmiş bilen bagly şeýle oýlara oýurganyp oturdy. Hasaryň sag tarapynda «Boing» uçarlarynyň birnäçesi aeroportuň önünde söýgi bilen arkalary sypalanan dal bedewleri ýatladyşyp, hatarlanyşyp durdular. Mahal-mahal gözyetimde bir ýerlerde gonan uçaryň aňyrdan barha badyny kemip, ýatagyna golaýlanyny duýan gyrat ýaly hokranyp, düwdenekläp, ýetip gelýäni görünýär.

Hasaryň pikirleri özüni küýsöp, Stambuldan uçup gelýän Dünýäniň mähir-muhabbeti bilen bagly bolany üçin, ýakymly hem imrindirijidi.

Şol barmana-da Hasaryň, Dünýä bilen är-aýal bolşup bir ýere gidermen bolşup, şaýlanyşyp durkalar, Dünýäniň saçlarydyr üst-başyna timar berip, göwnüne geregindenem artyk eglenç edip, aýnaň önünde beslenip duran şekili peýda boldy.

Hasar bolsa eýýäm-haçan, maşynyny ýola häzirläp, daşarda oňa garaşyp, sagadyna seredip: «Bu nä gelibermedi?» diýip, alada galyp, biraz howlугyp garaşyp durandyr. Geler ýerde gelmänsoň, ahyram onuň özi maşynyny öçürip, yzyndan sorag salyp geler. Dünýä bolsa henizem aýnanyň önünde, eýläk bir öwrülip, beýläk bir öwrülip, haýsy köýnegini geýip, haýsy ýaglygyny atynanda özüne has gelişjekdigini pikir edip sypanyp durandyr. Onýança Hasar: «Näme, aýna-ha ýelmeşip galaýan-a

dälsiň, henizem durmuň sallanan bolup, ýör-dä, gitjek bolsaň!» diýip, aňyrdan geler. Dünýä ýoldan saklaýanyň özüdigini ýatlap, günäsini duýup, onuň ýüzüne ötünçli seredip ýylgyrar, soňundanam, aňyrdan owsunyp, bir gowy bolup gelşine: «Ine, barýan-la, oglan!» diýip, minneti çekilýän arzyly zenanlygyny ýatladyp näzirgär. Hasaryň höwesindäki mähir-muhabbetden myňňyldap duran gelne öwrüler.

Şeýle bolanda Hasar käte göwni gidip, kalby joşup, duran ýerine ony kakyp alan ýaly edip, öz gujagyna götererdi-de, nirä, näme üçin barýanyňy hem unudyp, duran ýerinden yzyna öwrülip, Dünýäniň garşylygyna, hyk-çokuna seretmän, ony göterip yzyna dolanardy...

Dünýäniň soňra bulaşan düşege çolanyp, gyssagarada ýüzugra çykarylyp, eliň tersi bilen gapdala atylan geýim-gejimleriniň hersini bir ýerden tapyp, söýünç bilen nägile bolandan bolup, käýinip oturyşy onuň gözünde galan in gowy pursatlardy.

— Şu erkeklerde asla durum bolmaz eken. Heleýleri bezeniberdimi, onsoň bular öz haly bilen bolmaýarlar...

Täzeden geýnip, söýünçli käýinip duran Dünýäniň sesem şu pursatda onuň gulagyna diýseň ýakymly eşidilerdi.

Hasar şol oýurganyp oturyşyna birsalymdan ýeňsedem kimdir biriniň nazaryny syzdy. Ýalňyşman eken. Haçan-da ol hyzmatdaky gyzy töwerekden gözländen we oňa bir zat diýermenden bolup, oturan ýerinden biraz gobsunyp, ýeňsesine öwrülen mahaly özünden iki stol beýlede gözün kaklyşandan ünsüni özüne çekýän bezemen bir, kyrk-kyrk baş ýaşlaryndaky aýalyň, on iki-on üç ýaşly, gözleri höwesli gyzjagaz bilen bir stoly ara alşyp, ýapyrylyşyp, ýaşyryn bir zadyň gürrüni edýäne meňzeşip, töweregi syrly synlaşyp oturandyklaryny gördi.

Hasaryň ýeňsesine öwrülen mahaly aýal, oňa däl-de, onuň egniniň üstaşyry äpişgä seredip, ol diwaryň aňyrsyndan görünýän uçarlary synlaýandan bolan bolmaga çalyşdy.

Barybir Hasar onuň özüne dikilen ogrynça nazaryny sep bermän, yzyna ýygnajak bolup, biraz gyzaryp-bozaryp azara galanyny, gyzjagaz bilen onuň arasynda näme gep bolandygyny bilmese-de, ýöne özi bilen bagly haýsydyr bir gürrüňiň-ä bolanlygyny aňdy. Şonuň üçinem Hasar bulary ilki haýsydyr bir gatnaşylyp ýörlen maşgalarynyň adamlarydyr öýtdi. Bir pursadam bolsa aýaly tanarmandan bolup, ony siňňin synlady. Ýöne barybir ol bezemen aýaly-da, onuň ýanynda oturan gyzjagazy-da öň nirede görenligini ýadyna salyp bilmedi. Aýalyň onuň öň duşan maşgalasy bolmazlygy hem gaty mümkin. Eger şeýle bolsa olar ýylgyryşyp ýa-da baş atyşyp, hökman özleriniň bir-birlerini tanaýandyklaryny, adaty şeýle ýagdaýda edilişi ýaly, bir nyşan beräýmeli hem ýalydy. Şonuň üçinem ol soňra özüniň syna düşmeginiň sebäbiniň özünden däl-de, egnindäki harby geýimindendigini pikir etdi. Birsydyrgyn gögüş-garamtyl düşümlü matadan tikilen harby geým Hasara hemişe-de gelşerdi, ony syrdam, sagdyn, öz ýaşyndan has ýaş, şol bir wagtda bolsa agraşdan gelen salyhatly edip görkezerdi. Ol ozalam mahal-mahal ünsli zenan gözleriniň özüni ogrynlyk bilen göz astyndan höwes bilen synlap goýberýändiklerini duýýardy. Has-da, öz ýanlaryndan komandir bolmagy arzuw edişip, göwün ýüwürdişip ýören çagalar oňa duşanlarynda hezil ederdiler. Ejeleriniň golundan tutup geçip baryşlaryna: «Eje, menem ulalsam, şol daýy ýaly komandir boljak!» diýişip, ony ejelerine guwanç bilen görkezerdiler. Bu, köplenç, çagadyr ejäniň, Hasar bilen bilelikde bir-birege düşünişmek bilen buýsançly, ýylgyryşyp seredişýän ýakymly pursady bolardy.

Hasara ol aýal özüne gelişýän geýimleri bilip, olary wagty-möwsümi bilen geýmegi oňarýan ygtyýar maşgala bolup göründi. Ol ýeňsede toplan jemlän saçlaryny, maýdaja gülli syýa reňk ýaglyk bilen bogupdyr. Ýakasy ýörite serpilen gara gaýyş keltekçäniň aňyrsyndan onuň geýen, boldan keşdelenen goňras gyzyly köýnegiň bir bölegi görünýär. Biraz eglibräk gürrüň edenden bolýany üçin, onuň boldumly zenan göwüsleri stol üstüne sähelçe labyr atyp dur. Nämüçinligini bilmese-de, Hasara şol bir wagtyň özünde aýalyň

garaýşynda hyrydarlyk alamatynyň bar bolşy ýaly, onda syrly ýaňsy hem bar ýaly bolup duýuldy.

Dogumly, nätanyş aýalyň bir bakyşda, suwa atylan çeňňejiğiň ol ýerden balygy ýalpyldadyp çekip alşy ýaly, Hasaryň pikirlerini çekip alanlygy belli boldy. Hasar ilki, ol barada: «Göz — derýa» diýleni, nirä seredende bolmaýar» diýibem bir pikir etdi. Ýöne ýene-de ol özüniň bu pikiri bilen uzak ylalaşmady. Muňa-da aýalyň nazaryndaky ünjümi, ýaňsımy ýene-de bir zatlar bar ýaly bolup duýulmagy boldy. Soňra bu barada pikir ýöredip ugranyny özi hem duýman galdy.

Hasar aýalyň döwrebap geýnişinden, barmaklarynda altyn ýüzükleri goşa-goşadan ýalpyldadyp, boýnuna altyn zynjyr çolaýşyndan çen tutup, onuň kimem bolsa, soňrabaýan türkmen baýlarynyň biriniň tosunja keywanysydygyny pikir etdi.

Özi-de şol gezek seredenden soň, bezemen zenan kemteresinden Hasaryň oturan tarapyna öwrülip seredäýeýinem diýmedi. Öňüne getirilen kofeden dokmädelik bilen, göwünli-göwünsiz owurtlan bolup oturyşyna, wagtal-wagtal garşysyndaky gyzjagaz bilen birki oýnam gep alşandan boldy.

Her hili pikirler göwnüne gelse-de, Hasar tanyş ýaly bolup görnen gelni soňam nirede görenini wagty bilen ýadyna salyp bilmedi. Soňundan bolsa, hemişe bolşy ýaly, onuň nätanyş aýal hakyndaky pikirleri ýene-de öz Dünýäsi baradaky isleg, höwesli pikirlerge öwrülip gitdi.

Stambuldan uçan uçaryňam indi gelmeli wagty golaýlabam ýördi. Her gezek Aşgabat aeroportuna bir ýerlerden gelip, ýaňy gonan uçar aňyrdan howalanyp gelýäni görnen wagty Hasar, hamala, ondan Dünýä gelip düşäýjek ýaly mylaýym ýakymly duýgyny başdan geçirýärdi. Ol baradaky oý-hyýallaryň yzyna düşenligini özi hem duýman galýardy...

Hasar Dünýä bilen Aşgabadyň lukmançylyk institutynyň üçünji kursuny tamamlap, Leningradyň lukmançylyk institutynda okuwyny dowam etdirmäge baran ýyly tanşypdy. Şol döwürlerde türkmenistanly lukmançylyk institutynda okaýanlaryň has

tapawutlanýanlarynyň on-on baş sanysyny her ýyl şeýdip, lukmançylygyň has kämilleşen ýerinde okuwlaryny dowam etdirmek üçin, ondan-oňa geçirmek däbi bardy. Hasaram şol ýyl Aşgabatdan Leningrada okuwyny dowam etdirmäge gelen talypalaryň biri bolupdy. Ol ýaşayyş jaýynda özünden iki ýyl öň gelen Kakaw atly ýigit bilen ýaşaýardy. Şol günleriň birinde Kakaw indiki dynç günü özünüň ýigrimi baş ýaşyny bellämek niýetiniň barlygyny maslahat hökmünde aýdanda Hasar: «Başga ýaşy bellemeseňem, ýigrimi başi hökman bellemeli hemem Jahan ýaly öz gyzlarymyzyň birine palaw bişirdäýsegem kem bolmazdy» diýip, ony bada-bat göwünjeň goldapdy. Hasaryň Jahan diýmesi hem ýöne ýerden dälidi. Ol gyz Kakawyň kursdaşy bolup, olar okuwlaryny tamamladyklary ýazylyşyp, toý tutmagy arzuwlaşyp ýördüler. Ildeşlerçe ýanlaryna gelip-gidip ýören bu gyzyň özleri üçin bişiren palawyny Hasar öňem birki gezek iýip gören adamdy. Kakaw soňundanam şu ýyl bu ýere okamaga gelen, özünüň ýegen ugurlaryndanam bir gyzyň barlygyny, «Göz-gulak bolup duraweri!» diýip, ata-enesiniň garyndaşlarça ony özüne sargap goýberendiklerini hem ýatlady. Yakynda bolsa ol Jahan bilen gidip, garyndaş gyzyň bolýan ýerinden habar alyp hem gaýdypdy. Ol gyz Dünýädi.

Şonda ol hem daýysynyň ýaş toýna öz otagdaş boýdaşlarynyň ikisi bilen geldi. Hasar Dünýäni gören badyna ol barada öz ýanyndan pikir ýöredip ugranyny hem duýman galdy.

Ol ilki gyzyň heniz talyplyk menziliň adamlaryndan biraz ýaş görünýänligini, şäherli gyzlarça egne düşürilip gyrkylp, timar berlen saçlaryň oňa birkyýama rus gyzlarynyň keşmerini berýänligini, toýa geýen ýakasy keşdeli, pasyrdap duran ýaşyl kepder reňkli türkmen köýnegiň töweregi özüne hyrydar seretdirip, onuň türkmen gyzydygyny nygtaýanlygyny öz ýanyndan belledi. Dünýä gele-gelmäne ýoldaşlaryny oturanlar bilen tanyşdyransoň: «Hany, näme edilmeli iş bolsa, menem size kömek bereýin» diýip, otag bilen beýleräkdäki aşhana aralygyny

gatnap, Jahana onuň getir diýen zadyny getirip, äkit diýenini äkidip, kömek edip ýören palaw bişirýänçileriň arasyna goşuldy. Bir gezegem Hasar işdaçar üçin taýynlanan zatlara gaýmak goşup, garyp duran Dünýäniň göz astyndan özüne ogryn nazar aýlap, soňam dessine-de ony ýene-de yzyna dolap alyp, birhili uýatly gyzaryp-bozaranyny gördi. Dünýä soňam syr bilmezlik üçin, hiç zatdan bihabar, palawy agdaryp duran Jahana tarap ýarym göwre öwrülip, öz heser galtn nazaryny gizlemek bilen boldy.

Şonda Hasar bu pursatda gyzyň näme hakynda pikir edenini anyk bilme-de, ýöne onuň adaty bolmadyk pikir edenligini, ol pikiriňem bir ýanynda özüniň hem bardygyny welin aňdy. Dabara Hasardyr Kakawyň bile bolýan uly bolmadyk otagynda gurnalypdy, ýöne zenan maslahaty duýulýanlygy, her zat öz ýerini eýelänligini üçin, ol indi biraz giňeýän ýaly hem bolup görünýärdi. Erkek adamlar gyzlaryň: «Hany, geliň, saçak başyna geçiň!» diýerlerine garaşyşyp, hamala, işleri elinden alynsa, olaryň muny zenan mynasybeti elinden alnan ýaly görjeklerini aňýan ýaly bolşup, penjiräniň önünde çilimleşip, özara şüweleňli gürrüňçilige öwürlişip durdular.

Garaşylan soňky myhmanlaryň gelenine köp wagt geçmänkä, höwesli öý bikesi bolup ýören Jahan depesi bugaryp duran towukly palawy getirip orta goýansoň, mylakat bilen myhmanlary toý saçagynyň başyna çagyrdy. Hemmeleri oturdansoň, özem nahar taýynlan mahaly dakynan öňlügini aýryp gelip, Kakawyň gapdalynda özüne goýlan orunda oturdy. Dünýä-de Jahanyň gapdalynda ýerleşdi. Onuň garşysynda, daýysy Kakawyň gapdalynda bolsa Hasar otyrды. Olam Kakaw ýaly, üst-başyna timar berip bezenipdir, saçyny ýalpyldadyp, ýeňsä gaňryp darapdyr.

Saçak başynyň dabarasy barha beleň aldy. Hemmeler adatdan daşary täsin we şadyýandylar. Dünýä ýerinden turup, dalbynyp, joralarydyr öz adyndan kagyza dolangy sowgadyny daýysyny gutlap gowşuranda, daraklygyna galyp, soňundanam

onuň ýaňagyndan mähirli ogşady. Şampanly bulgury göterip gürlän wagty onuň biraz tolgunýanyny, uýalýanyny mälim edip, ýene-de ýüzüne sähelçe al reňk çäýyldy.

— Daýymyň-a ýaşynyň uzak bolmagyny, janynyň sag bolup, sag-aman okuwyny tamamlap, öz halaýan gyzy bilen durmuş gurup — Dünýä sözünüň şu ýerine ýetende daýysynyň gapdalynda, bir gowy bolup, sözün özüne degişli ýerlerini ýylgyryp, minnetdarlyk bilen kabul edip oturan Jahana tarap guwançly nazaryny aýlap goýberdi — bize-de sag-aman siz ýaly bolup, bilim alyp, maksadymyza ýetmek, ilimize abraý bilen dolanyp barmak nesip etsin! — diýdi.

Onuň zenanlarça biraz näzirgäbräk aýdan gutlagy töweregi galkyndyrdy. Hasar ogşalan goňşusyna gözügidijilik bilen seretdi.

Öz ýigrimi baş ýaşan dostuna niýetläp, sowgat alan galstugyny Kakawyň boýnuna dakan wagty bolsa ol:

— Goý, gelneje şu boýun bagyňdan tutup, hemişe seni yzyna düşürp: «Öz çoçam» diýip, itsin ýörsün — diýip degişdi.

Hasar şol toýdan soňky iki-üç günde nätanysş gyzyň bir bakyşda özüniň ýüregini yerinden gozganlygyna düşündi. Indi Dünýäniň keşbi onuň gözünüň önünden gitmeýärdi. Birde onuň ýaş toýda heserlenip, töweregi bilen gürrüňleşip oturyşy göz önüne gelse, ýene birde gyz oňa dalbynyp, höwesli seredýärdi. Şonda ol onuň babyr bileginden çalyp tutaýan ýaly alasarmyk, tolgundyryjy bir ýakymly duýgyny başdan geçirýärdi.

Özündäki bu ýagdaýy Kakawa hem duýduraýasy, onuň maslahatyny alaýasy gelýärdi. Ýöne Kakawyň ony entek çaga hasaplap ýörenligini bilýänligi üçin onuň: «Ol entek çaga ahyryn» diýen ýaly asla islenilmedik bir gürrüň tapyp, ýagdaýy bulaşdyraýmagyndan hem howatyr etmän durmaýardy. Ýöne joşgun berip, dyňzap gelen duýgy ony indi öz erkine goýmaýardy. Hasaryň Dünýäni bolmanda göz gytagy bilenem bolsa göresi gelip, ýüregi özelenip durardy. Dynç günleriniň birinde ahyr ol Dünýäni görüp bolmazmyka diýen pikir bilen öýden çykdy. Hasar Dünýäniň bolýan ýaşaýyş jaýynyň alkymyna gelip, tramwaýdan

düşende, Gün eýýäm al asmana göterilip, günortana ýakynlap ýördi.

Dünýä şol gün öz otagdaş gyzlary bilen, adaty günlerdäkiden has köp ýatyp, ukularyny gowy alşyp, ýaňyrak kere-mara düşekden turşup, günortanlyk edinmäge oturdydylar. Düýn otagdaş gyzlar giçlik bile otyrkalar, Dünýäniň daýysynyň şagalaňly geçen doglan gün toýuny ýene bir gezek ýakymly pursat hökmünde ýatlanlarynda, gürrüň arasynda Hasaryňam ady hem birnäçe gezek agzalypdy. Walentina atly dolmuşja gyz bolsa, Dünýä ýesersi seredip: «Saňa aşyk boldy ol» diýip, ony jorasynyň dünýäsine gatylyp barýan, şol her bir gyzyň «Al-elwan ýelkenli gämide» yzyndan gelerine garaşýan ýigidi diýen manyda ýatlady. Dünýä: «Seniň göwnüňedir!» diýip, jorasynyň arzuwly degişmesini ilki çytylyp, halamadykdan bolan hem bolsa, soňra ýeke galanda, Hasaryň adynyň kem-kemden özüniň göwün telwasyna öwrülip barýanlygyny duýupdy. Gyza şu pursatdan başlabam öz dünýäsinde, mundan biraz öňem hökmanlygy duýlup-da barmaýan adamyň peýda bolanlygy belli boldy. Hasaryň syrdam, syratly şekili gyzyň gözünüň önünde peýda bolup, ol şekiliň önünde durdugyça, durmuşynyň öz-özünden öwürüm alyp, onuň özüni hem dolap alyp barýanlygyny syzdy. Bu ýakymly pursady soňra dolulygyna duýmak üçin, ol ýeke galan mahaly ellerini kükreginiň üstüne goýup, gözlerini ýumanyny hem duýman galýardy.

Gapy kakylan wagty gyzlaryň üçüsi üç ýerden: «Geliberiňde, giriberiň, gapy açykdyr!» diýişip, oturan ýerlerinden göwünjeň dillendiler. Haýsydyr bir ýoldaşlarynyň, talyp durmuşynda hälişindi birek-birekden soralyan, duzdur, kükürt, jamdyr pyçak ýaly biş-düşe gerek zatlaryň birini sorap gelendigini pikir etdiler. Gapyda haçan-da biraz uýalybrak duran bir eli gülli, ýene bir eli tortly Hasar görnen wagty, jaýdaky rus gyzlaryň ikisi iki ýerden gözlerini uçganakladysyp, «Biziň diýenimiz dogrudyr, görseň!» diýen manyda Dünýäniň ýüzüne gözügidijilik bilen, höwesli seredişdiler.

Soňundanam nämäniň nämeligine dessine düşünen kursdaş gyzlar yglaşlaşyp, gapynyň önünde duran Hasary garşylap, ony getiribem, hyýalynyň nädip hakykata öwrülenine haýran bolup, haladynyň ýakasyny iki eli bilen ebsitläp tutup, mylaýym ýylgyryp, gyzaryp-bozaryp duran Dünýäniň ýanynada höwes bilen oňa oturmaga ýer görkezdiler. Dünýä Hasaryň pikirini edýän hem bolsa öz arzuwynyň beýle nagt bolaýjagyny welin asla pikir etmändi. Dünýäniň joralary güli suwly waza salyp, stoluň üstünde goýup, ýaraşyk edensoňlar, Hasaryň getiren tortundanam olaryň göwni üçin bir bölek dadansoňlar, hyrydarlary bir-birleri bilen ikiçäk galdyrmagyň kem bolmajagyny pikir edişip: «Meniň o işim bar, meniň bu aladam bar» diýişip, howlугыşyp geýnişip, olaryň ýanyndan gitmek bilen boldular. Dünýä soňra özüniň Hasar bilen otagda ikiçäk galanynda, oňaysyz ýagdaýa düşjeginden howatyrlanyp, boýdaşlaryna «Otursaňyzlaň!» diýip, olary ýanynda alyp galmaga synanyşan hem bolsa, ýöne beýle-beýle zatlaryň näme bilen gutarýanyna belet gyzlary ýolundan saklap bolmady. Olary ikiçäk galdyryp, wagtlaryny gowy geçirmegi arzuwlaşyp, özleri gidenden soňky bu ýerde boljak hezilligi göz önüne getirişip, böwreklerini bökdürişip gitdiler.

Dünýäniň süňňünde henizem maýdaja saňňyldy bardy. Ol ýaňy Hasar duýdansyz düýşde görülen ýaly bolup, gapynyň agzynda peýda bolan wagty döräpdi. Olaryň ikisiniňem kalbyny şol bada biraz galagoplyrak täsin duýgy eýeläpdi. Häzir olar bir pursatlygam bolsa bir-birleriniň pikirlerine berlişip, dünýäni unudandyklary üçin, öz duýgularynyň joşgun alyp, bir-birleri bilen garylýşyp-gatylyşyp, täze dünýä gümra bolup barýandyklaryndanam entek habarsyzdylar.

Dünýä özüniň öz jaýlarynda oturanlygyny, Hasaryň bolsa gelen myhmanlygyny, eger ýüz bermese, onuň soňra ömrýlla yzyna dolanmajagyny, munuň bolsa şeýle bolmagyny islemeýänligini, zenanlarça häzirki pursatda özüni sypaýyçylykly alyp barmalydygyny ýatlansoň, biraz ekezlendi. Özüni ele aldy. Myhmandan daýysy Kakawyň hal-ýagdaýlaryny soraşdyrdy.

Toýda Jahanyň tagamly palaw bişirenligini aýdyp, onuň işine ygtyýar öý biki bolup barýanlygyny zenanlarça gözügidijilik bilen ýatlady. Ýöne, wagty bilen, içdäki joşgun-harasadyň ýetikligi üçin, ýene-de gürrüňler öz-özünden alşyp, çolaşyp-çyrmaşyp gidibermedi. Olaryň gürrüňi, esasan, gysga-gysga sorag-jogabyň töwereginde aýlandy. Gyz utanjaňlygyň geplän wagty Hasaryňam diline badak salýanyny duýup, onuňam häzirki pursatda ýagdaýynyň özüniňkiden gowy dældigine düşündi. Iki arada soranjaň tukatlyk duýulýardy. Wagtal-wagtal gapynyň aňyrsyndan aýak sesleri, hümrüdliler eşidilýärdi, käte ol aýak sesleri gapa golaýlanda, kimdir biri gelip giräýjege meňzeýärdi. Hasar öý eýesiniň göwni üçin özüne uzadylan çaydan owurtlap, ortada duran öz getiren tortuna el uzatman, gürläşen bolup, pikir kowsarladyp oturdy. Mahal-mahal ol başyny göterip, seretmedikden bolup, öz önünde owsunyp oturan gyzyň balkyldap duran gözlerine, egnine dökülip, ýüzüni gabalap, seçelenip duran gelşikli saçlaryna intizarlyk bilen höwesli seredibem goýberýärdi. Şol barmana Hasara gyzyň ýanyna diýmekçi bolup gelen sözünü wagty bilen diýmäge aýgyt edip bilmänsoň, oňa bu ýerde oturmaly syndanam kän oturan ýaly bolup duýuldy. Ýüregini bire baglady. Gyza öz hyrydarlygyny, ol bu pikiri unamaýan ýagdaýynda hem gaty görmez ýaly gepine oýun garyp sözledi.

— Dünýä, men-ä siziň ýanyňyza bildiriş meselesi bilen gelendirin!

— Ol nämäniň bildirişi? — diýip, Dünýä birbada Hasaryň näme diýjek bolýanyna düşünmän, gözünü balkyldadyp, egnini gysyp geň galdy.

— Siz golaýda gazete, hususy lukman edinýän! — diýip, bildiriş beren ekeniňiz. Isleseňiz, men siziň ýanyňyza şol gözlenýän lukmanyňyz bolmak islegi bilen geldim.

Dünýä ilki Hasaryň gazet bilen bagly bildirişli gürrüňine böwrüni diňlän, geň galan hem bolsa, ondan: «Haçan men beýle bildiriş beripdirin?» diýip sorasy gelse gelen hem bolsa, ýöne munuň gürrüňe girişmek üçin tapylan sözbaşy-bahanadygyny tiz

duýdy. Görse, bu ýerde hyrydarlyk bar. Dünýä uýalyp, birbada näme diýjegini bilmän, aşak bakdy. Soňundanam sözünüň jogabyna garaşyp, eňegini sypap, atyny çapyşyga goşana meňzäp, indem «Näden-nä borkan?» diýip, kararsyz galkyjaklap oturan Hasaryň ýüzüne uýatly seretdi.

— Oýlanyp görmek gerek-dä...

— Gowuja oýlanyň, men garaşaryn. Elbetde, gijä galmadyk bolsam?!

— Gijä galman... hüm-m... — Gyz bu sözi aýdan mahaly kese bakyp, burnuny hem ýaňsyly tyladyp goýberdi. — Gaýta, ir gelen bolaýmasaňyz!

Hasar Dünýäniň soňky çytylybrak aýdan sözüne özüçe düşündi, onuň öz ýaşlygyny bahanalap, sypaýyçylyk bilen özünde göwnüniň ýoklugyny duýduranlygyny pikir etdi. Şundan soň onuň Dünýäniň ýanynda uzak oturasy gelmedi. Gyz bilen alasarmyk pikirler bilen hoşlaşdy. Birnäçe gün ol gyz daýysyna duşanda: «Ýoldaşyň-a meniň ýanyma şeý diýip geldi» diýer, gelsiksiz ýagdaýa goýar diýer pikir bilen Kakawyň ýüzüne hem göni seredip bilmän gezdi. Lapykeç, durmuşa höwessiz boldy. Ol indi agşamlaryna-da ir bilen, köp halatda agşamlyk hem edinmän ýatyp galdy.

Dynç güni Kakaw oňa özüniň Jahan bilen kino gidýändiklerini aýdyp, «Ýör senem, gowy kino diýýäler» diýse-de, Hasaryň kino höwesi bolmady. «Işim bar» diýip, bahana etdi. Ol gidensoňam gözden geçirmeli konspektleriniň birini alyp, düşegine süýndi. Ýöne keýpsizdi, ony-da okasy gelmedi. Oýurganyp, depesini gözläp ýatdy.

Şol barmana-da yzly-yzyna gapy kakyldy. Hasar Kakaw nämedir bir zadyny unudyp, yzyna dolanandyr öýüttdi. Gapyny baryp açmaga ýaltanyp, öz açaryny ýatdan çykaryp gidendir diýip, ondan gaýybana nägile boldy. Ol:

— Gir, girmän oňmajak bolsaň! — diýip, nägilelik bilen özüniň alada goýlanyny halaman, gapyny açan wagty ol ýerde gülümsiräp Dünýäniň duranyny gören mahaly «hih» diýip, içini çekenini hem duýman galdy.

Gapyda tolgunyp duran gyz biraz öýkeli gürledi:

— Näme, göründiň-de ýitäýdiň-le, oglan!

Hasar şundan soň gyzyň natuwanlygyna, onuňam hepdäni özi ýaly oda-köze düşüp geçirenligine, gelmän bilmänligine, ony bu ýere kalbyndaky şol harasadynyň öňüne salyp gelenligine ynandy.

Şondan soň okap ýören döwürleri bularyň duşuşmadyk, birek-birekden habar alyşmadyk hepdeleri aňsat bolmandy. Olar her gezek Aşgabada kanikula gaýdanlarynda hem, haýsy garaşmaly bolsa biri beýlekisine garaşyp, bir güne bileat alyp bile uçardylar. Hasar Aşgabat aeroportuna gelip düşensoňlar, Dünýäni öýlerine çenli ugradyp, soňam özi Krasnowodskä gitmek üçin hoşlaşyp, wokzala howlugardy.

Hasar Dünýäniň buýsanyp, köp gürrüňini edýän kakasy bilen hem duýdansyz tanyşdy: Ol egni ýansumkaly, ýolda çörek dükanyna sowlup alan täzeje bişen baton çöreginden döwüp, çepbe çeynäp, iýip gelşine ýatakhananyň öňünde Dünýäniň özüne çalyň berip duran daýanykly adam bilen özüniň aňyrdan bolup gelşini synlap duranlaryny görüp, bolşundan uýaldy. Düwnüp, üsgürüp aljyrady. Dünýä hem onuň bolşuny görüp, aňyrsyna bakyp tas pyňkyrypdy. Olary gören mahaly Hasaryň çeynemän ýuwudan çörek bölegi bokurdagyny gyýyp geçdi. Ýakyn gelip, salam beren wagty, Dünýä ony: «Daýym bilen bir otagda ýaşayan oglan» diýip, syr bermezlige çalşyp, kakasy bilen tanyşdyrdy.

— Salam, ýagşy ýigit! — diýip, Dünýäniň kakasy onuň bilen gadyrly salamlaşdy. Soňam ol:

— Talyplyk bir gowy döwürdir — diýip, gep arasynda özüniň hem öň Dünýäniň okaýan institutynda okanlygyny aýdyp, talyplyk geçmişini gözügidijilik bilen ýatlady.

Şol gün aňşam Dünýäniň kakasy, gyzyň boýdaşlary bilen Kakawdyr Hasary hem öz bolýan myhmanhanasynyň restoranynda duşuşuga çagyrdy. Dünýäniň kakasynyň çakylygyna gitmek, Dünýädir öz arasyndaky gatnaşygyň häli-häzire diňe öz aralaryndaky syrlygyna ynanýanlygy üçin, Hasary biraz

ikirjeňletdi... Men ol ýerde adaty adamlaryň biri bolup oturyp biläýsem-ä. Dünýä bolsa muny tä toýumyz bilen bagly meselelere ýetilýänça eje-kakasyny habarly etmekçi hem däl... Çakylyga baranym-a gowy welin, ol ýerde gyzaryp-bozaryp, Dünýäni gelşiksiz ýagdaýa goýaýmasam ýagşydyr?! — diýip ikeriňlendi.

Ýöne Kakaw onuň Dünýäniň kakasynyň çakylygyndan bir bahana bilen galmak niýetini asla unamandy. Ol: «Haý, gör-le muny, hem-ä iliň gül ýaly gyzyny halajak, hemem uýaljakmyş, ýör, düş öňüme, giýew han, ýaşulyny öz geljekki giýewsi bilen bir duşuraýyn!» diýip, ony gününe goýman, özlari bilen äkidipdi.

Dünýäniň kakasy özüniň lälijek gyzyny görüp, onuň halyndan habar alansoň, şol günün ertesini ýene «Gyzyl peýkam» otlusyna münüp, Leningraddan öz komandirovka gelen ýeri Moskwa gaýdypdy. Ony bile ugratmak isleýänini Hasara Dünýä dün restoranda otyrkalar aýdypdy. Dünýä Hasar hakynda hiç zat aýtmadygam bolsa, kakasy gyzynyň ýanyndaky syratly ýigidiň öz gyzyndan göwni bölek adam dældigine, onuň uýalybrak, gyzy bilen ýarym sözden düşünişip, özüni alyp barşyndan düşünişdi. Ol öýüne dolanyp gelen çagy aýaly:

— Nähili, Dünýägözel jan sag-aman okap ýören ekenmi, ol ýerde oňa daýysam göz-gulak bolýan ekenmi? — diýip, soran mahaly Dünýäniň kakasy: «Aý, ejesi, oňa ol ýerde seniň doganyňdanam ilerräk durýanam bir ýigit bar ýaly-la...» diýip, Hasary ýatlapdy.

Dünýäleriň maşgalasynyň garaşan sawçylary Dünýä okuwyndan gyş sessiýasyndan soň öýlerine gysga wagtlyk okuw aralygyndaky dynç alşa gelen günlerinde geldiler. Derwezäniň gapysy kakylan wagty Dünýä ony açanda, ol ýerde ozal ömür gapylaryndan garamadyk üç sany adamyň —iki sany şol erkek kişi bilen, ejesi duşlaryndaky bir başy çargatly aýalyň duranyny gördi. Nätanyşlaryň kim bolup biläýjegini ýadyna düşürensoň, olaryň: «Aýnazaryň öýümikä şu?» diýen soragyna hem jogap bermän uýalyp, aljyrap yzyna dolandy, öz otagyna dazlap ötüp

barşyna ýüzugra ejesine: «Eje, daşarda iki sany nätanyş adam bilen bir aýal biziň öýümizi sorap gelipdir!» diýdi.

Bular Dünýäni ogullaryna sorap, onuň ene-atasynyň ýanyna gudaçylyga gelen Hasaryň eje-kakasydyr daýysydy.

Öz çagasynyň abraýyna dokunmaýan, ol barada göwün çaglap, gowy arzuwlar beslemeýän ene-ata barmy?! Dünýä atenesiniň ýeke perzendi bolany üçinem ol has mähribandy. Atanesi ýeke çagalary, onda-da gyz bolansoň, onuň durmuşda hem ogul ornunyň tutmagyny arzuwlap ýaşaýardylar. Onuň öz göwün diýen adamlary bolup ýetişmeginiň diňe oňa bir mynasybetli ýigit duşanda şeýle bolup biljegine, gowy giýewsi bolan öýüň şol bir wagtda hem gyzly, hem ogully boljagyna göwün ýüwürdişip ýaşaýardylar.

Dünýä ejesiniň telim gezek hamyla bolup, yhlasy paşmadyk, şolardan tutup galan ýeke perzendidi, ýogsam onuň-da ejesiniň adamsynyň saýasynda saýalap, oňa telim bir ogul-gyz dogrup berip, olaryň arasynda ýalkap-ýalkanyp, öz ganatynyň aşagyna ýygnap, gaz ýaly gagyldap oturasy gelýärdi...

Dünýäniň kakasy-da, ejesi-de Hasary görüp, onuň şol öz diýen ogulsyz öýde ogul ornuny hem tutjak giýew oğlan bolup biljegine ynanypdylar.

Şol ýylyň tomsunda Dünýä bilen Hasaryň durmuş toýlary bolupdy.

Dünýä ilkinji perzendi Arslany eline alanda, ol institutyň soňky kursunda, Hasar bolsa şol öz okan institutynyň aspiranturasynda okap ýördi.

Dünýä ýanynda ýok wagty Hasar hemişe häzirkisi ýaly onuň bilen bagly ýatlamalara berlerdi. Bu oňa diýseň ýakymlydy...

Leningradyň ak gijeleri bilen bagly ýatlama hem Hasaryň hemişe kalbyna ýakymly duýgular çaýýan ýatlamady.

Hasar bilen Dünýä şonda ýaňyrak şähre ýaň salan kinonyň soňky tapgyryndan çykypdylar. Wagt bir çene baran hem bolsa, soňra-da aşyk-magşuklaryň bir-birlerinden aýrylyşasy gelmändi.

Töwerekde bolsa ak reňk bolup, Leningradyň gündize berimsiz ak gijesi höküm sürýärdi. Bu gijeleri göreniň onuň gujagynda gezesi gelmeýäni barmy? Üstesine-de, çyg-çaňsyz şaglap duran deňiz ysly arassa howa.

Indi olar esli wagtdan bäri sypynsalar bilediler. Ýöne bu-da bulara az görünýärdi, olaryň hemişe aýrylyşman, bile bolaslary gelyärdi. Olar şäheri tirkeşip gezerdiler, amatly ýerlerde garbanardylar, kitap dükanylaryndan bileje, hersi öz ugruna degişli kitaplary gözlärdiler.

Şol günem Hasardyr Dünýä kinodan çykyp, Newanyň boýuny syryp ýörediler. Olar gol tutuşyp, bir-birege aşyklarça hyrydar gözleşip, özlerine ak gijäniň has törüne barýan ýaly duýgyny başdan geçirişip, söýgi humaryna meýmireşip barýardylar.

Dünýä üçin Hasaryň golunyň ýakymyny duýmak hoş ýakýardy. Hasaram muny aňýana meňzeýärdi. Onuň elini elinden goýberesi gelmeýärdi. Töwerek şäheriň her gün özüniň iň gowy ýerlerini giçki aşyk-magşuklara galdyryan wagtyna golaýlap barýardy. Newa derýasynyň üstünde onda-munda duran ümür toplumy çañjaryp görünýär. Häzirki pursatda ak gije toý köýnegini geýip, mynasybetli haýalja ýöräp barýan ak gelne, şäher bolsa höwes bilen şol boldan tikilen köýnegiň etegine çolaşana meňzeýärdi. Şäher ümürläp durmagy bilen syrly, onuň şöwrüni çekip gezip ýörenler bolsa şol syryň bilesigelijilik bilen ugruna çykanlary ýatladýarlar. Dünýä şol barmana sagadyna seretdi-de, Hasara: «Ýör, köpriniň açylyşyny göreli!» diýdi. Pikirleriň höwes bilen goşalananlygy belli boldy. Leningrada ýaşap ýören hem bolsalar, olaryň ikisi hem entek bu ýerdäki ganat ýaýyp açylyp-ýapylýan köprüleriň açylyşyny görmändiler. Hasar bilen Dünýä howlугybrak kanal boýuna gelen wagtlary, olar bu ýerde köpriniň açylyşyny synlamaga gelenleriň ýeke özləri däldiklerini gördüler. Bu ýerde ýene-de goşalanyşyp gezişip ýörenleriň birnäçesi bar eken. Olar Aý görjek ýaly bolşup, boýunlaryny uzadyşyp durdular. Häzir uly çyranyň synyna düşen

köpriniň bir bölegi, ýüzüne Gün düşen aýna bolup, gijäniň içinde ýalpyldaýardy. Uly çyranyň şuglasynyň ýene bir bölegi garşy kenardaky jaýlara düşüp, olar ýeňse taraplaryny gijä öwrüp duranlary üçin hümerlenişip, dyknyşyk gijäniň göterilen eteginiň aşagyndan çykyşyp gelyän ýaly bolup görünýärdiler.

Olar gelende, köpriň ýaňy ýokary göterilip, baharda äpet buzlaryň çat açyşyp, ýuwaş-ýuwaşdan bölünişip ugran pursadyny ýatladyp, açylyp ugran wagtydy. Dünýädir Hasar bir-birlerinden barha daşlaşyp, asmana göterilişip barýan köpri böleklerine geň galyjylyk bilen seredişip durdular.

— Näme üçin beýdip her gün köprini göterýärkäler, ol adaty köprüler ýaly hemişe ýerinde duruberende bolmaýarmykan? — diýip, Dünýä birazdan arkasyny Hasaryň kükregine berip, oýkanjyrap durşuna onuň gulagyna aýdýan ýaly pyşyrdap, göwne gelen pikirini diline aldy.

Jogaba uzak garaşmaly bolmady. Ilki kanal tarapdan golaýlap gelyän gäminiň güňlenç, basyksy sesi eşidildi. Ýene birsalymdanam bolsa şol tarapdan äpet bir gäminiň dag bolup, ýüzüp gelyän sulbasy göründi.

Dünýä:

— Ak gijäniň gämisi-de, özi-de owadan bolýan eken.

— Kronşatdan çykyp gaýdandyr bular. Şu açylýan köprinem hut şu gämileri uly suwa geçirmek üçin gurupmyşlar — diýip, Hasaram Dünýäniň pikiriniň üstüni ýetirdi.

Birsalymdan ilki görnen gäminiň yzyndan ýene biri, onuň sesýetimligindenem aňyrdä ümürleşip gelyän gämileriň ýene birnäçesi göründi. Gämiler iki tarapa, äpet bir guşuň gerlen ganaty bolup açylan köpriniň aralygyndan yzly-yzyna hatar gurup geçýän ekenler.

Leningradyň bu ak gijeleriniň ýaşlary küýlendirip, has özüne imrindirmek häsiýeti bar. Aşyk-magşuklar ak gijäni boýlap, bir-birlerine imrinişip, ysgaşyp, dalbynyşyp seredişip ýörüşlerine wagtyň nähili geçenini hem duýmaýarlar. Wagty bilen

olaryň bu gowulygyň gujagyndan çykyp, ol ýerden gaýdaslary-da gelmeýär.

Hasar Dünýäni ugradyp, ony ýaşaýan jaýlarynyň gapysyna getiren mahaly eýýäm sagat başden işläp, turar wagty bolup gelyärdi. Gapynyň agzynda garawulçylyk çekýän daýaw aýal Nina Mihaýlowna töwerekdäki oturgyçlaryň birnäçesini birikdirip, şolaryň üstüni tagty Süleýmana öwürüp, depe bolup güberilip ýatyrdy.

— Ine, sen-ä geldiň — diýip, Hasar gapynyň golaýynda Dünýäni ýanyndan goýberesi gelmän, ýene birsalym onuň ellerini ellerinden aýyrman, direňsip-owsunyp durdy. Muny gyzam aňdy:

— Ýör, bolmasa senem bu gün bizde galaý. Wagt giç bolup gidipdir-ä. Ýoldaşlarymam synaglaryny tabşyransoňlar, ejekakalaryny ýatlaşyp, öýlerine görme-görşe gitdiler! Otagda-da bir özüm!

Hasar ýoly saklap ýatan Nina Mihaýlowna tarap baş atyp, aramjan bolup, biraz ikiyeňledi.

— Men gidibereýin-le. Indi tramwaýam ýöräp ugrandyr.

— Ýör! Bu gün Nina Mihaýlowna nobatçy eken, ol gowy adam, bize düşüner — diýip, Dünýäniň goýberesi gelmän, ýene Hasaryň elini özüne tarap çekdi.

Onýança olaryň hümrdesine daýaw aýal ýatan yerinden sähelçe gozganyp, başyny ýassykdan göterdi.

— Hä ak gijäni hezil edip gezdik diýsene!

— Hawa — diýip, Dünýä giç gelip, azara goýany üçin, biraz müýn çekip jogap berdi.

— Ak gijeleri menem söýerdim. Şonuň ýaly gijelerde gezmegiň öz lezzeti bar. Ol gelin-gyzlary hasam görmegeý edýär...

Hasar bir pursadam bolsa könäni ýatlap, kalbyna ýakymly duýgular çaýyp, pikire berlen aýalyň sözlerini makullap, Dünýä bilen boý deňeşdirip duran yerinden mylakatly ýylgyryp, oňa tarap minnetdarlykly baş atdy.

— Seniň ýigidiňmi? — diýip, soňra garry aýal garaýşynda bu ýagdaýy makullamak bilen Dünýäden sorady.

— Hawa.

— Öz ildeşiňmi?

— Hawa.

— Talypmy?

— Hawa, lukmançylykda okaýar.

— Hm-m...

Nina Mihaýlowna Dünýä zenanlarça düşündi.

— Hemişe şeýle bolsun! — diýip, soň ol geçelgä tarap geçiberiň diýen äheňde elini salgap goýberdi-de, ýene-de başyny ýassygyna goýdy.

Näden nä bolarkan diýip, böwregini bökdürip duran Dünýä bilen Hasar şundan soň rugsat berlenine mähetdel hoş bolşup, hasyrdaşyp onuň gapalyndan geçdiler. Dünýäniň ýanynda gije galaryn diýen niýet ilkibaşda Hasaryň pikirinde hem ýokdy. Hemişekisi ýaly ol ony ýatak jaýlaryna çenli ugradyp, yzyna dolanmakçydy. Bu ýagdaý düşnüksiz öwrüm alyp, hamala, kimdir biri tarapyndan öňden göz önüne tutulan ýaly, öz-özünden bolupdy.

Olar gelip otaga girensoňlar, onuň içindäki zatlaryň juda tertipliligi Hasaryň ünsüni çekdi. Şundan soň ol bu ýagdaýyň öz pikiredişi ýaly, o diýen bir tötänlik hem bolman, Dünýä tarapyndan bu pursadyň önünden göz önüne tutulyp, taýynlanandygyny pikir etdi. Ol şeýle pursady özüniňem indi bir wagtdan bári höwes edip ýörenligini, munuň birhili düýşe-de meňzeyänligini, Dünýä bilen bagly düýşlere ulaşanda, ol özüniň zenan mähir-muhabbetine berlip, wagty bilen oýanasynyň gelmeýänligini ýatlady.

Söýginiň serhoşlygyna berlen Dünýäniň ýüzünden biraz ýadawlyk alamatlary duýulýan-da bolsa, ol ýerden göwnühoşluk alamatlary hem aýrylmaýardy, aýrylsa-da ol uzaklaşman, ýene-de öz ornuny eýeleýärdi, şonda biraz gyzaran zenan ýüziwnühoşlyknühoşlyküh güle, onda-da has owadan janly güle

öwrülýärdi. Bu bolsa hemişe zenan kalby joşgun alyp, arzuw höwese beslenen mahalynda şeýle bolýar.

Aňyrsy-bärsi uly bolmadyk otagda ikiçäk galan wagtlary olar özleriniň arzuw edip ýören pursatlaryna duşandyklaryna ynandylar.

Jaýyň içine ilki giren wagtyň üç sany üsti tertip bilen basyrylan krowata ünsüň düşýär, geýim asylýan şkaflarydan giren ýerinde sag tarapda arkasyny diwara ýaplap, uzyn söm bolup dur, gapynyň girelgesiniň çep tarapynda, diwar ýüzünde jaýy mahal-mahal aýdym-saz, gürrüň-gepden doldurýan burmaly otag radiosy ýerleşdirilipdir, onuň aňyrsynda kitaplar tertip bilen, saýhal edilip goýlupdyr.

Otagyň arassa, gowy bolmagyna seretmezden, gyzlaryň aňynda hemişe oňa nämedir bir zat ýetmeýän ýaly bolup görünýän hem bolsa, Hasaryň gelmegi bilen, bu gün Dünýä onda bu ýetmezçiligi duýmady. Otagyň içi tertipli bolansoň, boşlag görünýärdi hem onda gelin-gyzlaryň sepinip-çalynýan zatlarynyň ýeňiljek ysy bardy. Dünýä egnindäki ýeňiljek plaşyny çykaryp, başyndaky öýmesini aýryp, olary geýim şkaflarynda ýerleşdirip, egnine öýde geýýän giňiş görünýän haladyny geýip durkan mahal-mahal bir zatlar diýmekçi bolýan ýaly, Hasara göz astyndan seredip-seredibem goýberýärdi. Onuň Hasara «Çaý goýaýyn, ýeňiljek garbanaýaly?» diýesi gelýärdi. Ýöne hiç kimiňem häzir o diýen işdäsi yokdy. Şäher bolsa süýji ukuda ýatyrdy. Hasardyr Dünýäniňem ýatasy gelýärdi. Gözler süzülişip-süzülişip gidýärdiler.

Hasar Dünýä daşky geýimlerini aýryp, otagda geýýän giňiş haladyny dolanyp, ýanyna gelen wagty oturan ornundan turup, iki eli bilen onuň ellerinden tutdy-da, gözlerine hyrydar seredip, ony sähelçe özüne tarap çekdi.

Dünýä uýalanda, adaty bakyşdan has görmegeý bolýardy. Kalbynda möwç urýan duýgular onuň ýüzüne özboluşly bir gözellig berýärdiler. Häzirem seretdigiçe bu gözellig Hasary duýdansyz bir güýç bilen özüne çekýärdi. Gyz ýygralygy bir

ýanady, bu dolap-çolap özüne çekip barýan güýjem bir ýanady. Hasaryň söýgi höwesini köwsarlap, onuň beýnisine urdy. Ol soňra birsalym özüniň näme-näme ediberenine hem oňly aň etmedi. Birdenem Dünýäni harsa göterip eline aldy-da, ony höwes bilen kükregine ýaplady. Hasaryň gyzgyn, ýakymly demi ýüzüni çawlan mahaly Dünýä onuň gujagynda pyrlanyp barşyna mylakatly pyşyrdady.

— Waý, bu oglany, meni nirä alyp barýaň?

— Barmaly ýeriňe...

— Barmaly ýerim nire meniň?

— Oňa biz bileje bararys...

Hasar bu sözi tutuş süňňi bilen höwese öwrülip barşyna haşlap aýtdy. Ýany düşege ýetip, höwesini mesän Dünýä şundan soň söýgi-islegiň nädip joşgunly dünýäsine düşenini hem bilmän galdy. Ol indi ýaňy Hasar bilinden çalyp, biraz näme etjegine aýgyt edip bilmän, ýüregi бүkgүлдäp, howsala düşen hem bolsa, indi bu zatlaryň öz-özünden şatlyk-lezzete öwrülip barýanlygyna, özüniň şeýle görülmedik lezzet bilen bagly durmuşyň bir böleginden, başga bir, has mynasybetli ýene bir bölegine geçip barýanlygyny bildi. Bu bagtyň indi şu pursatdan başlap, hemişe özüniňki boljaklygyny ýatlap, kanagatlanma bilen buýsandy. Olar şol gün hyjuw-höwes harasadyna berlişip, özläriniň bir göwrä, bir pikire, bir ykbala öwrülenlerini hem duýman galdylar...

Hasar haçandyr bir wagt ukudan oýanan wagty öz gujagyndan sogrulyp giden Dünýäniň penjiräniň tutusyny bir eli bilen sähelçe açyp, daşaryny synlap, oýurganyp duranyny gördi. Haçanda Hasar ýeňsesinden gelip gujaklap, boýnunyň ýüzünden öpüp, eýemsirenen wagty ol höwes bilen onuň ellerini öz eginleriniň üstaşyry aldy-da, mähir bilen ony kükregine gysdy.

Olar soňra ýene-de birsalym gujaklaşyp, bir-birleriniň süňňüniň höwesini duýşup, penjireden aňyrdan görünýän ak gijäniň gujagynda gelin bolup meýmiräp, bir gowy bolup ýatan Leningrady buýsançly, minnetdarlyk bilen synlaşyp durdular...

...Stambuldan gelen uçaryň ýas-ýaňyja gelip Aşgabat aeroportunda gonanlygyny radio habar beren mahaly, Hasar töwerekdäki adamlaryň hem birnäçesiniň garanjaklaşyp gozgalaňa düşüşip ugrandyklaryny gördi. Haçanda biraz mundan öň özüni gözastyndan düşnüksiz nazar bilen gyzyklanyp, synlan aýaldyr gyzjagazyň oturan tarapyna seredende, ýaňky aýal hem stoluň arkasyna atan ýaglygyny alyp, gyzy bilen aýak üstüne göterilişip durdular. Şeýdibem, olaryňam, Hasar ýaly, Stambul uçaryna garaşyandyklary belli boldy.

Hasar hem şundan soň gozgalaňa düşen adamlaryň arasy bilen, öz garaşýan uçaryndan düşýänleriň görünäýjek ýerine, aýna diwaryň gapdalyna baryp, nazary bilen gonuş meýdanynyň habaryny alyp duranlaryň birine öwrüldi.

Stambul uçary ýaňyrak gonup, indem suwdan çykan akula meňzäp, ýalp berip, öz maýdalyna seýkin ýöräp aňyrdan gelşine mahal-mahal hokranyp, çykalganyň golaýyna ýakynlap geldi. Dünýä adamlaryň arasy bilen uçaryň darrak görünýän gapysyndan eglibräk çykan wagty Hasar ony dessine tanady. Onuň egninde hemişe diýen ýaly, ýanynda göterýän sumkasy bolup, geýen plaşşynyň kemeri bilenem bili boglup guşalany üçin, ol häzir bir zada çolaşana meňzeýärdi. Dünýä bu gezek hemişekisi ýaly uçardan düşen dessine töwregini garanjaklap, höwes bilen Hasary gözlemedi. Basgançakdan düşüp-düşmänem, ol, hamala, uçaryň içinde haýsydyr bir zadyny ýadyndan çykaryp goýup gaýdana, indem şony ýatlap, alyp gaýtmak üçin, yzyna dolanarly görnüp basgançakdan düşüp gelşine, tow alýan ýaly bolup, ýeňsesine gözledi. Yzyndan ökjesini basyp diýen ýaly gaýşarylybrak, basgançakdan, özünden öndäkileriň üstaşyry, bir ýerlere seredip gelýän kelteden dolmuş adama tarap öwrülüp, makullaýjy baş atyp, oňa bir zatlar diýdi.

Hasar onuň şol Dünýä bilen Türkiýä şertnama baglaşmaga giden täze baýan hojaýyndygyny pikir etdi. Aýaly bu firmada alty-ýedi aý bäri işleýän-de bolsa, heniz onuň Dünýäniň başlygy bilen oňly tanyşlygy ýokdy. Ýöne onuň öz aýaly bilen

synpdaşdyklaryny hem olary ýakynlaşdyrýan ýene-de birhili garyndaşlygyňam bardygyny eşidipdi. Adamlar uçardan düşüp, soňra wokzala çykmak üçin bir ýerde jemlenýän wagtlary Dünýä bir çeträkke buruljyrap başlygy bilen gürleşip durdy. Has takygy, Dünýä gürleýärdi, başlygy bolsa howlukman ümürläbräk diňläp durşuna käte bir onuň sözlerine baş atyp hä berýärdi. Olaryň öz işleri bilen bagly gaýry goýulmasyz bir meseläniň gürrüňini edýändiklerini çen etmek mümkindi. Dünýä häli-şindi şol gürläp durşuna baş atyp, öz gepini zenanlarça nygtap-nygtabam goýberýärdi.

Hasar ilki Dünýäniň bolşuny birhili göçgünliräk görüp, «Iki hepde bile bolanlaryndan soňam bularyň gürrüňleri gutarmadymykan?» diýip, pikir eden hem bolsa, soňra onuň bu bolşuny sag-aman ýurda sapardan dolanyp gelmegi bilen dörän buýsanç joşgun kalbynda peýda bolýan ersgin duýgy ony ýoluna göz dikişip oturan agtyklaryna duşmak islegi bilen baglady.

Daşyndan synlap, nazary bilen keywanysynyň gaýybana habaryny alyp durdy.

Wagt Dünýäni ömür ýaşlarynyň jümmüşine äkidip, şol ýerde azaşdyran hem bolsa, ol üýtgetmändi, elbetde, indi mundan ýigrimi, otuz ýyl ozalky syçrap duran, tosunja gelin-de däldi. Dogrusy, oňa gelinlik has düşüpdi, öň birazrak hortabrak, çepiksirägem bolsa, çaga dogrup ugransoň, endamy suwlanyp, eselip, has göze geliwli näzenin zenana öwrülipdi.

Dünýä Hasardanam baş-alty yaş kiçidi. Hasar birki ýyllykda elli ýaşyny bellände, ol hem öz gazanan kyrk başını goşa toý edip, onuň bilen bile belläpdi.

Hasar özüniň şeýle maşgalanyň yhlas-söýgüsünde ýaşaýanlygyna guwanýar. Wagtal-wagtal, munuň Dünýä ýaraýanlygyny göz önünde tutup, ol bezenip-beslenen wagty: «Biziň gaýtarma gözelliginde yaş gelinler bilen bäs edýär!» diýip, onuň zenan mynasybetini nygtap öwübem goýberýärdi. Özüne geliýän geýimleri geýinmegi bolsa Dünýä aňryýany bilen oňaryardy. Ýyllaryň geçmegi bilen onuň süňni biraz sep berip

ýarsanam bolsa, saçlary ejesiniňki ýaly henizem şar-garady. Dünýä Hasar bilen ýaşan özüniň otuz ýylynyň içinde maňlaýyny derledip işlän, elini sowuk suwa uran zenan bolmandy, onuň bu ýyllary sowet goşunynyň harby lukmanynyň saýasynda, dünýäniň Leningrad, Köktebel, Budapeşt, Berlin ýaly şäherlerinde geçipdi. Durmuşda söýülýän zenan bolmak bilen, bir oğla, bir gyza ene bolup ýalkanyp, durmuşy arzuw edendäkisindenem gowy bolup çykypdy. Hasardyr Dünýä özüniň güýzäp, gojalyk menziline ýetip barýanlaryny boýun alman ýaşayan-da bolsalar, olaram eýýäm ogul öýerip, gyz çykaran, olardan agtyk görüp-guwanyp oturan ene-atalara öwrülipdiler.

Olaryň ikisi-de indi şeýdip, tä ömürleriniň soňky günlerine çenli bir-birlerine, öz nesil-miwelerine — agtyk-çowluklara buýsanyşyp ýaşarys diýen pikirdediler.

Asyryň segseninji ýyllarynda SSSR-iň döwlet başyna Gorbaçýow, Ýelsin... ýaly ýolbaşçylyk adamlaryň bir ýol bilen döwlet başyna gelmegi «SSSR» atly gäminiň çaykanyp ugramagy, soňra onuň daşa urlup, çym pytrak bolmagyna getirdi.

Hasar hem şonda Sowet goşunlary Berliniň etegindäki «Karlhost» Harby Garnizondan ýurda dolanyp gelen harbylaryň biri bolupdy. Iki aýdan soňam ony Krymdaky harby sagaldyş öýleriniň birine başlyk edip belläpdiler. Ýurt bolsa şondan soň barha bulaşmak, halky ot-garagan edip, tüwdürilip, dagdan inip, önünden çykan ähli zatlary çym-pytrak edip dagadyp, mynjyradyp gelýän harasada öwrülipdi...

Türkmenistan özbaşdak döwlete öwrülip, onuň ýolbaşçysy: «Türkmen harbylary, niredе bolsaňyzam ata Watanyňyza dolanyň, onuň goşun sapynda öz ornuňyzy eýeläň!» diýip çakylyk edensoň, Hasar hem şonda öz uçarman ogly, maşgalasy bilen janköýerlerçe ýurduna gaýdyp gelen harbylaryň biri bolupdy. Ol Krymdaky deňli-derejeli ýerinden gaýdanda öz mynasybetine gaýdýanyna, Watanda özüniň has gerekdigine asla şübhe etmeýärdi.

Hasar ýurda gelensoň, täze ýagdaýlar bilen bagly kynçylyklar biraz onuň badyny alyp, geçen ykbalyny ýatladyp,

suslandyran hem bolsa, ol bu kynçylyklaryň wagtlaýyndygyna, ýurt bir bat alsa, durmuşyň has gowy boljakdygyna özüni ynandyryp, tama edip ýaşaýardy...

Dünýä yzýanyndan apaşaklabrak çykalga tarap ýöräp gelýän başlygy bilen ýöräp gelşine hol beýleräkden nazary bilen özüni garşylap duran adamsyny gören mahaly baş atyp, dalbynyp ýylgyrdy. Onýança-da Annaw Hasaryň üç-dört ädim beýle ýanynda tolgunyp-begenip, özüni garşy alyp duran, gyzdyr aýalyna tarap, olary özüniňem görenligini mälim edip, elini salgap goýberdi. Diňe şundan soň, Hasar ýaňky kofe içip otyrka özüne düşnüksiz syrly seredeniň kimdigini tanady. Onuň şol mahal birhili tanyş ýüz bolup görünmeginiň hem sebäbi şundan soň belli boldy. Ýakyn tanyşlygy bolmasa-da, Annawyň aýalyny, häzir ýada düşmese-de, toýdamy-sadakadamy öň bir ýerde-hä görüpdi.

Hasar Dünýäni öňünden çykyp, wokzal jaýyna giren ýerinde garşylady. Ol hemişekisi ýaly towlanjyrap adamsynyň gujagyna dolan ýaly etdi-de, höwes bilen daraklygyna sähelçe galyp, onuň ýaňagyndan öpdi.

— Sag otyrmysyňyz?

— Şükür.

— Meniň pişijiklerim nähili?

— Syýahatçy enelerine garaşýarlar.

Dünýä adamsynyň soňky sözünde biraz öýke ýokundysy hem bar ýaly bolup duýuldy. Dünýä munuň aýalyny küýsän erkegiň oňa soňra duşandaky häsiýetdigine är-aýallarça düşündi. Ol muňa böwregini bökdürip, hezil edip ýylgyrdy-da, onuň bilen boý deňäp durşuna: «Ine, men geldim-ä...» diýen manyda ýüzüni onuň kükregine berip, sähelçe süýkenibem goýberdi. Dünýäniň bu bolşy Hasara şol gözünde galan Berlin aeroportundaky duşuşygy ýatlatdy.

Annaw maşgalasy bilen duşuşyp, bir oýnam mähir-mylakat alşyp duransoň, töweregi bilen Dünýä dagyň duran ýerine geldi.

Hasar bilen salamlaşdy, onuň aýalam Dünýä bilen gürleşip durşuna, onuň tarapyna sähelçe baş atdy.

Dünýä Annawyň gyzzagazydyr aýaly bilen özüniň Stambul syýahatynyň täsiri barada gürleşip durka, Annaw bilen Hasar zalyň daşyna çykyp, goşlar getirilýänçä wagt geçirmek üçin, çilimleşermen boldular. Annaw öz ýanyndan nobatdaky sapary ýerine düşen hasap edýärdi, şonuň üçinem gürlände Hasara ol hondan bärsiräp, biraz göterlibräk gürleýäne meňzedi. Goşlar alnansoň, ilki Annaw çagalarynam alyp, Hasardyr Dünýä sähelçe baş atyp, yzyndan gelen «JIP» maşyna dolup gidermen boldy. Annawyň aýaly hem Hasar bilen adamsynyň hörpünde oňa tarap sähelçe baş atyşyp hoşlaşdy. Maşynyny Hasaryň gapdalynda ýanan sürüji hojaýynyň yüklerini ulaga goýansoň, ýola rowana boldy.

Gerek daşyny ele salan Hasar hem şundan soň, özüniň köneje «Mersedesine» atlanyp, Aşgabadýň çyg çeken köçelerinde aýlap barşyna Dünýäni öýüne ýetirmäge howlukdy.

* * *

Gapynyň gulpy iki gezek yzly-yzyna şyrkyldap towlanansoň, öýe kimdir biriniň gelip girenligi belli boldy. Ol kim bolup biler, eýsem!? Elbetde, Dünýädir ýa-da öýüň çagalary bilen mamasynyňkyda ýaşayan ogly Arslandyr. Onuňam ýeke özi ejesidir kakasynyň bolýan ýerine juda seýrek gelerdi. Gelse-de, köplenç, «Atama gitjek, eneme gitjek!» diýşip, ol ýere gidiljegini eşitseler, gaz-ganat boluşyan iki basdaş ogullaryny öňüne salyp gelerdi. Yok, olar-a dälidir, eger olar gelen bolsa, şowhun eýýäm al-asmana galardy. Heniz gapydan girip-girmänkäler: «Ene, biz geldik, ata, biz geldik» diýşip, atalarynyň, eneleriniň gujagyna bir-birlerinden öň dolmak üçin, aňyrdan gyssanyşyp inerdiler.

Gapy açar bilen açylan wagty ýaňy öýe gelip giren mahaly ony gulplanlygy Hasaryň häzir ýadyna düşdi.

Bu jaý Hasara ol Aşgabada gelip, harby gospitalda lukman bolup işläp ugran günleri berlipdi. Olar aňyrdan gelenlerinde birbada Dünýäniň atasy öýünde goş ýazdyran hem bolsalar, soňra Hasar är-aýal bolup, bu jaýa göçüp gelipdiler.

Hasar özüni görmese-de, bu gelip gireniň Dünýäligini bildi. Oturan ýerinde onuň häzir egnindäki geýimlerini ýeňledip, olary gapynyň golaýyndaky geým asardan asyşdyrýanlygyny, öýde geýýän aýaga şypbygyny geýýänligini pikir etdi. Onýança-da heniz özi görnüp-görünmänkä, Dünýäniň mylaýym sesi eşidildi.

— Gör, biziň öýümüzde nähili tagamly naharyň ysy bar!

— Döwüň gowagyna gelen keýijek diýerler saňa!

Aşhanada agşamlyk taýynlap, indem onuň ýany bilen äberiljek öz halaýan işdaçaryny taýynlap gutaryp barýan Hasar töweregiň çolalygyndan peýdalanyp, aýalynyň gujagyna dolup alayma höwesiniň hem ýok daldigini mälim edip, Dünýäni hyrydarlyk bilen mähirli garşylady.

— Döw aga, men aç, iýseňem garnymy doýrup, soň iý meni! — diýip, Dünýä hem aňyrdan gelşine adamsynyň öz hörpünde şelaýyn gepledi. Hasar hem:

— Eýsem näme, doýrup iýsem, onuň has tagamly bolýanyny men bilmeýärinmi näme? — diýdi.

Dünýä düşüňmek bilen aňyrdan gelşine gysmyljyrap adamsynyň kükregine başyny goýdy. Bu onuň özüne derek aşhana ötürenligi üçin, uýalyanlygyny mälim edip, Hasardan ötüň soradygydy.

Ähli türkmen zenanlary ýaly, Dünýä hem bişirip-düşürmek, dograp-ýugurmak, arlyk-kirlik ýuwmak ýaly öý işlerini öz borjy hasap edýärdi. Ol köp ýyllap daşary ýurtlarda, erkek-zenan borçlarynyň başgaçarak gurnalan ýerlerinde ýaşap, durmuşyna olardan alan ençeme zatlaryny ornaşdyran hem bolsa, bu meselede hemişe türkmen zenanlygyna-da galypdy. Bişirip-düşürip adamsyny, çagalaryny naharlamakdan ol hemişe aýratyn bir lezzet alýardy. Ata-baba eýýamynda zenandyr erkek arasynda hemme taraplaýyn ölçerilip-dökülip, tebigata sazlanyp, göwne jaýlanan kanunyň çäginde ýaşaýardy, özi-de bu ýagdaýyň ýene-

de ömrüniň soňuna çenlem şeýdip dowam etjekligine-de onuň asla şübhesi ýokdy.

Harbylarça ondan-oňa göçüp ýören adamsynyň dünýäsine berlip, onuň çagalaryň hyzmatynda bolup, öz zenan dünýäsine halys imrinip, adamsyny irden işine, çagalaryny mekdebine besläp-bejerip ataryp, şol pursatdanam ýene olaryň gaýdyp gelerine ýola göz dikibem garaşmak Dünýäniň endigine öwrülipdi. Dünýä soňra nahar-şor bilen bagly aladalaryna özi ulaşmak üçin:

— Indi özüm geldim-ä?! — diýip, «Ornumy özüme ber» diýen äheňde onuň gollaryndan tutdy. Hasaryň «Ine, bolup barýar» diýip garşylyk görkezmegine hem seretmän, onuň nahar taýynlanda biline çolaýan öňlük haladyny çözüp alyp, öz biline dakyndy.

— Sen indi eliňi ýuw-da, saçak başyna baryber. Telewizory açsaň, şu gün «Izauranyňam-a» yzy bolmalydyr...

Dünýä nahara köp garaşdyrmady. Saçda mylgyrap bişip duran nahar bilen bilelikde ol saçak başyna onuň ýakymly ysyny hem bugardyp alyp geldi. Gapdalyndanam ýene işdaçar bilen düýe çalam äberdi. Özi hem paşyrdap duran sowujak çaldan käsäni dolduryp içip, işdäsini açansoň, nahara başlady. Nahar iýilýän mahaly birsalym olaryň ikisindenem ses-seda bolmady.

Dünýä aşhana bilen naharlanylýan otag aralygynda gatnan tabaklary ýygnaşdyryp, olary ýer-jaý edip ýörşüne, ejesini, agtyklaryny ýatlap habar sorady.

— Ol öýe degen-ä dalsiň? — diýip, kiçi agtygyny alada bilen ýatlady.

— Ýok.

— Menem habar alyp bilmedim.

— Pişigimiziň agzyna çykan ýara nähilikän? Bir zat iýip bilýärmikän?

— Düýn baryp gaýtdym. Däri-derman edişdirdim. Indi ýaralaň ýüzi kepäp ugrapdyr.

— Kösenäýdi-dä balajygym...

— Ertir dynç günüdirem. Barýas-a özümi.

Bu gepi ol Dünýäniň agtygy bilen bagly barha artyp barýan aladasyna goşulmak bilen aýtdy. Dünýädir Hasar oglundan, agtyklaryndan aýry ýaşasalar-da, häli-şindi baryp, sypynsalar olaryň hallaryndan habar alşyp, töwereklerinde aýlanyşar durardylar. Hasam, agtyklaryň göreniňde guwanç, buýsanç döredýän mähri olary ozaldanam eziz bolan öýe magnit bolup çekýärdi. Her altynjy gün gidip bolsa, olaryň ýanynda ýatybam gaýdardylar. Baryp bilmedik günleri bolsa, olar bilen jaňlaşyp durardylar.

Dünýä gap-gaçlary ýuwuşdyryp, ýerleşdirip bolansoň, gelip diwanda tirsekläp, kino görüp ýatan Hasaryň gapdalynda ýerleşdi.

— Köp geçdimi?

— Ýok, ýaňyrak başlap ýör.

Hemişe gyzykly kino seredilende bolşy ýaly, waka yzarlanylyp, onda görkezilýän ykbal bir pursatlygam bolsa tomaşaçynyň-da ykbalyna öwrüldi. Dünýä özüniň Izauradagyna, Hasar özüniň söýlen ýigitdigi baradaky ýakymly pikire imrindi.

Telefonynyň sesi öýe dolan mahaly, olaryň ikisi-de kino wakalaryna berlişip, dünýäni unudyşyp, natuwan-da-hyrydar bolşup otyrdylar.

Dünýä ejesimi agtyklarynyň biriniň jaň edýänligini pikir edip, telefony ýeňil gopup höwesli aldy. Onýança-da aňyrdan boguksy eşidilýän tanyş sesi eşidildi.

— Bilýäňmi näme, Dünýä!

— Nämäni? — diýende, Dünýäniň ýüzi bimahal jaňy halamazlyk bilen çytyldy. Soňundanam ol Annawyň häsiýetine belet bolansoň, adamsynyň golaýynda otyrka, onuň işdäki ýaly özüne eýemsirenip, bir gep aýdaýmagyndan, ol gepiňem Hasaryň gulagyna ýetäýmeginden çekinip, telefonyň uzyn örklenen simini süýrär, goňşy otaga geçdi.

Hasar Dünýä wagty bilen yzyna köwlenibermänsoň: «Bu näme gelibermedi-le, beýle näme gyssagly gep-gürrüňleri barkan, ony ertire dagy goýup bolmaýarmykan?» diýip aladalandy.

Telewizoryň sesini peseldip, gaňrylyp yzyna sereden wagty ol gapynyň biraz açylyp ysgalaň berip duran ýerinden Dünýäniň henizem öýüň içinde eýläk-beýläk gezmeläp, telefonda gepleşip ýörenini gördi. Mahal-mahal onuň gürrüňiniň käbir bölekleri oňa eşidilýärdi.

Dünýäniň janygyp, şol bir wagtda bolsa onuň gep saluwyndan duýlar-duýulmaz söýünç duýulýanlygy üçin, Hasar ol ogly bilen gepleşýändir öýtdi. Onuň şeýdip, käte ogly bilen basdaşlyk edip, telefonda çekeleşip alaymasy-da bardy.

Dünýä aňyrdan sähelçe başyny silkip: «Äý, men bir zat bilýän bolsam, şunuň kellesi ýerinde dälidir» diýip gelen mahaly Hasar eýýäm düşegine geçip ýatarman bolup otyrды. Her gije ýatmazyndan öň, endik boýunça alýan kitaby ýene-de onuň elindedi.

— Kim ol? — diýip, Hasar goşa ýassyga arkasyny berip ýatan ýerinden sorady.

— Kim bor öýdýän, meniň başlygym-da.

— Näme diýýär ol?

— Birki aýlykda ol lebaply soňrabaýan biznesmen bilen duşuşdy. Onuň işiniň gerimi halys akylyny haýran etdi munuň. Ol Köýtende gymmat baha daşlary bolan uly käniň eýesi. Özi-de ony soňky baş-alty ýylyň içinde edinipdir. Ilkinji önümlerini Özbegistanda, Orusýetde ýerini tapyp amatly ýerläpdir. Gowy girdeji gazanyp baýapdyr. Indi ol öýünden işine öz hususy uçarynda gatnaýar.

— Şunuň ýaly biri hakda menem şeýle zatlar eşitdim öýdýän... — diýip, Hasar hem bir zatlar ýatlarman boldy.

— Eşidensiň. Oňa Hemra Kalandarow diýýärler. Ýakynda ol Aşgabatda meniň bir tanşymyň garyndaşynyň 17 ýaşly gyzyna hem öýlenip, toý etdi.

— Öň, näme, ol öý-işsizmikän? Näçe ýaşlarynda özi?

— Ellä golaýlan bolmaly. Görüp otursaň, ol aslynda heleý gerek bolup öýlenen adamam däl. Oňa ol gyzyň Ministrler Kabinetinde işleýän hökmürowan daýysy gerek. Ol hökmürowany bolsa ýetim galanda hossar çykyp ösdürip-okadan ýetişdiren şol gyzyň eje-kakasy bolan eken. Meniň başlygyma hem Köýteniň uran kânini eýelemegi şol maslahat berip, özi-de oňa paýdar bolmagy söz beripdir.

— Uran kâni? — diýip, Hasar ilki öz gulagynyň eşidýän zadyna ynanmajak boldy. Sebäbi onuň pikirçe, uran kâni her ýeten baýa satylmaly zat däl. — Kim onuň size satylmagyna ygtyýar etjekmiş? Ol döwlet berkararlygy, uly syýasat bilen bagly zat ahyryn. Hasar geň galýanyny mälim edip, elindäki kitabyny açan ýerinden ýapyp, Dünýäniň ýüzüne dikanlady.

— Kimdir birine gymmatly daş kâni satylypdyr-a, ýoluny bilseň, hemme zady satyn alyp bolýar.

Dünýäniň ýatys haladyna dolup gelip, gujagyna gysmyljyrap, ýarym mylakat, ýarym hakykat bilen aýdan soraga öwrülen jogabyna ol birbada näme jogap berjegini bilmedi. Dogrusy, Dünýäniň oýunlyga salyp aýdýan zatlarynyň häzirki durmuş hakykatynyň bir gapdalyndan barýanlygy üçin garşy bolup oturasy zadam ýokdy.

Hasar oýurganyp, SSSR dargandan soňky döwri birpursatlyk ýatlady. Şonda onuň ozalky SSSR-iň territoriýasyndaky barha möwçalýantalaňçylyk ýadyna düşdi. Döwlet emläkleri hususyýete berlende göz önüne tutulaýmaly çägiň saklanylmaýanlygy bolsa eýýäm täze jemgyýetiň durmuşyndaky ilkinji günlerden belli bolupdy. Ozalky halk baýlygy hasap edilýän zatlar birtopar bir-birlerinden ýeser, bir-birlerinden açgöz, eli gelen adamlar ussatlyk bilen syýasaty hem öz peýdalaryna ulanyp, döwlet baýlygyny hezil edişip paýlaşypdyrlar. Türkmen çemeçileri-de bu günlerde şol orus baýlaryna meňzejek bolşup, möjekleriň ýykylan gulany orta alyp, çekeläp-çekeläp iýişleri ýaly iýjek bolşup çir-çitirdiler. Hasar şu zatlary we ýene-de şuna meňzeş zatlaryň birnäçesini ýatlansoň: «Kim size uran kânini hususyýete almaga ygtyýar

eder?» diýen öz gepiniň bu ýerde, dogrudanam, artykmaçdygyna düşündi. Şundan soň ol Dünýä sorag berjek bolubam durmady, onuň sebäbi aýaly bilen jedelleşmek isleginiň ýoklugy hem däl-di, munuň sebäbi bolýan zatlaryň halka, şol bir babatda özüne-de bähbitdigi-bähbit dældigi hem däl-di. Ol durmuşyň bu öwrümde eden garaşylmadyk hereketi, gödeksi öwrümi bilen baglydy.

Dünýä gürrüňe berlip, özüniň her agşam ýatmazdan öň, saçlarynyň arasyndan, ýekeme-ýeke çöpläp aýryp goýýan saç berkidijilerini aýyrmagy unudanlygyna göz ýetirensoň: «Şulary bir aýryşdyraýyn-la!» diýip, ýatan ýerinden dikelip, düşegiň gyrasyndan ýalaňaç aýaklaryny salyp oturdy-da, olary saçlarynyň arasyndan çöpläp aýryşdyrdy.

Birazdan ýene-de täzeden düşege geçip, gysmyljyrap, baryp adamsynyň kükregine başyny goýdy. Hasaryň gulagynyň golaýynda pyşyrdap, ondan elini uzadyp, gapdalyndaky çyrany öçürmegini sorady. Göräýmäge ýas-ýaňy är-aýalyň gürrüňlerinden olaryň bir-birlerinden sözleri azaşyp gidip barýan ýaly bolup duýlanam bolsa, olar çyrany öçürip, gijäniň törüne ötensoňlar, ýene-de tiz bir-birlerine düşünişip, derçigişip deň dem aldylar.

* * *

Dünýä Stambuldan gaýdyp gelenine köp wagt geçmänkä, agtygy Serdaryň doglan gününü bellemek üçin, dynç günleriniň birinde ýene-de maşgalasyny atasy öýünde bu zatlaryň aýratyn gadyryny bilýän ejesiniň huzurynda jemledi. Öý eýesi Aýmyrat aganyň älemden ötenine ýedi-sekiz ýyl dagy geçen hem bolsa, onuň hemişe öz töwereginde islän agtyk-çowluklary bilen gatylyp-garylyp ýaşamak arzuwy henizem öňküsi ýaly dowam edýärdi. Maşgala dabaralary hemişe şu ýerde, garry öýde geçirilerdi. Dünýäniň ejesi her gezek şeýdilip, bir sebäp bilen, saçak başynda jemlenen neberesini synlap, öz ýanyndan olara guwanyp, buýsanyp oturyşyna: «Ha, bu günleri, arman, sen

görmediň-dä, senem häzir bolaýan bolanlygyňda bulary görüp, gör, nähili buýsanardyň!..» diýip, tä ölýänçä agtyklarynyň üstünde kökenek bolan adamsyny kүйsegli ýatlaýardy.

Hasar işden soň, telefonda gepleşikleri ýaly, ýol ugruna gudalaryna darap, gyzydyr agtyjagyny alyp gelende, Dünýä entegem gelmändi. Ol Hasar dagy gelmeziniň öňüsyraşynda işinde biraz eglenjegini aýdyp jaň edipdi. Hemmeler oňa garaşýardylar, has-da agtyklary: «Enem näme gelmedi-le?» diýip, onuň gelmegine sabyrsyzlyk bilen garaşanyandyklaryny mälim edişip käkeleýärdiler.

Maşgala toý dabarasy ýaňy gyzyberende, Dünýä-de gelip, pasyrdap öýüň gapdalynda keseren gara «Mersedesden» düşdi. Yzyna öwrülip, sürüjä bir zatlar diýişdirensoň, ylgaşyp, öňünden çykan agtyjaklaryny gujagyna alyp, olary ýeke-ýekeden guwanyp ogşaşdyrdy, söýüp-sypady. Ol soňra öňünden çykan agtyklary bilen uly şowhun bolup içerik girdi. Ýüzugrada dykgat bilen garanjaklap, nazary bilen oturanlaryň hasabyny, gelniniň oglunyň dabarasy mynasybetli başyna çigen, täze gögüş gülli ýaglygynyň ýaşmak ýerine ujuny dişläp, hormat bilen ýerinden turup, gelinlerçe özüne beren salamyny aldy. Özüniň gelenini görüp, heserlenip oturan ejesiniň ýanyna baryp, onuň bilen görüşdi.

— Eje, sag oturanmysyň?

— Çöl bolduň-la, balam?

— Iş-dä, eje, häzirki işde her zadyň edilmeli-goýulmaly wagty bar. Sowet döwründäki ýaly, indi haçan barsaň baryp, haçan etseň edip ýörmeli işler ýok.

— Ýeri, ýeri, Sowet jan bilen işiň bolmasyn! Kim görse-de, biziň-ä ondan gören ýamanlygymyz ýokdur. Onuň halky deňine okadyp, deňine işledip, deňine aýlyk-günlük berip gezenligini sen näme bilen deňejek? Hany seniň bu türkmenleriňem görüberýäs, Sowet jandan artyk, türkmene näme ýagşylyk edäýerkän?!

— Soweti ýamanlasaň, mamama ýaramaz — diýip, Arslan kakasy bilen giňiş saçagyň bir ýanyny tutup oturyşyna ýylgyryp,

ejesi bilen sähelçe baş atyşyp salamlaşdy. Soňundanam, henizem enesiniň synyna çolaşyp, oňa eýemsirenip duran kiçi ogluna tarap baş atdy: — Serdar, otur-a indi senem ýeriňe geç-de. Eneň el-ýüzüni ýuwsun, geým-gejimini çalşyrsyn-a? Sen bar, Myradyň ýanynda şem üflejek ýeriňde otur, eneňem onsoň ýanyňyza geler!

Dünýä şundan soň, öňem köp garaşdyranyny ýatlap, öz otagyna gidip, uzak eglenmänem yzyna gelip, saçak başynda — Serdaryň gapdalyndaky öz ornuny eýeledi.

Serdar bu pursatda diýseň şadyýandy, ejesiniň toýa gabatlap geýdiren geýimlerem oňa ýaraşyp dur, görenlerde özüne bolan mähirli duýgulary döredýän oglanjyga öwrülipdir.

Bu gowulygyň sebäbi onuň özüne getirilen sowgatlary, hasam atasynyň getiren gulaklary salpy oýunjak itini gowy görnligi bilenem bagly dälidi, ol begenjiň, oglanjygyň gönençlik duýmagynyň, onuň hemişe göresi gelyän adamlarynyň häzir hemmesiniň öz töwereginde üýşüşip, begenjine goşulyşyp, jemlenişip oturmaklarydy.

Saçak başynda Dünýä ejesi, gelnidir gyzy bilen aýal maşgalalar bolup, bir ýerräkde döwre gurap gülümsiräp oturyşyna Stambul hakynda, onuň töweregindäki deňizlere, deňizleriňem oňa bäs berip, gözellige öwrülip oturyşlaryny, ol şäherde ummasyz gazaňly baý adamlaryň känligi, özleriniňem Annaw bilen şol barly adamlaryň biriniň köşgi-eýwanly öýünde myhmançylykda bolanlygyny gürrüň berip otyrdy. Gürrüňinden onuňam bu ertekä berimsiz ýaşayşa özüniňem höwes edýänligi mese-mälim duýulýardy. Stambulyň tarypyny wagty bilen ony aýdybam gutararly dälidi.

Giňden ýazylan saçagyň beýle bolsa, ol bir aýdyp iki aýdybam goýman gapdalynda, ejesiniň gürrüňine juda bir pisindi oturmazlyk bilen üns bermän, kakasy bilen özara gepleşip oturan Arslan birsalymdan çilim bahanasy bilen turup, eýwanda ata-ogul bolup, wagtal-wagtal içerik göz gytaklaryny aýlaşyp, özara gürlleşip oturdylar. Arslan:

— Däde, ejem etjek-goýjagyny öň siz bilen maslahatlaşandyr-da?

— Men iş tapdym, işlejek — diýib-ä geldi. — «Aýlyk-günlügem erbet däl, ýogsam biz indi tizden gedaýlaň sanyna goşulýas» diýdi. Menem näme diýeýin, «Işle onda işläsiň gelse» diýdim. Lukmanyň-a aýlyk-günlüginde häli-häzir-ä özüň görýäň, ölmez-özi diýmeseň, derek ýok.

— Aç galaýasymyz-a ýok-la. Ýöne ejemi bu täze durmuş hopukdyran bolmaly.

— Onuňam-a aladasy siz, özüň-ä.

— Onyň dogrudyr, dāde. Emma biziň halk bazar gatnaşyklarynyň etegine ýaňy baran halk, bu bazaryň bolsa öz kada-kanunlary bar, özi-de oňa islän ýerinden girilmeýän bolmaly...

— Ejeňem bir ýol bilen şonuň bir ýerinden-ä burnuny sokdy öýdýän.

— Baýlyk ýeke bir utmany däl, utulmanam halaýan zat. Göwnüme bolmasa, ejem öz utuşlarynyň höwesine berlip, soňra has uly zady utduraýjaga meňzeýär, biznesiň öwrümlü, syrly oýunlar-a köpdür özüň-ä.

— Aý, saglyk bolsa, görüberyäs-dä — diýip, Hasar elindäki çiliminiň soňuny sorup söndürensoň, biraz gurşup ugran ýüzüni sypalap goýberdi. Soňundanam boljak-goýjak zada çäre ýokdur diýen manyda oýurganyp, Magtymguly şahyry ýatlady.

«Maňa ýetenok» diýip, galyp ýörme hesretde,

Ýeter saňa ir-u-giç, näme bolsa kysmatda.

Şu hymy-symy gürründen soň, ataly-ogluň hersi öz oýy bilen ikiçäk galyp, ýene biraz dymşyp oturdylar.

Arslan SSSR dargansoň, Türkmenistan garaşsyz döwlete öwrülip, beglenip, ol öz milli goşunynyň düýbünü tutup ugran mahaly Watana gulluk etmek üçin, ol hem gaýry ýurtlardan ýörite çagyryp alan uçarmanlarynyň biri bolupdy. Ol döwür Türkmenistan boýunça SSSR-iň Harby howa güýçleriniň uçarmany bolup ýören türkmen milletiniň wekilleriniň sany bir eliň barmaklaryndanam azdy. Türkmen döwletine bolsa onuň asmanyny gorap gezjek öz milletiniň algыр laçynlary juda gerekdi.

Şonuň üçinem ol: «Ogul, Watanyňa gel-de, onuň sapyndaky öz mynasyp ornuňy eýele!» diýip, ähli ýerdäki öz ogullaryny ýurda çagyrypdy. Arslan hem şol çakylygy alyp, Kaliningradda uçup ýören yerinden Watan çakylygyna gaýdyp gelipdi. Şondan birki ýyl geçip-geçmänkä onuň kakasy hem, gullugyny milli türkmen goşunlarynyň düzüminde dowam etdirmek üçin gelip, maşgala Aşgabatda birigipdi. Geçen ýyl geçirilen uly harby okuwda Arslan öz münen uçaryny asmanda pyrlandyryp, harby ussatlyk görkezip, ýurduň Prezidentiniň sylagyna, wagtyndan öň berlen harby çine hem mynasyp bolupdy. Golaýda bolsa ýurt garaşsyzlygy mynasybetli gurlan baýramçylygyň şanyna asmana göterilen, taryhda ilkinji milli eskadrilýa ussat uçarman Arslan Mämmethanowyň eskadrilýasy bolup, ol halkyň milli buýsanjyna öwrülipdi. Ähli uçarmanlaryň ata-eneleri ýaly, Dünýä bilen Hasar hem indi köpden bäri asmanda uçar görseler, onuň öz ogullarydygyna ynanýardylar: «Arslanym-a atyna atlanypdyr» diýişip, asmany buýsançly synlaýardylar.

Hasar bilen Arslan ataly-ogul bolşup, gelip içeri giren mahaly, öz toýy mynasybetli sowgat baryny alan Serdar salpy gulak güjüjegini gujagyna alyp, mamasynyň gujagyna bir dolup, enesiniň, ejesiniň ýanyna bir baryp, töweregiň mährini özünde jemläp, jompuldap, aýlanyp öýüň içini alayaza öwürüp ýördi.

Ulaşan işini oglunyň halamanlygyndan Dünýä habarlydy. Hatda onuň özi muny ejesinden gizläbem durmandy: «Eje, indi sen işlemäýeniňde Mämmethanowlar aç-ýalaňaç galayar öýtdüňmi?» hem diýipdi.

Arslan durmuşda özüni öz ornunda, öz mynasybetliginde duýşy ýaly, ýakynlarynyň hem häzirki wagtlaýyn geçiş döwrüne mahsus kynçylyklara seretmän, ýurduň erte has beglenjegine, topragynyň, halkynyň hakyky hossary bolup dörejegine ynanyp ýaşamaklaryny isleýärdi. Maşgalada kakasy, özi ýaly adamlar barkan, ejesiniň işlemeginiň hökmanlygy ýok hasap edýärdi.

Dünýä indi toýuň beýemçiligini doly öz eline alypdy. Ol saçaýyň töwereginde oturan ululara, kiçilere-de gezekli-

gezegine söz berip, aýdylýan gutlaglara ýeri gelende göwnühoş ýylgyryp, mynasyp söz gatyp, ýazylyp-ýaýrap, han heleý bolup, töwreginiň pikir, mährini özünde jemläp otyrды.

Adamsydyr oglunyň ýüzüne nazar aýlan mahaly Dünýä, inçe zenan duýgusy bilen, olaryň arasynda özi barada bir gürrüňiň bolanlygyny syzdy. Ol göz astyndan olara tarap syrly soranjaň nazar aýlap hem goýberdi.

...Şol gezek Dünýädir Annaw otuz ýyldan gowrak wagtdan soň, beýdilig duşuşanlarynda olar eýýäm, hatda bir-birleriniň barlygyny hem unudyberipdiler. Durmuş ýoly synpdaşlaryň hersini bir dereden çykarypdy. Haçandyr bir wagt, garaşylmadyk ýagdaýda duşuşylmagy olaryň asla hiç birisiniň-de pikirine gelen zat dälди.

Dünýä şol gezek bazardan ony-muny almaga baranda, synpdaş gyzlarynyň birine tötänden duşmadyk bolanlygynda olar, belki, enteklerem duşmasalar-da duşmazdylar.

Sowda hatarlaryň arasynda egni şol döwürde ýoň bolan kiçijik zenan sumkaly, yzy ýük göteriji hyzmatkärli aýlanyp, bahasyna seretmän, ir-içmişlerden isledigiçe her aljak zadyny saýlap, gök-ak münderläp alyp ýören atlaz-parça çolanan tyňkyja gelni Dünýä görse-de, birbada tanamady, ýogsam ol Dünýäniň mekdebi gutaranlaryndan soňam mahal-mahal duşuşan synpdaşlarynyň biridi. Dünýä Germaniýada ýaşan döwürleri her ýyl adamsydyr çagalary bilen Aşgabada adamsynyň rugsady döwürlerinde gelende, synpdaş joralaryny ýatlap, olary öz öýlerine gürrüňçiliklere çagyrdy. Daşary ýurtdan joralaryna dogan-garyndaşlaryna niýetläp getiren ol-bi delje sowgatlyk zatларыndan olara, çagalarynyň hem atларыny tutuşdyryp berişdirerdi. Şol döwürde mynasybetli ýigide durmuşa çykyp, bagtyýar bolup ýören Dünýäniň durmuşyna onuň joralarynyň gözi giderdi.

Joralar bazar içinde duşuşyp, hal-ahwal soraşyp durdular, aýagüstünde könäni ýatlaşdylar. Annawyň juda derejeli, başarnykly adam bolup ýetişenligini hem Dünýä öz synpdaşyndan

şonda eşitdi. Dünýä muňa birbada juda bir ynanybam barmady. Şol gürründen iki-üç gün geçensoň, Dünýä barada onuň jorasyndan eşidensoň, muňa Gülendamyň bar salgysyny eşiden Arapreyhan deý, diýseň begenen Annaw ony jorasynyň üsti bilen, «Ol çet ýurt dillerini gowy bilýändir, meniň ofisime şonuň ýaly işgär gerek» diýip, öz ýanyna çagyrtty.

Dogrusy, adamsy Hasaryň töweregindäki belli-belli adamlar ýaly, alyp-ýolup täzeçe ýaşap bilmeýänligi, harbylaryň häzirki hümmetsiz aýlyk-günlükleri, öňki bolçulyga öwrenen Dünýäni bu döwürde biraz kemsindirip, kejkidirmän hem durmaýardy. Şonuň üçinem Annawyň bu çakylygy oňa hiç neneňsi ýaramady. Ozaldanam maşgalanyň pesläp barýan ýaşaaýyş ýagdaýyndan çen tutup: «Bolmasa, biraz kömek bolar ýaly, menem bir ýerde işe duraýsammykan?» diýibem ýördi. Amatlyrak iş peýleýärdi. Ýöne onuň oňaraýjak işiniň kimdir başga birinde däl-de, durmuşda kalby bilniksizlikden bäsleşikli Annaw bilen bagly bolmagy ony birbada biraz kemsindirdi. Ol ýere işe barsa, öz basman diýen ýerine basmaly bolýanlygyna düşündi.

Dünýäniň Annawy mekdepde bile okan ýyllarynda jyny almandy. Onuň ýadynda ol henizem mugallym sapak soraýmasyn diýip, özünden öňde oturanyň arkasyny penalap, görünmezlige çalyşýan, sapaklaryna oňly yetişmeýän Annawdy. Şol günlerem Annaw: «Kakam bilen düýn irden Balkandan, Pendiden Aşgabada goýun satýanlaryň önünden çykмага gitdik, olardan aldap-ogşap arzan alan mallarymyzy soňra iki bahanasyna şäherlilere degrip satyp, esli gazandyk» diýip, magtanyp gürrüň berýärdi. Annaw diňe bir Dünýäniň synpdaşy hem bolman, olar ejeleri bilen baglylykda bir-birlerine daşkynrak garyndaşragam boluberyärdiler. Hatda ejesi bilen oba toýa gidende Dünýä öz ejesiniň Annawyň ejesi bilen garyndaşlarça gadyrly görüşýänlerini hem görüpdi. Daýzasy şonda gülümsiräp, Dünýä hem gyýarak seredip: «Tüweleme, Dünýä-de ulugyz bolupdyr. Ol meniň Annaw janym bilenem bir synpda okaýan

eken» diýip, oýkanjyrap oturyşyna oňa hyrydar nazar bilen ony içgin synlapdy.

Dünýä bolsa, muňa seretmezden, şol günler, nämüçinligi belli däl, hamala, garasy ýokaýjak ýaly, ondan daşrak bolýanyny kem görmeýärdi.

Ýaşlykda Annawda bazara gerek dellalçylyk ukybynyň duýulýanlygyndan başga-da onda ýüzi galyňlyk, uýatsyzlyk häsiýeti hem gowy duýulýardy. Iliň telim wagt çemelenip aýdyp bilmeýän gepini ol kimligine seretmän, samsyklyga salan bolup aýdyp goýberýärdi.

Bir gezek bolsa ol çolarakda Dünýä duşup: «Dünýä, ejem aýtdy, Dünýä seniň garyndaşyňdyr, onuň göwnüne degäýmegin, ýogsam soň ýetişensoň, gudaçylyga baranymyzda, kowlaýmaly?» diýdi diýip, ejesinden eşidenini damdyrman aýdyp, gepiniň mortalygy bilen oňa özüni hasam ýigrendiripdi.

Bir gezek ol Annawdan eşiden gepini ýüregine jaý edip bilmän, kakasyndan: «Annawlaryň ejem bilen nähili garyndaşlygy bar?» diýip soranda ol: «Annawyň ata ugrundan-a ýedi arkasynda däl, ýetmiş arkasynda-da biziň bilen galtaşýan ýeri ýokdur. Onuň kakasy Hasanala biz belet. Ol oglan wagty, könelerimiziň alaman döwründe oljalanyp getirilip, ejesi bilen biziň obalara düşen bir bendiň biri bolupdyr. Bizem sähelçe bilýäs, onuň alagözli, syratly, uzyn saçly ejesi bardy, ony Hapby işan özüne üçünji aýal edinip alypdy. Işan ölensoňam, ol biz obaly Aşyrçaň diýen adama aýal bolupdy. Şol wagt onuň bir elinde soňky äriden bolan ogul hem bardy. Dili bolsa, tä ötyänça öňküligine galyp, düzelmandi. Annawyň garyndaşlygy bolsa onuň ejesiniň seniň ejeň bilen iki doganoglanyň çagalary bolany üçindir» diýip, kakasy Annaw baradaky bu gürrüňi käte bir aýalynyň ýüzüne hem göz aýlap oturyşyna, şeýle bir sypaýyçylykdan düşnükli edip aýdypdy welin, Dünýä onuň öz ýakynlarynyň arasynda ýoklugyna düşüňip, muňa birhili, nämüçinligini bilmezden begenipdi.

Dünýä mekdepde özüne Yewropa-türkmen biçüwindäki köýnekler geýip, göz guwandyrp pasyrdap gezerdi. Sapaklaryna-

da ýene-de gowy ýetişýänleriňem biri şoldy. Deň-duş oglanlarynyňam köňül-hoşundaky görmegeý gyzlaryň biridi. Ol hemişe mekdepde inlis dilini okadýan Galina Maksimownanyň «bäşliklerini» alyp, onuň tarypyna mynasyp bolup ýörensoň, mekdebi tamamlansoň, onuň şu ugurdan okuwyny dowam etdirjekligi çak edilýärdi. Mekdebiň soňky ýyllarynda Dünýä hem eýýäm, özge boýdaşlary ýaly ýetişip, ulugyz çykypdy. Bu döwür gyzlaryň özleri-de bilmezden oglan nazarynyň önünde has uz, has gowy görnesi gelýän, olaryň höwesine öwrülýän pursady bolýar. Annawam bu mahal temegi garalyp, ýetişip gelýän keltepaýçarakdan gelen ýigdekçedi. Ol kakasyna meňzäp, eginlek, boýunlary doňzuň boýny ýaly gysga, şonuň üçinem onuň kellesi tebigy däl-de, bir ýerden alnyp, göwresiniň üstüne şeýle goýlaýana meňzäp, ony has-da бүкүр görkezýärdi. Özünüň «eşek ýassyk» lakamyny hem ol şeýle sypaty bilen şol günler gazanypdy.

Annaw synpdaşy Dünýä täzedan hyrydar bolup ugranda, ol eýýäm iki gyza dagyn hat berip, öz kükreginden itdiripdi. Hatda goňşy synpdaky ekiz doganlar Äşe-Patmanyň biri oňa ilki biraz ylygyp, gizlin onuň bilen birki gezek duşuşan hem bolsa, ýöne ähli zatdan bihabar onuň juda özüne meňzeş beýleki taýy Patma bulaşdyrypdy. Äşä derek hat alan Patma şonda Annawyň ýüzüne halamazlyk bilen düýrügip seredip, haty okaman, gözünüň alynda jyrrym-jyrrym edip ýyrtyşdyrypdy. Äşe bolsa şonda indi Annaw özünden ýüz öwürüp, doganyna aşyk bolup ugrandyr öýdüp, bu ýalňyşlygyň aňrsyna ýetjek hem bolup durman, gahar edip, ondan ýüz öwürpdi.

Onunjy synpda okap ýören mahallary Annaw Dünýäniň hyrydar oglanlaryň hiç biriniňem hatyny alyp, ylygyp barmaýanlygyny görensoň, ol öz habaryna garaşýandyr öýtdümi-nämemi, ýene-de oňa höwes etdi. Duşan ýerinde ol duýar ýaly edip hyrydar seretdi. Gowy görünmek üçin saçyna ýag çalyp ýalpyldadyp, üst-başyna-da biraz üns berip, sakgal-murtuny gazap syrýp, ýylmanyp gezdi. Köpçülikde töwereginde

aýlanyp, oňa ýakyn bolmaga çalyşdy. Barybir Dünýäniň göwni imrinmändi, onuň hatyny-da almandy, ýogsam Annaw birki sany sözi gelişdirip bilýän dostlary bilen söýgi hatyny goşgulap, kitabyň arasyndan tapyp okan mahaly gyzyň göwnüni awlar diýen tama bilenem ýazypdy, gyzam öz gezeginde kitabyň arasyndan hat tapan mahaly içinden: «Sen eşekýassygy indi men özüme ýar edinerinmi?» diýen hem bolsa, soňra sypaýyçylyk edipdi:

— Annaw, hatyňy yzyna al, meniň öz halaşýan ýigidim bar — diýipdi. Ondan ymykly dynanyna ynanyndy. Emma beýle hem däl eken. Dünýäniň mekdebi gutarmagynyň öňüsrasy Annawyň ejesi oran tutup, olaryňka gudaçylyga gelipdi. Şonda Dünýäniň ejesi: «Gyzymyz entek ýaş, dogan, onsoňam kakasy ony okatjakdandyr, şeýle-de onuň özüniňem entek durmuşa çykmak meýli ýok, ýaşap ýörsek görüberýäs» diýip, ony sypaýyçylykly gaýtarmakçy bolanda Annawyň ejesi «Okaslary gelse, öý-işik bolsunlar-da, Annaw jan bilen bile okabersinler» diýip, ýene-de erjellik görkezipdi. Ýöne, barybir, Dünýäniň ejesi özi razy bolanda hem adamsynyň öýüne Annawy giýew edip getirmejegini bilensoň, onuň ejesine açyk ýüz bermändi. Bu Annawyň şonda iň soňky hüjümi bolupdy. Soň Dünýä şol ýyl kakasynyň tamamlan institutynda okamak üçin, Leningrada uçup gidipdi. Annaw mekdebi tamamlan ýyly inistituta girip bilmänsoň, inžener bolmak höwesini hasapçylyk hünärini almak bilen çalşypdy. Gapdalyndanam ejesi bilen daşary ýurtlara gidip, bazaryň gerekleýän harytlaryny getirip, ogryn-dogryn söwda-satyk edip ugrapdy.

Ol bir edarada buhgalteriň kömekçisi bolup işläň ýyllarynda işiň gapdaly bilen gaýybana instituty hem gutarypdy. Polisiýanyň kapitanynyň gyzyna öýlenensoň, onuň söwda-satyk işleri hasam şowlapdy. Her gezek Annaw daşary ýurda gidip, alyp bilen zadyny münderläp alyp gelende, aeroportuň polisiýasynda işleýän gaýynatasy bolansoň, kimiň ýüki barlanylsa-da, onuň ýüki barlanylmazdy. Annawyň aýaly özünden üç-dört ýaş

kiçiligine seretmezden, öz mertebesini gowy bilýän dogumly görmegeý bir gyzdy, kakasynyň üsti bilen ol adamsyna, beýle kişileriň «spekulýant» diýlip, tutulyp basylyanyna seretmän, gypynçsyz işlemäge mümkinçilik döredýardi.

Türkmenistan özbaşdak döwlet bolandaky wezipe süýşüşiklerde adaty durmuş kadalaryna bap gelip-de barmaýan göçümlerine düşen Annaw eýýäm obadaşy ministr ýigidiň arkasyndan uly bir bazany eýeläp, Annaw Hasanowıç bolup, derejelenip otyrды. Başlygy bilen bir-birlerine düşünişip işlemegi ýola goýupdy. Beýle diýildigi SSSR-den galyp, häzirki hasap bulaşan döwürde talaňa düşen emläkleri almadykdan bolup, özüň almakdan, ony baýadyp alyp, ýolbaşçylar bilen paýlaşyp, baýamakdan ybaratdy. Ony bolsa Annaw aňryýany bilen başarıyady. Onsoňam pul hümmetini, zat gymmatyny, ýurt hökmürowanlygyny ýitiren wagty, garma-gürmelikde näme edeniňde bolanok?

Annaw her haryt gymmatlaşygynyň önüsyraşynda, bahalar arzan mahaly, alyp bilen harydyny alyp, skadlara basyp goýardy, bahalar galansoňam, olary çykaryp satardy ýerine düşürüp, üç-dört bahasyna. Ine, saňa mala-pula öwrülip barýan bol baýlyk.

Şol günler Annaw özüniň obada gurduran iki gatly jaýynyň görnüp-eşidilmedik gyzył kerpiçlerini hem Orusýetden ýörite uçar bilen getirip gurupdyr diýýärdiler. «Şeýlemi?» diýip soralanda Annawyň özem: «Munuň ýaly owuk-uşak zatlar, bir şapbada bitýär, olara satýan harydyň bahasyny peseldip, berlen hat-petekde goýlan ýokary baha möhür basyp, gol goýup berseň bolany. Onsoň olaram seniň gadyryňy bilýär, edeniň pula-zada öwrülüp, özüňe dolanyp gelip durandyr» diýipdi.

Obadaş ministr işden aýrylyp, onuň ýerine täze gelen ministr bilen öňküsi ýaly, ýalap-ýaladyp onuň hukugyndan peýdalanyp, işleşip bilmejegine gözi ýetensoň, Annaw ol ýerden: «Biraz oňamuňa gidip, saglygyma seretdirjek» bahanasy bilen halymsyrap, ýeriň pesi bilen geçmek bilen bolupdy.

Ýurtda bolsa hususy firmalaryň baýamak, her hili oýunlar etmek mümkinçiligi barha artýady. Annawam muny zandyndaky

söwda ýugrulan gany bilen duýup, wagtdan ezberlik bilen peýdalanyp, ýurtda «soňrabaýan» begzadalaň biri bolupdy.

Dünýäniň öz atymynda täzeden peýda bolmagy bolsa onda, hamala, ýitiren bir gowy zadyny tapan ýaly, buýsançly we gönençli duýgy döredipdi.

* * *

Daşarda şäher depesine bürelip, garalyp duran goýry bulut kimdir birini atymyna getirip, depäýmegi hyýallanyp, çytylyp duran depek aty ýadyňa salýardy. Dünýä eýýäm taýynlan ertirlik çayyny hem içip-içmän, yzyndan maşyn gelen badyna, ýan goşuny goltuklap, howlukmaç, turup öýden çykyp gidipdi. Hasar işiň başlanmagyna ýene bir sagatdan gowrak wagtyň barlygyny ýatlap, geýim-gejimleriň arasyndan harby lybaslaryny alyşdyryp, kere-mara öz maýdalyna geýnip, ýola şaýlanyp durdy.

— Ýagyş ýagaýsa gerek — diýen pikir kellesine gelen mahaly ol asaçda hemişe öz ornunda esgerlerçe taýyn bolup duran plaşyny epläp, çep eliniň goşaryna atdy.

Yssy düşüp, ýazyň ayaklap barýanlygyna seretmezden, asman bulutlarynyň käte şeýdip, duýdansyz depede peýda bolup, tomsuň gyzyp ugran etegini öl aýagy bilen depeläp alaýma häsiýeti öňem bardy.

Hasar iş ýerine gelip, haladyny egnine alyp-almanka, ony içki telefondan gospitalyň başlygy: «Meniň ýanyma gelip-gidiň?» diýen gysgajyk jümle bilen öz ýanyna çagyrdy. Kapitan Çaphanow ýaňyrakdan bári harby gospitala ýolbaşçylyk edip ugrapdy. Ol öň harby adam bolmasa-da, Aşgabadyň hassahanalarynyň birinde terapewt lukman bolup işläp ýören ýaş adamdy. Harbylyga hem ol goşuna harby lukmanlar gözlenip gereklenen wagty, zapasdaky uly leýtenant çini bilen geçip galypdy. Lukmançylyk ulgamynda ol, esasan, Türkmenistanyň irki döwürlerinde, lukmançylykdan kandidatlyk dissertasiýasyny gorap, adygan adamyň agtygy hökmünde tanalýardy. Onuň atasy lukmançylykdan kütegrägem

bolsa, degişme şortany başaryan adam bolupdyr. Haçan-da ol dissertasiýa gorap durka, berlen soraglara jogap tapman kösenen mahaly ony «Türkmenistana alym lukman gerek» diýip, önüne salyp, Moskwa alyp baran Gaýgysyz Atabaýew ara düşüp, onuň dadyna ýetişipdi. Ol ýagdaýyň bulaşyp barýanyny görüp:

— Hany, bulara bir şorta gaýryp ber! — diýipdir.

Şonuň üçinem onuň bilen bile işleşenler Çaphany anekdot aýdyp, Atabaýewiň arkasyndan alym bolan hökmünde tanaýardylar.

Şol döwürler başga milletleriň gelin-gyzlaryna öýlenmek, gulluk edýän hökümetiňe wepalydygyny aýan etmegiň bir ýoly bolup, ol türkmen ýolbaşçylarynyň, özüni itelligent hasap edýän adamlarynyň arasynda hem giňden ýaýran ýagdaý bolupdyr. Çaphanam dissertasiýa gorap gelenden soň, döwür bilen aýakdaş bolmak üçin, türkmen aýalyny kowup, ýokary Ýewropa eşikli gyzlaryň birine öýlenipdi. Gospitalyň başlygy hem onuň şondan bolan oglunyň ogly bolup, onuň adyndan peýdalanyp, medinstituty tamamlap, hil bir atasy bolan ýaly, bu pudakda özüniň özgelerden artyk hakynyň, hilesiniň barlygyna ynanyp, hondan bärsi bolup ýören adamdy. Dogrusy, onuň öz mynasybetinden has ýokary bu orny eýelemegine hem häzirki wagtda şol atasynyň gazanan gatnaşyklary, baglanyşyklary sebäp bolupdy.

Ol Hasary başlyklarça düýrügibräk sorag bilen garşy aldy.

— Esger Akmämmedowyň meselesi bilen men sizi çagyrdym. Ol operasiýa etmäge planlaşdyrylandan soň näme üçin galdyryldy?

Gospital başlygynyň gep saluwynda: «Ony men planlaşdyranymdan soň, kimiň haky bar, alyp, başgaça etmäge?» diýen talap bardy.

Hasar hemişe-de öz wezipe borçlaryna oňly düşünmeýän, üstesine-de, öz ugrundanam oňly düşünjesi bolmadyk adamlar ýolbaşçy bolanda, olar bilen düşünişmegiň kyn bolşy ýaly, işleşmegiň hem kyn bolýanlygyny bilýärdi.

Hasar gospital başlygynyň hondon bärsi bolup beren soragyny halamanlygyny ýüzünde mälim edip, çytylybrak jogap berdi:

— Bilýäňizmi näme, jenap gospital başlygy. Bu ýagdaý, seýregrägem bolsa, biziň adam jany bilen iş salyşýanlygymyzy ýatlap, ýedi ölçäp bir kesmeli bolýanlygymyz üçin, bolýan zat.

Esgeriň analiziniň netijelerine juda bir ynamymyz ýok, galyberse-de, biraz kuwwatlanyp, özüni tutmasa, onuň süňni agyr operasiýany götererden ejiz.

— Ynamyňyz bolmasa, näme üçin wagtynda täze analizleriň ugruna çykmadyňyz ýa-da siziň etmeli işiňizi indi gospital başlygy etmelimi?

— Ýok, özümüz şonuň ugrunda.

— Öňräk etmeli eken-dä. Eýýäm operasiýa boljagyny eşidip: «Näden nä bolarkan?» diýşip, onuň hossarlary hem gelipdirler.

Gospital başlygynyň düşüňäýmeli ýagdaýa düşüňäyesiniň gelmän durmagy Hasaryň çetine degdi. Şeýle-de bolsa, ol köpügörenligini edip, onuň bilen parahat gürleşip, düşüňişmäge çalyşdy.

— Operasiýa etmek kyn däl, jenap gospital başlygy, ýöne doly anyk bolmadyk keseli operasiýa edip, onuň yzynda durmak kyn. Ýarym güne ýaryş ýok hem syrkaw biraz tabyny alar, onýança-da analizler doly taýyn bolar.

— Siz näme, indi ony biziň ugra degişli syrkaw däl hem diýjek bolýarmyşyňyz?

— Onuň analizleri häzir köp babatda onuň inçekeseldigini tassyklaýar... Elbetde, ony bizem operasiýa edip bileris, ýöne bu kesel boýunça ýörite ylmy institut bar, muny şol ugurdan akademik Çary Nazarowiç ýaly ugurdaş ussat adamlar etse, has gowy bolardy.

Hasaryň diýenlerini halaman, gospital başlygy ýene-de nägile dillendi:

— Jenap polkownik, siziň aýdýan zatlaryňyz asla ön

gospital başlygy bolan adamyň sözüne meňzänok. Indi biz öz syrkawymyzy operasiýa etmegi başaramzok! «Şuny siz operasiýa edip beriň» diýip, başgalara ýüz tutmalymy?

— Medisinada bu edilmeyän zatmy, eýsem?

Hasar gospital başlygynyň soragyna sorag bilen jogap berdi.

— Men gospital başlygy bolup otyrkam, bu ýagdaý gaýdyp gaýtalanmaz. Siz çekinip, kürtdürýän bolsaňyz, operasiýany ýene biri eder. Ýöne şeýdip aýtmaly ekeniňiz-dä öňünden. Biz operasiýany başga birine ynanardyk... Men size-de düşüňän... ýaş hem indi öňki dälär, güýjem, size kyn bolýan bolmagy-da mümkin. Ýöne bizde bu işi edip biljek ýaşlar bar ahyryn. Operasiýany şolar eder.

— Bu meselede bölüm müdiri hökmünde siz biziňem-ä pikirimizi hasaba almaly bolarsyňyz! — diýip, Hasar öz içki howry bilen gyzyň barha göterilip, gepledigiçe-de reňki has saralýan ýaly bolup barýan başlygyň ýüzüne dikanlap nygtap aýtdy.

— Ony göreris — diýip, gospital başlygy ýüzügra, «Muny senden sorabam durmarys» diýen manyda badyhowalyk bilen gepledi.

Hasar şol duran ýerinde, pikirinde ony gospitalyň öňki başlygy polkownik lukman Rozyýew bilen deňedi. Ol ýurda gelende bile işleşeli diýip, ony gospitala çagyryp alan hem şol polkownik Rozyýew bolupdy.

Hasar bilen polkownik Rozyýew ykbaldaşdy, ol hem Hasar ýaly Soýuz döwründe ýurduň dürli ýerlerindäki harby bölümlerde lukman bolup işläp gezen, özüne göwni ýetýän, iş başarýan adamdy. Ony ýurduň şol wagtky ýolbaşçylary, özlerine gerek şeýle başarjaň lukman-ýolbaşçynyň barlygyny eşidip, alty-ýedi ýyllykda SSSR ýykyljak bolup çäýkanyp ugran döwürleri işleýän yerinden ýörite çagyryp alypdyrlar. Ol az wagtyň içinde halka degerli hyzmat edip biljek, türkmeniň milli harby lukmançylygyny döredipdi. Alty-ýedi aýlykda bolsa

ony, ýokarda kimdir bir ýolbaşçyň ýakyn adamsyna onuň ýeri gerek bolup, tirseklenip, ugursyz bahana bilen işden aýrypdyrlar. Harby derejesine dawa tutulanda ol: «Maňa bu derejäni siz beren dälşiňiz, siz alybam bilmersiňiz» diýip, ýolbaşçylaryň ýüzüne gelip, soňam entek Türkmenistandan etegini-synyny ýygnap ýetişmedik orus goşunlarynyň bölümlerine goşulyp, ýene-de yzyna — Orusýete — öz arzyly ýerine gidipdi.

Hasar birbada gospital başlygynyň näme üçin özüne erjeşýänligine düşüňip bilmedik hem bolsa, ýadyny dörünen wagty, ýakynda-da onuň bilen gaýybanarak hem bolsa bir hyňranyşyp alanlygy ýadyna düşdi we şundan soň, oňa bu sowuk şemalyň ýene-de nireden ösýänligi düşnükli boldy

Bu-da bir Hasaryň özi-de bir çetinde bolup görüp, göwnüne jaý edip bilmedik işi bilen bagly zatdy. Gospital başlygy şonda sen-men ýok, komissiýa salyp, iki-üç aýlykda ýönekeý içagyry bilen hassahana düşüp, häzirki wagtda edarada äkitmeli-goýmaly hojalyk işlerine kömek berdirilip ýörülen esgeri goşun gullugyndan boşatmakçy bolupdy.

Şonda, entek sagat adama, syrkaw diýmegi öwrenmedik ýaşuly lukmanlaryň ikisi ol taýynlanan delil hata gol çekmekden saklanypdylar. Şolaryň biri-de Hasardy.

Anyklaýyş toparyň başlygynyň, jogapkär kätibiniň, «Şeýdäýeliň, ýokarynyň talaby şeýle, ýaşulular!» diýip, jibrinmesine seretmezden, bu ýagdaý adaty zat bolansoň, olar şonda oňa kän bir üns hem bermändiler. Diňe ol gospital başlygynyň ýaňky ýigidi «komisowat edeýin» diýip, onuň hossarlaryndan lomaýja para alanlygy eşidilensoň, nämäniň-nämeligine düşüňip galypdy.

— Häzir ýeriňize baryň-da, maňa bu barada düşündiriş ýazyň! Edip bilmeýän bolsaňyz, edip bilemzok diýip, anyk ýazyň. Biz operasiýa edip biljegi taparys — diýip, «Gidiberiň» diýen äheňde talaply gepledi.

— Düşündirişmi? Ony ýazmaly bolsa ýazaýarys. Ýöne men-ä entek keseli doly anyklaýançam, syrkawy operasion stola almakçy däl.

Gospital başlygy Hasary nägile nazar bilen ugradyp oturyşyna içiniň howruna çygjaran maňlaýynyň derini el ýaglygynyň barlygyny hem unudyp, aýasy bilen syldy. Hasar başlygyň kabinetinden çykyp barýarka, Rozyýewiň işden giden döwürleri baş ştabyň başlygynyň orunbasary Serkäýewiň özüni ýatlap: «Ol ýere mynasyp adam goýuljak bolsa, polkownik Hasar Mämmethanow bar ahyryn, başga adam gerek däl» diýip, onuň özüni öňe sürenligini ýatlady.

Polkownik Serkäýew Hasar Germaniýada gulluk edýän döwri o-da şol ýerde gulluk edýän türkmen ýigitleriniň biri bolupdy.

Eger-de ol şol gezek: «Biz indi gartaşdyk, gospitalyň bir ýerinde işleseň bolýar, oňa ýaşlardan birini goýuň!» diýmedik bolanlygynda, başlygynyň ýerinde başga biri däl-de, häzir onuň özi oturarmalydy.

Hasar başlygyň hondan bärsi bolup, özüne gezeliş durmagyny göwnüne jaý edip bilmän, ilkinji gezek şonda, «bol» diýlende, gospital başlygy bolmakdan ýüz öwrenine öküdi. Dikdüşdüräk başlygyň tanapyndan biraz çekäýer ýaly Serkäýew bilen maslahatlaşaýaýyn diýse-de, olam ýakynda general çini berlip, baş serkerde edilip, Guşgy harby garnizonyna işe ugradylypdy. Gospital başlygy bilen tutma-tuturak ýakymсыз gürründen soň, Hasar üýtgep duran döwür-döwran bilen bagly, döwrüň üýtgemegi bilen adamlara hem üýtgame talap bolýanlygy, birnäçe adamlaryň ýagdaýa tiz düşüniş, oňa aňsatlyk bilen goşulyşyp gidiberýänligi barada pikir öwürdi. Dünýäniň hem ol şol aňyrdan dyzanyp at bolup gelýän täze durmuşyň gapdalyndan çykyp, onuň jylawyndan çalyş tutana meňzeýänligini, indi oňa biraz düşüniş ugran ýaly pikiriň özüde hem döränligini aňyp, ol çeşme suwunyň daşjagazlary öňüne salyp, togalap alyp gidişi ýaly, haýsydyr bir güýjüň özüni-de şol tarapa alyp gidiberjek ýaly, ýat duýgyny başdan geçirdi.

* * *

Annaw bilen Dünýä Stambulda bolup, öz ugruna çykan işlerine ýardamçy meýlini gazanyp gelenlerine köp wagt geçmänkä, Türkiýäniň belli «Akguýruk haňk-huňk tijret» kompaniýasynyň başlygy Sorar Ýülük öz ofis hanumalarynyň biri Gülöwser hanym bilen Aşgabada sapara geldi. Gülöwser hanymyň Aşgabada ilkinji gelşi bolsa-da, Ýülük öňem üç-dört ýyllykda bu ýere uly döwlet delegasiýasynyň arasynda gelipdi. O-da şonda bu ýerde Türkmenistana doganlarça kömek bermäge gelenleriň hasabynda bolmagy, öz işlerini ýaýbaňdyrmagy isläpdi. Ýöne şol gezek onuň işi ugruna bolmandy, ýogsam ol ýurduň Prezidentiniň taryh bilen gyzyklanýanlygyny, türk halky bilen türkmen halkyny bir halk hasap edýänligini eşidip, onuň göwnünden turar diýen tama bilen, oňa türk kowumlaryň taryhynyň sünnälenip neşir edilen ýigrimi tomlugyny hem sowgat edipdi. Şeýdibem Prezidentiň göwnüni awlap, Türkmenistanda işlerimi aňsatlyk bilen ýaýbaňlandyryr diýen tamasy bardy.

Annawyň bu tutan işine hem ol hut şonuň üçin ylygypdy. Türkmenistan henizem erteklerdäki ýaly ümür-dumanyň içinde oturan hazynalar adasy bolup, onuň ünsüni çekýärdi.

Sorar Ýülük Aşgabada gelen gününüň ertesi umumy işiň hat-petekleri bilen tanşansoň, özüniň goýum goýup şärik boljak işini görüp, onuň çen-çakyny almak üçin, Annaw bilen Köýtene gidermen boldy.

Annaw türküň ýanyndaky aýala ýoldaş bolsun diýdimi ýa-da mesele bişirilende, onuň pikirleriniň hem gerek boljagyny göz önüne tutdumy-nämemi, ol Dünýäni hem ýanyna aldy.

«Rudnik» atly dagyň dyrnagyna gonup, kibtini gysyp oturan şäherçe tipli oba olar Çärjew şäherindenem Hemra Kalendary alyp, ýolbelet hökmünde önlerine salyp geldiler. Häzirki döwrany geçen şäherçe bu ýerde uruş ýyllarynda peýda bolupdy. Ondaky iki gatly jaýlaram şol döwür, bu ýerde işe ýolbaşçylyk etjek inženerlerdir ýeneki ýolbaşçylar üçin gurulsa,

ondaky bölünip, maşgala ýaşayyş jaýlaryna öwrülen ozalky uzyn-uzyn, hanwar edilip gurlan baraklar bu ýerde işlemek üçin getirilen bendilere niýetlenen ýaşayyş ýerleri bolupdy. Bendiler bu ýerden dagy ýaryp, ondan şol döwürlerde ýurda juda gerek bolan uran magdanyny gazyp alýardylar. Ol özüniň «Rudnik» adyny-da şol ýyllarda şu magdan kani bilen baglylykda alypdy. Watan kuwwatyna kuwwat goşan mertebeli edaralaryň biri bolupdy. «Rudnik» şäherçesi soňra has ösüp-örňäp, uly şähre öwürlip gitmelidi. Ýöne urşuň yzysürelerinde başlanylyşy ýaly hem «Rudnigiň» işi duýdansyz togtadylypdy.

Uran kâniniň äpet gowak bolup duran agzyny bolsa ýene bir wagt gerek bolanda dolanylar diýen niýet bilen, bir gat çäge, bir gat gurşun erginini guýup, ýer üstüne uranyň zäherli demi çykmaz ýaly edip, gat-gat edip ýapypdylar. Häzir şol döwür-döwranlardan bu ýerde şu şäherçe mysally obajyk bilen onuň «Rudnik» diýen ady galypdy.

Hemra Kalendar myhmanlary «Rudnigiň» ýagdaýy, onuň töweregi bilen aýlap, görkezip tanyşdyransoň, ol Hojapil obasyndaky myhmansöýer tanşyny ýatlap, myhmanlaryny şol obanyň ýokarsyndaky daşyň ýüzünde galan gadymy dinozawrlaryň yzlaryny görkezip gaýtma niýeti bilen, gitdigiňçe barha daralýan jülgäniň içi bilen ýol yzarlap, ýokarlygyna şol oba gitdi.

Myhmanlar bir gije Hojapil obasynda bolup, onuň arça ysy berlip mylgyradylp bişirilýän tamdyrlamasy bilen hezzetlenensoňlar, şol günün ertesi dinozawrlaryň yzlaryny görmäge gidermen boldular. Öý eýesi irden ýolbelet hökmünde ýortmança ogluny olaryň önüne salansoň, özem ol ýerde gerek boljak zatlary jemleşdirip, ýene ýanynyňam bir ýoldaşy bilen myhmanlaryň yzyna düşdi. Obanyň ileri başynda çeşme derýajygy şogurdap, höwes edip, bir ýerden bir ýere jammyldaşyp barýan şadyýan çagalary ýatladyp, öz-özünden hezil tapyp akyp ýatan eken.

Myhmanlar derýajygy kesip geçip, ýapyýokary dag belentligine göterilişip gitdiler. Öňden dag ýodasyny yzarlap, inip-çykyp, käte bir başyny görkezip, ýolbelet oglanjyk ýeňil gopup barýar. Onuň yzy bilen öz maýdalyna gürleşip gelýän erkek adamlaryň toplumyndan bölünip gaýdan, topardaky iki zenan özara gürleşip gelýärdiler. Olar oglanjygyň barýan tarapyna seredişip, ýykylaýmazlyk üçin ädimlerini nygtap, seresap basyşyp baryşlaryna, öz islegli ýerlerine ýetmek bilen bagly höwesli bir duýgyny hem başdan geçirýärdiler.

Durmuşda erkek adamlaryň ýanyndan aýrylsaňam, hiç wagt olardan daşlaşmaly däl diýen akyl bilen ýaşayan aýallar ara açyberse, mahal-mahal aýak çekişip, yzlaryna gözleşip ýolbaşçylaryna garaşyp, aýaklarynyň demini berşip durýardylar.

Hemra Kalendaryň töwereginde gürründen hezil tapan adamlar şol gelişlerine käte-käte aýak çekişip, hamala, nirä barýanlaryny hem unudana meňzeşip, şüwelenli gürrüne berlişip durýardylar.

Günüň daglaryň aňyrsyndan bir ýerlerden sogrulyp çykan ýaly bolup, göge göterilip ugramagy bilen, töwerek täze gelniň ýüzüniň perdesi serpilendäki ýaly nurlanyp, bir geňsi bolup, ýakymly duýgy döretdi.

Gün gije gelende ähli ýitiren zatlaryny özlerine gaýdyp, olara ornuny, reňkini derejesini berip, dünýäniň keşbine aýdyňlyk saldy.

Dünýä göwresi özünden biraz ýognas görünýän myhman aýaldan has ýeňil gopýardy, onuň aýagyna ýöremäge çalyşýan hem bolsa, wagtal-wagtal ol dagyň höwesine berlip, ondan ozanyny hem duýman galýardy. Ötmesi kynrak ýerlere ýeten mahaly ol myhman zenana goluny uzadyp, oňa hem öz ýanyna göterilmäge kömek edýärdi.

Iki aýal önlerinde bir ýerlerden togarlanyp gelene ýene-de ol ýerdenem togarlanyp gidibererli bolup, köwelibräk öňe eňnit atyp duran epet çal daşa howatyrlynybrak seredip, onuň gapdalyndan oýtarlabrak aňyrlygyna geçip barýarkalar, bir

topbak guş olaryň ýedi-sekiz edim beýleräginde tebil tapysyp, asmana göterildiler. Käkilikmikän öýdülen guşlar çöl kepderyleri — gögerçin eken. Bölek-bölek ýerlerde ýaz hyjuwy bilen daş ýarysyp çykan çöl otlary özbaşlaryna adajyk bolşup, gök salşyp otyrlar. Daşy ýaryp ösmek ösümlükleriň köpüsine başartmaýar. Dag kemerlerine dyrmysyp ösmegi arça, hoz, pisse ýaly juda tutanýerli, durmuşa höwesli, barmak basyp sanaýmaly agaçlar başaýar.

Töwerek bu mahal ululy-kiçili dag ulgamlarynyň haçanam bolsa bir wagt äpet bir bitewilik bolup, soňra haýsydyr bir güýçli äpet döw adam ony hoz döwen ýaly ýumruklap döwüp, ownugyny-irisini garym-gatym edip, töwerege taşlaşdyrýan ýaly duýgy döredýärdi.

Pikirlerde bolsa indi surat-şekilleri, telewizorda görnüp haýygyylan, bir-birlerinden äpet-mazardat dinozawrlar äpeň-säpeň basysyp, pytaşyp, otlaşyp ýördüler.

Dünýä şol barşyna hol öňde agaryp ýatan repide ýaly zady gören mahaly ony ak daşdyr öýtdi. Daşdyr öýdülen-de bolsa, ýöne ol kömelekdi, onda-da şeýle ak repide ýaly, ýaz aýlarynda öňünden çykanda, ony görüp, çagalykdaky kömelek tapanynda begenişini ýaly begenmezmiň!? Alyp görseň içem gelin kömelegiňki ýaly, birsydyrgyn melemtildir, ýakymly ysam şoldur. Oňa bu öwrede guzuguýruk kömelek diýilýän eken. Türkmenistanyň başga ýerlerinde beýle uly kömelek gabat gelibem baranok.

Ol dagda süri otlap ýörkä, akja guzularyň biri bökjekläp oýnap, ýatyp-turup gidende guýrujygyny galdyryp giden ýaly duýgy döredýär. Özi-de repide ýaly kömelekden çen tutsaň-a ol kiçi-girim guzy hem bolmaly däl, tokly bolmasa-da, şirbazy çykan guz-a bolmaly. «Äriň ärdi, ýeriň-ýerden parhy kän» diýleni. Şeýle kömeleklerem Köýteniň dinozawrlaryň yzlary ýaly, geň-taňlyklarynyň biri.

Yokary dyrmysmagyň barha kynlaşýanlygyna seretmezden, howa barha tereňleşýärdi. Töwerek gelýänleriň dinozawr

yzlaryna ýetmek höwesini, öz nazary bilen bir makullabam goýman, albaý bulap barha höweslendirýärdem. Türk gelniň süňnünde der düwmeläp, maňlaýy ýaňyrak suw çalnana meňzäp, saçynyň çaşan tarlary der bilen onuň ak boýnuna ýelmeşip, ony has görmegeý zenana öwürüpdür. Onuň ýolda yssy görüp, çykaryp, biline aýlap daňan žemperiniň etegi ýörände yzynda goýnuň guýrugy ýaly ýelpildäp-ýelpildäp gidýär.

Dünýä ýene birsalym demleri dürsemek üçin aýak çekilen mahaly elindäki suwly çüýşeji myhman aýala uzadyp:

— Suw içesiň-ä gelen däldir? — diýdi.

— Kem-ä bolmazdy!

— Gowusy, agzyňy çaýkaýmalymykaň diýýän. Gyzyp suw içme!

— Şeýtsem-de bolar.

Myhman gelin töweregi synlap, agzyny çaýkap, ýadap-ýorlanyny boýun alýan äheňde demini dürsäp durşuna:

— Ýoly ýakynam däl eken — diýdi.

Ýolbelet ýortmança ýigdekçe olaryň on-on baş ädim önünde üstaşyr töwerege syn salyp durdy. Dag depeleriniň bolsa golaýlaşdygyňça kükregi giňemek, başy beýgelmek bilendi.

Dünýä ýigdekçä ýüzlendi:

— Barmaly ýerimiz entek uzakmy?

— Indi golaýladyk. — Soňam ol aýallaryň göni ýüzüne seretmegi ejap edip, gapdala bir ýerlere seredip, sözünü dowam etdi — Şu dyrmyşyp gelýän depämizden aňyrlygyna geçen ýerimizden biraz ýan berip egrelip gidýän iniş başlanýar, şonuň gutaran ýerinde keserip duran dagam şol dinozawrlaryň gezen dagy-da, baryp şonuň üstüne çyksak bolany.

Dünýä dagy gysgajyk dynç alyş säginmeden soň, täzedən ýola düşensoňlar, olar ýolbelet ýigdekçä Köýteniň pasyllary, janly-jandarlary bilen bagly soraglar berip, söhbetdeş edinip, onuň bilen gapdallaşyp ýörediler.

Erkek adamlar bolsa, hamala, dinozawr yzlaryny görmek isleglerini unudana meňzeşip, hol gara görnüm yzda, bir-birleriniň

töwereginde aýlanýan ýaly bolşup duruşlaryna henizem topbak tutuşyp gürleşip durdular. Hatda aýallaryň wagtal-wagtal yzlaryna gözleşip, olaryň özlari bilen deňleşmeklerini isleýänlerindenem habarsyzdylar.

Dinozawrlaryň yzlary, haýsydyr bir güýçli zarba netijesinde keseligine, ortam bilräginden jarba iki bölünen dagyň aşaky ýapgytdan tekiz böleginiň üstünde eken. Bölünmezinden öň ol hem töwerekdäki beýleki dag gerişleri bilen boý deňeşdirip, depesine bulut gonduryp oturan daglaryň biri bolupdyr. Onuň güýç görüp bölünip, aşak inen bölegi häzir şol süýşüp baran ýerinde — bölünip gaýdan ýeriniň aşagynda aýaguja, depilen ýorgana meňzäp üýşüp dur. Ol dag böleginiň in-ölçeginden çen tutup, pikiriňde ony öňki ornunda goýup göreniňde, ol ýene-de howalanyp oturan şol gadymky, syratly daga öwrülýär. Dinozawrlar şol bölünip süýşen dagyň aşaky galan böleginiň tekiz ýüzünde öz «gollaryny» galdyrypdyrlar. Alymlar bu dinozawr yzlary barada pikir ýöredip, olaryň haýsydyr bir tewtoniki sarsgynyň yzysüre, gyzyyp gaýnan ýer şindi sowap ýetişmänkä, maýyşgak wagty onuň üstünden geçendir diýip, çaklaýarlar.

Köýten degresi şol döwürde görüp-eşidilmedik boý-in alan ot-çöpleriň, tokaý agaçlarynyň mekany eken. Bu nyşan-alamatlaram şol bolçulykda ýaşan, ýörände ýer godukladyp gezen mahluklaryň yzy bolmaly.

Dinozawrlaryň tirkeşip, suwa inip barýan bolmaklary hem ahmal, ol döwürler Hojapil obasynyň oturan jülgesi uly suwuň çaykanyň ýatan ýeri bolupdyr. Dinozawrlar ýapynyň aşak etegini kesip, jülgä tarap geçipdirler. Olar ata-ene, çaga dinozawrlardan ybarat bolup, üç sany ekenler. Ýokary ýüzden ýörän yzlaryň häsiýeti boýunça ene dinozawra degişlidigi duýulýar, ol äpeň-säpeň howlukman, her ýerden bir basyp, ululara mahsus goýazlyk bilen ýöräp gelşine, ýapyny ortalaberende, yzyndan gelýän çagasyndan habar almak üçin aýak çekip, gaňrylyp yzyna gözläpdir. Onuň burlan ýeri ýapynyň ýüzünde, özge yzlardan çuňrak hem burlubrak durşy bilen tapawutlanýar.

Hersi bedräniň agzy ýaly yzlaryň gapdaly bilen, düýe paşmagynyň yzlaryna çalymdaş çaga dinozawryň yzlary hem hatar bolup, ýanaşyp gelýär. In aşaky, beýleki, yzlar bilen gapdallaşyp gelýän ýene-de bir hatar uly yzlaryň ata dinozawra degişli bolanlygy çak edilýär. Ol yzlaryň boý-ini ölçerip görülen mahaly 70-75 sm, kä halatlarda 60-65 sm barabar geldi.

Şeýle dinozawlar çak bilen Türkmenistanyň bu daglyk ýerlerinde 150-170 million ýyl mundan ozal ýaşapdyrlar.

Gadymyýetiň yzlary bilen duşuşmak hemmeler üçin ýakymly boldy. Adamlar dinozawr yzlarynyň töwereginde aýlanyşyp, synçy bolup ýörüşlerine olaryň hersi bu yzlar barada özleriçe pikir öwürdi.

Dünýä daş ýüzüniň tekizligini haly düşegine meňzetse, onuň üstündäki dinozawr yzlaryny şol hala salnan täsin göllerine meňzedip haýran galdy. Türk biznesmeni yzlary geň galyp synlap ýörüşüne şakyrdadyp-şakyrdadyp ýanyna göteren fotoapparaty bilen olaryň suratlaryny alyşdyrdy. Gülöwser hanym bilen Dünýäniň dinozawr yzlarynyň gapdalynda aýaklaryny uzyn salşyp, synlap oturyşlaryny, soňra hemmeleri goşubam telim gezek surata düşürdi. Annaw bu mahal aýlanyp, ilki dinozawrlaryň yzlaryny ýekeme-ýeke syndan geçirdi. Görünmän galany bolaýmasyn diýen pikir bilen, çen-çak eden ýerlerini täzedenenem aýlanyp, ünsli görüşdirdi.

Ýolbelet ýigdekçeden şeýle yzlaryň bu daglaryň ýene niresinde bardygyny hem soraşdyryp, dinozawrlar bilen halys gyzyklanmaga durdy. Dünýäniň göwnüne gadymyýetiň yzlary Annawy alşykly-çalşykly dünýä barada, aň jemläp, çynlakaý pikire batyran ýaly bolup duýuldy.

Annaw dinozawr yzlarynyň töwereginde ýene bir salym küýlenip, köwlenip gezensoň, özüniň nämedir bir zat diýerlidigini garaýşynda mälim edip, Ýülügiň gelinler bilen söhbede berlip, dünýä synçysy bolup duran ýerine geldi. Gelşine-de: «Meniň sizden bir zat sorasym gelýär?» diýip, gözlerini güldürip, goltugyndan tutup, ony bir gyra çekdi.

— Şularyň birini kesip alyp sataýsaň, dünýä bazarynda ol näçe pula durarkan?

Ýülük ilki onuň näme diýjek bolýanyňa oňly düşünmedi, ýerinde oňly durman häli-şindi burnunyň etegini gaňňalaýan äýnegini süýşürüp durşuna, geň galyp Annawyň ýüzüne soragly seretdi. Dinozawr yzlaryny Annawyň hyrydar telekeçi nazary bilen synlap, bir hyýala münenine göz ýetiren wagty bolsa ol köpmanyly ýylgyryp, onuň ýüzüne has içgin seretdi. Geň galanyny mälim edip:

— Alynsa, sen bularam sataýjag-ow, Annaw beý! — diýdi.

— Alynsamy?

— Ýewropa pul mesleriniň arasyndan taryh janköýerlerini tapyp bolsa, onuň alnaýmagy-da mümkin.

— Meselem, ol näçeräk pul turzarka onsoň?

— Million dollar dagy gazanyp bolsa gerek.

«Atly dünýä belli muzeýleriň hem munuň ýaly zada hyrydar bolmagy mümkin» diýip, ol hem Annawyň soragy barada pikir ýöredip ugranyny mälim edip, sözünüň üstünü ýetirdi. Soňundanam ol özüniň nämedir bir zatdan howp edenini mälim edip, alada galdy, oýurgandy.

— Hany, kim saňa ony ýurtdan çykarmaga ygtyýar berjekmişin? Biziň ýurdumyzda-ha gadymyýet zatlaryna el gatanlary, olara ýardamçy bolanlary hem sylap goýmaýarlar. Beýden adamlara Şlimana ýardam eden adamlaryň ykbaly garaşýar...

Soňra ol Şliman barada bu aýdanyny onuň kimliginden habarsyz Annawa düşnükli bolar ýaly, goltuklaşyp dinozawr yzlarynyň töwereginde aýlanyşyp ýörüşlerine eşiden taryhyny ýatlap, oňa gürrüň berdi.

...Şliman Gadymy Troýany açan belli arheolog (ol Türkiýäniň çäginde). Ol ondan tapan altyn-baýlyklaryny türkîýeli adamlaryň kömegi bilen gizlinlikde ýurtdan çykaryp äkiden adam. Oňa ýardam eden adamlary soňra türk hökümeti tapyp, olaryň hemmesine ölüm jezasyny beripdi.

Annaw bilen Ýülük soňra şol, ýüzüne gözläp duran gadymyýetli tekiz ýapynyň ýüzünde birsalym özleriniň nirä gelenlerini hem unudyşyp, bakyýet humaryna berlişip oturdylar.

Yza gaýdylanda, Sorar Ýülük hanumasy bilen öz gürrüňlerini gürläp bileräk ýörediler. Annawam olaryň yzragyndan Dünýä bilen tirkeşip ýöredi. Dinozawr yzlarynyň myhmanlarda-da, özlerinde-de uly täsir galdyrandygyny ýatlaşdylar. Dünýäni elinde töwerekden alan, ot-çöplerden kiçik çemen bardy. Ol häzirem şol ýöräp gelşine ýol ugrunda duşan gözüne ýaran güljagazy durup, eglip alýardy. Annaw ugursyzja bolsa-da, bu çemeniň Dünýäniň eline gelişänligini, oňa mynasybet berýänligini öz ýanyndan belleýärdi. Dünýä öz gürrüňiniň Annawa-da kem ýaramajagyny pikir edip, soňra türk aýaly bilen «Rudnik» baradaky eden öz gürrüňini, häli-häzire hojaýynynyň belli bir zat diýmändigine seretmezden, onuň bu iş barada: «Şeýle käniň bolsa, patyşa öýüne salama geler» diýip, göwünjeň makullandygyny, geçmişde şeýle magdan kâniniň eýesi bolan adamyň öýüne mertebeläp, hatda ýurt Soltanynyň salama baranlygyny gürrüň edenini ýatlady.

Dinazawr yzlarynyň höwesine berlip gidenler gaýdyp gelen mahaly dagyň at gaýtarym bolup, ýaýlyp duran ýazgyn kemerini peýläp düşlän Hemra Kalendar eýýäm bu ýerde ot ýakdyryp, kebab bişirip otyrды. Çişe düzülip, közde tenip ýetişip duran täzeje et dogramçalary gyzyl köze şiresini damdyryp, töwerege ýakymly ys ýaýradyp, bişip durşuna, agzyňy suwardýardy.

Arassa dag howasy bu mahala çenli eýýäm ertirki iýlip-içilen zatlary siňdirip, içleri keçe bilen syrylan ýaly edipdi. Myhmanlar höwes bilen saçak başyna geçdiler.

Gün öňküsinden aşaklan ýaly bolup duýulýan hem bolsa (Ol iýlip-içilip, ugrandan soň hasam şeýle ýaly bolup duýuldy), howa yssy dälди.

Myhmanlar çişlerden syryp-syryp, çişlik iýip, arak içdiler. Dünýä myhman aýal bilen ýanaşyk bir polotensany öňlerine ýapyp oturyşyna myhmana-da hödür edip, özem onuň

gapdalyndan iýip, özlerine guýlan konýaklara käte bir çünnek degrişip, gönençlik duýşup, erkekleriň keýpi-sapasyna goşulyşyp otyrdylar. Erkekler bolsa indi içdikleriçe ker bilen gepleşýän ýaly, töweregi ýaňlandyryp, barha gaty-gaty gepleşýärdiler. Otly içgileriň, lezzetli çişligiň täsiri, oturanlaryň kalbyndaky hyjuw tolkunlaryna barha möwç berip ösdürýärdi. Üstesine-de, dinowawrlaryň taryhyny-tarypyny hem dillerinden düşürmän, şowhunly gürleşip, oturyşlaryna olar birdenem, şol gözleri giden dinowawr yzlaryna talaň salmak üçin, göçüp-gonup görterilip gidiberjege meňzeýärdiler. Joşgun al-asmana galýardy. Oturanlar dinowawr yzlary, «Rudnik» bilen baglylykda täze bir ykbal öwrülişigiň başlananlygyny göwün çaglama bilen pikir edýärdiler.

Annawam, Sorar Ýülügem biraz sāmān kelle bile şeýle hezillik gurany üçin, Hemra Kalendara, öý eýesine häli-şindi minnetdarlyk bildirýärdiler. Hemra Kalendaryň hersi bir goltugyndan tutup, onuň bilen beýleräk gidip-gidibem gürleşip gelýärdiler. Taraplar şindi tutulmadyk, ýöne atyma gelen «altyn kekeç» guşuň söwdasyny edýärdiler. Beýle söwda bolsa, gör, näçe ölçerip-dökmäni halaýardy. Üç güýjüň, üç puluň birikdiriljegine seretmezden, beýle dagy talhan edäýmek, elbetde, aňsadam däl di.

Köýten öz syrly dünýäsi bilen Annawdyr Ýülük türki özüne has imrindirendigi belli boldy.

Myhmanlar günü gijikdirip, Hemra Kalendaryň «JIP» maşynynda yzlaryna — Çärjewe dolandylar. Hemra Kalendar sürüjiniň gapdalynda, Annaw bilen Ýülük bolsa öz ofis hanumalary bilen yzky orunlarda ýerleşdiler. Maşynyň üçe niýetlenen yzky ýeri, dört üçin daryşganrakda bolsa göwün sygsa, göwre sygar edildi. Onsoňam häzirki bu keýpihonlykda duýýan barmy? Annawdyr Ýülük aýallary orta alşyp, hersi öz işgärine eýemsirenişip, olary ýanabrak, ýeňsesine gol salşyp otyrdylar.

Maşyn ýoluň egrisini egri, dogrusyny dogry basyp, dag etegini syryp, birde oňa dyrmaşýan, birde-de inip gelýän ýaly bolup barýardy.

Amatly ýola düşüp, maşyn tizligini artdyran wagty ol dinozawra düşüp, indem ondan elheder alyp, gaçylyp barylýany ýatlatdy. Ýülük beý agras göwresine biraz öwrüm berip, başyny hanumasynyň boldan biten göwüsleriniň birine goýup, ýassyk edinip, onuň üstüne sepinen atyr müşkleri bilen goşulyp, bedenden kükeýän zenan müşküne berlip, özüni gül-gunçalaryň arasynda duýup, meýmiräp ýatyrdy.

Içginiň humary bilen uka berlişip, bugaryşyp, ymyzganyşyp oturan myhmanlar «Rudnigiň» gapdalyndan haçan geçenlerini hem duýmadylar. Hemra Kalendaryň gijäň eteginden giren maşyny bolsa barha onuň gaýry ýerine, jümmüşine aralaşyp, barha öňe münzemek bilendi.

* * *

Irden Dünýäniň çalak-çulak garbanyp howlугybrak işine çykyp gidenine köp wagt geçmänkä, gapynyň jaňy yzly-yzyna jyrlap, kimdir biriniň gelenligini habar berdi. Hasar Dünýäň haýsydyr bir ýanyna göterýän zadyny ýadyndan çykaryp, yzyny gelenligini pikir etdi.

Turup gapyny açmaga barýarka, onuň gyssanmaç gidenini oýuna getirip, halamazlyk bilen oňa gaýybana käýindi.

— «Gyssansaň gysga kesersiň» diýilmänmi näme? — diýip hüňürdedi.

Hasar gapyny açanda ol ýerde nätanys bir ýigidiň özüne soranjaň seredip duranyny gördi. Ýigit bir bakyşda onuň haýsydyr bir gören adamsyna çalym berip giden ýalam bolsa, Hasar ony birbada tanamady. Onýança-da ýigidiň özi dillendi.

— Siz Hasar däde-hä dälsiňiz-dä?

— Men şol.

Hasar ýigide sen kim diýmänkä, onuň özi gyssanybrak habaryny berdi.

— Onda dogry gelipdirin. Men size myhman getirdim.

— Hany?

— Men ony häzir getireýin!

Ýigit şeý diýip, dessine yzyna öwrülip, basgançakdan ylgap aşak düşüp gitdi. Onuň nätanyş bolup, birbada öz öýüni anyklamaga gelenini bildi. Hasar ýigidiň yzysüre ýaşaýan gatyndan aşak düşen mahaly, girelgäniň önünde daýysynyň keserip duran taksiden toplanyp-ýazylyp, emäý bilen çykyp gelýänligini gördi.

— Daýy, siz nire, bu ýerler nire? — diýip, ol güler yüz bilen onuň önünden çykdy. Daýysy:

— Bizem gelmeli bolduk-da — diýen mahaly onuň sözi, agyryly-aladaly eşidildi. Soňundanam ol guş dilinde gepleýän ýaly: «Nemes oýanyp ugrady...» — diýip, ýegenine gysgaça aýak üstünde habaryny berdi. Hasar daýysynyň teninde oskolka-tikesini göterip ýöreninden habarly bolansoň, dessine oňa düşündi. Onsuzam onuň lukman nazary, daýysynyň dert çekýänini ytygsan, solgun ýüzündenem aňypdy. Hasar daýysynyň söweş ýolundan habarly bolansoň, onuň «nemes...» diýeni bilen ýene-de juda bir ylalaşmaýanlygyny mälim edip ýylgyrdy. Onuň 1926-njy ýylda doglan daýysy, öz alan ýarasyna «nemesim» diýse-de, onuň ýarasy nemesler bilen bagly ýara dälidi. Ol goşun gullugyna, Sowet goşunlary nemes bilen bellisini edip, Ýaponiýanyň daşyna geçen mahaly uruşlara gatnaşyp, ýarany hem şol uruşlaryň birinde alypdy. Şonuň üçinem daýysy her gezek öz «nemesinden» söz açanda, onuň beýle diýmek bilen, 1941-1945-nji ýyllardaky uruş diýdigine düşünse-de, hamala, nemesiň arkasyny alýana meňzäp, onuň «nemesini» «ýaponym» diýip, derdi hak eýesine bererdi.

— Bu gezegem şol-da — diýip, daýysy her gezek özüne ýegeniniň berýän şeýle düzedişini ýatlap, gamaşan ýaly duýlan ýüzüni bir eli bilen sypalap goýberip, sähelçe ýylgyrdy.

Hasar daýysynyň goşuny elinde jemläp durşuna taksä tarap öwrülip, oňa münüp barýan ýigide ýüzlendi.

— Hany, ýigit, bir käse çay içip soň gidiber! — diýdi. Ýigit yzyna öwrülip, minnetdar bolup ýylgyrdy.

— Hasar dāde, ýene bir gezekde, men okuwyma ýetişmeli — diýip, soňundanam ol howlukmaç taksä münüp, hoşlaşyp gitdi.

Hasar daýysyny öýe getirip, onuň öňüne saçak ýazyp, birbada içäýer ýaly öz içip oturan çayyny öňüne süýşürip, soňra özi daýysyna teýlije ertirlik taýynlamak üçin aşhana geçdi.

Çayy öňüne alansoň, ol ýegeni bilen özünüň seýrek duşuşyanyň ýatlap, aşhana aralygyna gatnap, özi bilen gürleşip ýören ýegenine biraz igendi. «Ýurda geleňsoň welin, gaýta, biz-ä, ýegen, seniň bilen daşary ýurtlarda işleýän wagtyňdakydanam az duşuşyas» diýdi. Dogrudanam, öňler Hasar daşary ýurtda işleýärkä, her gezek diýen ýaly öýlerine gelende, bir wagt tapyp, daýysynyň ýanyna hem görme-görşe baryp, onuň halyny sorap gaýdardy.

Watana göçüp gelenlerine iki-üç ýyl bolan hem bolsa Hasar entek daýysy bilen duşuşmandy. Hasar bu günler özünü haýsydyr bir uly harasada düşüp, goýun-guzy ýaly tozup-pyrlanyp çaykanyp ýören ýaly duýýardy. Düşnüksizligiň, köpelen ünji-aladanyň derdinden ýakyn gardaşlar hem daş galan ýaly bolupdy.

Daýysy Hasary soňra özünü getirip giden ýigit bilen gaýybana tanyşdyrdy.

— Soňky iki-üç hepde bär-ä «ýaponymyň» akarady hasam artdy. Şu tyg çümýän ýaly bolup, ynjalýgmy gaçyryp, agrap dur. Gijelerine-de ýatuw ýok munuň derdinden. Daýzaň bilen ol ýapyny, bu ýapyny ýapan bolýas, aý, bor ýaly däl... Üstesine, oglanlaram häzir «ismen» diýşip, wyška gitdiler. Onsoň «Ýegen bardyr, şuny bir uzaklaşdyрман lukmanyna görkezeýin» diýip gaýdyberdim... Ne mazaly wokzalda-da şol ýigit gabat geläýdi. Men-ä tanajagam däl, özi tanap ýanyma geläýdi, tanyşlyk berdi, ýükümi göterişip, otla mündürdi... Görüp otursam, ol garrawylardan öz daýy ugrumyzdan Medet ussaň agtygy bolup çykdy. Ussa bende bilen men nebitde kän işläpdim.

Tanyşlyk berensoň, seretsem, birhili Medet dādä çalymda berip dur. Gowy ýigit eken, çay-suwuma seredip, tä seniň

ýanyňa getirýänçä, ugrumda boldy bally... Ýene bir öwrümde daýy töweregine garanyp:

— Hany, bu gelin ýegen görnenok-la? — diýip sorady.

— O-da, daýy, ýaňyrak siz gelmeziňiziň önüsyrazy işine gitdi.

Goja «hm-m...» diýip, ön ömür boýy işlemän diýen ýaly gezen zenanyň bu günki gün işläp ugramagyny birhiliräk görende bolsa, munuňam täze ýaşayşyň talaplarynyň biriligi barada oýlanansoň, soňra gelin ýegenli gürrüňiň yzyna düşmedi. Ýegeni bilen bu meselede düşündirişsiz düşünişdi.

Çaý berensoň, Hasar daýysynyň hut öz syrkawydygyny göz önünde tutup, ony özi bilen öz işleýän gospitalyna äkidermen boldy. Ýöne ugramazdan ön ol gospitala ýerleşmek üçin ol-bi degişli hat-petegiň gerek boljagyny ýatlap:

— Daýy, urşa gatnaşanlygyň baradaky kitapçaň ýanyňdadyr-a? — diýip, «Ýatdan çykarayana däl-siň-dä» diýen äheňde sorady.

— Pasport bilen ol kitapçany ýörite ýatlap alypdym.

Olar gospitala gelen mahaly eýýäm bu ýerde Hasara garaşylýardy. Ol gyssagly operasiýa girmeli bolup, daýysyny ýerleşdirmegi öz işdeş ýoldaşlarynyň birine tabşyrdy. O-da gojany Hasaryň adyndan baryp, birbada gospitalyň umumy bejeriş bölümüne ýerleşdirdi.

* * *

Hasar bu gün uzakdaky goşun bölümleriniň birinden gyssagly getirilen ýaraly esger ýigidi operasiýa edip, işinde birneme eglenmeli boldy. Operasiýa erbet geçmändi. Ýöne ýigit entek narkozdan soň özüne gelmändi. Hasar onuň huşuna gelenini görüp, öýüne gaýdaýanyň kem görmeýärdi. Hemişe ol şeýle ýagdaýlarda, ajygan mahaly ýürekse edinäýmek üçin ýanynda saklaýan suharisidir ary balyny çykarynyp, çaý demlenip garbandy. Garaşyp güýmendi. Haçan-da ýigidiň aýňalyp, özüne gelip, tabynyň hiç neneňsi dældigine ýene

bir gezek göz ýetirensoň, nobatçy lukmana ýene-de kem-käs goşmaça görkezmeler berişdirensoň, gijäni garradyp, öýüne geldi. Dünýäniň özüne garaşyp-garaşyp uklap galanyny, häzir onuň ýumşak düşekde dünýäden bihabar hezil edip, düýrlenip ýatanyny göwünçaqlamak bilen göz önüne getirdi.

Ol gelip, gapyny öz açary bilen Dünýäni oýarmazlyk üçin ýuwaşlyk bilen açan mahaly (eger ol ukuda bolan bolsa, birbada onuň gelip girenini duýmaly däl) dessine çilimiň aýy dymyksy ysy bilen, kofäniň ýanyksy ysy goşulan agyr içgi ysy haplap, onuň burnuna urdy. Bada-bat Dünýäniň diňe bir ýatmanlyg-a däl, onuň öýde ýeke dældigi hem belli boldy. Dünýä çilim çekmezdi, içgini-de baýramçylykda-zatda oturanlaryň göwni üçin, bulguryny çakyşdyryp, dodagyna degraýmese, agzyna almazdy, ýöne kofe bar ýerinde Dünýä-de bolaýmalydyr, bu onuň komandir zenany bolup, Ýewropany torç edip ýaşan ýyllary öwrenen aňrybaş neşesidi...

Öýde myhman bar, kimkän ol? Göçgünliräk halda, ýylgyryp önünden çykan Dünýä Hasary myhman otagynyň gapysynda garşy aldy.

— Bizde myhman bar!

— Kim ol?

— Stambully täze tanşymyz.

Hasar «Häzir barýan!» diýip, köwşüni çykaryp durka içgi ysyny alyp, bu öýde şerabyň gaty seýrek ýaýraýanyny ýatlap, kimem bolsa onuň juda gadyrly myhmandygyny pikir etdi. Ol myhman otaga gelip giren wagty, ol ýerde Ýewropa biçüwindäki geýimli, gyrkylan saçlarynyň uýy towlanybrak eginlerine düşüp duran, kyrk-kyrk baş ýaşlaryndaky bir boldumly aýalyň, ýalpyldap oturanyny gördi. Şeýle aýallary göreňde erkekleriň aňynda biygytyýar döreýýän hyrydar pikir şu pursatda Hasaryňam aňyna sähelçe kaklyşyp geçdi.

«Hiç neneňsi mal-a däl eken!..» diýip, öz ýanyndan oýlandy.

Onýança Dünýä ony myhmany bilen höwesli tanyşdyrdy.

— Ine, bu meň adamym — Hasar!

— Gülöwser — diýip, myhman-da ýerinden turup, onuň bilen salamlaşdy.

Dünýä adamsyny myhman bilen tanyşdyransoň, özi aşhana gidip, ony naharlamagyň aladasy bilen boldy. Uzak eglenmänem naharly jamlaryň birnäçesini ellerinde sereşläp gelensoň, olar üç bolup saçak başyna täzededen geçdiler.

Hasar gelensoň, bu ýerdäki öňki özara aýal gürrüňleriň indi başgaça bir öwrüm alanlygy belli boldy. Öň olaryň gürrüňi, esasanam, bir-birlerine medetkär bolup, has baýamagyň, kuwwatlanmagyň ugruna çykan firmalarynyň işleri, magdan işler barada pikir alyşmalardan hersi öz bähbitlerini arap, bir-birleriniň ýagdaýyny saldarlap görmekden ybarat bolupdy. Hasara bolsa hilesiz adam hökmünde bu gürrüňleriň ne geregi bardy, ne-de gyzygy. Şonuň üçinem ol aýallar ýanlarynda erkek kişiniň barlygyny göz önüne tutuşyp, has şowhunly oturmak üçin aralyk mesawy gürrüňler tapmaga çalyşdylar.

Haçan-da gürrüň arasynda Stambul ýatlananda bu gürrüň myhman aýalyň gulagyna has hoş ýakanlygy belli bolup, şu pursatda onuň ýüzüne nur çayylan ýaly bolup gitdi. Höwesli gepledi. Türkiýäniň gaýduwsyz pälwan bolup, bu ajaýyp şäheri töwereginiň deňiz tolkunlary bilen, gelin ýaly pasyrdadyp gujagyna alyp, buýsanyp, söýüp, synlap oturanyny biraz göçgünlilik bilen höwes-buýsanja berlip ýatlady. Soňra ony-da az görýän ýaly, yza çekilip, onuň ýakymly taryhyny ýatlady.

Muhammet aleýhyssalam: «Stambul hökman eýelener, ony eýelän serkerde gözel serkerdedir, ony eýelän goşun ajaýyp goşundyr» diýip, hadýsynda belläpdir, onuň alynjygyny önünden buşlapdyr.

Emma ony almak Seljuk soltanlaryna-da, olardan soňky soltanlara-da miýesser etmändir. Ony almasa Türküň ynjalyp bilmejegine göz ýetirensoň, Taňry Fatih soltan Muhammedi döredipdir. Ondan öňki Stambulyň ugruna çykan soltanlar: «Men ölemde meýidimi Stambula näçe ýakyn äkidip bilseňiz, şol ýerde jaýlaň!» diýip, wesýet eden bolsa, Fatih soltan leşger

çekip, Stambulyň ugruna çykanda: «Meniň tuglarymy Stambulyň gujagyndan gözläň!» diýipdir. Şeýdibem, ol sarsmaz şäheri ahyrsoňy dyza çökeren Fatih soltan bolupdyr.

Hasar bir amady gelende, öz gürrüňine berlen myhmana:

— Ankara-da gözel şäher diýýäler! — diýende, myhman aýal:

— Stambul ondan-da gözeldir! — diýip, öz gürrüňine buýsanç bilen hasam dabara berdi.

Myhman aýalyň tanyşlyklarynyň ilkinji minutlaryndan Hasar bilen sözi alyşdy. Göwün ýüwürdip, öz ýanyndan «Ýigidiň mynasybyny saýlan eken» diýip, Dünýäniň bagtyna gözi gidip küýlendi. Ol şol gürleşip oturyşyna, mahal-mahal Hasaryň ýüzüne höwesli seredip hem goýberýärdi. Adamsyny görüp, myhman aýalyň öz haly bilen bolup bilmeýänligi, olaryň arasynda oturyp-turup, bişiren-düşüren nygmatlaryndan mürehet edip, hyzmatda bolup ýören Dünýäniň hem synyndan sypmandy. Ol muny öz ýanyndan içilen içginiň täsiri bilen baglap, içgi dumany sowlandan soň, muny hem tüsse ýaly çaşyp gidýän salgym hasap edýärdi.

Haçan-da Hasar bir alada bilen saçak başyndan turup, goňşy jaýa geçen mahaly, myhman gelin Dünýäden Hasar baradaky höwesli pikirini gizläbem durmady, bir zat diýermenligini mälim edip:

— Gowy ýoldaşyň-a bar eken? — diýip, gözi gidijilikli ony mübärekleidi.

Dünýä myhman aýalyň bu gepini: «Annaw ýala imrinen bolup, oňa on degýän ýigitden dynaýma?» diýýän äheň barlygyny duýdy, aýdýanyna gowy düşündi.

— Haladyňmy? — diýip, Dünýä myhman aýalyň ýüzüne syrly bir zat diýerlidigini mälim edip, gülümsiräp seretdi.

— Haladym!

— Isleseň, onda men ony saňa peşgeş beräýerin! Bizde myhmandan hiç zady gaýgyрмаýarlar?

Dünýä myhman aýalyň, ýürekden aýdan gepine oýun äheňini berip, ýeserlik bilen onuň töwereginde aýlanýanyny mälim etdi.

Hasar gaýdyp gelende, aýallar eýýäm ýene-de öz telekeçilik aladalarynyň keýpine berlişip, biraz meý güýjüne hem humar bolanlaryny mälim edişip, kelle degrişip, gyzgalaňly gürrüň edişip otyrdylar.

Eger-de Dünýä gijäniň süýji ukusyna erkini aldyryp, agzyny giňden açyp, gözlerini ýaşardyp pallap ugramadyk bolanlygynda gürrüňe gyzan myhman entegem otursa oturardy. Şundan soň myhman sagadyna seretdi we wagtyň ýarygije bolup barýanyna göz ýetirdi. Duz-çöregi üçin öý eýelerine minnetdarlyk bildirip, olaryň: «Giç boldy, ýatyp gidiberiň, boş otag-da bar!» diýenlerine hem seretmän, özüniň myhmanhanadaky boş düşegini ýatlap gidermen boldy. Ýöne şu pursatda bir Hasaryň, bir Dünýäniň ýüzüne seredip gürleýän aýal az wagtlygam bolsa pikirini üýtgedip, «Dogrudanam, bolmasa, men galyp, ertir gidibererin» diýerli göründi.

Myhman «Taksili giderin» diýse-de, Hasar biraz içgilidigine seretmezden ony öz maşynynda elinje myhmanhana ertmese ynjalyp bilmejegine gözünü ýetirdi. Dünýä-de muny göwünjeň oňlady: «Gidiber hany çolarak köçelerden aýlanyp, ýol gözegçi ýeneki-de ýatan bolsa gerek!»

Hasar onuň aladasyna myssa ýylgyrdy.

«It ýatar, GAI ýatmaz» diýip, sürüjiler arasyndaky ýörgünli gepi ýatlady.

Hasar geýnyp, maşynyň gapynyň önüne getirmäge gidensoň, Dünýä hem myhman aýal bilen bir-birleriniň billerine gol aýlaşyp, gürleşip daş çykdylar.

Gijä ýakymly serginlik aralaşypdyr. Garaňkynyň jaýlaryň arkasyna aýlanyp ýören ýaly bolup, yşyksyz ýerlerde hümmürleňişip, dünýäni gabalap durşy, töwerekde ýagarman gara bulutlar üýşüşip, galňap ugran ýaly, birdenem ýylдыrym çakyp, gök gümürdäp ugraberjek ýaly duýgyny döredýärdi. Hasar çykalganyň önüne gelip, maşynyň keserden mahaly,

myhman aýal, hamala, uzak wagt görüşmejek ýaly, Dünýä bilen şapba-şapba ogşaşyp gadyrly hoşlaşdy.

Maşyn biraz ýöränsoň, içilen içgileriň, burugsadylyp çekilen çilimleriň, zenanyň üstüne sepinen atyr müşküniň ysy bilen goşulyşyp kükän wagty maşynyň içinde howa ýetmeýän ýaly bolup duýuldy.

Myhman zenan Hasaryň gapdalynda, arkasyny oturgyja berip, aýaklaryny jüpläp öňe uzadyp, onsuz-da biraz ýeri akjaryp ýumralanyşyp duran gelşikli göwüsleriniň ine-gana görülmegini isleýän deý köýneginiň düwmeleriniň birkisini ýazdyryp, çygjaryp, bugaryp oturdy.

Hasar şol barmana maşynyň içini ýel çaldyryp, myhman aýaly ýelejiretmek üçin, sag elini uzadyp gelin tarapky aýnany biraz pese düşürmekçi boldy.

Myhman aýal:

— Ýok, gerek däl. Derimi ýel çalmasa gowy — diýip, onuň gapa tarap uzan elini, höwes bilen öz eline alyp, usul bilen ony dyzynyň üstünde goýdy.

Hasar gelniň ýumşakdan gelen ýakymly eliniň gyzgynyny duýdy.

Myhmanhana gelen wagty, Hasar maşyndan düşüp, gapyny açyp berip, myhman zenana düşmäge kömek etdi. Onuň bilen gürleşip girelge gapynyň öňüne çenli ugratdy. Diňe şundan soň, ol Hasaryň ýaňy düşmek üçin özüne uzadan elinden elini aýyrды. Gapynyň öňünde köne tanyşlar ýaly, olar birek-birege mähirli baş atyşyp hoşlaşdylar.

Ýöne myhman aýal aňyrlygyna iki-üç ädim ädip ätmänkä, bir zat ýadyna düşen ýaly, ýene hyrra yzyna öwrüldi. Adyny tutup, Hasary bir minutlyk ýanyna çagyrdy. Soňam goltugyndaky kiçijik sumkasyndan wizitkasyňy çykaryp, oňa uzatdy.

— Ine, meniň belligim. Belki, geregi deger?

Myhman gelin gözlerini mähirli güldürip, ýas-ýaňyrak içilen şerabyň göçgünü astynda, başgaça wagtda aýallara juda bir mahsus hem bolmadyk öte şelaýynlyk bilen öwürümlü gürlledi.

Hasar aýak çekip, onuň syňragynyň arasynda saklap uzadan wizitkasyny ýylgyryp baş atyp minnetdarlyk bilen kabul etdi.

— Elbetde — diýip, soňam myhman göwni üçin, onuň bilen deň gopmaga çalyşdy. Myhman gelin Hasar bilen, garaşylmadyk halda-ýagdaýda onuň ýañagyndan ogşap, alasarmyk hoşlaşdy. Dessine-de ökjesinde aýlanan ýaly pyrlandy-da, yzyna öwrüldi, gönençli hem uýatly ýylgyryp, myhmanhana tarap, gaty-gaty ýöräp gitdi. Hasar ogşalan ýerini sypalap, bereketli sagrysyny bulaýlabrak özünden daşlaşyp barýan Gülöwseri nazary bilen ugradyp durşuna gelniň bu joşgunly hereketleriniň içilen içgileriň täsiri bilenligini, ertirki gün özüne duşanda bu halyny ýatlap, onuň uýaljakdygyny hem pikir etdi.

Dünýä myhmanyny ataryp, gap-gaçlaryny aşhana daşap, ýuwup-arassalap, tertibe salyp ýörşüne bu günki duýdansyz myhmançylyk barada oýlandy.

Bir gezek Dünýä myhmanyna «Oglum, adamym bilenem seni bir gün tanyşdyryn» diýipdi.

Şu gün olar iş bilen şäherde iki jora bolşup aýlanyşyp ýörkärer Dünýä arkaýynlykda ýürek döküşip oturmak üçin, ony öň ýene bir gezekde myhmançylyga çagyraryn diýenini ýatlap, häzir muňa amatly pursadyň gelenligini pikir edip, ony öz bolýan öýüne myhmançylyga çagyrypdy.

Dünýä ýygnaşdyrmaly zatlaryny ýygnaşdyrandan soň hem, öz mundan biraz öň pikir edişi ýaly, çolalygyny aldygy uklap galaýmady. Penjiräniň öňüne baryp, onuň tutusyny serpmän, golaýlap gelyän tanyş maşyn sesini eşitmek isläp, töweregini diňşirgendi. Onuň göwnüne Hasar eglenmelisinden has köp eglenýän ýaly bolup duýuldy. Wagt geçdigiçe ol hemişeki Hasaryň ýoluna seredip, ýürek ezip oturýan, özünüň hemişeki ofiser gelni Dünýä öwrülip barýanlygyny duýdy. Ol Aşgabada göçüp gelenleri bári indi beýle duýgyny juda seýrek başdan geçirýärdi.

Ol ýatyş giňiş, endama ýakymly haladyny geýip, düşegiň gyrasynda Hasarsyz ol ýere geçmek islemän, ýene birsalym saçlaryny çözläp, oňa garaşyp oturdy.

* * *

Iş wagty gutaryp, işgärler eýýäm gaýdyşypdylar. Ofisde diňe Annaw bilen Dünýä ikisi galypdy. Olar ikiçäk galansoňlar, ýene bir gezek janlaryny barlamak üçin, ýakynda Ministrler Kabinetde serediljek, eýeçilige satyn alynjak «Rudnik» magdan käniniň onuň jemgyýete peýdaly boljakdygyny, ulanyşa alýan firmalaryň ony işletmäge mümkinçilikleriniň barlygynyň anyk hasabyny görkezýän, ýörite taýynlanan resminamalary arkaýynlykda ýene bir gezek seljerip, gözden geçirip otyrdylar.

Dünýä hatyň her sahypasyny aýratynlykda kompýuteriň ýüzüne getirýärdi, soňra ony iki bolup üns bilen ýene bir gezek gözden geçirýärdiler. Haty Dünýä özüniň ýumşaksy pessaý sesi bilen okaýardy, Annaw öz süýşýän oturgyjy bilen süüşüp gelip, onuň ýeňsesinde dykylyp oturan ýerinden diňleýärdi, hem her jümläniň nähili ýerine düşenligine aň edýärdi.

Dogrusy, munuň özi bir tarapdan ýüregedüşgünç hysyrdyly iş bolupdy. Taraplaryň ikisi-de bu resminamalary taýynlamak işine daşyndan bilermenleri hem çekip yhlasly ýapyşypdylar. Kombinatyň peýda-zyýany, oňa pul goýujylaryň mümkinçilikleri bilen baglanylyp, kagyz ýüzünde daş üwäp, pul ýasap duran kombinatyň hasaby peýda bolupdy.

Olar hatda işiň bähbidi üçin, şol uruş ýyllarynda «Rudnik» käninde işläň inženerleriň hem birini gözläp tapyp, onuň hem maslahatyny alypdylar. Goja inžener ilki şeýle döwlet ähmiýetli kaniň hususy eýeçilige berilýänini eşidip geň galypdy, soňam indi ýurduň kapitalizm ülnülerine laýyklykda ýaşap ugranlygyny ýatlap: «Aý, hawa-da, SSSR ölüp, onuň ähli zady terekä salnansoň, bu ýagdaýam bolýan bolmaly» diýip, bu zatlar bilen ylalaşyp, iş döwründe diňe özünden soralan zatlara jogap beripdi.

Bu uly oljanyň höwesine berlen adamlaryň maksatlaryna ýetmek üçin hiç zatdan gaýtmajaklaryna hem ol öz maslahaty üçin, olardan lomaýja pul alansoň, diýseň tiz düşünipdi.

Mundanam başga Sorar Ýülük ýörite Stambula gidibem, öz tejribeli degerli adamlary bilen «Rudnik» känli meseläni çig bolmasyn diýip, ýene bir gezek maslahatlaşypdy. Oňa başlamagy, häzirki garma-gürmelikden peýdalanmagy, ýaş ýurduň häzir juda bir näme ederini hem bilip barmaýan äm-sämräk döwürdigini, özüni eline alsa, soň onuň hezil bermejegini ýatlap, degerli maslahatlar beripdiler. Esasanam, oňa häzirki döwürde Türkmenistanda para-peşgeşiň ýol alýanyny, şu ýol bilen Türkiýede asla tanalmaýan birnäçe firmalaryň ýol alyp, uly baýlyga eýe bolanyny mysal getirip, çözüji sesli ýokary wezipeli emeldarlaryň köpüsiniň dollaryň önünde durup bilmeýändiglerini, şu ugurdan hereket etmegi maslahat beripdiler.

Annaw bu meselede özlerine ýardam berjek tanyş bar diýse-de, onuň işi deňli-derejeli ýerine ýetirip biljegine ähli zatda hatyryjem bolmaga çalyşýan türk işewüri oňa juda bir ynanman, bu işiň ugruna özüniň hem çykaýanyny kem görmändi. Birinjiden-ä, parany öz eliň bilen bermek, ony öz adyňdan berýäniňi nygtamak bilen birlikde ol kişiniň ýanynda hemişe dili uzyn, aýratyn hasapdaky adam bolmakdy. Ikinjidenem, bi ertirki iki taraplaýyn ediljek işlerden öz hakyňy gazanmak binasynyň ilkinji kerpijini goýmakdy.

Bu ýerde işlemegiň, baýnamagyň hökmany şerti häzirki döwürde diňe şudy.

Meseläni çözmäge kömek berjek ygtybarly, derejeli adamy hem öz ildeşleriniň üsti bilen türk tarapynyň özi tapdy. Onuň üçin ýörite oturylyşyk gurap, beýleki ýoldaşlaryny hem tanyşdyrdy. Ygtybarly adamyň tarapyndan gelen ol aýal biraz gabaklary ýellenip duran, saçlaryny ýüzüne gelüwli edip bejeren, bili towlanybrak duran, inçesagt Merýem atly otuz töweregi ýaşap gelýän bir gelindi. Oturyşykda Merýem biraz özüni hondanbärsiräk, biraz düşnüksizräk alyp baran-da bolsa, Dünýä bilen gepleşip tirkeşensoň, olaryň sulhy alşypdy. Gidende-de habarlaşyp durmagy wadalaşyp, Dünýä bilen aýratyn gadyrly hoşlaşyp gidipdi.

Annawyň iş stolunyň üstündäki telefon jyrlan wagty, ol işden ünsüni bölüp, oturgyjynda tigirlenip, telefona tarap süýşdi.

— Diňleýän!

— Men bu — diýip, telefonda tanyş aýal sesi eşidildi.

— Näme?

— Öýe gelmeýäňmi hany?

— Biraz iş bar. Şony gutarsam barýan.

— Işe gutarma barmy? — Zenanyň gep saluwyndan biraz nägilelik duýulýardy.

— Bolýar, ýarym sagatdan barýan...

Annaw işiň arasynyň bölünenini halaman, biraz çytylyp, trubkany ýerinde goýansoň, işe täzedden girişmek üçin, oturgyjyny tigirläp, yza — telefonyň ýanyna gidişi ýaly ýene-de süýşüp, Dünýäniň ýanyna dykylyp geldi. Şonda Dünýäniň owadan boýnuna bulaşyp, bir gowy bolup duran çokul saçlary onuň ünsüne düşdi. Bir pursat, şol bir wagtky özüni «eşek ýassyk» diýip, halamadyk näzeniniň indi bu günki gün öz hyzmatynda, öz alkymynda oturanlygyny her hal bolşy ýaly, ýene bir gezek gönençlik duýgusy bilen ýatlady.

Kompýutere dümtünip oturan Dünýä gepleşigiň häsiýetinden onuň aýaly bilen gepleşenligini bilse-de, aýal bilesigelijigine berlip, Annaw dolanyp gelen wagty ýene oňa sorag bilen ýüzlendi.

— Kim eken?

— Aýal!

— Näme diýýär?

— Näme diýsin, «Işiň gutaranokmy?» diýýär.

Şu pursatda Dünýäniň hem işden gelip, ony-muny bişirip, öýde özüne garaşýan Hasar ýadyna düşdi.

— Şeý diýýän bolsa, dogry diýýär. Wagtam bir çene barandyr! — diýip, Dünýä hem şundan soň, kompýuteri öçürip, turmak bilen boldy. — Galanyny ertir irden arassa kelle bilen gözden geçiris — diýdi.

Annaw birbada Dünýäniň göçüermesinden nägile bolan hem bolsa, diwardaky sagada seredensoň, ol hem gider wagtyň bolanyna göz ýetirdi.

— Ertir bolsa, ertir bor-da — diýip, Annaw ýerinden turup gerinjiräp, soňam daşarynyň habaryny almak üçin sägimläp, äpişgäniň önüne bardy. Äpişge açykdy, daşardan gelyän şemal penjiräniň tutusynyň bir gyrasyny ýuwaşja galgadyp oýnaýardy.

Bireýýäm aýak ýygnanyp, dünýä tukatlykbasyň arap çolarypdy. Diňe käte bir ýakynlaşyp gelyän, daşlaşyp barýan maşyn sesleri eşidilýärdi.

Annaw penjiräniň önünde keseribräk durşuna gijäni synlap, daşarynyň habaryny aldy. Daşarynyň çyra bar ýer-ä gündizlik, çyra ýok ýerlerem üýşüp-üýşüp, ýagtynyň üstüne abanyp duran garaňkylyk bolup durdy. Töwerek ýalňyz galana meňzäp, tutuksy hem çolady. Biraz süňňünde argynlyk duýanyňa seretmezden, daşarynyň bu syrly imi-salalygy Annawy ýakymly höwes-pikirlere iterdi. Kombinatyň olja bolup, ele geljek günü indi uzakda däl. Ministrler Kabinetiniň hem bu işe rugsat bermegi üçin önünden edilmeli tagallalaryň ählisi edildi. Ministrler Kabinetiniň bu meselä seretjek orunbasarynyň onuň ýakyn adamsy tarapyndan hem ugy ýekelenilipdi. Ozaldan onuň bilen düşünişip, bir-birlerini ýalkaşyp, işleşip gelyän türk kompaniýalarynyň hem bu barada aýdan, soňra hemme taraplar üçin düşewüntli edara boljaklygy baradaky ähmiýetli sözi hem goldaw bolupdy. Düşnükli zat, türk işewürleriniň erjelligi, işeňňirligi ýüki orta ýolda goýmaz. Erjellik olaryň ganlarynda gaýnap, gaýrata öwrülen häsiýet. Ana, onsoň, Köýten magdany dörünilip-işlenilip, uly baýlyga öwrülip ugrar.

Baýlyk bolan ýerden, onsoňam, beglik hem uzakda däl. Yurda belli «pylankes» bolup oturan Annawy görersiň... Annaw dünýäni unudyp, hoş hyýallara imrindi, ol pikirleleriniň yzyndan entegem galmasa-da galmazdy, emma ýeňsedan bir ýerlerden eşidilen baýguş sesi, onuň höwesini gaýyk edip ýüzüp ýören gurbaga kölüne kesek oklady. Annaw şäher içinde nädip,

ýaşayşy oýtarlap ýaşayan baýguş bolup biljegi barada pikir edip ýetişmäkä, ol sesler barha tereňlenýän gijä ýañ berip, ýene-de iki gezek yzly-yzyna gaýtalandy. Şol barmana-da baýguşuň harabasöýerligi, öz ofisinden ses ýetimlikde sowet eýýamynda hökmürowan ministr bolan adamlara degişli telim gatly iki sany jaýyň häzirki wagtda gapy-penjiresiz, üçeksiz şäher içinde sansyz beton sütün-gapyrga bolup duran, tutumy uludan tutulan harabaçylygyň golaýda barlygy onuň ýadyna düşdi. Baýguşlar şol harabany mekan edinen bolmaly.

Baýguşuň sesi Annawa tirseklenip, jüri dikilen haraba eýelerini ýatlap, göhi gelmek bilen: «Hä, nädäýdiňizkän?...» diýip, gyjالاتly, heşelle kakýana meňzäp eşidildi. Bu harabaçylyga indi şol ministrleriň iň bellisiniň ady bilen baglanyşdyrylyp, Hanmyradowyň harabaçylygy diýilýärdi. Hanmyradow Türkmenistanyň söwda ulgamyna uzak wagtlap ýolbaşçylyk eden we bilniksizden juda baýan ýolbaşçy bolupdy. Şeýle-de, onuň öz döwrüniň hökmürowan ministri bolanlygy, her gezek Moskwa gidende, bir «diplomat» pul bilen gidýänligi, hatda ol ýurduň baş başlygy Gapurowyň sözünü hem aýalynyň moskwaly, Kremlde işleýän abraýly kowumdaşlaryna daýanyp, juda bir islemese, alga almaýan güýçli arkaly bolanlygy barada hem gürrüňler bardy.

Hatda bir gezek Aşgabada iki sany juda gymmat bahaly daşary ýurt garnitury gelende, olaryň biriniň Gapurowa berlip, beýleki ýolbaşçylar ony gymmat görüp, ýeňsä çekilişen wagty: «Muny öýe ertäýiň, ikisiniňem puluny özüm bererin» diýip, özgeleri öz barjamlygy bilen haýran galdyranlygyny gürrüň edýärdiler.

Bu köşgi gurmaga ol sowet hökümetiniň ýykylmagynyň önüsyraşynda, arabasynyň jygyldap ýören döwri başlapdy, ýöne ýetişmändi. Şeýdibem, ol öz puldar eýesiniň, onuň ýaşan sowet döwrüniň haraba öwrülen ykbalynyň alamaty bolup, şäher ortasynda göz-gülban bolup galypdy.

Annaw yrym-ýoma şeýle bir ynanybam-a barýan dälidir welin, ýöne baýguşuň sesi, hamala, bu özüne ýanalyp aýdylan syrly habar ýaly, onuň «menini» kemsidip, keýpini gaçyrdy.

Onuň häzir gidip, ýaşlykda öýleriniň öňündäki бага gonup, ala-bagyn bolup, gagyldan alagargany kowalaýşy ýaly, ony kesekläp kowasy geldi.

— Hany indi gaýtmaýasmy?

Annaw Dünýäniň sesini eşidip, ýeňsesine öwrülen wagty onuň almaly goşlaryny ýanyna alyp, gapynyň öňünde özüne garaşyp duranyň gördi.

* * *

Hasar irden gospital howlusynyň derwezesinden girip, maşynyny adaty ulag goýulýan ýerde goýansoň, ýansumkasyny ýanyna alyp, öz bölümüne tarap ýöneldi.

Ol şol barmana-da häzir lukmanlaryň her gün irki gysga wagtylyk geçirilýän ýygmanyşygynyň başlanmagyna entek biraz wagtyň barlygyny ýatlap: «Şu arada daýymyňam bir halyndan habar alaýyn» diýip, özüni borçlandyryp küýlenibräk gelýärdi. Iş ýerine gelip, haladyny egnine atyndygy şonuň ýanyna gitmekçidi. Onsuzam ol dertli daýysyna özüni hossarsyz diýdirmejek bolup, onuň ýanyna aýlanyp durýardy. Düýn-öňňinden bär-ä eýýäm onuň uly ogly hem ejesi bilen gerek bolsa, iýer-içerine seretmek üçin ýüklenip, hyzmata taýyn bolup gelipdirler.

Gerinjiräp, ukudan açylyp gelýän dünýäniň säheri asudady. Töwerekde pasyrdaşyp oturan serbelent agaçlar köp bolansoň, bu ýere her gelen adam, hamala, tokaýa aralaşan ýaly duýgyny başdan geçirýärdi.

Hasar öz bölüminiň ýerleşen ýerine ýetiberende, hol beýlede daşyny çolardyp oturan bir gojany gördi. Ol ýetmişi ymykly arkalan, sakgaly kükreginde tertipsiz çäşybrak duran bir gojady.

Hasar gojanyň beýle ir bilen ýöne ýere bu ýerde oturmadygyny oýlansa-da, onuň özüne garaşyanyndan habarsyzdy. Goja bolsa geçer diýip salgy berlen ýoly saklap, oňa garaşyp oturdy.

Hasar salam berip, gapdalyndan geçiberende goja:

— Inim, şol lukman Hasar diýdironlary dälmi sen? — diýip, oňa sorag bilen ýüzlendi.

— Hawa, ýaşuly! — diýip, Hasar gojanyň habaryny almak üçin, yzyna öwrülibräk aýak çekdi.

— Onda, inim, saňa meniň bir gürrüňim bar. Hany, onuň bilen özümem bir gepleşip göreýin diýdim... Sen hakda-da, inim, her zat diýorlar. Ökde-de diýorlar, ýenekisinem... Ynjalmadym, adam tüýi bar bolsa, onuň bilen bir zat edip düşünişip bolar diýdim...

Hasar gojanyň öz syrkawlarynyň biriniň hossarydygyna, onuň özi bilen ikiçäk gürrüňiniň barlygyna düşündi. Gojany yzyna düşürip, kabinetine alyp bardy.

Goja indi şol telim bir günden bäri operasiýasy yza çekdirilip, ondan-oňa aýgyt barlaglaryna iberilip ýörlen ýolötenli esgeriň atasy bolup çykdy... Ýaşulyynyň çöňňelişen gözlerinde, at ýüzünde çylgym-çylgym hasrat alamatlary bardy.

Hasaryň onsuz-da, eginlerini sallap, barha horlanyp, eräp-egsilip barýan syratly ýaş esger ýadyndady. Ol onuň häzirki kalbynyň bir ýerlerine gonan ünjüleriniňem biridi. Düýn-öňňinlikde esger bilen gysgaça bir gürrüňem bolupdy. Hasar syrkawy gözden geçirende, onuň eliniň zenan elleri ýaly ýumşakdygyny görüp:

— Sen gullukdan öň näme pişe etdiň? Seniň elleň hyzmatda ýören oba oglanynyň eline meňzemeýä-le? — diýip, geň galyp ondan sorapdy.

Şonda ýigit myssa ýylgyrypdy-da:

— Lukman, men ýaman saza höwesek. Ýedi ýaşymdan bäri şonuň yşgynda. Öwezduurdy kekirdek diýip eşidensiňiz-ä, radioda-da berýäler onuň sazyny. Örän ussat adam. Ol meniň

babamyňam dosty, menem saz çalmany şonuň ýanyna gatnap öwrendim, hatda ol bir gezek babama: «Şonyňdan-a bir zat çykjak ýaly» diýipdir. Soňam ol Hasara: «Men bir gutulaýyn, onsoň size-de bir hezil edip, saz çalyp bererin» diýipdi. Ýene-de Hasar hassa ýigidiň özüne umyt bilen tama baglaýanyňy görüpdü. Hasaryň birem şol pursat ýadyndady.

Goja tanyşlyk berensoň: «Aýrana gelen okarasyny gizlemez» edip, öz aladasy bilen bagly gürrüňe başlady. Ol lukman özüne düşüner, şundan soň agtygyma häzirki gatnaşygyny üýtgedip, has täzeçe ünsli garap ugrar diýen tama bilen, bir agtygynyň çagalygyny, ýene bir-de esgerlikde onuň derde ýolugyşy barada aýdyp, biraz tolgunyp, üzlem-saplamrak gürläýärdi. Şol gürläp oturyşyna-da ýalaňtar, gögüş donunyň bir jübüsinden alan ak ýaglygyny biraz gysymynda saklap, onuň bilen birki gezek ýüzüniň derini hem syldy. Hasar onuň ýene-de bir zatlar diýmekçi bolýanyňy aňdy. Ýöne goja diýjek zadyny aýtmaga wagty bilen aýgyt edip bilmedi. Ol gepi aýtmak goja ýeňil hem däl bolsa gerek, howanyň salkynlygyna seretmezden, gojanyň ýüzüni häli-şindi der basýardy.

Hasar bu gürrüň wagtynda hassa ýigidiň keselini doly anyklamak üçin, onuň operasiýa möhlediniň uzalmagyndan garyndaşlarynyň başgaça netije çykaryp ugranlygyna düşündi. Birnäçe halatlarda, şeýdilik, operasiýa yza çekilse, «Lukman hyzmaty üçin bir zat tamakin bolýan bolaýmasyn?» diýlip pikir edilerdi.

Hasar hem gojanyň sypaýyçylykly, biraz aýlawly gürrüňlerinden soň, onuň hut şu alada, lukmanyň göwnüni tapmak meselesi bilen öz ýanyna gelenligini çak etdi hem oňa ýigidiň saglygyny dikeltmek üçin, elinden gelenini etjegini ýüreginden syzdyryp aýdyp, ony raýyndan gaýtarmaga çalyşdy. Şol bir wagtda bolsa ol bu duşuşygyň aňyrsynda ýagdaý bolsa özüni gelşiksiz bir hala düşüräýesi gelip duran, özi bilen kelle gözünü iýen ýaly, oňşasy gelmeýän gospital başlygynyň hem barlygyny çen etdi.

Goja ýüz tutup, onuň ýanyna baran bolmaly, operasiýa etmeli bolsanyz ediň diýip, o-da: «Şol-a bir zat tamakinam ýaly-la...» diýip, ony şu ýere iberen bolmagy juda mümkindi.

Hasar ýaly öňden arassa işlemeklige endik eden az sanly lukman bolaýmasa, soňky döwürde lukmanlaryň arasynda syrkawyň üsti bilen gazanmak indi adaty bir zada öwrülip-de barýardy.

Gospital başlygynyň bu ýigit operasiýa edilse, onuň garyndaşlaryndan göz hakyny alonsoň, «Operasiýa geçirildi, gulluga ýarawsyz» diýip, ol ýigidi gullukdan boşadýan hat bermäge söz beren bolmagy mümkin.

Hasar henizem: «Ýigidi operasiýasyz aýaga galdyryp bolar, pyçagy çalmak iň soňky çäre» diýip, pikir edýärdi. Operasiýa edäýse-de, ol muny şu ugurdan belli lukmanlaryň biri professor Çary Nazarowiç ýaly ökde hünärmene syrkawy görkezip, onuň maslahatyny alonsoň etmekçidi.

Onuň özi-de bu professory tanaýardy. Leningradyň lukmançylyk institutynda ol professor Çary Nazarowiç bilen bir döwürräkde okapdy. Indi ol wagt belleşip, şol maslahaty ýakyn günlerde çagyrmakçy bolup ýördi. Maslahatdan soň ýigide haýsysy bähbitli bolsa, ol şony hem etmekçidi. Çary Nazarowiçiň «Bu biziň hassa eken, ony bize geçiräýseňizem bor» diýäýmegi-de mümkindi.

Hasar goja bu zatlar hakda aýtmady, ony goja düşündirjek bolmagyň asla geregi-de ýokdy. Ýöne ol gojany hassa üçin elinden gelenini gaýgymajagyny, gerek bolsa, operasiýa etjegini aýdyp, ony öz ýanyndan minnetdar edip ugratdy. Goja hoşlaşyp durka, gürrüň arasynda öňem birki gaýtalan sözünü: «Operasiýadan soň gadyryňy bilerin» sözi ýene bir gezek gaýtalady.

Hasar gojany ugradansoň, bir ýanda özi üçin taýyn edilip goýlan näsaglar bilen bagly hat-petekleriň käbirine göz aýlamaga oturdy. Henizem ol goja bilen bolan gürrüňiň täsirindedi. Ýas-ýaňyja bir hesretli-harasadly saz diňlän ýaly duýgyny başdan geçirýärdi.

Hasar sagadyna seredip, irki lukman ýygnanyşygyna barmalydygyny ýatlap, ör turan wagty, ol gojaň ýaňky jübüsinden çykaryp, derini sylan el ýaglygynyň onuň oturan stolunyň tirsegini ýaplan ýeriniň gapdalynda duranyny gördi-de, gojanyň ony unudyp gidenligini pikir etdi. Soňam aldy-da: «Esger ýigidiň ýanyna baramda elterin, atasyna özi berer» diýen pikir bilen onuň içinde näme barlygyna hem üns berip durman, el ugruna gapdalda duran geým şkafyň ýokarsyna atdy.

Hasar howlугybrak ýygnak bolýan jaýa ýetip gelýärkä hälki gojanyň gospital başlygynyň jaýyndan çykyp barýanyny gördi. Şonda ol gojanyň öz ýanyna gelmegini hut gospital başlygynyň maslahaty bilen bolandygyny aňdy.

* * *

Hasaryň daýysy frontçy gojanyň operasiýa boljagyny eşidişip, onuň ýakynlary üşüşip geldiler. Hudaýdan kömek sorap, golaýynda otyryn diýmese, ýogsam bu meselede olaryň bir etjek kömegem ýokduram welin, ýöne operasiýa diýlip, janyň gata tutulany eşidilensoň durup bolýarmy?

Daýysy hassahana düşeli bäri Hasaryň inisi wagtal-wagtal Krasnowodskiden oňa jaň edip, syrkawyň halyndan habar alyp durýardy. Iki gün mundan öň bolsa syrkaýa operasiýadan soň elinje iýdirip-içirip hyzmat etmeli bor diýip, gojanyň kiçi ogly aýaly bilen gelip düşüpdi.

Hasar şol gün irden kiçi daýysydyr daýzasy bilen öz maşynynda gospitala ýetiberende, hol beýlede ogly Arslanyň maşynyň duranyny gördi hem öz ýanyndan: «Operasiýany eşidip, bu-da ynjalyp bilmän gaýdyberipdir-ow» diýip oýlandy.

Hasar golaý gelen wagty, maşynda oglunyňam ýeke dældigini gördi. Onuň gelip maşynyndan çykanyna mähetdel inisiniň on-on bir ýaşly gyzjagazy agasyny görenine begenip, ýyltyldap, jaýtaryp onuň ýanyna geldi.

— Däde!

—Gyzym! —diýip, Hasar ýesergençe gyz jagazyň egninden mähirli gujaklady. Şol barmana-da, ol heniz gyz jagazdan habar hem soramaga ýetişmänkä, maşynyň yzky oturgyjyndan ejesiniň agyr göwresini süýröp diýen ýaly çykyp gelýänini gördi.

— Be, ejemem geläýen ýaly-la! — diýip, Hasar ejesini görenine begendi. Soňam baryp onuň bilen görşüp, hal-ahwal soraşyp durdy. Ejesiniň özüniňkä däl-de, irden otludan düşüp, agtygynyňka barany, ol ýerdenem gudasy bilen çaylaşyp, bäriligine gaýdanlygy belli boldy.

Hasar garry ejesine uzak ýoluň ýeňil düşmänligini ýatlap aladalandy.

— Eje, sizem geläýdiňizmi?

— Geldim, balam.

— Azara galmasaňyzam bolardy. Daýymyň ýagdaýy erbet däl. Onsoňam töwereginde özümizem bar ahyryn.

— Bolsaňyzam, özümem bir gözüm bilen göreýin diýdim. Onsoňam sizem köpden bäri göresim gelibem ýördi. Şeýtdim-de atlandym-da gaýdyberdim.

Hasar operasiýa sözüni eşidip, ejesiniňem durup bilmändigine düşündi. Ýogsam onuň garrylyk bilen zordanrak hyk-çok edip gezip ýörenine doganam beled-ä, gelmedi diýip, ondan göwnem edip durmaz. Onsoňam öz ýerlerinde gojanyň daşyny gallap duranlaram enäniň ogludyr onuň maşgalasy dälmi näme?!

Belki, habar düşensoň, oturyp, takat tapan däldir? Garrasaňam, dogan-dogan bolýar-da.

Operasiýany Hasaryň özi etmekçidi. Daýysynyň ýagdaýyna geçirilen barlaglardan soň, ol doly göz ýetiripdi, «nemesiň» adam süňni garrap, gowşaşyp ugransoň, töwereginde dörän gowşaklykdan peýdalanyp, herekete gelip, jana dawa salyp ugranlygy belli bolupdy. Indi «nemes» bellisini etmänkä, öňürtiläp, onuň bilen bellisini etmelidi. Iki-üç günlükde ol bu ýagdaýy kärdeşleri bilen hem maslahatlaşyp, hut şu karara gelipdi.

Hasar Germaniýada gulluk edýän döwri hem daýysy ýaly teninde ok galan bir starşinany operasiýa edipdi. Beýle operasiýa ilkinji gezek ulaşanlygy üçin, elbetde, şonda oňa aňsat düşmändi. Soňam şol starşinanyň öz bölüminde gulluk edip, hatarda gezenini ýatlamak, häzirki bu operasiýanyň öňüsyraýyndaky pursatda Hasar üçin ýakymly boldy. Hamala, arkasy alnan ýaly bir ýakymly duýgyny başdan geçirdi.

Operasiýanyň öňüsyraýy gospital başlygy Hasary duýdansyz ýanyna çagyrdy. Ol bu gün Hasaryň daýysyny operasiýa edýänliginden habarlydy. Öz operasiýa et diýen adamsyny etmän, janköýerlik edip, daýysyny operasiýa edýänligi üçin, bu operasiýany gijikdirmeli dældigine düşüňän hem bolsa özüniň başlyk bolup, sözüniň ýer tutmanlygy üçin, ol Hasardan kinelidi.

Hasar edil operasiýa girjek bolup duran wagty, başlygyň özüni näme üçin çagyryanlygyna düşüňip bilmedi. «Beýle nähili gyssagly habary barka munuň?» diýip oýlanyp, özi bilen operasiýa girjek ýoldaşlaryna hem: «Hany, siz baryberiň bakaly, menem başlygy bir görüp geleýin!» diýip, onuň ýanyna gaýtdy. Gospital başlygynyň, hakykatdanam, Hasara jyny düşüpdü we ony döwre görä ýaşap bilmeýän adam hasap edýärdi.

Başlyk Hasary nägile garşylady, onuň çytylybrak tumşanýan wagty kiçelip, gyýmalanan gözleri otlukly öjügi ýylpyldaýardy.

— Hasar Mämmethanowiç, siziň bu hereketiňize nähili düşüňmeli? — başlyk Hasary talaply sorag bilen garşylady.

Hasar başlygyň ersenligini görüp, onuň bir ýerden körüğine ýel uranyny pikir etse-de, ýöne haýsy bir öz etmişiniň ony bu hetde ýetirip biljegine şol wagt birbada düşüňmedi. Häsiýetine görä parahatlyk bilen onuň gepini anyklaryna garaşdy.

Diýesi gelip, aňyrsy joş alyp duran başlyk, öz gepiniň yzyna ýene-de köp garaşdyrmady.

— Bu günki operasiýa edilýän goja, görsek, siziň öz daýyňyz bolsa näme?

— Daýym.

— Onda näme üçin meni mundan habardar etmänsiňiz?

— Daýym meniň, ilki bilen, hassa, jenap gospital başlygy. Hassalara delalat etmek bolsa biziň borjumyz. Onsoňam her syrkaw barada ýörite gelip, size onuň maňa nähili garyndaşlyk gatnaşygynyň barlygyny aýtmak hökmanmydyr? Eger bu ýagdaý bilen sizi habardar edenligimde, onsoň näme üýtgärdi?

— Üýtgejek zat, birinjiden-ä, harbylardan, harbylaryň maşgalalaryndan gaýry hassalar, umumy hassahanalara degişlidigini siz bilýänsiňiz-ä!

Hasar «Gör, bu nireden öwüsdi? Menem bir hili adam-da. Bu adamyň öz lukmanymyz diýip, seniň abraýyňa dokunmajag-a belli zat. Başgadan eşidenden, özümden eşidäýse gowy bordy-da» diýip, öňünden gospital başlygynyň ýanyna ýörite gelmänligine öküdi.

Başlygyň talaply gepi Hasaryň çetine degdi. Şeýle-de ol başlygyň özi ýaly görterilibermän, parahat gürlemäge çalyşdy:

— Syrkaw baradaky maglumatlary özüňizem okan bolsaňyz okansyňyz. Ol adaty köpçülikleýin hassahanalara degişli bolmak bilen birlikde, has dogrusy, ilkinji nobatda, harby gospitala degişli adam. Ol uruş weterany. Sowet döwründe uruş weteranlaryny harby gospitallarda bejermek üçin ýörite görkezme bardy. Şol görkezme henizem ýatyrylanok. Olaryň gan döküp, gazanan ýeňişlerini hem ýurt henizem her ýyl baýram edip belleýär.

— Onda näme, daýyňyz Balkan welaýatyndaky harby gospitala giräýmeli eken-dä.

Nämä garaşsa-da, Hasar gospital başlygynyň beýle maýdalamasyna garaşmandy. Bu onuň gaharyny getirdi. Her gezek gazaba atlananda bolşy ýaly, ol ýene-de hatda gulaklarynyň ujunyň hem gyzyyp, ýalyn ýalap giden ýaly bolup gidenligini duýdy. Alasarmyk pikire üstüni basdyrdy. Hondan bärsiräp, üste dökülip duran gospital başlygynyň gepine görä gep gaýtarmak, hörpüne görä hörp tartmak şu pursatda oňa hökmanylyk bolup göründi.

— Görýän weli, jenap gospital başlygy, siz meni diňläňzok öýdýän? — Hasaryň özi-de duýman, sözüne kinaýa gatyp, hüjüme geçip gürledi. — Syrkawyň adaty syrkaw dældigini, onuň gerek mahaly Watan goragynda bolanlygyny men size ýas-ýaňy aýtdym. Şeýle adamlaryň bolsa, harby gospitallarda gerek bolan wagty bejergi almaga haky bar. Biziň gospitalymyz merkezi gospital, onda özüni bejertmäge näme üçin balkanlyň haky ýokmuş? Men şeýle daýymyň barlygyna guwanýan. Ol şol döwürde dürli bahanalar bilen käbirleri ýaly ugruny tapyp, «bron» alyp galan, heleýiniň etegine bukulanlardan däl.

Hasar bu jümläni, ol gospital başlygynyň atasynyň uruş döwri «bron» bilen galanyny bilýänligi üçin, onuň çetine degmek üçin kakdyryp aýtdy.

— Soňam biziň ýurdumyzda maryly Maryda, lebaply Lebapda, balkanly Balkanynda özüni bejertmeli diýen bölünişik ýok. Ol bolup-da bilmez. Eger kim-de kim şeýle gadaganlygy ýurduň bütewiligine kest edýän kadany girizäýse, onuň alkymyndan alynjagynyň uýy iki däl, bu ýer hemmä deňlik — paýtagt. Türkmen indi telim asyr arzuw edip ýeten bütewi döwletini aňsat hiç bir päliýamana bozduraýmazam!

Gürrüniň şeýle garaşylmadyk, ýokarda eşidilse halanmajak öwrüm alyp barýanyny gören gospital başlygy hopugyp, çymgyzyl bolup, ýerinden göterildi.

— Ýoldaş polkownik, siz maňa ters düşündiňiz diýjek bolýaryn! — diýip, özi-de başardygyndan gep saluwyna mahsus göçgünligi, kinäni kemip gürlemäge çalyşdy.

— Bu meniň balkanly özüni Aşgabatda bejertmeli däl diýdigim däl, elbetde... Hatda bazar gatnaşyklaryna geçilensoň, bizde-de dürli ýerlerden gelýänleri bejermegi göz önünde tutulyp, ýörite bölüm-de açdyk. Alsın bejergi, baş üstüne, ýöne, kada laýyklykda, oňa berilmeli hak-heşdegi töläp alsyn. Kada şeýle.

— Bejergiň tölegini, jenap gospital başlygy, ol bireýýäm töledi!

— Haçan, kime töledi? — Gospital başlygy bu sözi töläň bolsa, men bilmel-ä ony, onuň hasap-hesibini meniň hut özüm ýöredýän-ä, diýen äheňde geň galyp, egnini gysdy. Bir zatlary ýatlajak boldy. Onýança Hasar onuň gözlän jogabyny nagt etdi.

— Olar tölegi Watana tölediler. Pul bilenem däl, jan berip, gan döküp tölediler... Bu baradaky töleg haty sizde-de bardyr, resminamalary göterip görüň... Ýogsa-da häzir operasiýany tamamlayyn, ol karar Goranmak ministrliginde bolmalydyr, ony gidip özüm getirip bererin. Şeýle hat tapylmasa, siz soňra bejerginiň hakyny meniň aýlygymdan tutaýyň!

Hasar bu sözi gospital başlyk: «Sen ýagdaýa düşünmejek bol, menem düşündirjek bolaýyn» diýen manyda talaply aýtdy.

Goranmak ministrliginiň ähmiýetli ady gep arasyndan geçensoň, dogrudanam, bu dawa gulaklaryna ýetse, olaryň halanmajagyny ýatlap, gospital başlygy hasam terpendi. Şeýle-de ol ministrlikde-de Hasary goldaýjak adamlaryň az dældigini hem pikir etdi.

Şondan soň onuň gürrüňi eý diýdigim, juda bir beý diýdigimem däl diýip, bir görseň, özüni goraýana, ýene-de bir görseňem, öňki pälinden, pikirinden yza çekilýäne meňzedi.

Hasar gospital başlygynyň ýanyndan çykansoň, gyssanýanam bolsa, operasiýa otagyna barmaga howlukmady, ýol ugry öz kabinetine sowlup, ol ýerdäki ir ertir demlenen çäýyndan içip, biraz özüne gelip, kalbynda özüni operasiýa taýynlap oturdy.

Hasar operasiýa otagyna gelip giren wagty onuň ýoldaşlary operasiýa başlanmazdan öňki-soňky edilýän taýynlyk işlerini ýerine ýetirişip durdular.

Hasar gaýdyp gelip, operasiýa aladalaryna berlensoň, hemişekisi ýaly, ol ýene-de tiz syrkaw bilen bagly aladalardan başga ähli zatlary unutdy.

Operasiýa gidip durka, daýysy bilen baglanyşykda aýylganç uruşdan käbir zatlar onuň ýadyna düşýärdi. Uruş gazaby gyzyt ot bolup, Türkmenistanyňam üstüne dyzanyp, çabraýardy. Gör, ol

az wagtyň içinde nijem bir adamlary öldürip, ýitirmäge ýetişipdi. Maýyp-müjrup bolup, elden-aýakdan jyda düşüp gelenlerem az däl di. Hasaryň daýysam şonda şol döwür urşuň bir tikesini süňňünde alyp gelen türkmen ýigitleriniň biri bolupdy. Şondan bärem urşuň gutaranyna ýarym asyrdanam köpräk wagt geçenem bolsa, goja esger öz «nemesi» bilen heniz-henizlerem söweşip-gidişip ýördi.

Hasar çagalyk ýyllarynda-da ejesiniň daýysynyň halyna ýanyp: «Ýeke doganym, olam uruşdan ýaraly bolup, gursagynda ok alyp geldi» diýip, gyýlyp-gynanyp aýdýan jowranmalaryny köp eşidipdi.

Söweş meýdanynda operasiýa etmek üçin özüniň göçme gospitala getirilenini, lukmanlaryň ähli ýagdaýlary ölçerip-döküp, okuň ýürege ýakynlygyny göz önünde tutup: «Muňa häzir degmäniňden gowusy ýokdur. Eger ol herekete geliberse, ondakysyny onda göreris» diýip, bu işi soňa goýanlaryny bolsa Hasara daýysynyň özi gürrüň beripdi.

Ýöne Hasar şu gürrüňlerden gulagy ganyp, lukman bolup ýetişen hem bolsa, ol soňra: «Bu duşman bilen haçanam bolsa bir wagt meniň özüm gidişmeli bolaryn» diýip, asla pikir etmändi.

Haçan-da özi lukman bolup ýetişensoň, ol daýysynyň gursagynda göterip ýören «duşmany» barada oýlanan mahaly, onuň şol wagt şowsuzlyga uçraýmak ahmallygynyň uly bolandygyny pikir edip, şol wagtky medisina enjamlarynyň ýagdaýynyň hem juda ýabygorly bolanlygy üçin, uruşdaky lukmanlaryň operasiýany soňa goýmaklaryny öz ýanyndan dogry tapypdy.

Operasiýa başlanan uçurlary Hasaryň ejesi hem töweregi iki agtygy, doganynyň ogludyr aýaly bilen tirkeşip, jaýyň ikinji gatyna, operasiýa bolýan ýeriň golaýyna göterildiler. Häzir onuň ähli pikiri doganynyň «nemisiniň» ugruna çykan oglunyň ýanyndady. Hudaýa sygnyp, doganyna bu derdinden ahyrsoňy dynmagy, ogluna bolsa ýalňyşyp-beýleki edip, biabray bolmazlygy dileg edýärdi.

Giren-çykanyň öýjügi bolup duran ikinji gatyň operasiýa otagynyň önündäki aýmançasý köp adamlydy, adamlaryň bu töwerekde bar bolan, jaýyň diwarlaryna ýanalyp, o ýerde bu ýerde goýlan ikidir-üçdür oturgyçlarda oturanlary, penjireleriň önünde diwara ýaplanyşyp, özara gürlleşip duranlary-da bardy. Garry enäniň zordanrak iki gapdalyna leňňer atyp ýöräp gelyänini görüp, oturan ýaşraklaryň biri turup, oňa ýer beripdi. Mähellesi ýetik bolansoň, aýmança daryşganrak görünýärdi hem petişdi. Garrynyň gapdalyndaky turup gidensoň, adamsynyň dertli halyna hyzmata gelen eli sumkaly aýala hem ýer tapyldy.

Arslan daýysy bilen olaryň gapdalynda ondan-mundan gürlleşip dik durdy. Ene oturan ýerinde, uçarman harby lybasyň agtygyna gowy gelişänine öz ýanyndan enelerçe buýsandy.

— Sen, oglum, işli adamsyň, işiňe gidiber — diýende bolsa, Arslanyň gitmän, şeýle pursatda özüniňkileriň biri bolup duranyňa öz ýanyndan ondan minnetdar boldy.

Birnäçe ýyl mundan öň, agtygynyň uçarmanlyk okuwyna girenligini eşidip, ene bu käriň howp-hatarly kärleriň biridigini ýatlap, howpurganypdy... «Ýeri, meniň balama uçup gezmände, yeriň üstünde kär tapylmanmy?» diýip, nägile hem bolupdy.

Ene her gezek başyny göterip: «Ol ýerde doganjygym nä haldakan?» diýip, ynjalykdan gaçyp, operasiýa otagyna tarap sereden wagty, her gezek özleri ýaly ol ýerde bolýan operasiýalaryň gutararyna janköýerlik edip, garaşyp oturan adam kowçumlaryny, gapynyň önünde ak halatly lukman gyzlaryň girip-çykyp, ýagdaýy soranlara «Operasiýa gidip dur!» diýen gysgajyk jogap berip, gaýmalaşýan ýaly bolşup ýörüşlerini görýärdi.

Bir-iki sagatdan ol ýerde edilýän operasiýalaryň biriniň yzysüre-de ýene biriniň gutaranlygy belli boldy. Hyzmatdaky gelin-gyzlar operasiýa bolanlary yzly-yzyna tigrçekli krowatlarda reanimasiýa bölümine tarap gapdaldan alyp ugradylar. Syrkawlaryň halyna töwerekde biynjalyk bolup oturan garyndaşlaryna hem şu ýerde az wagtlygam bolsa operasiýa

edilenleriň ýüzüni görmäge, nazar bilenem bolsa olaryň halyndan habar almaga mümkinçilik bolýardy.

Gojanyň operasiýasynyň welin has uzaga çekýänligi belli boldy. Ene ýene-de doganynyň derdiniň ogluna per bermeýänligini pikir edip, gussa batyp aladalandy.

«...Yylan ýaly, ýüregiň gürsüldisini diňläp, meýmiräp ýatmaga endik eden ok diýerler oňa. Aňsat höwrügen ýerinden aýrylasy-da gelýän dälendir ol nägehanyň!» diýip, ol ýerdäki ýagdaýy özüçe göz önüne getirdi.

Wagt geçdigiçe ene oglunyň ezber lukman hökmünde tanalanlygyny, aňrujy ýagdaý bolsa, onuň daýysynyň derdine em bolup biljegini pikir edip, özüniň barha göterilip, ulalyp barýan howsala duýgusyna basalyk edýärdi. Ogluna abraý, şowlulyk diläp, Taňra sygynýardy.

Garaşmak kyndy, onda-da beýdip, nä bolarka, nä goýarka diýip, ýüregiňi бүkgüldedip. Ene operasiýanyň gutararyna näçe garaşýanyny bilmese-de, oňa ol garaşmalysyndanam has köp garaşdyrýan ýaly duýuldy.

Bu pikirler oturyp ýadadygyça, enäniň kalbyny ünji-syn bolup ezdi. Häli-şindi intizar bolup operasiýa edilýän ýeriň gapysy her gezek açylanda, oňa seredenini hem duýman galýardy.

Haçan-da gapynyň önünde eli jam ýaly bir gaply, ak halatly Hasar peýda bolup töweregine garanjaklap, nazary bilen özüniňkileri gözlän mahaly, ene agyr göwre bilen bitakat bolup, nähili ýerinden gopanyny hem duýman galdy.

Alada bilen bir Hasara, bir onuň elinde peýda bolan düşnüksiz jamjagaza, onuňam dogany bilen baglydygyna çen urup, nazary bilen onuň habaryny aldy. Hasaryň ýüzünde üýtgeşik howsalaly alamat görmänsoň, ähli gorkusyny ýagşa ýorup, az salymlygam bolsa arkaýynlaşdy.

Onýança-da Hasar ejesiniň ýanyna gelip, oňa elindäki jamjagazyň içinde gara ört bolup ýatan demir tikesini, beýleki elindäki jübtégi bilen togalap, süýşürüp görkezdi.

— Näne, ine, daýymyň-a «nemisi» bilen hasaplaşyldy!

— Daýyň ýagdaýy nähili?

— Operasiýa erbet geçmedi, näne!

Juda tolgunan ene begenjine gözünden bir damjasynyň paýrap gidenini hem duýman galdy. Gepläp bilmän, soňam minnetdarlygyny mälim edip, oglunyň kükregine başyny goýup, sessiz aglady.

Şundan soň ähli töwerekde duran garyndaşlaram ýüki ýeňläň ýaly, ýeňillik bilen dem aldylar.

Arslan enesini maşynynda öýüne alyp barýarka, alada hasratlaryň onuň yüzünden bahar buludy ýaly syrylyp barýanyny görüp, öz ýanyndan kanagat tapdy.

Ene bolsa indi bir-birinden naşyja mähriban çowluklaryny ýatlap, olaryň ýanyna ýetmäge howlugyp, hoş hyýallara berlip otyrdy.

Dünýäleriň öýi hem Aşgabatda bolan 1948-nji ýyldaky ýer titremesinden soň dörän howlularyň birisidi. Aýnazar aga on baş-ýigrimi ýyldan soň ony bir göçüp barýan kawkaz adamsyndan satyn alypdy. Jaýyň durky howlynyň köçe tarapynda gurlan, üç sany uly bolmadyk ýaşaýyş otagy bilen bir aşhanadan ybaratdy.

Aýnazar aga hem ol wagtlar mundan uly jaý geregem dälidi. Soňra ol otaglaryň birisini biraz ulalyp, eje-kakasynyň gujagyndan saýlanan Dünýä eýeledi, otaglaryň uluragy bolsa myhman-mediwana niýetlenip goýuldy.

Görlüp oturylsa, garaşylan esasy myhman ol hem uzakda däl eken. Dünýä ýetişiň, maşgala bolansoň, olar Hasary giç giýew edindiler. Agtygy Arslan dünýä inensoň, Aýnazar aga öňki jaýynyň gapdalyndan giňişräk oturmak üçin, ýene-de dört otagly döwrebap jaýlar gurdurypdy. Şeýdibem, Arslanyň dogulmagy öň-de aralary hiç neneňsi bolmadyk maşgala binýadyny ýüreklerden gaýdyp gelibem öz kalbynda jemlenýän hileli-hakly sapajyklar arkaly töwereginde hasam berkedipdi.

Arslanyň enesi bilen gaýdyp gelenlerini görüp, indi bireýýämden bári «Bularyň gidişi gidiş bolaýdy-la, eýgilik bolsun-da hernä!» diýip, biynjalyk bolup oturan öýüň mamasy

boldumly göwresini süýräbräk habar sorap, gudasynyň öňünden çykdy.

— Ýeri, guda, operasiýa geçdimi sag-aman?

— Şükür, geçdi. Ýöne uzagrak boldy. Garaşa-garaşa hal bolduk.

— Garaşsaň, wagtam duşaklanan ýalydyr, geçäýmez wagty bilen!

— Operasiýany kim, giýewiň özi etdimi?

— Özi içinde bolup ýörensoň, daýysynyň operasiýasyny başga ýetirjekmi ol?

Enäniň gep saluwyndan buýsanç hem minnetdarlyk äheňi duýuldy.

Şol arada enäniň ünsi howluda ýaňyrak doglan gününde atasydyr enesinden sowgat alan jaňlyja welosipedini sürüp ýören Arslanyň ogluna düşdi. Çowlugyny görenine ýüregi ersip, begendi. Ene irden otludan düşüp gelende, onuň çowluklarynyň ikisem heniz ukuda ýatyrdylar.

— Hany, gel, oglum, görüş-ä eneň bile!

Oglan enesini seýregräk görýäni üçin, birbada oňa ylygyp bilmän, uýalyp, kürtdürip durdy. Onýança hem maşynyna tarap barýan Arslan oglunyň enesinden ýadyrganyny görüp, oňa talaply ýüzlendi.

— Eý, goç ýigit, indi sen öz eneňi tanaňokmy? Bar, görüş! — diýdi.

Oglanjyk welosipedini goýup, uýalybrak geldi-de, enesiniň gujagyna doldy.

Şol barmana-da onuň şol Krasnowoda baranlarynda, bile oýnaýan dosty Sähediň mamasydygyny, bir gezek özleriniň hersini bir gujagyna alyp, surat hem aldyryşy, ýene-de enesine imrindiriji birnäçe zatlar onuň ýadyna düşüp ugrady. Bu ýakynlygy, mähribanlygy duýmak üçin bolsa oňa bir enesiniň gujagyna dolmak gerek eken.

Arslanyň uly ogly biraz ekabyrlygyny etdi-de, görenden ylgap gelip, enesi bilen mähirli gujaklaşdy.

— Ene, irden biz ýatyrkak geldiň gerek?

— Hawa, balam, otly gara daň bilen gelyän eken.

— Men-ä duýmandyryn. Ol bu sözi: «Duýan bolsam, seniň bilen şol wagt gelip görşerdim» diýen äheňde aýtdy.

Çowlugynyň çaga dili bilen aýdan bu gepi enäni diýseň buýsandyrdy.

Ene çowluklary, gudasy bilen töwerekleşip mähirli sözleşip içerik gelip girenine mähetdel, Arslanyň gelni ýaşmak dişläp, owsunybrak durşuna, owadan goýun gözlerini mähirli balkyldadyp, gaýynene mamasyny görenine begenýänligini mälim edip, hormat bilen oňa eglip salam berdi. Soňam iki gaýyn mamasyny, her gezek olar birigende ähli maşgalanyň bir ýere üýşýändigini guwanç bilen ýatlap, olary uly myhman otagynda ýörite taýynlan giňiş saçagynyň başyna çagyrdy. Dessine-de olaryň öňüne ozaldan basyrylyp goýlan bir hum çäýnek çay getirdi.

Hasaryň ejesiniňem, Dünýäniň ejesiniňem mahal-mahal duşanlarynda, şeýdip ikisi bir-birleri bilen guda-da-guda bolşup, göz astyndan töwerekdäki agtyk-çowluklaryny synlaşyp, olara öz ýanlaryndan guwanyşyp, buýsanyşyp, enelerçe Alladan maşgala agzybirlik, rysgal-döwlet dileşip oturmak gowy görýän zatlarydy.

Olar bir-birlerine bu barada diýmeseler-de, Hasaryň ejesiniň Dünýä ýaly gyzy ösdürip, ony öz ogluna mynasyp maşgala edip ýetişdireni üçin onuň ejesinden, Dünýäniň ejesi-de şeýle mynasybetli ýigit ýetişdireni üçin, bir-birlerine öz ýanlaryndan minnetdar bolşup ýaşaýardylar.

Öýüň içi höwes ederlik tertipli bolup, ol öz mynasybeti bilen öý bikesi gelniň ygtyýarlygyny, onuň öýüne höwes bilen hyzmat edýänligini görkezýärdi.

Penjirelere jaý diwarlarynyň reňkine laýyk gelyän, etegi aşakda süýrenip duran hem-de öýe kaşaňlyk berýän tutular tutulypdyr. Uly, goňur reňkli mebel ýalpyldap, jaýyň bir diwaryny tutupdur. Öýüň törüne ullakan, owadan haly gerlip,

onuň ortarasynda Aýnazar aganyň ulaldylp, çarçuwa salnan suraty asylypdyr. Ol häzir oýurganybrak, içersini buýsançly synlap otyr.

Bu suraty Arslan babasy ýogalansoň, onuň mähriban nazaryny hemişe görüp durmak üçin ulaldyp, şu ýerden asypdy. Henizem onuň maşgalada ýetmeýänligi açyk duýulýardy. Şonuň üçinem ol öý üçin mähir-manydy. Her kim synlanda onuň nazarynyň manysyny özüçe okaýardy. Has-da Dünýäniň ejesine öz höwründen aýrylmak juda agyr degipdi. Ýöne Dünýädir Hasar, Arslandyр gelni, agtyklary ýerli-ýerden mamasynyň daşyny gallaşyp, ony hesret derýasyna gark bolmaga goýmandylar.

Öý enesi henizem ýekeräk galanda, adamsynyň suratyna sygnyp, onuň bilen sessiz gürleşerdi.

— Sen gideňsoň, öläýjek ýalydym, gör, men henizem ýaşap ýörün!

— Näme ýaşaman, ýaşabermelidir Hudaý gerekleyänçä. Onsoňam gol doly maşgalany men saňa ynanyp gaýtdym-a! Armanym ýokdur, gaýtarmam (Ol aýalyna gaýtarma diýip, degnibräk gürlemäni gowy görerdi)... Dünýäme döneyin, ol tamany ödedi. Bizi hem ogully, hem agtyk-çowlukly etdi. Çowluk elinden suw içmek, bagt dälmi näme? Biz bolsa telim çowluk elinden suw içdik, gaýtarmam!.. Çagalar meniň, seniň gujagyňda ösdüler ahbetin, olara biziň mährimiz siňendir. Aslynda Arslanym, Dünýäm, çowluklarym — biz-dä şolaram. Biz indi seniň bilen şolarda dowam edýäris. Agzybir bolsaňyz, bitin borsuňyz, bitin bolsaňyz, berk borsuňyz!..

— Hudaýa şükür, biz agzybir. — Muny öýüň mamasy, hamala, adamsynyň ruhunyň önünde oňa hasap berýän ýaly bir hörpde aýtdy.

— Agzybir bolsaňyz, päliňiz azmasa, siz hor hem bolmarsuňyz!..

Öý mamasy indi telim bir ýyldan bäri adamsy aýatda ýogam bolsa, Aýnazaryň suratda öýüni synlap, bürgüt ýaly bolup öýüň üstüne ganat gerip oturanyny görüp, her ýerde bolsa-da, onuň

ruhunyň maşgalany goraýanyňa ynanyp, hemişe bar wagtyndaky ýaly, oňa kaýylylyk bilen sygynýardy. Her ýagdaýda hem onuň nazaryndan özüne many-maslahat tapýardy.

Häzir Aýnazar aganyň nazary içersini synlap oturyşyna aýalyna: «Hä, keýwany, gudaňam gelen ýaly-la!» diýip, gönençlik duýgusy bilen ony mübärekleýärdi.

Arslanyň girip-çykyp hyzmatda bolup ýören gelni garrylar birki käse çay içip-içmänkäler, olaryň öňüne üsti bugaryp duran ýakymly ysly nahar getirdi.

Myhman ene içerde mymyldap hyzmatda ýören agtyk gelniniň zenan etini alnyp, doluşyp, öňküsindenem görmegeýlenip, mynasybetlenendigini öz ýanyndan belläp, şeýle syratly, görmegeý gelin bilen agtygynyň garylyp-gatylp ýaşayanlygyna enelerçe öz ýanyndan guwandy. Olaryň hemişede şeýdip, bir-birlerine arzyly är-aýal bolşup, bu gowulyklaryny çagalaryna-da geçirip ýaşamaklaryny öz ýanyndan dileg edip oturdy. Arslanyň gelni onuň mamasynyň aýaldoganynyň gyzyynyň gyzydy. Mama ony: «Ejem jana meňzeýär» diýip, halap hyrydar bolupdy. Emma, nämüçindir, mamasy näçe islese-de, Arslan bilen gyz turuwbaşdan bir-birlerine ulygyşyp, ysnyşyp gidibermändiler. Hatda olar şol ilkinji tanyşlykdan soň birki gezek tirkeşip, kino hem gidipdiler. Arslan Orusýetde okap ýörkä, oňa hat ýazmadygam bolsa, öýlerine gelensoň, ol gyzyň ejesiniň, mamasynyň üsti bilen öýlerinden mahal-mahal hyrydarlyk bilen habar alyp duranyny eşidensoň, ol ýene-de Mähek bilen birki gezek duşuşypdy. Ýene-de bu duşuşuklara hem Arslanyň mamasynyň özi sebäp bolupdy. Ol agtygynyň okuwdan gelenine bir hepde bolup barýanyňa seretmezden, onuň henizem gelinliginiň ýanyna gitmeýänini görensoň, gyzy oňa ýene bir gezek ýatladypdy. Ondan: «Oglum, Mähek janam gördünmi, ol-a häli-şindi jaň etdirip, beýleki edip, senden habar alyp durdy. Ejeňem-ä hatynda «Öýlerine ýazmagy gelşiksiz görseň, oňa ýazan hatyňy bize iberäý, özümiz elin gowşurarysam-a» diýip,

saňa ýazan bolmaly, senem gyzyň özüne-de hat ýazan dälşiň, öýä-hä hatyň gelmedi?!»

Mamasynyň biraz igenibräk göwnügalyjylykly aýdan gürrüňi Arslany şonda ýene-de Mähek barada oýlandyrypdy.

Gyz oňa şol öňki duşuşan gezekleri: «Duşuşaň duşuşaly, ýöne men entek ýaş, okuwa girmekçi, durmuş gurmanam soň dagy göreris-dä» diýip, gyzlarça öz gereginı artdyryp, näzirgäpdi. Gyzyň göwünli-göwünsiz jogaby şonda özüne göwni ýetýän, agyz uran ýerinden goparjagyna ynanýan Arslanyň çetine degipdi. Ol: «Hä, şeýlemi? Oka, soňra zehiniň açylyssa, aspirantura hem gir!» diýip, özüniň haçan ol är höwes gelinlik bolarka diýip, garaşyp ýörüp bilmejegini, halasa başga birine öýlenjekdigini onuň gepine görä gep hökmünde aýdyp, jogabyny nagt edipdi.

Mamasy gelinlikli gürrüňi täzedan başlanda hem ilki onuň ýadyna Mähek bilen bolan şol gürrüň düşüpdi.

— Babulýa, şol garyndaşyň görýän welin, maňa gerek «daş» däl ýaly-la — diýdi. Mama birbada bu ýere daş sözünüň nireden gelýänligine düşünmän üýşendi.

Soňundanam, hamala, agtygy gyzy kemsidip, oňa göwni yetmezçilik edýän ýaly duýlup, bu gep onuň çetine degdi.

Arzylanyp ýörlen gelinlik gyzyň alyp, sen-men ýok, daşa deňelmegi şonda bir Arslanyň mamasy däl, hatda bu gürrüňüň bir çetini eşiden onuň ejesi-de halamady.

— Sen näme ilin gül ýaly çagasyna daş-beýleki diýen bolup, göwnüyetmezçilik edýän? — diýip, şonda olaryň ikisi iki ýerden ondan nägile bolupdylar.

Arslana gyzyň adynyň Mähek bolup, onuň il içinde sarpaly Mähekdaşdan gelip çykanlygyny aýdyp, olara düşündirmegem uly iş boldy.

Şu talaply, igençli gürrüňleriň täsiri boldumy nämemi, Arslan şundan soňam Mähek bilen ýene birki gezek yzly-yzyna duşuşdy. Okuwyna ugrap, gitjek gününüň agşamsy bolsa hoşlaşmaga baranda, Mähegi howlularynyň daş ýüzündäki tuduň

aşagynda ilkinji gezek ogşap, ol ýerden öýlerine söýgi humary bilen, aýagy ýeňlän ýaly bolup geldi.

Arslan okuwyna gidensoň, uzak wagt geçmänkä, onuň gyz jigisi ondan şeýle mazmunly, aýratyn tabşyrykly hat aldy.

Mähri!

Mähek, nämüçindir, meniň hatlaryma jogap ýazanok. Men oňa öňki gaýdanymda aýdyşym ýaly, hatlarymy baş poçta iberipdim. Almadyk bolsa, alsyn şolary!

Ýanyna git-de, meniň habarymy ýetir!

Arslan.

Şeýdibem, olaryň arasynda söýgi odunyň tutaşanlygy belli bolupdy.

Çowluk görmegi arzuwlap ýören Aýnazar aga Arslan tomus kanikulyna gelende, bähbit işi soňa goýmak islemän, gudalarynyň «Gyzymyz ýaş, entek okuwam okamaly» diýenlerinde, «Okuwam gapdalyndan okabersinler» diýip, olara uly toý tutupdy. Şondan soň kursant Mämmethanow her gezek uçar sürüp, asmana göterilende, her gezegem özüniň Mähegiň ýanyna uçup barýanyna ynanardy.

Uçar uly tizlik bilen atylyp barýan hem bolsa, şu pursatda oňa ol haýal uçýan ýaly bolup duýlardy. Şeýle pursatda ol hemişe «Haýal uçýar samolýot» atly özi ýaly haýsydyr bir şeýle pursady başdan geçiren şahyryň goşgusyny ýatlap hiňlenerdi:

Hol aşakda bulutlar
Açyp-ýumýar aýasyn,
Gyssan, gyssan, samolýot,
Gyssan biziň jaýa sen.

Görkez hany zoma-da,
Guş bolsaň öz guşlugyň.
Güwläp durma sandyrap,
Arasynda boşlugyň.

Sen-ä pyşdyl ekeniň,
Halys degdiň janyma.
Haýal uçýaň, samolýot,
Uçsaň ýaryň ýanyna.

...Garrylar «guda-guda» bolşup, arzuw-isleglerini agtyk çowluklary bilen baglaşyp, keýpiçag bolşup otyrkalar, gelerine bireýýämden bäri garaşylýanlaryň ýene biri — Dünýä gelip, howlynyň açyk gapysynyň önünde keseribräk duran gögüş-gara «Mercedes» maşyndan towlanjyrap düşdi. Ol gele-gelmäne-de, öýde aýynenesiniň barlygyny ýatlap, göni ol ýere gelmän, ýüzugra oglunyň jaýyna darap, gaýynenesine: «Bu nä, gyzsyrap, başy açyk ýör!» diýdirmezlik üçin, onuň ýanyna başyna ýaglyk atynyp, gelinsiräp geldi.

Ol garrylar bilen hal-ahwal soraşyp ýetişiپ ýetişmäňkä, kiçi agtygy görüp, ylgap gelip, onuň gujagyna doldy.

— Ene, düýn näme gelmediň?

— Işim köp boldy, oglum.

— Indi işiň köp dälmi? Onda atam haçan gelýär, onuňam işi köpmi?

— Geler olam, balam!

Agtygynyň soňky soraglaryndan Dünýäni aňyrdan bir okara özi üçin nahar salyp gelen gelni halas etdi. Ol: «Eneňi naharyny iýmäge goý-a!» diýip, gaýynenesiniň arkasyny alýan äheňde mylaýymlyk bilen ogluny tertibe çagyrdy.

Garrylaryň ikisi-de öz çowluklaryna mähirli ýylgyryşyp, buýsanyşyp, onuň jedirdesini bilbiliň sesini diňleýän ýaly hezil edişip diňleşip otyrdylar.

Ejesiniň talabyndan soň, olaryň töwereginden aýrylasy gelmeýän oglanjyk enesiniň gapdalyndan, mamasynyň ýanyna geçdi. Mamasy onuň egninden gujaklap oturyşyna, gyzy bilen agtyk gelnine ýüzlenip, oglanjygyň arkasyny çaldy.

— Oglum bilen işiňiz bolmasyn! — diýdi. Onýança oglanjyk ýene-de soragly jedirdedi:

— Atam haçan gelýär onda?

— Sagat üç bilen dördüň arasynda geler — diýip, öňüne getirilen nahardan dokmädelik bilen iýenden bolup oturan Dünýäniň özi ýene-de oňa jogap berdi.

Gaýynenesiniň göwnüne bolmasa, Dünýäniň kalbynda bir galagopluk, ýene bir-de bolsa duýlar-duýulmaz sowuklygam bar ýaly bolup duýuldy. Bu gezek gelende onuň söz urşam garra öňküden üýtgeşik ýaly bolup duýuldy. Ol bu ýagdaýyň manysyny tirende, «Bular henizem agtykly bolansoňlaram, mahal-mahal gumrular ýaly, bir-birleri bilen pasyrdaşyp-çaknyşyp alýan bolmaly» diýip, onuň ýakynda Hasar bilen öýkeleşip alanyny pikir etdi. «Düýbi düz bolsun-da, hernä!» diýip, aladaly içini gepletde. Onuň şu pursatda bu birhililigiň sebäbini şol wagtal-wagtal bolýan är-heleý hyňranyşmalardan başga bir zatdan gözläsi-de gelmedi.

Turup gideni duýulmadyk, asla bir ýerde oturman, öýüň içinde ondan oňa göç edip oýnap gezyän oglanjyk goňşy otagdan çykan wagty ýene-de hemmeleriniň ünsüni özüne çekdi. Bu gezek onuň elinde üçekli öý görnüşli sagat bardy. Ol gele-gelmäne «Ene, seret, sagat üç-dört, atamyň gelýän wagty bolupmy?» diýip, ony Dünýä görkezdi. Onuň soragyndan hemmeler hezil tapyşyp, mähirli ýylgyrjaklaşdylar.

Duýdansyz Dünýäniň el telefonyna düşen habar ýakymly saz oýnamy bolup ýaňlanyp, töweregi biraz üýşendirdi. Onýança Dünýä gapdalyna goýan sumkasyny öz golaýyna süýşürüp, ondan ýan telefonyny aldy-da, çytylybrak gulagyna tutdy.

— Diňleýän!

— Gyssagly başlyga jaň ediň!

— Nirede ol?

— Ofisde, öz ýerinde otыр.

Hasaryň ejesi gelniniň görölmedik telefonda, hondonbärsiräbräk gepleşenini görüp, birtäde ýakymсыz bir zady gysymlan ýaly geň galyp üýşendi. Beýle telefony Türkmenistanda

häzir gaty seýrek, belli-belli adamlar, hökümet ýolbaşçylary, soňrabaýanlar göterýärdiler. Ýönekeý adamlar üçin onuň özi-de, tölegi-de elýeterli däldi.

Dünýä nahardan bolanyny mälim etdi-de, okarany biraz ýeňseräk süýşürensoň, öňünde duran ýarty çöregi alyp, ony gapdalda duran melemtil düýe ýününden dokalan saçağa dolady. Soňundanam gepleşmese ynjalyp bilmejegini bilip, giňişligini almak üçin telefonyny alyp, goňşy otaga geçdi.

Iki guda ýapyk gapynyň aňyrsyndan onuň gürrüňiniň basyksy hümrüdisi eşidilýärdi.

Dünýäniň ömürboýy işlemän-işlemän, ýaňyrakdan bäri işläp başlanyndan gaýynenesi hem habarlydy. Ilki ol bu habary eşiden mahaly «Indi dagy agtyklaryna seredip, öýde oturyberende bolmaýarmykan?» diýip, pikir eden hem bolsa, soňra rysgaly kowalap almaly durmuşyň başlananlygyny ýatlap: «Belki, şeýle etmek gerekdir-dä?...» diýip oýlanyppy.

Dünýä goňşy otaga geçip gürlleşip gelensoň, ejesidir gaýynenesine özüniň işde gözlenýänini aýdyp, olar bilen aýak üstünden hoşlaşyp, gitmek bilen boldy.

Gelnini hemişe öý bikesi hökmünde tanap ýören ene onuň bu işjeň halyny görüp, göwnüne jaý edip bilmedi. Dünýäniň telefonyny ýan torbasyna salan bolup, gelinsiräp gidip barýarka, ony yzyndan närazy nazar bilen synlap galdy.

Hasaryň ejesi iki gün agtyklarynyň, çowluklarynyň arasynda bolup, olaryň didaryna bolan teşneligini biraz gandyransoň, indi deňze düşülýän döwrüňem ýetip gelyänini ýatlap, olaryň hemmesini öýüne — Krasnowodskä çagyryp, hassa doganynyň hem indi bäri bakýanyny görüp, yzyňa dolanmak bilen boldy.

Ejesini ugratmaga wokzala Hasaryň özi getirdi. Otlynyň ugramagyna garaşylyp durka, Hasara ejesi özüne nämedir bir zat diýmäge hyýallanan ýaly bolup duýuldy. Ýöne ene garaýşy bilen näme diýen hem bolsa, ogluna dogrulaýan hiç zat diýmedi. Hasar bolsa ejesiniň nazaryndaky ünjini: «Ejem syrkawdan ynjalyp bilýän däldir, şony maňa sargajak bolýandyr» diýip, oýlandy.

Enäniň häzirki ünjüsi, Hasaryň pikir edişi ýaly, öz dogany däl-di. Hasaryň daýysyndan onsuzam elinden gelen kömegi gaýgymajagyny ol gowy bilýärdi. Onuň kalbyna howsala meňzeş ýakymсыz bir duýgy salan ol däl-de, gelni Dünýädi. Onuň ýanyna telefon göterip, işjeňsiräp bolubersä öňki görendäkisinden üýtgan ýaly dartgynly görünmegi, nämüçindir, enä ýaramandy. Onuň aňrsynda bir howp-hatar bir ýaly. Öz ýanyndan: «Bä, muňa näme bolýarka, janlarym, ýüzüne-de dogry seredip bilenok, başarsa, müňli ýaly, nazaryny gizlejek bolup dur özem» diýip, inkişe galyp oýlanypdy.

* * *

Kaşan ymaratyň bir gapdalynda tegelendirilip gurlan serhowzuň dury suwy çyra şöhleleriniň aşagynda altynlaç öwsüp, bu iki gatly kiçiräk köşk Türkmenistanda işleýän işewür türk kompaniýalaryň biri tarapyndan Ministrler Kabinetiniň Başlygynyň orunbasary, ýurduň Prezidentiniň hem ynamdar adamlarynyň biri hasap edilýän, mertebeli Garabaşowa niýetlenip, ýörite gurlup peşgeş berlen jaýdy. İşewürler ony Stambulyň, Ankaranyň, ... janynyň gadyrny bilýän barjamly adamlarynyň halap dynç alýan ýerlerine meňzedip, özlerine edilýän hemaýatlar üçin minnetdarlyk hökmünde, köpünem gözünden çetiräk, şäheriň bir eteginde derejelendirip gurupdylar.

Soňra bu jaýyň hat-petegi döwletiň derejeli wekillerinden biri Garabaşowyň aşa söýülýän jenany Gülendam gelniň adyna geçirilip, şeýdibem ol Garabaşowyň mahal-mahal höwes edip gelip, dünýäniň çolalygyny alyp, hanumasy bilen yhlas-höwese çolanyp, dynç alyp gidýän pynhan ýerine öwrülipdi.

Yap-ýaňyja, endamlaryndan suw sarkdyrysyp yzly-yzyna gerinjireşip howuzdan çykan üç gelin, soňam boldan edilen ak jowur polotenselere çolanyp örülen hallan atýan oturgyçlarda ornaşdylar. Ak deňiz köpüginden boýunlaryny görkezişip oturana meňzediler. Gelinler soňra suwuň endamlaryna eden ýakymly täsirine berlişip, tenleriniň kem-kemden çalygyp guraýşynyň mazasyny syzyşyp, bir-birleri bilen birsalym gep-

gürrüň-de alyşman diýen ýaly gözlerini süzüşip, hezillige berlişip ýatyrdylar.

Aýallaryň özara şüwelenli gürrüňleri öý eýesi Gülendam gelin gidip, gapdalda bir ýerde duran, üstüne içgiler goýlan arabajygy tigirläp getirip, öz aralarynda goýansoň başlandy.

Biraz suwsalyp içilen piwo gelinleriň gürrüňlerine hasam şüwelen berdi. Şu pursatda olar üç jora bolup, hamala, deňiz boýunda oturan ýaly, ýakymly pursady başdan geçirdiler.

Dünýädir Gülendam başda bir-birleri bilen iş-aladalar sebäpli duşuşan hem bolsalar, soňra olaryň arasynda joralarça ýakymly gatnaşyklar başlanypdy.

Ýaşynyň bir çene baranyna seretmezden, belli bir derejede henizem özüniň gelin tutumyny saklap, mynasybetli geýinmegi oňarýan Dünýä Gülendamyň syny oturypdy. Ony öz ýanyndan özüne köpi gören maslahatçy hasaplaýardy. Hatda Dünýäniň maslahaty bilen ýakynda tikkiren täze biçüwli köýnegini geýende, ol Garabaşowyň hem ünsüne düşüp: «Şu köýneg-ä saňa hasam gelşipdir!» diýip taryplanypdy. Ownujagam bolsa şeýle zatlar onuň Dünýä bolan ýakynlygyny barha pugtalaýardy. Häli-şindi jaňlaşyp durýardylar, Gülendam ol-bi gidäýen ýerine hem indi onuň bilen gidäýenini kem görmeýärdi.

Garabaşow bilen duşuşmak meselesi ýüze çykanda hem bu ýeri Dünýä joralarça Gülendamyň özi teklip edipdi. Mundan öň Garabaşow öz pynhan öýünde hiç wagt hiç kim bilen beýdip, iş meselesi üçin duşuşmandy.

Zenanlar bu ýere agşamky boljak meýlisli maslahaty gurnamak hemem Gulýa hanyň mynasybetli köşgünde öz-özleri bolşup, dünýäniň çolalygyny alşyp, dem-dynç alyp terlenmek üçin biraz irräkdenem gelipdiler.

Taraplaryň «Rudnigi» oljalamak bilen bagly telim bir wagta çeken hat-petek, hasap-hesip taýynlyk işleri tamamlanypdy.

Rugsat almaga Ministrler Kabinetinde ylalaşyk üçin gerek bolan resminamalar bu işe ýörite azy ýaran bilermenler çekilip, birkemsiz syntgylanylypdy. Emma ony ol ýerden alyp geçirmek

üçin, bir bu-da ýeterlik däl. Işiniň şowlamagyny isleýän ähli daşary ýurt kompaniýalaryň edişi ýaly, gerek ýerinde tarapyňy çalaýar ýaly arka hem hökmanydy. Eserdeň türk işewürleri ähli kapitalistik ýurtlarda kadanyň şeýledigini aýdyp, özlerine kömek edýän derejeli adamlary, edilýän hemaýat üçin ol işiň bahasynyň belli bir böleginiň kömek edene berilýändigine ynandyrypdylar.

Şondan bärem bu ýagdaý indi ýurtda barha ýörgünli bolan ýazylmadyk kada-kanuna öwrülip barýardy.

Ýokary wezipeli emeldarlaryň ençemesi eýýäm şu ýol bilen depseň deprenmez baýlara öwrülipdirler.

Kömek edilen kompaniýalaryň başlyklary olaryň birnäçeleri üçin Italiýanyň, Türkiýäniň güneşli deňiz kenarlaryndan willalar, gatbar-gatbar jaýlar satyn alyp, peşgeş edip, öz işleriniň has şowlamagyny gazanypdylar. Bu işleriň köpüsiniň iki tarapy hem gelşiğe getirýän araçysy bolardy. Şeýle ortada durýan, ynama giren adamlaryň birem, Gülendam hanymdy. Ol beglenipdi.

Onuň barjamlyk satyşy barada il arasynda: «Ol hatda saçyna timar berdirende-zatda hem şu sähelçe hyzmat üçinem maýdalap durman, mün dollar dagy oklabam gaýdyberýärmiş» diýen gürrüňlerem bardy. Barly adamlara degişli bu hereketler ýetmiş ýyldan gowrak Sowet jemgyýetinde ýaşan adamlara geňlik bolup görünýärdi. Ol döwürde beýle hereketi raýon, oblast ýolbaşçylarynyň hökmürowan keywanylar-a däl, hatda döwlet ministrleriniň barjamly keywanylary hem edip bilmeýärdiler. Sebäbi, ýokarda mahal-mahal bularyň maňlaýyna pitikläp duran, ähli zady görüp, ähli zadyň hasabyny ýöredip oturan Kremlin gyzyly ýumrugy bardy.

Sagat dokuzlar töweregi, ind-ä Garabaşowam tiz gelse gerek diýen pikir bilen, Annawdyr türk Sorar Ýülük hem gelip yetdi.

Aýallar olaryň ýanynda bu ýere çagyrylan adamlaryň arasynda ozal ady bolmadyk Hemra Kalendaryň hem barlygyny gördüler.

Jadyly içgiler bar mahaly, birýanda janaparym paryň bughanasynyň gyzyp, tereň howzuň garaşyp, owsunyp duran mahaly ugra oturyp bolýarmy?!

Olaram Garabaşow gelyänçä biraz keýpihonlyk edenlerini kem görmediler. Howuzda ýüzdüler. Garabaşowa garaşdylar.

Köp garaşylan Garabaşowyň ahyrsoňy jaýyň önünde maşynynyň gelip saklanandygy belli boldy. Oturanlar ör turşup, ony garşylamak üçin hümerlenişip, gapynyň önüne bardylar.

Garabaşow öz önünden çykan, süpürgije çolanan biraz keýpliräk adamlary görüp, ilki biraz geňirgenen hem bolsa, bürgüt nazaryny bir töweregine aýlap alansoň, hal-ýagdaýa dessine anyklady. Özüniň şeýle sarpaly garaşylanmany hiç neneňsi görmänligini mälim edip, soňam sähelçe ýylgyryp, gepine henek gatyp gürledi:

— Ýarym ýalaňaçlar klubuna ýazylyşyk gutaran-a dälirdä?

— Ýok, sen wagtynda geldiň, ýene bir adam kabul etmäge mümkinçiligimiz bardy — Gülendam hanym näzirgäp, onuň özüne meňzäp, jogap gaýtardy.

Garabaşow köpçülikden saýlanyp, towlanjyrap näz-de-kereşme bilen gujagyna dolarly bolup, önünden çykan Gülendamy ýakymly nazar bilen garşylap, soňam eýemsirenip, onuň bir elini eline aldy.

Gülendam hanym gelenleriň köpüsini Garabaşowyň öndenem azda-kände tanaýanlygyna seretmezden, myhmanlaryň her biriniň adyny tutup, olary täzedan tanyşdyrdy. Garabaşow töweregine hoşgylaw, eserdeň nazar aýlap, olaryň her biri bilen elleşip salamlaşdy. Diňe ol gelmeli adamlaryň arasynda ady tutulmadyk Hemra Kalendar bilen görşende biraz çytyldy hem ýüzün-de göze görner-görünmez bir gara örtük örten ýaly bolup gitdi. Muny Hemranyň özünden başga duýan hem bolmady. Garabaşowyň garaýşynyň ol özüne: «Sen bu ýerde näme işläp ýörsüň?» diýildigi bolanlygyna düşündi. Hemra Garabaşowyň nämüçin onuň özi bilen beýle sowuklaç salamlaşmasynyň

sebäbini bilýänligi üçin, muňa juda bir darygybam barmady. Ol Garabaşowyň kömegi bilen, türkmen magdanlaryny eýelemäge ilkinji rugsat alyp, täze türkmen baýlarynyň başyny başlan adamlaryň biridi. Döwlet emlägini öz adyňa geçirmek, elbetde, aňsat dälidi. Emma Garabaşow ýüzünden geçip bilmejek adamsy onuň üçin gelip ýüz tutanson, bu kömegi etmän bilmändi. Ol adam bolsa onuň doganoglan aýaldoganynyň adamsydy...

Garabaşow alysdaky obalaryň birinde ýetde-gütde güzeranda ýaşan mahaly obadaşlarynyň biriniň köwşüni, ýene biriniň köýnegini wagtlaýyn geýmäge diläp alyp, Aşgabada gaýdanda onuň gelip, maňlaý dirän ýeri şol garyndaşynyň öýi bolupdy. Ol uly okuwdan ýykylanson, boş galma diýip, ony amatly tehnika ýerleşdiren hem hut şol aýaldoganynyň adamsy —giýew gardaşdy. Hatda oňa: «Aragyna, gelin-gyzlaryna seňrik ýygysañ, orus halamaz, orus halamasa bolsa, ösmersiň, sen bolsa ösmeli oglan, al!» diýip, oňa ilkinji arak içmänem öwreden hut onuň şol jalataýrak giýew garyndaşy bolupdy.

Garabaşowam gadyr bilmez adam dälidi. Wezipe başgançagyndan göterilip barýan ýyllary içinde, ol bu aýlyga, ýetde-gütderäk ýaşayan doganynyň maşgalasyny hem gözden salmandy.

Garyndaşlygam-a garyndaşdyr welin, ýöne munuň ýaly zatda aňsat kireýsiz kilim kakylmaýar, onda-da şunuň ýaly uly oljaly işde. Hemra-da muny gowy bilýärdi. Onuň soňky öýlenen on sekiz ýaşly gyzy Garabaşowyň şol garyndaşynyň gyzydy. Hemra ol gyza öýlenende hem meseläniň şu bähbitli tarapyny göz önüne tutupdy. Emma şol hyzmatyň «Taňryýalkasyny» welin berilmändi, ýok, gaty bir beýle hem dälidi, ol gaýynatasynyň üsti bilen ýol kesenon, Garabaşowa öz minnetdarlygyny hem şonuň üsti bilen duýdurarman bolupdy. Ýöne onuň Garabaşowa niýetläp beren az bolmadyk puluny ol içegenje gaýynatasynyň özüne sürtenligini onuň bir gepinde Garabaşow kim bolsa-da, menden pul alyp bilmez, ony ile goşan «özüm...» diýen mahaly bilip galypdy. İçine zym gidipdi. Indi nädibem bolsa, edilen ýagşylygy her zat edip

ýanyşdyrmalydy. Hakyny bermeseň, onuň ýaly adamlaryň ol-a giýewimişin, atasynam sylamaýanyň ol bilýärdi. Şonuň üçinem bir ýerde bolmasa, ýene bir ýerde özüne kesdi deger diýip, ondan çekinmänem durmaýardy. Gaýynatasynyň puly Garabaşowa bermedigini eşidenden ol howpurganyp, nädibem bolsa bir zat edip, onuň bilen duşuşmagyň ugruna çykypdy. Ýöne nätse-de, ol wagty bilen Garabaşow bilen gabatlaşyp bilmändi. Haçan-da ol Annaw bilen türküň onuň bilen gizlin duşuşmakçy bolýanyňy eşiden wagty, özüniň şol isleýän amatly wagtyňyň gelendigine düşüňipdi. Garga ýaly wehimli Hemra Kalendar, munuň ýaly dagy amatlylyk bolsa sypdyrýarmy ony? Annaw bilen türk duşuşmaga gaýdanda, ol hem ýörite Garabaşowa niýetlän pully «diplomatyny» ýanyna alyp, olara daklyşyp, myhman ýanynyň «syhmany» bolup, maksat tutup, bu ýere gelipdi.

Şonuň üçinem ol ýaňy Garabaşow adamlar bilen salamlaşan mahaly özüni dikanlanda onuň:

— Sen bu ýerde näme işläp ýörsüň? — diýenine, hatda özüne galanda hem diýäýjek gepi hökmünde kabul edipdi.

Garabaşowyň gelenine begenip, gapdalynda onuň bilen boý deňäp boýurganyp, dalbynyp duran Gülendam soňra ýene oňa şelaýyn ýüzlendi:

— Ajygan bolsaň-a, nahar başyna geçeli ýa-da saçak başyna sauna girip, biraz nepesiňi durlap, soň geljekmi?

Garabaşow adamlara düşünişme bilen ýene bir gezek köpmanyly nazar aýlap goýberensoň, töweregiň keýpine goşularman boldy.

— Aç bolub-a men juda bir ajam-a däl, birki sagat mundan öň ýeňilräk bir garbanypdymam. Onsoňam bular bilen deňleşmeseň bolmaz! — diýip, ol ýene-de sähelçe ýylgyryp, töweregine seretdi.

Duranlar mertebeleriniň özleriniň keýpihonlygyna goşularman bolşuny göwünjeňlik bilen, ýerli-ýerden baş atyşyp makulladylar. Gülendam ony geým çykarylýan ýere eltip, ýalaňaja golaý çykaryndyryp, egnine hem beýlekilerdäki

ýaly boldan edilen polotensa atdy. Garabaşow buga girensoň, Gülendam hanym hem eline bir käse öňden taýynlanyp goýlan ary balyny alyp, şonuň bilen hökümlisiniň hemişeki edişi ýaly kükregini, ýagyrnysynyň ýüzüni suwamak, synamak üçin, onuň yzyndan bardy. Beýleki erkek adamlar ilki Garabaşow bilen bile buga girmekçi bolan hem bolsalar, Gülendam girensoň, ol ýerde özleriniň hökman däldiklerine dessine düşündiler. Nahar stolunyň beýleräginde piwojyk içen boldular-da, olaryň çykaryna garaşyp oturyberdiler.

Saunanyň içi ilki girende demikdirip, Garabaşowa uzak çydatmajak ýaly bolup duýulsa-da, soňra barha oňa öwrenişdi. Gülendama endamyny sypaladyp, bal çaldyrýan wagty sagrysyny sypap, oňa degnen bolsa-da, soňra buguň lezzetine berlip, ähli zady unudyp, hezil edip süllümmeý derledi. Bu ýerde dem almak biraz kynragam bolsa, Garabaşowa süňňüniň ýeňleýänini, pikirleriniň jemlenýänini duýmak diýseň ýakymly täsir etdi. Meýmiredi.

Garabaşow aňyrdan saunadan gyzaryp çykyp gelşine özüni sowuk suwly howza oklan wagty, oňa garaşyp halys bolan adamlar gönençlik bilen öz ýanlaryndan: «Ahyrsoňy çykd-ow!» diýşip, ýeňillik bilen uludan-uludan dem alyşdylar. Adamlara bu pursat garaşanlaryndanam has uzaga çeken ýaly bolup duýlupdy.

Garabaşow hezil edenini mälim edip, suwdan çykan mahaly ýene Gülendam onuň öňünden çykyp, ozaldan häzirläp duran taýyn polotensasyny onuň egnine atdy. Garabaşow süpürinip-süpürinmän polotensä doly çolandy. Şol barmana Sorar Ýülük ugurtapyjylyk bilen stolda taýyn duran bulgurlaryň birini alyp, şeýle ýagdaýda onuň diýseň şypakerdem bolýanyny ýatlap, mertebelä uzatdy. Garabaşow bulgury töweregindäkiler bilen çakyşdyryp duran ýerinde başyny göterdi. Soňra köpçülik bolup, stol başyna geçildi. Garabaşow, Gülendam bilen wajyp gepleşikler geçirilendäki ýaly, onuň bir tarapynda, myhmanlar stoluň beýleki bir tarapy eýeleşip oturdylar. Uzak garaşdyrman, öňe depesi bugaryp duran, ýakymly ysly naharly tarelkalar

äberildi. Nahar wagty Garabaşow Gülendama tarap öwrülibräk oturdy. Gülendam dodagyny bulduradyp, ussatlyk bilen elindäki pyçakdyr çarşagyny işledip, käte bir bölejik çöregi bir eli bilen bölüp alyp, ony-da howlukman, ete ýanap, gerek wagtam maýda-maýdadan suw owurtlaýardy. Bu hereketleriň hemmesi onuň buýsançly owadan ýüzüne diýseň gelişýärdi. Garabaşow, hamala, bu ýere özleriniň näme üçin ýygnanyşandyklaryny bilmeýän ýaly, esli wagtlap taslama barada dil ýarmady. Haçanda «Rudnigiň» hat-petegi hakynda gürrüň açansoňam, ol barada pikir edilişinden has az gürlledi. Gürrüň arasynda: «Men, umuman, taslamanyň ülnüsi bilen tapyşdym. Elbetde, ölçerip-döküp, ony gowy taýynlapsyňyz, eger yzam şeýle bolsa, oňa serederis. Hatda men ony merhemetli Prezidentimiz bilenem geňeşdim. O-da: «Işlejek oganlar bolsa, kömek ediň, ýöne jylawy elden goýbermänkäňiz, ediljek işi ilik-düwme edip, özüňiz bir öňünden gowy seljeriň» diýdi» diýip, ýüzugra öz gürrüňine has ähmiýet hem berip gürlledi. Prezident bilen bagly öz taslamalary baradaky bu hoş sözi eşitmek oturanlaryň hemmesi üçin ýakymly boldy.

Şeýle pursatda hemişe özüni has janköýer görkezmäge çalyşýan türk işewiri Sorar Ýülük eline bulguryny alyp, ör turdy:

— Şuny mutly Prezidentimiziň saglygyna içmegi teklipe edýän! — diýip, hemmeleri aýak üstüne göterdi.

Garabaşow biraz iýlip-içilensoň, ýene howza dolup, bir salym ýüzermen boldy. Ol tutuş endamyna çolanan polotensasyny aýyrdy-da, ony özi bilen hyzmata taýynlygyny mälim edip, boý deňäp, stol başyndan deň turan Gülendamyň egnine atdy.

Yzly-yzyna göterilen bulgurlar Garabaşowyň dünýä bolan höwesiniň artyp ugranlygyny görkezdi. Ol dumanlap oturyşyna, aýallara ýiti-ýiti seredibem ugrady. Hatda ol birki gezek ak örtükden gelin bolup, çogup bir gowy bolup oturan Dünýä tarap hem düşnüksiz garagol nazar aýlap goýberdi. Dogrusy, Dünýä hem şol pursatda özüniň ýaşynyň bir çene baranlygyna seretmän, hiç neneňsi görünmeýänini, göwün ýüwürdip pikir edipdi. Ýöne Garabaşow soňra wagty bilen dolanyp, özüne tarap seretmänsoň

bolsa: «Meni garryrak gördi öýdýän...» diýip biraz kemsinip oýlandy.

Dünýä çilimleşik wagtynda Garabaşowyň türk gelin Gülöwser bilen gezmeleşip ýörüşlerine bir-birleri bilen şüwelenli gürleşip ýörenlerini görüp:

— Şu heleýem syratly erkek görse, şapba ýapyşýar-ow — diýip, onuň Hasary görende hem bolubersini ýatlap, biraz gabanma bilen, olaryň arzuw-höwesleri barada pikir ýöretti. Şu pursatda türk gelniň gelşikli galgyn göwüslerini has-da mazamlap, Garabaşowyň erkek dünýäsine golaýlap barýanyna ynanyň, şol dünýäniň öz höwesidigine zenanlarça göz-gaş, ýakymly näz-kereşme goşulyp aýdylýan jümleler bilen gelşirip, özüne çekiji bal-toşabyna öwrülesiniň gelýändigine ynandy.

Garabaşow howzuň gujagyna dolup, ýüzüp ugransoň, Annaw bilen Sorar Ýülük bir ýan çekilişip çilimleşermen, pikir alşyp, öz janlaryny ýene bir gezek barha şowhun alýan bu oturyşyk bilen baglap, barlap görermen bolupdylar. Hemra Kalendar hem şundan soň öz sabyr bilen garaşan pursadynyň gelenligine düşüňip, Garabaşowa ýoldaş bolmak üçin, haýal etmän, onuň yzy bilen suwa başsak urdy. Olar birsalym iki-ýeke gürleşip, gürrüňleriniň alşyp barmaýanlygyny mälim edişip, eýläk-beýläk ýüzdüler, birsalymdanam çeträk çekilip, howuz diwarlaryna ýaplanyşyp, bir-birege baş atyşyp, şüwelenli gürleşibem ugradylar. Mahal-mahal olaryň nämedir, bir zada böwrekleri bökýän ýaly bolup, bir-birlerine ulygyşyp ugransoňlar, olaryň sürini goşandyklary belli boldy.

Arakesmeden soň täzeden stol başyna geçilende, Garabaşow Hemranyň öz gapdalynda oturmagyny haýyş etdi.

Dünýä meýliden öýüne daň agaryp ugramagynyň ön ýanynda geldi. Ol gelip, öýüniň gapdalynda maşyndan düşen wagty şäher ümsümliginiň törüni eýeläp, süýji ukuda ýatyrdy. Daň şemaly, hamala, ýerden çykan ýaly duýgy döredip, ýaňy ösüp ugrapdy. Şemal maşyndan düşen mahaly Dünýäniň ýüzünü höwesli sypady, çokul saçlaryny bulaşdyryp oýnady. Dünýäniň

ukusy tutup, gözleri halys ýumlup barýardy. Ol maşyndan düşüp barşyna Annawa tarap öwrülip:

— Bu gün-ä maňa garaşma, bulanyp urlan ýaly men, ýatyp bir ukyny alaýyn?! — diýdi.

— Ukyňy al! — diýip, Annaw hem ukuly gerinjiräp, pallap gysga gepledi.

Dünýä onuň gep saluwyndan: «Işimiz-ä bitdi, indi biraz dynç alynsa hem bolar» diýen kanagatlanma äheňini duýdy.

Dünýä Hasary ukudan oýarmazlyk üçin gapyny öz açary bilen açyp, ýuwaşlyk bilen öýe giren wagty, gapdaldaky myhman otagynda yşyk görüp, geň galdy. Öýe myhman gelendir öýtdi. Jaýyň ýarym açyk gapysyny doly açan wagty bolsa ol Hasaryň haýsydyr bir kitaba güýmenip oturanyny gördi. Dünýä:

— Seni, näme, gospitala çagyrdylarmy, ir turupsyň? — diýip, özüne zor salyp şelaýynsyrazy.

Hasar oňa jogap bermäge howlukmady, elindäki okan bolup oturan kitabyny ýapdy-da, gapdalynda goýdy we diňe şundan soň ol Dünýä tarap sähelçe öwrülip, onuň ýüzüne dikanlady. Dünýä adamsynyň ýüzüniň garamtyl öwsüp, juda ýadaw görünýänligini gördi. Onuň şeýle ýadaw görünýän pursatlary öňem bolardy. Germaniýada gullukda wagty, telim güne çekýän harby okuwlara gatnaşyp, meýdanyň aňzak sowuklarynyň şöwrüni çekip gelende hem onuň ýüzi şeýdip, öz durkuny üýtgederdi, ýadaw görnerdi. Meýlisde bolup, dünýäni unudyp gelen Dünýä Hasaryň uzakly gije agyr oýlara berlip, maşgalada dörän bu ýagdaý barada pikir edip oturanyndan habarsyzdy. Hasaryň göwnüne Dünýä işläp başlany bəri üýtgäp, başga bir adama meňzäp barýan ýaly bolup duýulýardy. Bu ony gopjak uly bir harasat hökmünde eýmendirýärdi.

Hasar ör galyp, öz nägileligini mälim edip, düýrügibräk Dünýäniň ýüzüne dikanlap seretdi.

— Dünýä, şu indi seniň bar bolup bilşiňmi?

Aýak üstünde sähelçe yraň atyp duran Dünýä, gürrüniň näme baradadygyna düşünse-de düşünmeýänden bolup, ýüzüni

sypan bolup mönsüredi. Öz ýanyndan bolsa Hasary hiç wagt şeýle dartgynly ýagdaýda görmänligini biraz üýşenme bilen ýatlady.

Meslekdeşler oturylyşyk mahaly bir-birleriniň sözlerinden, garaýyşlaryndan hezillik, gep tapyşyp oturypdylar, dogrusy, ne-hä Hasar, ne-de onuň öýi ýadyna düşüpdí. Islenilmedik wagty seslenip, keýpi-sapalyga kuh bermezligi üçin, el telefonlar öçürilipdi. Halys hessesi ýeten borly, çilim çekmeýänem bolsa, häzir Dünýäniň üstünden töwereginde çekilen çilimleriň ysy hut onuň süňňüne ornaýan ýaly, içgi yslaryna goşulyp kükeýärdi. Has dogrusy, Dünýä içilmedik, çekilmedik ýerde täsiri has-da ýiti duýulýan ys bilen bugaryp durana meňzeýärdi.

Ol Hasara näme jogap berjegini bilmän, hamala, soraga oňly düşünmedikden bolup, taň edýäne meňzäp, başyny sähelçe ýanyn ýaplap egnini gysdy.

Hasar soňra soragynyň jogabyna hem garaşman geýnip, hemişe işe gidende ýanyna göterýän sumkasyny hem ýanyna alyp, öýden çykyp gitdi.

Dünýä şol duran ýerinde ýene biraz söm bolup duransoň, ukyly gözlerini ümezledip, pallap ýatak jaýa geldi. Şonda ol düýn ertirki özüniň gidende tertibe salyp giden düşeginiň başy bozulman, henizem şol durşuna duranlygyny gördi.

Hasaryň ýatman, uzakly gije kejjigip ýol gözlänligi belli boldy.

* * *

Soňky baş-altý aý Hasar üçin garaşylmadyk aladaly, biynjalyk döwür boldy. Ýagdaýlaryň öz-özünden ters öwrüm alyp gidip barmagy ony barha-da aladalandyrdy. Ol bu günlerde azaşyp, öz toparyny ýolda ýitirip, indem başga bir ýat ýerlere gelip düşen ýaly, düşnüksiz, alasarmyk bir duýgulary başdan geçirýärdi. Onuň aňynda Dünýäniň soňky döwürdäki ulaşan kär-pişesi bilen utgaşyp gidýän alada-ünji bardy. Dünýäniň özüni alyp barşyndaky

özgerişlikler ownugam bolsa, Hasaryň gözlerinden sypmaýardy, peri-peýkerden ilerläp söýen jenany indi onuň gözüniň alnynda «biznes» diýip, jylawyny başyna orap, ýeldirgän ýaly bolup, üýtgäp, başga bir adama öwrülip barýardy. Onuň ýene bir ünjüsi gospital başlygynyň özi bilen alagöz bolmagy bilen baglydy. Ol gospital başlygynyň indi ýagdaýyny tapsa yrsarap, özüne kest edesi gelip duranlygyny, göwnüne gaýry pirimler besläp, onuň özünden dynmagyň ugruna çykanlygyny hem aňýardy. Hasar gospital komandiriniň, bu ýerde syrkaw bolup düşen esgerleriň üsti bilen öz biznesini ýaýbaňlandyryp, agzy maza tapanyndan öňem-ä azda-kände habary baram bolsa bardy welin, ýöne şol derdi oňly anyklanylmadyk esgeri operasiýa edip-etmezlik bilen bagly, gospital ýolbaşçysynyň öz düşewünt-bähbidi üçin aýaky depip onuň operasiýa edilmegini talap edýänligini göreňde Hasar onuň bähbit üçin her zatdan gaýtmajagyna hasam göz ýetiripdi.

Hatda onuň bu sowuk gatnaşyklary Hasaryň soňky döwürde juda begenen, daýysynyň şowly geçen operasiýasynyň mazasyny duýmagyna-da mümkinçilik bermändi.

Başda ol operasiýanyň şowsuz bolaýmagynyňam mümkindigini, daýysynyň derdine delalat edip bilmejegini, şonda munuň duşman okunyň alyp bilmedik adamsyny öz eli bilen öldüren ýaly boljagyny, soňra munuň üçin özünden ömürboýy nägile, garyndaşlaryň önünde özüni günäli ýaly duýup gezmeli boljakdygyny pikir edip howpurganypdy.

Ýöne, muňa seretmezden, operasiýa Hasaryň edeni ugruna bolup, şowly geçipdi. Ol şundan soň ajal perişdesi Ezraýyl bilen dawa salyp, daýysyny onuň elinden darkaş gurup orta ýolda alyp galan ýaly duýgyny başdan geçirdi.

Hasar ilki başda oky daýysynyň gursagyndan almakdanam däl-de, onuň şol ýerde zeňläp, deglensoň, şol zeňleriň gana goşulyp, başga bir howpy döretmeginden, şeýle operasiýa mahalynda bu ýagdaýyň hem uzakda dældigini ýatlap biraz eýmenipdi. Ýöne bagtyna operasiýa mahalynda bu ýagdaýyň hem wagtynda önüni almak başardypdy, ýara indi azman beýleki

etmän, kada laýyk assa-assa bitişýärdi. Elbetde, ol bu meselede daýysynyňam ruhubelentliginiň özüne az kömek etmänligini bilýärdi.

...Operasiýa edilen gününiň ertesi özüne gelip, gapdalynda oturanyň öz aýalydygyny görensoň, ol oňa üm bilen «Gulagyň golaý tut» diýip ýşarat etdi, haçan-da aýaly ol suw ýa-da ýeneki bir zat sorajakdyr diýen pikir bilen üstüne eglen mahaly, goja dodaklaryny sähelçe gymyldadyp pyşyrdapdy:

— Heleý, ýegen oglan meniň içimde şeýle bir «nemisimi» gözläp, dörünmek-döründi welin, gerek-u gerek däl zatlaryňam bir toparyn-a aýyrdy öýdýän, hany, sen bir sypaň-sermeň edip barla, seniňkiler bir ýerli-ýerindemi? — diýip, aýalyna degnipdi.

Şonda gabryň gyrasynda ýatan adamsyndan şu mahal beýle degişmä garaşmadyk aýaly, ör-gökden gelip:

— Segsen ýaşasa-da, muňa akyl gelmedi, indem geler öýdemok — diýip buýsançly käýinipdi, şol bir wagtda hem şeýle kyn ýagdaýda-da onuň ruhdan düşmeýänine monça bolup begenipdi.

Goja bu sözi pyşyrdap aýtsa-da, onuň bir gyrasyny gapdalyndaky krowatda ýatan goňşusy, soňra ondan beýleki syrkawlaram eşidişdiler.

Derman ysly, ýüregedüşgünç hassahana diwarlarynyň arasynda ýatyrkaň, şunuň ýaly böwregiňi bökdürýän degişmäniň gadyram başgaça bolýar.

Indi şondan bäri häli-şindi gelip ukol edip, hassalaryň halyndan habar alyp gidýän, hyzmatda bolup ýören şepagat uýasy hem bu degişmäni eşidenligini mälim edip, gojany göreninden aşak bakyp, myssa ýylgyraýýar.

Goňşy palatalardanam küýlûje gojany görmek üçin, onymuny soran bolup gelip, göz astyndan goja syrly seredişip gidýänler-de bar.

Gospitalda gojanyň bu degişme sözünden diňe gospital başlygynyň eşidip, başgaça many çykaranlygy belli boldy. Şol günleriň birinde ol lukmanlaryň bir toparyny yzyna tirkäp,

hassalaryň üstüne aýlanyp ýörkä, adaty edilişi ýaly, gojanyň halyny hem soraman: «Henek atmaga ýaraýan bolsa, bu gojaň ýagdaýy gowudyr, ýakyn günlerde çykarmaga taýynlaň!» diýip, gysga hem sowuk gepläpdi.

Gospital başlygynyň öz ýegeni bilen alagözdüğinden habarsyz gojany bolsa onuň özüni göreninden agzyny-burnuny towlap, mertebesine-derejesine gelişmeýän hereketler edibermegi geň galdyrypdy. Bu onuň özi bilen toparda aýlanyp ýören Hasara kakdyryp, onuň aýagyna ýene bir gezegem bolsa basyp goýbermek höwesini bilen «Şuny häli-häzire keselhanada galdyraly, entek muňa biziň hemaýatymyz gerek?» diýip, özüne ýüz tutup geler diýen pikir bilen aýdan gepidi.

Haçan-da şol gün Hasar ýene bir gezek daýysynyň halyndan habar almaga gelende ol: «Ýegen, bu seniň başlygyň ertirki aýdan hoňňuja gepi näme boldugy?» diýip, ondan biraz nägiledigini duýduranda, Hasar daýysynyň ýarasyny gözden geçirip oturyşyna:

— Daýy, sizi näçe ýatyryp bejermeli bolsa şonça-da bejereris. Syrkawy näme etmelidigini özümüz gowy bilýäs. Kim näme diýse-de, barybir, biz öz diýenimizi edýäris, ýene-de ederisem. Gaty arkaýyn boluň siz! — diýip, oňa arkasyz dældigini duýdurypdy.

* * *

Daýysy hassahanadan çykmary günü Hasar Ýolötendäki desantçy goşun bölüminden haýsydyr bir ýaş komandiriň bökülişikde şowsuzlyga uçuranlygy, ony Mary, Aşgabat diýip götermäge mümkinçiligiň ýoklugyny, ýerinde kömek bermek üçin, tejribeli lukmanyň gerekligi aýdylyp, merkezi gospitaldan kömek soralansoň, irki uçar bilen gyssagly Mara uçmary boldy.

Mary aeroportdanam ol özüne ýörite garaşyp duran maşyn bilen howlukmaç ýolöten hassahanasyna gaýtdy.

Maşyn hassahananyň önünde gelip saklanan wagty ol jaýyň önünde bir syratly podpolkownik çinli 55 ýaşlaryndaky polk komandiriniň, yzly-yzyna çilim sorup, biynjalyk bolup

ikibaka gezmeläp ýörenini gördi. Ol bu ýerde lukmanyň gelerine sabyrсызлык bilen garaşýanlaryň biridi. Hasar maşyndan düşen wagty oňa tarap ýönelen podpolkownik önünde özünden ýokary çinlini görüp, onuň bilen papagynyň etegine elini ýetirip, harbylarça mertebeli salamlaşdy. Soňundanam elleşip görşüp:

— Sag-aman geldiňizmi? — diýip, haraý isläp sorady. Hasar jogap ýerine baş atdy, komandiriň aşa tolgunýanlygyny gördi, ýöne şol mahal hiç zat aňmady. Onuň kimdigini diňe häzir öz önünde çawjap gapylary açyp berip barýan onuň adýudanty ofiser ýigit aýdanson bilip galdy.

— Ýoldaş polkownik, siziň delalat etmäge gelen ýigidiňiz, şol gapyda gabat gelen podpolkownigiň ogly, onsoňam ol ýekeje ogly — diýip nygtap, sözünüň üstüne goşdy.

Şeýle-de onuň gep saluwynda «Eliňden gelenini edewer, lukman!» diýen haýyş bardy.

Hasar desantçy goşun bölümünde gulluk etmedigem bolsa, ol belli bir derejede bulara beletdi. Olar Sowet döwründe gaýduwsyz, edermen, goşun ulgamlarynyň arasynda has sarpa goýulýan az sanly bölümleriň biri hasap edilýärdi.

...Desantçylar 1968-nji ýylda şol wagt «Çeh pitneçeleri» atlandyrylanlaryň gozgalaňyny basyp ýatyrmak meselesinde, öz legendar serkerdeleri general Margelow bilen şeýle bir oýun görkezipdirler welin, daşary döwletler, çehleriň özlери-de nämenäniň bolanlygyny duýmanam galypdyrlar.

...Giç öýläňler Kaliningradyň aerodromlaryndan birden yzly-yzyna asmana göterilen 9 uçarda 97-nji gwardiýa diwiziýasynyň desantçylarynyň, Parižden Praga barýan uçaryň yzyna durna bolup düzülip, çeh harbylarynyň howa gulluklaryny aldawa salyp, garaşylmadyk ýerden çykyp, garşydaşlaryny aljyraňňylyga salypdylar.

Pariž uçary gonup-gonmanka desantçylar eýýäm asmandan ak patrak bolşup inişip, Praganyň depesini öz ak paraşýutlary bilen ýapypdylar.

Desantçyлаň ediberen oýnuny görüp, aňk bolan Çehoslovak döwletiniň ýolbaşçysy Dubček eýýäm iki sagatdan ýörite uçarda Moskwa — Brežnewiň ýanyna «çaýlaşmaga» uçup barýardy...

Leýtenant Seksenbaýew öz desantçylary bilen hökümet jaýyny ele salanda, Dubček töweregi bilen kabinetinde maslahat geçirip oturan eken...

Hasar hem şol döwür, desantçylaryň Pragany eýelänlerine on baş gün diýlende, olara daşardan hemaýata gelen harby lukmanlaryň biri bolupdy. «Ýok boluň, general Margelowyň garakçylary!» diýen ýazgyny hem ol şonda, maşynly Praganyň köçelerinden geçip barýarka, jaýlaryň ýüzünde telim ýerde görüpdi.

Şeýle-de ol bu özüne göwnüýetiji gomasarak desantçylaryň biraz görünýändiglerinden olaryň aýdymlarynda aýdylyşy ýaly bolmaklyga çalyşýandyklaryndan hem habarlydy.

Tankyň süsüp-böwsüp ýetmejek ýerne,
Okuň iş bitirip-batmajak ýerne,
Özgelen söweşde utmajak ýerne,
Goýber desantçyny, gaňyryp alsyn!

Hasar gelen ýeriniň desantçylaryň arasydygyny bilen mahaly ol şol günlerde gulagynda galan olaryň aýdymlaryndan şu bendi hem ýatlady.

Hasar uçardan bökende paraşýuty açylman heläkçilige uçran desantçy ýigidi göreninden oňa özüniň hiç hili delalat edip bilmejegine lukman hökmünde bada-bat düşüdi. Onuň barlaglary gutaryp-gutarmanka hem ýigit bir zat aýdaýjak ýaly sähelçe dodagyny gymyldadyp jan berdi. Ol ýigit ýakynda Rýazandaky «General Margelow» adyndaky desantçy ýokary harby okuwy gutaryp, nesibesi çekip, birki ýyllykda öz kakasynyň polkuna gulluga iberilen desantçy komandır eken. Gülüň seçegi ýaly ýigit, onuň öýlenenine-de ýaňy bir ýyl bolupdyr. Hasar ýigit hakynda oýlananda, onda öz ogly Arslana meňzeşlik gördi.

Arslanam çagalykdan kakasyny görüp, şonuň ýaly harby bolmagy arzuw edip, soňra uçarman bolup ýetişipdi. Belki, bu neresse hem kakasy ýaly bolmany arzuw edip, harby ýoly saýlandyr?

Hasary garşy alyp, ugradyp ýören leýtenant ýigit haçanda ony Mary aeroportuna ugratmaga maşyna tarap alyp barýan wagty, şol arada, aňyrdan keselhananyň bir ýanynda kese duran, ýüzi uly harplar bilen «Bäbekhana» diýlip ýazylan ýazgyly iki gatly jaý tarapdan ak halatly bir aýalyň aňyrdan kepderi uçurýan ýaly, goluny salgap, bir zat-bir zatlar diýip, howlугyp ylgaşlap gelýäni göründi. Onuň bolup gelşini görüp, komandiriň adýudanty leýtenant ýigit aýak çekip, ýene-de erbet bir zadyň bolanlygyny pikir edip üýşendi. Soňam: «Oňa-da bir zat bolaýdymykan?» diýip, içini çekip, şol duran ýerinde bir pursat bir zatlary pikir edip doňup galdy.

Desantçy ýigit hassahanada teň halda ýatyrka, onuň hamyla gelniniň burgusy tutup, ony-da bäbekhana ýerleşdirmeli bolupdy. Emma leýtenant ýigit şeýle bolansoň, iki hassahananyň arasynda elewräp ýören desantçy leýtenantyň ejesi, bozlap ogluny gujaklap, onuň ýanynda bolmaly bolupdy. Häzir ak halatly aýalyň alakjap bolup gelşi adýudant ýigidi: «Oňa-da bir zat bolaýdymykan?» diýdirip, gorkuzan şol ýagdaýdy.

Onýança aňyrdan gelen aýal golaýlaşyp, şatlykly ýylgyrды:

— Buşluk, polkownige aýt, onuň ogul agtygy boldy. Agramy üç kilo dokuz ýüz gram —pälwan! — diýip buşlady.

Birden şatlyga, onda-da häzirki pursatda, uly hasratdan soň üstüni basdyran leýtenant Hasaryň göterip barýan çemodany elinden gaçyrды, soňam ak halatly aýaly gujaklap, begenjine silkinip aglady.

— Eý, Hudaý jan, Azat jany gaýtaryp berdiňmi?..

Soňram ol yzyna dolanmaga howlугyp maşynyň ýanynda Hasar bilen gyssagly hoşlaşyp, şondanam merhum ýigidi ýygnap, hassahanadan öýlerine alyp ugran toparyň yzyndan ylгady. Öz

ýanyndan bolsa bu hoş habaryň belli bir derejede öz komandiriniň göwnüne teselli boljagyny oýlady.

Hasar Marydan keypsiz dolanyp geldi. Ýigrimi üç ýaşly ýaş leýtenant, onuň göz önünden gitmeýärdi.

Ol şeýle harby ýigitleriň nädip ýetişýänini öz mysalynda gowy bilýärdi.

Watany goramak, gadymkylyk ýaly, Türkmenistan Garaşsyzlygyny alanyndan bäri ýene-de türkmeniň durmuşynda mertebeli-mynasybetli işleriň biri hökmünde täzeden döräp gelýän goşun bölümleriniň biri bolupdy.

Onuň Arslany hem ýaşlykda harby lybasly, mertebeli kakasyna gözi gidip, soňra harby bolup çykan şeýle oganlaryň biridi. Arslanyň çaga wagty, öz ofiser papagyny geýip, içerde harbylarça ýöremegi, aýnaň önüne baryp, özüne buýsançly çest berýäni onuň ýadyna düşýärdi...

Şonuň üçin bolsa gerek, ýigidiň ölümi, hemişe ölüm-ýitim görüp ýören lukmanlygyna seretmezden, oňa juda ýiti täsir etdi.

Aşgabatda bolsa oňa gospital başlygynyň guran nobatdaky duzagy garaşýardy. Başlygyň pikirçe, bu gezek ol gapan ýazmalydy, işem bitirmelidi.

Hasar gyssagly Mara uçan günü, onuň kabinetdäki zatlary birme-bir görüp, hasabyny barlap ýören hojalyk bölümüniň müdiri: «Ine, şuny biziň oganlar tapdylar, lukman Mämmethanowyň kabinetinden» diýip, gospital başlygynyň kabinetine bir ak ýaglyk getirdi. Barlanda ol elýaglygyň burçunyň düwlen ýerinde 200 dollaryň bardygy belli boldy. Bu şol Hasaryň ýanyna agtygyny operasiýa etdirmegiň aladasy bilen gelen ýaşulyň lukmana göni bermegiň ugruny tapman, soň görüp alar diýen pikir bilen goýup giden pully elýaglygydy. Hasar gyssagarada: «Ýaşuly el ýaglygyny unudyp gidipdir...» diýip pikir etse-de, operasiýalar sebäpli, ony eýesine gaýtarmak meselesini unutdyrypdy. Soň bolsa ony asla-da ýadyndan çykarypdy.

Ýigit operasiýa edilse, ony harby gullukdan boşamaga kömek etjegini aýdan gospital başlygynyň özi goja şeýtmegi

şonda maslahat beripdi. Hasaryň şondan soň ýigit bilen has içgin gyzyklanyp ugranyňy görensoň bolsa, munuň ýaşulyňyň şol goýup gaýdan aklygynyň edýän oýnudygyna öz ýanyndan ynanyşy. İçinden «Para almaýanam bir adam bormy, alynmasa, onda para däl-de, onuň möçberi günäkärdir» diýip, Stalinden mysal getirmegi gowy görýän atasynyň gulagynda galan sözünü kanagatlanma bilen ýatlapdy.

Ýöne ýene-de onuň tamasy çykmandy, konsiliumda Tuberkulýoz institutynyň direktory, akademik Çary Nazarowiç ony gözden geçirensoň: «Bu biziň syrkawymyz, özi-de muny pyçaga ýetirmän bejermäge entek mümkinçilik bar» diýip, diagnoz goýupdy. Soňam onuň öz institutyna geçirilmegini gazanyşy. Bu bolsa Hasaryň «Gerekmejek operasiýany etmegiň geregi ýok» diýen pikirini doly tassyklapdy. Ýigidi harby gullukdan boşatmak üçin alan puluny gaýtaryp bermeli bolan hospital başlygynyň bu ýagdaý has-da gaharyny getiripdi. Şonuň üçinem ol, heý, beýle pursady sydyrjakmy!? Bu ýagdaýy töwereginiň şaýatlary bilen dessine ýerinde resmileşdiripdi, soňam ysgaw ite yz görkezen ýaly edip, habar berip, onuň yzyna kontrrazwedka işgärini salypdy.

Hasar Marydan gaýdyp gelen gününüň ertesi pully düwünçek bilen sülçi gyzyklanyp ugrady.

Hasar öz ýanyna gojanyň gelşini, jübüsinden ýaglyk çykarynyşy, süpürinen bolup, soňam ony goýup gidişini, «Ol unudandyr öýdüp, duşsa ol elýaglygy oňa gaýdyp bererin» diýip, işine çykyp gidende, ony eliniň ugruna şakafyň üstüne atyp, gyssagly gidenini, soňam şeýle etmegi unudanyňy telim gezek islese-islemese, sülçiniň önünde özüni aklaýan ýaly bolup ýatlamaly boldy.

Sülçi tiňkesini dikip oturyşyna Hasary şübhel, ynamsyz nazary bilen synlaýardy.

Gospital başlygy hem Hasaryň kabinetinden pully düwünçek çykyp, prokuratura işgäri tarapyndan derňew işleri geçirilmäge gelnende ýolbaşçy hökmünde ilki bu barada soralan

mahaly ol: «Şonuň ondan-mundan gyrp-çyrpynyň barlygy öňem birki gezek meniň gulagyma degipdi» diýip, garşydaşlarça Hasaryň «tarypyny» özüçe gowy ýetiripdi. Şonuň üçinem bularyň arasyndaky indi düwne öwrülip barýan towlulykdan habarsyz sülçi ýigide Hasar häzir haýsydyr bir aýtmaly zady aýtman, bilgeşleýinden syryny gizlejek bolýan ýaly bolup görünýärdi. Sülçi orta boýly, kepje ýüzli, gözleri bitderibräk duran, neşeden habary bara meňzeýän, reňki öçük, ýigrimi baş-otuz ýaşlaryndaky ýigitdi. Sorag beren mahaly, eşidýän geplerine ynanmaýanlygyny mälim edip, onuň garaýagyz sypatyna juda bir gelişmeýän mawy gözleri ýalpyldap, aýnanyň aňrsyndan gözleýäne meňzeýärdi. Hasar ilkinji gezek çagyrylyp, soraga gerňelende, ýigidiň ýüzündäki hondanbärsiligi, öz önünde deňli-derejeli adamyň oturanlygyny hasaba almazdan, halamazlyk bilen, tutuk oturmasyny halamady.

Sülçiniň öz sözlerine ynanmaýan ýaly, gepi aýlan bolup, şol bir zady gaýta-gaýta sorap durmagy bolsa Hasara hasam kejkirdi. Bir gezek ol şol bir sorag üçünji gezek özüne gaýtalanyp berlen wagty, «Şu soraga men öňem-ä jogap berdim, ýene-de jogap bermelimi?» diýip, sülçiniň sözünü böldi. Sözünüň bölünmegi, neşesine kuh berlen tirýeki ýaly, sülçä ýaramady. Ol gyzgynynyň artanlygyny mälim edip, çytylyp, halamazlyk bilen Hasara gönüledi:

— Ýaşuly, bu ýerde soragy men berýän!

Bu gömelteý sypaýyçylyksyz jogap Hasaryň «menini» kemsitdi, göwnüne degdi. Ol ömürboýy dertlilere melhem edip gezen adam hökmünde özüni buýsançly duýýardy. Watana, il-gününe elinden gelen hyzmaty etmäge ýene-de taýyndy, muny özüniň dünýädäki missiýasy — borjy hasap edýärdi.

Sülçi ýigidiň hiç hili hyzmatdyr mertebäni hasaba alman, gaýta, öz hünär ýurdumyna berlip, özüni onuň tutuşlaýyn töhmet belasyna dolamaga çytraşýanlygyna düşündi. Bu ýagdaý onda, azy ýaran pälwany, aňyrdan tötänleýin orta çykan bir oglandan ýykylan ýaly kemsidiji duýgyny döretdi. Ony çynlakaý oýlandyrdy.

Şonda özüniňkä meňzeş bir töhmet başa düşenden, eşiden gürrüňini ýada saldy. Ol «...Prokuratura çagyryp heläk etdiler. Käte şeýle bir «Boýun almaly borsuň» diýip, sykajyga salýar welin, gaharyň gelip, bir pursatlygam bolsa, olaryň degna degiji gepinden dynaýyn diýip etmedik işiňem: «Hawa, şon-a şeýtdim» diýesim gelip dur. Hälem prokuraturada inimiň bir degerli tanşy bar eken, dadyma wagtynda şol ýetişäýdi. Bir gün ýaňky sülçi ikimizem ýanyna çagyryp, oňa meni görkezip, «Tanaýaňmy şu ýaşulyny?» diýdi. Berlen soragyň hörpünden, sülçi arkasy alynýan adamyň gürrüňiniň edilýänini aňan borly, indi adaty adam ýaly gürläbem otыр. Öň nirede görenini ýadyna salyp bilmeýän ýaly, ýüzüme seredýär. Soň tanşym öňünde ýatan işi onuň öňüne atdy-da: «Ýaşula azar bermäňizi bes ediň!» diýdi.

Sülçi öňüne atylan işi alyp: «Düşündim, başlyk» diýip, akyllanyp çykyp gitdi» diýipdi.

Ýöne Hasarnäçepikir etse-de, öztanyş-bilişleriniň arasyndan, beýdip arkasyny alajjak, başa çörňeşen töhmet ýylanyny onuň boýnundan aýyrmaga kömek edäýjek, halasgär bolup biläýjek adam şu pursatda onuň ýadyna düşmedi. Belki, ýokduram.

Hasar häzire-bu güne çenli işi, kesbi-käri bilen gümra bolup ýörensoň, tä prokuratura özi bilen gyzyklanýança, ol-da hiç wagt onuň bilen gyzyklanmandy. Bary-ýogy maşgalada diňe bir gezek, haçanda orta mekdebi gutaryp, Arslan hünär saýlap, okuwa girmeli bolanda, babasy Aýnazar aga: «Oglum, sen başga okuw diýip ýörme-de, hukuk ugrundan oka, kanuny arka edinseň, hiç wagt hor bolmarsyň, hemişe näme etjegiňi, nirä ýörejegiňi bilersiň, sud, prokuror bolup ýetişersiň» diýip, agtygynyň kanun adamsy bolmagyny maslahat beripdi. Emma türkmen Gagarini bolmak arzuwynda ýören Arslan: «Men okasam, uçarmanlygy okajak» diýip, babasynyň maslahatyny almandy. Hasar hem şol wagt Aýnazar aganyň aladasynyň aňyrsynda, uçarman hünäri bilen bagly howp-hatarlar barlygyny, şonuň üçin ýaşulynyň agtygynyň başgarak hünäri saýlaýanyny kem görmeýänligini pikir edipdi.

Emma, ol gelip-gelip şu mahal gaýynatasynyň akylyny mamla tapdy, şol gezek ony goldap, ogluny şol ugra sowmaga ýardam etmedigine, giçki ökünç bilen öküdi. Eger şeýdäýen bolanlygynda, bu wagta çenli ol öz oglunyň hem azy ýaran prokuratura, sud işgäri bolup döräýjek, özüniň bu töhmetden dynmagynda arka bolaýjak ekenligini pikir etdi.

Şol meselede Dünýäniň hem bir gezek gürrüň arasynda: «Biziň ýuristimiziň kakasy baş prokuraturaň jogapkär işgärleriniň biri, firmany oglunyň abraýy üçin, organ ýagylaryndan gorap oturanam şol» diýip gürrüň beripdi. Ýöne heleýiniň etegine bukulan ýaly bolup, hany, Hasar oňa ýüz tutjakmy, onda-da biraz mundan öň ara düşen şol sowuklykdan soň. Dünýä ýüz tutaýsa, bu onuň öz-özünü kemsitdigi bolmajakmy?!

Prokuraturadyr sorag-ideg bilen bagly ýagdaýlar gündünden öz sütemini artdyryp ruhy agyrlyk bolup, onuň barha egninden basyp ugrady. «Birsydyrgyn durmuş ýok, gomsuz deňiz» diýleni.

Barybir, Hasar durmuşyň öz ýaşaýşy bilen bagly hözirdir-lezzetiniň, gatla suwy sowlan ýaly özünden gapdala sowlup barýanlygyna ynanmady. Kyn günlerde özüne göwünlik beriji, kalby howsala beriji kyn günlerde özüne özüniň polkownik Mämmethanowlygyny ýatladyp, töhmet belasynyň öňünde durmaga çalyşdy. Şu pikirlerden soň ol her gezek indiki gezek sülçi ýigidiň ýanyna baranda, onuň her soragyna mynasyp jogap berip biljek, özüni ele alan adam bolup barjagyna ynanýardy.

* * *

Döwür-döwranyň üýtgemegi bilen onuň Hasara bolan gatnaşygam üýtgän bolarly: munuň şeýle bolmagyny islemese-de, Dünýä onuň kalbyny indi öňküsi ýaly gönençli çoýmaýardy we ojakdaky ugruna seredilmeýän ot ýaly barha howry gaýdyşyp barýan ýaly bolup duýulýardy. «Gospital başlygynyň gepimi gögerdip bilmedim» diýip, beýdip gysaryp, bulanyp,

ýörmegi Hasaryň barha ynjalygyny gaçyryp, täze ýurt ýaly täze işiňem özüni göwünjeň garşy almanlygy barada yrym tutup, pikir etmegine hem sebäp bolýardy, para-peşgeş bilen bagly soňky düwünçegem indi töhmäte öwrülip, munuňam üstüne «Durna, bu-da üstüne urna» diýleni bolupdy. Hasaryň göwnüne ýelmeşmejek palçyk-hapanyň-da häzirki wagtda özüne ýelmäyesi gelip duran ýaly duýlup, ozal-da bir işden aýrylan başlygyň: «Başga ýere atylan daşlaram häzir indi maňa gelip degýär» diýşi ýaly, bu ýagdaýyň hem häzirki wagtda öz ykbaly bilen diýseň höwrügenligi baradaky pikirler ony alada goýýardy.

Hasar sülçiniň bu gezekki çakylygyna irräk dynsam, soňra beýleki iş-aladalarymyň ugruna çykaryn diýen tama bilen, bellenen wagtdan ir geldi. Yöne kabinetine girip-çykyp, oňa bir, muňa bir baryp ýören tumaklyja sülçi ony görse-de, wagty bilen kabinetine çagyrmady. Hatda has soňra gelen biride onuň ýanyna Hasardan öň girip çykdy. Hasar muny özüniň etmedik günäsini sülçiniň degna degip, ganyny gyzdyryp, gahar ugruna näme bolsa, şol bolsun diýdirip, boýun aldyrmak üçin, şeýle ýagdaýlarda olaryň adaty edäýýänje oýunlarynyň biridigini pikir etdi. Gününe kaýyl bolup, o-da sabyr saklap garaşyberdi. Şol oturyşyna-da bu görýän görgüleriniň soňunyň näme bilen gutarjagyny bilmeşe-de, ýöne bu oýunlaryň sülçiniň gospital başlygy bilen bilelekde oýnaýan bolmagynyň welin mümkinligini, onuň 6-njy bölümde işleýän ýigidi «100 manat para aldyň» diýip, basdyryp goýberenlerini ýatlap, özi barada-da şuna meňzeş bir zat küýlenilýän bolmagynyň mümkindigini, wagtynda bir ýol tapylmasa, bulaň hiç kimi hem gaýgyryp goýmajakdyklary barada aladaly oýurgandy.

Yamandan ýaý boýy bolmak üçin, gospitaldan işden gitmek pikirlerem birbada ony özüne imrindirdi. Ýeriň-gögüň diregi, eýsem şu gospitalmydyr, häzirki döwürde iş tapmak, onsoňam, biz ýalynyň geçen döwrüň lukmany hasaplanýan wagtynda aňsadam-a dälür welin ýa-da akademik Körpäýew ýaly iş tapman, şäher gezip, indi taksiçilik edip gezmeli bolarmykan?

Şol barmana-da ol bu oýlanyldygyça özüne imrindirip barýan pikiriniň, islenilip, gözlenilen çykalga däldigi, özi ýaly lukmanlaryň, häzir aýak üstüne galyp gelyän ýaş döwlete diňe elin hyzmaty däl, ýaşlara-da göreldä, ertirki gün olaryňam deňli-derejeli lukmanlar bolup ýetişmekleri üçin öz tejribeleriniň juda gerekligini, häzirki wagtda gospitalda esasy işleri alyp barýanlaryň-da özi ýaly tejribeli, ýurdundan aýrylsa-da, ölýänçä kärinden aýrylyp bilmejek lukmanlardygyny ýatlanda, bu pikiriniň yzysüre munuňam juda bir dogry hem däldigi baradaky oý onuň aňyna geldi.

Hasar soňky döwürde özüniň öňki şägirdi, häzir Orusýetde hususy sagaldyş hassahanalaryny açyp, döwlet hassahanalary bilen bäsleşikde işläp, il içinde at gazanyp, beglenip ýören kapitan Çarlını hem köp ýatlaýardy. Onuň bilen her habarlaşanda ol: «Gel, ýoldaş polkownik, bu ýerde siziň ýeriňiz dur, ýeriňizi eýeläň!» diýip, özüne ol ýerde uly girdeji ony hödürleýänini minnetdarlyk bilen ýatlady.

Hasar Çarli bilen Germaniýada gospital başlygy bolup işläň ýyllary, şol ýerde geçirilen harby okuwlaryň birinde tanşypdy, şol wagtda ol goşun bölümleriniň birinde hirurg käriniň barlygyna seretmezden, ýönekeý harby lukman bolup işläp ýördi, Hasar soňra ony ýüz tutmaly adamlara ýüz tutup, hünäri boýunça hirurg edip, öz ýanyna işe alyp, ösdürip, ýetişdiripdi. Telim ýyllap onuň bilen operasiýalary bilelikde geçirip, ýakyn hyzmatdaşlykda bolupdy.

Hasar ol ýerde Çarlınıň öz gadyryny biljegini bilse-de, nämüçindir, indi onuň Watandan çykyp gidesi gelmeýärdi. Besdir, indi ýigrimi baş-otuz ýyllap ondan alysdan bolup gördük, gullugam etdik, mynasybetli ýaşadygam. Watan çagyrdy, bizem onuň hyzmatyna geldik. Hyzmat edibem ýörüs... Şol barmana yzly-yzyna öz ýagdaýy bilen baglap, iki sany şahyryň Watan baradaky aýdan jaýdar jümleleri onuň aňyna geldi.

«Urup-sөгүp horlasa-da, il ýagşy», «Watan seniň göwnüňe degse, onda ondanam geçse bolar». Bu soňky rus şahyrynyň

diýenine meňzeş, türkmen aganyň hem bir diýen akyly bada-bat onuň ýadyna düşdi. «Geçenden geç» diýip aýdypdyr-a biziňem könelerimiz!

Hasar dostunyň çakylygynyň gospital başlygynyň pirimlerinden, sülçi ýigidiň zora tutup barmasyndan soň özüni imrindirip ugranyny duýup, ýene-de özüne garşy çykdy.

— Heý, Hasar, seniň öýkeleýän adamlaryň kim, bulardanam bir Watan bormy?... — diýip, soňundanam ol özüniň ozalky pikirini hezil edibem ýaňsylady. — Haýsy bir gospital başlygy ýaly iti urup, ýerinde ýatyp ýören Watan bolýamyş?!.

Sülçi bir sagatdan gowrak garaşdyransoň, goňşy jaýlaryň birine gidip, ol ýerde ýene biraz eglenip gelip, gapyda duran esgere Hasary ýanyna çagyrttdy. Bir öňündäki kagyzlara, ýene bir-de Hasaryň ýüzüne ynamsyzlyk bilen şübheli seredip:

— Ýaşuly, henizem düwünçeğiň nädip kabinetine düşeni ýadyňa düşenokmy? — diýip, sözüne ýaňsy gatyp gürlledi.

— Şol aýdanlarymyň üstüne meniň-ä goşup biljek zadym ýok, inim.

Hasar jogap berip, onuň ýüzüne sereden wagty sülçiniň gögüş gözleriniň, tüýkürlen gakylyga meňzäp, özüne ynamsyz, sowuk seredýänligini gördi.

— Şeýdip işi köpeldýän-dä, ýaşuly, ýaňy ýolbaşçylaram, ýokardanam jaň edilenini aýdyp, gowy derňe diýdiler. Gerek bolsa ýaşulynam tapyp getirip sorag etmeli bor.

Hasar sülçi «Ýokardan jaň etdiler» diýen mahaly, jaň edeniň ýokardan däl-de, gospital başlygydygyny çen etdi.

Sülçi şol barmana-da Hasaryň soraga «Mersedes» maşynlyja gelip gidýänini, görenini ýatlap gyrp-çyrp etmeýän bolsa, hany nädip «Mersedes» maşyny alýamyş, az-küş puluňa, seniň «Mersedes» berilýämi? diýen pikirlerde ýene ony ýaňslyly ýylgyrdy.

— Ýaşuly, onsoň şeýdip, «Mersedesjigem-ä» münýän diýsene?

— «Mersedes-ä», inim, on-on baş ýyl bäri münülýändir.

Ýene-de onuň sülçi ýigidiň nirini çaňydýanyňa düşünüp «Mercedes» seniň pikir edýän ýoluň bilen gazanylan-a däldir» diýesi geldi. Ýöne munuň sülçiniň garşysyna gürleýän ýaly boljagyny, häzir munuň bilen eňkleşmegiň wagty dældigini ýatlap zordan dymdy.

— Öz-ä täze görünýär?

— Elin saklanan-da, bu maşynlar uzak sürdürýär. Muny Germaniýada işlän ýyllarym, Soýuza gaýtmagymyň önüsraragynda alypdym.

— Ýagy bilenmi.

— Ol ýerde köp münülen maşynlar satylmaýar, olar ýaly maşynlary eýeleri ertip ütüle taşlap gaýdyberýärler.

Sülçi maşyny gowy görýän borly, ol bir pursat «Mercedesli» gürrüňe berlenini hem duýman galýar. Şol arada onuň tekepbir ýüzi hem biraz nurlanan ýaly bolup, häsiýetine ýumşaklyk aralaşdy. Garaşylmadyk ýagdaýda önünde oturanyň kimligini ýadyndan çykyryp, milli duýgusynyň ersip, buýsanja öwrülenligi belli boldy.

— Bä, şol döwürde türkmenlerdenem Germaniýada ýene-de mertebä mynasyp bolup işlänler bar eken-ow?..

— Bardy.

Hasar hem gürrüň ugruna ýatlama berlip, geçeni ýatlanyny duýman galdy. Soňundanam ol özüniň nirede oturanyny ýatlap, uludan dem aldy. Bu sorag-jogap onda sülçi bilen azda-kände düşünişip ugran ýaly pikir döretdi.

Sülçi özüniň kimligini, Hasary näme üçin ýanyna çagyranyny täzeden ýatlansoň, ýene-de olaryň arasynda hemişeki ýaly, soragdyr jogapdan ybarat guraksy, tutma-tuturak gürrüňler boldy.

Hasar sülçiniň ýanyndan çykansoňam, işine dolanmaga howlukmady. Göwün döwletpdi. Dogrusy, indi «Atyň ürken ýerine, äriň gorkan ýerine aýagy çekmez» diýlişi ýaly, onuň-da özüni adamlar işde görse içlerinden: «Bä, bu-da şýdäýýän eken-ow» diýişip, pikir edýän ýaly duýgyny başdan geçirýärdi,

müýnürgeýardi. Töhmet başa çolanan alahöwren ýaly, oňa diýseň ýokuş degýardi. Gussaly baş hasrat çekýär. Bu meselede maslahatçy, onda-da hut Dünýäniň şol maslahatçy hökmünde gerekligi duýulýardy. Hemişe bile ýaşan döwürlerinde her halda Dünýä onuň ýakyn maslahatçysy bolupdy. Onuňam indi beýdip aýry göwün, gaýry düwün, bolup ýörkä, ýok hasabynda boldugydy. Gaýta Dünýäniň oňa-muňa jaň etdirip, işi gargöjele edip çişirip, soňundanam ýapdyraýmagy, sähel bahana bolsa-da, dil bilen diýmese-de, onuň özüne: «Şonda dadyňa ýetişen men dälmi, ýogsam sen häzir gözüni gögerdip, gözenegiň aňyrsynda oturmalydyň!» diýen manyda minnetli seretjegini ol pikir edýardi. Şonuň üçinem Hasar häzirki wagtda Dünýä ýüz tutanyndan, näme bolsa bolanyny gowy görýardi. Ýene birde Hasaryň göwnüne işden gidýäse, bu dert öz-özünden başdan sowlaýjak ýaly hem bolup görünýardi. Dünýäsi giňän gospital başlygynyň şundan soň öz ýakasyny elden goýbermeginiň mümkinligini-de oýlaýardy. Gepini gögerdip, maksadyna ýetensoň, ömür Hasaryň kastynda bolup ýörmek oňa nämä gerekmiş?

Hasar soňra özüniň işden çykarylmagyny sorap ýazan arzasyny goýmak üçin, şol ýerden Goranmak ministirligine geldi. Daşky jaýdaky oganlar bilen salamlaşyp, soň ministrligiň harby bölümler bilen bagly işgärler bölümüniň başlygynyň ýanyna girdi.

Hasar ministrligiň işgärler bölüminden çykyp gelýärkä, öz gospital başlygy bilen zalyň ugrunda pete-pet geldi. Olar bir-birlerine düýrügenip seredişip, harbylarça papaklarynyň eteklerine ellerini ýetirişip, sessiz salamlaşdylar. Kapitan nazary bilen: «Iş wagty sen bu ýerde näme aýlanyp ýörsüň?» diýip sorasa-da, Hasaryň oňa bu ýerde hasabat okasy gelmedi.

Gospital başlygy işgärler bölümündäki işgäriň ýanyna girensoň, Hasaryň yzyndan seredip:

— Bu näme, arz etmäge gelipmi? — diýip, köpmanyly aýy ýylgyryp, ondan sorady.

— Aý, bilmedim, garaşyp başlygyň ýanyna girib-ä çykdy.

— Onda näme işläp ýörkän ol bu ýerlerde sümsünip?

Kapitan ýigit Hasary ministirlikde görüp, ol öz üstünden arz etmäge gelendir öýdüpdi. Işgärler bölümünde oturan kapitan ýigit hem onuň şeýle pikir edenini, şol bir wagtda hem onuň gep saluwyndan olaryň alagözräkdiklerini hem aňdy.

— Näme, başlyksyrap, özüň ony arz etmäge mejbur edýänsiň-dä, elbetde. — Bu sözüniň yzysüre-de ol gospital başlygynyň ýüzüne dikanlap seredip, Hasardyr gospital başlygyna degişli bolan ýene-de bir ýadynda galan zady ýatlady: — Men ony şeýle gowy tanamok, ýöne onuň seniň wezipäňe göz dikmeýänin-ä bilýän. Sebäbi, meniň ýadymda, ähli wezipä bellemek işi biziň bölümimizden geçýär, seniň häzirki ýeriňe başlyk gerek bolan mahaly, tejribeli lukman, gospital başlygy hökmünde bu wezipe polkownik Rozyýew gidensoň, ilki şol hödürlenilipdi. Şonda ol: «Men, esasan, operasiýa ediji lukman, men lukmanlygymy edeýin» diýip, gospital başlygy bolmakdan boýun gaçyrypdy, ondan soňam bir ýerden seni tapyp getiripdiler.

Gospital başlygy garşysynda oturan hortap maýor ýigidi özüni perwaýsyz hem onuň aýdanyna, aýdylyşy ýaly gönümel düşünmeýänini mälim edip, ony duýlar-duýulmaz ýaňsy, biraz halamazlyk bilen diňledi. Ýaňky Hasara ýanap aýdan güjüklü gepinden onuň özüçe netije çykaranyny gördi. İçinden «Hasar» diýilse, munuňam aýagyndan basylan ýaly boldy welin, ýa ýakyny-zadymykan?» diýip oýlandy.

— Aý, gaty çynyňyz bilen aýdanam dälisiňiz, çynyňyz bilen aýdan bolsaňyz, ol ýok diýmezdi. Gözel gelinden, wezipe-derejeden aňsat öz islegi boýunça, boýun gaçyrýan bolmaýar.

Gospital başlygy öz sözüne henek äheňini bermäge çalşyp, köpmanly ýylgyryp gürledi.

Maýor ony diňläp, gospital başlygynyň henizem Mämmethanow barada öňki pikirindedigini görüp, biraz sesine saldar berip gepledi.

— Kapitan, ýaşuly hökmünde, şu meselede men saňa bir maslahat bereýin... Hasar Mämmethanow gadyr goýulýan lukmandyr.

Soň ol garşysyndaky boş stola seredip:

— Meniň bilen bir kabinetde oturan, golaýda derejelendirilip, ýerlerdäki goşun bölümleriniň birinde komandiriň orunbasarlygyna bellenen ýigidi hem mundan bir ýarym ýyl öň operasiýa edip, hatara goşan şol bolupdy. In kyn operasiýalaram Hasar Mämmethanowyň edýäninem men onuň kärdeşlerindenem telim bir gezek eşidipdim.

— Jenap maýor, juda beýle-de däl-dir-le, başga-da işine ussat hirurglar bizde bar. Ýeriň-gögün diregi diňe bir olam däl-dir — diýip, gospital başlygy ol barada özüniň juda bir beýle pikirde dældigini mälim edip, onuň sözünü bölte-di.

Maýor gospitalyň badyhowa başlygyna alarylyp seredip, ýene-de sözünü öňki hörpünde dowam etdirdi.

— Men-ä seniň ýerinde bolsam, beýle adamlar bilen ýakyn aragatnaşyk saklap, olaryň tejribelerini öwrenjek bolardym. Ýöne beýle kärene berlen ussat adamlar sada hem öte ynanjaň bolýarlar. Şeýle adamlary öz şahsy peýdalary üçin ulanýanlaram bar. Beýle adamlar edil teneçir ýaly bolýarlar, hiç kime zelesiz peýwagtyna uçup ýörendir. Ony tutup, yzky bölegini aýryp, ýerine çöp sokup goýberýänlerem bar. Şeýdip onuň gowulygyndan peýdalanýarlar, emma, hany, arynyňam bir ýarty göwresini aýryp, yzyna çöp sokjak bol, ol seniň merkiňi beräýmeýärm...

Emma gapdaldaky otagdan başlygyň çakylygy ony jaýlap, mysallara çolap soňky aýtmakçy bolan gepini aýtmaga goýmady.

Gospital başlygy hem şundan soň, goňşy bölümlere girip-çykmak işiniň barlygyny aýdyp, onuň bilen gyssagly hoşlaşdy. Maýor ýigidiň şu gürrüňlerinden soň, gospital başlygyna Hasary özüniň prokuraturanyň kerebine çolaşdyryp ýöreninden ministrlik hem habarly ýaly, onuň üçin olaryň özüni günäkärleýänini çen etdi. Şonda oňa Hasaryň arkasyny aljaklar töwerekde barha köpelip barýan ýaly duýuldy.

* * *

Dünýä ogluna garaşmandy. Onda-da iş ýerinde. Ine, bir görse, kabulhananyň gapysyndan biraz ümürläbräk Arslan girip gelýär. Bu wagt ol, sekretar gyzyň faksdan düýrüm-düýrüm edip, ýuka kagyza kabul edip alyp, soňra özüne uzadýan kagyzlary bilen tanşyp, onuň gapdalynda otyrды.

Sekretar gyz gapynyň önünde syrdam boýly, harby lybasly mynasybetli ýigidi görüp, «Ol meniň yzymdan dagy gelen bolmasyn?» diýen pikir bilen ekezlenip, onuň ýüzüne soragly dikanlady. Gyzyň ýigide höwesli hyrydar bakysyndan oňa göwni ýetenligi belli boldy. Onýança Dünýä: «Bu meniň ýanyma» diýip, oglunyň habaryny almak üçin, mähirli ýylgyryp, stoluň aňyrsyndan çykdy. Ol oglunyň telefon etmän-zat etmän duýdansyz gelmegini birhiliräk görse-de, yzysüre-de «Öýdäkilere bir zatlar bolan bolmasyn» diýip, alada galdy. Oglunyň ýüzüne içgin seretdi.

Arslan ejesiniň işleýän ýerine heniz bir gezegem gelip görmändi. Onuň öz iş meselesine garaýşynyň nähilidiginden hem habarly bolansoň, Dünýä şeýdip, ol geler diýip, asla pikir etmändi. Şonuň üçinem onuň: «Ejem nirede işleýärkän, göreýin-le» diýip, bilesigelijilik edip gelmejegini hem bilýärdi. Onda haýsy öwüsgin ony bu ýere getirip ýörkä?!

Dünýä işlemekçidigini aýdanda, ilki bolup, Arslan oňa garşy bolupdy. «Kakam ikimiziň gazanjymyz azmy saňa? Häzire çenli sen eklediňmi maşgalany, özümüz işläp ýörüs-ä...» diýip göwnemändi. Ýöne ejesiniň işläp-işlemezliginerazylyk berip-bermezlik, özünden öň ilki kakasy bilen baglydygyny, ondan öňe düşüp talap bildirmeginiň gelşiksizligini soňra pikir edipdi.

Şeýdibem, meseläni Hasaryň: «Işläsi gelse, goý, işlesin» diýen sözi çözüpdi. Kiçijik balyjagyň ornunda bolan Dünýäniň kit bolmak üçin, uly suwa çykmagyna mümkinçilik döräpdi.

Dünýä oglunyň önünden çykyp, onuň habaryny aldy.

— Arslan, sen görnüpsiň-le, öýler saglykmy?

— Sag.

— Mamaň ýagdaýy nähili?

— Gowy.

— Aýmyrat jan bilen-ä düýn gürleşdik. Iş-alada bilen düýn-öňňin darabam bilmedim. Şu gün sypynsam, aýlanyp gaýdaryn diýip otyrdym.

Arslan ejesini diňläp: «Bolduň meniň başyma işeňňir kişi, kakamyň arkasyndan dälmi, harbynyň mynasyp hanumasy bolandan bolup, eliňi işe kakman ýaşanyň. Gaýta Germaniýada özüň ýaly eli boş heleýler bilen «Harbylaryň mynasyp ýarlary» diýen ýaly klub döredişip, özüňizi magtaşan bolup ýörüpdiňiz...» diýip oýlansa-da, ejesine zat diýmedi.

Haçan-da Dünýä hatda iň eý görýän agtyklaryny, ejesini unudyp, öýlerinden habar almandygyny ýatlap, uýatly ýylgyran wagty, onuň gözleriniň töwereginde sepli ýygırtlar peýda bolup, ýokarky dodagynyň etegi serpilip, biraz görterilen wagty agzyndaky hatara altynlaç dişleriniň birnäçesi şöhlenen ýaly, ýalpyldap görnüp gitdi. Şu ýagdaýda ol ýene-de bir pursat Arslanyň gözünüň önünde agtyklaryna çolanyp ýören öňki buýsançly ejesine meňzedi.

Dünýä ogly gönüläp aýtmasa-da, onuň özüne degişli bir gürrüňiniň barlygyny aňdy. Ilki ony öz oturýan ýerine kabinetine çagyрман boldy. Ol ýer häzir boşlagdy, ýöne iş bilen giden Annawyň birsalymdan gaýdyp gelip, giňişligi alyp, ogly bilen ine-gana gepleşmäge mümkinçilik bermezligi ahmaldy. Şonuň üçin Dünýä oglunyňam çolarak ýerde özüne habaryny beräýenini kem görmejegini pikir edip, onuň bilen ofisiň önündäki baglaryň aşagynda ýörite açyk howada oturmak, çilimleşmek üçin gurlan çolaja ýere çagyрман boldy.

Şol barmana-da Dünýä edip oturan işini ýatlap, ýeňsesine öwrüldi-de, özlerini eneli oğla däl-de, aşyk-magşuklardyr öýdüp, gözügidişlik bilen ýeňseden seredip duran gyza ýüzlendi.

— Sen, Şirin jan, dokumentiň yzyny kabul ediber. Gutaranson, jemle-de goýaý. Men şu ýigit bilen birsalym daşarda gürleşeyin, gelýän häzir! — diýdi.

Arslan hem bu gürrüniň ýeňil bolmajagyny pikir edýänligi üçin, ejesiniň şeýdip, çolarak ýer tapaýanyny kem görmedi.

Hasardyr Dünýä öz aralaryna düşen sowuklygy, uly öýe (Maşgala Aýnazar aganyň öýüni şeýle atlandyrdy) duýdurmazlyga çalyşýan-da bolsalar, maşgalanyň ululary eýýäm belli bir derejede bu ýagdaýlardan habarlydylar. Öýüň enesi bu ýakymsyz gatnaşygyň önüni almak üçin, hiç kime duýdurman gidip, bir hikmetlimiş diýip eşiden uly mollasynyň ýanyna baryp, ondan agzybirlik dogasyny hem getiripdi, onuň dem salyp beren duzuny bolsa nahara gatyp, olara iýdiripdi. Arslan geçen agşam Mähek bilen düşege geçip, ýatmak üçin çyrany söndürensoňlaram ejesidir kakasynyň üýtgäp barýanyny howatyr bilen ýatlaşyp, gijäniň bir wagtyna çenli uklap bilmän, onuň bilen gürleşip ýatypdy. Ertiriň özünde ejesiniň ýanyna gidip, onuň bilen bu meseläni egri-oturyp, dogry gürleşmegiň pikirini edipdi.

Arslan maşgalanyň bu ýolugan derdiniň sebäpkäriniň täze tapan işi bilen baglylykda ejesidigini bilýärdi. Ol haýsydyr bir belanyň abanyp, maşgalanyň üstünden inip gelýänligini belli bir derejede syzýan-da bolsa, ondan ejesiniň jylawyndan çekip bolsa, henizem sowulmaga wagtyň barlygyny, bu aýgyda özüni tijäp tama edipdi.

Eneli-ogul basgançakdan aşak düşüp gelýärkäler, gapyda gelip saklanan maşynyň sesiniň yzysüre apaşaklap, aşakdan basgançakdan göterilip gelýän Annaw göründi. Şol barmana-da ol Dünýäniň ýokardan bir harby bilen aşak düşüp, özüne tarap gelýänini görüp, aýak çekdi. Harbyny ol ilki bir alada bilen aýalynyň ýanyna gelen Hasardyr öýtdi. Basan bir-iki basgançagyndan yza tesip, olar aşak düşensoň, sypaýyçylykly salam-helik alyşmak üçin, gelýänleriň geçär-arabaýoluny berip, bir ýanrak çekilip durdy.

Olar golaý gelen mahaly Annaw Dünýäniň gapdalyndaky harbynyň Hasaryň özi dældigini görse-de, onuň keşmerinden ol Hasar bolmasa-da, ýöne onuň inisi, ogly diýen ýaly juda bir ondan daşkysy hem dældigini pikir etdi.

Arslan basgançakdan düşüp gelyän wagtlyry biraz gapdala çekilip, özlerine ýol berip duran adamy görüp, ejesi mylaýym ýylgyran wagty, onuň şol ederini bilýän, biznesmen diýlip tanalýan Annawdygyny bildi. Ony tanan wagty ol nämedir bir zatlar ýadyna düşüp, süňňüniň hem düýrügip gidenligini duýdy. Basgançakdan düşen ýerinde Dünýä:

— Ine, biziň kompaniýamyzyň prezidentem gelyän eken — diýip, şelaýyn gepläp, Annawy Arslan bilen dabaraly tanyşdyrды. Arslan adyny köp eşidenem bolsa, ony entek görmändi. Ol «Hä şolmy?» diýen manyda, nazaryny Annawyň ýüzüne öwrüp alansoň, bir elini basgançagyň gapdal söýesine degrip durşuna sähelçe baş atyp, nämedir bir zady nyşana alýana meňzäp, gözlerini süzübräk, onuň bilen göwnübir baş atyşyp salamlaşdy.

Dünýä sypaýyçylygy saklamaga çalşyp, ýalmanybrak duran Annawyň, hamala, ýas-ýaňyja bir käse gyzgyn çay içen ýaly maňlaýynyň çygjaranyňy, onuň Arslanyň agyr ýolbars garaýşynyň önünde durup bilmänligini gördi. Dünýä muny dessine aňdy-da, başlygynyň resmisiräp:

— Dünýä Aýnazarowna, ogluňyzy ofise ertip, oňa kofe dagy hödür etmeli ekeniňiz-dä»! — diýen sypaýyçylygyna hem seretmän:

— Sag boluň, ol biraz işine howlугýar — diýip, onuň gapdalyndan ötmek bilen boldy. Şol barşyna-da ofisdäki işini ýatlap:

— Başlyk, men häzir myhmany ugradaýyn, faksy aldyk, ony özüm jemläp, ýanyňa erterin! — diýip, yzyna öwürlip, habaryny berdi.

Annaw gürleşip barýan enedir ogluň yzyndan ýene biraz derini sylp, seredip duransoň, basgançakdan ýokary göterildi.

Arslan ejesi bilen jaýyň önündäki aýmançaly бага çykandan soňam, ondan-mundan gürleşip ýörşüne oňa habaryny bermäge gyssanmady. Has dogrusy, oňa aňyrdan diýeýin diýip gelen gepini aýtmagyň wagty bilen ebeteýini tapmady. Ejesiniň özem ondan dogrulap, bir zat soramady. Hemişe bolşy ýaly çagalar

ýatlananson, olaryň näzijek dilleri, her zat barada özleriçe pikir ýöredişlerini göz önüne getirmek ýene-de bularyň ikisi üçinem ýakymly boldy. Esasanam, olar barada Dünýä gepleýärdi, Arslan käte bir gürrüňiň soragly ýerine hä berip, howlukman, hyrram gaşly papagyny wagtal-wagtal başyna geýip-çykaryp, onuň gapdaly bilen ýagarman bulut bolup ümürläbiräk ýöräp gelyärdi. Onuň kalbyndaky pikirleriň alasarmyk bolşy ýaly-da biraz dartgynlydy.

Gündogardan ir ertir Günüň gijäniň perdesini deşip çykan yerinden, hamala, şol deşilen deşikden gelyän ýaly bolup, demine biraz çigrek gatan şemal ösýärdi. Asmandan kowçum-kowçum bolşup, ýagjymak bulutlar göwünli-göwünsiz ýüzüşiş barýardylar. Ol bulutlar soňra önlerine gijäni alyp, ýagmak üçin Köpetdagyň depesinde bir yerlerde munderlenişip, gara güýje öwrüläýseler gerek diýdirip oýlandyrýardy.

Arslan ejesiniň söýgüli ogly bolmak bilen, onuň, hamala, özüni alyp baryş mertebesini münkürlük astyna alyan ýaly bolup, gürrüň etmeli boljagyny, muňa ejesiniňem başgaça düşüniş: «Gör, sen ejeň barada nähili pikir edýän ekeniň?» diýip, gaty görjegini, agyr gürrüň boljagyny pikir edýärdi.

Dünýä bolsa öz baş goşan işine öte yhlaslydy, ol köpleriň elinden gelmeýän işi edýändirin, öz ornunda mynasybetli ederini bilýän aýaldyryn öýdüp, gelejekde eline has lomaý bolup geljek baýlygyň ygşyna düşüp, humar bolup ýören häzirki ýagdaýyndan aýratyn lezzet alýardy.

Arslan maşgalanyň ýene-de bir-birini söýýän ene-atadan, ogul-gyzdan, agtykdyr garry ene bolnup, öňküleri ýaly ýaşamagyny, bir-biregiň göwün örüsünde bolunmagyny işleýänligi üçin, ol bu ýere agyr gürrüňe gelmänem biljek däl di.

Mahal-mahal barha iş-işden geçip barýan ýaly duýgy ony hopukdyrýardy. Şeýle-de ol ejesine özüni diňledip bilse, onuň yzyna dolanyp, durmuşdaky mähriban ene ornuny eýelemegine häzirem bir pilledigini-de pikir edýärdi. Ýöne ol soňam ejesi bilen dürli zatlar barada näçe gürleşse-de, öz etmekçi bolýan gürrüňiniň üstünden gelip bilmedi.

Dünýä bolsa şol gezim edişip, gürleşip ýörüşlerine agtyklary barada gürläp, käte bolsa olary göz önüne getirip, buýsançly ýylgyrýardy, höwes bilen enelerçe oglunyňam ýüzüne bagtyýar nazaryny aýlap goýberýärdi.

Ol Hasary «atasy», kakaň diýip, agtyklarydyr Arslanyň özi bilen baglap, gep arasynda agzaýan hem bolsa, emma onuň bilen är-heleýligiň «Är heleýiň urşy, ýaz gününüň ýagşy» diýilýän agşam ýatar wagta çenli dowam edýän agzalalygynyň çäginde çykyp barýanlygy barada welin dil ýarmady. Arslan ejesini ezizläp, mertebeläp söýýän ogul hökmünde onuň bilen bu meselede ýakyn adamlar hökmünde egri oturyp, dogry gepleşmelidigine düşünse-de, muňa näçe çemelense-de, wagty bilen ol öz etmekçi bolýan gürrüniň üstünden gelip bilmedi. Soňra bolsa beýle gürrüň etmegiň has-da eje, kaka bilen juda kyndygyna, mertebesiniň depesine gara bulut abanan mahaly ejesiniň muny özünden gaty görjekligini, uýatda galjaklygyny pikir etdi. Uýaldy.

Arslan ugrajak wagty ejesiniň ýüzüne köpmanyly seredip, onuň bilen keypsiz hoşlaşdy. Ol ejesiniň ýanyndan gaýdyp, şäher çetindäki öz bölümlerine tarap maşynyny howlukmaç sürüp gitdi. Şäherden çykyp barýarka-da, maşynyny bir gyrada saklap, gabat gelen butgalaryň birinden çilim aldy.

Çilimini telim wagtdan bäri goýup ýörenini hem unudyp, maşynyna girip, täzedən çilim otlandy, asmana bir ýerlere seredip, nirä barýanyň hem unudyp, birsalym yzly-yzyna çilim kükedip, maşynyň içinde tüsseläp oturdy.

Bir pursat oňa çilimem däl-de, hamala, öz kalbynda ot tutaşjak bolup, burugsap, tüsseläp ugran ýaly bolup duýuldy.

Dünýä ogluny ugradyp içerik gelip giren wagty sekretar gyzyň aýnanyň önünde daşaryny synlap, oýurganyp duranyň görüp, onuň ýokardan özlerini synlanlygyny pikir etdi. Ol gyzyň ogluny görenden boluberşinden çen alyp, oňa zenanlarça düşünme bilen, «...Gelin wagtlarym şu gyz ýaly, Hasara harby lybasyň gelişänini görüp, ony agşam gujagymdan çykaranam

bolsam, ol geýnip işine ugrajak bolup durka, ýene-de göwnümiň gidişi ýaly, heniz hyrydarsyz bu gyzyňam Arslanyma göwni giden borly» diýen ýakymly pikir tolkunyny kalbynyň aýtymyna çaýyp goýberdi. Onýança-da gyz oňa tarap öwrüldi:

— Dünýä Aýnazarowna, gowy ogluňyz-a bar eken? — diýip, şol bir wagtda hem şunuň bilen bagly başga-da bir ýüregine jaý edip bilmedik zadynyň hem barlygyny gepiniň äheňinden mälim edip aýtdy.

Muňa Dünýäniň ogluna bolan enelik buýsanjy artyp, hoş bolup ýylgyrdy:

— Gözüň gidäýdimi, janam? — diýdi. Soňam sözüne degişme gatyp — Onuň iki sany ýetişip gelýän ogullary-da bar — diýip, bu gepi ol biraz gyjالاتly, «Sen, keýgim, onuň mährinden gijä galdyň» diýen äheňde aýtdy.

Ýöne, hamala, garaşan gepini eşidäýen ýaly gyzyň ýüzi üýtgedi. Onuň Dünýäniň degişmesine hiç hili täsir etmänligi belli boldy. Onuň ýüzi hem henizem öňküsi ýaly nämedir bir zatdan nägiledi.

— Gep onda däl-le — diýip, gyz başga bir zadyň pikirini edýänini aňdyryp, ýene syrly gepledi.

Dünýä gyzyň näme diýjek bolýanyňa o bir anyk düşünmese-de, onuň ýöne:

«...Şeýle bagtyň barka, bagty ýene-de başga ýerden gözleýän bolaýma?» diýen ýaly bir hoňňuja pikiriniň barlygyny aňdy.

Gyzyň öz perişan halyna goşup aýdan bu syrly gepi Dünýäniň çetine degdi. Özüni şübhe astyna almaga onuň hiç bir babatda haky ýok hasap edýänligi üçin, ol gyzdandan alasarmyk gyşyk gepi eşitmegi halamady. Dünýä: «Bu ne gep boldy?» diýen manyda düýrügip, gyzyň ýüzüne dikanlap, ony pisindä almazlyk bilen, bolşuna geň galýanlagyny öz garaýşy bilen mälim edip, nägilelik bilen seňrigini ýygyransoň, ondan ýüzünü kese sowup-da, gapdaldaky ýazgyn stolun bir çetinde, özi üçin taýyn edilip, üýşürilip goýlan hat-petekleri ýüzünüň ugruna alyp, göni içki otaga — Annawyň ýanyna geçdi.

* * *

Arslanyň garaşylmadyk ýagdaýda ejesiniň ýanyna gelip gidenine iki-üç gün geçensoň, Annaw iş ýerinde haýsydyr bir kagyzlara berlip oturan Dünýä şeýle diýdi.

— Ogluň-a maşyny henizem «Žiguli» eken.

Dünýä onuň muny diýmek bilen, näme diýmekçi bolýanyny anygrak bilmek üçin, kagyzlaryny bir ýan süýşürüp, oňa tarap öwrüldi.

Annawyň şundan soň Arslan bilen duşuşygyny unutman, gaýtam hatda mahal-mahal ol barada oýlananlygy hem belli boldy.

Dünýä:

— Kakasy «Sen «Mersedesi» alaý diýse-de, ol «Öwrenişen ulagyňy özüň sür!» diýip, ony almady — diýdi.

— Onda ogluňa daşary ýurt maşynyny sen alyp beräýmeli ekeniň-dä!

Dünýä: «Diýýäniň nä seniň?» diýen äheňde Annawyň ýüzüne minnetdar bolup gülümsiräp seretdi. Soňundanam enelerçe biraz buýsanç, biraz kine bilenem:

— Arslanymmy, ol ejesiniň dagy gazanjyna maşyn münjek ogulmy!? — diýdi. Onuň bilen bagly haýsydyr bar ýagdaýy ýatlap, soňundanam oýurganyp, uludan demini aldy. Annaw Dünýäniň ýagdaýyna düşündi. Bu gürrüň duýdansyz başlanyşy ýaly-da, olaryň ikisinde hem ümre aralaşyp barýan ýaly duýgy döredip, duýdansyz gutardy.

* * *

Hasar ertir irden gelip, ýene-de ilki özüne tagalalyk bejergi alyp ýatan syrkawlar bilen gyzyklandy. Hakykatda bolsa, ol bu ýere işlän ýeri, bejerýän syrkawlary bilen hoşlaşmaga gelipdi. Ol dynç alyş rugsadyna, soňra bolsa ondan aňyrlygyna işden gitmegi ýüregine düweli bári köpe görünmänräk, töweregiň bolsa

özünü görende: «Ol ýene-de soragdan gelyän bolmaly?» diýip seredýän nazaryndan daşrak durmak üçin az wagtlygam bolsa, ilki bu ýagdaý belli bir derejede ýatdan çykyşança, öýderäk bolaýanyny, prokuraturanyň çakylyklaryna hem hiç kimden rugsat soraman, öýden gatnamagy niýet edinipdi.

Şu gündenem eýýäm ol zähmet rugsadyndady. Hasar syrkawlaryň hersiniň aýratynlykda ýanyna baryp, olaryň ýagdaýlaryny gözden geçirşirdi, käbirlerine täze bejergiler, dermanlar belleşirdi. Bu ýerdäki syrkawlaryň hemmesi onuň öz operasiýa eden adamlarydy, şeýle bejergi usulynyň has peýdaly bolýanlygyny göz önünde tutup, operasiýadan soňrak bejergini hem bu pursadyň ýeňil dældigini göz önünde tutup, onuň özi alyp barýardy. Hasar syrkawlar bilen hoşlaşyp, otagyna gelensoň, ýaňyrak özüne orunbasar edilip bellenilen ýaş harby lukman ýigidi ýanyna çagyrdy. Ol gelyänça bolsa kabinetdäki gönüden-göni özüne degişli ol-bi zatlary alyşdyryp, ony ýörite öz ýany bilen getiren göwrümlü sumkasyna ýerleşdirip güýmendi. Lukman ýigit gelensoň, oňa özünüň şu günden zähmet rugsadyndadygyny aýdyp, ilki oňa syrkawlary sargaşdyrdy.

— Sen meniň ýerime bölüm müdiri bolup galýaň — diýen wagty ol ýigit:

— Gospital başlyg-a maňa hiç zat aýdanok — diýip, ol muny ilki birhilirägem görjek boldy.

— Aýtmasa aýdar — diýip, Hasar oňa hemme zatdan özünüň habarlydygyny mälim edip ynamly aýtdy. Gospital başlygy ýaňyrak instituty gutaryp gelen bu lukman ýigidi öz adamsy hökmünde, beýleki bir bölümden getirip, Hasaryň hereketlerinden hemişe habarly bolup durmak, haçanda ondan dynyp bolsa, muny ýerine bellemek niýeti bilen getiripdi.

Hasar soňra-da özünüň şu günden özünüň zähmet rugsadyndadygyny ýatlatmak üçin, gospital başlygynyň kabulhanasyna geldi.

Bu ýerde ýaňyrak bir ýerden gelip, üstki geýimlerini çykarynyp, asaçdan asyp, aýna seredip, saçlaryna timar berip,

ornuna geçermen bolup duran dolmuş sekretar gyz aýak üstünden onuň habaryny aldy.

— Başlygyň ýany boş dälir! Adamlar bar.

— Özümiziňkilerdenmi? — Bu soragy ol: «Eger şeýle bolsa, onda olar işlerini gutaryp, tiz çykar» diýen niýet bilen berdi.

— Başlygyň ýanynda düýnki ministrlikden barlaga gelen üç adam otyr. Maňa-da: «Hiç kimi goýberme» diýdiler.

— Men onda şu günden zähmet rugsadynda. Başlyga aýdaý, sorasa gelip gitdi diýäý!

Gyz Hasar dynç alyşda diýenden oýurganyp, bir zatlary ýadyna salyp gürledi:

— Hol gün başlygyň özem-ä şeý diýip, sizi ýatlap otyrды, ýöne «Prokuraturanyň derňewleri gutarmasa, oňa zähmet rugsadyny bermek bolýarmyka, sülçi bilen habarlaşaryn» diýip, soňam arza bellik edip gapdala goýupdy. Düýn-öňinlikde bolsa nirede goýanlygyny ýadyndan çykaryp, gözläbem ony tapmandy — diýip, gümmürtik gepledi.

Hasar biraz bu bolýan zatlara geň galyp, egnini gysdy-da: «Uçup çykyp giden-ä dälir, gowurak gözläň, bardyr!» diýermen boldy, ýöne şol barmana-da ýene pikirini üýtgetdi-de, bir hyýala münenini mälim edip:

— Hany, keýgim, maňa bir list ak kagyz ber, men başlygyň göwnünden turar ýaly edip, arzany täzedен ýazyp beräýerin ony ministrliğe özi ýetiräýer — diýdi.

Hasar arzasyny täzedен we başlygyň göwnünden turar diýen pikir bilen öňki adaty zähmet rugsadyny soramagyň yzysüre oňa «Şeýle-de şundan soň meniň işden gidýänligimi — otstawka berýänligimi mälim edýärim» diýen jümläni hem goşdy. Ýazan arzasyny howlukman, ýene bir gezek göz gezdirensoň, ony sekretar gyza tarap süýşürdi.

— Gyzym, başlygyň boşaşansoň, şuny eltersiň-dä! Sen erteninde-de, ýok diýesi ýok. Men haty düşnükli edip ýazandyryn.

Hasar göwnüne düwen bu işini boldum edensoň, yzyny gözlemän, jaýdan çykdy. Ýöne otuz ýyla golaý ulaşyp ýören söýgüli kärinden häzir baş alyp, bölünip gidýänine heniz onuň özem ynananokdy. Sebäbi ol gitmeli bolaýanda hem şeýle ýagdaýda gitmäge mejbur bolaryn diýip, asla pikir-de etmändi. Ýöne näme etjegini içi küýli ykbalyň özi gowy bilýän bolmaly. Ol aňyrdan «Ne iş bolsa, bähbit bolsun» diýip, içini gepledip, özüne göwünlik berip, iş ýerindäki jemläp goýan goşlaryny almaga gelen wagty oturyp-oturmanka aňyrdan jaň geldi. Ol bu jaňy ýas-ýaňyja goýup gaýdan arzasy üçin gospital başlygy özüni ýanyna çagyryýandyr, düşünişermen bolýandyr öýdüp trubkany göterdi. Aňyrdan başga bir kärdeş lukmanyň sesi eşidildi.

— Hasar Mämmethanowiç, siziň ýanyňyza bir zenan maşgala barmakçy bolýar. Siziň bilen iki agyz gürrüňi barмыш, şony bir baş-üç minut kabul etseňiz? — diýip, «Menem şony kabul etmegiňizi haýyş edýän» diýen äheňde gepledi.

Hasar ilki oňa häzir özüniň zähmet rugsadyndaky adamdygyny aýdasy gelse-de, bu ýerde işdeş ýoldaşynyň hem mertebesiniň barlygyny pikir edensoň, kyn görse-de:

— Geliň onda, baş-üç minutlyk bolsa — diýdi. Köp wagt geçmänkä onuň kärdeşi bir syratly aýal maşgalany yzyna düşürüp, gapydan girdi.

Hasaryň ol gelni görenden öň nirede göreni dessine ýadyna düşdi. Ol mundan bir aýa golaý ozal Prezident polkundan köriçgesi içinde ýarylyp, agyr halda getirilen leýtenant ýigidi operasiýa etmäge barýarka, tolgunyp gözüne yaş aýlap, onuň önünden çykan aýaldy. Onuň ýanynda hem ýene-de aňsat her ýeten syrkaw bilen beýdip gyzyklanmaýan gospital başlygy bardy. Hasar şonda oňa gospital başlygynyň ýönelige ugradyp ýoldaş bolup ýörmeýänligini, aýalyň döwletli, derejeli adamyň maşgalasydygyny çak edipdi. Ol Hasara:

— Iş-işden geçdimikän diýjek bolýarlar, bir gaýrat ediň, lukman! — diýip, delminip ýüzüne tamaly seredip haýyş edipdi. Hasar:

—Elimizden gelenini gaýgyrmarys — diýip, şonda öňünden elewräp çykan aýalyň gapdalyndan aňyrlygyna howlугybrak geçipdi.

Operasiýa şonda uzaga çekse-de, garaşylandanam şowly geçipdi. Hasara ýoldaşlary bilen wagtynda ýigidiň kesip aýyrmaly ýerini aýryp, düwmeli ýerini sazlap sepläp, arassalap, ýene ähli iç goşlar emayı-emaýdan sazlaşyp işläp ugrar ýaly etmek başardypdy. Şol gün Hasar operasiýa eden ýigidi huşuna geleninden soňam, onuň bir halyndanam habar alyp, ýagdaýy gözi bilen ýene bir gezek görüp gitmek üçin iş ýerinde işden soňam ep-esli eglenipdi. Bölümden syrkawyň özüne gelip ugranlygy habar berlen wagty, Hasar heniz leýtenant ýigidiň häzir narkozdan doly açylyşyp, o dünýäniň ümründen doly saplanyp bilmedigini pikir etse-de, onuň ýanyna ýetmäge howlukdy. Haçan-da ol ýigidiň ýatan bölümüne ýetip barýarka, gospital başlygy bilen ýaňky aýalyň eginleri ak halatla ol ýerden çykyp gelýändiglerini gördi.

Syrkaw mundan on-on iki gün öň dări-dermandan sabap, arkaýyn iýip-içip, özüni taplap, seýislemek üçin öýlerine goýberilipdi. Şonuň üçinem Hasar ol aýaly ilki görende, şol syrkawyň ýene-de derdi heläk edýändir: «Şony ýene bir göräýseňiz?» diýen haýyş bilen gelendir diýip pikir etdi. Ýöne gelniň garaşynda ünji-alada däl-de, Hasara aýratyn bir nygtama bilen gözleýän minnetdarlyk bardy. Ol minnetdarlyk özi-de ýürekden bolup, onuň mynasybetli garaşy, şähdaçyk nurlanyp duran garaşy bilen gatylyp, aýratyn ýakym tolkunyna öwrülip, Hasaryň göwün kenaryna çaýylyp-çaýylyp gaýdýardy. Hasar gutulan syrkawyň hossarlarynyň, ýakyn adamlarynyň soňra lukmanyna nähili seredýändiglerine beletdi. Olaryň sözleri-de, garaýyşlary-da halys ýürekden bolardy.

Hasar gelenlere oturmaga ýer görkezen mahaly, gelni yzyna düşürüp gelen lukman aýak üstünde duran yerinden sähelçe ýylgyryp, zenany mertebelemek bilen oňa baş atdy-da:

— Siz Hasar Mämmethanowiç bilen arkaýyn gürleşiş, ine, menem häzir! — diýip, gyssagly jaň etmeli yeriniň barlygyny

aýdyp, birazdan bu ýere dolanarman bolup gitdi. Lukmanyň olary öz ikiçäk gürrüňlerini etmäge goýanlygy belli boldy.

Gelin Hasar bilen galansoň, «Aýrana gelen okarasyny gizlemez» etdi-de, syrkaw ýigit üçin onuň eden tagallasyna minnetdarlyk bildirdi. Onuň häzir ýagdaýynyň gowudygyny aýdyp, soňundanam ýanynda göteren sumkasyndan çykaran ak bukjasyny stoluň üstünde goýup, ony özüniň uzyn barmaklary bilen göwünjeň Hasara tarap süýşürdi.

— Lukman, eliňize güller bitsin, biziň ýasa ýanap barýan günümüzü toýa öwürdiňiz, minnetdarlyk hökmünde bizdenem şujagazy kabul ediň!

Hasar stoluň üsti bilen süýşüp, özüne golaýlap gelýän pully bukjasyny görüp, üýşenip, allaniçiksi bolup tistindi. Ol gelinden lukmanlyga degişli barlag-ýeneki bilen bagly haýýşa-zada garaşsa-da, beýle batyrgaý herekete asla garaşmandy. Şol pursatda onuň kellesine her hili alasarmyk pikirler geldi. Gelin adaty bir syrkawy aýak üstüne galanyň özüne minnetdarlyk bildirmek üçin gelen hossary däl-de, şol gün ony gospital başlygynyň ýanynda iki gezek dagam görensoň, häzir muny şonuň öz atan toruna ymykly çolaşdyrmak üçin, öz kastyna çykaran adamsynyň bolmagynyň mümkindigini pikir edip howpurgandy. Stol üsti bilen özüne tarap süýşüp, gelýän gelşikli zenan goly bolsa-da, howatyrly pikirler başda pelesañ urýanlygy üçin, ol gol oňa, hamala, owsunyp, özüne golaýlap gelýän kepjebaş ýylan ýaly eýmendiriji göründi. Ýüregi nähilidir bir erbetligi syzýan ýaly wehimli urdy. Ol oturan ýerinden bir alkymyna golaýlan bukja, birem gelniň ýüzüne seredip, çetiniň gyzyňlygyny mälim edip, talaply dillendi.

— Lukman hökmünde meniň mynasybetime sarpa goýýan bolsaňyz, ýygnaň bukjaňyzy yzyna!

— Lukman, meniňk-ä tüýs ýürekdendir...

Dogrudanam, gelniň nazarynda häzir özüne dogry düşülmeginiň isleginden başga alamat ýokdy.

Şeýle-de bolsa, gelin onuň bukja seredip, şol pursatda bolubersini görüp, oňa düşünmek isläp, özüçe pikir ýöretди. «Munuň bolşy nä, gökden düşen ýaly-la. Döwletiň berýän hakynyň häzir muňa-da ýetmeýäni belli zat. Onsoňam lukmanlaň içinde birdir-ikidir bolaýmasa, häzir almaýany barmy? Almany oňarýanlaryň beg bolşup ýörenlerini, goşa-goşadan jaý, maşyn alşyp ýörüşlerini görüp ýörüs-ä ýa-da meniň arkamda kimiň barlygyny aýdyp, muny öňünden ürküzäýdilerмикән? Bu bende onsoň öň alýanam bolsa, şony eşidip, heder edip, meniň ýanymda almaýandan bolan bolýandyр. Beý diýseňem «Şular ýaly para-peşgeşe seňrik ýygryýanlar bularyňam arasynda bar» diýýärler. Menem şolar ýalylaryň birine duşdum öýdýän». Gelin ýene-de başga bir gep tapyp, Hasara özüne «hä» diýdirerin diýen tama bilen uzadan bukjany yzyna almaga howlukmady. Öz minnetdarlygyny başgaça kabul edilendigine ynjanlygyny, täsirli zenan garaýşyna berip, Hasary dikanlady.

— Lukman, kim bolsaňyzam, dogry gelen rysgalyň maňlaýyna urmaň! Şeýdeni Hudaýyň özem halamazmyş. — Gelniň sözi barha öýkeli çykdy. — Minnetdarlyk hökmünde tibibine aklyk bermek biziň ilimizde öňdenem bar zatdyр...

Hasar biraz gelniň bady alnanyny görüp, onuň häzirki düşen ýagdaýyna öz ýanyndan ynsanlarça gynanyp, köşeşdiriji äheňde gürlemäge çalyşdy, soňam uýalybrak:

— Sizem maňa dogry düşüniň! Maňa siziň dilden aýdan minnetdarlygyňyz ýeterlik. Onsoňam men şu ýagdaýa başda endik etmändirin, biziň başlan döwrümüz bu zatlar ýok diýen ýalydy. Lukmana käte beriläýýän gül çemeni ýa-da bir çüýşe konýagy kätä bolsa-da, özümem alyp gördüm. O-da almazyma goýman berlen wagtynda. Häzirki wagtda bolsa, bu aladalara çörňeşip ýören mahalymda men sizden hatda bu zatlary-da alyp biljek däl. Bizi köne döwrüň tebipleri bilen deňeşdirmäň! Olar aklygyň hasabyňa ýaşan adamlar. Bize bolsa döwlet aýma-aý zähmetimize hak töläp dur. Operasiýa etmek, syrkaw bejermek meniň borjum. Eý görýän hünärim...

Hasar bukjany almajagyny gelin göwnüne almaz ýaly, näçe sypaýyçylykly düşündirse-de, gelende gül bolup, pasyrdap gelen gelniň nägile halda ýüzüniň solan ýaly bolanyny görüp gynandy. Hasar gelni birazam bolsa, köşeşdirmek üçin, ýene-de sypaýyçylyk etdi:

— Siz asla menden göwün etmäweriň. Lukman üçin iň uly taňryýalkasyn onuň bejeren syrkawynyň gutulyp, ýene-de ile goşulyşyp gitmegidir. Bu ýagdaý lukmana-da, paraşýutçynyň uçardan towsup, paraşýutynyň depesinde gerlen pursadyny görendäki ýaly lezzet berýär.

Gelin şundan soň, bukjasyny Hasara gowşuryp bilmejegine gözünü ýetirip, ony stoluň üstünden göwünli-göwünsiz yzyna çekip aldy. Günä iş üstünde tutulana meňzäp, sähelçe ýylgyryp, Hasardan juda göwnüniň galanlygyny mälim edip, onuň bilen keýpsiz hoşlaşdy.

Hasar birazdan göç-goşuny göterip, kabinetinden çykan mahaly, öýkeli giden gelniň öz tanyş lukman bilen keýpsiz gürleşip, gapdaldan gospital howlusynyň derwezesine tarap geçip barýandygyny gördi.

* * *

Hasar gidermen bolup, öýüň gapysyny ýapyp durka, içerde telefon jyňňyrdady. Ol ugransoň yzyna dolanmagy kyn görüp: «Gerek adam soň ýene bir gezekde, biz öýde wagtymyz jaň ederle» diýip, bir ýoluna gönügi gidermen hem boldy. Ýöne kimkän? diýen pikir başa gelensoň, bilesigelijilik ony yzyna dolady.

— Diňleýän.

— Hasar Hanmyradowlaryň öýümi? — Aňyrdan akyp gelýän ýakymly aýal sesidi.

— Hawa, Mämmethanowlaryň — diýip, Hasar ýüzugra aýalyň ýalňyş tutan familiýasyny hem düzedip, oňa bilesigelijilik bilen hä berdi.

— Siz Hasaryň özümi onda? — Aýalyň sesi hyrydar bolan erkek kişisine duşandakysy ýaly hasam mylaýymlandy.

— Hawa, Hasar.

— Hasar bolsaň, onda Size meniň bir gürrüňim bar.

— Belki, sizem özüňiziň kimligiňizi aýdarsyňyz?

— Dogrusy, gepleşýänçäk, tanyşýançak onuň şeýle bir hökmanlygam ýok. Adyňam işi haýyr-la, ony-da aýdyp bolar.

Nätanyş aýalyň sözüne saldam, öwrüm berip geplemegi, onuň haýsydyr bir aýdaýmasy ýeňil bolmadyk zady aýtmakçy bolýanlygyny duýduryp, Hasary ýene-de biraz geňirgendirip üýşendirdi.

— Gaty gowy. Hany onda ber näme habaryň bolsa? — Şol bir wagtda hem Hasar munuň kim bolup biläýjegi barada oýlandy. Onuň Dünýäniň tanyşlarynyň biri bolmagynyň hem mümkinligini pikir etdi. Onýança aýal sesi:

— Hasar, saňa buşluk habarym-a ýok meniň...

Aýal, hamala, nämedir bir zada sözi бүдрän ýaly, Hasaryň ünsüni özünde jemläp, sözünüň dowamyny biraz garaşdyryp, syr bolup dymdy. Diňe birhaýukdan:

— Bu zatlardan seniň habaryň barmy? — diýip, ýene-de tapmaça gürlemesini dowam etdirdi. — Seniň ol heleýiň öz başlygy bilen juda ysnyşaýan ýaly-la..! Heý, ondan habaryň barmy?

— Kim sen? — diýip, bu ýakymсыз gepe çeti gyzan Hasar kimdir biriniň özüniň ýüregini çişirip, oýuna saljak bolýanyny pikir edip, talaply seslendi.

— Hasar, howlukma, meni dolý diňle! Trubkany goýma. Bu seniň menden eşitmek islemeseň-de, ýene birinden eşitjek gepiňdir!..

— Kimligiňi aýtmasaň trubkany goýýan!

— Jennet, men Jennet... Sen meni tanamarsyň. Ýöne men seni kesäňden gördüm. Gelinhalar ýigit bolanyň-da bildirýär. Heleýiňem saňa şol döwürlerde aslyşan bolmaly... Ýörite tanyşmak üçin golaýda işiňe-de bardym, «komandirowkada» diýdiler.

Hasar şundan soň onuň ymykly öz ugruna çykan aýaldygyna düşündi. Işe dagy gaýtadan barsa, onuň özüni ýene-de telim bir

gepe goýup, gelşiksiz boljagyny pikir edip, islemese-de gürrüňi köpe ýaýratmazlyk üçin, diňlärmän boldy.

— Siz özüňiziň goşulmaly däl meselä goşulýanyňyzy pikir etdiňizmi? Beýtmäge siziň hakyňyz barmy? Ýa-da şantaž bilen bir zat gazanaryn diýýäňizmi?

— Meniň hakymyň baryny-ýoguny siz nireden bilýäňiz, belki, bardyr?

— Şeý diý-ä!..

— Hawa, şeýle. Menden seniň bilen gürleşmegi, seniň heleýiň başlygynyň aýaly haýyş eden bolsa näme? Seniň heleýiň onuň durmuşyny bulanda, näme üçin onuň seniň durmuşyň bulamaga, bu zatlara seniň gözüňi açmaga haky ýokmuşyn?

— Ýok. Men bu meselede seniň bilen gürleşmek islemeýärin.

— Onuň keywanysy seni bilýär. Daşyňdan görüpdirem. «Salyhatly, syratly eken» diýýär. Saňa göwni-de ýetipdir. Isleseň, men seni onuň bilen duşuşdyraýyn. Äri seniň heleýiň bilen ysnyşanda, seniň nä onuň heleýjigi bilen duşuşmaga hakyň ýokmuşmy?

Aýal bu gepleri diýýän mahaly onuň öz sözlerine berlip, gep saluwynyň ýumşayanlygy hem duýuldy. Onuň gepi gyjytly hem bolsa mylaýymdan ýakymly eşidildi.

— Onda siz meni diňläň, Jennet bolsaňyz, Jennet boluň-da!
— Hasar kejugip, talaply gepledi. — Men hiç kimiň heleýi bilen duşuşmak islämok, maslahat etmegem.

— Haýp! — Aýal sesi indi aňyrdan biraz kineli eşidildi. Soňundanam ol ýakadan ebşitläp tutaýjak ýaly duýgy döredip sürnüp gepledi. — Sen özüň-ä türkmen ýigidi bolmaly, ýa Ýewropadan geleninde mertebe-messebiňi ol ýerde goýup gelipmiň? Şol illerde «Göwnüm şony isleýär» diýip, erkekleriň heleýini, heleýleriň ärlerini başyna goýberip ýa-da çalşyp ýaşap ýörenleri köp diýýärler.

— Tüket, heleý, gepiňi! Meni ölçemek indi saňa galmandyr!

— Gep saluwyňdan görnüşine görä, asla ölçege goýara

zadyňam galmadygam ýaly-la seniň. Heleýiniň jylawyny başyna atyp goýberen ärsumak diýerler saňa. Näme üçin Annawyň heleýi bilen gürleşip, iş işden geçmänkä, ärlüň heleýini, heleýliň ärini bu düşen tüweleýinden alyp galmak üçin birleşip, tagalla etmeli dälmişiňiz?..

— Meniň ilüň heleýini-de göresim gelenok, ýenesini-de, gaýdybam dagy-duwara maňa jaň ediji bolmaň!

— Masgaraçylykdan gaçyp, gutulyp bolýan-a dälidir, han agam!.. — Bu gezek aýalyň sesi biraz ökünçli hem ahmyrly eşidildi!

Barha möwç alan gahar-gazaby Hasaryň tutuş süňňüne ot bolup, çabradý. Ol aýal bilen mundan artyk sarmanaklaşmany asla islemän hem öňräk şeýtmänligine ökünip, şarka telefony goýdy.

Bir ýere barýanyňy hem unudyp ol biline urlan ýaly lampa aşak oturdy. Soňam wagty bilen özüni ele alyp bilmedi.

Nätanyş aýalyň bu gepi Hasaryň heniz-de kalbynda bar bolan —Dünýä yza dolanmaga mümkinçilik bardyr diýen tamasyna talaň salýardy. Ony ynanasy gelmeýän zada ynanmaga mejbur etmekçi bolýardy.

Hasar Dünýäniň — söýgüli zenanyňyň özüni şeýle gepe goýanyňa ynanyp bilmän, uzakly gün hasrat dumanyna gark bolup gezdi.

* * *

Hasar indi nirede gezip ýörse-de, aýlanyp-dolanyp Dünýä hakynda, has dogrusy, öz durmuşlarynyň birhili-birhili bolup, ýarsyp gidip barşy barada aladalanyp, alasarmyk oýlanýardy. Ol arzuw edip, özüne gowşan söwer ýarynyň çagalaryny janyndan ileri görüp söýýän enäniň, agtyklaryna mähriban ene-mama bolup, söýlüp-söýüp, ýakymly, mynasybetli durmuşda ýaşayan aýalyňyň az wagtyň içinde şeýle öwürüm berip, üýtgäp biljegine entegem ymykly ynanyp bilmeýärdi. Asla ol Dünýäsiz öz

durmuşyny göz önüne getirip-de bilenokdy. Ýöne Dünýä indi gurplanyp, baýamagyň ugruna çykandan soň, onuň gözünüň alnynda üýtgäp, ýeldirgän ýalam hem bolaýypdy-da. Ol indi barjamlylygyny bildirmek isleýän ýaly gelinsiräp sypanyp, öz halaýan ýewropa, türkmen biçüwindäki gymmat baha geýimleri geýinýärdi. Garaýşynda hem bir hili hondanbärisilik döräpdi. Adamsynyň, tutuş maşgalanyň hyzmatynda bolmalydygyny unudan ýaly gündizlerine öýde hasam seýrek bolýardy. Tiz-tizden başyny alyp, oňa-muňa komandirowka gitmek hem indi oňa endik bolupdy. Onuň bu bolşy, elbetde, Hasara ýarap baranokdy. Ol her gezek Dünýä täze kontrakt baglaşmagyň ugruna çykanda «Şu şertnamasyny baglaşyp dynsa, ýene öýdeçi bolar, ýaşaýş öňki kaddyna geler» diýip, pikir edýänligi üçin, gaýrat edip çydajak bolýardy. Diňe bir gezek ol Dünýä nobatdaky sapardan gaýdyp gelende, onuň biraz horlanyp ytygsanyny görüp:

— Dünýä, sen indi şeýdip öýüňe myhman bolup ýöremikäň? — diýipdi. Dünýä şonda, degişmä salan bolup, Hasara öňki gowy geçmişi ýatladyp:

— Öň-ä hepdeläp-on günläp, uçeniýe-beýleki diýip, sen ýitip giderdiň, indem men. Täze işiň talaby şeýle-dä — diýipdi.

Dünýä bu sözi, «Indi men gerek bolsa, işde-de, saparda-da eglenmeli bolaryn, senem munuň bilen ylalaşmaly bolarsyň» diýen manyda aýdan hem bolsa, Hasar muňa öz göwün küýseğine görä, «Işler bir ýüzli bolar, menem öz heleýlik borçlaryma dolanaryn» diýýän manyda düşünpdi. Dünýä ilkibaşlarda her gezek sapardan gaýdyp gelende, hamala, hasabat berýän ýaly, öz gürrüni beresi gelen zatlaryny Hasara hem aýdyşdyrardy. Ýuwnup-ardynyp, az-kem dynç alyp, ýol argynlygyndan birneme sabansoň: «Hany, men bu gün hezil edip bir heleý bolaýyn» diýip, çemçe-çanagynyň başyna baryp, nahar bişirerdi, kirkirjegini ýuwuşdyryp, giçlik ýatar wagtyna çenli güýmenerdi. Ýatar wagtam egnine boldumly ýatýş haladyny geýip, Hasar bir zada güýmenip oturanam bolsa: «Gyw, oylan, sen ýataňokmy bu gün?» diýip, gapdaldan hoştama, näz-u-kereşme bolup, onam

düşegine çagyryp geçirerdi, emma soňky döwürde, hamala, indi öz heleýligine höwesi azalan ýaly, onuň giden ýerinden höwes bilen dolup-daşyp gelmesi, ornuma eýe bolup, işlerimi ele alayyn diýmesi-de mese-mälim kemelipdi. Belki, muňa iş-aladanyň barha köpelmegi sebäp bolsa-da bolýandyr.

Dünýä indi, köplenç, işden geldigi egin-başyny çykaryp-çykarmanam düşege geçme bilen bolardy hem wagty-biwagty ýok, zerurlyk çykan hökmünde Dünýäni häli-şindi işe çagyryp ugrapdylar. Mahal-mahal bolsa ol gaýdyp gelende, onuň süňnünden içginiň ysy çilim ysy bilen goşulyşyp kükärdi.

Hasary soňky döwür has ynjalykdan gaçyrýan zatlar hem şulardy.

Maşgala onuň näçe adamdan ybaratdygyna seretmezden, ol haçanda ýakynlyk sapajyklary arkaly bir-birleri bilen bütewi göwrä, bir maksada öwrülen mahalynda öz hakyky mynasybetini tapýar. Haýsy süýek agyrsa, ol tutuş süňne yza berýär, janam şol ýerde toplanýar. Ana, onsoň iş-işden geçmänkä, onuň öňüni alyp bolsa, ne ýagşy. Hasar Dünýäni maşgalanyň häzirki dertli synasy hasap edýänligine seretmezden, entegem öz döwletli döwranyny yzyna dolap almaga giç dældigi baradaky oýy başdan aýyрмаýardy.

Dünýä bu gün işden öýe ozalkylaryndan ir dolandy. Zähmet rugsadynda gezip ýören Hasar bolsa indi bireýýämden bäri öýdedi. Ol gele-gelmäne keýpiniňem hiç neneňsi dældigini mälim edip, ertekilerdäki döwüň öz kastyna gelen adamyň öýde barlygyny duýanda: «Adam... adamzadyň ysy bar» diýşi ýaly: «Öýde bir tagamly zadyň ysy bar» diýip, naharhana tarap seredip şelaýynsyrady.

Hasar onuň keýpionlygyndan bir zada keýpiniň göterilenligini duýdy. Öz-ä ol näme-de bolsa, onuň işi bilen bagly bolmaly. Ajyganam eken, ol Hasaryň suwa gaýnadan makaronynyň üstüne, aýratyn tabakda bişirilen kotletlerden goýup, işdämen iýdi. «Gel-dä, oylan, senem, bileje iýeli, ýoldaş bol-da, ýa iç-dä biraz, men sowadyjyda seniň üçin baýlaryň

içýän konýaklaryndan getirip goýupdym, sen içseň menem gapdalyňdan bir bulgurjyk içäýjek» diýip, ony hem öz keýpine gatasý geldi.

— Özüň naharlanyber, men ýaňyrak naharlandym, hiç zat işdäm ýok — diýip, Hasar guraksy jogap berip, ýene-de telewizora seretmesini dowam etdirdi.

— Sen, oglan, meniň halymy soraňok-la? — diýip, Dünýä näzirgenip, biraz kine edýänligini hem duýdurup, göwresine öwrüm berip Hasara tarap sünnübräk dillendi. Şu pursatda ol birsalymam bolsa adamsyna göwni gidip, höwes bilen onuň önünde öz zenan dünýäsini nygtaýana, adamsynyň önünde gaçyp, şol barşyna-da ýeňsesine gözläp, oňa albaý bulaýlap dalbynýana meňzedi. Şol bir wagtda hem ogul dogran gelin ýaly joşgunly göründi.

— Bizi uly ýeňşimiz bilen gutlap bilersiň! — diýip, sözünü dowam etdiren wagty, onuň kimdir biri bilen öz owsun atýan begenjini paýlaşsý gelenligi belli boldy. — Şu gün biziňkiler «Rudnigi» kabul etmek üçin, Lebaba uçdular. Maňa-da: «Gideli» diýdiler. Menem: «Ilki siz bir baryp ofis zat ediniň, düýp tutunyň!» diýdim...

Ýöne telewizora seredip oturan Hasar Dünýäniň göwni üçinem sypaýyçylyk edibem, bolaýypdyr diýen ýaly garaşylan göwünjeň söz aýdybam oňa hä bermedi. Onsuzam, Hasar Dünýäniň işe ulaşanyňy halamaýanlygy üçin, öňdenem onuň işine biparhdy. Hatda «Işleriň neneň?» diýip, ondan göwni üçinem soramazdy. Dünýäniň özi gürrüň berse bir «Hüm-m...» diýse diýerdi, bolmasa şony hem diýmezdi. Hereketinden bu barada gürleşesi gelmeýänligini duýdurardy. Şeýle pursatda Dünýäniň biznese çolaşyp-çyrmaşyp, ilerläp gidip barşy, onuň kenar galdyryp, öz dünýäsinden daşlaşyp barýan ýaly duýulmagy bilen kalbyna wehim salardy.

— Dünýä, sen soňky döwürde birhili bolaýdyň-la? — diýip, Hasar onuň bilen göwündeş gopmagyň ýerine, bu ýaşda gol doly maşgalaly ene bolup otyrka, telekeçilik ýaly soň tapylan işe däl-de, ogul-gyzyň, agtyklarynyň üstünligine guwanyp ýaşamaly

halyna beýdip ýörmegini halamaýanlygyny mälim edip, onuň bilen düşünişmek tamasyna berlip, Dünýä tarap öwrüldi.

— Nähili bolanmyşym? — adamsyny öz keýpine goşup bilmedik Dünýä şundan soň guýrugyndan tutulan pişik ýaly düýrügip, nägile boldy.

Şu pursatda onuň haladynyň serpilen ýakasyndan arasy jül gelenip, bir bölegi görnüp duran göwüsleri hem öňküsinden biraz ulalyp, mesäýen ýaly görüldi.

— Biz soňky döwürde haýsydyr bir güýçli içgi içip, indem şondan aýňalyp bilmeýän ýalagam bolaýdyk-la asla! — Hasar şol bir wagtda hem mylaýymlyk bilen bu «birhililigiň» töwereginde özüniň hem barlygyny mälim edip, göwündeşlik arap gepledi.

Hasaryň ýeriň giňini alyp başlan gürrüniň gep saluwyndan eýýäm onuň näme diýmekçi bolýanyny aňypdy. Elbetde, bu gürrüniň öň bolmadygam bolsa, ol ýene bir öwrümde boljagyny, onuň durmuşda ters öwrüm alyp, uly ýitgiler bilen bagly bolaýmagynyň hem mümkindigini Dünýäniň süňni syzýan hem ýalydy.

Dünýä mahal-mahal Hasaryň özi bilen bek gürleşmek üçin çenenip-çenenip alýanyny öňem görüp, duýup ýördi. Bu gürrüniň diňe özi bilenem däl, tutuş maşgala bilen bagly bolany üçin, galyberse-de, maşgalanyňam nähili pikirdedigini bilýänligi, onuňam bu meselede özüniň däl-de, Hasaryň arkasyny aljaklygy üçin, ondan eýmenýärdi. Gaçgaklaýardy. Käte atyma geläýende hem oňa zenanlarça duýgurlyk bilen öwrüm edip, ol gürrüniň töwereginden öwürlip geçmek başardardy. Ýöne Annawam ony öz telekeçilik aladalaryna gatyp, ertirki has uly düşewüntlere, oňa bolan barha örç alyp barýan gatnaşygy bilen özüne diýseň imrindirýärdi. Ähli ýerde oňa özüni barjamly, buýsançly duýmaga mümkinçilik berýärdi. Bu dartgy-çekgiligiň esasy sebäbi-de şeýle durmuş oňa ýaraýardy. Dünýä häzirkî telekeçilik bilen bagly durmuşyny indi, köplenç, özüniň Leningradda Hasaryň söýgüsine berlip, hemişe onuň öz ýanynda bolup, üstüne abanyp, gyzgyn demi ýüzüne urup durmagyny islän döwri bilen

deňeşdirýärdi. Şol günler ol joşgunlydy, heleýligiň dünýäsine diýseň höweslidi. Şeýle-de ol munuň hemişe-de şeýle boljagyna ynanýardy. Indi bolsa däl durmuş tolkunlary ony bir ýerlerden tötänden öz aralaryna düşen boş çelek ýaly edip, şowhun bilen, soňra başdan aýlap urmak üçin başga bir kenara tarap uly şagalaň bilen alyp barýardylar.

Dünýä Hasaryň soragynyň biraz öz çetine degendigini mälim edip, göwnügaljylyk bilen dillendi.

— Men-ä, Hasar, «birhili» diýýäniňi... — Biraz oýurganybam ol ýene-de sözünü öňki hörpünde dowam etdirdi. — Aňjagam bolýan. Ýöne ýagdaý juda bir seniň pikir edişiň ýaly däl bolaýmasyn?

— Belki.

— Görüp ýörsüň-ä senem. Häzirki döwür öňki hiç neneňsi ýaşamadyk, eli uzadan ýerine ýetýän maşgalalaryň set müňüsini syýakdan düşürdi.

Ol bu gepi bizem şol maşgalalaryň biri diýen manyda aýtdy.

— Siziň alýan aýlyklaryňyzda ne hümmet bar, ne-de bereket. Indi telim ýylyň içidir, çagalara bir zatlar alan bolmasak, özümiň-ä öňki geým-gejimlerimiz bilen oňşup gezdik. Maşgala ýene-de özüni tutmaga şeýle mümkinçilik bolanda, nämüçin ondan peýdalanmaly dälmişik? Iller-ä gözläbem şunuň ýaly bir çykalga tapanok.

Hasar Dünýäniň özüni mamla görkezmek üçin ýagşyny, ýamany biraýakdan sürüp oturmagy bilen ylalaşmady:

— Ol nähili seniň beýle çykalgasyz ýagdaýyň barmyş?

Hasar soňra Dünýäniň maşgalanyň ýaşaaýyş ýagdaýynyň juda pese düşenligi baradaky pikiri bilen hem ylalaşman, nägile äheňde onuň sözünü böldi. Gürründe göni aýdylmasa-da, onda «maşgala aýak astyna düşdi» diýen ýaly çetiňe degýän äheň bardy. Dünýä zenan erjelligi bilen ýene özüniň mamladygyny nygtamaga çalyşdy.

— Hasar, biz isleýşimiz ýaly gowy ýaşap bilemzog-a? Ony boýun almak gerek. «Sag sagynýança, däl ogluny iki öýerer» diýleni hem bolup barýar. Seniň bu döwletniň özüni ele almanka,

daşary ýurt çemeçileri, türkmen baýlary ony paýlaşyp gutaryp barýarlar. Töweregiňe-de bir seret ahbetin. Daşary ýurtlularyň, ýerli baýlaryň elinde halk gadymky gullara öwrülip barýar. Şeýle pes bahada işgärlere zähmet haky berilýän ýer Afrikada-zatda bolaýmasa, başga ýerde barmy?! Güzeran gözläp adamlar, gör, baryp nirelerden çykdylar? Ýadyňda bolsa, soňky gezek Stambula gidenimde, bir aýala duşdum diýipdim-ä. Şonuň özi başyndan geçenleri gürrüň berdi. Ol iş gözläp gidip, türk obalarynyň birine düşüpdür. Sygyr sagýanam, kir ýuwyýanam, çagalara seredýänem şol Aýnahal bolupdyr. Islese hojaýyny ony heleý edinip ulanypdyr. Gaýtjagam bolsa dokumentlerini bermän, hak-heşdegini bermän kösäpdür. Hälem oňa öz zenan ornuny gabanan öý bikesi bir ýol bilen kömek edäýipdir. Ýat ýerlere düşüp, şeýle dowzahlardan gaçyp bilmeýän syňsyrap ýören biziň aýal-gyzlarymyz häzir, gör, näçedir? Onuň özi-de meniň günüme düşenler ýene-de köp diýip, gürrüň berýär...

Hasar Dünýäniň gepi esasy edilmeli gürrüňden gapdala alyp ugramagyny halamady. Onuň gürrüňi öz göz önüne tutan zadynyň üstünden ertesi gelýärdi. Ýöne Dünýäde, hamala, muny özüniň inçe zenan duýgusy bilen aňmak bilen, ondan oýtarlap, barha ýeňsä çekilýärdi. Dünýäniň öz aýdýan gepiniň howruna berlip, barha örç alyp barýan, bir ondan, bir mundan edýän dagynyk gürrüňi şu ýere ýetende, Hasar halamazlyk bilen çytylyp, gerekmejek ýaňka-ýaňka gürrüň hökmünde onuň gepiniň önüni aldy.

— Dünýä, ýeri-ýeri, Garaşsyzlyk bilen seniň bir işiň bolmasyn! Onuň hakyky manysyna — halk bolup, baýnap-derejelenip ýaşamak üçin, nähili zerurlyklygyna entek her ýeten düşüňibem bilmez. Ýöne, gynansak-da, häzir her kim oňa öz bähbidini arap düşüňismäge synanyşýar. Ýene bir gezek gaýtalap aýdýan, sen dagy Garaşsyzlygyň üstüne beýdip, gum sowrubam durmaly däl ahyryn. Häzir seniň özüň özüňe garşy gepleýäň. Eger Garaşsyzlygymyz alynmadyk bolanlygynda sizmi ol döwlet emläginden häzirkiňiz ýaly arkaýyn alanyňyzy alyp, satanyňyzy

satyp biljek? Öňki durmuş bolanlygynda başlyjagyň ikiňizi eýýäm döwlet kada-kanunlaryny bozujylar hökmünde hökman gözenekden garadardylar. «Kapitalistik jemgyýet» diýmegem häzirki biziňkileriň düşüňän, «her hili ýollar bilen almaly, darkaş gurup, garşydaşlary syndyryp, olaryň gabrynyň üstünde öz bähbit köşgüni gurmak bolsa, diňe özüme bolsun, il näme bolsa şol bolsun» diýip, özüni hemmelerden akyllly, hemmelerden artykmaç hasap edip ýörmegem-ä däl. Biz başga bir ýaşayyş ulgamyndan gelenimiz üçin, entek oňa düşüňändirin öýtsegem, oňly düşenemzok. Ýöne kapitalizmiň baş maksady adamlaryň bir toparyny baýadyp, beýleki topary oňa tabyn etmegem-ä bolmaly däl. Eger ol durmuşda ýol kesip, köpçüligi Gün bolup, gerek derejede çoýmasa, onda ýene-de ony Lenin ýaly döräp dünđerjek tapylar. Häzirki kynçylyklar bolsa tebigy zat, gadymy ýurt täze ýola düşüp, ýaňy özüniň ilkinji ädimlerini ädip ugrady. Aýaklanyp ugran çaga ýaly, ol hem ýöremegi ýykylyp-sürşüp öwrenmeli. Elbetde, kynçylyklar bar. Eýsem, ol haýsy döwürde bolmandy. Döwlet SSSR-den aýrylansoň, ata-enesinden rysgalyny aýran ýaş maşgala ýaly, kem-kemden özüni taplamaly. Hany, özüni bir eline alsyn, soň ol ähli zady öz ýerli-ýerinde goýar...

Özüne Hasaryň başgaça düşünenligine biraz çeti gyzan Dünýä soňra mysaly iki tarapa-da ýakyn öz maşgalasynyň durmuşyndan alyp, onuň bilen Hasary bu meselede burça gabap, özüni mamla tapmaga mejbur etjegine ynanyp, hamala, oňüne salyp, sürüp gidäýjek ýaly sürnüp, has-da otlukly gepledi.

— Oglumyz, gör, nähili derejede harby bolup ýetişdi. Ýurtda seýrek uçarman. Harby ministr derejesine mynasyp ýigit. Emma gördüň-ä, hödürlense-de, ol onuň orunbasarlygyna hem goýulmady. Eşitdim, onuň deregine geçen bir barjamly ýeriň çagasy eken.

— Sen ony nireden bilýäň?

— Bilinmez ýaly, bu ýerde näme syr barmyş? Şu gün bir zat etsek, ertir il bilýär.

— Howlukma, seniň ogluňyň hem nesibesinde bolsa, bir gün ony-da mynasybetine götererler! Eýsem, ol häzir näme

pes derejedemi? Bir bölümiň eýesi. Wagtyndan öň polkownik çinini aldy. Ilkinji iki adamyň biri bolup, Türkmenistanyň ussat uçarmany adyny alan kimmiş, şolam-a seniň ogluňdy.

Dünýä onuň pikiri bilen özüniň ylalaşmaýanlygyny mälim etdi.

— Bellärdiler — diýip, Dünýä ýene öz diýenine tutdy — Biz wagtynda ugrunda ylgaý, görmeli adamlary görüp, bermeli parasyny beren bolsak...

— Seniň gürrüňiň hökman tanyşlyk bilen şu pula direnmeli-dä!

— Ýeri, eýsem, onsuz ýol gazanýan barmy? «Bazar ykdysadyýeti» diýmek «hemme zat bazara salyndygy» diýmek. Puluň bolmasa, bu bazarda asyl bitiren goşuň bolmaz. Hakyňy aldyranam, malyňy böldürenem sen bolarsyň. «Derdimiň baryndan beter garyplyk» diýip, şahyr ýöne ýere ýanan däl-dir-ä. Şükür, ers-mers bolşup, agtyklaram ýetişip gelýärler. Hany, olary häzirki ýagdaýda puluň bolmasa, okat-da okadyp bilseň. Zehinli bolanda näme?

— Gapyşdyrmasana!

Dünýäniň özüni batyp barýan, ozal gurply maşgalanyň halasgäri hasaplamagy Hasara ýaramady. Onuň barha howalanyp, üste sürnüp aýdýan geplerinde «Sen-ä erkek bolubam maşgalany ýol kesip, gowudan-gowy ýaşadyp, gönendirip oňarmadyň, gezegi heleýiňe berdiňmi, indi isleseň-islemeseň, şonuň edeni bilen bolmaly bolarsyň» diýen tekepbir äheň bardy. Onuň aýlap-öwrüp aýdan gepleri ýene bir-de haýsydyr bir edilmesiz uýat etmiş edip, indem ähli başarnygyny jemläp, özüni aklap, heleý nadaralygyny tutup durmagy ýatladýardy.

— Bu ýagdaý seni kanagatlandyrýanam bolsa, meni kanagatlandyranok. Durmuşa düşüňäň akyldarlar «Rysgal-döwlet ýolbarsyň agzynda bolsa-da al!» diýmänmi näme? Meniň barly adamlaryň hatarynda bolup, gözlän zadymy tapyp, isläp zadymy alyp, ýalkap-ýalkanyp ýaşasym gelýär.

Barly adamlaryň diňe bir ýaşaýşy däl, hatda dynç alyşlary-da başgaça. Olar gidip, maşgalalary bilen Antalýa, Italýan

kenarlary ýaly arzyly ýerlerde, kaşaň köşklerde dynç alýarlar. Biziň çagalar bolsa, heniz-henizlerem deňze gidenlerinde, şol köne külbelerde oňnut edýärler.

Dünýä deňiz boýundaky maşgalanyň atasynyň çagalaryna niýetläp guran öýüne göwnüýetmezçilik edende, Hasar ýene-de saklanyp bilmedi.

— Dünýä, hemişe ol ýer saňa ýaraýard-a?

— Indi şeýle ýerlerde diňe özüni oňarmaýanlar dynç alýarlar.

Mähriban kakasy, öz çagalarynyň ol ýerdäki bagtyýar pursatlary ýadyna düşüp duranlygy üçin, Hasar Dünýäniň bu maşgala mukaddesligine dil ýetirmegi onuň çetine degdi.

— Bes et, Dünýä! — diýip, gahar bilen ganyny gaçyryp, elini lapykeç silkip, ýerinden turanyny Hasaryň özem duýman galdy. — Bolduň meniň başyma ederini bilýän kişi!

Hasar Dünýä meselesinde suw siňrikden geçenini howatyrlynybrak pikir etse-de, onuň şeýledigine asla ynanasy gelenokdy. Ýöne Dünýäniň aýlap-dolap diýip, eňterip duran bu gepleri onuň göçgüniniň bəri-bärde däldigini görkezýärdi.

Onuň baýamsyrap, bu bolşy bolsa Hasaryň hut şol howpurganyp gorkan zadyny, Dünýäniň telekeçilige ulaşyp, öz aýallyk borjundan, maşgalanyň mähriban eneliginden daşlaşanlygyna, başga bir dünýä juda imrinip, ýat adama öwrülenligine şaýatlyk edýärdi.

Hasar şu pursatda hyýalynda özüniň nädip bu ýagdaýa düşüp ýörşi barada biraz geň galyjylyk, giçki puşman bilen oýlandy.

«Beýle bolaram öýtmedim-dä, indi bolsa ol, gör, nireden urup çykdy. Ýogsam işläýsem diýende, «Öýüň, agtyklaryň bilen bolubersen-aý» diýäýenimde näme bolýardy. Göwnüni bölmänkä, näme etsem, şol wagt etmeli ekenim. Bu ýaşda heleý, onda-da Dünýä üýtgär diýip, kimiň kellesine geler!? Indi bolsa bu oslanmadyk zat hakykat. Häzir ol öňki öý aladalary bilen buýsançly, şadyýan sözleşip, oglunyň-gelniniň, ejesidir adamsynyň çir-çytyr yhlasynada bolup ýören Dünýä däl.

...Arslan-a başda: «Däde, ejemiň işlemegi hökmanmy näme?» diýip, sypaýyçylyk bilen aýtdam-la. Ol ejesine menden belet eken, şeýle bir ýagdaýlaryň bolaýmagynyň mümkinligini aňan borly. Iň erbedi-de, Dünýäniň birhili-birhili bolup, özümiden daşlaşyp barýanlygyny il biräýýäm duýan bolsa-da, biziň henizem ony duýdurmajak bolup, aýybymyzy ýapandan bolup ýörmegimiz. Eýýäm bu ýagdaýdan Arslanam habarly, gelnem bilýändir, ejemem aňandyr, göwnüne bir zatlar getirip, olam gidende, hapa bolup gidip-dä...

Şu güne çenli Hasar Dünýä bile ýaşaşan otuzdan gowrak ýylyň içinde bir-birlerine hiç wagt agyr gürrüň aýdyşan adamlar däldiler. Elbetde, är-aýalyň arasynda käte-käte ownujak öýke-kine bolmanam bolmazdy. Ýöne olam ertiriň kölegesi ýaly, uzak dowam etmezdi, biraz wagt geçip-geçmänkä, Dünýä Hasaryny küýsäp, onuň işden gaýdyp gelerine sabysyzlyk bilen, ýol gözläp garaşyp ugrardy. Ol gelen wagty bolsa, gapynyň önünde onuň boýnuna gol salyp gujaklardy. Öýke-kinelerini unutmak üçin, olara bir-birleriniň gujagyna gowuşmak ýeterlikdi.

Dünýä häzir gep nygtap, Hasar bilen aýdyşyp ugran mahaly, hamala, arkasyny almaga gelene meňzäp, onuň hyýalynda Annawyň hondan bärisirän bolup duran keşbi peýda bolupdy. Annawyň keşbiniň makullaýjylyk bilen arkasyny alyp durşy Dünýäniň Hasar bilen bolýan barlyşyksyz gürrüňine hem häzir barha meçew berýärdi. Şol barmana-da ýüregi çişen Dünýäniň indi mundan artyk Hasar bilen ýaňka-ýaňka gürleşesi gelmedi. Ol bu ýagdaýdan başyny alyp çykmak üçin, göwnüne deglen hökmünde aglamjyrap, heleý nadaralagyna tutduryp ugrady:

— Bu ýumrulmyş öýe geler ýalymy? Bir gün arkaýyn dem-dynç alaýyn diýip irräk gelseňem, ine, eşidýän gürrüňiňem şu-da...

Soňundan ol tasanyp, ýatylýan otaga geçdi. Yzysüre-de: «Seniň ýüzüňem göresim gelenok, özüňem» diýýän manyda yzyndan gapyny hem şarka ýapdy.

Hasar şundan soň Dünýä bilen düşünişilip edilen gürrüňiň bolmajagyna däl, hatda şundan soň hiç hili gürrüňiň bolmajagyna hem düşündi.

Bu bolan gürrüň Dünýäniň söwdasyz, Annawsyz durmuşy göz önüne getirip bilmeýänligini, näbelli bir güýjüň ony barha şol tarapa çekýänligini görkezdi. Onuň bolşy Hasaryň: «Indi Dünýäni elden gidiren bolaýmaýyn?» diýen howpurgandyryjy pikirini doly tassyklaýardy.

Elbetde, bu gürrüň düşnüksizräk görünýän bolsa-da, ol düşnükli bolupdy, asla munda düşünişip-düşünmez ýaly, syr bolup duran zat hem ýokdy. Dünýäniň sözleri öýi onuň öňki durmuşy bilenem höwesiniň ýoklugyny görkezýärdi.

Emma bu zatlaryň uzak bolmadyk wagtyň içinde nädip beýle bolup bilýänine welin, Hasar näçe oýurgansa-da, wagty bilen düşünişip bilmedi.

Hasaryň şu pursatda ýekeje islegi bardy, ol bu zatlaryň hakykat bolman, düýş bolmagyny, oýanan wagty ýene-de Dünýäli, döwletli döwranyndan gelip çykmagy arzuw edýärdi, emma bu hakykatdy, onda-da ýaňy agdarylyp-dünđerilip, bat alyp, barha dartylyp-çekilip barýan hakykatdy.

Dünýä nägile halda aglamjyrap çykyp gidensoň, Hasar jaýda ýene birsalym içini hümläp ýeke galdy. Bolmasy işiň bolanlygy düşnükli boldy. Dünýäniň öýdeligine seretmezden, ilkinji gezek Hasaryň onuň ýanyna aýagy çekmedi. Ýatmaga goňşy otaga geçdi.

* * *

Hasaryň düýnki gürrüňden soň, bu öýde galasy gelmedi. Ozal iki başlary üçin hanwar bolup, giň görünýän öýi indi oňa dar göründi, hemem ol türme diwarlaryna meňzäp sowukdy, ýakymсыzdy. Onuň nirä-de bolsa bir ýerlere başyny alyp gidesi gelyärdi. Ertir irden her kim öz ýatan yerinden örüpdü. Çaky, gürrüňiň gutaranlygy bularyň ikisi üçinem düşnükli bolan bora

çemli, olar özleriniň är-aýaldyklaryny ýatlaşyp, gije hem birbirleriniň göwünlerini görmäge synanyşmadylar.

Öňünden çykylmagyny halamadyk Dünýä ertir irden, heniz jahan ýagtylyp-ýagtylmanka öý bikesi hökmünde öýüň habaryny hem alman, geýnip, ýatan jaýyndan torsarylyp-tasanyp çykyp gitdi. Hasar yzyndan seredip, onuň bulaýlap barýan guýrugynyň bir bölegini sähelçe görüp galdy. «Gitdi, syrtyňy kakyp...» diýleni boldy.

Dogrusy, indi şeýlelik bilen bu öýde galarlygam galmady.

Hasar endigine görä, irden bal bilen bir kâse gyzgyn çayy owurtlansoň, öýüň içinde oýurganyp, içini hümläp aýlanyp ýörüşüne howlukman, geým-gejimlerini toplady, ýeneki özüne tagallyk gerek zatlaryny ýatlap, olary hem duran ýerlerinden tapyşdyryp alyşdyrды, rejeläp iki sany çemodana salyşdyrды. Maşgala albomyny agtaryp, ondan-da agtyklarynyň, ogul-gyzynyň suratlaryny alyşdyrды, iň soňundan Dünýä bilen bile düşülip, ulaldylyp asylyp goýlan suraty aldy-da, onuň gapdalyndan özüni bölüp aýryp, beýleki bölegini, öwürülip ýeňse ýanynda duran diwanyň üstüne atdy. Ol ýany bilen aljak zatlarynyň hemmesini eltip maşynynda ýerleşdirensoň, öwürülip ýene-de yzyna geldi. Aýlanyp, içerde oda-suwa sebäp bolaýjak ahmallyklaryň ýoklugyna göz ýetirensoň, öý içine ýene bir gezek hasratly nazaryny aýlap, hapa bolup, ümürläp oturdy.

Ol şu pursatda haýsydyr bir güýjüň özüni goýbermejek bolup, synyndan çekýänligini duýdy, ýöne ol bu güýjüň nämeligini oňly bilmeşe-de, onuň Dünýäniň yhlasy dældigine welin düşünişdi. Hemişe ony öýe çekýän güýç Dünýä bilen bagly bolardy, soňra-da muňa çagalaryň, agtyklaryň mährem dürli döwürlerde goşulyşyp, durmuş ýyl-ýyldan ýaýraw tutup süýjäpdi, öý islegli-arzyly mesgene öwürülipdi.

Hasar ýerinden turansoň hem öýünden gidibilmän, yzyna köwejekläp esli durdy. Çagalaryndan, agtyklaryndan aýra düşjeginiň pikirini eden wagty, hamala, bu ýagdaýyň agramyny

şu pursatda duýan ýaly aşaky dodagyny biygtyýar münküldedip, birden bozuldy. Pikirinde bolsa Dünýä onuň ýüzüne ýaman algyly ýaly sürnüp, dyzanyp seredip durdy. Ol öz öýüniň gapysyny, ony iň soňky gezek gulplaýanlygyny ýatlap ýapyp durka hem göwnüne ýene birsalymdan yzyna gaýdyp geläýjek ýaly duýgyny başdan geçirýärdi.

Hasar soňra Dünýä stoluň üstünde gysgaça hat galdyrdy.

Dünýä, men gitdim.

Çagalarymy, agtyklarymy görmän nähili oňjagymy bilemok. Olary juda göresim geler. Ýöne diýnki gürründen soň düşündim, men geçmesem, sen menden bireýýäm geçen ekeniň. Indi maňa-da bu ýerde galmagyň geregi-de ýok, manysy-da. Biz, gör, niye ýyllar gowy ýaşaşdyk, ilň gözi gidýän döwletli maşgalasy bolup, mynasybetli ýaşaşdyk. Belki, bu-da maňlaýda bar zatdyr-da... Çagalaryň bu meseläni özleri çözerler, ýöne seniň bu bulawaçlygyň maşgala bile bagly bir belanyň başy bolmasa-da men kaýyl. Çagalar üçin, özüň bilen ýaşan bagtly günlerim üçin, men saňa minnetdar. Senem menden razy bol!

Hasar.

Hasar ýantorbasyny göterip, maşynynyň ýanyna gelen mahaly, ýaňyrak dogan Günün altyn bölegi ýaly ýalpyldap, göz gamaşdyryp asmana göterilip barýanyny gördi. Älemi indi bireýýämdan bäre güýz eýemsirenip oturany üçin, onuň kem-kemden artyp barýan çygy-çigregi-de ýetik bardy. Töwerekdäki agaçlaryň, jaýlaryň daşyna aýlanyp ýörene meňzäp, şemal el-ýüzüni özüniň sowukdan gelen ýakymсыz eli bilen sypalaýardy.

Hasar maşynyny sürüp, ýüzugra Dünýäniň atasy öýüne, maşgalasy bilen hoşlaşmaga gitdi. Agtyklarynyň: «Ata-da, ata!» bolşup, öňünden çykyşlaryny ýadyna saldy. Olardan bölünip gidip barýanyna ýüregini ezip gynandy.

Bagtyna agtyklary, gaýynenesidir gelni-de öýde eken. Onuň häzir göräýenini kem görmeýän adamlarynyň arasynda ogly Arslan, durmuşa çykan gyzy çagalary bilen ýokdy. Arslanyň

säher bilen çykyp gidip, indi bireýýämden bäri iş aladalarynyň ugrunda bolup ýärenligini ol bilýärdi.

Hasar içki sarsgynyny duýdurmazlyga çalşyp, agtyklary bilen, mümkin boldugyndan, öňküleri ýaly şüweleňli gürleşdi, olaryň boýuna, diline guwandy. Çay içesi gelmese-de, gaýynenesiniň göwni üçin, uzadan çayyndanam birki kâse içdi. Gürrüň arasynda bolsa, özüniň işe — Balkana geçirilenligini aýdyp, aladaly gelmeginiň habaryny berdi.

Garra bu gep ýaramady. Ol bu ýerde başga bir gepiň bardygyny syzyp hopugdy. Endiräp, Hasaryň ýüzüne gorkuly seretdi. Dünýäniň bolşy indi bireýýämden bäri göwnüne ýaraman, onuň özüni-de alada goýup, iňkise gidirip ýördi. Ene Hasaryň işe geçmeginiň sebäbiniň özge bir sebäp däl-de, gyzy bilen baglydygyna düşündi. Onuň gözünden bir bölek göz ýaş paýrap gitdi.

— Çagalaram äkitjekmi?

— Ýok, özüm gidýän...

— Meniň sizden özge zadym ýokdur, oglum... Meniň oglum-da sendiň, döwletli döwränym-da. Dury günüňizi görüp, guwanyp ýördüm. — Ene gözýaşyny başyndaky atynan atynjasynyň etegi bilen sylp, durup bilmän ýene-de aglady.

Hasar garrynyň hemme zatdan habarlydygyna düşündi. Hasar Dünýäniň öýe darap ýa-da telefonda ejesine ýagdaýy aýdanlygyny pikir etdi.

Garry Hasar ugrajak wagty ony agtyklary bilen maşyna çenli yzyndan galman ugratdy.

— Gatnaşygy kesmäh, çagalaryň «sen» diýşip, bökeleşip durandyrlar — diýip, ýene-de bir gezek onuň bilen özüçe hoşlaşdy.

Ene ýüreginiň öýüň başyndan inen apady tutuş süňni bilen syzyp, elheder alanlygy belli boldy.

Hasar agtyklarynyň hersi bilen hemişeki uzak ýere gidendäkisi ýaly gujaklaşyp, mylatatlaşyp, mähirli hoşlaşdy. Soň ol maşyn başyna geçdi-de, özüne el bulaşyp, ak ýol arzuw

edişip duran, dünýädäki iň ýakyn adamlaryndan daşlaşyp gitdi. Şäher köçelerini yzarlap, birsalym sürensoň, aýlaw ýola ýetdi-de, ondanam maşynynyň ugruny Balkan tarapa öwürdi. Birmeýdan maşynyny öz maýdalyna sürüp, şäheriň çetine çykansoň, Aşgabat bilen hoşlaşmak üçin, bir beýigräk ýer ýetende, maşynyny saklady. Maşyndan düşüp, yzda galan şähre seredip, onda geçen gowy günlerini küýseg bilen ýatlap, esli wagt dalmynyp, gaýdan yzyna seredip durdy. Şu pursatda Aşgabat oňa öňküsinden-de has gowulaşan, mähribanlaşan ýaly bolup duýuldy. Ýüz öwürüp gidip barýan durmuşynyň yza dönüp, çalyň eteginden tutaýasy geldi...

Ykbal oýny köp bolarly, gör, onuň sazlygy, erbetlige, bulaşyklyga öwürüp edibersini! Bu dert Hasary yzyna düşürüp, ony indi nirelerden çykarar. Nireden tapyp, nirede ýitirjekligiňi, eýsem-de bolsa, öňünden bilip bolýarmy näme?!

Onuň ýeňlen goşunyň serkerdesi ýaly, egnini sallap gaýdyp gelmegine, ýeri, il nähili serederkän indi muňa? Ýöne onuň gelmegine kim nähili seretse-de, onuň bala-çagasyndan aýrylanyna gynansa-da, ejesi welin görüp doýmazy oglunyň öz gözüniň alnyna gelenine begener. Birem tolkunyp, deňiz begener. Hemişekisi ýaly, tolkun ganat-periniň üstüne mündüräýjege meňzäp, höwes-hyjuw bolup, owsunyp onuň öňünden çykar. Hasar şonda ýene-de bir gezek öz arzuwy — tolkunlaryna gowşanlygyna ynanar.

Hasar Aşgabat bilen hoşlaşyp, täzeden ýola düşen wagty Gün eýýäm syçrap, al-asmana göterilipdi. Ol maşynyny birsalym gorgunyna sürensoň, bir öwürümde öwürlip, yzyna sereden mahaly şol Günüň indi maşynynyň yzy bilen kowgy bolup, ýetip gelýänini gördi.

* * *

— Eý, waý, gyz, sen näme muny maňa aýdaýmansyň — diýip, jorasy Gülendam jaň edende, Dünýä onuň sözleri biraz kineli hem nägile eşidildi.

Dünýä birbada jorasyna özüniň nämäni aýdyp, nämäni aýtmanlygyny ýadyna saljak bolup oýurgandy. Aslynda ol bu gün Gülendamyň jaňyna hem garaşmady, olar dünüň özüde jaňlaşyp, şu hepdäniň altynjy günü öýleden soň duşuşyp, endamlara bal çalşyp, süýjeşip, saunada buga oturyp, hezil edinmegi dilleşipdiler. Şonuň üçinem bu garaşylmadyk jaň, özi-de münkürlük garnuwly düşnüksiz ahwalat boldy. Dünýä wagty bilen ol aýdaýmaly zadynyň nämeligine göz ýetirip, aýgyt edip bilmänsoň, biraz geň galýanlygyny mälim edip, jorasynyň özüne sorag bilen ýüzlendi:

— Ýeri, gyz, beýle göwün edip, tasanaryň ýaly, saňa näme aýdylmanmyş?

— Ýeri-ýeri, mönsüremesene, Dünýä Aýnazarowna! Bu telefon gürrüni däl. Gel, gowusy, şu gün, günortan iki jora bolup, bir ýerde naharlanaly. Wagt taparsyň-a?

— Tapylar.

— Onda gepleşdik, meniň işimiň golaýynda, çolaja ýerde bir kafe bar, gel, şonda duşuşaýaly. Jaň edip, stol taýynladaýyn, sen geliber şoňa!..

Günortan iki zenan eýýäm süýnüp-sarkyşyp, üsti naznygmatty stolun başynda otyrdylar. Gülendam:

— A gyz, seniň adamyň, maňa diýşiň ýaly, ýöne bir harby bolman, ol juda ussat lukman bolsa näme?! Näme, tanyşdyraýanynda ärjagazyňy eliňden alaýaryn öýtdüňmi? — diýip, aralygynda şalaýyn ýylgyryp, degşibem goýberdi.

Gülendam Hasaryň öz doganynyň ogluny operasiýa edip, ony agyr dertden ussatlarça alyp çykanlygyny minnetdarlyk bilen ýatlady.

Dünýä jorasynyň ony-muny ýatlamak bilen, näme diýjek bolýanyna düşüňip bilmän, gürrüniň Hasaryň töwreginde köwsarlaýanyndan çen tutup, onuň nireden gelip çykjagy barada pikir edýärdi. Gülendamyň sözünü bölmän dymyp oturdy. Ol Hasary tarypa ýanap, gürrüňine başlan wagty, Dünýä elindäki çarşakdyr pyçagyny, tarelkasynyň gyrasyna ýaplap, iýmesini

togtadypdy, indi bolsa gapdalyndaky ýarpa ýakyn dolulykdaky sokly stakany göterip, dodagyny sähelçe ezenden bolup, jorasynyň gepiniň manysyny tirip otyrды.

Hasaryň adynyň tutulmagy onuň geçen hepdede bolan, onuň bilen bagly, şeýle-de juda bir ýatlasy gelmeýän zatlaryny ýatlamagyna sebäp boldy. Maşgala muny başga hiç kimden däl-de, Hasaryň gitmegini başgaça ýaşamak isläp, adamsyna garaýşyny üýtgeden heleý hökmünde Dünýäden görýärdi. Ogly onuň bilen gepleşmeýärdi, görse ýüzüni kese sowýardy. Ejesi oňa ömründe ilkinji gezek, ony ene hökmünde dogran gününe nälet okap: «Wah, ganjyk, beýdip bizi masgara edeniňden, çaga wagtyň, gyzamyk, gökbogma bolup, ölüp gitseň bolmaýamy!?» diýip, aglap käýinýärdi. Gowulykdan doly öý indi onuň üçin dowzaha dönüpdі.

Gülendam «Näme maňa aýtmansyň?» diýse, «Ol şuny dagy eşidip ýörmükän? Erbet habar tiz ýaýraýar» diýenleri, biz öz ýanymyzdan muny heniz özümüzden başga hiç kim bilenok diýibem ýörüs, gör, onuň bir başy nirelerde eken? Bu-da ýegeni gutulyp, haýyr tapany üçin, indi Hasaryň arkasyny aljak bolýan borly» diýip oýlandy. Biraz geň galdy. Gülendam gürrüňine berlip, öz tanyş lukmanynyň kömegi bilen baryp, Hasara içi pullu bukjany berip, minnetdarlyk aýtmakçy bolanyny, özüne hödürlenen para-peşgeşi görüp, onuň ürken at ýaly allaniçigsi bolanyny, ol ýerden özüniň düşünişip bilmän, ýüzüne urlan ýaly bolup gaýdanyny aýtdy.

— Görüp otursam, ol bendäniň bukjany görüp, howpurganmasynyň öz sebäbi bar eken. Muny maňa işimi bitirip bilmän, onuň ýanynda lapykeç, öýkeli gelenimde tanyş lukmanym gürrüň berdi. Görsem, ol şol wagt para-peşgeş bilen bagly bir töhmede ulaşyp ýören bolsa näme! Şol günlerem ony ýok günäsini boýnuna goýmak üçin, häli-şindi sülçi ýanyna çagyryp ýören eken. Meniňkem onuň üstüne urna diýleni bolupdyr. Süýtde agzy bişen suwy üfläp içmän, nätsin onsoň —

gürrüň şu ýere ýetende, Gülendäm ýene nägilelik bilen ýylgyryp, Dünýä tarap seretdi — Adamyň dagy şeýdip heläk edilip ýörenini maňa aýdaýmaly ekeniň-dä! Dünýä göwündeşlik üçin, eginlerini gysyp, syr bermezlige çalşyp, ýylgyrmaga çalyşdy, emma onuň ýüzünde ýylgyrma bolmady, ol jorasynyň ýüzüne göni seredip bilmän, ondan nazaryny gizledi. Aslynda bireýýäm bilmeli zadyny — Hasaryň sykajaga salnyp ýörlenini onuň özi şu wagt eşidip otyrdy.

— Menem muny: «Şeýle gowy lukman heläk edip ýören ekenler» diýip, Garabaşowa aýtdym. O-da şeýle adamyň horlanýanyny halamady. Oturan ýerinden baş prokuroryň göni özüne jaň edip, oňa: «Indi gaýdyp, sülçiň şonuň töwereginde görünmesin» diýdi. Şol günün ertesem baş prokuroryň özi oňa: «Ýaşuly, siziň diýeniňiz dogry eken, sülçiniňem, onuň başlygynyňam pirini kädä gabandyryn» diýip, jaň edip aýdypdyr.

Dünýä öňüne getirilen nahary öňem-ä şeýle bir işdämen iýip baranokdy welin, bu zatlary eşidensoň, onuň işdäsi hasam kesildi.

Bu töhmet derdiniňem Hasara özi bilen bagly derdiniň üstüne goşulyp, urna bolanlygyny pikir etdi. Ýöne ol Hasaryň düşen ýagdaýyna indi öňküsi ýaly içgin, ýürekden düşünip bilmeýänligini, ol barada aýdylan zatlaryň ýakyn bir adamsy barada aýdylman, hamala, keseki hakynda aýdylýan ýaly, özüne ýiti täsir etmeýänligini hem duýdy.

Gülendamyň soňky gürrüňinde: «Menem lukmanyň eden ýagşylygyny beren pulumy almasa-da, başga bir ýol bilen ýanyşdyrarn» diýen gönençli pikir bardy. Onuň edilen ýagşylygy ýanyşdyranlygyna buýsanýanlygy görünýärdi.

Joralar nahardan soň ikiçäk gürleşip oturyp, kofe içdiler.

Dünýä adamsynyň özünden elheder alyp, öýüni, işini taşlap gidenligini gürrüňçilik wagtynda telim bir ýatlan-da bolsa, hamala, muny hemişelik syr hökmünde saklaýjak ýaly, jorasynyň ýanynda bu barada dil ýarmady.

* * *

Hasaryň hany-manynyň galdyryp, dogduk deresi Kransawodskä gidenine birki aý geçensoň, bir gezek Dünýä öýleriniň golaýyndaky bazara sowlan mahaly ol derwezesiniň agzynda özüniň köne tanyşlary —daýysy Kakawdyr onuň keýwanysy Jahana pete-pet geldi. Olar elleri sumkamydyr paketli bazardan aljak zatlaryny alyp, onuň derwezesinden çykyp gelyärdiler. Köne tanyşlar aýak üstünden bir-birleri bilen saglyk-amanlyk soraşyp durdular. Esasanam, Dünýä bilen Jahan gepleşdi. Kakaw Dünýäniň salamyny göwünli-göwünsiz alansoň, biraz olardan bölünip, gapdala çekildi. Şol ýerde elinden, ýüküni düşürmän, aýalaryň gürrüňlerini tizräk gutararyna garaşdy. Mahal-mahalam düýrügip durşuna aýalyňa: «Munuň bilen dagy beýdip gürleşip durup» diýen ähende, nägile halda talaply bir zatlar hem diýerli görüldi.

Dünýä hemişe duşan ýerinde özi bilen gadyrly hal-ahwal soraşýan daýysynyň häzir nämüçin sowuk-sala bolmagynyň sebäbine aňry ýany bilen düşünyärdi. Maşgalada agzalalyk döränini eşidip, bu nogsanyň önüni alyp bolar diýen tama bilen janköýerlik edip, onuň ýanyna töwela maslahat bilen ilkinji gelen Kakaw bolupdy. Entegem är-aýala düşünişmäge bir pille diýip, hasap edýänligi üçin, ol Dünýä: «Işň maşgala durmuşyňa içgin täsir etmeýän bolsa, geç onda onuň peýdasyndan» diýibem, janköýerlerçe talap bildirenem ýene-de şol bolupdy.

Uly baýlygynyň yşgyna düşen Dünýä şonda oňa: «Daýy, indi giç!» diýip, işiniň töweregindäki diňe özüne mälim bolan ýagdaýlary ýatlamak bilen, maşgalanyň şeýle bolmagyna özüniň beýle bir gynanybam barmaýanlygyny oňa aňdyrypdy.

Töwellasy alynmadyk Kakaw muny Dünýäden gaty görüpdü. Hasary gowy tanaýanlygy üçin, bu meselede belanyň körügininiň öz ýegençisindedigini ol gowy biýlärdi. Şonda bári birki aý geçen-de bolsa, hemişe wagtal-wagtal Dünýälere baryp, onuň ejesi bilen saglyk-amanlyk soraşyp durýan-da bolsa, şol günden soň, Kakaw olaryň gapysyndan garamandy. Hatda «Kakamyzyň giden gününe sadaka berýäs» diýlip, çakylyk edilende-de ol

gitmändi. Has takygy, indi ol gapa Kakawyň aýagy çekmeýärdi. Yogsam şu wagta çenli ol Dünýäleriň öýüne märeke üýşse, oňa ilden öň baryp, hemmelerden soňam ol ýerden gaýdyp ýören adamdy.

Öýümüz golaý diýlen ähende özlerini Dünýäleriň özlerini göwünjeňlik bilen öýlerine çagyrylmagyna seretmezden, köne tanyşlar onuň bilen «Bararys, göreris» diýşip, mümkin boldugyndan, sypaýyçylyk bilen hoşlaşdylar.

Dünýä birazdan bir sebäp bilen ýeňsesini gözlän mahaly Kakawdyr Jahanyň özünden ara açansoň, hol beýlede gollaryndaky ýüklerini düşürişip, bir-birleriniň ýüzlerine dikanlaşyp, gyzgalaňly gürrüňleşip durandyklaryny gördi. Dünýä olaryň seslerini eşitmese-de, köne tanyşlarynyň gürrüňleriniň, elbetde, özi baradalygyna welin düşündi. Beýle gyzgalaňly, onda-da ýol üstünde başga kimiň gürrüňi bolup biljekmiş, eýsem.

OGUL

Hasar Krasnowodskä — öýlerine gelen gününüň ertesi irden deňiz boýuna gezelenje gitmäge hyýallanyp, geýnyp durka yzly-yzyna iki gezek telefon jyňňyrdady. Hasar telefony göteren wagty aňyrdan basyksy, aladaly tanyş ses eşidildi.

— Däde, özüňmi?

Hasar oglunyň sesini tanady.

— Hawa!

— Däde, salawmaleýkim, enem gurgunmy? Agam dagam sag otyrlarmy?

— Şükür. Sen ýaman irläpsiň-le, saglykmy?

Hasar gaýdanda kiçi agtygy üç-dört günden bäri gyzymsyrap, sanjym alyp ýördi. Şonuň üçinem ir gelen jaňdan çen tutup, ol: «Dümew şony heläk edýän bolmasyn?» diýen pikir bilen alada galdy. Arslanam kakasynyň sesinden onuň körpäni ýatlanyny aňdy hem ilki syrkawyň ýagdaýynyň gowudygyny, özüniň onuň üçinem jaň etmeýänini aýdyp, kakasyny arkaýyn etmäge çalyşdy. Soňam:

— Däde, gidiberen ekeniňiz?! — diýip, biraz pessaý aladaly ses bilen Hasaryň özüne ýüzlendi.

— Hawa... — Hasar gysga jogap berdi.

— Men işdedim... Öýe gelip, «Dädem gelmedimi» diýsem, mamam aglap aýtdy...

— Şeýtmeli boldy-da, oglum!

Ol bu jümläni maňa düşünersiň diýen terzde kynlyk bilen aýtdy.

— Hawa-da — diýip, Arslan başga diýere zat ýoguny mälim edip, uludan dem aldy. Biraz dymyp, oýurganyp ýene-de dillendi: — Däde, men baryp gaýdaryn!

— Azara galma. Meniň öýden gaýtdygym sizden ýüz öwürdigim däl-ä, oglum! Men sizsiz oňubam bilmerin...

— Men bararyn, däde... — diýip, Arslan galan zatlary şonda gürleşeris diýen manyda ýene bir gezek gepini tekrarlap, kakasy bilen hoşlaşdy.

Hasar deňiz boýuna aýlanyp, gezim edip ýörkä, Arslanyň ahmyrlydan, aladaly sesi henizem onuň gulagyndady.

Agşam deňiz depesine göterip bilen garamtyl çal ümrüni göteren eken. Oňa indi deňiz hem diýer ýaly däl, ol aşagy otly burugsadyp, depesine bug göterip oturan äpet bir gazana öwrülipdir. Wagtal-wagtal balyk kombinaty tarapyndan gäminiň günleş, tanyş sesi eşidilýär. Şeýle ümürlü günlerde seýnerler hem maşynlaryň garaňkyda ýöreyişleri ýaly, çyralaryny ýakyp, hüşgärligi elden bermän ýüzýärler.

Ümür-dumanly deňiz gussaly hem nämedendir bir zatdan göwni galan ýaly, öýke-kineli görünýär. Uzakly gije deňiz göwsünde dünýäniň çar tarapyna çabrap gezen tolkunlaryň köpüsi indi belli bir derejede karar tapyşyp, ümür ýapynjasynyň aşagynda ýygrylyşyp otyrlar.

Hasar gämi sesini eşiden mahaly ümür içi bilen kenardan bölünip ýüzüp barýan ak gämini göz önüne getirdi. Arkada heniz ukudan oňly açylyp ýetişmedik, dag gerişleriniň etegini aralap oturan şäher hem häzir öz ýüzüne nikap çekene meňzäp, çañjaryp, ümürläp görünýär. Şäher adamlaryna «Lagar düşen gämiler» mesgeni hökmünde belli bolan bu kenar Hasaryň hem çagalyk ýyllarynda höwrügen, oýnap-gezen ýerleriniň biridi.

Bu ýerde tukat kenary mesgen edinen ululy-kiçili, sandan galan gämileriň birnäçesi labyr taşlana meňzeşip, zeňleşip, reňklerini düşürişip oturdylar.

Ürç edip bu ýere oýnamaga gelýän Hasar ýoldaşlary bilen şol günler bu gämileriň haýsy biriniň üstüne münse, özüni şol gäminiň kapitany saýýardy. Alys bir ýerlerden ýüzüp, mähriban kenara gaýdyp gelýänligine ynanýardy.

Ol talyp ýyllarynda hem gelip, goşlaryny goýup, ejesine görnüp, öýlerindäkiler bilen saglyk-amanlyk soraşanson, öz söýgüli kenaryna howlugardy. Munuň nämüçin şeýle bolýanyny bilmese-de, ol haýsydyr bir güýjüň özüni şu kenara hemişe çekýänligini syzýardy.

Öýlenen günleri ol Dünýäni höwes bilen bu ýere — öz söýgüli kenaryny görkezmäge, umman dünýäsine gatmaga

getiripdi. Onuň öz töwereginde hezil edip, suw perisi bolup ýüzüp ýörenini synlap, deňze ýanaşan zatlaryň özboluşly mana, gözellige öwrülýänini görüp buýsanypdy.

Önülip-ösülip, çagalar bilen dagy gelnip ugralansoň, deňze bolan höwesi has-da artypdy. Şol günler Dünýä bu ýerde çagalary bilen jüýjelerini yzyna düşürip, olara suwda ýüzmäni öwretmäge gelen sona-gaza meňzeýärdi.

Hasar deňze iň soňky gezek iki agtygy — ogly Arslanyň ogullary bilen şu tomus gelip, iki hepde bolup gidipdi.

Hasar «lagar düşen gämileriň» önüne ýeten wagty aýak çekip, göni öz alnyndaky indi bireýýämden bári duran, daşyna çalnan reňki sypyrylyp-soýlan gämide syn saklap, onuň täze döwürleri tolkunlar bilen deňine ýakalaşyp gezen bagtly günleri bilen baglap oýurganyp durdy. Indi köwsarlaşyp, deňiz depesinde sürülenişip ýören ümür ulgamlary kowçum-kowçum bolşup, Hasaryňam töwereginde aýlanyşyp ýördüler.

Nämüçindir bu başyny dik tutup duran gämi oňa töwerekde beýleki gämileriň hem barlygyna seretmezden, aýratyn saýlanyp ýalňyz göründi.

Gämileriň arasynda aýlanyp, şalpyldap, olaryň diwarlaryna süýkenip urulýan tolkunlaryň bir bölegi kümüşsow öwsüp, bulanjyrap görünýärdi.

Hasar birsalymdan kenardan daşlaşyp, bir sebäp bilenem ýene yzyna gözlän mahaly ýaňky ýalňyz gäminiň ümür-dumanyň içi bilen salgym bolup, öz yzyndan ýüzüp gelyändigini gördi.

* * *

Hasar maşgalasy bilen bagly pikirlere berlip, tüsseläp-köräp ýörşüne henizem özüniň döwletli döwranyndan geçip, yzyna — öýlerine gelenine doly ynanyş bilmeýärdi. Onuň göwnüne ol hemişekisi ýaly öýlerinde birnäçe gün myhmançylykda bolansoň, ýene-de yzyna dolanyp gidiberjek ýaly alasarmyk

duýulýardy. Ýene birde bolsa, ol aýlanyp gelip, öz durmuş gämisiniň kenardaky «lagar düşen gämileriň» töwereginde bir ýerlerde hemişelik labyr taşlanlygyny pikir edýardi. Ejesi bilen inisi ganybir-janybirler hökmünde Hasaryň ýagdaýyna dessine düşünpdiler. Hatda ejesi onuň kyn günlere düşüp gelenine gynanýan hem bolsa, bir tarapdan, indi görüp doýmazy oglunyň öz golaýynda, gözünüň alnynda, görüp durjak ýerinde boljagyna begenmän hem durmandy.

Beýle ýagdaýda ýaraly adam bilen garyndaş bolsaň, nähili özüňi alyp barjagyňy hem biler ýaly bolmaýar. Hasaryň inisi bu meselede şol bir wagtda hem gyýlyp-gynanýanyňy bildirmezden, agasyna duýgudaşlyk eden bolup, onuň ýüregini çişirmezlik üçin, hamala, hiç bir üýtgeşik ýagdaý bolmadyk ýaly, öňki bolşunda alyp barmaga çalyşýardy.

Ýöne Hasar barybir ejesiniň, inisiniň janköýerlik bilen aladasyny edýändigine seretmezden, özüni bu ýerde ynjalyksyz duýýardy, gijelerini galan durmuşyny, göz önünden gitmeýän çagalaryny, agtyklaryny küýsöp, uklaman diýen ýaly geçirýardi.

Işsizligem ony ýene bir ýandan gysyp-gaňryp barýardy. Sonuň üçinem durmuş oňa islenişi ýaly gowulaşman, barha erbetleşýän ýaly bolup duýulýardy. Onuň göwni diňe her gezek deňiz boýuna gelende biraz aram tapardy. Synçy bolup, galgaşyp ýören çarlaklary, geçip barýan gaýyklary synlap durşuna, deňiz bilen sessiz-ýürekden söhbetdeşlik başlanardy.

Şeýle pursatda ol ýene-de az wagtlygam bolsa özüniň özge ýerde däl-de öýünde, maşgalasynyň arasyndalygyna ynanardy.

...Maşgala öýde jemlenipdir. Gelin aýlanyp, hemişekisi ýaly, orta ýazylan saçagyň üstüne ony-muny getirişdirip ýör. Hasar gaýynenesidir agtyklary bilen şeýle pursatda bolşy ýaly, ýene-de telewizoryň beýleräginde ýassyga tirsekläp otыр. Agtyklary bir mamalarynyň, bir atalarynyň ýanyna gelşip, öýde alayaz bolşup ýörler, nahar daşap ýören ejelerine çolaşyp, ony kejkidirýärler, käte buýsançly haý-küşem eşidýärler.

— Getiriň Serdar janyň naharyny meniň ýanyma, mamasynyň ýanynda iýer ol — diýip, mamasy söýünç bilen

ýene-de oňa hossar çykýar. Dünýä ýok, onuň sesi aşhanadan gelyär. Beýemçilik edip, nahar bölüşdirip, salyşdyrýan bolmaly. Hemmelerden soňra Arslan gelip girýär. Maşgala halka ýasap, saçagyň başynda jemlenýär...

Indi Hasar düýşünde-de, esasan, şeýle maşgala bilen bagly küýsegli zatlary görerdi.

Barybir pikir ummanyndan çykansoň, mähriban öýünden, arzyly işinden jyda düşenine, hamala: «Seniň oýnaýşyň ugry ýok» diýlip, meýdançadan gyra çykarylan oýunçy hökmünde kemsinerdi.

Hasar haýsydyr bir alada ulaşa, özüniň bu pikir-aladalardan belli bir derejede dynjagyny ýatlap, gelenine uzak wagt geçmänkä, özüne haýsydyr bir iş tapmagyň ugruna çykdy. Ol häzirki döwürde iş tapaýmagyňam aňsat däldiginden habarly bolsa-da, oruslaryň: «Öýünde diwarlaram seni goldaýar» diýen akylyna uýup, öz dogduk şäherinde özüne iş tapmagyň kyn düşmejegini pikir edýärdi.

Iki-üç günlükde ol iş gözlegini şäheriň baş hassahanasyndan başlady. Oňa ol ýerde keselhananyň baş lukmanynyň Aşgabada ýygnağa gidenini, iki-üç günden onuň gaýdyp gelmelidigini aýtdylar. Hasar şonda ol ýerdäki tanyş-biliş lukmanlarynyň birnäçesi bilen gürleşip, hal-ahwal soraşyp, ýagdaýlardan habarly bolup gaýdypdy. Hassahana başlygynyň birki ýyllykda wezipä bellenen bir zenan maşgaladygyny bilipdi. Hasary bu hassahanada öňdenem gowy tanaýardylar. Hassahananyň ozalky baş lukmany uruş döwürlerinde ýaraly esgerler bilen gelip, soňam nesibesi çekip, bu ýerde galan, şäherlileriň arasynda uly abraýdan peýdalanýan jöhit Ýakow Lazarewiç Akimdi.

Hasar adyny çagalykdan bäri eşidip ýören hem bolsa, onuň özi bilen, lukmançylyk institutynda okap ugran ýyllary tomus öýlerine dynç alsa gelende tanşypdy. Az wagtlygam bolsa bu çüri eňek, işine ussat lukmanyň töwereginde bolup, syrkawyň hyzmatynda durupdy, biraz gazanyp, ýol harjyny edinipdi. Usat lukmanyň Hasara şonda syny oturypdy.

Ol Hasar Leningradda okan ýyllary onuň uly ussatlardan köp zatlar öwrenip, halka gerek ezber lukman bolup ýetişjegine göwün ýüwürdi, öz yzyny tutjak mynasyp adamyň ýetişip gelýänine buýsanardam.

Goja lukman her gezek duşuşanda Leningrad barada, dogduk mekanyny küýseýändigini mälim edip, ol ýerde öz okan, hemişe aňynda bagtly pursat bolup galan ýyllaryny, häzir şol bagtyň Hasaryň paýyna düşenligini ýatlap, biraz gözügirme bilen ondan soraşdyryp oturardy.

Şeýle-de ol Hasar instituty tamamlansoň, ony öz ýanyna işe almagy, kärini, tejribesini dolulygyna ynamly şägirt hökmünde oňa geçirmegi hem niýet edinipdi. Onuň öz ýerini hut Hasar ýaly dogumly, barha tejribe toplan, işine ezber bolup barýan ýerli ýigitleriň birine ynanasy gelýärdi.

Ýöne goja lukman munuň şeýle bolmagyny işlese-de, Hasar soňra baryp, başga-başga derelerden çykypdy. Ýene-de, hemişe bolşy ýaly, ykbalyň öz diýeni bolupdy. Halypasy bilen Hasar diňe her gezek öýlerine görme-görşe gelende duşuşýardy.

Yakow Lazerewiçiň garrap, älemden ötenine indi ýedisekiz ýyl dagam bolup ýördi. Şondan bärem bu hassahananyň ýolbaşçysy, hamala, geým-gejim çalşyrylan ýaly, häli-şindi çalşyp durulýardy. Hasar öňki gezek öýlerine gelende, indi bir ýyldan gowrak wagt bäri bu edara öň şäher keselhanalaryň birinde işläp ýören aýalyň ýolbaşçylyk edýändigini eşidipdi.

Hasar iş meselesi bilen bu gün şol maşgalanyň huzuryna barmakçydy. Öň ol ýerde boş iş ýeriniň hem barlygyny tanyşlaryndan eşidip gaýdany üçin, sözüň ýer tutmaz diýibem pikir etmeýärdi.

Düýn giçlik naharlanyp otyrka, özüniň ertir işe durmaga gitjegini aýdan mahaly onuň şeýle tarpdan baryp, işe girjegine, hamala, ynanmaýan ýaly inisi:

— Aga, häkimlikde jogapkär işlerde tanyş oglanlar bar, bolmasa, öňünden şolaryň birine jaň etdiräýeli? Onsoňam häzirki iş ýerleriniň hem barha azalýan mahalynda iş tapmagam aňsat dälär özüň-ä — diýip, doganlarça jandurmazlyk etdi.

Ýöne Hasar inisiniň özi üçin hiç ýere jaň etmegini islemedi.

— Men, näme, ýolbaşçylyk sorap barýanmy ol ýere? — diýip, gaýta, inisinden biraz nägile-de boldy.

Hasar geýnip durkan, ejesi onuň işiň ugruna gidermen bolýanyny görüp, ogullarynyň irki saçak başynda bolan gürrüňlerini ýatlady:

— Işiň ugrunamy, oglum?

— Hawa.

— Gurbanýazyň ol häkimlikdäki dostuna jaň edip görerine garaşjagam dälmi onda?

— Hökmanlygy ýokmukan diýýärim. Onsoňam men, nene, ol ýere uly wezipe däl-de, ýönekeý iş sorap barýaryn-a — diýdi. Ejesine jaň-beýleki edip ýörmeginiň hökman daldigini ynandyrasy geldi.

— Şeýledir özünä-ä — diýip, ene ogly bilen zordanrak ylalaşdy.

Hasar geýnip, daş çykan wagty ýeňsedäki dagyň depesine göterilip barýan Günüň, maňyz-maýaly gaýtarma gelne meňzäp, owadan bolup, şäheri synlap barýanyny gördi.

Maşynynyň garažda duranyny ýatlady. Ýöne şeýle-de bolsa onuň juda uzak bolmadyk bu aralyga atlanyp, maşynly gideninden şäher synçysy bolup, pyýadaja gidenini kem görmedi.

Köçe çolady. Her gün irden işe gitmek, yetişip wagtynda barmak bilen bagly köçelerdäki ygam-sagamlyk gutarypdy.

Deňiz tarapdan öwüsýän şemal güýçli bolmasa-da ýakymсызды, ýüz-gözleriňi özüniň sowuk demi bilen sypalap, iniňi tikenekledýärdi.

Hasar öz köçeleriniň gutarýan ýerindäki kese duran dört gatly myhmanhananyň burçundan wokzala ýetmän, gaýralygyna öwrülensoň, köçäniň ugry bilen howlukman, öz maýdalyna ýöräp gitdi. Myhmanhananyň girelgesiniň önünden geçip barýarka, onuň burnuna şol tarapdan ýakymly kofäniň tanyş ysy geldi.

Hasar, ertir işiň önüsyndasynda bir käse gyzygynja kofe içilse, hiç neneň bolmajagyny pikir etse-de, barybir, onuň edil häzir ýolundan sowlup, eglenç edesi gelmedi.

Hasar indi özüniň tizden işe başlajagy, işiň häzirki pursatda özüne hiç neneňsi bolmajagy şonda ol özüni arkasy alnan ýaly duýjagyny kanagatlanma bilen oýlandy.

Durmuş ýollaryny yzarlap aýlanyp ýörseň, ol seni gowulygyňam üstünden eltýär, şowsuzlyk-ýenekiniňem. «Köp öz-özünden wysal bolup gezen aýak poh basar» diýilýänem bir öwrümde çyn bolýar.

Ol oý-hyýala berlip, ýene birsalym ýöränsoň, durmuşyň özüni ýene-de gowulyga gowşurmaga alyp barýanyna ynandy.

Şeýle-de ol öz tejribesinden mysal tutup, ertir irden ýolbaşçy adamyň buýurmaly, barmaly, görmeli, dokumentlere gyssagly seretmeli bolýanlygyndan çen tutup, ol ýere howlukman, başlyk işlerinden indä-hä biraz sababerendir diýende barmakçydy.

Şonuň üçinem ol şeýdip howlukman ýöräberse, özüniň ol ýere aýny wagtynda barjagyna ynanýardy.

Hasar hassahananyň başlygy zenanyň ýanyna giren mahaly onuň «T» harp şekilli uzyn stoluň aňry başynda saçlaryny ygtyýarlylyk bilen ýalpyldadyp, gelşikli edip ýeňsesine çugdumlan, kyrk-kyrk baş ýaşlaryndaky, ak haladyň içinde bir gujak gyrgyzy güle meňzäp, ala gözlerini uçganakladyp, gelinsiräp oturan dogumly zenan ekenligini gördi.

Başlyk aýal Hasary ilki, başlyklarça agraslyk bilen, ony tanansoň, ýöne ýüzüni, boýnuny sypalandan bolup, birden gozgalaňa düşüberenini hem duýman galdy. Bir zatlary ýatlap, soňam Hasaryň ýüzüne ümürläbräk tolgunyp seretdi.

Hasar başlyk zenanyň özi gapyda peýda bolan mahaly ýüzünde dörän ýylgyrma alamatyny indi nämüçindir, hamala, yzyna dolap almak isleýäne meňzäp, aşaky dodagynyň çep etegini sähelçe epläp, dişleriniň arasyna çekip, öz jylawyndan çekip goýberenini gördi. Şeýle-de ol başlyk gelin geplän mahaly onuň gep äheňinde gyjalat gatyşykly, hamala, aty garşydaşlaryndan ozan ýaly, birhili düşnüksiz dabaranyň hem barlygyny duýdy. Ýöne pikir etse-de, gele-gelmäne munuň nähili beýle bolup bilýänligine düşünişip bilmedi. Öz içinde biraz üýşenip ýadyrgady.

Wagtynda özüni eline alan gelin Hasaryň ýüzüne soragly seredip dillendi:

— Hasar mugallym, siz nire, bu ýerler nire?

Hasar şundan soň öz önünde birmahalky talyplarynyň biriniň duranyna düşündi.

— Bizem, nesibe çekip, gelmeli bolduk-da...

— Hasar Mämmethanowiç, siz meni tanamadyňyz öýdýän?

— gelin sähelçe ýylgyryp, gürründeşine soragly dillendi.

— Görenimden bir tanyş ýüzäýe-hä meňzetdim.

— Hawa, menem siziň okadan talyp gyzlaryňyzyň biri — bu sözi aýdan mahaly, başlyk gelin talyplyk ýyllaryny ýatladymy-nämemi biraz gyzaryp tolgundy.

— Hä, şeýle-de bir döwür bolupdy — diýip, Hasar gaýybana aspirantura giren ýyllary özüniň birki ýyl Aşgabatda Lukmançylyk institutynda talyplara sapak berenini ýatlady. Bu gelniňem özüne şol ýyllarda gabat gelen adamlaryň biridigine düşündi.

Toty düýn Aşgabatdan gaýdyp gelşine edaranyň hal-ýagdaýlaryndan habar almak üçin, ýol ugry işine degip geçende, oňa Hasaryň gelip gidenini aýdypdylar. Ol şonda birbada öz gulaklarynyň eşiden zadyna ynanmandy. Hasaryň daşary ýurtlarda deňli-derejeli, mertebeli-mynasybetli bolup işläp ýörenini ol daş gulakdan eşidip ýördi. Gaýybana bolsa-da, onuň aýaly Dünýäniň bagtyna gözi gidýän zenanlaryň bu-da biridi. Elbetde, Toty özi ýerde gapan bolsa, Hasaryň asmandaky durnadygyny-da, elýetmezdigini-de bilýärdi. Şeýle-de bolsa, ol Hasary unudyp bilmändigine şundan soň göz ýetiripdi. Onuň adyny eşidenden institutyň okuw otagynda, talyplaryň önünde okuw geçip duran syrdam, goýun gözli, bugdaýreňk ýigit — Hasar onuň göz önüne gelipdi.

Hasar bilen bagly ýatlamalar soňra uzakly gijesi bilenem onuň kellesinden çykmandy. Ol eýýäm şol döwrüň talyp gyzy bolup, hyýalynda Hasara synag bermäge-de, joralarynyň ony

synlaýan hyrydar gözlerini görüp gabanmaga-da, öz ildeşi hökmünde buýsanyp, aşyk bolmaga hem ýetişipdi...

Şol günler ýatakhana bile ýaşayan gyzlaryna ol: «Joralar, men mugallymymyz Hasar Mämmethanowa aşygam bolaýypdyryn öýdýän, bir gün görmesem, ýüregim dagam üzülip-de baryar. Bilýän, onuň sagrasy gümmezekläp duran görmegeý heleýjigem bar, çagajygam, men şonda-da onuň hyrydary-da... Eger ol maňa «Düş yzma, ýör!» diýsedi, men şonda Jemiläniň Daniýaryň¹ yzyna düşüp gidişi ýaly, höwes bilen, bar zatdan geçip, onuň yzyna düşerdim. Ýöne beýle bagtlylyk durmuşda däl-de, kitap gatlarynda bolýan bolmaly...» diýip, ýüregindäkini açyk aýdypdy.

Dynç günleri, Hasaryň instituta gelmeýän günleri dagy ol dünýäde janyna jaý tapmazdy. «Bir didaryny görüp bilmezmikäm?» diýip, Teke bazara ony-muny almaga giden bolup, olaryň şol golaýdaky howlusynyň daşyndanam aýlanyp gaýdardy.

Joralary şol günler onuň söýgi odunyň içinde çyrypynyp horlanýanyny görüp:

— A gyz, beýle söýgi küýseýän bolsaň, tut-da ýigitleriň birini, seniň görkün-görmeğiňe maýyl bolup töwerekden hyrydar seredýän azmy, ýüregiňe sowuk suw urlan ýaly bolaýarsyň, ýeriň-gögüň diregi Hasar mugallymmy, görýän-ä, diýeniň bolanok. Bolmazam. Ol bir aýaly bilen höwesine gowşup, bal bilen ýag bolşup gatyşyp ýaşap ýören adam, sen onuň gözüne ilmersiň, gury özüňi horlap, azara galanyň bolar — diýşip, duýdansyz çogan söýginiň ençeme halatlarda gelin-gyzlaryň akylyna hem täsir edýändigini ýatlaşyp, oňa göwünlik bererdiler.

Ol bolsa ýene-de okgunlylyk bilen:

— Bilýän, aýaly bolsa bolubersin, ýöne ony hiç wagt, hiç kim meniň ýaly söýüp bilmez. Meniň göwnüm şonda, ol

ogurjaly-düýeji meni dagy heleý edinende, men oňa şeýle bir hyzmat ederdim, şeýle bir hyzmat ederdim welin, oňa naşyja düýejijikleri dogrup bererdim, nädäyersiň, mugallym janyň bagtlylykdan beg başy sāmāp: «Gaşlasat göwsüň agynda» diýip, aýdyma zowladyp ýören mugallyma öwrüläýse onsoň — diýip, asyl ondan el çekip bilmejegini boýun alypdy.

Hasar welin oňa ilden artyk üns bermeýärdi, salam berse, agraslyk bilen baş atyp, salamyny alýardy, sorag berse, mugallymlarça jogap gaýtarardy.

Toty bir gezek öýlerine rugsada gelende, doganoglan agalarynyň biriniň Hasar bilen mekdepde bile okap, dost-ýar bolşup gezendiklerini eşitdi. Ol okuwyna dolanyp gelen wagty, soňky ýakyn gatnaşyga ýol açar diýen tama bilen Hasara agasynyň adyndan tama bilen oňa salam hem gowşurdy. Barybir, munuň bilenem olaryň gürrüňi Totynyň isleýşi ýaly halka atyşyp, alşyp gidibermändi.

Hasar okuwczy ýyllaryny ýatlap, göwnühoş ýylgyryp, synpdaşynyň iberen salamyny gyzgyn kabul edip, gezeginde onuň özüne hem duşulanda salam aýtmagy Totudan haýyş edipdi. Ýene-de Hasardan Totynyň eden tamasy çykmandy. Emma ol, barybir, munuň bilenem bir karar tapyp köşeşip bilmändi. Ýene bir gezek bolsa ol şol günüň Hasaryň doglan günüdigini bilensoň, bazardan bir desse çemen alyp, ony gutlamagyň ugruna çykypdy. Çemen berse: «Özümem çemen bolup, seniň gujagyňa dolasym gelýär» diýildigi boljakdygyna tama bilen, munuň Hasarda özi barada ýakymly garaýyş döretjekdigini umyt edipdi. Ol Hasaryň geçýän ýolunyň ugrunda çisnäp ýagýan ýagyşly gün bir bagyň aşagynda, onuň ýoluny saklap durupdy.

Hasar öýleri işleýän ýerinden uzak bolmanlygy üçin, her gün bu aralygy awtobus-ýenekä-de garaşyp durman, pyýada geçýärdi.

Hemişe Hasary ýatlanda bolşy ýaly, bu pursat ýene-de Totynyň ýadyna düşdi...

Ol Hasar golaý gelen wagty pasyrdap, onuň gapdalyndan çykyp:

— Mugallym, doglan günüňiz gutly bolsun! — diýip, gujagyndaky çemeni dabara bilen oňa gowşurypdy. Garaşylmadyk ýagdaýyň şonda Hasary biraz aljyradany hem onuň ýadyndady. Şonda ol:

— Toty, siz talyp halyňyza beýle gymmat çemen almasaňyzam, duşanyňyzda: «Ýaşyňyz uzyn bolsun!» diýseňizem bolardy — diýip, birbada, hamala, berlen çemeni yzyna bererli bolup, uýatly ýylgyryp, özüniň ýüzüne içgin seredişi Totynyň henizem gözüniň öňündedi.

Barybir munuň bilenem olaryň gatnaşygynda hiç hili üýtgän zat bolmandy. Söýgi tolkunlary bolsa tosunja gyzy hallanladyp, bir ondan çykarýardy, bir mundan. Toty şol ýyl okuwyny gutaryp, tomus öýlerine rugsada gelende hem Hasaryň her ýyl çagalary bilen şu döwürde öýlerine görme-görşe gelýänligini ýatlap, onuň bilen bir bahana bilen şol ýerde duşuşmagy niýet edinipdi.

Hasaryň gelerine garaşyp, Toty häli-şindi olaryň öýlerinden habar alyp durupdy.

Ýöne gynansa-da, çagalary gelse-de, şol ýyl Hasaryň özi öýlerine gelmändi. Onuň bir iş tapynanlygy belli bolupdy. Toty ony ilki işinden goýberen däldirler öýdüp pikir eden hem bolsa, soňra onuň harby gulluga çagyrylanlygyny bilipdi. Ýene-de «Hesip edeniň däl-de, nesip edeni» diýleni bolupdy. Wagtdyr ykbal bu meseläni özüçe çözüpdi.

Täze okuw ýylynda okuwa gelen wagty bolsa Toty Hasaryň harby lukman hökmünde Orusýetiň bir ýerlerine gulluga alnanlygyny, onuň aýaly bilen oguljygynyň hem ýakynda onuň yzyndan uçurylyp goýberilendigini eşidipdi.

Şundan soň Toty kem-kemden öz yhlasynyň uçan şunkar guşa ýetip bilmejegine gözünü ýetiripdi. Ýöne ol ykbalyň şol wagt näme üçin beýdip özüni söýginiň sakar oduna taşlanlygyna welin asla düşünip bilmändi.

Toty şol talyplyk ýyllaryndan bäri Hasar on-on iki ýyllykda, ol öýlerine görme-görşe gelen wagty Krasnowodskide bir toýda

kesesinden görüpdí. Hasaryň ýanynda gaýyn öýüne gelip, başyna ýeňiljek öýme atynan gelní Dünýä hem bardy.

Ol şonda esgerlerçe syrdam Hasaryň gapdalynda boý deňeşdirip duran Dünýäniň onuň gapdalyna mynasybetli gelişýanligini gözügidijilik bilen öz ýanyndan belläpdi.

Toty özüni tanadyp, salamlaşmaga näçe çemelense-de, amatly pursat bolmandy, haçan seretse, adamlaryň ony töwerekläp gürleşip duranlaryny görýärdi. Amatyny tapyp, onuň ýanyna barmanyň bolsa, näçe islese-de, soňam ebeteýi tapylmandy...

Gör, bu durmuşyň oýunlaryny, Totynyň gözläp, tapyp, uçuryp ýetip bilmedigi, serden çykyp, ilkinji porhan bolup söýen ýigidi, şol wagty hasaba alynman kemsidilen duýgularynyň eýesi bu gün onuň önünde haýyş bilen iş sorap gelip otыр.

Hasaryň aýalyny taşlap, özüne tagallyk geým-geýjimlerini alyp, çüw başym, öýünden çykyp gaýdanlygyny bolsa oňa düýn ýüzugra Aşgabatdan gelşine edara daranda, Hasaryň iş sorap gelenini aýdanlarynda gürrüň beripdiler.

Haçan-da ol Hasar hakynda bu zatlary eşidende, onuň bilen bagly pikirleriniň, arsyz wagtyň geçmegine seretmezden, henizem başda dumanlap duranlygyny, özüniň şindem oňa adaty adama seredişi ýaly seredip bilmeýanligini, şol günler düwlen öýke-kine düwünçeginiň henizem kalbynyň bir ýerinde düwölüp ýatanlygyna düşündi.

Hasaryň täzeden Totynyň ykbalynda peýda bolmagy onuň şol köne ýarasynyň kesmegini aýryp goýbermek bolupdy.

Ýöne Hasaryň özüni alyp barşy häzirem Totynyň alawly söýgüsinden hatda belli bir derejede-de habarly bolan adama asla meňzemeýärdi. Ol hemişekisi ýaly, saldamly hem agrasdy. Totynyň görüp, özüni nähili alyp barjagyny bilmän, birde şatlanýan, ýene birde-de özüni gamgyn tutup, oýurganyberşi ony, gaýta, biraz geňirgendiripdi.

Tanyşlykdan soň, lukmançylyk institutynda talyp-da, mugallym bolşulan döwri ýatlamak bir salymam bolsa pikirlerinde özlerini şol günlerde duýandyklary üçin, olaryň ikisi

üçinem ýakymly boldy. Ýöne ýaňy Hasar kabinetine giren wagty kalbynyň bir çetini ümür bolup tutan gyjالاتly hogdanbärsilik welin henizem Totynyň kalbynyň dulunda goş basyp, burugsap ýatyrdy.

Mundan başga-da Toty öz söýgüsinden Hasar habarsyz ýaly görünse-de, onuň şeýledigine ol ynanmaýardy. Heý, ol duýulmaz ýaly bolupmydy?! Şol günler Hasary görende ondan göz aýryp bilmeýänem, sapakdan soň sorag soran bolup, hyrydar gözläp onuň töwereginde pyrlanýanam, eli gülli, bezenip-beslenip, görnesi gelip, owsunyp öňünden çykanam Totudy. Hasara bolan isleg-höwesi ony telbelik hetdine ýetiriberipdi. Kalbyň söýgüli wagty ediläýmeli zatlaryň hemmesi edilipdi. Diňe bir çola ýerde öňünden çykyp: «Men seni söýýän, çoça, sen näme maňa üns bereňok?» diýip, onuň ýakasyndan tutaýmak galypdy. Eger Hasaryň maşgalalydygy arada haýat bolup durmadyk bolanlygynda Toty şeýtmedenem gaýdarly däl di. Söýgi ony hezil edip köseýärdi, öz halyna goýmaýardy. Şol günler Totynyň bitakat ýüregi şeýlebir urýardy welin, hatda onuň gürsüldesini özi-de eşidýärdi. Şonuň üçinem bu duşuşyk Hasar bilen haklaşyk diýen ýaly bir zat bolmak bilen, Toty üçin ýakymly soňra-da onuň kalbynda gedemligiň döremegine sebäp bolan duşuşyk boldy.

Aýallara bu häsiýet gadymky ene-mamalaryndan geçen bolmaly. Olar isläp, öz uzyn eteklerine çolaşdyryp bilmedik adamlaryna soňra öz garaýyşlaryny üýtgedip, olardan ar almadan lezzet alýarlar. Toty hem ömrüniň şol irki säherinde özüniň utulanyny juda gaty görüpdi.

Häzirki mugallymdyr-da talyp bolnup edilýän mesawy gürrüň uzaga çekerli görünse-de, ol garaşylyşyndan has tiz gutardy.

Haçanda gapyda oturan sekretar gyz girip, onuň häkimlige barmaly wagtyny aýdan mahaly Toty Hasaryň ýüzüne ötünçli seredip, gozgalaň tapdy.

— Gerekläpdirler. Barmaly! — diýip, alaşsyzdygyny mälim edip, egnini gysyp, onuň egni üstaşyry bir ýerlere seredip

gepledi. Şol arada-da Hasaryň näme üçin öz huzuryna geleninde ýatlady. Sözüne saldam berip, ozaldan aňynda taýyn edip goýan sözlerini gürledi: — Ýoldaş mugallym! Siziň näme üçin geleniňizden men habarly. Döýn işe gelenimde aýtdylar. Dogrusy, dek häzir-ä bizde size hödür edäýer ýaly, mynasyp iş ýeri hem ýok. Häzir, onsoňam, köne işgärleriňem, täze işgärler bilen üř edilip çalşyrylýan döwri, ýöne hany garaşyň, bir hepde-on gün, pensiýa ugratjaklarymyz zadymyzam bar. Siziň üçin bir işjagaz tapjak bolarys.

Toty soňundanam stolunyň üstünde ýatan kagyzlaryň birnäçesini bir ýere jemläp, olary hemişe ýanynda göterýän sumkasy bilen ýanap ýanyna alansoň, Hasar bilen aýak üstünde gysgaça hoşlaşyp, gapyda gaňtarylyp duran maşyna tarap gitdi.

* * *

Hasar Totynyň ýanyndan çykansoň, ýene-de şol gelen ýoly bilen yzyna dolandy. Asmanyň gündogar eteginiň bulutlary indi howanyň barha ýukalyşyp, gozgalaňa düşüşip ugrapdylar. Ýene birazdan asmanyň ýetmezi bolup duýulýan otly pejiň agzyndan çykyp, togarlanyp gelýän Gün hem görnäýjek ýaly bolup duýulýar. Daş-töwerek tozan gaplan ýaly çañjaryp görünýän hem bolsa, howa ir ertirkisi ýaly arassady, hoştapdy.

Hasar asyłam öz dogduk şäherine gelende gaýkyldap, maşyn sürüp aýlanyp ýörmegi halamazdy, şonuň üçinem ol häzirki arassa howada dem alyp, öz gezelenjinden gönençlik tapyp ýörşüne, maşynyny goýup gaýtmagynyň hiç neneň bolmanlygy baradaky pikir hem wagtal-wagtal onuň oýuna gelýärdi. Ol hemişe-de bu şäherde şeýdip pyýada gezip ýörkä, alysdan gelip, indem özüni öz ýakyn adamlarynyň öýlerine görme-görşe aýlanyp ýören ýaly, ýakymly duýgyny başdan geçirýärdi. Dünýäni höwesli synlaýardy.

Başlyk aýalyň gelip-gelip, öz okadan talyplarynyň biri bolup çykmagy, gerek bolanda mugallymyna sarpa goýjagyndan

habar berýän-de bolsa, onuň işe alman, sypaýyçylyk bilen yzyna gaýtarmagy Hasarda, birhili, düşnüksizden, garyşyk duýgyny döredipdi.

Toty oňa işiniň abyny-tabyny alan, öz zenan görmegeýliginiňem gadyryny bilip, durmuşda aýak üstünde durmak üçin, gerek bolanda, ähli mynasybetliklerini ýerlikli ulanyp, ederini bilýän dogumly aýal bolup göründi.

Başlyk gelniň gözleri Hasara heserli görnüpdi. Onuň aglaba Günbatar türkmenleriň aýal-gyzlaryna mahsus balkyldap duran owadan, ala gözleri bardy. Ýöne ol gözler, nämüçindir, şol lukmançylyk institutynda okadýan döwürleri onuň ünsüne düşmändi. Eýsem-de bolsa, ol günler Dünýäniň gözlerinden owadan göz barmydy!?

Ýöne ol gözleriň şol barmana Hasaryň ýadyna ýakyn bolmadyk geçmiş bilen bagly bolan başga bir aňynda galan zenan gözlerini ýada salanlyg-a belli boldy. Ýogsam ol gözler bir-birlerine şeýle bir meňzeşem däldiler. Şonda şäher suwa düşülýän yeriniň girelgesiniň önündäki çakyr basgançaklar onuň göz önüne geldi...

Hasar lukmançylyk institutynyň birinji kursuny tamamlap, ýaňyrak tomus öýlerine dynç alşa gelipdi.

Şol günlerem onuň görüp doýmazy deňizdi.

Her gün ir säher bilen turup, deňze, suwa düşmäge giderdi.

Deňiz suwy bu döwürlerde ertir irden dagy hasam mylaýym bolup, adam oňa düşse, özüni süýt kölüne çümüp çykan ýaly ýakymly duýardy.

Hasar şonda demir ýol wokzalynyň gapdalyndaky ýanýoluň boýy bilen biraz ylgaп gidensoň, şäher bazaryna barýan ýoluň saga öwrülýän yerinden öwrülip, taryh muzeýiniň önündäki giňişligiň çepine öwürüm berip, deňze tarap sowlupdy.

Şu ýerde hem atam eýýämden galan deňze gelýänleriň-gidýänleriň münüp-düşmesini aňsatlaşdyrmak üçin gurlan birnäçe çakyr daş basgançaklar bardy.

Hasar ol gyzy ilkinji gezek deňizden çykyp, öl bolan saçlarynyň ujuny sykyp, şol basgançaklardan göterilip gelýärkä görüpdü. Oňa göwni gidipdi. Dogrusy, gözün gitmez ýaly hem däl, gyz görmegeýdi, mawy gözleri owadandy. Tamakinçilik bar bolsun. Gyz golaý gelen wagty Hasar oňa hyrydar seredip lak atdy.

— Suw perisi diýilýän gyz şumukan?

— Hawa-da — diýip, gyz ýigit bilen gabatlaşanlarynda duýdansyzsähelçe aýak çekişip, bir-birlerine ýalta seredişenlerini-de duýman galdylar. Gyz bökjekläp basgançaklaryň ýokarsyna göterilip, soňam uýaljyrap ýylgyryp, Hasaryň duşundan geçip gidipdi. Hasaryň tanyşmak, gürleşip durmak islegi ugruna bolmandy. Oňa içinden özüne «Damak bolaýmasam ne ýagşy» diýip, gyza höwes edip, yzyndan seredip galmakdan özge alaç galmandy. Ýylgyryp, göz astyndan özüni synlap geçen gyz gözleri welin, şonda uzakly gün onuň göz önünden gitmändi.

Gyzyň irden suwa düşüp gelşinden çen tutup, Hasar dessine onuň ýerli däl-de, myhmandygyny çen etdi. Sebäbi ýerliler aňsat beýdip, onda-da ir bilen suwa düşmeýärler. Ol şundan soň ertir deňiz boýuna nätanyş gyzdan ön baryp, şol ýerde oňa duşmagy niýet edinenem bolsa, ýene-de bolmandy. Agşam synpdaşlarynyň biriniň doglan gününde gijä çenli oturylansoň, ertir islän wagtynda turup bilmändi. Ol howlугyp, deňiz boýuna gelen wagty çakyr basgançaklaryň ýüzünde heniz kepemedik zenan aýaklarynyň öljerip duran yzlaryny görüp, gyzyň ýas-ýaňyja bu ýerden bökjekläp geçip gidenligini bildi. Öz ýanyndan:

— Hä, ýene gijä galdym-ow — diýip, deňiz bilen gyzy öz baran wagtyna gabat getiräýmegiň hezil bermeýänini biraz keýpsizlenip oýlanyppy.

Şol günün ertesi Hasaryň deňiz boýuna ir ýeteýin, heniz görmegeý gyzy suw perisi bolup ýüzüp ýörkä ony şol ýerde göreýin diýip, şonda ol gyz bilen ymykly tanyşmaga mümkinçilik boljagyny tama edipdi.

Emma Hasaryň deňze golaýlanam şoldy welin, ol ýene-de özüniň gijä galanlygyny bildi. Ýas-ýaňyja deňiz gujaklan

gyzyň polotensasyny boýnuna orap, seýkin basyp, şol çakyr basgançaklardan ýokary göterilip gelýänligini görende Hasar bir pursat, şol basgançaklaryň daş düşek däl-de, öz kalbydygyna, gyzyňam şoňa basyp, göterilip gelýänligine ynandy.

Hasar gülümsiräp, öz golaýyna ýetip gelýän gyza heserli seredip, soňraky alşyp gitjek gürrüňe gep başy bolar diýen tama bilen öz gepine belli bir derejede degişme äheňini berip gepledi.

— Suw perisi ýene menden öňürdipdir!

Gyz başyny göterip:

— Sizmi? — diýip, soňra-da ol sözünü dowam etdirip: — Hawa, siz gijä galdyňyz! — diýip, birhili sözüne gyjالات äheňini gatyp, hezil tapyp ýylgyrdy.

Şol gelşine-de badyny gowşatman, onuň duşundan pasyrdap geçip gitdi.

Hasara «Ertir has irräk turmaly!» diýip, onuň yzyndan seredip galmakdan başga alaç galmady. Ertesi ol ala daň bilen kenarda tapyldy. Indi onuň ahmallygyny bermejegi çynydy. Emma onuň işi bu günem ugruna bolmady. Onuň ymykly tanyşmaga höwes eden gyzy ne töwerek ýagtylansoň gara berdi, ne-de Gün çykandan soň. Hasara şonda ol gyzyň öz pikir edişi ýaly şäherlerine haýsydyr bir ýakynlarynyň öýüne görme-görşe myhmançylyga gelen gyz bolanlygy düşnükli boldy. Ýöne onuň názli, biraz gyjالاتly bakyşy welin, soň hiç wagt duşuşmadygam bolsalar, çakyr basgançaklar bilen bilelikde gyz welin Hasaryň göz önünde hemişelik galypdy...

Totynyň garaýşy-da ýaňy oňa şol nätanyş gyzyň garaýşy ýaly, joşgunly hem, nämüçindir, birhili aňyrsynda bir gep bar ýaly syrly görüni. Oýlandyrdy.

Hasar şol gelşine Nebitçiler köşgüniň arka tarapyndaky boşlugy kesip geçdi-de, onuň aňrybaşyndaky ilerligine gidýän insizje ýan köçä düşdi. Tizdenem öňdäki gelşikli edilip gurlan wokzal jaýynyň gümmezekläp oturan gupbasy, ondan üstaşyr aňyrlygyna sereden wagtyň Hazar suwunyň bir böleginiň, şäher eteginden öwrüm berip oturany görüni.

Işe girmekçi bolup baran ýerinde biraz eglenenem bolsa, öýde-de bir özüne garaşyp ýatan işiň bolmanlygy üçin, ol gidip deňiz boýunda, öz höwrügen ýerinde ýene-de birsalym gezmelänini kem görmedi.

Bu töweregiň jaýlary il içinde, uruşdan soň şähre getirilen we gurluşykda işledilen ýapon esgerleriniň guran binalary hökmünde tanalýardy. Ol jaýlar şäheriň ortasynda wokzal, Nebitçiler köşgi, kaşan ýaşaýyş jaýlary bolup, howalanyşyp, özboluşly bir toplum bolşup otyrdylar. Hakykatdanam, bu jaýlar uruşdan soň doglan, Hasar ýaly şäher çagalarynyň gözüniň önünde döräpdi. Her gezek diýen ýaly, şäher içinde mertebelenip oturan şu jaýlara ünsi düşen mahaly, ol şol bendiler bilen özüniň ilkinji duşuşygy hem ýadyna düşerdi.

Şonda ol dürli pikirlere berlip, bir pursatlygam bolsa, özüniň şol ýapon esgerleriniň işlän döwründe gezip ýörenligine ynanýardy.

...Ýapon esgerleri başlaryny tapan ak, gök... mata bölekleri bilen çalyp daňyp, öz aralarynda gysga-gysga gepleşip, depäni deşip barýan yssa-da, gyşyň aňzak sowguna-da, töwereklerine üns bermän, öz işleri bilen gümra bolup işleýärdiler. Dag daşlaryndan çapyp ýasan daş kerpiçlerinden yhlas bilen sazlaşykly örüp, jaýlar gurýardylar.

Bular Kwantun goşuny ýeňlenden soň, SSSR-e ýesir düşen ýapon esgerleri bolup, soňky ykbaly olary Gündogardan göterip, Hazaryň gündogar eteginden, türkmen topragyndan çykarypdy.

Olaryň köpüsi-de ýaňy ýaşaýşyň jümmüşine aralaşyp ugran, zenan ykbalyna ykbalyny goşan-u heniz goşmaga-da ýetişmedik ýigitlerdi.

Bendileriň arasynda ikidir-üçdür saçlarynyň etegi çal sepip, gartaşyp ugranlary-da bardy. Ýapon esgerleri töwerekdäki durmuşy görmeýän ýaly bolşup, tebigatlaryna mahsus agraslyk bilen, öz harby nyzamlarynyň kanunlaryna pugta berlişip ýaşaýardylar. Yesirler ilki getirilende, töwereginde ýörite esgerler goýlup, gorag saklawly bolan hem bolsa, soňra olara aýratyn goragyň hökman däldigine göz ýetiren bolsalar gerek,

olary öz komandirleriniň garamagyna beripdiler. Ýesirler şäher çetindäki bellenilen ýerde ýaşap, birnäçe böleklere bölünişip işleýärdiler. Köpüsi-de gurluşyk işleri bilen meşguldylar.

Ýapon bendileriniň erjel işleýişlerini gören adamlaryň arasynda şol wagt «Bular şäheri gowy edip gursalar, wagtyndan öň boşadyljakmyş» diýen gürrüňler hem bardy. Olaryň juda erjellik, yhlas bilen işleýşiniň sebäbi hem hut şu berlen wadadyram öýdülýärdi.

Bir gezek Hasar alty-ýedi ýaşlaryndaky tokarja oglanjyk mahaly, ejesi bilen tomus günleriniň birinde gök bazardan gaýdyp gelýärkä, ýolda olaryň gurluşyk edýän ýerleriniň golaýyndan geçmeli bolupdylar. Ýesirler ol günler wokzalyň golaýyndaky ýanyn duran dört gatly daş jaýlary gurýardylar. Ejeleriniň torly elinde onuň bazardan alan ol-bi zatlary bolup, beýleki elinde sag bykynyna ýanabrak saklap göterip gelýän ala garpyzy bardy.

Bu mahal golaý gabatda, ýapon bendileri, ýoly kesip geçip, onuň aňyrbaşyna getirilip dökülen şpallary ikibir, üçbir bolşup, eginlerine alşyp, ýegşerilişip öz taraplaryna, itenek-de-çomanak bolşup, daşýardylar. Olara golaý gelen wagty, Hasaryň ejesi aradaky boşlukdan geçmek üçin, amat peýläp ädimini haýalladypdy. Hasar şonda ýaponlaryň wagtal-wagtal kakasynyň ýanyna çaylaşmaga gelýän kârdeşi Küýkül gazaga meňzeş, ýöne ondanam birkyýama süňkbaşy kiçiräk, gara geýimli adamlardygyny gördi. Onuň şol barşyna-da olaryň ýylgyryşyp, eý görşüp, özüne guwançly seredişlerini görüpdi. Belki, ol şonda bularyňam alysdan galan çagajyklaryny ýatlamagyna sebäp bolandyr. Hasar soň-soňlar bu duşuşygy ýatlap, şeýleräk pikir edipdi.

Olar ýene-de şonda: «Häzirki yssyda sowujak garpyz iýäýsediň!» diýip, arzuw edýäne meňzeşip, Hasaryň ejesiniň goltugyndaky ala garpyza hyrydar seredişipdiler. Hasaryň ejesi töweregine üns bermeýän ýaly hem bolsa, goltugyndaky ala garpyza ýaponlaryň emenişip seredişlerine gözünüň ilenligi belli boldy. Ol şonda bendileriň gapdalyndan geçip, baş-alty ädim

ýöräp-ýöremänem, ýüküni ol elinden beýleki eline geçirmekçi bolana meňzäp aýak çekipdi. Toruny elinden düşüripdi, aýagyna söýäpdi, oňa diňe şundan soň, beýleki elindäki ala garpyzy gaçyrman usul bilen ýere düşürmäge mümkinçilik bolupdy.

Ýöne ejesi durup goluna dynç berip, soňra toruny alsa-da, hamala, ýadyndan çykaran ýaly togarlanyp ýatan ala garpyzy ýerden götereýinem diýmändi. Boşan eli bilen Hasaryň golundan tutup barşyna kemteresinden gaňrylyp, yzyna-da seretmändi.

Şundan soň ýapon bendileriň özlerine goýlup gaýdylan ala garpyzy alyp, öz yzlaryndan minnetdarlyk bilen seredişip galanlary hem Hasaryň ýadyndady.

Dört-bäş ýyldan ýapon ýesirleriniň ýaşaýan yeriniň golaýynda başyna düşnüksiz ýazgyly daş goýlan olaryň gonamçylygy peýda bolupdy. Ýesirler hemişe esgerlerçe bir komandiriň buýrugyna tabyn bolşup, işe gatnardylar, tüýdük çalyp, öz aýaklarynyň sazlaşygyna goşup, mahal-mahal aýdymam aýdardylar. Olaryň aýdymalary zaryndy, tukatdy, şundanam diline düşüňip bolmasa-da, onuň Watan küýsegidigini duýmak kyn dälidi.

Mähriban öýüm!
Hemişə sen meniň ýadymda.
Meniň kalbymda,
Nire-de bolsam-da!
Nire-de söweşsem-de,
Hemişə men pikirimde
Saňa dolanyp barýaryn.

Şu pursatda olaryň öýi, çagalary, ene-atalarynyň ýol gözläp örtenişip oturyşlary göz önlerine gelýän bolmaly.

Yaponlar bu aýdymy boýunlaryny süýündirişip, uzaklara bir yerlere seredişip, ýürekden syzdyryp aýdýardylar...

Hasar şeýle pikirler bilen deňiz kenarynda aýlanyp ýörkän bir öwrümde şähre tarap öwrülip sereden wagty ol ýerdäki

jaýlarynyň süňňünde ýapon adamsynyň keşmeriniň barlygyny gördi. Ol jaýlar häzir ýerli-ýerden kenara üýşüşip gelip, özleriniň hamala,zyndan gelip, Watana alyp gitjek gämä garaşyp, gojalyşyp intizar ýol gözleşip oturan bir toplum ýapon bendilerini ýada salýardylar.

* * *

Garaňky ýaňyrak gatlyşyp ugrapdy. Hasar öz otagynda, başga-da bir ugrunda bolar ýaly alada-gaýry hem bolmansoň, inisiniň öýüne gelen gazetlere güýmenip otyrdy. Başga wagt bolsa Hasar edebi kitaplary diňe bir türkmen dilinde hem däl, olaryň rus, nemes dillerindäkilerini hem ürç edip okaýardy. Bu endikdi. Inisiniň aýaly gyzjagazy bilen aram-aram gepleşip, aşhanada şamlyk taýynlaýardy. Her gezek gapy açylanda, ol tarapdan naharyň tamşandyryjy, ýakymly ysy gelýärdi. Indi inisi Gurbanýaz hä diýmän, işden gaýdyp gelmelidir.

Hasar daşardan ejesiniň kimdir biri bilen gürleşýän sesini eşiden wagty ilki inisiniň işden gaýdyp gelendigini, ony görüp, ejesiniň jandurmazlyk edip, hökmanlygy ýok-da bolsa, öňünden çykyp, oňa maşynyny salmak üçin howlynyň derwezesini açyp berýänligini, Gurbanýazyňam ejesini azara goýmazlyk üçin aňyrdan «Özüň açaryn!» diýýänini çen etdi.

Şol barmana-da howla gelip giren maşyn sesiniň yzysüre ejesiniň kimdir biri bilen joşgun alyp has şowhunly gepleşýänligi onuň ünsüni çekdi. Daşardaky gürrüniň hörpünden geleniň inisi däl-de, kim-de bolsa başga biridigi-de belli boldy.

Hasar tanyş sesi eşidip, daş çykan mahaly ejesiniň ol ýerde ýaňy Aşgabatdan gelip, maşyndan düşüp duran agtygy Arslan bilen hal-ahwal soraşyp, onuň gelenine begenip duranyňy gördi. Golaýda telefonda gepleşenlerinde Arslan «Men barýan, däde!» diýende, ol oglunyň alys ýol söküp gelip, azara galmagyny islemän: «Hökmanlygy ýok» diýip göwnemedik-de bolsa, häzir

ony görenine begendi. Hamala,kyn pursatda arkasy alnan ýaly duýgyny başdan geçirdi.

Arslan soňra öýe girip, begenişip öňünden çykan gelnejesidir jigileri bilen gürleşip saglyk-amanlyk soraşansoň, kakasynyň bolýan otagyna geldi.

Hasar geleni bári öýleriniň şu giňiş myhman otagynda bolardy. Bu otag ilki onuň kakasy tarapyndan, soňra inisi tarapyndan: «Aşgabatlylarymyz gelende bolarlar, olar Leningrad, Germaniýa diýşip, Ýewropa ýaşaýşyna uýgunlaşyp gidendirler» diýip, içine uly iki adamlyk ýatylýan krowat, diwan, stol-stul getirilip, mümkin boldugyndan, Ýewropa öýlerine meňzedilipdi.

Ol ilki-ilkiler Dünýä myňňyldap duran bal gelin wagty hem öýlerine gelenlerinde şu otagy eýemsirenişip, şonda bolardylar. Şol günler Hasar her gezek diýen ýaly irden ukudan oýanan mahaly Dünýäniň öz gapdalynda, ýumşak ýassyga başyny çümürp, saçlaryny seçelendirip, agşamky dünýäni unudylyp oýnalan söýgi oýunlaryndan soňra, hemişe diýen ýaly ukuda mahaly çyzygalyp ýokary göterilýän, ýatys köýnegiň aşagynda agaryp görünýän, aşakdan ýokarlygyna barha ýognap, owadan bolup gidýän zenan aýaklarynyň bir bölegini görýärdi.

Dünýä turup gidenem bolsa, ýassygyndan onuň ýakymly zenan müşgi bark urar durardy.

Hasar her gün irden turup, uky arasynda pikir edişi ýaly özüniň Aşgabatda ýa-da başga bir ýerde däl-de, Krasnowodskidäki öýlerindedigini aň edensoň, durmuş her gezek onuň häzirki ýaşap ýören yerinden täzedden başlanardy.

Nahar wagty Hasardyr Arslan öý enesiniň gözünüň öňünde, Gurbanýazyň çagalary, aýaly, özi bilen döwletliligi döredip gürleşip oturdylar. Enä şeýdip özünden örnänleriň arasynda oturmak ýaraýardy hem ol şeýle pursatda öz ýanyndan «Wah, beýlekilerimem şeýdip töweregimde bolsa bolmaýarmy?» diýip, ýenekilerini-de ýatlap küýsegli küýlenýär. Hemişe duşman-duşman duşanlarynda Mämmethanowlar duşusykyk üçin bir bulgur, iki bulgur içýän-de bolsalar, bu gezek öňde ýeňil

bolmadyk gürrüniň barlygy ýatlanylýp, içilmedi. Hamala,hiç bir zat bolmadyk ýaly, olar esasy gürrüniň töwereğine barman, mesawy gürrünlere berlişip oturdylar. Hakykatda welin, bolmasy iş bolupdy. Onuň derdini çekişip, nahardan soň saçak ýygnalyp, giňiş otagda Hasar inisidir ogly bilen galdy. Olar birsalym wagtal-wagtal çay owurtlaşyp, gürleşip oturdylar.

Esasanam, Aşgabatda galan agtyklar köp ýatlanylady. Hasar bir hepde geçip-geçmänkä eýýäm olaryň çaga oýunlaryny, ersmers bolup ösüp, ýetişip gelişlerini göz önüne getirip, agtyklaryny küýsöp ugrapdy.

Arslan kakasynyň näme üçin ähli zatdan geçip gaýtmagyny belli bir derejede erkek adam hökmünde düşünsede, ýöne munuň başga hili bolman, beýle bolmagynyň sebäbine düşüniş bilenokdy. Onuň göwnüne kakasynyň ol aýrylyşsa-da, öýleriň birinde, özüniň agtyklarynyň, çagalarynyň golaýynda ýaşabermeli ýaly welin, emma ähli zat başgaça bolupdy. Beýtse-de ol öwrülen ýerinde Dünýä duşjak, bu bolsa onuň mertebemynasybetine kölege saljak...

Arslan şu zatlary ýene-de köp zatlary kakasy bilen giňişlikde gürleşmäge gelipdi.

Gurbanýaz Hasara doganam bolsa, şeýle bir meňzäp-de baranok, Hasar kakasyna çalyň berse, ol biraz pes boýly, göwresi dolmuş, saçynyň etegine ýaňy ak girip ugran kyrk ýaşlaryndaky, ejesine çalyň edip duran tutugrak adam. Şeýle-de ol Hasaryň inisi bolmak bilen hem onuň dostudy. Häzirem ol bu ýaşda agasynyň şeýle güne düşenine kalbyna gan öýdürüp, diýseň gynanýardy. Ol ýene biraz bu ýerde aga-inisi bilen çaylaşyp oturansoň, bärde edilmeli gürrüniň wagty bilen başlabermeýäninden çen alyp, üçünji bolan özüniň ataly-ogluň arasyndaky gürründe artyklygyny duýup, ertir irden işe gitmelidigini bahanalap, olaryň ýanyndan turdy.

Hakykatyň ýüzüne seretmelidi, o-da kyndy. Onda-da taraplaryň ikisi-de özüňki, biri jigeriň, biri janyň bolup duran mahalynda. Ýaşayyş adaty bir zat bolup görünýän hem bolsa, ol

çylşyrymly zat, bulaşanson-a hasam. Ýöne adamlaryň özleri tä bu öz başlaryna düşýänçä, muňa üns bermeyärler.

Esasanam, giçki söýginiň harasadyna düşen aýallar, öňki durmuşlaryndan göwün geçme bilen, maşgala durmuşyny garaşylmadyk çörňeşiklere düşürip heläk edýärler. «Aýallaryň bulaşdyran zadyny soňra Taňrynyň özem düzedip bilmez» diýilmänmi, nä eýsem!?

Arslanyň jandurmazlyk edip, kakasynyň derdini bölüşmek üçin onuň yzyndan gelmegi gussaly hem şatlykly pursat boldy. Gurbanýaz turup gidenden soň, otagda ataly-ogul ikiçäk galdy. Birazdan Hasar düşündiriş berýän terzde gürrüňe başlady.

— Meniň-ä, oglum, ejeň bilen bölüşip bilmeýän zadym ýok. Otuz ýyl göwrak bile ýaşaşyp birek-birege agyr söz hem aýdyşyp göremsok...

Arslanyň çişen ýüregi bardy. Ol kakasyny diňläp, aşak bakyp aýdylýan zadyň manysyny tirýän ýaly oýurganyp otyrdy.

— Däde, men sizi günäkärlemeýärin.

— Onda ejeňi-de günäkärleme!

Arslan kakasynyň bu gepini şeýle bir ýüregine jaýlap bilmeýänini mälim edip, hamala, kiçelýän deý bolup ýygrylyp düýrükdi. Islemese-de onuň gep saluwyndan biraz janagyryly ýaňsy hem aňlydy.

Hasar oglunyň ýagdaýa düşünmegini isläp, Dünýäniň telekeçilige ulaşyp üýtgänini, düşnüksiz höwese berlip, gaýyn öýlerine ugrap barýan gaýtarma ýaly, ýöne bir hili bolaýanyňy, «Belki, bu işiň talaby şeýledir?» diýip, birbada oýlananyny, soňra onuň şol öz höwesindäki Dünýä bolmasa bolsa, özüniň beýle aýal bilen ýaşap bilmejegine düşünenligini, şonuň üçinem gelip bu ýerden çykanlygyny ýatlap oturdy.

Arslanyň kakasyny diňledikçe bu mesele bilen baglylykda kalbyna çöken ýüküň ýene-de barha agralyp barýanlygyny duýdy.

Hasar gürrüň arasynda öz durmuşynyň dek soňky pursatlara çenli dereje mynasybetli durmuş bolanlygyny, ýadyna-küýüne düşmedik derejelere beslenip, şeýle ýerlerde işlänligini gep ugruna buýsanç bilen ýatlabam goýberýärdi.

Adyny agzap durmasa-da bu zatlarda kiçi bolmadyk hyzmaty bolanlygy üçin, özüni mähir-gyzgyn söýgüsi bilen çoýup gezen Dünýä minnetdarlyk-da duýulýardy.

Arslan kakasynyň suwjaryp ýörmese-de, ejesini juda gowy görýänligini, zenanlyk borjuna yhlaslygy üçin oňa minnetdardygyny öňem aňýardy. Şu gürründen soň ol kakasynyň bölünip-aýrylyp, gaýdanyna seretmezden, onuň henizem ejesini ýatdan çykaryp bilmeýänligine düşündi.

Arslan az gepleýärdi. Yzly-yzyna tüsseläp çilim çekýärdi. Ejesiniň gelip-gelip şunça ýyl bile ýaşalansoň, öwrümi ters almagyna, bagtly maşgalada munuň nädip beýle bolup biljegine düşünmän kejiýärdi.

Mertebesiniň depelenenligi, masgaraçylygyň ýylan bolup boýnuna çolananlygy belli bolupdy.

Arslan muny diýseň gaty görüpdi. Süňňüne gazap ody çabrap, kalbynda ar almak höwesi döräpdi, şondan bäri-de ol janyna jaý tapman, ejir çekip gezyýärdi. Ar almak bilen baglylykda kalbyna her hili gan ysly pikirler gelyýärdi. Kakasynyň ýanyna-da ol şu pikirler bilen Aşgabada sygman gelipdi. At ürken yerinden... indi onuň-da ol yerde durasy gelmeýärdi. Haçan-da ol şol günün ertesi deňiz kenarynda kakasy bilen ygamlaşyp gürleşip ýörkän:

— Däde, işimi geçirdip, menem şu töwereklerе göçüp geläýsem! — diýip sala saldy. Ýöne Hasar onuň pikirini unamandy.

— Sen bir höwürtgäni dargytma! — diýip, birhili, elheder almak bilen tisgindi...

...Bu yerde deňiz üstünden sowuk şemal öwüsýän eken. Ol tolkunlary süri edip öňüne salyp, birnäçesini goýun tutan ýaly çalyptutayan, aýagyndan alan ýaly edip, süýrär soňundanam pylçap kenara urýardy. Şor suwuň ysy dünýäniň depesine çykypdy. Ataly ogul üşäp ugran yüzlerine aýalary bilen gezekli-gezegini sypalaşdyrdylar. Şol barmana-da kesgin çygly sowuga öwürülen şemalyň çola giňişligiň hözirini görmäge goýmajagy belli boldy.

Olar ýene birsalym duran ýerlerinden deňiz tolkunlarynyň sürülenişip bakylyp ýörüşlerini synlansoňlar, öwrülip, yzlaryna dolanmak bilen boldular.

Hasar bir çolarak ýer tapyp, ogly bilen oturyp, kofeleşilse, kem bolmajagyny pikir etdi. Yzysüre-de şeýle ýeriň barlygy, demir ýol wokzalynyň garşysyndaky köp gatly myhmanhana jaýynyň birinji gatynda ýerleşen kafe onuň ýadyna düşdi. Hasar öňem wagtal-wagtal ol ýere darap, kofe içip geçerdi. Ol ýerde, köplenç, Tawus atly bir kyrk-kyrk baş ýaşlaryndaky dogumly gelin hyzmat ederdi.

Onuň başyny egibräk göz astyndan töweregiň hasabyny ýöredip, ak bileklerini çyzgap, gelenlere ony-muny äberip işläp duranyny görmek bolýardy. Şol pursatda onuň alyp berip duran zatlaryny iýmek-içmekden ötri, hasam onuň ygtyýar keýerjekläp hyzmatda durşuny synlamagam lezzetlidi.

Ygtyýar gelniň hereketlerini göz astyndan synlanlar onuň bu ýerdäki iň gymmatly harytdygyny öz ýanlaryndan hyrydarlarça bellemek bilen, gelniň bu ýerde zenan gowulygyny güjeňlemek üçin goýlanlygyny hem pikir edýärdiler.

Hasar ogly bilen tirkeşip, kafe giren mahaly müşderilere ony-muny alyp berip hyzmatda duran Tawus aňyrdan Hasary görenligini mälim edip, owsunyp şähdaçyklyk bilen gülümsiräp, olara tarap sähelçe baş atdy.

Kafede adam kän dälidi. Ortadaky stollaryň biriniň daşynda bir maşgala özüniň üç-dört çagasy bilen şüwelenli naharlanyp otyrды. Gapdallarynda munderlenip goýlan goş-golamlar olaryň ýolagçydygyndan habar berýärdi. Maşgalanyň bir ýerlerden bir alada bilen bu ýere gelip, birki gün myhmanhanada bolup, indem ota münermen bolup, gaýdyp baryşlaryna, oňa münmäňkäk bir ýürekse-de edinip geçeli diýen bolmaklary-da mümkin. Symyşlaşyp gutap iýýän, dodaklaryndan sarkdyryşyp kofe içýän çagalaryň bolup oturyşy Hasar onuň kүйsegli agtyklaryny ýatlatdy. Ol maşgalanyň gapdalyndan olara gözügidijilik bilen

seredip, buýsanç duýgusy bilen oýtarlyp geçdi-de, ogly bilen gapdaldaky boş stollaryň birini orta alyp jaýlaşdy.

Olar ornaşyp-ornaşmankalar, Tawus mähirli ýylgyryp, hazmata taýyndygyny mälim edip, egnindäki iş mahaly geýýän ak haladynyň jübüsine bir elini sokup, aňyrdan geldi.

— Bize Hasar lukmanyň ýany bilen täze myhman gelen ýaly-la?

— Bize, gelin, iki sany kofe getiräýseňiz?

Tawus Hasaryň gabadynyda başyny aşak salyp, agras oturan ýaş harby geýimli, şeýle-de bolsa eýýäm uly çinli Arslana hyrydar nazaryny aýlap goýberdi-de:

— Lukman, bu ýigit siziň ogluňyzy?

— Hawa.

— Meňzetdim. Bu-da lukmanmy?

— Ýok, uçarman.

— «Dünýäni depesinden seredip görýän adam» diýseňiz-le — diýip, gelin mylaýymdan ýeňil gopup yzyna dolanyp, kofe getirmegini ugruna gitdi. Salym geçmänkä-de ol her elinde bir depesi bugaryp duran kofeli geldi. Arslana kakasynyň mahal-mahal bu ýere gelýänligi belli boldy. Şeýle-de ol gelniň höwes edip hyzmat edişinden nämeligini anyk bilmese-de, bu ýerde ýene-de bir zadyň barlygyny hem ol pikir etdi. Arslan ýalňyşmandy.

Hasar bu gelin bilen ilkinji gezek bu kafe darap ugran günlerinde tanşypdy.

Dogrusy, gelniň özi ony tanap:

— Siz lukman Hasar-a dälmi? — diýip, ýanyna tanyşlyk berip gelipdi. Görüp otursa, Hasar ony ýigrimi ýyla golaý mundan öň şäher keselhanasynda operasiýa edip, köriçegesini kesen eken.

Bu ýatlama şol ile eden janköýerli hyzmaty bilen at alan Ýaşa daýy — Ýakow Lazerewiç Akimiň şäher hassahanasyna ýolbaşçylyk eden döwürleri bilen baglydy.

Hasaryň gelenini eşitse, Ýaşa daýy ony öýlerinde oturtmazdy. Daşary ýurtlarda tejribe-tälim toplam ýören hökmünde ony häli-şindi:

— Hany, birsalym öz iliňe-de hyzmat et! Hirurgam edil ussa ýalydyr, sähel işinden ara açsa, eli çykyp barýandyr, ol hatda düşünde-de operasiýa edip, ondan lezzet alyp gezmelidir — diýip, ony-da operasiýalara çekerdi. Goja lukman şol günler Hasar bilen öz okan, gören, söweşen ýerleri barada söhbetdeş bolmagy gowy görşi ýaly, onuň bilen şagirt-halypa bolup, operasiýalara girmegi hem gowy görýärdi. «Seniň ýaly harby lukman bilen operasiýa girenimde, men ýene-de özümiň söweş meýdanlaryndan getirilenlere hyzmat edýänime ynanyryn. Şol esgerleri bejerip gezen döwrümi men ömrümiň iň manyly-mazmunly döwri hasaplaýaryn» diýip, buýsanyp aýdardy.

— Men ol wagt inçesagtdym — diýip, gelin häzirki dolmuşlygyndan biraz uýalyp, ýene-de sözünü dowam etdiripdi. Uzyn saçym-da bardy, bir gezek siz öz operasiýa eden adamyňyz hökmünde meniň halymdan habar almaga palata geleniňizde saçymy görüp, «Gowy saçyňyzam bar eken diýipdiňiz!» diýibem ýatladydy.

Dürli ýerlerde otuz ýyldan bäri edilip ýörlen operasiýalaryň haýsy biri seniň ýadyňda galýar!?

Hasaram şol gezek onuň salgyny berýän inçesagt uzyn saçly, alagöz gelni barada oýlansa-da, ony nähili ýagdaýda operasiýa edenini pikirlense-de, ýadyna salyp bilmändi. Barybir, öz halasgäri hökmünde minnetdar bolan gelin özüniň ýada düşmänligi bilenem Hasara bolan gadyrly gatnaşyga öwrülen garaýşyny üýtgetmändi. Ol her gezek Hasaryň aňyrdan gelýänini görenden, ony görenine hoş bolanyny mälim edip, heserli seredip, açyk ýüz bilen ýylgyryp garşy alardy.

Tawus iş ornunda hyzmatda duran yerinden:

— Annatagan, sen, näme, indi oýkanyp otyrsyň? — diýip, kimdir birine ýüzlenen wagty onuň dogumly gepi otlukly hem nägile eşidildi.

Kafe giren ýerinde, sag tarapda bir murtluja, kakçekge, çagalykda ene süýdünü doýa emmän, göýdügen alagöz adam otyrdy.

Ol her aňyrdan gelenlerden jel-jelledip gözünü asyp, önüne pytradyp bilen çigidini pytradyp, çigit çigitläp, bir zada bulaşan ýaly bolup otyrdy. Şol oturyşyna-da ol Tawus bilen mahal-mahal iki-ýeke, höwessiz gepem alyşýardy. Hasar ony şol oturan ýerinde öňem bir gezek görüpdi. Onuň Tawus gelniň ýanyoldaşydygyny bilen wagty bolsa, şeýle halatda adaty kellä gelşi ýaly, bu ikisiniň mynasybetini deňeşdirip: «Gawunyň ýagşysyn şagal iýr diýrler» diýilmänmi näme?» diýip, onuň ýoldaşdan oňmanlygyny oý edipdi. Şonda onuň ýadyna haýsydyr bir daşary ýurt suratkeşiniň «Perizat» diýen ýaly işi düşüpdi. Ol suratda bir görmegeý zenan ýalaňaç halda, ähli mynasybetini göz edip tirsekläp ýatyr, onuň gapdalynda-da bir on-on bir ýaşly burma saçly, negr çagasy hyzmatda dur. Hasar muzeýde surat synlanýan mahaly adamlaryň önüne düşüp, suratlaryň tarypynda bolup ýören aýala: «Bu negr nämä gerek boldukan bu ýere?» diýlip soralandaky ol: «Suratkeş şol negr oglanjygyň üsti bilen zenan gözelligini has nygtamak isläpdir» diýipdi.

Taňry Tawusyň görk-görmegini nygtamak üçin, hut şu murtlujany onuň üçin döreden bolmaly-da.

Aýal-gyzlaryň köpüsi şeýle kelte boýly, nalajedeýin, ýesersirän bolup, gözlerini elek-çelek edip ýören adamlary halamaýarlar. Olar çynar boýly ýigitleriň kükregine ýaplanmagy, ýöränlerinde hem boý deňäp, gowulyk bolup, göz guwandyrýp gezmegi gowy görýärler.

Şeýdibem, Tawusyň beýle göýdük sypatly äriňiň bu ýerde oturanyndan oturmanyny gowy görenligi belli boldy.

Kelte şundan soň töweregine gözlerini elek-çelek edip, çigitläp oturan çigidiniň önünde üýşmek tutup duran hapasyny ýeňi bilen bir gapdala süýşürüp, galanyny jübüsine guýup, ýerinden turmak bilen boldy. Soňam öýkelän çaga ýaly ýeňsesini tünňerdip nägile dillendi?

— Häzir gideýinmi?

— Häzir git, bu ýerde senlik näme iş barmyş?

— Bolýa, gidýän-how... — diýip, ol oturan stolunyň ýeňsesinden bulanybrak çykdy.

— Äkitmeli zatlar taýynmy?

— Geç, meniň ýanyma, häzir taýynlap berýän!

Keltejik garaja pyýadanyň Tawusyň ýanyna — goňşy otaga ötenine üç-dört minut geçip geçmänkä, ol bir eli bedreli, bir eli paket-haltaly, eginlerini deňläp, aňyrdan geldi. Gapydan çykyp barýarka hem ýas-ýaňyja aýalynyň höwesli gürleşen adamlarynyň kimdigini anyklajak bolýan ýaly, Hasar dagyň oturan tarapyna çytylyp seredibem bir goýberdi.

Ataly-ogul birsalymdan tagamly kofesi üçin gelne minnetdarlyk bildirip, daş çykan mahallary hälki kiçijegin henizem myhmanhananyň önünde taksi tapmaýandan bolup, aýalyndan ynjalyp gidibilmän duranlygyny gördüler.

Hasar ogluny yzyna tirkäp, myhmanhananyň ýeňsesine aýlanyp öýlerine barýan wagty, bu ýagdaýy oglunyň birhiliräk görenini çak edip, ýene-de bir gezek keltäniň Tawusyň ýanyoldaşydygyny, ýöne, muňa seretmezden, Tawusyň diýseň dogumly, öz göwün islegine görä ýaşaýan, agşamlaryna islese restoranlarda özi ýaly ýigitler-gelinler bilen keýpi-sapada bolmany halaýan erkin hally maşgaladygyny, ýakynnda bir gezek restorana daranda özüniňem oňa şol ýerde gabat gelip, şagalaňly stola çagyrylandygyny ýatlady.

Aýdylýan gürrüňi diňläp, kakasynyň gapdaly bilen olaryň manysyny özüçe tirip barýan Arslana kakasy dikanlap aýtmasada, onuň: «Seniň ejeňe-de indi, şol Tawusyňky ýaly, otur diýlen ýerde oturyp, tur diýlende turup ýören är gerek, men bolsa onuň ýaly bolup biljek däl!» diýýän manyda eşidildi.

Tawusyň özlerini hol aňyrdan görüp, kalbyna heser galtanyny mälim edip, birhili-birhili bolubersşi hem Arslanyň göz önündedi. Bu surat onuň göz önünde näçe durdugyça, ol birhili many alyp, öz ejesine meňzäp barýanam ýaly bolup duýuldy.

Hasara has-da şol günün ertesi, daň bilen maşynyna atlanyp barýan ogly bilen hoşlaşmak kyn boldy. Hemişe ol öýlerine bile gelip, gaýdanda-da onuň bilen bile gaýdardy. Şonuň üçinem tä ol ugraýança, özi hem oglunyň gapdalyna münüp, onuň bilen ugrap gidiberjek ýaly bolup duýuldy.

Arslana galsa-ha ol: «Howlukman sürsem-de 7-8 sagatda Aşgabada ýetip barýan» diýip, düýn gije ugramakçydy. Yöne enesi: «Gije ýola çykma, oglum, ähli bela-beteriň möwjeýän wagtydyr ol, ertir daň saz berensoň, ak gündizi öňüne alypjyk gidiberersiň!» diýip, ony goýbermändi.

Arslan irden ýola ugramalydygyny ýatlap, irräken ýatyp, biraz gözünüň awusyny alanlygyna seretmezden, geçen agşam oňly uklamanlygy üçin, ýüzünü sowuk suw bilen ýuwan-da bolsa, ol henizem belli bir derejede ukynyň ümrüniň içindedi.

Ol özüni ugratmak üçin daş çykan agasydyr kakasy bilen elleşip, enesi bilen hemişekisi ýaly gujaklaşyp hoşlaşdy.

— Ene, sag oturyň onda!

— Senem sag-aman bar, balam. Gaty sürmegin! Ýoluňa jüp çörek. Çagalaryňa, gelniňe, mamaňa-da salam aýt!

Arslan gapdalda otlangy duran maşynyna tarap birki ädim ädip-ätmän, ýene-de bir zadyny galdyraýdymykan diýdirip, aýak çekip, duranlara ýüzlendi.

— Ýöne sizem indi ol ýerde kakamyň hilesi ýok edäýmän! Baryp duruň! Ol ýerde size hemişe garaşylýandyr. Öý kimiňkem bolsa, onuň içi siziňkidir, öz agtyklaryňyz, çowluklaryňyzdyr.

Ene bozulyp, gözünüň owasyny dolduran gözyaşy başyna atynan çargydy bilen süpürmäni unudyp, aýasy bilen syldy. Hasar kalbynyň harasadyny duýdurmazlyga çalşyp:

— Bar onda, sag-aman bol! Ýolagçy ýolda ýagşy! — diýip, ogluny ýollamak bilen boldy.

Hoşlaşyp duranlaryň hemmesiniň kalbyna goýry hasrat ümrüniň çökenligi belli boldy.

* * *

Hasar penjiräniň önüne baryp, gerinjiräp ukudan açylyp durka, iki-üç günlükde ogly bilen bolan duşuşygyň täsirinden entegem özüniň çykyp bilmändigini duýdy. Arslanyň maşyny häzir pikirinde onuň gözünüň içinden haýdap, Aşgabada ýetip barýardy.

Penjiräniň açyk gözesinden daşarynyň göwün göteriji, käte nebit dahylly önümleriňem töwerekde, bir ýerlerde barlygyndan habar berýän ýakymly, ýagysly howasy gelýärdi.

Hasarlaryň öýleri Hazar deňziniň, Krasnowodskiý aýlagynyň töweregine egele bolup oturan, bölek-bölek dag gerişleriniň biriniň ýanbaşynda gurlan öýleriň birisidi. Bu ýerden garşyda birnäçe boý çeken arça agaçlarynyň penjiräniň önüni tutup duranlygyna seretmezden, deňziň bir bölegi köljerip görünýärdi. Häzir ol ýerde ýaňyrak kenardan bölünip, ýola düşen bir gämi gelin ýöreýşini edip, howlukman gözýetim çäginä ýakalap ýüzüp barýar. Haçanda ol şol barmana kenarda boýnuny süýndürüp, durna bolup duran ýük düşüriji kran bilen gabatlaşanda, bir pursat gözden ýitenem bolsa, birazdan suwa çümüp, beýleden bir ýerden çykan ak aýy ýaly ýene-de gözýetimde peýda boldy.

Hasar içerde oturyp-turup, biraz maşk edip täzedan penjiräniň önüne gelen wagty hälki entek-entekler şol töwerekde bolaýjaga meňzän gäminiň eýýäm yzyna ýel çalyp, gözden ýitenligini gördi.

Deňiz üstündäki bir-birleri bilen basdaş çagalar ýaly basa düşüşip, sürrekleşip ýören akbaş tolkunlary bolsa häzir üstüniň gary eräp ugran, alagar çal meýdan bolup görünýärdi.

Gurbanýaz irden işe gidipdi. Ýolugruna düşürüp geçmek üçin ol hemişe maşyn münmäge höwesli ogly bilen gyzyny hem özi bilen mekdebe düşürüp geçmek üçin alyp gidipdi.

Hasar içerde maşk edip durka, adatça, deňiz kenarynda maşk edip gezmegiň ýakymlydygyny küýseg bilen öz ýanyndan belledi. Ol hemişekilerinden giç turansoň, bu gün irden deňiz

boýuna çykmany goýbolsun edipdi. Wanna girip, sakgalyny alyp durka, iş meselesi bilen ýene-de başlyk gelniň ýanyna barmagyň pikirini edensoň, birsalym hut şol gelne mynasyp görünmek üçin, özüniň aladadadygyna ynandy. Şonda ak haladyň içinde, birhili göwresine sähel öwrüm berip, gaňyrlybrak özüne düşnüksiz seredip duran başlyk gelin ýene-de onuň gözüniň öňüne peýda boldy...

Şol barmana-da ejesiniň oturan yerinden: «Hasar, saçak ýaýrap durka, çäýyňy sowatman, senem iýip-içseň bolmaýarmy?» diýip, ony saçak başyna çagyryan sesi eşidildi.

Hasar baranda başlyk gelniň özüne tanyşlyk berip, içginsiräp, eýemsirenip garşylaýşyndan çen tutup, onuň öz diýşi ýaly bir hepde beýleki diýip durman, iş meselesini çözjegini pikir edipdi. Emma başlyk gelin oňa ne üç günden habar ýetiripdi, ne-de bir hepdeden. Gün bolsa atly ýaly geçip durdy.

Jahan ýaňy ýagtylyp ugran ýaly welin, bir görseň, eýýäm töweregiň garaňkyrap, şam düşüp barýandyr. Şonuň üçinem Hasara öz talybynyň işiniň juda köp, eliniň degmeýän bolmagyny pikir edäýmek galypdy.

Ol bu gün ýene-de iş tamakin bolup, «Muhammet daga barmasa, dag Muhammediň ýanyna barar» edip, başlyk gelniň huzuryna degip gaýtmagy düýnden bäri pikir edip ýördi.

Hasar geýindi-de, köçä çykdy. Biraz ýöräp-ýöremänem öňde seleňläp oturan wokzal jaýyna ýetip bardy. Meýdan ony ýene-de hemişekisi ýaly şähdaçyklyk bilen garşy aldy. Wokzal jaýynyň içinden Aşgabat otlusynyň gelenini mälim edip, adamlaryň çoguşyp çykyp durmaklary, oňa gaýry ýurtlarda gören metro çykalgalarynyň öňüniň märekisini ýatlatdy.

Bir pursat ýolagçylary synlap, ol öz ýolagçy ogly Arslanyň hem ýoly alarlady, Aşgabada ýetip barýanyny göz öňüne getirdi. Golaýladykça howalanyp asmana göterilip barýan Aşgabadyň indi özi-de ony öňünden çykyp, gopup garşylamak üçin, aňyrdan gujak açyp, howlугyp gelýärdi...

Hasara başda birmahalky talyby ýat bolup görnen hem bolsa, soň ýadyny dörünip otursa, onuň pikir edişi ýaly juda beýle-de däl eken.

...Ilki ýagyş çinşap durka höwes bilen bökjekläp öňünden çykyp, gül beren, gözleri otlukly, dogumly gyz ümürden çykan ýaly bolup, onuň ýadyna düşdi. Onuň birhili gylawly seredişi-de bardy.

Ana-da, ol eýýäm institutyň jaýyna hem ýeňil gopup, pasyrdap ýetip barýar. Şeýle-de Totuly ol ýatlama öz doglan günü bilen baglylykdaky, şonuň öňüsyraşynda bolan bir uýatly zady hem onuň ýadyna saldy...

Hasar nahar iýilýän otagda ertirlik edinip gelensoň, işe ugramak üçin geýnip, boýnuna galstugyny daňyp durdy. Ol şol arada egni ýatys halatly, Dünýäniň nireden gelenini hem duýman galdy, ol höwes bilen Hasary arkadan gelip, bilinden gujaklady:

— Meniň döneyinim, bu gün seniň doglan günüň bolsa näme!?

— Ertirden bäri — diýip, Hasaram oňa öz hörpünde jogap bermäge çalyşdy.

— Işde köp eglenmejek bol. Men şeýle bir nahar taýynlaryn, iýip doýup bilmersiň!

Soňam ol munam az görüp, Hasary özüne tarap öwürüp, onuň gujagyna doldy. Dünýäniň haladynyň sereşlenip açylan ýakasyndan ýakymly, hemişe Hasary öz haly bilen goýmaýan zenan ysy bark urýardy.

Şol pursatda hyjywy daşan Hasar, gelnini harsa kükregine göterip, höwes bilen hüjümini çynyrgadyp ugranyny onuň özem duýman galypdy. Eger şol arada, içerden duýdansyz nämendir bir zat gözläp ýören gaýynenesi süssenekläp gapydan gelmedik bolanlygynda, höwese berlen är-aýal arasynda ýene-de nämeler bolsa-da bolaýmalydy.

Dünýäniň ejesi gyzynyň giýewsiniň boýnuna syrlyşyp durşuny görüp:

— Heý, weý, bulary! Entegem ýaňy gowşanlar ýaly-da

boluşlary — diýip, öz gelinlik döwründen haýsydyr bir zatlary ýatlap, yzyna dolanypdy.

Dünýä-de şonda öz boluşlaryna ejesinden uýalyp, asaçdaky saýawany Hasaryň eline alyp berip, ony gujagyndan goýbermek islemeýän-de bolsa, ýola salyp ugratmak bilen bolupdy. Öz boluşlaryny beýle bir taňlyk hasap etmeýänini hem nygtap:

— Özleri nä biziň ýaşymyza gujaklaşman oňdularmykan?
— diýibem, ejesiniň geň görmesine jogap hökmünde onuň yzyndan samyrdapdy.

...Toty bolsa şonda eden işinden hoşal bolup, demi-demine ýetmän gelşine tolgunyp, joralarynyň ýanynda: «Çarlak guşum maňa ymsyndy. Çemenimem kabul etdi. Indi onuň gelip, egnime gonjak wagty-da uzakda däldir» diýip, buýsançly aýdypdy. Joralary hem: «Ah, Toty, seniň şu erjelligiň bolsa, almajak galaň bolmaz» diýişip, göwündeş gopuşyp, ony gutlapdylar.

Hasar işiniň ugruna çykmagyň pikirini edeni bári Toty onuň gözünüň önündedi. Ol giňiş stoluň aňrsyna ýaýrap, önündäki hat-peteklere gol çekişdirip, beýemçilik edip otyrды. Hasar pikirinde gelip giren wagty ýene-de onuň ýüzi üýtgeýär, gözleri tananlygyny mälim edip bakyldaýar.

Hal-ýagdaý soralyşyp otyrka, Hasar onuň sypaýyçylykly gürrüňe berlip oturyşyna ýylgyrma arasy bilen, özüne düşnüksiz, mahal-mahal syrly-da seredip goýberýänini hem görýär. Ýene birde bolsa ol Hasar bilen däl-de, onuň ýeňsesinde biri bilen gürlüşýän ýaly üstaşyr bir ýerlere seredýär.

Hasar başlyk gelniň özüne düşünme bilen seredýänligi üçin, şol wagt bu ýagdaýa üns bermändi. Onuň manysyny-da tirjek bolmandy. Totynyň sözleri mylaýym-mylakatly dostana bolsa-da, ýöne onuň garaýşy ýönekeý dälди. Ol gözler diýmän, köp zatlary diýýärdi. Onuň şol garaýşy ýene birde kähalatlarda aýdylyp, şol pursatda manysyna dogry düşünilýän, soňra görlüp oturylsa, başga bir zat diýildigi bolup çykyan gepe meňzäpdi.

Talyby özi bilen gatly gürrüň edýändir diýibem ol pikir etmändi.

Hasar muňa diňe häzir şübhelenip, güman edip ugrady.

Totynyň garaýşyndaky nämüçinligi hem belli bolmadyk düşnüksiz dabara şundan soň uç berip, aýyl-saýyl bolup ugrady...

Totynyň garaýşy barada beýle pikir etmäge göräýmäge şeýle bir esas ýogam ýaly bolup görünse-de, siňe seretseň, ol baram ýaly bolup duýulýardy...

Hasar şu pikirlerden soň kimdir biri synyndan çeken ýaly ýol üstünde daýandy. Çilim otlany, köçäniň bir gyrasynda, garşydaky iki gatly, gapdaldaky ýany hatar bagly jaýa seredenden bolup, öýkenini dolduran çilim tüssesini bölüp-bölüp, az-azdan goýberip, oýurgany, tüsseläp durdy.

Ýagmaga alagöwün ýaz bulutlary ýaly dagynyk pikirlerini bir ýere jemlemek oňa aňsat düşmedi, gaýtam, olar bir zatdan tebil tapyşyp, barha dargama bilendiler.

Başa şeýdip duýdansyz bir ýerlerden ýörite ugradylan ýaly duýgy döredip gelýän pikirler, köplenç, Hasary aldamaýardylar, ol soňra şol göwnüne gelen zadyň ýa-da şoňa golaý bir zadyň barlygyna, bolýanlygyna şaýat bolýardy. Hasar pikirinde: «Her ýeten aýalyň gözüne dikanlap seredip bolýarmy?» diýip, beýle etmegiň gelşiksizligi barada pikir etse-de, ýöne soňra dürli pikirleriň kellä gelip ugramagy bilen, ol şol wagt Totyny siňniň synlamanlygy üçin, özünden belli bir derejede nägile boldy. Barmasyz ýere baranlygy baradaky pikiriň soňam etegini sähelçe ýel ýelpän ümür ýaly öz-özünden gozgalaň tapyp, ýuwaş-ýuwaşdan onuň kalbyny örtýänligi duýuldy.

Şundan soň nämeligini bilmese-de, Hasar Totynyň garaýşynyň aňyrsynda mugallym-talyplykdan başga-da bir syryň barlygyny güman etdi.

«Ýeri, ol näme bolup bilerkä? — Ony zaçýot-synagda kösäýdimmikäm diýip oý etse-de, beýle bolany-da ýadyna düşmedi. — Ýa-da onuň şol eli gülli dalbynyp önümden çykmasynda bir alamat bolup, menem ony duýman jogapsyz goýdummykam? Ýa-da başga bir ýerlerde menden göwni galyp ýörmükän?» diýip, ol näçe pikir etse-de, öz içgepletmelerinden wagty bilen kanagatlanarly jogap tapyp bilmedi.

Pikirleriniňem arasy bilen ol ýene-de Totynyň hyjuwly, üstüne abanyp duran şekilini görýärdi. Erkek hökmünde birden-birden oňa imrinenini-de duýman galýardy. Bu ýagdaýyň ol özüne zenan dünýäsine bolan teňneligiň başlananyny ýatladyp, birki gezek öňüni almaga hem synanyşdy. Ýöne joşgun alyp gelýän ol hyjuwyň öňünde durmagam Hasara aňsat dälidi.

Hatda ol şu pikirlerinden soň, Totynyň aňyndaky keşbi sürnüp, özüniň has golaýyna süýşen ýaly hem bolanyny duýdy. Totynyň aňyndaky nazary oňa şundan soň hasam syrly we otlukly seretdi.

Bulam-bujar şu pikirler bilen birsalym ümürläp duransoň, Hasaryň, nämüçindir, Totynyň ýanyna aýagy çekmedi. Ýogsam ol Hasaryň kalbynda, öz kabinetinde, höwesli gelinlerçe owsun atyp, onuň geler ýoluna seredip, garaşybam otyrды. Hasar orta ýoldan yzyna dolandy.

* * *

...Toty Hasaryň harby lukman bolup, bir ýerlere işe gidenini eşideli bári, özüniň Çarlak guşuny hemişelik uçuranyna, höwesiniň öňünde durup bilmän guran dăli oýnunda utulanyna ynanyp, kem-kem köşeşip, ondan tamasyny üzüpdі.

Ol inistituty tamamlanyndan iki ýyl soň, öz şäherlerine işe iberilen kărdeşleriniň birine durmuşa çykypdy. Olaryň ikisi-de bir hassahanada işleýärdiler, goşulyşanlaryna bir ýyl bolup-bolmanam, olaryň ilkinji gyzy dünýä inipdi. Ýaş ene altyn halka eli ýeten ýaly begenipdi we munuň öz durmuşyndaky täzeden başlanan gowulyklaryň-da başydygyna, hä diýmänem, kükregine ýaplap, ogul bābek hem emdirjegine höwes bilen göwün çaglapdy.

Eger-de üç-dört ýyldan adamsynyň obadaky maşgala bilen bagly meseleler ara düşmedik bolanlygynda ähli zat Totynyň öz göwün ýüwürdişi ýaly bolsa-da bolardy.

Onuň adamsynyň Maryda ýoluna göz dikip oturan gojaman kakasy:

— Döwlete işläp bermeliňi beren bolsaň, gel, ogul, gelnem, agtyklaram al-da, mellegiňe-de, bize-de eýe bol! — diýip, ony oba çagyrdy.

Haçan-da ýigidiň ejesi ýogaly, kakasy gugaryp, bir öýde ýeke galansoň, onuň hökman gitmelidigi belli bolupdy.

Ýöne Toty adamsyny hiç neneňsi görmeýänine seretmezden, onuň bilen bile bolsa, hiç ýerde-de hor bolmajagyny bilse-de, öz dogduk ýerini taşlap gidesi gelmändi. Adamsynyň «Gideli» diýip, özelenipler ýalbarmasyna garamazdan, ol: «Ýaşasaň-a şu ýerde ýaşaly, kakaňy-da ýanymyza getireris, ýogsam meniň-ä ýat ýere gidip ýaşamak niýetim ýok!» diýip, oňa belli gepi aýdypdy. Hatda Totynyň eje-kakasy-da gyzynyň maşgala gämisiniň çat açyp, gark bolup barýanyny görüp, ikisiniň iki ýerden: «Gyzym, erkek bir iňnedir, sen onuň sapagysyň, ol nirä gitse, onuň yzyna düşüp gitmelisiň!» diýip beren maslahaty-da ýer almandy. Toty öz diýenini tutupdy.

Ýigide ahyrsoňy geçenden geç edip: «Siziň-mi... Şu deňziňizden aýrylsaňyz, janyňyz çykar!» diýip, gidibermekden başga alaç galmandy.

Soňam ol: «Toty aýralyga çydamaz, çagalara-da kaka gerek bolar, «Äkitseň äkidäý meni!» diýer» diýen inçejik tama bilenem birki ýyl dagy oňa garaşyp, täzeden öý-işik bolmanam gezdi. Wagtal-wagtal gelip, çagalaryndan habar alyp giderdi.

Ýöne barybir soňam Totyny ýerinden gozgamak oňa başartmandy. Ahyram lapykeç bolan ýigit başga bir zenana öýlendi.

Onuň özi çagalaryny küýsäp, geler-gider durardy. Olar biraz ulalansoň: «Gök çöpüň içinde gezip, gök-agy sapagyndan özleri ýolup iýsinler!» diýip, gyzjagazlaryny bir aýlap, ýarym aýlabam Mara äkiderdi.

Toty ýedi-sekiz ýyllykda şäher häkimliginde işleýän, aýaly ölüp, sallah galan wezipeli adama durmuşa çykanda, maryly ýigit gelip, çagalarynyň ikisiniň öz ýanyna alyp gitmekçi bolupdy.

Toty ýene-de oňa per bermändi. Gaýta çagalaryndan el üzmeği ondan talap etdi. Ýigidiň paltasy daşa degdi.

Ýöne wagt muny Totynyň isleýşi ýaly däl-de, öz isleýşi ýaly çözüpdü. Onuň durmuşa çykanyna alty aý geçip-geçmänkä, uluja gyzy ejesiniň täze baran öýüniň çagalary bilen oňuşman, gaçyp Mara — kakasynyň ýanyna gitdi.

Durmuş guranlaryna bir ýyl geçip-geçmänkä Toty adamsynyň öýli we öýsüz çagalarynyň ýanamalaryny çekip-çydap bilmän, bir gün oňa:

— Kakasy, ber meniň talagymy, sen heleýi başga ýerden gözle, şu günden başlap, meniň ärli heleý bolasym gelenok, näçe çydajak, sabyr etjek bolsamam ýelkenime ýel dolmady, gaýygym saýa düşen ýaly, halym barha agralyp-da barýar! — diýdi.

Soňam onuň töwella-tagsyryna hem gulak asyp durman, kiçi gyzy nam alyp, ol öýi hemişelik terk edip gaýdypdy.

Toty diňe şundan soň adamsy gideli diýende, çagasyny bagryna basyp: «Niredesiň Mar-u Şahu jahan?» diýip, turup gidibermänligine, iňňe äriňiň yzyna sapak bolup dakylmanyna ökünipdi. Şeýle-de ol: «Alla jan, sen meniň bu etmişim üçin ar alýamyň?» diýip, dokuzy doly maşgala bolup ýaşamak isleginiň başa barmaýanyndan kemsinip-köýüp nalyş edip aglapdy.

Şondan soň ol durmuşa çykmady, indä-hä elliniň onuna gireninden soň, onuň çykma niýetem ýokdy.

Totynyň uly gyzy Aşgabatda ýokary okuwy gutaransoň, Maryda öz obalaryndan bolan bir ýigide durmuşa çykypdy. Haçanda Toty ilkinji agtyjagynyň bolanyny eşidende, begenjine nädip Mara ýetenini hem bilmän galypdy. Ak gundagda tamşanypjyk, bir gowuja bolup ýatan oglanjygy: «Meniň çarlak guşum» diýip, söýgüli sözleri bilen söýgüläp, guwanç bilen bagryna basyp begenipdi.

Indi bolsa onuň kiçi gyzy hem okap, ýigit höwesine berlip, ýetişip ýördi.

* * *

Daşarda ýagyş ýagyp durdy. Onuň haçan diňjegi belli däl, ol sym-sym ýagyşdy. «Sym-sym» diýilse, onuň hele-bärde goýmajagy, azyndan iki-üç güne çekjegi göz önünde tutulyp, «Ketegine süm!» diýlenem bir gep bardy. Ýöne ol bu gezek ýagyp aplygýan ýaly, aram-aram arasyny kesip ýagýardy. Gurbanýazyň gelni ýaňyrak gaýynenesi bilen almaly-goýmaly zatlar barada maslahatlaşyp, eline sumkasyny alyp, dükana çykyp gidipdi. Öýde ejesidir Hasar galypdy. Ene häzir aşhanada, günortanlyk taýynlamagyň ugruna çykyp, gözünü ýaşardyp, sogan artyp, «aglap» otyrdy.

Hasar otagynda tutulan guş ýaly, özünü oňaýsyz duýup oturyşyna, howanyň halyna goşulyp, häzir Aşgabatda-da onuň ýagýanlygyny, ýagyş ýaganda, agtyklarynyň hezil edýändiklerini göz önüne getirip, ýatlama berlip otyrdy.

Köpetdag häzir onuň göz önünde aýaklaryny uzyn salyp, şäheri ýanap, derçigip, tirsekläp ýatan äpet berdaşly, bezirgen pälwana meňzese, şäher şol pälwanyň önüne gadyr edilip ýazylan üsti dürli-dümen, nazy-nygmatly saçagy ýatladýardy.

Hasar turup, çyraný söndürensoň, içinde ýagty gündizlik gülüp duran içeri, hamala, Gün gijigip, garaňky düşüp gelýän ýaly duýgy döretdi. Içerä hasam tukatlyk aralaşanlygy belli boldy. Hasar «Ýagyşly gün başyňy-bürenip ýatmak laýykdyr» diýlenini ýatlasa-da, eýýäm pikirinde halady bilen aýaklaryny göwresiniň bir bölegini ýapyp, gapdalyndaky diwanda ýatan hem bolsa, onuň öýde durasy gelmedi.

Hasaryň geýnip, daş çykyp barýanyny görüp, ejesi ýene-de jandurmazlyk etdi:

— Saýawanyňy-zadyňy alansyň-da hernä? Daşarda ýagyş-a ýagyp dur!

— Aldym näne!

— Üşemeziň ýaly, galyňja geýindiňmi? «Gyşyň günü kyrk tüsli, kyrkysy-da gylyksyz» diýlenidir.

— Geýindim. Birsalym töwerekde aýlaň-çaýlaň etjek.

— Sen, balam, şol ahlet, köne gämileriňden dynyp bilýän dälşiň. Ýanlaryna baryp, bir derdinişiň gaýt hany!

Hasar jogap ýerine henizem ýaş çaga hökmünde öz aladasyny edýän ejesiniň gepine myssa ýylgyrdy.

— Günortan naharyna bir köwlenewer! — diýip, ejesi soňam derwezeden çykyp barýarka onuň yzyndan gygyrdy.

Hasar çykan wagty olaryň, köplenç, gatnawy az bolýan, bir başy dagy diräp, çykymy bolmadyk çola köçeden diňe bir maşyn gapdaldan endam-janyndan düwme-düwme, ýagyş-damjalaryny sarkdyryp, alapaşyrdy bolup geçdi diýmeseň, imisalalykdy.

Bu köçede diňe ir ertir, giç agşam adamlar işli-işine, okuwly okuwyna gidýän we gaýdyp gelýän wagty akym döräp, hakyky gatnawly köçä öwrülýärdi.

Hasar, mümkin boldugyndan, hasratyny gizlemäge, ýakynlaryny öz hesretine dahylsyz etmäge çalyşýardy. Olary «Yzyny küýsäp kösenýär» diýdirip gynandymazlyk üçin, maşgalasy hakda dil ýarmazlyga çalyşýardy. Bu derdi Taňrynyň başga birine däl-de, özüne berenligini, indi ýük näçe agyr-da bolsa, ony, esasanam, bir özüniň çekmelidigine hem boýun alykdy.

Hasar näçe syr bermezlige çalyşsa-da, gelen ýeri öz önüp-ösen öýleridigine seretmezden, bu ýerdede-de aňsat janyna jaý tapmazdy. Maşgalasyny küýsäp häli-şindi ýatlardy, şonda onuň gözüniň önüne ilki bilen bir ýerden bökjekleşip çykan ýaly bolşup, agtyjaklary peýda bolardy. Olaryň güjüjekler ýaly ylgaşyp, ýakalaşyp oýnap ýörüşleri, jidirdeşip gepleşikleri «Öýi başyňyza geýdiňiz, dek oturyň indi birsalym!» diýdirip, mamalaryna özlerine söýünçli käýedişlerini ýatlardy. Arslanyň lapykeç, çytyk keşbi, Dünýäniň bal gününe batyp, işlisiräp, hondonbärsi bolup, pasyrdap ýörüşü ýadyna düşýärdi.

Agtyklaryndan aýra düşmek Hasara hasam ýokuş degýärdi. Ýöne nirde bolsalar-da olaryň ýerliginde barlygy bilen bagly guwanç, aýrylyp gitjek ýerleriniň ýokdugy hakyndaky

pikirler hemişe onuň atygsan göwnüne teselli berýärdi. Hasar özüniň çaçaýldygyny, agtyklaryny dagy iki gün görmese, ýüreginiň üzülip barýandygyny öňem-ä bilýärdi. Yöne ol munuň şeýledigine, bu ýere gelenden soň, hasam gowy göz ýetirdi.

Şonuň üçinem ol öz ýany bilen öýden maşgala albomlarynyň birini hem alyp gaýdanlygyna begenýärdi. Ol ýerdäki suratlaryň köpüsi bolsa, onuň agtyklary hem şolar bilen bagly maşgala suratlarydy.

Ol geçen agşam düşeginde bolan-goýany ýatlap, oýurganyp ýatyrka, oglunyň öýüne jaň edip, agtyklary bilen telefonda gepleşmegi, olaryň küýsegli sesini eşitmegi niýet edinipdi. Hasar Aşgabada jaňy inisiniň öýünden edäýse-de boljakdy, ýöne onda-da bu ýagdaýa özünden beter ýanyp-bişýän ejesi eşitjekdi, onuň mylaýym gep-saluwyndan, oglunyň nadyl galan agtyjaklary bilen gepleşýänligini bilip, hapa boljakdy. Ol ejesiniň bolsa bozulanyny görmek islemeýärdi. Şonuň üçinem ol poçta — aragatnaşygyň jaýyna baryp, şol ýerden jaň edip, olar bilen ýeriň giňinde gürleşmegi niýet edinipdi.

Hasar demir ýol wokzalynyň gabat garşysyndaky Nebitçiler köşgüniň ýolbars haýbatly, howalanyp, üç ýoluň çatrygynda iki egnine gernip oturan jaýyň önüni kesip, aňyrlygyna geçdi. Köçäniň ol burçunda aragatnaşyk edarasynyň seňnerläp oturan üç gatly jaýy otyrды.

Başga ýerler bilen gürleşesi gelenler häzir bu ýerde şeýle köpem däl eken.

Hasar telefonçy gelniň özüne Aşgabadyň alyp bererine garaşmak üçin ýeňsä çekildi-de, öz golaýyndaky oturgyçda oturmagynyň ýerine, burçdaky boş oturgyçlaryň birinde çökäýenini kem görmedi. Ol ýerde goňras plaşly orta ýaşan aýal sumkasyny önüne basyp, özüniň nobatyna garaşyp otyrды. Hasaryň töwerekdäki beýleki boş oturgyçlaryň birinde oturaýman, aýratyn saýlap, öz gapdalynda oturmagy, gelniň göwnüne güman alyp, düýrügip-darygmagyna sebäp bolany belli boldy.

Gozgalaňa düşen gelin şundan soň kimdir birine garaşýandyr diýdirmek üçin, boýnuny süýndürüp, gapa gözledi. Munuň

bilen kanagatlanman, soňam ýerinden galdy-da, penjiräniň öňüne bardy. Hasar ýene sähel gobsunaýsa, ol urdurylyp, çykyp gaçaýjaga meňzäp, sarçlyk bilen töweregine garanjaklamaga başlady.

Nätanyş gelniň gonup-gopup, bu bolubersä, aýnanyň aňyrsynda ýanaşyk ýerlerde oturan telefonçy gyzlaryň hem ünsüne düşen eken. Olar hamala, kelle çakyşdyrjak bolýan ýaly bolup bir-birlerine tarap eglişdiler-de, gelindir Hasara tarap mahal-mahal göz gytaklaryny aýlaşyp, bu ýagdaýdan hezil tapyşyp ýylgyryşyp, pyşyrdaşdylar.

Hasar ady tutulyp, çagyrylan wagty, howlугybrak salgy berlen otaga girdi. Onuň pikiriçe, Arslan öýde bolmasa-da, agtyklarydyr gaýynenesi, gelni, kimdir biri öýde bolmalydy. Ol ýalňyşman eken. Telefon trubkasynyň ol başyny uluja agtygy gösterdi. Hasar ony sesinden tanady.

— Serdar, senmi, oglum?

Atasynyň sesinden tanap birden begenen Serdar oňa hä bermäni-de unudyp, öýdäkilere buşlap, gygyrýan şatlykly sesi eşidildi.

— Atam. Atam jan, jaň edýär...

Hasar agtygynyň begençli sesini eşidip, biraz tolgundy. Ýöne ýüzuga-da özüniň bu meselede asla syr bermeli däldigini ýatlap, ardynyp, ýuwdunyp, tiz özüni ele aldy. Serdar bilen, hamala, «Özümem tizden barýan...» diýäýjege meňzäp mylaýym gepleşdi. Ýöne tizden kiçi agtygynyň hem: «Atam bilen menem gepleşjek!» diýip, ol ýerde onuň-da dawa salýan sesi eşidildi. Gaýynenesiniň üzlem-saplam: «Ber-äý, balam, jigine, şol gepleşsin, senem soň gepleşäýersiň!» diýip, çowluklaryny höreleýän sesi eşidildi.

Hasar agtyklary bilen gezekli-gezegine gepleşip durka, hoş bolup ýylgyrýardy, olary öz ýanynda duýup buýsanýardy. Hyýalynda bolsa ol eýýäm agtyklary bilen gijöýlänler işden soň serginlik arap, howlusyny suwlap ýördi.

Agtyklarynyň ýaňky telefon trubkasynyň üstünde tutan dawalary, şonda Hasaryň krana çatylan, bir başyndan suw

çüwdürilip duran şlangany eýelejek bolşup, olaryň çit-de-mit boluşlaryny ýatlady. Şol arada-da Dünýäniň olaryň üstlerine suw akdyryşyp, ýakalaşyp durşuny görüp: «Bes ediň, ýaňyja geýen geýimiňizi öl suw etdiňiz?!» diýip, agtyklaryny tertibe çagyryan talaply sesi eşidilen ýaly boldy...

Hasar birmeydan, agtyklary bilen hoşamaýlyk alşyp, özüni olaryň ýanynda duýup gepleşip duranson, nobaty olaryň arkasynda indi bireýýämden bäri, agtyklarynyň gepleşip bolaryna garaşyp, sabyr saklap duran gaýynenesi aldy.

— Hasar!

— Salawmaleýkim, daýza! Sag oturanmysyňyz?

— Şükür. Otyrys! Arslan janam ýaňyrak «Bir iş bilen ministrilige geldim» diýip, öýe darap geçdi... Ol bu gepi «biraz öň jaň eden bolsaň, onuň bilenem gepleşäýjek ekeniň» diýen manyda aýtdy.

— Onsoň seniň ýagdaýyň nähili, oglum? — diýende, garrynyň bozulanlygy mälim bolup, onuň sesi agy gatyşykly sandyrap çykdy. Biraz dymdy. Oňa gepläsi gelyän zadyny geplemegiň kyn düşýänligi belli boldy. Birazdan ol gudasyny ýatlap, Hasaryň ejesiniň ýagdaýlaryny, inisidir onuň çagalary barada soraşdyrdy. Haçan-da ol sözünü tamamlap:

— Şeýdip bir, jaň edip duraweri? — diýende ýene-de onuň bozulanlygy belli bolup, trubkadan agyr hassyldy eşidildi.

Hasar wagtal-wagtal jaň edip durmagy wada berip, nebsagyryjylyk bilen gaýynenesi bilen hoşlaşdy. Telefonyň aňry başynda onuň gözýaşyny sylup, perişan bolup duranyny duýdy.

Gyzydyr giýewsiniň arasynda dörän bu garaşylmadyk sowuklyk olaryň rysgal-döwletine guwanyp, ýalkanyp oturan enä juda agyr degipdi. Ol bu meselede Hasaryň däl-de, öz gyzynyň soňky baýlyk arap tapan hokgasy bilen baglanyşyklydygyny bilýänligi üçin-de müýn çekip, has-da hapa bolýardy.

Ol ogulsyzam bolsa, Hasary giçgiýew edinip, özüniň ogulsyzdygyny duýman, ony Taňrynyň özüne ogul rehnedini görkezmek üçin berenligine ynanyp, olaryň rysgal-döwletli

başlaryna buýsanyp ýaşaýardy. Öz perzendiniň mynasybyna gowşup, bal bilen ýag ýaly garylyp-gatyşyp, önüşip öz-özlerinden örneşip, ýörmeklerini görmek ene-ata üçin kiçi-girim bagtmy näme? Ol Hasar başyny alyp gidensoň, Dünýä öýe gelende, onuň ýoluny kesip, gapydan goýbermändi.

— Şu öýe Hasar gelmeýän bolsa, gaýdyp seniňem dabanyň sekmesin! Sen bir sygryň siýdigine ýüz sygyr taýaryny etdiň — diýip, gazaba tutupdy...

Bu gepleşigiň Hasaryň kalbyna leňner berenligi belli boldy, ol öýi bilen sagbollaşyp trubkany ýerinde goýansoň, töleg meselesi bilen telefonçy gyzyň ýanyna barmalydygyny hem unudyp, gapa tarap yöneldi.

Ol gapydan çykyberende, telefonçy gyzyň biraz ýaňsyly sesi onuň yzyndan ýetdi:

— Daýy, indi siz şeýdip gidiberjekmi? — Telefonçy gyzyň huzuryna barmalydygy diňe şundan soň onuň ýadyna düşdi. Ol «Wi» diýdi-de, uýatly ýylgyryp, aýak çekip, yzyna dolandy. Telefonçy gyzyň ýanyna gelip, ötünç sorabam oňa telefon gepleşigiň tölegini töledi.

Gyzam onuň birhili bolup, oňaysyz ýagdaýa düşenini görüp: «Siz bir ýat adam, eger öz şäherimizden bolanlygyňyzda, gitse gidibersin, ýadyna düşse özem gaýdyp gelerem diýäýjek welin» diýip, ujypsyzja töleg üçin bir adamy uýalmaga mejbur edenine özüniňem biraz gelsiksiz görenligini mälim etdi.

Hasar öz dogduk şäherinde özüniň ýat görülýänini eşidip, birhili, garyşyk duýgularyny başdan geçirip, myssa ýylgyranyny hem duýman galdy.

Daşarda bolsa henizem ýagyş çişnäp durdy. Jahan çay içip hezil edip çygjaryp, burçak-burçak der gaýtaryp oturana meňzeýärdi. Çyg şäheri daş-töweregi bilen gaplap alypdy.

Wokzal jaýynyň depesine göterip duran çowly gümmeziň ýüzi nemlenip-ezilip, öňküsinden garalyp, dünđerilip goýlan kyrk gulakly gara gazana öwürülipdir. Onuň öňi ýene-de hemişekisi ýaly ibirt-de-zibirtlik. Adamlaryň bir bölegi ýagyndan çekilip,

girelgäniň iki tarapynda ýaý berşip, goş-kötelleri bilen wokzal jaýyny yklaşyp durlar.

Az salymyň içinde başyndan geçiren tolgunmalaryndan ýaňa Hasaryň agzy ýaňyrak balyk iýeniňki ýaly taplap kepip durdy. Ol aladaly pikirler bilen gümra bolup gelşine, Nebitçiler köşgüniň önünde uruşda wepat bolanlaryň hormatyna gurlan ýadygärlik toplumynyň ýanyna ýetende, «Bir stakan suw içip bolmazmykan?» diýen pikir bilen, golaýda suwuň bolaýjak ýeri bolan wokzal jaýyna tarap aralykdaky ýoldan geçip duran maşynlaryň üstaşyry seretdi.

Ol öýlerine dolanyp gelen wagty agtyjaklarynyň mähirli sesleri henizem gulagyndan gitmändi.

* * *

Toty indi bu günem öýüne işgärleriniň hemmesinden giç dolandy. Daşarda ony çekýän ýeňil maşyn bireýýämdeň bári onuň çykaryna garaşyp, gijäniň garaňkylygyna gatylyp, çykalganyň beýleräginde durdy. Haçan-da Toty gelip öz oturýan ýeri — maşynyň yzky gapysyny açan mahaly, oturgyjyny ýeňsä ýaplap ýatan sürüji: — Hä, başlyk, geldiňizmi? — diýip, maşyny otlap, ýola düşmek bilen boldy.

Maşyn ýarym aýlaw edip, keselhananyň howlusyndan çykdy-da, saga öwrülip, uly ýola düşdi. Şäher çyralary bir-birleri bilen bäsleşige berlip, ýalpyldaşyp ýanýardylar. Olaryň barmaly ýeri uzakda dälde, hassahanadan pyýadalap, gönüläp gitseň dagy ol ýere aňyrsy on, on baş minutdan ýöräp-de barsa bolýardy. Ýöne başlyk bolsaň, arzyňy gaçyryp, pyýadalap-beýleki edip, öz maýdalyňa süýnüp-sarkyp ýörmäge wagt ýok, ony maşyn gatnadýar. Ýogsam Toty hem her gezek aýnada özüni keseden synlanda, ýetilip özüni dul etine basdyryp barýanyny göreňde, pyýada, onda-da özi ýaly ell-ä golaýlap ýören adama piýada ýöremegiň peýdaly boljagy hakynda hem oýlanýardy. Ertiriň özüde saglygyň ugruna çykaýyn diýibem bir pikir edýärdi.

Ýöne ertir yzyndan maşyny gelende, nädip eýýäm oňa gonanyny özi-de duýman galýardy.

Hasaryň özüniň wagt belläp, «Aýlanyň!» diýen günü, ondan soňky gün hem gara bermezligi, indi şol günden bäri Totynyň pikirinde bir topbajyk gysyr bulut bolup, göç edip gezyýdi. Iki gün bärem ol her gezek bir ýere gidip gelende, «Hasar men ýokkam gelip-giden bolmasyn?» diýen pikir bilen:

— Meni sorap gelen ýokdur-da? — diýip, sorardy. Kätip gyz bolsa her gezek oňa eşitmek isleýän habaryny däl-de, iş bilen bagly gelen jaňlar, käbir adamlaryň gelip soranlygyny aýdysdyrýardy.

Toty düýn Hasaryň gelerine göwün çaglap, uly höwes bilen garaşypdy. Egnine özüne has ýaraşykly hasap edýän, badamjan reňkli, öwşün atyp duran köýnegini saýlap geýipdi.

Saçlaryny ýuwup-darap ýalpyldadyp, onuň soňuny toplap, gelşikli edibem ýeňsesinde jemläpdi, kirpiklerinem duýlar-duýulmaz reňkläp goýberensoň, ine, onsoň ol ýene-de toýa şaýlanan gelne öwrülipdi. Irden işe gelende görüp, onuň mynasybetini ilki ýüzi inçejik, horaşaja kätip gyz belläpdi.

— Ba, Toty Taganowna, bu gün-ä sizi tanar ýalam däl, hakyky toty bolupsyňyz! — diýip, ýylgyryp, ol kabinetine girip barýarka ony gözügidijilik bilen synlap aýdypdy.

Onda ençe günüň pikirlerinden soň, öz mugallymy «Çarlak guşuna» mynasyp ýolbaşçy bolup görünmekden başga-da, ony görüp: «Çarlak guşunyň» bir ýerlerde telim bir wagtlap azaşyp gezip, indem onuň öz deňzine gaýdyp gelenligine ynanyp, oňa mynasybetli zenan bolup görünmek isläpdi.

Ýöne näçe garaşsa-da, Hasar ne şol gün, ne-de şol günüň ertesi gara berdi.

Oňa jaň edip görmegi bolsa, ol öz derejesine mynasyp bolmadyk kiçilik hasap etdi.

Toty maşynyň ýumşak oturgyjyna çümübräk, gaýşarylyp oturyşyna Hasaryň gelmezligine sebäp bolýjak zatlar barada oýlanýardy. Ahyrynda-da onuň Aşgabada, ol ýerde galan

çagalarynyň halyndan habar almaga gidenligi dogrusyndaky pikirini dogry tapdy.

Toty indi iki ýyla golaý wagtdan bäri, öň ýigrimi ýyla golaý ýaşan jaýyndan göçüp, Sowet döwri obkomyň ýolbaşçylary üçin mümkinçilikleri gowulandyrylyp gurlan, alty otagly giňiş jaýlaryň birinde bir özi ýaşaýardy. Oňa hem bu jaý, wezipe başyna geçensoň, hatyralanyp berlipdi.

Öň bu ýerde SSSR ýykylyp, Moskwa göçüp gitmänkä, obkomyň birinji sekretary Dmitrin maşgalasy bilen baýnap ýaşapdy.

Dmitrin Moskwa daşayan Kaspiniň gyzyly balygydyr gara işbiliniň hasabyna bu kürsüde geregindeň artyk, uzak oturypdy. Her gezek respublikanyň ýolbaşçylary ony işden aýyrmak meselesini gozganlarynda, Moskwadan derejeli adamlaryň biri: «Işläniňde Dmitrin ýaly işlemeli, eger siziň beýleki obkomlaryňyzam şonuň ýaly işleseler, onda respublika kommunizme ilki golaýlan ýerleriň biri bolardy!» diýip, bir barmagyny ähmiýetli çommaldardy welin, hemme zat öz-özünden düşnükli bolardy. Il içinde Kaspiniň gyzyly balygy gutarmasa, Dmitrini işinden aýryp biljek güýç ýok hasap edilýärdi.

Toty öýüne gelip, iş geýimlerini öýde geýýän giňişden tenine ýakymly ýumşak geýimleri bilen çalşansoň, diwana geçip, aýaklaryny uzyn salyp, gözlerini ýumup, çyrasyz jaýda süňňüne dem berip, sulhup dynç alyp ýatdy. Onuň zat işdäsi-de ýokdy, ýogsam ol öýdeniçer aýalyň aşhanada özi üçin nahar taýynlap goýup gidenligini hem bilýärdi.

Yöne özüňe zor salybam bolsa, agşam halys aç galmazlyk üçin bir zatlar garbanyp, ýürekse bir edinmelidi. Bu öýde indi köpden bäri okuwdaky gyzy Aşgabatdan gelende ýa-da uly gyzy çagalary bilen görme-görşe gelende, wagtly-wagtynda saçak ýazylyp iýlip içilerdi. Özge wagt bolsa onuň işi bilen, gelip gitmek, ýygnaklara-beýlekä gatnaşmak bilen bagly, çalyňmaýan saz guralyna meňzeş tukat durmuşy bardy.

Toty öňem işden gelen wagty käte şeýdip az salymlyk ýadawlygyny sowmak üçin diwana süýnüp, soňundan uzakly gijesi bilenem, uklabam galaýmasy bardy.

Ol häzir ýatan ýerinden turup bir wanna ýetip bilse, soňra ol süňňüniň ýeňlän ýaly, göwnüniň mesän ýaly bolup, özüni dünýä täzeçe garap ugran ýaly duýjagyny bilýärdi.

Hemişe-de ol wanna girip çykansoň, özüni başgaça duýýardy. Barha ýognap, daşyna aýlanyp barýan guýma guşaklygynyň bolsa azam däl, köpem däl, öz bolmalysy ýalydygyna ynanýardy. Yhlasy artyp, iýip-içip, telewizordaky kinolarda görkezilýän aýal-erkek gatnaşyklaryndaky hezillikleri synlap, mahal-mahal şol zenan gahrymanlaryň gatnaşyklaryn-a göwün ýüwürdiپ arzuwly oturýardy.

Hakykatdanam, düýnki elýetmez Hasaryň bu gün beýdip, iş sorap gelmegi asla garaşylan zatmydy? Ýogsam, tanymal hirurg Mämmethanow nire, Krasnowodskiý hassahanasy nire? Ýöne bu hakykatdy. Şol meşhur lukman ony görende Totynyň ertekilerdäki öz bir sebäp bilen kowan aýalynyň huzuryna bialaç gelmeli bolan patyşa ýadyna düşüpdі.

Haçan-da ol özüni bir pursatlygam bolsa şol patyşanyň kowlup, göwnüne deglen aýalyna meňzedensoň, onuňam kalbyny bir bada gedemlik pikiri eýeläpdi.

Ony işe aljagyny-almajagyny hem şol wagt bilip bilmänsoň, ölçerip-dökere wagt bolar ýaly, dil ugruna hepde geçirip aýlanyp görmegi, oňa maslahat beripdi. Ilki başda-ha ol soňra gelende hem ony işe almakçy dälди. Gelse-de:

— Özümde häli-häzir-ä boş iş ýeri ýok — diýip, göwni üçin, onuň ýanynda alada edýänden bolup, oňa-muňa jaň edip berenden bolup, sypaýyçylyk bilen başdan sowmakçydy. Toty elli ýaşdan geçen hünärmenleri işe almagyň hökmanlygy ýoklugy baradaky ýokarynyň görkezmesinden habarly bolansoň, Hasar başga ýerde-de işe alnar öýtmeýärdi.

Bu pikirler şonda Totynyň tekepbirliğini has-da artdyryp, hondonbärsilik bilen wezipesine baýrynmagyna sebäp bolupdy.

Näme diýeniňde ol indi köpden bäri öz durmuşyndaky halkalanyp gidýän şowsuzlyklaryň sebäbiniň birini şol ilki başda Hasar bilen bagly özüniň şowlamadyk söýgüsi bilen baglap kineli ýaşaýardy. Onuň her gezek Hasar ýadyna düşen mahaly hut şuna meňzeş duýgulary başdan geçirýän wagty az bolmaýardy.

Toty wannaly jaýa geçip, egnine geýen haladyny çykaryp, gapynyň çep taýyndaky asaçdan asansoň, biraz çygly wannanyň süňňüne ýylylyk bermek üçin, ilki onuň gyzgyn suwuny açdy, birazdan bug göterilip ugransoň bolsa, oňa sowuk suwdanam geregiçe gatyp, endamyna hoş ýakýan ýylylyk berdi.

Telefon trubkasyny ýada salyp duran suw pürkujini teniniň ýüzünde gezdirip, onuň ýakymyny duýmak bilen bugaryp ýuwundy. Synasynyň belli-belli ýerlerine aýasyny aýlap, ähli ýadawlygy ýakymly suw bilen ýuwlup gidip barýan ýaly ýakymly duýgyny başdan geçirdi.

Ýuwnup durka, bireýýämler öz emmeleridir kiçijik çagalary bilen bagly bolan bir ýagdaý şol geçmişden onuň aňyna geldi. Şonda ol hezil edip ýylgyrdy.

Öýe ikinji bäbek gelende, Totynyň birinji gyzy ondan ejesini gabanypdy. Ilkä: «Bäpbe gowy däl, aglak!» diýipdi. Soňam ejesiniň boýnuna syrлаşyp aglap: «Bäpbe emmesin! Ony alnan ýerine äkidiň» diýen manyda «Bäpbäni magazine ertip beriň!» diýip, içigip-içigip aglapdy. Ejesidir kakasynyň hezil edip ýylgyrmaklaryna sebäp bolupdy. Şonda kakasy ony gujagyna alyp, jigisiniň entek kiçijikdigini, onuň ýöräp bilmeýänini, ýöräp ugradygam ony äkidip alan magazinlerine tabşyrjagyny, şeýle-de özleriniň ony jigisinden has gowy görýändiklerine ynandyryp, «Aldamaga oylan ýagşy» edip köşeşdiripdi.

Toty wannadan çykyp, süpürinip, haladyny geýdi. Ol serwandýň öňünden geçende, ol ýerde aýnanyň aňyrsyndaky agtyjagynyň suratyny görüp, kalbyna mähir çaýylyp, onuň öňünde aýak çekdi.

Suratda onuň agtygy eljagazlaryny ýokary göterip, özüni mamasyna göterdip, aldyrmak isleýäne meňzäp, ylygyp, bir

gowy bolup otyrdy. Toty suraty duran ýerinden alyp, ony ogşady. Häzir ony hakykatda öz öňünde görüp, höwes bilen bagryna basasy geldi. Oglanjygyň suraty mamasyna ejesini, kiçi jigisini, kakasyny ýatladyp küýsetdi.

Totynyň uly gyzyynyň indi barha öz öýüniň aladalaryna has içgin girişýänligi belli bolupdy. Ol hemişe ejesiniň ýanyna ýyl içinde üç-dört gezek dagam gelip gidýän-de bolsa, ikinji çagasyny eline alany bäri ol iki gezekden artyk gelibem bilmeýärdi. Onda-da bir hepde, on gün bolmagyň ýerine iki-üç gün bolup-bolmanam: «Eje, bize rugsat ber, kakasy bizsiz öýde myhman ýaly bolup ýörendir?» diýip, gitmek bilen bolardy.

Ol gyzyynyň dogrup-ýugrup, baran ýerine garylyp-gatylyp barýanlygyna enelerçe öz ýanyndan buýsanýardy. Onuň adamsyna, öýüne bolan yhlasyny kakasyna çeken damary hasap edýärdi. O-da «Çagalarym, öýüm» diýip, ölüp-öçüp ýören maşgalaçyl adamdy. Mary ýaly uzak ýerdenem dümewli çagasyny görmäge hepdede gelip-gitmäge-de ýaltanmazdy...

Indi Toty bu häsiýetiň gyzyynyň baran öýüniň arzyly gelni bolmagyna sebäp bolýanyny görüp, öňki adamsyna öz ýanyndan minnetdar bolýardy. Totynyň özem şol söýgi daragtyna höwes edip, aslyşan wagty özüne-de uly gyzyynyňky ýaly buýsançly durmuşy arzuw edipdi.

Agtygyň suraty bu öýde ýeke dälidi. Olary Toty häli-şindi nazary düşüp durar ýaly edip, öýüň dürli ýerlerinde, birisini aşhanada, ýene birisini myhman otagynda, ejesi, kakasy, kiçi gyzydyr öz suratynyň duran hatarynda diwardan asylgy durdy. Ol suratda onuň gyzy, galpajygy selpildäp duran iki-üç ýaşly ogluny bagryna basyp, onuň töweregine gollaryny aýlana meňzäp, mähirli seredip otyrdy.

Köp halatlarda bu suratlar Totynyň mähribanlaryny küýsedip: «Niredesiň Mary, agtyjaklarymyň bir sesini eşideýin» diýip, telefona ýapyşybermegine hem sebäp bolýardylar.

Toty saçak başynda naharlanyp otyrka, agtyjagyna niýetläp, gelende sürer diýip, alan üç tigirlige welesipediniň bir burçda

garaşyp, şahlaryny burup, tukat duranyny gördi. Welosipediň tukatlygynyň soňra Tota-da geçenligi belli boldy. Golaýda bir gezek gelende, ol agtyjagy üçin gyzynyň göwnüne degenligini hem ýatlady. Agtyjagynyň üç ýaşabam henizem buşugasy gelende turup ýörite gaba buşukmagyň ýerine, her gün ýerini ölläp turýanyny görüp, halamazlyk bilen çytylypdy. Soňam:

— Bu zyzygider şeýdýän bolsa, onda ony şu ugurdan işleýän lukmanlara görkezmelimi-nämemi, bir zad-a etmeli, şolar onuň jüllüğine tok goýberip, tisgindirip bir melhem-ä edýäler, ýogsam şu bolşy bolsa, ýene biraz wagtdan ys-kokuň derdinden bu içerik kelle sokar ýaly bolmaz — diýip, halamazlyk bilen gep aýdypdy. Ejesiniň öz çagasyna seňrik ýygyramasyny halamadyk gyzy şonda oňa:

— Gaýynenem-ä «Ulalsa öz-özünden galar gider, haýsy biriňiz siýmän ulaldyňyz?» diýýär. Kakamlaram şuny görüp ýörler, barysam, asyl ýokuş görenoklar. Gaýtam, täze ejeme çenli, bizi hondan görseler, ylgap öňümüzden çykyp: «Gaýgysyz jan gezmäge gelipdir» diýşip, elimden oglumy kakyp alşyp begenişýäler, sen bolsa meniň öz ejemem bolsaň, biziň gelenimizi ýokuş görýäň!» diýip, göwni galyp ondan ýokuş gördi. Soňam ýene üç günden ugramakçy bolup, oturan gyz, ol işden gelende: «Eje, men bilelimi çalyşdym!» diýip, şol günüň özünde göterilip gidipdi.

Häzir Totynyň gyzynyň göwnüne degeni ýadyna düşen mahaly onuň ökünip aglasy geldi, gözýaşı hüpläp bokurdagyna dolup, çeynäp oturan çöregi hem daralan bokurdakdan ötmedi. Özüniň şolarsyz hiç zatdygyny ýatlap, ýaşly gözlerini balkyldadyp, agtyklarydyr gyzlaryny göz öňüne getirip oturyşyna: «Size ýaramajak bolsa, men bu hanwar jaýlary başyma ýapaýynmy?» diýip, kemsinip aglady. «Saňa döneýin, balam, balamyň balasy meniň balam dälmidir?» diýip, agtyjagynyň suratyny kükreginiň üstüne goýdy. Totynyň çagalary bilen bagly pikirleri soňra onuň Hasar bilen bagly oý-aladalaryna öwrülip gitdi. Şonda ol, Hasardan edýän öýke-kinesiniň hem öýläniň

alkymlap gelyänini duýan çal ümür ýaly, öz kalbynyň üstünden geriljireşip, süýnüşip-sarkysyp barha dargap barýanyňy syzdy. Totynyň Hasar baradaky oý-pikirleri soňra ertir olaryň öýlerine jaň edip, habar almaly diýen pikir bilen jemlendi.

Wagt hasabyny sekuntma-sekunt sanap oturan gije-de barha garrap barýardy. Toty ertirem ýene-de ilden öň haltyldap işe barmalydygyny ýatlap, ortada özi üçin ýazan kiçiräk saçagyny ýygnamak bilen boldy.

Şol barmana-da ol ýene-de iki gyzly, agtykly, ind-ä iki agtykly bolubam özüniň hiç ýakyny ýok ýaly, beýdip bir özüniň gugaryp galmagy bilen bagly pikirlere berlip, kemsindi. Munuň şeýle bolmagynyň sebäbiniň çagalaram däl-de, öz garasöýmez häsiýetdigini ýatlady. Ýogsam bolmanda, uly gyzy häli-şindi çagalary, adamsy bilen gelip, öýi bazara öwürmeýärmí? Bu pikirler onuň ýene ýekesiräp, hapa bolmagyna sebäp boldy. Soňundanam ol gözýaşly ýüzüni ýassyga berip, gyýlyp-gynanyp aglady.

* * *

Toty şol günň ertesi şäher telefon gullugyna jaň edip, Hasarlaryň öýleriniň telefon belgisini alansoň, olara jaň etdi. Ýöne ilki bilen-ä wagty bilen telefony göteren bolmady. Belki, daşda-beýlekidedirler, kimdir biri jaň edäýmesin diýip, telefony garawullap oturýan barmy? Diňe birsalymdan ol ikinji gezek jaň edende, ony aňyrdan haşlap gelen bir aýal aldy.

Toty telefonyň ol başyndakynyň Hasaryň özi däl-de ejesidigini çak edip bilensoň, hamala, haýsydyr bir müýni üçin bir zatdan çekinip, ýaýdanýana meňzäp, ara biraz wagt salyp dillendi. Onýança-da telefonyň aňry başyndaky aýal ýene bir gezek öňki hörpünde biraz batlyrak hä berdi:

— Diňleýän, gepläber!

Toty indi geplemän ara sähel wagt salsa, aýalyň özüni telefony oýnaýan işsizleriň biridir öýdüp, trubkany ýerinde

goýjagyny pikir etdi. Ýüregini бүkgüldedip, biraz tolgunyp gepledi:

— Daýza, sag oturanmysyňyz? Hasar öýdemikän? — diýip, çekinibräk gürrüňe başlady. Toty telefonyň ol başyndan aýalyň öz sesini eşidenden kimdir biri içine uran ýaly «hyk» edip, içigip dykylanyny eşitdi. Munuň näme boldugydygyna düşüniş-düşünmänkä-de garry aýal gaharly sojap, käýinip, şarkyldadyp telefony ýerinde goýdy. Toty diňe onuň:

— Bu bisyrat indi nä ýüzi bilen biziň öýümize jaň etmäge het etdikän? — diýen nägile gepiniň bir tarapyňy zordan eşidip galdy.

Häzir Hasaram, onuň inisi hem çagalary bilen öýde ýokdular. Howluda hemişe öý sakman bolup galýan, maşgalanyň garry enesi otyrды. Dünýäniňem gaýynenesine «daýza» diýip, ýüzlenýäninden Totynyň habary ýokdy.

Toty ilki Hasaryň ejesiniň, özüniň tanamaýan, bilmeýän adamsyny sen-men ýok, ýüzüne urlan ýaly etmegini halamasada, tiz ýagdaýy pikirinde degşirip, enäniň özüni ýeneki kimsä däl-de, öz oglunyň göwnüne degen ozalky aýalydyr öýdendigine düşündi.

Diňe şundan soň, oňa özüniň gorka jaň etmegine garrynyň özüniň öňki haýasyz gelnidir öýtmegine sebäp bolandygyny bildi. Wagtynda oňa özüniň kimdigini tanadyp, näme üçin jaň edýänligini aýtmanlygyna öküdi.

Totynyň garaşylmadyk gepi eşiden wagty, ytygsap urgusyny üýtgeden kalby henizem tutulan guşuň ýüregi ýaly howsalaly gürsüldäp urýardy.

Ol biraz oýurganyp, telefon trubkasyny nirä goýmalydygyny unudana meňzäp, ony birsalym elinde saklap duransoň, öz düşen ýagdaýyna myssa ýylgyryp, trubkany pişigiň kellesini sypalan ýaly sypalap, ornunda goýdy.

* * *

Gyşda, deňiz ýakasynyň gündizlerem köp halatda hamala, garaňky düşüp barýan ýaly tutuksy bolýar. Howasy welin arassadyr, tereňdir, häli-şindi deňiz deminiň şäherdir töwerekdäki dag gerimlerine ýaýrap durmagy dünýä terlik berýär.

Deňiz hasam harasat gopan günleri, segräp-çyrypynyp, parça-parça köpük seçip, ümür-dumana gaplanyp, ertekilerdäki syrly gowagynyň agzyna meňzäp syrly görünýär.

Hasar indi okuwçysynyň özi gel bari edip habaryny bermese, onuň ýanyna ikilenç iş sorap barmagy, ony gata tutýan hökmünde gelşiksiz hasap edensoň, yzysüre-de rysgalyny ol ýerden däl-de, başga-başga ýerlerden gözlemegi niýet edindi. Ilki bilenem ol ýakynda bir öwrümde ejesiniň: «A gyz, görsem, ol Kowus ogurjalynyň gyzy biziň poliklinikamyzyň başlygy bolup dikgirdäp ýör. Geçen hepdede baramda özi tanaýdy. Kiçiräkkän görşüm, eýýäm uly gyz, gelin bolup ýetişiş gidipdir. Dädeň bende barka, bir garyndaşlyk tapyşyp gatnaşardygamda. Okuwynam ol ýaňyrak, ýurt garaşsyz döwlet bolandan soň gutaran bolmaly. Häzirki ýaşlary ösdürmeli diýlen wagza düşendir olam. ...Senem, Hasar, belki, şonuň ýanyna baryp görersiň. Özge kişä iş ýok diýse-de, tanyşlyk berseň, ol saňa ha bir işjagaz tapardy, ogurjaly ogurjalyny şunuň ýaly ýerde gollaman, nirede goldajakurjarmyşyn?..» diýen biraz buýsançly, biraz tamaly gürrüňe sebäp bolupdy.

Hasar göz önüne tutuşy ýaly, şol günün ertesi ejesiniň salgy beren şol şäher poliklinikasyna geldi. Gapyda oturan kätip gyzdan sorap, başlyk gelniň goňşy kabinetleriň birine çykanlygyny eşidensoň, töwerekdäki özüne seretdirmäge gelenleriň arasyndaky boş oturgyçlaryň birine baryp garaşyp oturdy. Başlyk gelin özüne köp garaşdyrmady, zalyň o baýyndan onuň, gan basyşyny diňleýän guralynam boýnundan asyp, özi ýaly ak halatly aýal bilen gürleşip gelyändigini görüldi.

Hasar ony öň görmedigem bolsa, şu syratly inçesagt gelniň, ýanyndaky aýalyň ýanynda özüni başlyklarça dogumly tutup gürleşip gelşinden onuň ejesiniň aýdan şol ogurjaly zenandygyny tanady.

Haçan ol dogumly ädimläp, öz kabinetiniň gapysyndan girip barýarka, Hasar ornundan turup, oňa ýüzlendi:

— Men siziň ýanyňyza gelipdim, iki-üç minutlyk kabul etseňiz?

Lukman gelin soragly nazar aýlap, aýak çeken mahaly Hasar ýene-de sözünü dowam etdirdi.

— Men-ä siziň ýanyňyza iş meselesi bilen gelipdim?

Gelniň jogaby ýüzugra hem nagt boldy:

— İş ýeri ýokdur, ýaşuly, bizde. Bizde-de häzir iş ýerlerini gysgaltmak işleri gidip dur! Öz işsiz galan işgärlerimi nirä ýerleşdirjegimi bilemok. Biz işe alsagam, siz ýaly ýaşululary däl-de, häzirki döwürde instituty gutaran ýaşlary almaly, talap şeýle!

Hasara şu gürründen soň, öz garyndaşy bilen tanyşmagyň hem hökmanlygy bolmady.

Indi ýakyn günlerde Hasaryň nirä-de bolsa bir ýere işe ýerleşesi gelyärdi. İşsizlikden ýaňa ol indi özüne hem başgaça, barha göwün geçme bilen seredibem ugranyny duýýardy. Yene bir iş meselesi bilen onuň baryp göreýin diýen ýeri «Tiz kömek» edarasy bolupdy. Ol köp lukmanlaryň onuň işini aldymgaçyrak görüp, onda işlemäge höwesekleriň bolmaýandygyny, köp halatda başga ýerden iş tapmadyklaryň şol ýerde ýerläp gidýändiglerini ýatlap, şoňa hem bir ýüz tutup görmegi niýet edindi.

Bu gezek ol soňundan iş yok ýere baryp, iş sorandan bolmazlyk üçin, ilki edaranyň işgärler bölüminden habar aldy. Ol bölüm bir işgärden ybarat bolup, o-da gapysy «Buhgalterýa» yazgyly jaýda hasapçylaryň biri bolup oturan eken. İşgärler bölümindäki işleýän gyz haçanda Hasar:

— Sizde lukman üçin iş ýeri tapylarmykan? — diýip, sorag beren mahaly, ol bu soragyň näme üçin özüne berilýänine oňly düşünmän, üýşenibräk egnini gysyp: «Bu adam gökden düşen ýaly-la?» diýip, geňirgendi.

Onuňam sebäbi bu ýere işe alynmakçy adam ilki edara başlygy bilen gepleşip, işe alynýanlygy anyk bolandan soň, resmi kagyzlaryny bolmalysy ýaly edip tertipleşdirmek üçin, bu bölüme gelmelidi.

— Sizi başlyk iberdimi?

— Ýok.

— Onda ilki başlyk bilen gepleşip, soň geliň meniň ýanyma!

Gürrüň mahaly, jaýyň töründäki giňiş stol başynda töweregini eýemsirenip, uly maşgalanyň enesine meňzäp, öňündäki kagyzlara üns berip oturan, orta ýaşlaryndaky, gözi äýnekli aýal, äýnegini gözünden aýryp, bu gürrüňiň bir tarapyňy eşidenini mälim edip, agraslyk bilen işinden başyny göterip, Hasaryň ýüzüne dikanlady. Ony-da başlygyň ýanyna barman işe ýerleşmek isleýän adamyň gyzyklandyranlygy belli boldy. Ol oturan yerinden: «Başlyk häzir ýokdur, ol häkimlige ýygnaga gitdi, ondan çykybam finotdela girmeli!» diýip, häzir ony gözläbem oturmaň diýen äheňde beletlik bilen gürledi. Ünsi düşende, Hasara bu aýal nämüçindir birhili tanyş ýüz ýaly bolup göründi. Ýöne ol gözleri nirede göreni welin şol wagt ýadyna düşmedi.

Hasar gelip gideninden biraz soň baş hasapçy aýal, birzat ýadyna düşenini mälim edip, işläp oturan aýal-gyzlaryň ýüzüne hoşwagt bolup seretdi.

— Gyzlar, gör, biziň ýanymyza kim gelen eken? Ýalňyşmaýan bolsam, ol şol Hasar Mämmethanowdyr, biziň öz şäherimiziň...

Töwereklerindäki aýal-gyzlar birbada öz başlyklarynyň muny diýmek bilen näme diýmekçi bolýanlygyna düşünmän, onuň ýüzüne soragly-soragly seredişdiler.

— Birbada tanamandyryn. Ondan bäre, gör, näçe wagt geçipdir! O-da meni tanan däldir, ýogsam «Sonečka Marmeladowa...» diýerdi — diýip, özüne belli bolan haýsydyr bir zatlary ýatlap göwnühoş ýylgyrды. Oýurganyp ýatlama berildi.

... Ol ýyllar Hasar Mämmethanowiç syratly, juwan ýigitdi. Ýakow Lazerewiç Akim diýen belli lukmanymyz bardy, ol

şonuňam şägirdidi. Ol Hasara «Soňra bu ýerde meniň ornumy tutjak lukman» diýýärdi. Şägirt halypa bolşup, operasiýalara girerdiler...» diýip, gözünü süzüp hoş bolup könäni ýatlady.

Ýolda barýarka ýaňy birhili tanyş ýaly daşyndan talaply görnen aýalyň kim bolup biljegi Hasaryň hem ýadyna düşdi. Ol, elbetde, Ýakow Lazerewiçiň işlän döwründe hassahana buhgalterine kömekçi edilip işe alnan Soneçka Marmeladowady. Şonda ol inçemik, ýakynda hasapçylyk okuwyny tamamlap gelen ýaş gyzdy. Onuň ady Soneçka bolup atasynyň ady başgaçarak bolmagy hem mümkin, ýöne Ýakow Lazerewiç oňa öz gowy görýän ýazyjylarynyň biri Dostoýewskiniň eseriniň gahrymanlarynyň atlarynyň biri bilen utgaşýan familiýasyny berip, söýünç bilen Soneçka Marmeladowa — diýip tutýardy.

Ömründe bar bolan ýene-de bir gowy pursady ýatlamak Hasar üçin ýakymly boldy. Ol şu ýatlamadan soň, hamala, işe giräýen ýaly kanagatlanma tapdy.

Şol gününň ertesi ol «Tiz kömegiň» başlygy iş ýerinde bar mahaly onuň huzuruna geldi. Başlyk maňlaý saçy düşüp, depesi ýalpyldap ugran, temegi çal murtly altmyş-altmyş baş ýaşlaryndaky dolmuş kawkaz adamsydy.

Ol Hasary oňly diňläp diňlemänem: «Lukman-a bize gerek» diýensoň, «Ugruň näme?» diýmegiň ýerine çalşyryp, «Bilimiň nähili?» diýip, sorady.

— Ýokary!

— Ýokary näme?

— Hirurg!

— Praktikmi?

Hasar onuň birbada anyk näme sorayanyňa düşüniş bilmedi. Ýöne onuň bu praktikmi diýmeginiň operasiýa gatnaşanmy ýa-da poliklinikada-ýene-de işlediňmi diýdigidigini özi üçin tiz anyklady.

— Operasiýa geçirip ýörün — diýip, ýüzugra baş atyp jogap berdi.

«Tiz kömegiň» başlygy şundan soňam sowuk-sala bolşuny

üýtgetmän oturyşyna, stolunyň tahylyny şakyrdadyp açyp, ondan bir list ak kagyz alyp, ony Hasara uzatdy.

— Arzaň ýaz. Biziň iş şertimiz-ä Siz bilýän bolmaly, bilmeýänem bolsaňyz, iki günden bir sutka işlemeli bolarsyňyz. Razy bolsaňyz, ertir sagat dörtde gelip, nobaty kabul ediň!

Şeýdibem Hasar arzasyny ýazyp gaýdan gününüň ertesi, şäheriň «Tiz kömek» gullugynda işe durdy.

Bu işiň ol ýaşlara muwapykdygyny, özüne onuň biraz kynrak düşjegini bilse-de, ýüzi agyr başlykdan gerekmejek wehim edip durmazdan, onuň özüni işe almagyndan minnetdar bolmak bilen, işiň bähbidini aramagy başaryan gowy adamlaryň barlygyna begendi. Onuň bilen düşünişip işläp biljegine ynandy. Ol ýalňyşman eken.

Hasar täze işinde ikinji gezek nobatçylyga duran günü, edara başlygy ak haladynyň synyny galgadyp, dogumly-dogumly edimläp, lukmanlaryň çakylyga garaşýan otagyna geldi. Gelibem göni Hasaryň ýanyna baryp, ýylgyryp oňa elini uzatdy.

— Hasar Mämmethanowıç! Türkmen: «Tanamadyk — sylamaz» diýýär. Men sizi öň görmesemem, krasnowodskili bir ýigit Germaniýada, Sowet goşunlarynyň merkezi gospitalynyň başlygy bolup ýörenmişin diýip eşidýärdim. Bizdenem şeýle adamlaryň çykanlygyna guwanýardym. Siz biziň gapymyzdan gellersiňiz diýip kim pikir edýär? Siz ol ýerde gospitala näçe ýyl ýolbaşçylyk etdiňiz?

— On iki ýyl!

— General mynasybetli ýer-dä.

— Hawa, ýöne men polkownik.

— Uly dereje. Sowet goşunlarynyň ondan çykmagy bilen bagly bulaşyklar bolmadyk bolsa, siz birki ýyldan hökman generalam bolardyňyz.

— Nesip işidir bi.

— Gaty dogry, Siziň geçen ýoluňyz höwes edilýän ykbaldyr. —»Tiz kömegiň» başlygy ýene-de gürrüňini şol guwançly hörpünde dowam etdirip: — Siziň gelmegiňiz bilen, mende

ýene-de bir pikir döredi. Öň bizde hirurgiýa bölümi bardy. Onda işleýänleriň birnäçesiniň göçüp gidip, birnäçesiniň hormatly dynç alşyna gitmeli bolandyklary üçin, biz ol bölümimiziň işini togtatmaly bolduk. Siz geldiňiz. «Şäherde operasiýa bir ýerde edilmeli» diýiläýen-de bolsa, işýa bir ýoluny taparys, bu bölümiň işini täzeden ýola goýarys, nesip bolsa! — diýip, guwançly aýtdy.

Hasar «Tiz kömegiň» başlygyndan özüni tanap, göwündeş bolup garaşylanlygy üçin minnetdar boldy. Ol soň bu bolýan zatlar hakynda oýlanyp: «Oruslaryň: «Öýünde diwar-da kömek edýär» diýeni boldy-ow bi» diýip, kanagatlanma tapdy.

* * *

Gaýry bir ýerlerden, gijäniň bir wagty jaň gelen mahaly Mämmethanowlaryň maşgalasy dünýäden bihabar süýji ukuda ýatyrdy. Hasaram täze işe giren ýerinde bir gije-gündiz nobatçylyk çekensoň, gijöýlänler gezegini ýene birine tabşyryp aryp-ýadap, giçlik ýüzüni gijä tutup ýagyp ugran ýagyş gatyşykly garyň ilkinji damjalaryny üstüne ýagdyryp gaýdyp gelipdi. Yuwnup-ardynyp agşamlyk edinensoň, endigine görä ýurduň habaryny almak üçin «Watan» ýaýlymyna seretmek meýli bilen telewizory açsa-da, argynlygyň öz diýeni tutany belli bolup, ol şol ýassyga tirseklän ýerinde hem uklap galypdy.

Haçan-da ejesi onuň telewizoryň önünde uklap galanyny görüp, ukudaky adamyň üşek bolýanlygyny ýatlap, ýuka ýorgan getirip üstüne ýapan mahaly, oňaysyzrak ýatanyny duýup, Hasar oýanypdy.

— Bar, oglum, tur-da ýeriňe geçip ýat, arkaýyn ýatarsyň, jorabyňam çykarmagy unutma, aýagyňam dynjyny alsyn! — diýip, ejesi aladalanyppy.

Hasaryň uklap galanyny gören inisi Gurbanýaz hem telewizory açurip, agasynyň ukusyny bozmazlyk üçin, gidip goňşy jaýda «Enemiň telewizory» diýilýän ýerde, çagalary bilen «Watan» teleýaýlymyna seredipdi.

Hasar irginsiz jyrlaýan telefon sesini uky arasynda eşitse-de, munuň birbada düşdügini, huşudygyny aýgyt edip bilmändi. Telefon bolsa garaňkynyň içinde çyrlap, gepläýjek bolýardy. Onýança-da Buganyň aýak sesi çybşyldap, Hasaryň ýatan jaýynyň gapdalyndan howlугybrak telefon tarapa ötdi.

Yzysüre-de: «Alo-o» diýip, Gurbanýazyň biraz uklyly, gyrylyk sesi eşidildi. Ýöne ol birazdan, telefony diňlänsöň, hopugyp, demi-demine ýetmeýän ýaly sojap: «Haçan, nirede, jany barmykan?» diýip, yzly-yzyna sorag berip ugran mahaly bir bolmasy işiň bolanlygy äşgär boldy.

Onýança-da, Gurbanýazyň howsalaly sesini eşidip, bir belanyň başdan inenligini syzyp, agyr göwrä leňner berip, öz otagyndan diwara ýapyşyp çykyp gelýän ene göründi. Ol howlугyp:

— Näme bolupdyr, balam? — diýip, howatyrlý sorady.

Gurbanýaz «Arslan jan» diýdi-de, damagy dolup sözünüň yzyny aýdyp bilmän, ýuwdunyp dymdy.

— Wah, gara maňlaýym — diýip, ýüregine eýýäm agtygy bilen bagly erbet pikir dolan ene dyzларыnyň gurbaty gaçyp duran ýerinde aşak oturdy. — Uçarda bir zat bolupmy? — diýip sorady.

Yzyndanam: «Näme bolupdyr-a, aýtsaňyz-la tizräk ýüregim ýarylyp gelýä-le?» diýip, bolan zady anygrak eşitmek üçin delmuryp, ogluna seretdi.

— Nene, Arslan jan gije bize gelýärkä Gazanjygyň ýanynda awariýa düşüpdür.

— Hiý! Jany bir barmykan?

Ene ýene-de soran soragynyň anyk jogybyny alyp bilmän, ýüregine howsala düşüp, sarkyp aglabam ugrady.

Öýde birden göterilen howsalaly gürrüňleriň bir çetini eşidip, Hasar ýüz ugruna geýen köýneginiň iliklerini ötürişdirip gelşine gapyda göründi.

Agyr habary eşidip, aljyrap, ejizläp nätjegini bilmän duran Gurbanýaz agasyny gözýaşly gujaklady.

— Hasar dāde, Arslan jan awariýa bolupdyr!

— Nirede, haçan?

— Gazanjygyň töwereginde, ol ýylky şahyrlaryň atylan ýerleriniň töweregindemiş.

— Kim aýdýar ony?

— Ýaňy Aşgabatdan jigim Mähri jaň edip aýtdy. Olarda Gazanjykdan ýaňy habar düşüpdür. Ejesi eýýäm maşynly bärligine ugrapdyr.

— Ýagdaýy nähilikän?

— Hassahanadan-a juda agyr diýlip aýdylypdyr. Gurbanýaz erbet habary morta aýdyp, agasydyr ejesini ýyldyrym uran ýaly edäýmezlik üçin, jigisiniň: «Jesedi ýygnaň» diýlip aýdylan gepi, biraz inçe-de bolsa aslyşara tanap goýup, ýagdaýy ýumarlabrak aýtdy.

Hasar bolmasy işiň bolanyny pikir eden wagty duýdansyz durka bir ýyrtyjy haýwanyň alkymyndan çykyp, üstüne zyňan ýaly, ininiň juwlap gidenini duýdy.

Bir pursat onuň depesi güwläp, gulaklary hiç zat eşitmedi. Arslanyň heläkçilige uçranlygy bilen bagly pikirler kalbynda köwsarlap, derdiň sütemini barha has ýiti duýup, on iki süňni bilen elendirip ugranlygy belli boldy.

Gurbanýaz biraz özüne gelensoň, Arslanyň ugruna gitmek üçin ýoldaş bolar ýaly dogan-garyndaş, ýakynlaryny tapmagyň ugruna çykdy. Ol ilki öz aýalynyň jigisiniň öýüne jaň etdi.

Trubka göterilende: «Nyýaz, bu men!» diýip, oňa özüni tanatdy.

— Eýgilikmi?

— Ýok, eýgilik däl. Diňle meni! — Ol bu sözünü howlugýanyny mälim edip, talaply aýtdy. — Sen geýin-de, tiz bize gel, ýola gitmeli bolup durus... Sürüjilik hat-petegiňem ýanyňa göter, maşynam sürmeli bolarsyň. Sen maşynyňy almagaý. Hasar dädem hem meniň maşynymda Gazanjyga gidýäris!..

Gurbanýazyň ikinji jaň eden ýerinde telefon göterilmedi. Olaryň arkaýyn dynç almak üçin, köplenç, gijelerine telefonlaryny

aýryp ýatýanlaryny pikir edip, ol jany ýanyp doganoglanlaryna käýindi:

— Äýt, şularam bir töwre jandar-eý, telefon aýryşyp...

Turzulan goňşy ýigit hem geýnip gelensoň, ýola ugrajaklar dört boldular. Olar derwezäni açyp, maşynyny çykarmakçy bolup durkalar, içerden ene agyr göwresini zordanrak süýrüp, daş çykdy.

— Nebitdaga sowlup, daýylaryňyzam birini alyp geçiň! — diýip, öz süňk hossaryny ogullaryna ýatlatdy.

Hasar inisi bilen öz maşynynda ýerleşipdi, ony Gurbanýaz sürüp barýardy. Olar ýaňy bir zat üstünde tersleşen ýaly dymşyp, çytylyşyp, gepleşmän diýen ýaly otyrdylar.

Ot düşen ýüregiň damarlary dartylypdy, aňda diňe Arslanyň pajygaly ýagdaýy bilen bagly agyr oý-pikirler ýüzýärdi. Daň saz berip ugran-da bolsa, töwerek henizem çyralaryň täsiri ýetmeýän yerleriň ählisinde, jaýdyr-dag gerişleri bolşup, gijäniň içinde ýuwaşlyk bilen ýüzüp ýörene meňzeşip, düňderilişip, gernişip salgym bolşup otyrdylar.

Şäherden çykylýança maşynlaryň wagtal-wagtal batlary gaýtarylyp, maýdalyna ýörelidi. Köçeler çolady, adamlar daňdanyň süýji ukusyna berlişip ýatyrdylar. Bu döwür zerury bolmadygyň aňsat ýola düşýän wagty-da däl, onda-da häzirki ýaly ýyly yerden çykasyň gelmeýän gys günlerinde.

Şäherden çykyp, maşynlar özlerini ýeriň giňine atanlaryny duýşup, tizliklerini barha artdyrdylar. Olaryň häzirki atylyşyp baryşlary, hamala, pikirlerinde Aşgabatdan öz maşyny bilen şaglap, Krasnowodskä, kakasynyň ýanyna, dynmaz jan bolup gelýän Arslany agdarylan ýerine ýetirmän ýetişip, halas etmäge howlugsyşyp barylýana meňzeýärdi. Ýene birsalym ýörelensoň, içki harasaadyna berlip barýan Hasar birhili howa ýetmeýän ýaly bolup demigip ugransoň, maşynyň öz tarapyndaky aýnasyny sähelçe pese gaçyrdy. Şol bada-da daşarynyň aýaz-çygly howasynyň bir bölegi, duýdansyzlykda guýrugyndan tutulan guşy ýatladyp, pasyrdap kabina doldy. Howada çyg ysy bilen şu

öwrede meýdany бүрәп отурыан ајыуоушаныň таныш, ýakymly ysy bardy.

Töwerek assa-ýuwaşdan, çañjaryp-çalaryp, gündizlik kynlyk bilen gernip, gijäniň içinden çykyp gelýärdi.

Gurbanýazyňam ýagdaýy häzir agasynyňkydan öwerlik däl-di, ol öňüne seredip, dişlerini gysyp, saňsarlanyp otyrды. Soňky döwürlerde şowsuzlyklaryň agasynyň ykbalyna halys güzer edenligini munuň tötänlik däl-de, maşgalada dörän bulançaklygyň dowamydygy, onuň indi haçan gutarjagy-da belli däl-di, ýagdaýyň öňüni almaga özüniň hiç hili elinden gelýän alajyň ýokdugyny janagyrma bilen pikir edip kiçelýärdi.

Arslany syçrap duran ýigit hökmünde göz öňüne getirip: «Indi, jan inim, sen biziň tabydymyzy götermeli halyňa, biz seniň jesediňe hossar çykmany boldukmy?...» diýip, wagtal-wagtal hüpläp, damagyna urýan agy düwnüni ýuwudyp, demini uludan-uludan alýardy.

Maşynlar alagar meýdanyň içi bilen biri beýlekisini ýetip aljak bolýan deý ýol depjeşip, müňedekleşip barýardylar.

Çal meýdanyň depesine asman täze ak gazan bolup, gümmezekläp dünđerilipdir. Töwerekde wagtal-wagtal köpelip, azalyp, kebelekdeşip ýören gar uçgunlary göýä başga ýerden däl-de, asmanyň ak süňnünden bölünip dökülýän ýaly bolup görünýär. Maşyn tigirleriniň aşagynda doňup ýatan ýol, hamala, aýagy ädikli adam gury bag şahalaryny depgiläp, odun taýynlaýan deýin pytyrdaýar.

Maşynlar Jebele ýetip gelýärkäler, Gurbanýaz öz sürüp gelýän maşynynyň aýnasyndan yzdan iki sany maşynyň özlerine kowgy bolup, uly tizlik bilen alarladyp gelýändiglerini gördi.

Şol barmana-da yzdan gelýänler öňden barýan maşyndakynyň özlerine ünsüniň düşenligini aňan ýaly bir habarlarynyň bardygyny mälim edip, maşynyň çyrasyny ýakyp-söndürip, habar yzyna habar gönderişip ugradylar.

Gurbanýaz olaryň habaryny almak üçin maşynyň badyny gaýtaryp, ony bir gyra sowan wagty, yzdan gelýän maşynlaram olar bilen deňleşdiler.

Bular Hasar dagynyň agyr ýagdaýy bilen ýola gidenlerini eşidişip, ne iş bolsa onuň bir tarapynda durmak özleriniň borjudygyny ýatlaşyp, duran-duran ýerlerinden howul-hora atlanýşyp, kowgy bolup gaýdan garyndaşlardy.

Garyndaş adamlaryň gelmegi Hasarda garaşylmadyk ýagdaýda arkasy alynýan ýaly minnetdarlyk duýgusyny oýardy. Dodaklary kemşerip, biygyýar bozulmagyna sebäp boldy. Inisi gelenleriň habaryny alyp, gepleşip durka ol öz ýagdaýyny duýdurmazlyk üçin, töweregine sereden bolup ardynjyrady, soňam biraz beýleräk ýöredi.

Hasar aňyrdan biraz özüni ele alyp, dolanyp gelen mahaly, Gurbanýaz dagy maşynyndan çykarylan baklaşkadan bir-birleriniň ellerine suw akydyşyp, ýüzlerde galan ukynyň iň soňky alamatlaryndan dynýşyp durdular.

Hasar hem sowuk suw bilen el-ýüzüni ýuwup, biraz özüne gelip ukudan sabady. Ýene birazdan olar, Krasnowodskiden iki maşynly bolup çykan hem bolsalar, Nebitdagyň eteginden dört maşyn bolşup, tirkeşip ugradylarar.

* * *

Hasar indi özleriniň Gazanjyga, şol 1975-nji ýylyň güýzünde şahyrlaryň atylan ýeri hökmünde tanalýan Arslanyňam maşyny şol töwerekde agdarylypdyr diýlip, salgy berlen ýere ýetip barýandyklaryny ýatlan mahaly, ol üç şahyryň arasyndan öz tanaýan şahyry Gurbannazar, gaýypdan çykan ýaly bolup, onuň göz önüne geldi.

Gurbannazar, Gurbannazar bolup, il içinde şahyr hökmünde adygyp ýörkä, Hasar şol wagt Lukmançylyk institutynyň başlangyç kurslarynyň talybydy.

Bir gezek şahyr öz kärdeşleriniň birki sanysy bilen instituta duşuşyga gelipdi. Şondan bärem uzyndan inçesagat, saryýagyndan gelen mähirli köşek göz şahyr Hasaryň ýadyndady, ol bir elini salgap, zalyň bir ýerlerine seredip, hemmeleri hut

özüne seredýänligine ynanyp, poeziýanyň jadysy bilen zalyň ygtyýaryny ele alyp, goşgy okap durupdy.

Şeýdibem, olar şol gezek galamdaş ýoldaşlar bilen oturanlary poeziýanyň, diňe poeziýa bolman, onuň ondanam has uly bir zatdygyna diňleýjiler ýene bir gezek ynandyrypdylar.

Hasar ozalam şu golaýdan ulagly öýlerine Krasnowodskä, Aşgabada ötende-geçende, onuň juda juwan gidenini haýpygelijilik bilen ýatlap, gyýlyp gynanýardy. Şol wagt «Ýene birnäçe wagtdan şu golaýda öz oglumam heläk bolar!» diýip, heý, onuň kellesine gelipmidi?!

Şahyrlaryň atylan ýerine gelip ýeten wagtlary töwerekde awariýa-beýleki alamatlary görünmänsoň, olaryň sorag salyp gelen ýerleriniň ýene birneme öňräkdedigi belli boldy.

Şahyrlaryň atylan ýerinde goýlan bellik — daşyň ýüzündäki ýazgylaryny sowuk, agşamky ýagan gar bilen sypap, çal gatlak edip, daşyň tutuş ýüzi bilen öwrüp orapdyr.

Daş häzir arkasyndaky agyr ýüki dyzyna galyp, homp berip, turup gidiberjek ýaly, öňe ümzük atyp, dyzanyp oturan ýaly görünýär.

Hasar: «Ol neresseleriň atylan ýeri hem şu daşyň duran yerinden uzak bolmaly däl» diýen pikir bilen, şol bir wagtda hem düşnüksiz ykbal oýnuna, şahyrlaryň ykbalydyr oňa meňzeş öz oglunyň ykbalyny deňeşdirmek bilen düşünjek bolýan deý hyrçyny dişläp, oýlanyp hapa bolup, töweregi synlap durdy.

...Bu waka 1975-nji ýylyň 29-njy sentýabrynda bolupdy. Ýap-ýaňyja Hazar boýunda, ýurt boýunça her ýyl geçirilýän ýaşlaryň Şygryýet baýramçylygy tamamlanypdy. Ýurduň dürli ýerlerinden gelen şahyrlar okyjylaryň önünde joşup-joşup, dürli dillerde öz goşgularyny okapdylar.

Gurbannazaram hem soňra özi bilen ykbaldaş boljak şahyrlar Wasiliý Şabanow, Ýuriý Rýabinin bilen goşgy okap, dabara joşgun beripdi.

...Şonda olar üç dost bolşup, Krasnowodskiden maşynda Aşgabada gaýdyp gelyärdiler. Maşynda göwün diýen dostlar

bilen dünýäni synlap gitmegiň höwesine düşen, Moskwadan rus şahyrlarynyň uly toparyna baş bolup, bu baýramçylyga ýolbaşçylyk etmäge gelen şahyr Wasiliý Şabanowdy. Ol Krasnowodskiden gaýdyljak mahaly Ýuriý Rýabinini özüne ýörite berkidilen maşyna gapdalyna gonduransoň, Gurbannazaryň-da Krasnowodski aeroportunda Aşgabada uçmaly uçaryň çykalga basgançagyndan göterilip, uçara münüp barýarka, onuň yzyndan ýetip: «Yör, biziň bilen!» diýip, olar ony-da öz ýanlaryna alypdylar.

Şahyrlar dünýä synçysy bolşup, goşgy okaşyp gaýdyp gelýärdiler. Göwünler hoşdy we garaňka galmanam, Aşgabada ýeteris diýen pikirdediler.

Şygryýet baýramçylygy Magtymguly, Puşkin bilen bilelikde baýramçylyga gelen ýeneki şahyrlaryňam birnäçesiniň ýatda galan goşgy setirleri ýatlanylýp, maşynyň içinde hezillik şüweleň dowam edýärdi.

Olar şonda Gazanjyga ýetiberenlerinde maslahaty bişirişip, şu göwün göteriji giňişlikde birsalym düşläp, iýip-içip, dynç alyp geçermen boldular. Maşyny ýoldan sowup, oturmak üçin bir amatly ýeri peýläp, öz ýanlary bilen göteren iýer-içerlerini ellerine alşyp, meýdana tarap ýollanan mahallary hem şu garaşylmadyk waka bolupdy.

Şu golaýda eli awtomatly, golaýdaky goşun bölümleriniň birinden gaçan esger çukurda bukulyp ýatan bolsa näme!? Ol şahyrlaryň maşyndan düşüp, özüne tarap gelýänligini gören wagty, olary hálki bir ötegçi däl-de, ýörite özüni gözläp ýören adamlardyr öýdüp, dünýäden bihabar şahyrlary oka tutup, ýere ýazypdy. Şahyrlar hatda näme-nämeleriň bolýanlygyna hem düşünmäge ýetişmändiler. Elbetde, munuň ykbalyň oýny bolmagy mümkin. Ýogsam şeýle ýeriň giňinde, şu ýerde oturmaga höwes edilip, haýsydyr bir akylyndan azaşan tentegiň üstünden beýdip, öz aýaklary bilen baraýmalymy? Ýeri, biraz beýleräkde düşläýenlerinde bolmaýarmy, onsoňam ol gaçgagam gelip, hut şularyň oturjak ýerlerinde gizlenäýmelimi?.. Gizlenen

ýerinden çykyp gelip, arzy-halyny aýdanda-da, bular ony dogry ýola salyp goýberjek adamlar-a...

Aý, türkmeniň şol «Kysmatydyr-da» diýýäni.

Hasar öňem nädip bu wakanyň beýle bolup biljegi barada şahyrlary ýatlap, köp oýlanypdy, emma özüni kanagatlandyrýan jogaby welin tapyp bilmändi. Ýene biraz sürlensoň, Gurbanýaz: «hih» diýip, maşynynyň badyny gaýtaryp, çep egni taýa seredip, içini çekdi. Ol ýerde Arslanyň telim togarlanan maşyny, soňky düşen ýerinde iki tigrini ýokary göterip, ýanyn ýatyrdy. Bir polisiýa işgäri onuň töweregine aýlanyp, elindäki depderçesine aram-aram bir zatlar belleşdirýärdi.

Şeýle-de ol ýerde ýene iki adam bolup, olaryň biri eli pilli, beýlekisi bedreli, ýerde onda-munda galan gan yzlaryny pil bilen gyryp, aýak astyndan aýryşdyryp ýördüler.

Milisioner maşynly gelen adamlaryň bu agdarylanyň — maşynyň eýesiniň hossarlarydygyny pikir edensoň, gowy habarynyň ýoklugyny mälim edip, ýüzüni salyp, olaryň ýanyna geldi. Ýigidiň raýon keselhanasyna äkidilendigini, ýaňyrak ony soraglap, Aşgabatdanam bir «JIP» maşynyň gelip, keselhana tarap geçip gidendigini aýtdy. Hasar munuň Dünýädigine, özleriniňem bu ýere ol oglunyň jesedini Aşgabada göterip gidibermänkä, wagtynda gelendiklerine düşündi.

* * *

Hasaryň hassahana golaýlaşdygyça içki harasady barha artyp, bagry ezildi. Çekýän gaýgy-hesretinden ýaňa onuň ýüzi gara ört boldy.

Ata bolup iner ogluň jansyz jesedini gujaklamak oňa kyn boldy. Bu pursat onuň üçin ahyrzamandy.

Hasar kakasy ýogalanda Berlinden gaýdyp gelende hem bir şunuň ýaly agyr hala düşüp görüpdü. Habar düşenden, ol bir uçardan beýlekä geçip, uça-uça Krasnowodskä gelip, zordan onuň

jaýlanmagyna ýetişipdi. Ýöne bu ýitgi onuň bilen deňärli däl, ýürek şol gezekdäki ýaly gursakda elenip, daljygyp urýardy.

Hasar dagy barmaly ýerleriniň salgysyny alyp, hassahana gelen wagty, olar hol beýledäki oturgyçda Dünýäniň gara ýaglyga çolanyp, eglibräk oturanyny gördüler. Ak halatly bir lukman bilen ýene bir ýigit gezekleşip, onuň bilen bir zat gürleşip durdular. Maşynlaryň sesini eşidip, olar yzyna gözlän wagty Hasar ol ýigidiň öz gyzynyň adamsydygyny tanap, Dünýäniň giýewi ýoldaş edinenligini bildi.

Hasar maşyndan düşüp, göni hassahananyň gapysyna tarap ugrady, daýysydyr Gurbanýaz hem howlугыşyp, onuň yzyna düşdüler. Beýleki maşyndan düşen adamlaram ylgaşlaşyp, ne hyzmat bolsa, bir gyrasynda durmak üçin, olaryň ýanyna ýetmäge howlугdylar.

Giýew ýigit gaýynatasynyň gapdalyndan çykyp, ýagdaýy aýtdy:

— Daýza görüp, özünden gitdi. Lukman ýaňyrak oňa sanjym etdi, häzirem açyk howa çykardy, gowy aýňalsyn diýip, Arslanam ýola taýynlap goýdular. Daýza biraz özüne gelse, alyp ugrabermeli...

Hasar şol barşyna giýewsine sähelçe baş atdy-da, ýüzugra yzynyň topar adamsy bilen oglunyň ýatan ýerine girdi.

Lukman bolup hemişe agyr keseldir ölüm arasynda bolup ýörenligine seretmezden, Hasara öz balasyny adaty merhum hökmünde görmek başartmady. Ol demir stolda dag ýaly bolup ýatan oglunyň sowuk jesedini «Bizi nädäýdiň, balam?» diýip hamsygyp gujaklady.

Kellä uly urgy bolanlygy belli, ondan akan gan Arslanyň, ýüzüň bir bölegini tutup, döşe syrygyp akypdyr.

Gelen adamlaryň biri bolup, gapdalda duran hassahananyň lukmany biraz wagtdan «Kömek bermäge birki sanyňyz galaýyň, galanyňyz daşarda garaşayyň» diýse-de, ol soňra jesedi hossarlaryna berip goýbermäge howlукmady. Ony Dünýäniň

Aşgabada äkitmekçi bolýanyny ýatlap: «Merhumyň ejesi bilenem bir maslahat ediň!» diýip, sypaýyçylyk bilen, olara bu ýerde ýene-de bir gep barlygyny duýdurdy.

Sojap sessiz aglap duran Gurbanýaz ýagdaýa dessine düşündi-de, gelnejesiniň ýanyna gaýtdy. Oglunyň pikirleri bilen aýdylýan gepi oňly aňşyrmadyk Hasar hem daýysy bilen çyk diýlen wagty daş çykdy.

Gurbanýaz öwrülip, çykyp giden wagty ol maşyndan jesedi dolamaga bir zatlar getirmäge gidendir öýdüpdi. Görse, ol gelnejesiniň öňünde bir zatlar düşündirjek bolup janygyp dur.

Hasar olaryň sesini eşitmese-de, inisiniň janygyp gürleýşinden, Dünýäniň ýok diýen manyda baş yraýşyndan bir düşünişmezligiň barlygyny bildi.

Ol adyny tutup, inisini dessine ýanyna çagyrdy.

— Nämе gep bar?

Gurbanýaz aňyrdan gelşine biraz lapykeçlik bilen:

— Men Arslan jany äkidip, ony öz öýümüzden çykarmakçy, gelnejem: «Men äkitjek, öz öýünden çyksyn» diýýär.

Hasar bu hymy-symy gürrüňleriň aňyrsyna diňe häzir düşüniп galdy. Ol Dünýäniň oturan tarapyna cytylybrak: «Seniň bu diýýäniň nämе?» diýen äheňde düýrügip ähmiýetli nazar aýlap aldy-da, komandirlerçe ynamly hem talaply gepledi.

— Öz oglumy nämе etjegimi özüm gowy bilýän. Onsoňam häzir dartgy-çekgiň wagty däl. Sen, Dünýä, Aşgabada jaň et, ejeň daga, gelnini, çagalary alyp gelsinler. Arslan jany bu gün öýde myhman alyp, ertir olaryň gelip ýetişerine garaşarys!.. — diýdi. Ýene-de Dünýäniň çalyп, tersine tutmagyna garaşylsa-da, Hasar aýgytly geplänsoň, onuň sesi çykmady.

Meseläniň ýüzugra çözülenini gören Gurbanýaz ýoldaşlary bilen aňyrdan, ak örtüге çolap alyп çykan inisini öz sürүp gelen maşynynyň öň oturgyjyny yza ýatyryp, taýyn eden ýерinde ýuwaşlyk bilen arkanlygyna ýatyryp, jaýлашыкly yerleşdirdi. Hasar maşynyň beýlesinden gelip, yzky oturgyçda Arslanyň uzyn aýaklaryny salyp ýatan jesediniň gapdalynda yerleşdi.

Ugrabermeli bolnanda, Hasar iki arada janserek bolup duran giýewsini ýanyna çagyryp:

— Sen gaýyneneň ýanyna münersiň. Ýolda üýşüp-çaşyberse, göz-gulak bolarsyň. Düşüberiň biziň yzmyza, heläk etse duýdur, ýanymda bardyr sanjym-beýleki — diýip aýdysdyrды.

Maşynlar duran-duran ýerlerinden hyňranyşyp, gozganyşyp ugraberenlerinden soň, Dünýä hem leňner atyp, ýerinden turdy. Hatarlanyşyp oglunyň jesedini alyp barýan maşynyň yzyndan, ýap-ýaňyja guzusy alnyp, eşegiň üstündäki horjuna salnan ene goýna meňzäp, oňa-de maşynlaryň yzyna düşübermekden başga alaç galmady.

Dünýä ogluny özi bilen Aşgabada äkidermen bolup gelýänligi üçin, munuň başgaça bolup biljegi asla onuň pikirinde gelmändi.

Bir bakyşda Hasaryň edişi ýaly, şeýle etmek gerek ýaly hem bolup duýulsa-da, Dünýä ogluny öýüne äkidibermän, kakasynyň eline berip goýberip, dogry edenligi, ýalňyş edenligi baradaky pikirini, soňam wagty bilen aňynda jemläp bilmedi.

Hasaryň bu bir taraplaýyn hereketi Dünýäde Arslany elden aldyryp, haky giden ýaly pikirleri döreden bolsa, ýene birde-de ol gerdendäki agyr ýüki alyp, ony öz egnine alan ýaly garyşyk pikirler döretdi.

Hasaryň indi özi üçin, öňki ömrüniň otuz göwrak ýylyny bir ten, bir jan bolup, söýüp-söýlüp ýaşan Hasar dældigini ýatlan mahaly bolsa, heleýlik edip wagtynda öz diýenini tutmanyna, ýolboýy balasyny elinden aldyryp, kalbyna ot düşen ene bolup, burugsap, gözýaşa boglup ýagyp gitdi...

* * *

Toty demir ýol wokzalynyň önünde, uzaga gatnaýan awtobuslaryň durýan ýerindäki aýmançanyň gyrasynda,

Aşgabatdan bary-ýogy bir günlüjek görme-görşe gelen gyzyny okuwyna ugradyp durdy. Awtobusam indi tizden ugramalydy, ol ýol gyrasynda, özüne bellenen ýerde ugrama hyýal bolup, üstüne birlän-ikilän ýolagçy mündürüp, ýüküni ýetirip, irkiljiräp, keserip durdy. Gyzlaryny her gezek gelende, eger aňrujy mümkin bolsa, ýene biraz-da bolsa olar bilen bile bolanyny kem görmeýän Toty olary wokzala, aeroporta özi eltip, hoşlaşyp ýola salardy.

Eneli gyz häzir awtobusyň üç-dört ädim gapdalragynda, bir-birlerinden aýrylyşyp bilmeýän ýaly bolşup, boý deňeşdirişip, gürleşip durdular.

Häli-şindi töweregine ýaltaklap duran gyz haçanda: «Eje, paltomyň ýakasyny düzedip goýbersene!» diýip, näzirgäp towlanyp, beýlesine öwrülip arkan duran wagty, Toty gyzynyň barha gowulaşyp, uçjak guş ýaly pasyrdap gelinlik çykyp barýanyny synlap, enelerçe oňa buýsandy. Guwanyp, mähir bilen ýakasyny düzedip berip, onuň arkasyndan gujaklady. Haçanda ol ünsi düşüp, gyzynyň seredýän tarapyna seredende wokzalyň bäri burçunda halden bäri ortadan uzynrak bir syratly ýigidiň mahal-mahal barmaklary bilen saçlaryny darandan, gysymlap duran papagyny geýip-çykarandan, awtobus tarapa gözünüň gytagy bilen seredip duranlygyny gördi. «Gyzlynyň gözi giýew gözlär!» diýleni, Totynyňam şol barmana gyzynyň seredip duran tarapyndaky ol ýigide ünsi düşdi.

— Hortaň diýmeseň, öz-ä bir gowy, syratly ýigit eken — diýip, ýüzugra ol barada hiç bir üýtgeşik pikirsiz oýlandy. Ýöne tizden ol gyzynyň gujagynda-da öz haly bilen bolman, şol ýigidiň duran tarapyna zygiderli seredişinden, gyssanýan ýaly öz-özünden gozgalaň tapyşyndan çen tutup, ýigidiň öz gyzynyň höwesli synyndalygyny ene ýüregi syzdy. Ol ýigidiň adaty ýolagçy dældigini duýdy...

Toty gyzyny gujaklap, onuň saçlaryny ysgap durşuna, bu ýerde bir gep barlygyny aňanlygyny mälim edip:

— Şolmy? — diýip sorady.

— Kim? — diýip, gyz ilki hiç zatdan habarsyz bolandan boldy.

— Aýnama? — diýip, Toty hakykaty bilmek höwesini bilen gyzyna talaply darady. Soňam:

— Seredä-ä oňa, ol saňa seretmän durup bilenog-a... — diýip, sen bolsa syryňy menden gizlejek bolýaň diýen äheňde gülüp aýtdy.

— Şol — diýip, gyz ýuwaşja, mähirli aýtdy, syry açylanyna gyzaryp-bozaryp, ejesine hasam gysmyljyrady.

— Agşam öýe jaň edenem şolmy?

— Şol.

— Bile okaýan oglanmy?

Toty kiçi gyzynyň öz agzyndan eşitmese-de, uly gyzy oňa jigisiniň Aşgabatda bile okaýan bir oglan bilen halaşýanyny özüne aýdanlygyny, geçen gezek görme-görşe gelende gürrüň beripdi.

— Onda onuň bilen Aşgabatdan bile gelensiňiz?

— Hawa.

— Ol nirede boldy agşam?

— Myhmanhanada. Jaňam şol ýerden etdi-dä.

— Onda näme ony öýe çagyrmadyň? «Kursdaşym. Şu ýerde bir zadyny görmäge geldi, olaram öýlerinde ýok eken, onsoň bizde bolaý diýip, alyp gaýtdym» diýen ýaly bir gep tapardyň-a?

— Utanyar-a...

— Onda görkezmän oňjakmy?

— Herki zadyň özüniň wagty gelende.

— Niräniň oglany?

— Onuň tapawudy näme?

Toty gyzynyň anyk geplemejek bolşundan, uly gyzyny öz töwereginde ýerleşdirende ejesinden öýkeli bolanlygyny ýatlap, anyk jogapdan gaçanlygy äşgär boldy. Toty hem şuny duýdy.

— Bu öwräniň ýigitlerin-ä meňzänok?

— Onda niredendir öýdýäň?

— O-da Marydanmy?

— Ýok, Ýolötenden.

— Öz-ä syratly ýigit eken!

— Eýsem näme? — Bu sözi ol «Helebäri ýigide seniň gyzyň göwni ýetermi?» diýen äheňde buýsançly aýtdy.

Toty göz astyndan ýene-de bir gezek üns bermeyänden bolan bolup, giýew boljak ýigidi kesesinden içgin synlansoň:

— Halaýan bolsaň, o-da bir akyly-başly ýigit bolsa bolýar — diýdi.

— Eje, ol gow-a!...

Toty ene hökmünde, gyzyna düşünp, onuň gepine ýylgyraýmak galdy.

— Indiki gezek geleniňizde tanyşdyrgyn!

— Bu gezek ol öýümiziň niredeligini gördi, indiki gezek hossarlaryny gudaçylyga getirjek diýýär.

— Onda kakaňa-da sala salynmaly bor.

— Olara eýýäm barylly!

— Näme diýdiler?

— Kakam: «Gyzymyň halany, göwnümiň halany» diýlenidir. Ýöne Balkanda ony dogran ejesi bar, şonam bir gidip görüň!» diýdi.

— Garaz, siz Mara meniň özümi barar ýaly etjek-dä?

Ejesiniň sesiniň üýtgäninden çen tutup, ünjä galan gyz, torsarylyp, ejesine tarap öwrüldi.

— Eje jan, sen näme garşymy? — diýende, onuň sesinden alada duýuldy.

Toty şundan soň «Ejem göwnemedimikän?» diýip, terpenip azara galan gyzyny owsunyp, mähir bilen gujaklady-da, onuň bilen hoşlaşarman bolup ogşady:

— Menem bir seniň bagtly bolmagyňa garşy bolarynmy, balam? — diýende, onuň sesi ýürekden bolşy ýaly hem guwançly eşidildi.

Şeýle-de ol hälden bäri gyzynyň: «Eje, sen azara galma, özüm giderin!» diýmegine hem şundan soň düşündi.

Toty hoşlaşyp gidip barýarka, yzyna seredende, gyzynyň ýaňky özlerini oýtarlap duran ýigit bilen gyzgalaňly bir zatlar gürleşip, elleri goşly maşyna münüp barýanlaryny gördi.

Onuň ýadyna Hasary söýüp, otly köýnek geýip gezen günleri düşdi, ol häzir gyzynyňam şoňa meňzeş duýgulary başdan geçirýänligini pikir edip, bu meselede onuň özünden has bagtyýardygyny görüp, kalbyna buýsanç çöýüp, begendi.

Toty gyzy bilen hoşlaşyp, aňyrdan gelşine çolarak diýlip maşynynyň goýlan ýerine ýetiberende, gündogardan assa tizlik bilen hatar bolup gelýän maşyn kerwenine birden onuň syny düşdi. Ol maşynlar wokzal önündäki aýmança ýetiberenlerinde, ýoldan ýarym öwrüm gapdala alyp, günorta tarap öwürüldiler-de, ol ýerdäki ýanyň ýola gönükdiler.

Olar öz maşynyna münjek bolup, gapysyny açyp duran Totynyň gapdalyndan hatar guraşyp gelişlerine, öňli-soňlurak geçdiler. Toparyň yzyny göze gelüwli, beýleki maşynlardan saýyrdyň görünýän gara gyrmyzy reňkli «JIP» maşyny jemläp gelýän eken.

Toty bularyň bolup gelişlerinden çen tutup, ýas maşynlarydygyny, olaryň haýsydyr bir dünýäden gaýdan adamy ugradyp gelýändiklerini pikir etdi.

Ilkinji bolup köneräk «Mercedes» maşyny, doňan ýeri şatyrdadyp, gapdalyndan geçen wagty, onuň gözüne «Mercedesiň» biraz açyk penjiresinden, oňa haýsydyr bir tanyş ýüz hem görnüp gidenem ýaly boldy.

Ol ýüz şeýle-de oňa tutuk we juda ýadaw göründi.

Maşynlary geçirip barýarka, ol «Mersedesde» oturanyň başga biri däl-de, Hasara meňzäp gidenini gördi. Onuň kimdir biriniň ýasyna gatnaşyp ýörenligini pikir etdi.

Mugallymynyň öz üstünden betbagytlyk inenliginden ol entek habarsyzdy.

Diňe ol muny şol günüň ertesi kärdeşleriniň birnäçesi ýanyna gelip: «Biz-ä Hasar Mämmethanowiçlere görünmekçi, şu gün onuň awariýa düşüp ýogalan ogluny jaýlaýarlar, siz gidýäňizmi ýa soň üçüne, ýedisine görünmekçimi?» diýen mahallary eşidip galdy.

Şonda şol gören maşynlary ýene bir gezek hatar bolşup pikirinde onuň gapdalyndan geçdiler. Bu gezek Toty öňden barýan maşyndaky tanyş görnen ýüzi hem indi has aýyl-saýyl tanady.

* * *

Arslany atasynyň öýünde bir gije myhman aldylar. Aşgabada habar edilipdi, ol ýerden merhumy iň soňky gezek didaryny görüp galmak üçin onuň iki ogly, aýal doganydyr mamasynyň, ýeneki dogan-garyndaşlaryň irki otluda gelip ýeterine garaşylýardy.

Gurbanaýaz daşarda dogan-garyndaşlaryň birnäçesi bilen Arslany soňky ýoluna ugratmak bilen bagly aladalaryň ugrunda bolup ýördi.

Hasar ýasa gelen ýaşulularyň bir topary bilen jaýda otyrdy. Aýallar garşydaky jaýyň ortasynda dag bolup, güberip ýatan merhumyň töwereginde ony ýatlaşyp zar-zaraglaşýardylar. Olaryň agysy açyk gapydan durman gelýärdi. Hasar olaryň sesini eşidip, tanap otyrdy. Jigisi Aýtuwak bilen gyzy Mähri hamala, öňlerinde dem-düýtsüz ýatan doganlaryny gaflat ukusyndan oýurmakçy bolýan ýaly galkyşyp, örtenişip aglaşýardylar.

— Arslan jan, iner dogan, sen bizi ne günlere salyp gitdiň?! Indi biz seniň güler ýüzüňi, çynar boýuňy görmän nädip oňarys?...

Asmanda uçar görsek, biziň Arslan jandyr diýip, buýsanardyk. Galdy-galdy, bar zat galdy, maýa ýaly gelin galdy, iki sany ýaş balaň galdy... — diýşip eňreşýärdiler.

— Otly gelendir! — diýlip, gelenleri maşynly getirmäge gidilenden biraz soň, Arslanyň mamasydyr aýaly onuň iki ogly bilen aňyrdan aglaşa-aglaşa indiler.

Dünýäniň ejesi özüni agtygynyň üstüne zyňyp, gujaklap: «Waý, balam, bagtym ýatandyr-leý, balam... Aýnazar, gara maňlaý Aýnazar! Sen meni şu günleri görmek üçin goýup gitdiňmi, seniň bilen menem bireýýämle ölüpler gitsem bolmaýarmy, balamyň ýamanlygyny görmezdim. Balama derek meniň janymy alsaň bolmadymy, Allam!» diýip, nalyş edip gep arasynda adamsynyň ruhuna ýüzlenip bozlady.

Wagtal-wagtal Hasara agylaryň arasyndan, düýnden bäri aglap-aglap usurgap, galyp bilmän, bir ýanda ýatan ejesiniň gyrylyk tanyş sesi-de eşidilýärdi. Diňe Dünýäniň agy sesi eşidilenokdy, ol sessiz bozlaýan bolmaly. «Aglasa enem aglar» diýilmänmi? Iner ogly aldyran enäniňem bir armany bilen gözýaşy gytlyk edermi!? Dünýäniň perýady eşidilmeýän hem bolsa ol örtenip, bir ölüp bilenokdy. Daňdan-daňdanlar huşundan gidip, şalkyldap gapdala ýykylanda, ony merhumyň ýanyndan başga otaga geçiripdiler. Hasar däri-derman edip, ony özüne getiripdi. Ol aýňalyp ugran wagty Hasar ony aýallaryň birine tabşyryp, özi adamlaryň arasyna dolanypdy.

Dünýä şol wagt Hasaryň tanyş keşbini ümür içinde görende, özüniň huşuny ýitireninden habarsyz bolansoň, näme üçin onuň gözüniň önünde, gaýmalap ýörenligine birbada düşünmändi.

Erkek kişiler Hasaryň töwereginde onuň gynanjyny bölüşip, hasratly baş atyşyp, üzlem-saplam gürleşip otyrdylar. Hasaryň gapdalynda epilmesi kyn aýaklaryny önüne uzyn salyp, arkasyny diwara berip oturan daýysy, ýegeniniň düşen gününe gynanyp, nädip bu zatlaryň beýle bolup bilýänine akyly çatman,

wagtal-wagtal şol bir sözi «Hak Alla!» diýip, gaýtalap, gamlanyp otyrdy. Onuň ýegenine teselli beriji sözleri aýdasy gelýärdi, ýöne häzirki agyr pursatda o-da tapdyryp durmaýardy. Iner ogul beýdip gölerip ýatyrka-da, bir söz ýada düşermi?!

Oglunyň ölümi Hasaryň kalbyna leňner berdi.

Älem-jahan indi oňa maksatsyz hem durarlygy ýok juda tukat bolup göründi.

Eziz perzendini ýitirmek ýaly agyr zadyň ýokdugyny eşitse-de, Hasar ol munuň öz ykbalynda hem bolaýmagynyň mümkindigini pikir etmändi. Ýöne, nätjek, ol bar eken.

Bu howp onuň durmuşyna kürsöp urmak üçin ahmallygyny arap, gapdalda garaşyp duran bolsa näme?

Ahmallygam näme, o sebäp boldy, bu sebäp boldy, tapyldy. Päl azdy, maşgala çaykandy, boldam-da bolup bilenem, onsoň bela Mämmethanlara bakman, nirä baksyn?

Agy seslerine kalbyny ezip oturyşyna Hasaryň mahal-mahal ýene-de Arslanyň bagtly günleri ýadyna düşýärdi.

...Arslanyň çagalygy... Ol galpagyny tasadyp, öýde çapalap ýörşüne, baryp babasynyň gujagyna bir dolýar, mamasynyň gujagyna bir. Ýene birde-de Hasaryň, ejesi Dünýäniňem gujagyna gelip, özüni zyňýar, söýülýänini duýup, bagtly elejireýär... Ana-da ol harby uçarman bolup, asmana göterilip barýar. Toý lybasly gelni bilen bir gowy bolup, gapydan girýärler... Ogullaryny ýerli-ýerden üstüne topuldyryp, olar bilen jaýyň ortasynda hezil edip, «kim ýeňdi» oýnap, ýakalaşyp ýatyr... Ýene-de onsoň Dünýäniň pälazmasy bilen bagly ýagdaýlar, bu ölümiňem bolduk üstüne bolduk bolanlygy baradaky pikirler onuň aňyna geldi.

Hasar bu ýagdaýyň şeýle bolmagynda, başga öwrüm alyp gidip barmagynda, esasan, özüni günertleýärdi. «Biz Taňrynyň beren gününü göterinip bilmedik, sähel kynçylyga düşüp bolduk çalam-çaş, onsoň ýetirinip bilmeýänem, agzala-da, burnundan aňryny görmeýänem biz bolduk!» diýip, wagtynda ähli zadyň başy

agzalalygyň öňüni almanyna, töwerekde möjekleriň köpelenine wagtynda duýup, üns berip, olaryň garşysyna çykmanyny ýatlap, juda öküdi.

Emma indi welin giçdi, bagtyň ençeme wagtlap öz durmuşlarynda howlukman oýkanyp oturan kerweniň turup gidenligi belli bolupdy.

Arslanly, Dünýäli gowy günleriň, kyn-da bolsa hemişelik gutaranlygyny boýun alaymakdan başga alaç galmandy. Indi oňa Arslan ýaly iner ogluň ody bilen «Nirden taparmen-ow, balam, seni?» diýip, tüsseläp, ýanyp gzmek galypdy. Hasar şu pursatda özüniň durmuş göreşinde ýeňlenligine düşündi.

Aňynda galan «Ähli zat üçin tölemeli» diýen rus pähimini ýatlap, özüniňem, Dünýäniňem bu agzalalyk üçin, juda agyr töleg tölemeli bolandyklaryny Taňrynyň muny: «Beren gowulygymy göterinip bilmediňiz!» diýip, özlerinden alynýan ardygyny pikir edýärdi.

Arslany soňky ýoluna ugratmaga dogan-garyndaş-lardan başga-da, ýelden-ykdan, tanyş-bilişler eşidişip gelipdiler, häzir daşarda-içerde uly märeke ýygnanypdy.

Ýas aladalaryna beýemçilik edip ýören gyrçuw sakgal ýaşuly birazdan Hasar dagynyň oturan jaýyna geldi.

— Hasar, baryň-da sizem indi merhum bilen hoşlaşyň! — diýip, ony çykarmaga wagt bolanlygyny duýdurdy.

Hasar özi bilen deň gozgalaňa düşüp, diwara söýenip turan daýysynyň eline burçda goýlan hasa taýagyny alyp berensoň, onuň bilen tirkeşip, gapa ýöneldi.

Hoşlaşmaly adamlar hoşlaşansoňlar, merhumy uzak goýman tabyda atardylar.

Howanyň bolsa sowap, şol çytylyp durşudy. Gar bir goýan ýaly edip, hamala,merhumy ak gara dolamaň höwesine düşene meňzäp, ýene-de kebelekläp ýagyp ugrapdy.

Arslany atasynyň ýatan gonamçylygyna äkidip, onuň gapdalynda depin etdiler.

Gölegçiler gaýdyp gelýärkäler, ýene-de garyň yzy duýdansyz başlanyşy ýaly hem duýdansyz kesildi. Hasar, iner ogly ýere berip, gözi girýan, bagry birýan maşynda gaýdyp gelşine, bu ýagdaýa üns berip, munuň tebigatyň Arslan bilen ýagyp-ýagyp, köpenini ezip, özboluşly hoşlaşmasy bolandygyna ynanyň, göwne teselli beriji pikirler bilen oýlandy.

* * *

Dünýä öz ýüz öwren ojagyndaky, ýas düşeginde oturmak kyndy. Ýöne nätsin, oňa häzirki ýagdaýda bu ýerde bolup, oglunyň ruhy-ýadygärligini hormatlap, onuň ýasyny tutmakdan başga alaç ýokdy. Töwerekde oturan, ýagdaýlardan habarly, bu öýe ýakyn aýallaryň gönüläp zat diýmeseler-de, olaryň hem maşgala ojagyny depgiläp, oňa ala getiren hökmünde özüni öz ýanlaryndan näletleýändiklerini, Arslanyň şeýle bolmagynda hem belli bir derejede günäkärlenýändigini ol syzyp otyrды.

Ýogsam öýdäkiler hiç zatdan habarsyz bolan bolup, öz pikirlerini dile alman, gaýta Dünýä öňki bolan gatnaşyklaryny görkezmegem, ene hökmünde onuň çekýän derdine düşünmäge çalyşýardylar.

Ýasa çümen öýde oturmak bolsa barha kynalyp, Dünýäniň gitdigiçe özünden närazy bolup, müýn çekip demikmegine sebäp bolýardy.

Gurbanýazyň aýaly her gezek oturanlaryň açdygyny ýatlap, saçak ýazyp, orta ony-muny getirip, olaryň nämedir bir zatlar iýip-içmeklerini isleýärdi. «Enesi, sizem bir zat iýiň, süýşüň saçak başyna!» diýip, Dünýä öňki eltilik hörpünde ýüzlenmäge çalyşýardy. Dünýä bu ýagdaýa özüniň ýene näçe wagt çekip-çydap oturyp biljegini bilmeýärdi.

Ýaş çagalaryň bolsa, ulularyň bolup oturyşlaryny görüp, biraz üýşenişýän hem bolsalar, olaryň öňki boluşlarydy. Entek

nämäniň bolup ýörenine oňly düşünmän, oýna berlişip, içerde ondan-oňa at salşyp ýörenem, şowhunly gepleşýänlerem ýene-de şolardy. Oýna esasy şüweleň berýänem Arslanyň kiçi ogly Aýnazardy. Ulular Arslanyň uly ogly Serdary merhum bilen hoşlaşan wagtlary ony-da öz ýanlary bilen eltip, «Görüp galsyn» diýip, kakasy bilen hoşlaşdyranam bolsalar, Aýnazaryň entek juda çagadygyny, onuň bu ýagdaýy görüp gorkaýmagynyň mümkindigini pikir edip, merhum çykarylýança aýry ýerde çülpeler bilen saklapdylar. Bir erbet zadyň bolanyny syzsa-da, ol hemişelik kakasyndan aýra düşeninden entek habarsyzdy. Şonuň üçin bolsa gerek ol käte kakasyny gözleýän ýaly oturanlaryň arasyna gözüni aýlap hem goýberýärdi.

Serdar bolsa biraz ekabyrlygyny edip, hamala, dünýäde deňi-taýy bolmadyk adamdan aýrylanyna düşünýän ýaly, Hasaryň gapdalynda argyn, hasratly adamlaryň arasynda sulhup oturdy.

Aýnazar, köplenç, aýallaryň töwereginde kebelekleyärdi. Onuň baran ýeri-de öz oýunlary bilen bagly sorag-u-talap bolup durdy. Bu gezek ol biraz üýşenibräk baryp, aglap-aglap, gözleri ýellenip duran perişan ejesine süründi.

— Eje, hany meniň kakam bilen gidip alan suw pistoletim?

— Öýde!

— Näme almadyň-a, meniň şony oýnasym gelýä-dä! — Onýança ters dawa tutup ugran agtygyny Dünýäniň özi elinden çekip, gujagyna aldy.

— Gel, oglum, ýanyma. Gyssagly gaýdylansoň, ýatdan çykandyr. Ýogsam seniň soňky döwür şonsuz hiç ýere gitmeýänligiňem-ä bilýäs... Aşgabada baraly, men saňa köp oýunjak alaryn.

— Kakam bilen gören, ullakan çişirilýän köşeji gem alarysmy?

— Alarys onam.

— Aşgabada haçan gidýäs?..

— Gideris! — diýdi-de, Dünýä sözünüň yzyny aýdyp bilmän, ogluny bu ýerde hemişelik galdyryp gidýänini ýatlap bozulyp, agtygyny gujaklap, sessiz aglady.

Hasaryň häzir çöken göwnüne teselli berýän, körpeläp, ýetişip gelýän, «...Birim-i ýitirsem-de, ýene iki ýumrugym bardyr!» diýip, tama etdirýän şu agtyklarydy.

Dünýä ozalky gaýyn öýünden oglunyň üçüni geçirensoň, onuň ýeneki sadakalaryny öz öýünde etmekçidigini aýdyp, gidermen boldy. Ol gaýynlarynyň, oglunyň sadakalaryndan ýedisini dagy geçirip gidäýenini kem görmeýänini bilse-de, indi mundan artyk durup bilmejegine düşündi.

Gelnidir ejesini, agtyklarynam ýanyna alyp, ol şol gün maşynly Aşgabada gaýtdy. Aşgabatdan gelenlerden diňe Mähri agasynyň ýedisini geçirip gitmek üçin, adamsy bilen bu ýerde galdy.

ÇARLAK GUŞUM

Hasar indi köpden bäri öz şäherdäki öýlerinden nirä-de bolsa, başga bir ýere göçmek pikiri bilen, inisiniň öýünde beýdip, myhman ýaly bolup, ýaşamagy kyn görüp, oýlanýardy. Nirä gidilse-de, ejesidir inisi gaty görmez ýaly, özüne edilýän üns azdyr öýtdürilýän pikiri döretmezden gitmelidi. Ejesidir inisi bolsa, indi onuň hemişe özleri bilen bolmagyny, ir ertir, giç agşam didarlanylyşyp durulmagyny isleýärdiler.

Şonuň üçinem bu ýagdaý ony ýaýdandyryýardy, öz ýerine düşmedik hereketleri bilen dünýäde özüniň in ýakyn mähriban adamlarynyň göwnüne degerin öýdüp ýaýdanýardy. Hamyrdan gyl sogrulan ýaly edip biläýjek ýumşak ýagdaý arýardy.

Haçan-da Hasar «Tiz kömekde» işläp ugran günleri munuň indi göçäýmäge bahana bolup biljekdigini pikir edip, ugruna hem bir çykypty.

Kireýne ýaşaýar ýaly, bir otaglyja jaýy hem biri bilen gepleşipdi. Ýöne ejesi bilen inisine: «Tiz kömekde» işleseň, galdawrak ýaşamaly bolýar, ir ertiri, giç agşamy ýok, çagyrylsaň gidibermeli, men kireýine jaý gürleşdim, şoňa göçäýsem diýýän!» diýende, olaryň ikisi iki ýerden ör-gökden gelipdiler:

— Ir ertir-giç agşam geleniňde, sen näme, çöpüň düýbüne gelyärmiň? Gelseň, öz öýüňe, ene-ataň ojagyna gelyň!» diýşip, nägile bolşupdylar.

Hasaram olara düşünipti. Ejesi-hä näme, ol ene towuk ýaly, jüýjelerini gözünüň alnynda saklasa, şonça şat. Inisem onuň çagalykdan bäri ýegre dosty. «Iniň bolsa gowy, ýöne dost bolsa, hasam gowy» diýilmänmi näme!?

Gurbanýaz Hasar ýaly agasynyň, onuň özüne mynasyp deňli-derejesiniň, agzybir-döwletli maşgalasynyň barlygyna hemişe buýsanyp, baýrynyp gezerdi. Her halda özi-de şoňa meňzemäge çalşardy. Aga-ini haçan, nirede duşsalar, näme gürrüň edýänlerini bilmersiň, elmydama görseň hymyrdaşyp, gürrüňlerini gutaryşyp bilmän oturandyrlar.

Gurbanýaz oglanka hem Hasaryň arkasyndan ýüregi suwluja bolup gezerdi, gypynman garagolluk ederdi, ýeňilse bolsa arkasyny alara agasy bar oglanyň. Ýogsam, Hasar inisiniň garagollugyna belet bolansoň, juda bir onuň arkasyny alybererligiňem ýoklugyny bilse-de, mahal-mahal inisine ony öz dawasyna goşmak, arkasyny aldyrmak başardardy.

Şeýle gezekleriň birinde bolsa, ol Hasary öz synpdaş gyzlarynyň ýanynda juda uýada hem goýupdy.

Aga-ini duşanlarynda ol ahwalady heniz-henizlerem käte uýalyşyp, ýylgyryşyp ýatlaşýardylar.

...Gurbanýaz şol gezek gulaklaryndan çekdirip, gyp-gyzyl etdirip, endamyna garaşilliň atdyryp, tüýsüni üýtgedip, ezilen — sütem gören hökmünde öýe eňröp gelipdi.

Elbetde, Hasar şonda inisiniň aryny kimden almalydygyny öňünden anyklap bilen bolsa, ol ýere gitmese-de gitmezdi. Eňröp duran Gurbanýazy görüp, sorabam durmandy. Iniň beýle masgara edilişini göreňsoň, durup bolýarmy?

Tirkeşip kenara ýetenlerinde Gurbanýaz oňa: «Ana, şolar» diýip, suwa düşüp ýören Hasaryň synpdaş gyzlaryny görkezipdi.

Hasary görüp gyzlar bir-birleriniň ýüzlerine dylmyldaşyp, uýatly seredişip, aňry-aňry çekilişdiler, özleriniň togalanyp gelýän synlaryny oglana görkezmezlige çalyşdylar. Hasar gyzlary tananlygyny mälüm edip ýylgyryp, soňundanam aryny aldyrmaga gelen, ýeňsede duran inisini hem ýatlap, kenarda duran ýerinden hol beýlede ýüzüşiň ýören gyzlara abaý-syýasat etdi.

— A gyzlar, siz näme ilini inisiniň gulaklaryny goparara getiripsiňiz?

— Şol bolşy bolsa, oňa o-da azdyr...

— Ýeri, ol näme edenmiş beýle?

— Ony deýýusyň özünden sora, bilipjik durandyr!

Hasar inisine ýüzlendi: «Ýeri, näme iş etdiň?» Hasar ondan näme garagolluk edenini soran wagty ol seňrigini ýygryp, ýeňsesini gaşady. Soňam öz hereketini hamala, bolaýmaly zat hasap edip, öýkeli gepledi.

— Dotda bilen gyzlaryň geýimini ýygnaýak bolduk!

— Näme üçin?

— Hezillik görmek üçin! O gezek biz suwa düşüp ýören iki sany gyzyň geýimlerini ýygnamyzda, baý, hezil boldy. Olar bize ýetjek bolup, ýarym-ýalaňaç ylgadylar-a! Ýöne biz ýetdiräýýäsmi? Ahyr özleri «Geýimimizi beriň, heriňize bir marožna alyp bereli!» diýip, boýun boldular. Gurbanýaz sözünüň soňuny hezillik tapyp, hil bir iş eden ýaly bolup, magtanyp ýylgyryp aýtdy.

Hasar inisiniň gara şilliňleri, gulakdan çekmeleri nädip, gazananyňa göz ýetirensoň, elini silkip, gaýta, özi uýalyp, yzyna dolanypdy.

— Belaň körügininiň sendedigini aňdymam-la! — diýip, ýolda oňa käýindi.

Öýe gelip Gurbanýaz garaşilliň atylan geýimlerini çalşyryp durka, onuň eden işini ejesine-de aýtdy.

— Nene, bu Gurbanýaz ogluň bolşy bezzat-laý! Öz-ä ile azar berýär, il jogap berse-de, oňa çydamayanam ýene onuň özi.

— Heý, balam, Gurbanýaz diýensoň, bezzat diýmek nämä gerek? — diýip, ene hem oňa çalşyrgyç tapyp berip durşuna, Hasar bilen ugurdaş gopup, oglunyň «tarypyny» ýetiripdi...

Ýasly öý sowukdy. Hemişe alys ýerlerden hem küýsöp, ýetmäge howlугyp gelýän, haýsydyr bir düşnüksiz güýç bilen özüne çekýän öýlerine indi onuň işden soňam aýagy çekenokdy. Ýaga depjek ýaly ýaýdanýardy. Ýogsam oňa bu öýde gaşyny çytýan ýokdy, maşgala onuň bir gerden götererden has uly derdini ýürek ezişip, deň paýlaşýardy. Arslan gideli bári ejesidir Gurbanýazyň aýaly ýas çargadyny başdan aýyrman gezyärdiler. Inisiniň sus, gyýlyp-gynanyp, «Mämmethanlar algyr bürgüdinden aýryldy!» diýip, hapa bolup, gözüne yaş aýlap ýörmegi, bu zatlaryň ählisine özüni günäkär ýaly duýmagyna sebäp bolýardy.

Hasar ejesiniňem oňa-muňa güýmenip, hesretine basalyk berip gezyänine seretmezden, wagtal-wagtal daşy çolaran wagty Arslanyny ýat edip, derdini ýüregine sygdyryp bilmän: «Är

çykan balam harap boldy-la! Bal günüme zäher gatyldy-la... Ony goýup meni deregine alsaň bolmaýarmy, Allam! Utuldym-ow, utup duran halyma utuldym!» diýip, aglaýanyndan hem habarlydy. Bir gezek şeýdip, hasrata gark bolup, aglap otyrka, özem onuň üstünden gelipdi.

Hasar öz ýanyndan ykbaldan gaçyp gutulmagyň ýoklugyny pikir etse-de, şol bir wagtda hem häzir özüniň bu ýerden gidäýeninem kem görenokdy. Şeýle bolanda, ol öz bolmagy bilen Arslanyny töwereginiň häli-şindi ýadyna salyp durmazlygynda kem bolmajagyny ýatlap, diňe özüniňem däl, öýdäkileriň hem belli bir derejede ýasyň agyr ýüküniň astyndan çykaýarly görünýärdi.

Bu gezek hem «Göçäýsem!» diýende, ejesi ilkibaşda ýokuş görüp, «Sygman durmuň, balam!» diýse-de, soň maşgala oňa düşündi. Şeýle-de bolsa, barybir, ony özlerinden böleside gelmedi. Oňa deňiz boýundaky daçalarynda ýaşamagyny maslahat bildiler. Bu ýerde Hasaryň kakasyna, birmahal demir ýolçy hökmünde dynç almak üçin berlen ýer bardy. Öň bu ýerde iki otaglyja wagtlaýyn sümelge hökmünde gurlan jaýjagaz bolardy.

Ýöne soňra adamlar ýönekeý sümelgeleriň ýerine jaý gurup ugransoňlar, Gurbanýazdyr Hasar hem aga-ini bolşup, bir tomus iki aýyň içinde, öňki otaglary hem, aşhanany hem kakasyndan ýadygärlik hökmünde galdyryp, onuň gapdalyndan ýene iki otagly syratly jaý gurnupdylar. Ondan bärem daça ýene gurnalyp, jaýlaryň töwereginde gaýyk salynýan, balyk tüsseledilýän, suwa düşülýän jaýjagazlaram, Gurbanýazyň soňky aladalarynyň netijesinde gurnalyp, belli bir derejede ýaşaaýyş amatlyklary döredilipdi.

Hasaram soňky döwürler her gezek maşgalasydyr çagalary, agtyklary bilen tomus gelende höwes edip, şu ýerde bolardy. Boş günleri Gurbanýazam çagalary bilen şäherden gelip, Mämmethanowlar öz-özleri bolşup, jemlenişip, hemişe olaryň

hemmesini bilelikde görüp ýörmegiň isleginde ýören ejelerini begendirerdiler.

Şundan soň bu ýerdäki boş duran daça jaýlaryny tertibe salmak şeýle bir kynam bolmady. Hasar inisidir onuň maşgalasy, çagalary bilen gelip, bir boş günü jaýy tertibe salmagyň ugruna çykdylar.

Ýaşalmaýan jaý özüňe belli, şeýle göräýmäge birkemsiz ýalam bolsa, onuň syrýp-süpürip etmeli işleri-de az bolmaýar.

«Dul heleýiň derdi gutarmaz, boş öýüň hysyrdysy» diýleni, Hasar inisi bilen, jaýlaryň ýarsan gapy-penjirelirini çekip, kakyp ýerine eltip, döwlen aýnalaryň ýerine täzededen aýna kesip goýsalar, Gurbanýazyň hemişe tutan işini, bek tutmagy endik eden aýaly gollaryny çermäp, öz on dört ýaşlyja çepiksije gyzygazy bilen içerileri syrýp, süpürip ýelejiretdiler, düşekleri kakyp-silkip, täzededen düşediler.

Şondan iki-üç gün soň ejesiniň «sähet» diýip, belläp beren günü, Hasar deňiz boýuna göçüp bardy.

* * *

Hasar lukmanlaryň çakylyga garaşýan otagynda, ýaňyrak nobatdaky sapardan dolanyp gelen lukman Fatima Alyýewna bilen guýrugy toga sokulan elektrik çäýnegiň gaýnaryna garaşyp, kofe içermen bolşup otyrdylar. Fatima Alyýewna ýaşy altmyşdan alaňkyrlan, dolmuşa ýakyn synaly, orta boýly, hemişe sepini bildirmän, ýaşlykda galmak höwesi bilen çal sepip agarýan boldumly saçlaryny gara boýap, özüne yhlas bilen timar berip, gelinsiräp gezyän maşgalady.

Wagt bolsa bireýýäm, on ikiden geçip, gijäniň ýaryny alarladyp ýördi, ukynyň aýny süýjäp diýen wagtydy.

Häzir ýaş lukmanlaryň ikisi uly jaýyň aňry başynda ýap-ýaňy bir-birleri bilen nämedir bir zat üstünde tersleşip alan ýaly, gepleşmän hütgürişip, irkilişip otyrdylar. «Häzir gyzygynja kofe bolsa, näsiniň aýdýaň, bir käsejik içilse, uky yza çekilen

ýaly bolaýardy?» diýip, Hasar öz ýanyndan göwün ýüwürdip oýlanýardy. Ýogsam, Hasar käte ertirine bolaýmasa, höwesine düşüp, ony içip ýörenem dälidi.

Gije işläp ugraly bári bolsa, onuň iş wagty ukudan goranmaga niýetlidigine göz ýetirip, hemişe bu meselede özi bilen deň gopýan Fatima Alyýewna bilen bir käse-iki käse kofe içäýenini kem görmeýärdi.

Ýörite gullukdan radioda Hasaryň ady tutulyp, sapara çagyrylanda, olar ýaňyja ilkinji käse kofäni öňlerine alypdylar. Hemişe hamala,özünüň başarnykly aýaldygyny görkezmek isleýäne meňzäp, çaydyr-kofäň ýanynda küýseläýýän ol-bi zatlary öýünden getirmäni gowy görýän Fatima Alyýewna bu günem düýn agtyjagynyň ýaş toýuny belländiklerini aýdyp, toý tortunyň bir bölegini orta goýupdy. Ony agtyjagynyň toýy üçin, ýörite özüniň taýynlandygyny aýdyp bölüşdirip, töweregine hem hödür-kerem etdişdirip otyrdy.

Ýöne Hasar nobatdaky sapara çagyrylansoň, Fatima Alyýewnanyň hezil edip, onuň bilen kofeleşmek höwesi başa barmady. Hasar özüne bölünip, berlen tortdan heniz dadybam görmänkä, ol gitmeli boldy.

— Hasar Mämmethanowiç, kofäňizi bir arkaýyn içiň-dä? — diýip, onuň turup ugranyny görüp, Fatima Alyýewna aladalandy.

— Içdik kofänem, Fatima Alyýewna! Biziň işimizem çopana meýlis haram diýleni-dä!...

— Howlukmasaňyz-la! — diýip, Fatima Alyýewna ýene biraz onuň öz ýanynda bolmagyny isleýänligini mälim edip, ýüzüne islegli seretdi.

Hasar natuwan bolup duran zenanyň göwni üçin, ýene biraz aýak çekdi-de, käsesindäki kofesini aýak üstünden duran ýerinde içdi. Tort paýynyň bolsa, çakylykdan öwrülip gelensoň, arkaýynlykda daşyna geçmekçidigini aýdyp, ýan goşlaryny toplaý, gapa howlukdy.

— Hawa-da, biziň işimizde howlukmaly-da, — diýip,

Fatima Alyýewna hem şundan soň kārdeşi bilen keypsiz ylalaşymakdan başga alaç galmady.

Hasar barmaly ýeriniň, öý salgysyny belleşdirip alansoň, kömekçi ýigit bilen, eýýäm çykalganyň agzynda taýyn bolup, özüne garaşyp duran maşyna mündi.

Öňüne çyra tutup, şäheriň egrem-bugram köçelerinde alakjap, birsalym aýlanyp-öwrülip gezen maşyn, birazdan öz gözleg salyp gelýän, köp gatly ýaşaýyş jaýyna golaýlaşdy. Şonda olar maşyndan düşüp, öz gözleýän ýerlerine ýakyn baranlarynda, şol jaýyň gapdalynda bir aýalyň özlerine garaşyp, sowuga daňlyp duranyny gördüler. Ony öý eýesidir diýip çak etdiler.

Hasar özüne garşylan aýalyň yzy bilen ikinji gata galan mahaly, ony gapyny açan dolmuş garry aýal nägile nazar bilen igençli garşylady.

— Haý, şu çaka çenlem bir garaşdyrmak bolarmy? «Tiz kömek» bolayşyňy seniň! Bu ýerde bir adam demini sanap gidip barýar, siziň bolsa göwnüňiz bir ýaly. Bu mahala çenli on ýerde gelip bolýar-a bu ýere, äý...

Hasar jany bokurdagyna gelen adamlaryň, olaryň garyndaşlarynyňam howsala düşüşip, nähili bolýandyklaryny öz tejribesinde görüp ýördi. «Tiz kömek» näçe çalt geldim diýse-de, aljyran adamlara ol gelmeli wagtyndan has giç gelen ýaly bolup duýulýardy.

Şonuň üçinem ol aýala maňa bir zat diýýänmem diýmän, onuň gapdalyndan aňyrlygyna — syrkawyň ýanyna göni geçiberdi. İçinden bolsa ýokary wezipeli adamlaryň garyndaşlarynyň şeýle eýemsirenip, hemleli gepleme häsiýetiniň barlygyny ýatlap, onuňam bir ilen-çalanynyň wezipeli adam bolmagynyň mümkinligini pikir etdi.

Içerde mis kelle goja kynlyk bilen dem alyp, depesine gözläp, dilden-agyzdan galyp ýatyrdy.

Goja ýüreginden ejir çekýärdi. Hasaryň gyssagly barlaglaram ýene şuny görkezdi. Ol şundan soň, gapdalynda eli derman-ukol, çemodanly duran kömekçisi bilen düşnüksiz,

gysgaça-gysgaça hümrdeşensoň, kömekçi ýigit ýeňillik bilen gopup, dessine çemodany açdy-da, gojanyň golundan bir sanjym, ýene birazdan Hasar gojany siňňitlik bilen gözden geçirýän wagty oňa ýene bir sanjym berdi. Hasaryň aýdanlaryny yhlas bilen edişdirdi.

Daýaw aýal Hasar goja em edýän wagty ýeňse, maşyny garşy alan aýal bilen pessaý gepleşip durşuna, goja edilýän emleriň dogrulygyna hem o diýen ynanyp barmaýan ýaly hütgürüp lukmanyň hereketlerini münkürlenç synlap durdy.

Hetjkläbem hamala, şu mahal, munuň hökmanlygy bar ýaly gyzynyň lukmandygyny mazamlap, onuň kakasyny hemişe öz gözegçiliginde saklap, saglygyna seredýändigini, bu gezek derdiň duýdansyz gelendigini, ýogsam bular ýaly ýeleden geljek lukmanyň gerek hem bolmajagyny aýdyşdyryp, kineli gürlledi.

Sanjymlardan soň, gojanyň süňňüni basan sowuk deriň biraz aýrylyp, onuň ýerine maňlaýda düwme-düwme jan deri peýda bolup, syrkawyň birazam bolsa, jany aram tapyp, ýagdaýynyň gowulaşyp ugranlygy belli boldy.

Hasaryň ilki pikiri syrkawy ilkinji kömekden soň, hassahana götermekdi.

Onuň doly gutulyp gitmegi üçin birsalym lukman gözegçiliginde bejerilmegi gerekdi. Ýöne onuň keseline has belet başga bir lukmanyň barlygyny eşidensoň, meseläni şonuň özi gelensoň çözse gowy bolar diýip pikir etdi.

Gojanyň bári bakýanlygy görensoň, indi kineli aýalyň hem gepi azalyp, onuňam belli bir derejede kanagat tapyp ugranlygy duýuldy. Ol aňry başdan gelip, gojanyň maňlaýyny ezen derini, süpürgiç bilen süpürişdirdi.

Daň saz berip ugrapdy. Emma gojanyň aladasyna berlen Hasaryň mundan habary ýokdy, biraz aýygan-da bolsa, hatda, iş yerindäki Fatima Alyýewanyň gadyr edip, iýdirmekçi bolan tort bölegi hem onuň ýadyna düşenokdy. Gojanyň aladasy bilen gümrady.

Goja şol barmana aýalyňa: «Gulagyňy maňa golaýrak getir!» diýen üm bilen yşarat etdi. Goja hal üstünde ýatanda bolsa, aýalyň lukmana ýanap, aýdan gepleriniň bir tarapyny eşidip, onuň bolşuny halamandy. Ýöne şol wagt oňa «Boldy!» diýip, yşarat etmäge-de onuň mejaly bolmandy.

Aýal gojanyň ümüne düşüňip, gulagyny oňa ýakyn tutan wagty, ol gurap ugran dodaklaryny ýalap, talaply pyşyrdady.

— Köp gepleme!

— Näme diýýän men? — diýip, aýal garaşmadyk gepini eşidip, ör-gökden gelip, arkanlygyna gaýyşdy.

— Näme diýýäniňi soň özüm giňişlikde aýdaryn saňa, häzir bar, dartylyp durma-da lukmanlara çay hödür et, maňa-da azrak getir!

Hasar suwsabrak duranyňa garamazdan, çay işdämiz ýok diýse-de, muňa seretmezden dolmuş aýal:

— Demini alyp duran çay-a termosda-da bolmaly — diýip, goňşy otaga howlukdy.

Köp wagt geçmäňkä hem aňyrdan eli termosdyr käseli düýbünden ýas-ýaňyja ol jaýa geçende çalşyrylaýan ýaly başgaça, sypaýy aýala öwrülip geldi.

— Alyň, alyň, lukmanlar, bir käsejik çay içiň, şulardanam ýürekse edinip oturyň — diýip, soňra getiren içi süýji-kökeli gabyny hem olaryň öňüne süýşürüp, göwünjeň hödür etdi.

Hasar gojanyň ýene birsalymam bolsa özleriniň ýanynda bolaýanyny kem görmeýänini, özleri gitse, ýaňy demligi goýberip, yza çekilen derdiň ýene-de täzedan gelip üstüne münäýerli görünýänini pikir edip, çaya güýmenip, onuň ýanynda ýene bir salym eglendi.

Ugrajak wagty hem ol: «Ine, ýaşuly, meniň telefonym, eger gerek bolsam, işde bolaýyn-bolmaýyn, jaň ediberiň!» diýip, telefon belgisini ýazan kagyzyň stol üstünde goýdy.

— Biziň özümüziň-de gyzymyz uly lukman, ballym, ökde bolonsoň, ony birtopar lukmanyňam başlygy edip goýupdyrlar, onuň seniň ýaly, elinde işleýän onlap lukmany bar...

Aýalynyň gyzyny ýatlap, ýene-de baýrynyp ýokarky perdeden tutup, Hasara indi siziň geregiňiz bolmaz diýen manyda, öňki hörpünde gepläp ugramagy goja ýaramady.

Goja aýaly duýar ýaly edip, birki gezek ýatan ýerinden talaply ardynjyrazy. Soňundanam ol Hasaryň ýüzüne ötünçli seretdi-de:

— Munuňky boljak däl-ow! — diýip, muňa juda bir gulak-da gabartmaweriň diýen äheňde uýalybrak zordan ýylgyrdy.

Hasar baş atyp, ýaşuly bilen ýürekden düşünişdi.

Ol çakylykdan gaýdyp gelende eýýäm töwerek agaryp, dünýä aýyl-saýyl bolup ugrapdy.

* * *

Hasar ýene bir gün nobatdaky çakylykdan dolanyp gelen wagty, oňa ýaňyrak ejesiniň jaň edip soranlygyny, «Gelensoň bir öýden habar alsyn» diýenini aýtdylar.

Ol onsuzam her gezek işe gelip, telefona ýetende öýleri bilen jaňlaşyp, hal-ahwal soraşyp durardy ýa-da işden soň ýol ugruna ol ýere darap geçerdi.

Hasar ilki bir gezek jaň edende, trubkany hiç kim götermedi, ol öz ýanyndan inisi bilen gelni işde bolsa-da, ejem-ä öýde bolmaly, inimiň okuwçy çagalaram-a bu mahala çenli okuwlaryndan gaýdyp gelen bolmaly ýa olar ýakyndaky dükanabeýlekä diýip çykaýdylarmykan diýip, öýleriniň ýagdaýyna çen urdy. «Bolmasa işden soň özüm darap ötäýerin-dä!» diýip, gyssagly gerek bolsa, olaryň özi ýene jaň eder-le diýip oýlandy.

Ol ejesiniň näme üçin jaň edenini anyk bilmese-de, biraz aňýardy. Arslanyň ýyl sadakasy geçeli bari, indi enäniň Hasary täzeden öý-işik edip, onuň durmuşyny adaty ynsan durmuşyna sazlaşy gelýärdi. «Öleniň yzynda ölüp bolmaz, balam! Arslan janymyň ýasyny, ömrüň ötyänçä tutsaňam tükenmejegini-de bilýän, ýöne, nätjek, ýaşajak bolsaň, onuň ugurragynda-da bolmaly. Erkek adama-ha aýalsyz ýaşamak hasam kyn bolýar,

aýal-a, näme, aglar-ährär, süýrär, süýegini dolar, gününü dolamak erkege kyndyr. Aýdylmanmy näme «Ýekelik Hudaýa ýagşy» diýlip? Şol diýleni hakdyr, oglum. Ugruňa çykaýyn, gaýraky Akalaňda arada daýzaňlara baramda, maňa «Hasar ýegene alsaň» diýip bir gelin görkezdiler, kyrka ýetip-de barýan, bilini guşasa, entek dogrulygam bar maşgala eken. Äri ölüp, ýekeje çagasy bilen atasy öýüni tutup otyrmyş. Ejesi: «Bir gowy ýer bolsa, göwnümüz ýetse, adamsy boljak ýaşlyragam bolsa, berjek gyzymyzy, gulagymyň dynan ýerine. Gyzjagazam asgynjak boljak bolsa, onam öz ýanymda alyp galaýjak, onsuzam işlerime kömekçi bolup ýör häzirem ol» diýýämiş.

Ejesi ýene bir gezekde Hasary özi bilen oba äkidip, şol gelin bilen maýyna salyp, gepleşip-synlaşar ýaly amat bahana-da peýläp ýördi.

Hasar, sallahlyk bilen indi diňe bir öwrenişibem däl, höwrügişibem barýardy. Dünýä bilen bellisi edilen-de bolsa, ol henizem öňküsi ýaly Hasaryň pikirinde onuň töweregindedi, özi-de giderli hem däl.

Söýlüp-söýüp bile ýaşalan bagtly ýyllar, ogul-gyz, ýakyn töwerek, bir-birleri bilen onlarça durmuş sapajyklary arkaly baglanan ykbal ondan öz bölünişiniň ýaly, kalbyňy bölüp aýraýmak, elbetde, aňsadam däl.

Hasar munuň hyýal torudygyny, özünüňem şol tora gowy çolaşanlygyny bilse-de, ol ýer onuň gidesi gelýän ýeri hem däl. Ondan ol ymykly gidip bolýan diňe bir ýer bardy, o-da bu Dünýä däl-de, o dünýädi, oňa-da nalaç bolanynda.

Şonuň üçinem Hasar ejeň jaň etdi diýlende, şu pikirleň arasy bilen «Ejem maňa ýene bir gelinlik tapan bolsa gerek?» diýip, höwessiz oýlandy, soňam onuň «Pursady sypdyrma, öýlen, başy бүтин bol!» diýip, talaply boljagyny pikir etdi.

Şonda onuň Dünýä bilen öz düşen gününü ýatlap, pikirinde ejesine: «Gelniňden öň almytyňy almadyňmy?» diýesi geldi.

Umumanam, ol şu aýallar häsiýeti meselesinde öz ünsüne düşen bir ýagdaýa hemişe geň galardy. Ilk-ä eneler gowy ýerler,

gowy gyz diýip, ony ogullaryna gelin edip alarlar, onsoň ertesem ol gelin tarapyndan tirseklenip, göwni galyp, «Gelin däl-de, özüme duranja bir ýagy alan ekenim!» diýip, öz hörpünden aňry düşen gelnine käýinip ýörenem ýene olaryň özleridir.

Ýöne enelere perzentlerini maşgalaly etmek öz borçlary, höwesleri bolany üçin, şeýle etmek olara düýpgöter zerur zat bolubam görünýärdi.

Hasar işden soň, göni öýlerinden habar almaga geldi. Bir gije-gündiz aýak üstünde bolup işlemek indi ony belli bir derejede ýadadýardy. Öýüne özüni atansoň, wagty bilen onuň düşekden galasy gelmezdi. Şundanam ol indi özüniň öňki harbylarça hemişe çapyljak at ýaly bolup gezen Hasar dældigini boýun alasy gelmese-de, bu ýagdaý ýyldan-ýyla barha anyk, «Jahyllykda ýeten ýeriň özüňki, gojalykda — ýatan ýeriň» diýleni bolup-da barýanyny duýýardy.

Harbylykda dagy uly ýörişler bolanda, uklasaň gije-gündiz içinde iki-ýeke sagat uklarsyň, beýleki wagt ýalazy meýdanda çadyrlar gurup, goşunyň agsak-towsagyna eýe çykyp, dertlisine derman edip, syr ylgawda hem bolubam ýörensiň. Uruş döwründäki ýaly göçme gospitalda, operasiýa-da edýänsiň welin, gezip ýörensiň, ýöne munuň ýaly ejir çekýän dälsiň, ýaşlyk göterýändir-dä, «Elli — belli, altmyş — geçmiş» diýileni-dä, diýibem oýlanýardy.

Hasar ejesiniň habaryny alyp, ýene-de tiz yzyna dolanmak üçin, maşynyny-da howla salman, derwezäniň önünde goýup, içerik girdi.

Ol gelende ejesi oňly epilmeyän aýaklaryny önüne uzyn salyp, bir jama agşam bişiriljek palawyň käşirini dograp otyrды.

Salam-heligiň yzysüre ejesi ondan:

— Dostuňa duşduňmy, oglum? — diýip sorady. Ejesi ol ogly bilen duşandyr öýdüp, gürrüni uç bermän, ortasyndan başlansoň, Hasar birtada haýsy dosty barada gürrüniň gidýänine düşünip bilmedi.

— Ýok, kimkä ol? — diýip, egnini gysdy.

— Ol seniň iş ýeriň salgyny aldy telefonyňam. Ýanyňa dagy baraýdymyka diýdim?

— Kim ol? — diýip, bilesigelijiligi artan Hasar, soragyny ýene bir gezek gaýtalady.

— Öz-ä seniň ýaly, syratly bir harby komandir oglan, senden-ä ýaşrak, saçynyň etegine ýaňy ak sepip ugrapdyr. Wah, adynam-a: «Men —pylany» diýibem aýtdy welin, şu huşum gursun, ýadyma düşenok... — Soňundanam ol başga-da bu gürrüň bilen bagly zady ýadyna saljak bolup, salyp bilmän kösenip durşuna, ýene özüne käýindi...

— Heý, maňa-da bir zat aýdarlarmy, ertirki iýen nanyny bilýärmí, bu adamlar? — diýip janygdy. — Wiý, ýogsa-da — diýip, ol şol barmana-da aýtjak zadyny ýadyna saldy. — «Men üç ýyllyk gullugy tamamlap Germaniýadan dolanyp gelýärkäm, ýol ugra siziňkä-de degip, Hasar Mämmethanowiçiň ugradan sowgadyny gowşuryp geçipdim, öýüňiziň niredäkededi hem şondan ýadymda galypdyr» diýibem aýtdy— diýdi.

— Generalmy?

— Men generalyňy nä bileýin, beýlekiňi nä bileýin. Öz-ä bir atan-satan, dünňül topaza meňzäp duran maşynda geldi, ýanynda-da iki adam bar eken.

Ýöne meniň bilen gepleşenem, telefon soranam şol boldy. Telefonyňy aýdan mahaly, ony özi däl-de, şonuň yzynda duranlaryň biri ýazyp aldy.

Ene soňky gürrüňi «Seni görmedik bolsa, şol beýleki ýazyp alan, oňa şol telefon belgini beren bolsa-ha?» diýip, iňkise gidenligini hem mälím edip aýtdy.

Hasar ejesiniň gep saluwyndan, gözläp gelen harbynyň, özüniň birwagtky esgeri, soň komandir bolup, sowet goşunlary bilen gazaply Owgan urşunyň içinden geçen, häzirki döwürde welaýatlaryň birinde uly goşun birikmesine ýolbaşçylyk edip ýören general Serkäýewdigini çen etdi.

«Ol bu ýerde näme işläp ýörkä, ministrlige dagy ýokary wezipä çekilip, harby bölümlere aýlanyp, gözden geçirip ýörmükän?» diýip, pikir ýüwürdi.

Hasar Türkmenistana geleni bäri Serkäýewiň uly serkerdeleriň biri bolanyny eşitse-de, heniz onuň bilen duşuşmandy.

Olhatda indi ýadyndanam çykyşyberen esgeri bilen duşuşasy gelendenmi-nämemi, oňa general iş wagtyň gutaranyny peýläp, ýene-de özüni sorap, öýlerine geläýjek ýaly duýgyny başdan geçirdi, Hasar şeýle pikir bilen oňa şu ýerde garaşýanlygyny kem görmedi.

* * *

Hasaryň bu gün işlemeýän, dynç günüdi. Ol iş gutaransoň gelip, sowadyjydaky gury-guraksy zatlar bilen garbanyp, adaty günlerdäkiden has ir, hatda endik bolan sagat 9-da berilýän «Watan» habarlaryna hem garaşman, uklap galyppy.

Imisalalyga gark bolup oturan kenar, hamala, uklap dem-dynç aljaklar üçin, ýörite döredilen ýer ýaly amatlydy. Otagyň hemişe diýen ýaly aram açyk goýlaýýan, çybyn-çirkeý girmez ýaly öňüne tor tutulan, kiçijik aýna gözesinden deňiz demi terlik bolup gelip durdy. Şeýle günlerde Hasar alynmadyk ukynyň ýerini dolmak üçin, uzagrak ýatmaga çalşardy, ýöne ol köp ýyllara çeken harby endigine görä, haçan ýatanlygyna seretmezden, şol bir turýan wagty oýanyp, ýene ýatsa-da, şondan soň ýatardy. Dünýälerde ýaşaýan günleri onuň hemişe, hemmelerden ir turýar diýlip hasap edilýän ejesi turup, daş-ıç girip-çykan wagty, özünden has ir turan giýewsiniň howlynyň içinde maşk edenden bolup, aýlanyp ýörenini görüp, oňa dözmän:

— Wah-eý, entek ýatybermeli eken-dä, janym! — diýerdi.

Ömrüň otuz ýylyny dagy biliňe esger kemerini guşap ýaşasaň, bu-da halys endik bolýana meňzeş. Bu günem ol ýene-de ertir irden şol oýanýan wagty oýandy, oýalygynyň arasyna salym

bermänem ýene-de düşegine geçip, ukyny dowam etdirmäge çalyşdy. Töwerek ala-garaňkydy, gijäniň içinde bir ýerler-de deňiz güwleýärdi. Ol düýnem gaýnaýana meňzäp, çay-çanak bolup, tolkunlaryny kenarda pytradyp, uzynly gün güwläpdi, ýeriň süňňünde ýene-de hemişe deňiz çaykananda döreyän, süňňüni tutup bilmeýän ýaly ýuwaşja saňňyldy peýda bolupdy.

Şol barmana-da ýene-de onuň ýadyna hemişe aňynyň bir ýanynda duran ogly Arslan düşdi. Arslanyň ör boýuna galan keşbiniň aňyrsynda bolsa, üstüne ýagyş-ýagmyr syradyp, onuň mazar tümmeği ýatyrdy...

Pikiri çözlenip ugransoň, hany, ýat-da onsoň, ýatyp bilýän bolsaň!

Ogluny ýatlansoň, ol ýene bulam-bujar pikirlere ulaşyp, özüniň ýatmakçydygyny hem unudyp, düşeginiň gyrasynda, depesine taýak degip, gider ýoluny unudana meňzäp, bir ýerlere seredip, sämäp oturdy. Ýogsam, boljak iş bolupdy, durmuş tolkunlary Hasary boş çelek ýaly, zyňyp-gapyp, oýnap, getiribem kenara taşlapdylar.

Maşgala harasadyna düşen adam soňra aňsat wagty bilen özüne gelip bilmeýär. Onda-da Hasar ýaly aýalyňa, çagalaryna halys ýürekden berlip, olar bilen özüniň bir бүтewliligine, şeýle-de munuň hemişe şeýle boljagyna ynanyp ýaşaýan adam. Munuň nädip beýle bolanyna henizem onuň akyly çatmaýardy.

Ýatyp bolmajagy düşnükli boldy. Onuň golaýynda deňiz bardy. Deňiz bolsa umman-da, ol tolkunmagy, gerek bolsa, gelin ýaly sülmüräp, seniň bilen göz-de-ýüz bolşup, ýürekden gürrüň etmegi-de başaryardy. Hemişe-de ol Hasary yhlas bilen öz huzuryňa çagyryardy. Dartgynly pikirler bir böwşeňlik berende, Hasar ýene-de onuň boýunyň giňligini höwes edip, deňzi ýatlady.

Haçan-da ol kenara gelen wagty, tolkunlar ýygyn tutuşyp, kowçum-kowçum bolşup, depelerinde damja çişnedip, döreden çal jybar ýaglyklaryny bulaýlaşyp, aldajy goşun bölümlerine öwrülişip, häli-şindi dyzanyşyp, kenar-gala hüjüm edýärdiler.

Howanyň biraz aýazly, çygly hoştap ysy bardy, kenarda ommalyşyp ýatan daşlaryň, ortarakda biriniň üstünde, çarlaklar

toplum bolşup, sowuk suwa galtaşmaga ýaýdanýan deý, ýaňyrak ezilip alanlaryny mälim edişip, eginlerini gysyşyp, gypdaklaşyp otyrdylar.

Hasar birsalym gezim etmek niýeti bilen gelensoň, deňiz tolkunlaryny oýtarlabrak kenar boýuny syrýp ýöredi. Ol bu ýere gelensoň, maşgala durmuşy bilen bagly pikirler birbada onuň yzyndan galaýan ýaly bolan hem bolsalar, ýöne olar galman ekenler. Ýene-de hamala,öz zenan synasyny güjeňleýän ýaly, gülümsiräp, gyýa gözläp, Dünýäniň şekili onuň göz önünde peýda boldy. Ine-de, Arslan öz ogullarydyr gelni bilen ýaňyrak gelip duran maşynyň içinden çykyşyp, öýe girişip gelyärler...

Agtyklary gördi öýdýän, olaryň ikisi-de öwrülişip, Hasaryň duran tarapyna seredişdiler... Has-da ol ejesiniň «biznese» urup üýtganini halamadyk Arslanyň bürgüt nazaryny, onuň çagalygyndaky bagtyýar, özüni söýýän ene-ataň arasynda dänjiräp ýörenini, çagalaryny eý görşüni ýatlady...

Her gezegem şeýdip, ýeke kenarda ygyp syňsyrap ýörşüne, maşgalasyny ýatlanda ol hamala,ýogy-baryny töweregine üýşürip oturan ýaly, bir salymlygam bolsa, ýakymly duýgyny başdan geçirerdi.

Öýde ýeke galanda welin bu duýgular, köplenç, onuň üstüni gara basan ýaly hopukdyryp basardylar, şonda ol özüni haýsydyr bir çuň içi tüm garaňky çukura gaçyp, indem dyrmyşyp, şondan çykmaýyň ýoluny tapmaýan deý kösenerdi.

Yakyndan bärem ol şeýle ýagdaýa düşende, gazetleriň birinde duşup, ünsüni çeken goşgyny ýatlamagy çykarypdy. Şondan bärem, ol her gezek içki pikirlerine berlip, onuň kalbyndaky şol goşgyny ýatlanda, hamala,ol gaçan çukuryndan dyrmyşyp çykyp ugran ýaly, tamaly duýgulary başdan geçirip, bu pursadyň uzagrak bolmagyny isläp, goşgy setirlerini sanap, ondan özüne ýaranlyk tapardy:

Hasrat çekip ýörme, gama gap bolup,
 Diýip, bu döwranyň gaýdypdyr işi!
 Kynam bolsa, kynçylygyň önünde
 Ýaşamagy oňar dik tutup başy.

Tamaňy ýitirip, düşmegin ruhdan,
Derdiň pynhan sakla, ýakyn-ýadyňdan.
Bir alajy bolar ählije zadyň,
Ruhdan düşme, adam-a sen, adam sen!

Döwür-döwran, şol aýlanyp durandyr,
Kimsäň bagty ýatar, kimsäňki getir.
Diňe parasatly, sabyrly adam
Öz ýüküni islän menzilne ýetir.

Parhly bolup, umyt-da bol hemişe,
Ýürege-de agram salma gursakda.
Ýaşamagy başar ýalkap-ýalkanyp,
Her ýagdaýda, her döwürde, pursatda.

...Hasaryň her gezegem maşgala durmuşy bilen bagly pikirleri, onuň soňra Aşgabatdan gaýdyp, öz dogduk kenaryna gowuşmagy bilen gutarýardy.

* * *

Töwerek agşam ýatylanda adaty lybasynda gijäniň gujagyna dolan hem bolsa, ertir gündizlige çykanda, ol egni boldan tikilen ak possunly oýandy. Ozalagşam, üçekleri şytyrdadyp, guş çokalaýan ýaly bolup, depeden ýagyp ugran iri-iri ýagşyň, il ýatanson, dünýäniň giňligini alyp, gara gys gijeleriniň uzak bolýanyndan peýdalanyp, onuň yzyny gara ýazdyryp, hezil edip ýaganlygy belli boldy.

Hasar irden dünýäniň habaryny almak üçin, penjiräniň önüne gelen wagty, töwerekdäki daça jaýlarynyň ak gar basyrynyp oturanlaryny gördi.

Içinde adam ýaşayan jaýlaryň depesine tüsse göterilip, olar kertläp duran gary süsňäp bir ýerlerden ýüzüp gelýän gämilere

öwrülipdirler. Telim aýlap, ýapragyny azdan-azdan düşürip, güýze sanap berip çyp ýalaňaç galan baglar täzededen geýnene meňzäp, agarypdyr.

Hasar görmese-de, häzir deňiz kenarynyň agaryp, has owadan bolanlygyny oýlady.

Gar haçanam bolsa gijäniň bir wagty ýagyp-ýagyp hezil edensoň, diňen bolmaly. Dünýä imisalalyk.

Hasar birsalym garly kenarda gezmek höwesi bilen geýnip daş çykan mahaly, gar üsti bilen deňiz tarapyndan ösýän aýazly ertir şemaly onuň ýüzüne urup, inini tikenekletdi. Dessine ol egne geýen keltekçesiniň, syrma zynjyryny ýokary göterip ýapdy. Barybir, gaýta ukudan açylmagyna kömek eden bolmasa, kükrekden sähelçe itiberen sowuk şemalam onuň gar bilen bagly höwesini kemip bilmedi. Ol elinde gar tokgalap oýnap barşyna, aýak astynda ykyrdap ýatan garyň hol beýlede bugaryp-burugsap oturan deňiz ýakasyna ak gunduz dersi bolup tutulyp has owadan bolanlygyny gördi. Ýeňsede bir ýerde garga özüniň gatraw sesi bilen ardynan mahaly Hasara onuň sesi özüniň garyň gowulygy baradaky pikirine garşy çykýan ýaly bolup eşidildi. Ol öwrülip garga sesiniň gelen tarapyna sereden mahaly, olaryň obanyň çetinde garrap, halys haldan galan garry agajyň üstünde oturanlaryny gördi.

Gargalar garalyşyp-garalyşyp oturyşlaryna özara jedele ala-goh bolşup, ýaňyrak başlapdylar.

— Gar, gar...

— Bar, bar, özümem görýän, bar!

— Kar, kar, ýatar telim günläp daş bolup doňup.

— Goý, ýagsyn, kar, kar., Hemmeler agaranda menem bir agarsam, bahana bilen.

— Kar, kar, biz asla agarmarys.

— Eger agaraýsak?

— Eger agaraýsagam, garalygymyzy bersegem, gargalygymyzy hiç kime bermeris!

Hasar elinde tokgalan garyny gargalara atyp salanda, olar «gak-da, gak» bolşup, pasyrdaşyp, asmana göterildiler.

Gargalaryň sesi şonda oňa: «Hä, degmediň, gar bilen bizi urup bilmersiň!» diýip, gyjalatly eşidildi.

Üç-dört günlükde Hasaryň eýýäm baryp Aşgabatdan çykandyr öýdüp ýören tanyş generaly Serkäýew telefon edip, özüniň şu golaýdadygyny, görüşmek isleýänligini, harby ministirligiň dynç alyş öýüneligini hem aýdypdy. Hasar şonda onuň şol ýerde dynç alýanlygyny pikir edipdi.

Şol gürleşenleri bäri-de ol derejelenip, öz generallyga ýeten esgerini görmegiň, onuň bilen duşuşyp, könäni ýatlaşyp oturmagyň arzuwyndady. Häzir bu ýerden harbylaryň dynç alyş öýüniň deňiz tarapyndaky bir bölegi dumanyň içinde sähelçe salgym bolup görünýärdi. Ol salgym soňra şol ýerde dost göwnüň barlygyny Hasaryň ýadyna salýardy.

Hasar deňiz boýundan gelip, ýuwnup-ardynyp aýnanyň önünde sakgal-murtuny alyp, özüne timar berip durka, general bilen Germaniýada gulluk edip ýörkä, ýene bir gezek özüniň ilkinji gezek oňa nähili duşanyňy ýatlady.

... Şol gezek ol köriçege bolup, burlup ýatan ýigidi gyssagly operasiýa etmeli bolupdy. Beýle operasiýalary, köplenç, ýaňyrak bölüme gelen lukman kapitan Kostenko edýän-de bolsa, bu gezek operasiýany Hasaryň özi edäýenini kem görmändi.

Tenine pyçak çekilen wagty, heniz urlan sanjymlaryň täsirine doly berlip, süňni tenbilmez bolmaga ýetişmedik ýigit, gasygynyň ýokarsynda peýda bolan ýiti agyry bilen gan syrykmasyny bir wagtda diýen ýaly duýup, «Ha, içigar...» diýip, türkmençe gepläp goýberenini-de duýman galypdy. Hasar ön seretmäge ýetişmedigem bolsa, soňra onuň hassa maglumatlary ýazylýan depderçeden okap onuň özge ilin däl-de, öz iliniň adamsydygyna anyk göz ýetiripdi.

Şol gün gijalar, dertden dynan ildeş bilen ol hezil edip, onuň ýanynda oturyp, halyndan habar alyp, türkmençe gürleşipdi.

— Gwardiýaçy, ýagdaýlaň neneň?

— Weý, ýoldaş harby lukman, siz türkmençe gepläp ugradyňyzmy?

Ýigit şonda gaýry ilde özüne, onda-da deňli derejeli agahossar tapynanyna diýseň tolgunyp, gözüne ýaş aýlap:

— Siz öz agam ekeniňiz-ä! — diýip, juda begenipdi.

Esger ýigit soňra tä gullugy gutaryp gaýdýança, Hasar bilen gatnaşykda bolupdy. Onuň mynasybetli harby komandir bolmak arzuwyna, bir ýyl geçip geçmänkä-de, Hasaryň tagallasy bilen Rýazanyň desantçy komandirleri taýynlaýan ýokary harby mekdebine girmegine-de, onuň Hasar bilen şol tanyşlygy sebäp bolupdy.

Kursant döwürleri ol ilkinji halypasy Hasaryň baýramçylyklaryny gutlap ýazýan hatlarynda: «Hasar Mämmethanowiç, men bu durmuşda näme gazanyp bilsem, olaryň bary-da siz bilen baglydyr» diýip, minnetdarlyk bilen ýazýardy.

Hasaryň indi köp ýyllardan bäri soňra hiç ýerde ýoly kesişmedik esgeriň ýanyna görme-görşe gidesi gelse-de, ýöne şol bir wagtda-da derejelenen esgerine özüniň oňly iş derejesi bolmadyk, üstesine-de, iner ogly aldyran ýaraly gaplaň halyna, onuň ogluny, «gelneje» diýip Dünýäni sorajagyny, şonda dile alarlyk oňly ýagdaýynyň ýoklugyny, özüniň oňaysyz ýagdaýa düşjegini pikir edip, öz esgerine kiçelip görünmäge utanypdy. Ähli goşunyny söweş meýdanynda ýitirip gelen general ýaly, özüni oňaysyz duýupdy.

Ýöne ahyrsoňy-da ýene-de onuň biri-birlerinden agyr pikirlerinden general bilen duşuşmak höwesini üstün çykdy. Üstesine-de, çaklyga howlukmalydygy-da, onuň bir hepde, on gün, dynç alyp-almanka, yzyna çagyrylyp gidibermeginiň-de mümkindigini özüne ýatlatdy.

Hasaryň bu gün dynç alýan günüdi. Keremara çay-suwuny taýynlap, ertirlik edindi. Haçan-da ol maşynyň üstündäki gar-

buzuny aýryp, geýnip ýola düşen mahaly, eýýäm Gün günortana golaýlap barypdy.

Garly ýola keşde bolup maşyn yzy düşüpdür. Howa aýazly-da bolsa, Günüň asman-bulut gatlarynyň bir ýerlerinde barlygy, duýulýanlygy üçin dünýäniň şähdi açykdy.

Hasar töweregiň agaryp bilse, has mynasybetli, has manyly görünýanligini öz ýanynyndan belläp, maşynyny ýoluň amatly ýerlerine gönüläp, gowy habar alyp barýan ýaly, ýol yzarlap, ýeňil gopup gitdi.

* * *

Aňyrdan oý-pikirlere berlip gelýän Hasar «Harby dynç alyş» mesgeniniň derwezesiniň önüne nädip ýetenini hem duýman galdy. Ol maşynyny saklap, ön ýanynda üşäp, boýnuny şineliniň göterilen ýakasynyň içine ýygnap, bir aýagy bilen beýleki aýagyna «tap-tap» kakyp duran esgere özüniň nirä, kimiň ýanyna gelenligini mälim etdi.

Onuň gelenini görüp, habaryny almaga gapdaldaky jaýdan çykan daýanykly seržant, derwezäň önünde duran, geýen şineli amanat ýaly görünýän esgere talaply buýurdy.

— Men polkownik bilen gepleşýänçäm, maşyny howla goýberme! — diýip, dolanybam ýene yzyna jaýa girdi.

Hasar onuň ön berlen buýruknama laýyklykda özüni generalyň ýanyna goýberip-goýbermezlik meselesini başlygy bilen gepleşýändigini, jaň edilen komandirem «Siziň ýanyňyza adam gelipdir, goýbermelimi?» diýip, baryp generaldan soramalydygyny, munuň bolsa, bir giden wagty aljagyny ýatlap, önünden geljegini, telefon üsti bilen habar edip, dostuna duýdurmanlygyny biraz gijegen pikirler bilen özüne igendi. Ýöne onuň pikir edişi ýaly, bu zatlar uzaga çekmän, tizden «Dynç alyş öýüniň» derwezesi giňden açyldy. Ol maşynyny sürüp, derwezeden giren mahaly jaýlaryň önünde birnäçe esger elleri sübseli ýörite gar syrmak üçin ýasalan, oltaňy giň kürekli, töweregi gardan arassalap ýördüler.

Dynç alyş öýüniň esasy bölegine öwrülýän köçäniň eteginde iki sany harby komandir, çolanyp bilen zadyna çolanan, bir geýnülüwli aýaly ugradyp durdular.

Töwereginde görýän zatlary Hasara öz gulluk eden harby durmuşyny ýatlatdy. Ol geçen pursady ýatlamak pikirinde bolsa-da, onuň üçin ýakymly boldy.

Hasar «Harby dynç alyş öýi» diýlip maňlaýy ýazgyly iki gat jaýyň golaýyna gelip, maşyndan düşdi. Soňundanam ýörite özüne gelmeli ýerini görkezmek üçin, öňünden iberilen esgeriň yzyna düşüp, jaýyň ikinji gatyna göterildi.

Dosty Hasary «Dynç alyş öýüniň» başlygynyň gapysynyň öňünde, general däl-de, polkownik çininde, biraz ünjülü ýylgyryp mähirli garşylady.

Olar ata-ogullarça gujaklaşyp görüşdiler. Elbetde, heniz hiç zatdan habarsyz Hasara birbada bu ýagdaý düşnüksiz bolup göründi. Onuň bu ýagdaý «Gözüme görünýän bolaýmasyn?» diýen ýaly pikir bilen geňläp, ümürlü oýlanmagyna sebäp boldy.

Soňra ol Hasary «Dynç alyş öýüniň» başlygynyň kabinetine alyp baryp, oturmaga ýer görkezip, özem onuň garşysynda ornaşdy.

Hasar onuň biraz ynjalyksyzrak hem syrlyrak özüni alyp barşyndan çen tutup, «Hä, men duýdansyz gelip, munuň keýpine kuh berendirin-ow... Gelinjik getirip, öz otagynda şonuň bilen güýmenip oturan bolmagy mümkin şunuň. Häzirem ol meniň gelenimi eşidip, ony goýup çykandyr, şonuň üçinem meni öz dynç alýan otagynda däl-de, bu ýerde kabul edýändir?» diýip oýlandy.

Polkownik Serkäýew özüniň çal sepen, ýeňsä gaňtarylan boldumly saçyny barmagy bilen biygytýar daraklap, Hasaryň ýüzüne «Siz bu soňky bolan ýagdaýlardan habarsyzmysyňyz?» diýen manyda seredip, biraz uýalybrak ýylgyrybam goýberdi.

— Hasar Mämmethanowiç, görüşmämimize esli wagtam geçäýen bolsa näme!

— Köp ýyllar geçendir — diýip, Hasar soňam oýurganyp, bu geçen döwrüň hasabyny ýatlarly göründi.

— Ine, bizem şu ýere işe bellediler — diýip, Serkäýew soňam ýene öňki hörpünde habaryny bermegini dowam ýetdirdi.

— Hojalyk işi dagyn entek saňa ir dälmi?

— «Adam bir zady göz önüne tutýar, ýöne ykbal ony özüçe çözüär» diýilmänmi näme?

Hasar diňe şundan soň, dostunyň ykbalynda bir zatlar bolup, onuň özüni öňki pikir edişi ýaly, özge biriniň kabinetinde däl-de, hut öz iş ýerinde — kabinetinde kabul edendigine göz ýetirdi. Onuň general halyna özüni polkownik bolup kabul edip oturmagynyň hem anyrsynda bir gepiň barlygy şundan soň oňa hasam anyk boldy.

Dogrudanam, soňky döwürde öz ykbaly bilen başagaý bolan Hasar, onuň Guşgy diwiziýasynda serkerdelik edip ýörenligini eşiden hem bolsa, onuň gulluk merduwany bilen görerlip barýanyny kalbyna ýakymly pikirler çäýyp guwananam bolsa, onuň ýurduň goranmak ministriniň orunbasary bolup gelensoň, başyna düşen soňky işlerden habarsyzdy. Ony geljekde ýurduň goranmak ministri bolmaga mynasyp türkmen ýigitleriniň biri hasap edip ýördi...

Podpolkownik Serkäýew hem Türkmenistana SSSR dargansoň, Pribaltikanyň Alitus şäherinde gulluk edip ýören ýerinden öz dogduk depesinde gullugyny dowam etdirmäge gelen harbylaryň biridi.

Ol Alitus şäherinde polk komandiriniň birinji orunbasary bolup, gulluk edip ýörkä, bu goşun bölüminiň uruş döwri Türkmenistanda düzülenligini, soňra onuň häzirki öz gulluk edýän 97-nji gwardiýa bölümüne öwrülenligini bilmek oňa diýseň ýakymly bolupdy.

Ähli harbylarda bolşy ýaly, her baýramçylykda bu bölümde hem gahrymanlarynyň ady okalyp, ýörite ýatlanylýardy. Şonda serkerdeleriň biri goşun sanynyň sanawyny okanda, olaryň arasynda Sowet Soýuzynyň Gahrymyny Aýdogdy Tahyrowyň adyny tutup, ýene bir esger oňa «Sowet Soýuzynyň Gahrymany, türkmeniň edermen ogly Aýdogdy Tahyrow söweş meýdanynda,

Watan üçin wepat boldy...» diýip, jogap bererdi. Maýor Serkäýew özüniň şeýle mertebeli ildeşi Aýdogdy Tahyrowyň gulluk eden bölümünde gulluk edýänine öz ýanyndan buýsanýardy.

Polkownik Serkäýew dostuna täze iş otagynda bir kâse kofe berensoň, ony öz ýaşayan otagyna alyp bardy. Bu ýer öý ýaly edilip ýokary çinli adamlaryň maşgalasy bilen dynç almagyna niýetlenen iki otagly, giňiş edilip gurnalan ýerdi. Daşary sowugam bolsa, jaýyň içi ýylydy, onda giren wagtyň bir salym duýulýan sabynyň ýa-da sakgal syrylanda çalynýan köpürjigiň ysyna meňzeş ýeňiljek ys bardy. Bu ýerde eýýäm üstüne dürli-dümen üýşürilen, myhmana niýetlenip stol hem taýynlanypdyr. Polkownigiň myhmanyny bada-bat öýüne alyp gaýdybermän, biraz kabinetinde eglenmeginiň sebäbi şundan soň belli boldy. Ol şu zatlary taýynlatmak üçin, gaçara-kowara wagt aran eken.

Olar iki dost bolşup, üsti naz-nygmatly stoly önlerine alansoňlar, ilkinji tost duşuşyk üçin, indiki duşuşuklaryň arasynyň beýle uzak bolmazlygy üçin içildi. Geçmiş ýatlanansoň, gürrüň hasam gyzyşdy. Polkownik şol barmana dyzynyň üstünde goýan polotensasy bilen, derçigen maňlaýyny, boýnunyň ýüzüni süpürişdirip, hälden bári halypasyna aýdasy gelip, ýöne aýtmagynyň ebeteýini tapman oturan gürrüňüni ýatlady. Ol biraz ýazyklyrak ýylgyryp gürrüňe başlady:

— Bir zat özi bolmazyna tutsa bolmaz eken.

Bu şowsuzlyk men Guşgy diwiziýasy goranmak ministriniň orunbasary, uly goşun bölümleriniň biriniň serkerdesi bolup işläp ugranyma birki aý geçensoň başlady. Men ol wagt Stambuldadym, doganlyk Türkiýäniň harby generaliteti bilen duşuşyp, iki ýurduň harby gatnaşyklarynyň ugrunda gezip ýördüm.

Şol ýerdenem gyssagly yzyna çagyrdylar. Balkan polklarynyň birinde gopupdyr bir harasat.

Alty-ýedi sany serhoş esgerdir kiçi komandir ýaraglanyp, bir harby myşyna-da münüp, Aşgabada ýöriş etse näme? Gürrüň şu ýere ýetende, Serkäýew: «Sizem bu barada eşidensiňiz-ä?» diýip, Hasara ýüzlendi.

Hasar anyk bilmese-de, şeýleräk bir zadyň öz gulagyna hem ilenligini ýatlap, baş atdy.

...Ýolda-da olaryň maşynlary bozulyp, ýarag somlap, geçip barýanlardan birini gorkuzyp, maşynlaryny elinden alypdyrlar. Aşgabada habar ýetipdir. Ýolda olaryň önüni kesipdirler...

Menem şol günün ertesi uçup geldim. Boljak iş eýýäm bolupdyr, ýeri, näme edersiň?

— Ýeri, olaryň maksady näme eken? — diýende, Hasaryňam öz dostunyň derdine goşulyp ugranlygy belli boldy.

— Başbozarlaryň birki sanysynyň öz gutaran harby institutlarynyň jogapkär ýolbaşçysy bilen algy-bergisi bar eken. Jogapkär kişi olaryň birine institutda galmaga, beýleki birini başga bir amatly ýere ýerleşmäge kömek etmäge söz beripdir. Bilýäňiz-ä biziň belli-bellilerimiziň pul diýip, ölüp-öçüp barýanlygyny. Elbetde, arada alym-berim bar...

...Içip bilenlerini içip, soňundanam kelleleri göçürüp, köne dertlerini ýatlaşyp, ar alarman bolşup, göterilip gaýdypdyrlyr. — Pälazan-da bir topar...

— Heý, polkda olara önünden çykyp, haý-küş diýen tapylmanmy?!

— Haý-küş etmeli adamlaram şol ofiserleriň özleri-dä. Bir işiň başy başda haramdan tutulsa, soňam bu ýagdaý şol önki hörpünde dowam edýän bolmaly. Para-peşgeşe baş urýan ofiserleriň köpüsi şol başda öz harby ykbalyny para-peşgeş bilen başlanlar, tanyşlyk üsti bilen harby instituta girenler bolýarlar. Gopdy bir harasat.

— Seniň näme olaryň içinde ýakyn garyndaşyň dagy bar ekenmi?

— Garyndaş beýleki-hä ýok, ýöne olar maňa ynanylan goşun bölümleri ahbetin. Siz Sowet döwründe şeýle bolanda bilýäňiz-ä komandirleriň süriedilip, wezipeden boşadylýanlaryny. Rota, polk, diwiziýa komandirlerinä-hä bada işden aýyrdylar. Ministrliğiň baş ştabynyň başlygy bilen meniňem generallygymy kakyp düşürdiler. Ştab başlygymyz dagy şeýle işine ussat, sowet

döwründe polkownik çinini alan paýhasly-mynasyp adamdy. Has beteri-de hemmeler, her kimiň ýerini, derejesini bilýänligi üçin şonuň aýrylanyna gynandy. Hany, indi biziň goşuna onuň ýaly owgan urşunyň ähli gabahatlyklaryny görüp, taplanan hakyky serkerde?!

— Ony nätdiler onsoň? — diýip, Hasar özündenem beter, dostuny ştab naçalniginiň ykbaly gynandyrýanlygyny görüp, onuň bilen gyzyklandy.

— Ony soňra saladan düşürip, şol başbozarlyk bolan polka komandir edip ugratdylar. Meni-de işden boşadyp, baş-alty aý prokuratura çekeletdiler... Indem, ine: «Bar, birsalym şor suwa çaykanyp gel!» diýip, şu ýerden çykardylar... Müň barlanyňda, näme, bu adamlardan ýakasyndan tutara näme kemçilik tapjak sen?!

Hasar haýsydyr bir goşun bölümünde bulagaýlygyň bolanlygyny eşitse-de, onuň bir tarapynyň öz dostuna hem degendiginden habarsyzdy.

Dostunyň gürrüňi Hasary gynandyrdy we hopurgandyrdy. Onuň göwnüne şundan soň, oňly bolmadyk ýene bir howpuň mynasyp-mertebede ýaşaýanlary, täze durmuş sygrynmajak bolup, abanyp gelýän ýaly duýuldy.

— Töhmetsen sag-aman başyňy alyp çykan ýeriň bolar! — diýip, ol öz dostuna göwünlük berip geplän wagty onuň sesi keýpsiz eşidildi. Hasar, dogrudanam, häzirki juda gerek wagtynda Serkäýew, ştabyň başlygy ýaly mynasybetli ýigitleriň gyrakladylýanyna gynandy. Dostlar wagtal-wagtal bada göterişip, gürleşip, wagtal-wagtal daşarynyň synçysy bolup, çilimleşip oturdylar.

Häzir penjireden ýeňsede görünýän çalaryp-owsunyp, sowap oturan deňiz bilen pansionatynyň esasy jaýy aralygynda ekilen on ýaşar, on-baş ýaşar arça agaçlary eginlerine alyp bilen garlaryny alşyp, hatar tutulan türkmen ak öýlerini ýatladyp otyrdylar.

Deňziň tolkunlary aşyrym atyşyp görünseler-de, iki gat aýnadan onuň şapyrdysy-şogurdysy eşidilmeyärdi. Eşidilse-de basyksy, alys bir ýerden gelyän ýaly çala eşidilýärdi.

Dostlar şamyň oň ýanynda hoşlaşyp durkalar, polkownik Serkäýew öz halypasyny ýakynragynda görüp durmagy isleýänini mälim edip:

— Hasar Mämmethanowiç, şu ýerde lukmanlar üçin iş yerleriň biri boş, bolmasa sizem meniň ýanyma gelseňiz nädýär? — diýip, oňa iş hödür edip ýüzlendi.

Garaşylmadyk gürrüňe Hasar birbada näme jogap berjegini bilmedi. Soňam:

— Ýaşap ýörsek göreris, häzir-ä täze işime-de indi öwrenişipdirin. Adamlar bilen gatnaşygam hiç neneňsi däl. Onsoňam ol ýerde harbylardaky ýaly «Kemerini çek, papagyň gaşyňdan iki barmak ýokarda bolsun» diýen ýaly talaplaram ýok — diýip, bu meseläniň ýene bir gezege goýulýanyny kem görmeýänligini sypaýyçylyk bilen mälim etdi.

Dostlar duşuşyp durmagy wadalaşyp hoşlaşdylar.

* * *

Hasar göwnüsynyk dostunyň ýanynda bolup, ol ýerde edilen gürrüňleriň, göterilen badalaryň täsirinde bolmak bilen öz barmaly yeriniňem indi uzak dældigini ýatlap, gary biraz eremäge ýetişen alagar ýol bilen maşynyny öz maýdalyna sürüp, ümürläp gelyärdi. Oňa has-da geljegine umyt baglanylýan generalyň düşen ýagdaýy agyr täsir edipdi.

Bolgusyz sebäp bilen özi-de häzirki döwürde derejeli harby serkerdeleriň, türkmen goşuny juda yetmezçilik çekýän döwründe ýokary komanda bilimli generalyndan mahrum bolanyna, harby ýagdaýa belet bolansoň, juda gynanypdy. Ol Serkäýewiň ykbalynyň hem, birhili, öz ykbalyna-da meňzeýänligini pikir eden mahaly, oňa bularyň arasynda, birhili, baglanyşyk hem bar ýaly bolup duýuldy.

Maşynyň içi biraz kapasap, dem alma kynlaşýan ýaly bolan mahaly, ol bir eli bilen maşynyň öz tarapyndaky aýnasyny sähelçe aşak goýberdi. Daşarynyň sowuk, maşynyň bady bilen badygan şemaly pasyrdap ýyly kabina dolup, Hasaryň ýüz-gözünü ýalaňaç kellesini sypalady, açyk ýakadan içe dolup, inini tikenekletdi. Onda garyň hem golaýda barlygy duýulýan suwly gazan bolup bugaryp duran deňiz tolkunlarynyň hem tanyş ysy bar eken.

Hasaryň ýol ugrunda durup, birsalymam bolsa öz geçmişde gören garlaryny ýatlap, töwerekde aýlanyp, aýagyny ýazasy geldi.

Ol ýol ugrundaky depeleriň biriniň eteginde maşynyň saklady-da, telpegini geýip, uzyn ýüň şarfyny ýüzugra birki gezek boýnuna aýlap orap, höwese berlip daş çykdy.

Dünýä üýşmek-üýşmek bolup, çolanyp bilen aklygyna çolanyp otыр. Bu ýerden deňziň günbatar-demirgazyga gernip oturan bir bölegi salgym bolup görünýär. Hasar depäniň üstünde gözlerini süzgekledip töweregiň synçysy bolup durşuna, bu ýyl gysyň garlap, duzlap bolubersini ýatlap, hamala, Ýewropada gören telim bir aýlabam seňňerläp ýatýan garlary, öz zyzndan geläýen ýaly, ümürlü duýgyny başdan geçirdi. Şonuň üçinem ol, hamala, gary ilkinji gezek görýän ýaly, ony geň galyp höwesli synlady. Gar bilen bagly öz durmuşyndaky ýene-de birnäçe zatlary ýatlap, alyslara gözläp durdy.

...Her gezek ýere ilki gar düşende, ejesi ony aklyk-päklik bilen baglap, ýüzüne sylardy. Bir salymam bolsa, gar her gezek ýaganda, dünýä ýene-de bir gezek özüniň täzedan doglanyna ynanardy.

Kenarda täze gurlan ak jaýlar bilen öňden oturan kowçum-kowçum daça obajyklarynyň görnüşindäki tapawut mese-mälim azalypdyr. Daça jaýlary indi üýşüp-üýşüp, öňlerine un hamyrly kendirigi ýazyşyp, toý çelpegini ýaýyşyp oturan, başlaryna ak atynan toýçy zenanlara öwrülipdirler. Hasar şeýle-de sag tarapdaky ýakynda gurlan dynç alyş öýleriniň boý çekişip,

aňyrdan görüňän deňiz kükregine baş goýan ak ýaglykly gelne meňzäp, owadan bolup oturanlygyny gördi. Ol haçan-da gapdalyna öwrülip, Krasnowodskä tarap sereden mahaly, onuň deňze bykyn bolup, süsňäp şähere girýän ýeriniň gara dulanyp oturyşynyň, asmana galkyp barýan ak durna guşuň öňe uzan boýnuna meňzäp, owadan bolanyny gördi.

Hasar aýaklarynyň aýaza ýan berip, üşäp ugranyny duýsada, wagty bilen onuň depäniň üstünden gaýdasy gelmedi. Paltosynyň ýakasyny göterip, telpeğini aşagrak basdy, ol ýerden bir zat syrýp aýyrýan ýaly, üşäp ugran eliniň aýasy bilen ýüzüni syrýp, sypalap-sypalap goýberdi. Bu görnüşiň ak gowulyk bolup, öz kemsinen kalbyna, daralan dünýäsine täsirini ýetirip galkyndyryp, özüni ruhlandyryandygyny syzyp durdy.

Gyş günlerinde durum barmy, eýsem? Hasar gaýdarman bolup, depeden düşüp gelýärkä töwerek garaňkyrap, eýýäm bulançak atyp ugrapdy. Gije gije bolýar, dünýä öz hökümünü ýöredip-agardyp bilýän garam oňa hiç alaç tapyp bilmeýär.

Hasar dostunyň ýanyndan daça obasyna gaýdyp gelen wagty dünýä özüni ak possuny bilen, gijäniň gara donunyň gujagyna ymykly dolupdy.

* * *

Toty giçlik işde edara bilen bagly şu günki aladalaryny birýüzli edensoň, ertirrägem bir jaň edip, eje-kakasynyň ýagdaýyny soranlygyna seretmezden, olary baryp, öz gözi bilen görüp habar almasa, ýene ynjalmajagyna düşündi. Kakasynyň gojalyk bilen gidişip ýörşi, hatda ýas-ýaňylara çenli hem erbedem däl. Ejesi ilkisiniň häli-şindi saglygyna gözegçilik edip durýanlygy, öz garamagynda saklaýanlygy üçin Toty muny gowy bilýärdi.

Şonuň üçinem kakasy şäherdäki öýünde mahaly ýüreginden tutup, «Tiz kömek» çagyrmagy, dogrusy, ony ilki eşidende biraz geňem galdyrypdy. Sebäbi şonuň önüsyrysynda barlaglar ýüregiň ýagdaýynyň hiç neneňsi däl digini, entek onuň gojanyň

aýak üstündäki ömrüni göterip biljekligini habar berýärdi. Ine, saňa gerek bolsa, ýene ilki ýan berýänem şol ýürek!

Toty ýene-de haýsydyr bir zadyň kakasynyň kalbyna syrsgyn berenligini, şol barmana-da onuň özünden uly agasy bilen baglydygyny çen etdi. Agasynyň kese gelen durmuş güzerany bardy. Onuň Orusýetde gämi inženerçiligini okap ýörkä, bir gezek gelende: «Şu meniň gelinligim!» diýip, alyp gelen tatar milletinden bolan aýaly, ilki başda ol Krasnowodskiý portunda injiner bolup işläp ýören wagtlary, onuň bilen hiç neneň ýaşamadygam bolsa, çagalary ýetişip, uly ýurdam çaykanyp ugransoň, olaryň arasy sowapdy.

Onuň aýalynyň ilki uly ogluny, soň gyzy: «Ejemiň ýany, doganymyň ýany» diýip, okuw bahanasy bilen Orusýete aşyryp, soňra özüniň-de: «Çagalardan habar aljak» diýip gidenine indi üç ýyl bolup barýardy.

Şeýdip, birden sarsgyna düşen adamlara mahsus bolşy ýaly, onuňam agasynyň şundan soň uly dosty çüýşe bolupdy. Ozalam içgini hiç neneşi görmeýän adam, töweregi gugaryp galansoň, oňa halys göwün berenini hem duýmandy. Gül ýaly işinem ýitirip, indi onuň-munuň maşyn-motoryny oňaryp berip, barha ebgarlap barýardy.

Çagasynyň erbet hala düşenini görüp, ene-ata gyýlyp-gynanyp örtenmese, başga kim örtensin?!

Gojanyň ýüreginden tutan güni hem onuň oglunyň serhoş halyna ýene arak almaga, wagtal-wagtal eje-kakasynyň pensiýa pulundan alýan hakyny almaga gelendigini, öz düşen haly bilen ene-atasyny-da kejkidirip, ýüregini çişiren güni bolupdy.

Toty şondan soň özi sapardan gelensoň, kakasyny on-on baş gün hassahanada ýatyryp, bejergi aldyryp, biraz ýüregini taplansoň, ony ýene-de uzagragam bolsa, arkaýynrak borlar diýip, deňiz boýundaky öz daça öýlerine alyp barypdy.

Toty daça-öýlerine garrylarynyň halyndan habar almaga gelen wagty, öýdäkiler birbada onuň gelenini-de duýmadylar.

Içerde telewizoryň göçgünli sesi wag berýärdi. Gep-üýn alyşdyrarly dälidi. Kakasy diwanyň üstünde aýaklaryny uzyn salyp, ýassyga tirsekläp, telewizora berlip ýatyrdy.

Toty gelşine göze görnen ýaly bolup ýelpöp, kakasynyň önünden geçdi-de, telewizoryň sesini peseltdi. Soňam, mylaýym ýylgyryp, eje-kakasyna igendi.

— Baý, telewizor bilen gidişyňiz-ow!...

— Geldiňmi, oglum? Telewizor göräýmeseň, başga-da bir iş-de ýok, ejeň bilen bolsa gürrüňimiz bireýýäm tükendi — diýip, gyzynyň gelenine begenen goja ýagdaýynyň hiç neneň dälidigini oňa mälim edip, göwnühoş gürlledi.

Soňundanam ol gyzynyň ýakymly inirdisini aşhanada güýmenip ýören aýalyna geçirip:

— Assa aýtdysam ejeň: «Men aşhanada bolsam, diňläp bilemok» diýýä — diýip, oňa degindi. Kimdir biriniň gelenini eşidip, aşhanadan çykyp gelýän aýalyna tarap ýylgyryp, baş atdy. Aňyrdan gelşine bu ýerdäki gürrüňüň özüne degişli yeriniň bir ýanyndan eşiden aýal:

— Aýdar otыр-da dädenem, men-ä telewizordan bizar. Bu bolsa irmän seredýär. Entegem ol telewizor-radioň aýdýanlarynda çaga ýaly ynanybam ýör! — diýip, adamsynyň aýdýan gepiniň asla özüne degişli dälidigini, onda henek gatşygynyň barlygyna üns bermän aýtdy.

Toty ejesi, kakasy bilen aýak üstünden giren ýerinde gysgaça saglyk-amanlyk soraşonsoň, iş geýimlerini çykarynyp, öýde geýýän geýimlerini geýmek üçin, her gelende öz bolýan ikinji gatlaky otagyna galdy.

Toty ejesiniň, kakasynyň gep saluwyndan olaryň hal-ýagdaýynyň hiç neneňsi dälidigini bildi. Ýogsam ol aňyrdan gelşine kakasynyň gan basyşyny barlap, ýüregine diň salmakçydy. Ol soňky döwürde hatda kömege-ýenekä, çagyrylman öýlerine gelse-de, öz eje-kakasynyň saglygy baradaky aladalaryny hut şundanam başlaýardy.

Bu gezek bolsa, ol öz otagyndan kakasynyň gan basyşyny barlamak, ýüregini diňlemek üçin gerek bolýan lukman gurallaryny ýanyna alyp, aşak düşen hem bolsa, hemişekisi ýaly onuň daşyna geçibermäge howlukmady. Mürehet edilenine mähetdel, dessine-de saçak başyna geçdi. Ejesine:

— Getir demli çayyň, naharyňam bolsa! — diýdi.

— Nahar-a taýyn, suwsanam bolsaň, gapdalyňda dādeň termosy, sowanrak görmeseň-ä, şonda biraz çaya bolmaly! — diýip, ene bu sözleri arzyly gyzyna, önünde çay demläp goýmanlygyna gynanýan äheňde aýtdy. Dessine-de oýmuldyklap gidip, aşhanadan bir okara nahar guýup getirip, ony höwes bilen gyzynyň önünde goýdy.

Toty üçin, özüne dünýäde iň ýakyn adamlaryň ýanynda bolmak, olaryň mährini duýmak hemişe ýakymlydy. Ol ene-ataly bolmagyň, onda-da özi ýaly ene bolanlygyndan soň eneli-ataly, bolmagyň bagtlylykdygyny, beýle bagtyň seýrek adamlara nesip edýändigini ýatlap, Taňrydan minnetdar bolup, özüniň bu meselede onuň eý gören adamlarynyň biridigine ynanyp ýaşaýardy.

Toty maşgalanyň ilkinji gözüniň gören gyz çagasydy. Ol iki ýaşyndaka, onuň jigisi dünýä inipdi. Ol mekdebe baran ýyly bolsa, ejesi öýe ýene bir oglan bābek getiripdi. Ene soňra Totymada bir taý edeýin diýse-de, wagty bilen, nāmüçindir, olaryň islegi hasyl bolubermāndi.

Toty mekdebi gowy bahalar bilen gutaryp, lukmançylykda okap ýörkä, onuň agasy hem Orusýete gidip, şol ýerde deňiz gāmiçiliginiň inženeri bolmagyň ugrunda bolup, olar öz durmuşlarynyň şowlulygy bilen ene-atany begendirip, buýsandyrypdylar.

Doganlaryň iň kiçisi, hemmeleriň eý görýäni Tagy, deň-duşlarynyň arasynda Tolik, Tolýan atlary bilen bellidi. Ol ilki başlangyç synplarda hiç neneňsi okamadygam bolsa, birnäçe oňly gezmeyān deň-duşlarynyň täsirine düşüp, soňra okuwyna hem sowuk-sala bolupdy.

Kakasy ony onunjy synpy gutaranson, «Gözümiň alnynda bolsun» diýip, öz ýanyna zawoda işe salypdy.

Iki-üç ýyldan onuň bir görmegeý kawkazly ärlü gelin bilen baş goşanlygy, bu bolsa soňra «çykda-çyka!» ýetip, deňiz boýunda iki tarapyň güýçleriniň barlyşyksyz çaknyşmagyna sebäp bolupdy. Çaknyşykda iki tarapdanam birnäçe ýigitler agyr ýaralanypdylar. Şolaryň biri-de Tagy bolup, ol bir hepde golaý keselhana-da ýatyp, şol alan ýarasyndanam ýogalyp, maşgalany armanda goýupdy.

Şondan bäri-de, garrylaryň şäherdäki öýünde, başy matros papakly, aşagy «Krasnowodskiden salam» ýazgyly onuň suraty durardy.

Bu matros bolmak arzuwly Tagynyň iň soňky aldyran suratydy. Ata-ene ogullarynyň ruhunyň öz öýlerinde surat bolup, synlap duranyna ynanyň, öz göwünlerine teselli tapýardylar.

Toty özüniň dynmazjan bolup gelmegi bilen, ene-atasyny minnetdar edip, olaryň han gyzy bolup, naharlanylýan otyrka, gürründen-gürrün çykyp, şol gezekki kakasy şäherdäki öýünde wagty, «Tiz kömek» çagyrmaly bolan gün ýene-de ýatlanylady. «Tiz kömek» ýatlananda, Toty ýene-de ejesiniň munuň bilen bagly köne derdiniň gozgalanlygyny duýdy. Ol öz çakyndan gijigip gelendigi üçin, «Tiz kömekden» henizem närazydy. Haýsydyr bir derejeli hökmürowan adamyň «Tiz kömegiň» lukmanynyň indi gaýdyp şeýle ýagdaýda gijä galmaz ýaly, mazaly suwuna degmegini isleýärdi. Ene üçin şol adamam, ilkinji nobatda onuň lukmanlar başy bolup ýören öz gyzydy. Ol ýene bir gezek «Tiz kömegiň» lukmanyny biraz üşendirmek, heder etdirmek üçin, oňa öz gyzynyň, şäheriň uly abraýly lukmanlarynyň biridigini aýdyp, talap bildirenligini ýatlady.

Toty ejesiniň käte özüni agzap, baýrynyp, buýsanma häsetiniň barlygyny, özi hem ene bolanson, kemally çagaňa buýsanmagyň ene-ata uly lezzet berýänligini ol gowy bilýärdi. Ýöne ol kakasynyň ýylgyrmasyň hem özüçe okap otyrdy, ol nazary bilen: «Gyzym, ejeňe hä berseňem-ä bergin welin, ýöne

onuň ähli käýinjini juda bir arassa hakykat hökmünde-de kabul etjegem bolup oturmagyn!» diýen biraz ýaňsy gatylanyny hem görüp otyrdy.

Toty ejesini diňläp naharlanyp oturyşyna: «Meni tanaýan lukman bolsa-ha, ejem meniň bilen öwnen wagty, «Bir gylyksyz ejesi-hä bar eken Toty Taganownanyň diýendir» diýip, ejesiniň diýenlerinden çen tutup oýlandy. Soňam, ol: «Gelen lukman, orus adamsymy ýa türkmen?» diýip, onuň bilen gyzyklandy.

Ejesi, ellerini iki dyzyna diräp, leňner atyp, kynlyk bilen ýerinden turdy-da, adam boýy aýnanyň öňüne bardy, onuň aşak eteginde ep-esli bolup stoluň bir tarapyny dolduryp duran dâri-dermanlaryň arasyndan bir bölejik kagyzy tapyp aldy-da, gyzyna uzatdy.

— Adyňy, familiýaňy aýt! — diýsem, ol arz ederimden çekindimi-nämemi, soň mylaýymsyrap, oý, dil tapd-a! Şu hata-da adyny, telefonyny ýazyp gitdi. «Dert gaty heläk etse çagyryň, gelerin!» diýibem, gadyrlsyrady.

Toty ejesiniň özüne uzadan kagyzynyň gatyny açyp, ol ýerdäki haty okan mahaly, biygytyýar ýüreginiň urgusynyň üýtgäp, ýüzüniň lap-lap gyzyp gidenligini duýdy. Ol ýerde iki sany telefon belgisi bilen «Hasar Mämmethanow. «Tiz kömegiň» lukmany» diýen ýazgy bardy. Toty:

— Haý, eje, seniň edeniň bar bolsun, ol gelen meniň mugallymym eken-ä — diýenini hem duýman galdy. Oňaysyz ýagdaýa düşenini mälim edip, goşa eňek bolup ugran ýaňagyny biygytyýar el ugruna uýatly sypalap hem goýberdi. Toty soň özlerini diňläp, murtunyň astyndan ýylgyryp, hininiň agzynda oýnaşyp ýören iki sany syçan çagalaryny görüp, olary nähili hezil edip iýjegini, pikir edip göwün çaglaýan pişigi ýatladyp ýatan kakasynyň: «Indi şol lukmany ejeň bir ediberişini gör, merkini berer» diýýän ýaly özlerine seredip, ýaňsyly ýylgyryp oturananyňy görüp oňa ýüzlendi:

— Däde, sen bilersiň-ä Mämmethanow diýen otly sürüjimaşinisti?

— Hawa, men şäher demir ýolçylarynyň partorgy döwrüm onuň bilen bir gezek Daşkende demir ýolçylar forumyna hem gidipdim. Öz işine gümra bolup ýören bir adamdy... Alty ýyl demir ýol komissary bolubam, maşinist Mämmethanowy tanamasaň bolmaz-a.

— Lukmanam şonuň ogly-da, dāde.

— Eý, ho! Gaýry ýurtlarda işläp ýör diýilýän ýigitmi, onda şol?

— Şonuň hut özi, dāde. Ol harbylyga geçmänkä, institutda bizi-de iki ýyla golaý okadypdy.

— Onda ol bu ýerde näme işläp ýör?

— Ol golaýda Aşgabatdan geldi. Öň şol ýeriniň harby gospitalynda işläp ýördi. Ondanam otstawka çykýan ýaly-la şol.

— Hä, ballyny aşyryp ataýan ekenler-ow...

Goja, Hasaryň syýakdan düşüp, bu ýerlere gelip, tapan işine kaýyl bolup işläp ýörenini eşidip, hünär-derejesiniň bolsa ýokardadygyny pikir edip, onuň düşen halyna gynandy. «Mertebeli, ýiti lukmanmyş» diýip, eşidip ýören goja öňem oňa öz iliniň ýigidi hökmünde gaýybana guwanyp ýördi.

Haçan-da Toty onuň maşgala ýagdaýynyň bozulyp, yzy süre-de oglunyň awariýa düşenini ýatlan mahaly, goja muňa hasam suslandy.

Toty Hasar baradaky gürrüňiniň arasynda onuň şol ýyllarda institutda özüni okadan mugallymlaryň in ýaşlarynyň biri bolanlygyny-da, nämüçindir, oýurganyp ýatlady. Ene gyzynyň ýaňy lukmana käýinen mahaly, bir zatlary ýatlap, müýn çekip, uýalyp, öz gepini unamanlygyň sebäbine hem şundan soň düşündi. Haçan-da Toty gürrüň arasynda Hasaryň hem özleri ýaly şu daça obajygynnda ýaşaýanlygyny eşidenini ýatlan mahalynda, tirsekläp ýatan goja, bir zady ýadyna salýanlygyny mälim edip, ýatan yerinden tirsegine göterilip, dikelip oturdy, soňam: «Biraz mundan ozal daça obalygynyň aňrybaşynda biri görünýär diýdim welin, aý, şoldur onda. Hä, aýdaňsoň keşmerem meňzäp giden ýaly boldy onuň maşinist Mämmethanowa... Hawa, olaryň

daçasam şol ýerdäki bolmaly. Töwerekde hiç kim bilen gatnaşyk açman ýörse, men ony ümsümligi küýsäp gelip, wagtlaýyn bu ýerde bolup gidýänleriň biridir öýdüpdirin!» diýip ýatlady.

Hasaryň öz golaýynda barlygyny eşitmek goja-da onuň bilen bir amatyna getirip, tanyşmak höwesini döretdi. Soňam ol Tota ýüzlenip:

— Sen, gyzym, tanaýan bolsaň, ony biziň bilenem bir tanyşdyr, öz oglanymyz eken-ä ol, gyssanan wagtymyzam «Tiz kömek» ýeneki diýip, şäherden delalat gözläp kösenssek, şoňa ýüzlenäýer ýaly. Senem köpe ýetmeli adam, bir-de bolsaň, bir-de ýok bu ýerde. Maşinist Mämmethanowyň ogly bolsa, onuň bilen özüm dil tapşaryn!

— Siz eýýäm «tanyşpsyňyz-a» — diýip, Toty bu gepi aýdan mahaly öz gürrüňlerine oňly goşulyp bilmän, geň galyp, diňirgenibräk oturan ejesine tarap ýylgyryp, gözüniň gytagy bilen seredibem goýberdi.

Ejesi şundan soň ataly gyzyň gürrüňine, öz pikiri bilen goşulyp bilmejegine düşündimi-nämemi, öz pişesini ýatlap, saçagyň üstündäki zatlary ýygnap, aşhana äkitmek bilen boluberdi.

— Ýok, ol tanyşlygymyz däl. Ezraýyl kükregiňe atlaý münüp, demligiňi eline alyp otyrka, ol wagt, nä, tanyşlyk bolýarmy?

Toty kakasyny diňläp, biraz oýlanansoň, bir amada gelende, Hasar bilen duşuşdyrmagy oňa söz berdi. Hasar bilen şeýle duşuşyga Totynyň özi-de, indi köpden bäri höwesekdi. Kakasynyň gepi, oňa bu meselede öz pikirini jemlemäge itergi boldy.

Toty endigine görä, işe ugramazynyň önüsyraşynda ýene bir gezek kakasynyň gan basyşyny ölçäp, onuň ýürek urgusyny diňlärmän boldy. Barlag kakasynyň ýene-de ýüreginiň biraz bitakadrak urýanyny görkezensoň, Toty onuň ýas-ýaňy edilen gürrüňe berlip, Hasar ýaly mertebeli lukmanyň bu günlere düşüp

ýörenine gynananlygyny pikir etmän, onuň sebäpkärini ýene-de öz öýlerinden gözledi.

— Däde, näme, ýene ogluň ýüregiňi bulap gitdimi şol gün?
— diýip sorady.

— Ýok, Hudaýa şükür, ogul-a şol gazak gelin bilen goş birikdireli bári, içgisini azaldyp, nebsine girip ugrana meňzeýär. Düýn biriniň maşyny bilen gelip gitdi. Hemişekisi ýaly «Pensiýaňyzy alan bolsaňyz, hüşür-zekadyňyzy töläň» zadam diýmedi. Oňa özümüz: «Näme gerek diýsek?» «Hiç zat, saglygyňyzy göreýin diýdim» diýip, gowy gürrüňlerem tapyp otyr ol. Gaýta, «Dynç günü heleý bilenem gelmekçi, öýüňizi kakyp-silkip berer, kiriňizi ýuwaram» diýdi.

— Häh, şol heleý çagalary bahanalap gidip, höwürtesini bozdy-da, zannyýaman. Ýogsam, gül ýaly işgärdi-le ol! — diýip, Toty hem bu ýagdaýa özüniňem begenendigini mälim etdi. Yzyndanam: «Şol gazak aýal indi muny tertibe salar» diýip, onuň soňra alan aýalyndanam gaýybana minnetdar boldy. Totynyň ejesi hem nähili bu gürrüňe goşulanyny duýman galdy:

— Eşidendir-dä, äriň öýlenenini. Ol giden ýelýürek heleýem indi: «Gel, çagalaň arasyna?» diýip, muňa habar ýollaýamyş. Wah, özi gümlam bolup, gümünden aňry gitsin, gül ýaly agtyklarymy-da, alyp gitdi ýüzügara...

Garry soňam agtyklaryny göz önüne getirip, gözýaşyny saklap bilmän, sarkyp sessiz aglady.

Köpi gören goja ýagdaýa düşüňdi-de, ýürekleň üstüne duýdansyz bürenen hasrat buludyny dagytmak üçin, öz dogry gepine göwünlik beriji oýun-degişme garyp gepledi:

— Bol, bol, gyzym, häzir seniň agaň bol, indi onuňkam «Tatarda Zöhre jan, Bagdatda Mahym» diýleni boldy! — diýip, gönençli gepläp, Tota öz halynyň hiç neneň dälidigini görkezmäge çalyşdy. Yöne Toty golaýda bir zada-ha kakasynyň kejiğýändigini barybir aňypdy.

— Onda, nämä ýüregiňi çişirdiň? — diýip, ol lukmanlarça derdiň sebäbini ýene-de erjellik bilen yzarlap sorady.

Kakasyna derek bu gezek, oňa ejesi jogap berdi:

— Ondasy dädeňdir-dä, gyzym. Göwnüne jaý edip bilmedik zadyna garşy durmasa, ondan dädeň bolýarmy?

Soňam ol şu gün guşluk aralar obada üç-dört sany ýat adamyň peýda bolanyny ýatlady...

Goja, şol wagt öýüniň gapdalyndaky oturgyçda dünýä synçysy bolup, arassa howadan dem alyp, peýwagtyna otyrdy. Şol barmana-da ol iki-üç adamyň daça obasynyň köçelerinde aýlanyşyp, töwerege ser salşyp gürleşip ýörenlerini görüp, olaryň kimdir biriniň öýüni gözläp ýörendiklerini pikir etdi.

Olaryň ýanlaryna baryp, habarlaryny alarman, gözlenýän öýi bildiriginden salgy berermen boldy.

Nätanyş adamlaryň öňem käte şeýdip juda bir ürç edilip hasam suwa düşülmeýän döwürlerde onuň-munuň öýüni gözläp ýa-da birsalym deňiz howasyndan birnäçe gün ine-gana dem almak üçinem şeýdip, bu oba geläýmesi bardy.

Nätanyşlaryň geým geýnişleri barly adamlara mahsus derejelidi. Başlary samyr telpekli, eginleri Ýewropada, Türkde tikilen don-dolagly adamlardylar. Obany boýlaşyp duranlaryň diňe birisi sypaýyja geýnen, başy ýapbaç papaklydy.

Olaryň ortasyndaky keltepaýçarak, dolmuş birisi, hamala, uly orkestre drižyorlyk edýän ýaly, duran ýerinden töwregini gözläp, elini ha obanyň eýlesine, ha beýlesine salgap, bir zatlar diýişdirýärdi. Ýene birde-de deňze çäk çekýän ýaly dünýäni eýemsirenip howada elini salgap, töweregindäkilere nämedir bir zatlar diýip, beýemçilik edýärdi.

Goja «Saglykmy, ýigitler?» diýip, berilmedik salamy gep başy hökmünde «aleýk» alyp, bärden baranda, bir zatlar barada töwereklerine göz aýlaşyp maslahat bişirişip duran adamlar, onuň bolşuny siňrik ýygyryşyp halamadylar.

— Bu nirden çykdy? — diýen manyda halamazlyk bilen bir-birleriniň ýüzüne-ýüzüne seredişdiler.

Duranlaryň diňe birisi elindäki kagyza bir zatlar ýazyşdyryp, bellik edip duran hortap, alagöz ýigit onuň «aleýkine» jogap hökmünde öwrülip mynasybetlilik bilen salam berdi. Goja, bu

ýigidiň anyk näme pişe edýänligini bilmese-de, onuň häkimlikde, haýsydyr bir kiçiräk işleriň birinde işleýänligini bilýärdi.

Käte ol öz çagyrylýan ýeňiş seneleri bilen bagly ýa-da ýeneki bir ýygnaýşyklarynda hem ony görýärdi. Ol buýrulan işe çapyp ýören bir ýigitdi. Duranlaryň beýleki ikisini bolsa goja tanamaýardy. Olaryň ikisi-de geýnülü, nämendir bir zada baýrynýanlygy anyk duýulýan, tumaklyja adamlardy. Boýlary-da bir-birine kybabrak bardy. Olaryň temegi murtlusy türkmençäni çalgydrak geplese-de, ikinji birisi bokurdan gelen daýaw kişi, kürt adamsyna çalym berse-de, türkmençäni arassa, gepiniň kä sözüni bolsa gereginden artyk gomalybrak, sallandyryp gepleýärdi.

Goja bularyň şu görnüş salgylaryndan ýöne bir kes däl-de, şol il içinde soňrabaýanlar adyny alan, özlerini özleriçe «Täze türkmen baýlary» diýip atlandyryýan, eli uzadan ýerine ýetýän barjamly adamlardandygyny çen etdi. Ýöne birbada bularyň deňiz boýunda dynç almaga kaşaň gurlan dynç alyş öýleri barka, şol ýere barman, bu ýerlerde aýlanyp ýörmeklerine kän bir düşüňip bilmändi.

Bu gelenleriň biriniň şu ýerdäki deňiz kenaryny satyn alyp, soňra bu ýerde derejeli dynç alyş öýüni gurup, eýesirenmäge geleninden entek goja habarsyzdy. Häzirki bazar ykdysadyýetine geçilýän döwürde ençeme öňki jemgyýetçilik emlägi hasap edilýän zatlaryň göz-açyp ýumasy salymda alan-alda düşüp, hususy ele geçip ýörenini görüp ýören hem bolsa, ýöne bu ýoluň öz üstünden düşjegi barada entek ol oýlanybam görmändi.

Goja bu adamlaryň özi bilen gürleşeleriniň gelip barmaýanlygyny görse-de, bilesigelijilikli pikirlerine berlip, ýene-de tanyş ýigide ýüzlendi, duranlar bilen ýakynrakdan tanşarman boldy.

— Inim, bu töweregiňdäkiler kim bolýar onsoň, ýa dürbi tutup, ýer ölçeyänler dagymy?

Tanyş ýigit goja birbada habaryny nähili berjegini bilmän oýurganyp, geplemäge howlukman gözastyndan töweregine göz aýlap ýuwdundy. Onýança gojanyň ýüregedüşgüçliginiň gepläp

duran Annawyň gaharyny getirenligi belli boldy. Ol ýigide derek biraz gyssanybrak gepledi.

— Ýaşuly, ötegçi bolsaň, geç-de gidiberdäraý! Seniň ne işiň bar! Näme bu ýerde sokulmadyk çemçe bolup dursuň! — diýip, onuň tizräk öz ýanlaryndan gitmegini talap edip, öwürlip elini salgap, ýene sözünü dowam etdirdi.

Nätanşyň hondon bärsilik bilen aýdan hoňňuja gepi goja ýaramady. Ol:

— O näme üçin meniň näme işimmiş? Men şu ýerde ýaşayan. Belki, siz sümsünip ýören ogry-jümrüsiňiz!? Soňky döwürde siz ýaly gaty köpeldi. Meniň işim bolmanmy, baý, bolar-a!

Annawy gojanyň kimiňki bolmalymyş talaply gepi hasam kejkirdi. Ol birden gyzanyny hem duýman galdy:

— Eý, garry, hany gep nokatlama-da, ugrasana şu ýerden! Ýer öň seniňki bolanam bolsa, indi ol meniňki. Öz ýerimde nädip ýörenimde saňa näme?

— O nähili seniň ýeriň bolýamyş? — Goja bu ýat adamyň gepine şundan soň, hasam geň galdy.

— Nädip bolýanyny görersiň ýene iki-üç aýdan, sen-ä göçersiň paty-putyňy alyp, bu ýerde-de uly gurluşyk başlanar...

Bu sözleri ol ýaşulyny ýyldyrym uran ýaly edenini görüp, owsunyp özünden göwnühoş bolup aýtdy.

Duranlar soň öz gürrüňlerine ýaşuludan beýleräkde dolanmak üçin, kenar tarapa ýöräp ugran mahaly, goja olaryň arasyndan tanyş ýigidi ýanyna çagyryp aldy. Oňa:

— Aý, bally, bularyň näme? — diýip, gaýtalap sorady.

— Bular kenarda öz «Dynç alyş öýüni» gurup, biznes etmäge gelen adamlar. Şäher häkimi bilen gepleşikleri bar, agam.

— Ol nähili gepleşik? Döwlet gurluşygy, ýeneki düşmeýän bolsa, oturan adamlaryň elinden ýerini alyp, ony ýene başga bir adamyň eline bermäge kimiň haky barmyş?

— Bilmedim — diýip, tanyş ýigit egnini gysdy. Soňam garşy çyksaňam, bu hezil bermez diýen manyda: — Şu häkimiň

dostumy, obadaşymy bir ýakyny öýdýän, aýlanyp kenar boýundan ýer saýlamaga hem bularyň şondan ygtyýarlary bar! — diýip, ol goja has düşnükli bolar ýaly, gürlemäge çalyşdy.

Gojanyň şu pursatda öwrenişen höwürtsesi elinden gidip barýan ýaly ýakymyz, biraz aljyraňňy pikirleri başdan geçirenligi belli boldy. Ol ýene-de tanyş ýigide haýyşly ýüzlendi.

— Inim, bulary biziň bir başymyzdan sowsaň bolmaýarmy, kenar giň-ä, näme gursalar gurubersinler şol ýerlerden! — diýip, aladaly gürledi.

Yigidiň jogaby gysga boldy.

— Agam, ony uly başlyklar çözüär, biz bir ýumuş oglany. «Şulary äkidip, şol obanyň duran ýerini görkez» diýdiler, menem getirip görkezdim — diýip, ol bu meselede özüniň ygtyýarsyzdygyny, gojanyň özünden närazy bolmazlygyny isläp, ýagdaýy düşündirdi. Goja şundan soň olaryň dagdan agkaly adamlardyklary belli boldy. Olar gojadan biraz aňyrrak çekilensoňlar, Annaw ýene-de öz gürrüniňi öňki hörpünde töweregine eýemsirenip dowam etdirdi.

Goja ol ýerden biraz ýüregi yerinden gozganan halda ünjüli gaýdyp gelipdi...

Tota ejesi şu bolan-goýan zatlary ýatlap gürrüň beren mahaly ol: «Men bir zat bolanyny bildim-ä» diýip, başyny göterip, kakasynyň ýüzüne gözläp, aladaly dillendi:

Garransoň, sähelçe zadyňam ony kejkidirýändigini, onuňam adamyň saglygyna zyýan berýänini ol kakasyna näme em etjekligi baradaky pikirleriň gapdaly bilen oýlandy.

Toty edara maşynynyň yzyndan gelip, howlularynyň gapdalynda keserip duranyny görensoň: — Sizden soraman beýdäyesleri ýok-la! — diýip, «Görmeli adamlary özüm görerin!» diýen manyda, ejesi-kakasyna göwünlik berip, hoşlaşma bilen boldy.

Garrylar ony daş işige çenli ugradyşyp, yzyndan buýsançly seredişip galdylar.

* * *

Hasar gerinjiräp daş çykanda, töwerek entek garaňkydy, gijäniň agyr leşgeri jaýlaryň töwereginde hümürleşip, üşerleşip durdular.

Deňiz şapyrdysyny eşiden mahaly ol häzir onuň boýunda gezmelemegiň gowulygy, tolkunlaryň üstünden ösýän ýele bir ýüzüni sypadyp bilse, özüniň dessine ukudan açyljakdygyny göwün ýüwürdi, heniz kellede tüsseläp duran uky ümrüniň arasy bilen pikir etdi. Ýöne uklamak höwesini ýene-de tizden ony özüne dolap alyp, düşegine togalady. Hemişe-de ukusyny almasa, onuň özüni duýşunyň ugry bolmazdy. Hatda ony lapykeç edip kejkildirerdi, ýagdaýy oňa ýakymсыz düşüniň dowamy ýaly bolup duýlardy. Iň gowy görýän ýeri deňiz kenarydyr welin, ýakyndalygyna seretmezden, ol ýere-de gidesi gelmezdi. Ol şol ýatyşdan ikinji gezek ukusyny ýagşy alyp, geçen agşamky ýatmadygynyň hem ýerini dolup, günortanyň öň ýanlarynda oýandy.

Telim günden bäri ugruna seredilmedik içeri tertipsizdi. Düýnki gyzdyrylyp öňe alnan saç, töwereginiň çäýnekdir käseleri, çörekli saçak bilen henizem şol duran ýerinde çaşyp, ýygnalman durdy. Hatda ol ýadawlyk zerarly çykaran geým-geýjimlerini-de ýerli-ýerinden asmaga ýaltanypdy. Häzir olaram gapdalda bir oturgyjyň egninde başly-barat bolşup münderleşip durdular.

Herki zat, hatda geým-gejimlerem öz bolmaly orunlarynda bolmadyk mahalynda artykmaçlyk bolup görünýär. Gözlän ýerinde zenan yhlasynyň juda ýetmeýänligi mese-mälim görünýär.

Şonuň üçin bolsa gerek, zenan öýde bolmasa-da, pikirde welin hemişe bardy.

Hasar indi bu ýere göçüp geleni bäri özüniň oý-pikirlerine berlip, dünle halda ýaşaýardy. Garyşayyn-gatyşayyn diýse-de, gyşyna, ýazyň başlaryna, güýzüň ahyrlaryna daça obasynda adam seýrek bolardy. Adamlary bu ýere sürläp getirýänem,

ýene-de olary gidende sürläp alybam gidýän tomusdy. Şonuň üçinem beýleki döwürlerde üstüni alyp duran bir gürründeşem tapylmazdy.

Hasar, köplenç, pikir-hyýala berlip, özüniň niredeligini, ne gündedigini unudyp, hyýalyndaky kүйsegli öňki durmuşyna berlip ýaşardy. Özi-de bu ýatlamalaryň hemmesi diýen ýaly Dünýä bilen baglydy. Ol şol barmana, Hasaryň pikiriniň bir ýerinden bolmasa-da, başga bir ýerinden gara bererdi.

Dünýäniň öz zenanlyk dünýäsini bezäp, gözlerini balkyldadyp höweslenip oturmagy henizem ony hemişekisi ýaly özüne imrindirýärdi.

Hasar her gün irden berilýän bir sagatlyk, hemişe ýorgandan çykman hezil edip diňleýän sazlaryny eşitmekden gijä galanyny bilse-de, eleterindäki kiçijik radionyň burmasyny towlady. Onda, bagtyna, irki sazlara berimsiz aýdym berilýän eken... Aňyrdan haýkyryp gelip, dessan aýdýan Çuwal bagşynyň jaýryk-jaýryk goja sesi gaplaň-şir bolup, kükräp içerik doldy... Görse ol Şaapbas patyşanyň gazabyna uçran, sandyga salnyp suwa atylyp, indem tolkunlara goşulyp, derdi-bibat bolup çumup barýan, içi aşyk Garyply sandygy halas etmegiň ugruna çykan bolsa näme:

Sandyk bilen bizge baryň,
Janymny janyna garyň,
Içinde baryp görüň:
...Gyzlar, göteriň sandygy,
Hemmäň göteriň sandygy!

— diýip, Şasenem gyzyň dilinden, güwledip-güwledip aýdym gönderýär.

Radionyň sesi biraz peseldilensoň, göýä bagşynyň sesi hem, hamala, sandyk halas edilip, indi biraz köşeşilen ýaly, öňküsinden parahat eşidildi.

...Ine-de, indem Hasar Germaniýanyň obadyr şäherleriniň arasy bilen kerwen tutup, bir ýerlerde geçen harby okuwdan

gaýdyp gelýän maşynlaryň biriniň kabinasynda özüni gördi. Ol juda tygşytly, tertipli ýaşamagy aňryýany bilen oňarýan nemesleriň ýurduny gözügidijilik bilen synlap otыр.

Maşynlar hatar tutuşyp, bölüme gaýdyp gelýär. Telim gün sabysyzlyk bilen ýol gözlän Dünýä gidenleriň gaýdyp gelýänini görüp, öz söwer ýaryny garşy almak üçin, çagalary bilen ylgaşyp, daş çykýar... Çagalardan özüne nobat ýeterine mähetdel, onuň der-çaň siňen harby şineliniň kükregine ýaplanyp, juda küýsänligini mälim edip, mähirli pyşyrdaýar:

— Sag-aman geldiňmi, bagtym...

Hasar soňky wagtlarda şeýle ýakymly ýatlamany hemişe ahmyrly: «Hä, soňuny oňarmadyň-da, Dünýäm...» diýen jümle bilen jemlärdi. Käte-de ol şu pursadyň yzysüre ýene-de aňrlygyna pikir ýöredip, bu ýagdaýyň sebäbiniň gözleginde bolup, gaflat pikirleriň çörňeşigine düşenini hem bilmän galardy.

Hasar demir çäýnegi çäýkap, suwdan dolduryp, gaz-ojaga goýanson, çäý-suwlugy gaýnaýança, jaýy tertibe salmagyň ugruna çykdy. Ilki oturgyjyň egninde münderlenişip duran geýimler, başly-barat zatlar öz orunlaryny eýeleşip, olar gadymky ýüzi aýnaly dik şkaýyň ýeňsesine geçip, gizlenene döndüler. Içeri syrylanson, o-da tertip tapyp, Hasaryň kalbynda, hamala, bu işleri özi etmän, ýap-ýaňyja Dünýä bir ýerden peýda bolup, tertibe salyp, indem toplan hapa-hupasyny atmaga daşary çykyp gidiberen ýaly duýuldy.

Çolalyk deňiz boýunda Hasaryň pikir edişindenem has köp eken. Eger onuň bilen ulygyşyp, düşünişip gidibermeseň, elbetde, bu adam üçin kiçi-girim ýagy hem däl.

Hasar telewizora hem uzak seretmegi halaýan adam däl. Aý, ol soňky döwürde-hä, şol bir meňzeş atyşyp-çypyşyp, guduz açyp ýören, daşary ýurt kinolaryň derdinden sereder ýaly hem bolmandy. Hany, öňki agzyňy açdyryp, ýüregiňi eline alyp, ünsüňi çekip seretdirýän gyzykly kinolar? Olar indi mamontlaryň ýitişi ýaly, kinoteatrlardanam, SSSR-iň özi bilen bir wagtda diýen ýaly ýitipdiler.

Onuň işden boş wagtlary esasy güýmenjesi indi kitaplardy. Hasar edebi eserleri öňem-ä okamagy hiç neneňsi görýän däl direm welin, özüni çola ataly bári ol kitaplar bilen hasam höwrükipdi. Onuň kitap ýüki bolsa ýeterlikdi. Ol bir gezek çagalary bilen öýlerine gezmäge gelende, Krasnowodskiden göçýän bir kitaphanadan onuň iki ýüz tomluk «Dünýä klassyklarynyň» kitaplaryny bary ýogy 875 manada satyn alyp, oljasy oňupdy.

Bu onuň öňden edinäýsem diýip, arzuw edip ýören kitaplar toplumydy. Her gelende äkidip onuň eslisini eýýäm Aşgabada aşyran-da bolsa, entek bu ýerde hem onuň ýaryndan gowragy galypdy. Häzir onuň bilen esasy çolalygy bölüşýän hem hut şol kitaplardy. Hasar indi her gezek şäherdäki garry öýlerine baranda olaryň arasyndan saýlap-seçip öz okamak islän kitaplaryny alyp gaýdardy.

Käte ol şol wagt o sebäp, bu sebäp bolup, Aşgabada äkidermen bolup, äkitmäge mümkinçiligiň bolmanlygyny, öz soňky düşen ýagdaýy bilen baglylygyň hem bir hilesiniň bardygyny pikir ederdi. «Meniň şeýdip gaýdyp geljegim Asmana şol wagt eýýäm belli eken-ow!» diýip, onuň bu ýagdaýy haýsydyr bir ýokary güýjüň ozaldan göz önüne tutup kadalaşdyrandygyny pikir etmegine hem sebäp bolýardy.

Hasar mundan başga-da bu ýere göçüp gelip, özüne ýene-de bir güýmenje tapynypdy. Ol ýörite tutan depderine bir görseň gündelige meňzeş jikme-jik ýazgylary, ýene-de bir görseň ýatlama sahypalaryna meňzeş ýazgylary ýazyşdyrýardy.

Aslynda beýle ýazgylara güýmenmek onuň üçin, şeýle bir täzelik hem däl di, ol gullukda wagty Germaniýada özi ýaly ofiserleriň gündelik ýöredýänlerini görüp, olaryň: «Bu pursat hemişe tapdyrmaz, ýadam ähli zady saklap-da bilmez, soň-soňlaram, şu zatlar küýselende, ýatlamaga gowy bolar...» diýen pikirini unap, ol hem birki ýyl gündelik ýazgylaryny ýöredipdi.

Şol gündeligem häzir Dünýäniň goşlarynyň arasynda bolmalydy. Her gezek täze gündeligine ýazgy ýazmaga oturanda şol öňki gündeligi ýadyna düşüp, onuň gatlaryna göz gytagy

bilenem bolsa, ýene bir gezek seredesi gelýärdi. Gaýdanda şol wagt ýatlap, ony hem öz ýany bilen alan goşunyň arasyna salmanlygyna gynanýardy.

Onuň öňki gündeliginiň sahypalarynyň esasy böleginiň Dünýädir çagalar bilen bagly bolşy ýaly, täze ýazgylaram, esasan, onuň agtyklary, ogly, gyzy, ejesidir inisi bilen baglydy. Seýregrägem bolsa onda işdeş ýoldaşlary, gatnaşýan adamlary bile bagly general dosty baradaky ýazgylar hem gonalga tapýardy.

Ol her gezek gündeliginiň ýazgylarynyň üstüni ýetirmäge stol başyna geçen çagy, bir ýerden bir ýere baryp, çolalygyny alyp ýatdan çykan dostlaryny ýatlap, kүйseýän adama öwrülerdi.

Hasar günortanyň öň ýanynda ertirlik edinip, deňiz boýuny küýsäp, daş çykdy. Gün çoguna meýmiräp ugran mylaýym şemal onuň ýüzüne urdy. Ol her gün, ala säher bilen deňiz üstünden göterilýän tanyş şor suw ysly şemaldy. Gyş aýlary onuň demi iniňi tikeneklediji, ýakymсыz bolýan-da bolsa, ýaz-ýazsyradygýça ol barha ýumşamak bilen bolardy. Hamala, gije deňiz tolkunlary bilen gujaklaşyp ýatyp, daň saz berendenem ýene-de sarmanaklaşyp turup, ösüp ugran ýaly duýgy dörederdi. Kenary, daça obajygynyň jaýdyr baglaryny sypalap-sermeläp, küý-köçe döredip ösardi.

Hasar howlusyndan çykyp, gapysyny ýapyp, saga öwrüldi-de deňze tarap gitdi. Birsalyndan ol eýýäm hol garagörnümde depesinde çarlaklary kelemenledip uçuryp aýlanyp ýördi.

* * *

Hasar ejesiniň ýörite çakylygyna, ýolda maşynyna gerek şaý üçin bazara sowlansoň, biraz gijigibräk geldi. Ertiriň kalba tereňlik berýän pursady bireýýäm gutarypdy. Köçelerde maşynlaryň, adamlaryň köpelip, baranda-gelen bolşup ýörüşleri, bu günem eýýäm ýene-de şäheriň öz hakyky many-mazmunyna eýe bolanlygyny görkezýärdi.

Ejesi Hasaryň gyşyk durmuşyny düzetmegiň aladasyndady. Durmuş söweşlerinde alnan agyr ýaralaryň heniz oňly bitmediginem, olaryň hiç wagt bitmejeginem bilýän-de bolsa, enä oglunyň beýdip, dünýäden doýgun, ýasa çolanyp ýörmegi juda agyr degýärdi.

Mundan biraz öň ol Hasara öz ýaşynyňam indi bir çene baranlygyny ýatladyp, ölmänkä ony öylendirip, gözli-başly halda görmek isleýändigini, birki sany amatlyrak maşgalany peýläp, göz astyna alandygyny hem sala salýan hörpde oňa aýdýşdyrypdy. Ene şeýdende, öýe zenan maşgala gelensoň, oglunyň durmuşynyň öz-özünden belli bir derejede düzelip gitjegine umyt baglaýardy.

Hasar şonda ejesine belli jogap bermän dymypdy. Ene bolsa oglunyň dymmagyna razylyk diýip düşünişdi. Ejesiniň gözleginden bihabar Hasar bu wagta çenli eýýäm ol bolan gürrüňi unutmaga hem ýetişipdi.

Enäniň gözlegi öz daýy ugurlaryndan biriniň iki-üç ýyllykda, adamsyndan aýrylyp, çagasy bilen gelip, atasy öýünde oturan dul gelinde saklanypdy. Ynamdar tanyş gelinleriň biri bilen duşuryp, onuň habaryny aldyrypdy.

Özüne hyrydar bolunýanyny eşiden gelin şonda:

— Hasar ýegen diýýäniňiz ol niçik adam? Siziň gürrüňleriňizden çen tutsaň-a ol bir boýny boş, it ýaly kowlan ýerinden süýşüp, beýleräkde süýnüp ýören diwana sypat bir zada meňzeş, oňa maşgala hökmanam däl ýaly-la! — diýip, soňundanam: «Onuň ýaşy galarak bolanam jähennem, ýaşara öýi, heleý saklara harç-harajady, maşyny beýlekisi barmy?» diýip, özi üçin ýene-de birnäçe zatlary anyklaşdyryp oturypdy.

Ara düşen gelin şonda, birbada oňa näme jogap berjegini bilmän, soňam üýşenip oýlanypdy:

— Aý, üýşüp ýatan baýlyg-a bar diýip eşidemok! Aýlygyna ýaşap ýören lukmandyr-da. Maşyny-zady bar bolsa bardyr — diýipdi.

Durmuşa gaýtadan çykanda öz durmuşuny öz ýanynda başgaça göz önüne getirýän gelin şonda, beýle bolsa, durmuşa täzeden çykmagyň özi üçin manysy ýok diýen ýaly äheňde:

— Bo-oo, egnim isleýänini geýmejek bolsa, agzym bol-elin iýmejek bolsa, onda kakam ýaşly äre baryp nädeýin? — diýip, göwnüýetmezini aýdyp, gereginí artdyrdyp dilewarsyrapdy.

Emma şeýle-de bolsa geleşigiň arasyna düşen gelne ony duşuşyga yrmak başardypdy, ol hem şähre gezelenje gidenden bolup, Hasar bilen duşuşmagy şol maslahatdan soň makul tapypdy.

Maslahatdan uzak wagt geçirmänem ol önüne dync gününü alyp, Hasaram öýdedir diýen pikir bilen, gepleşilişi ýaly, garyndaşlarça olaryň öýüne myhmançylyga gelenden bolup, duşuşyga gelipdi.

Elbetde, Hasar bu zatlardan entek habarsyzdy, ejesi: «Darap geç?» diýende hem ol öýde mahal-mahal kimdir biriniň doglan günü bilen bagly kiçiräk üýşmeleňleriň bolýanlygyny pikir edipdi.

Hasar ardynjyrap salam berip, içeri giren mahaly, ejesiniň jaýynda dört sany aýalyň saçak başynda oturanlygyny gördi. Ony görüp aýallaryň ýerli-ýerden gozgalaň tapyşyberenligi belli boldy. Hasar girenden inisiniň gelni turup, eglip, mertebe bilen oňa salam berensoň, ortadaky çäýnekleriň birini alyp, aşhana geçdi.

Ejesiniň gapdalynda oturan, ol gelenden ondan gözünü asyp, gülümsiräp sereden, orta ýaşly, daýanykly aýal ýerinden turup:

— Hasar ýegen, amanmysyň? — diýip, ýakynsyrap, könelerçe onuň egnine iki elini goýup, gadyrly görüşdi.

Aýal «ýegen» diýip ýakynsyrasa-da, Hasar ony tanamady. Ýöne onuň öz ilen-çalanlarynyň biridigini çen etdi.

Onuň gapdalynda başyna ýaş zenanlarça öwrüm berip, öýme çolan gelin hem şu pursatda Hasara tarap aşaklyk bilen öz bilesigeliji nazaryny aýlap aldy.

Ör turan garyndaş aýal, aýak üstünden hal-ahwal soraşyp hem biraz özüniň kimiň-kimisi bolýanyny aýdyp, tanyşlyk berip durkan, Hasar saçak başynda klýonkany dyrmalap oturan gelniň, ýene-de bir gezek uýalybrak, özüni synlap goýberenini gören mahaly, bu nazaryň adaty zenan garaýşy däldigini aňdy. Belki, o-da maşgalanyň ilen-çalanlarynyň biridir?!

Onýança ejesi oňa: «Oglum, sen öz otagyňa baryber, gelin bu gün seniň halaýan balykly süzme palawyňam buglap otyr» diýdi. Hasar ýat aýallary öýlerine gelip-gidip ýören gatnaşykly, öz tanamaýan adaty myhmanlarydyr öýdensoň, ejesiniň öňkülerinden şähdaçyklygyndan hem hiç zat aňmady.

Ol myhman otagyna geçensoň, diwanda kitaplaryň sap-sap edilip rejeli goýlan tekjeleriniň garşysynda oturdy. Syn saldy.

Tutusy bir gapdala syrylyp, penjiräniň aňyrsyndan, onuň geçen ýyl inisiniň ogly bilen eken, üç ýaşar arçalarynyň boý çekişip, göz guwandyp, ýaşyl baýdak bolşup buýsançly pasyrdap oturyşlaryny gördi.

Haçan-da ol inisidir onuň oglunyň dynç günüligine seretmezden, töwerekde görünmeýänliginden çen tutup, olaryň gerek-ýarak zatlarynyň gözlegine çykyp, bazara-beýlekä gidendiklerini oýurganyp otyrka, ýaňky aýallaryň ýanynda uýalybrak oturan gelin eli çäýnekli garaşylmadyk ýagdaýda sülüräp içerik girdi. «Ýegen, ine, saňa çay getirdim!» diýip, Hasara seredip, mylakatly gepledi. Soňundanam:

— Naharam häzir getirjekler — diýip, şol äheňde pyşyrdap diýen ýaly sözünüň yzyny ýetirdi. Hasar jogap ýerine, gelniň ýüzüne gözlemän, oturan yerinden sähelçe baş atdy. Ýöne aýal onuň pikir edişi ýaly, çäýnegi goýansoňam dolanyp, çykyp gidibermedi. Hasar bir bada nämäniň-näme bolýanlygyna, ýat zenanyň öz ýanynda ýakyn bir adamyň gepini gepläp oturmagyna düşüňip bilmedi.

Onýança gelin ýokardan uçup gelen ýaly, ýeňillik bilen gopup, onuň beýleräginde eýemsirenip oturdy.

Getiren çäýneginden çay guýup, ondan bir käse Hasara uzadan wagty, olaryň ikisi-de ýaňaklarynyň sähelçe gyzyp gidenligini duýdular.

Gelniň eýemsirenip boluberşi Hasaryň hasam bilesigelijiligini artdyrdy. Ine, bir görse, otuz-otuz bäs ýaşlaryndaky bir zenan onuň alnynda höwes baglap, uwultyrap otyr. Egnine, ýakasyna birsydyrgyn keşde basylan, mämäşi panbarhat köýnek geýipdir. Adaty şeýle bakyşda erkek adamlaryň ilki gözleýän hem-de gözüne ilýän zatlary olaram häzir syna mynasybet berşip, bir gowy bolşup köýnegi göterişip, ýumralanyşyp durdular.

Gelin aşak oturan mahaly öňüne düşen başyna atynan ýaglygyny el ugruna egninden aşyransoň, ýene-de Hasara ýüzlendi:

— Hasar ýegen, sen deňiz boýunda ýaşaýaňmy?

— Hawa — Hasar ýene-de bu soragyň özüne näme üçin berilýänine, onda-da ony bu nätanyş garyndaşyň berýänine düşüniş bilmedi.

— Ilden ýeke çykan ýaly bolup ýaşamak birhili däl-maý? Bilýän, deňiz boýy käte tomus günleri höwes edilip, köpçülik bolnup, bişirjek naharyňa gerek zatlary, gazan-çemçäňe çenli alyp, oturmaga çykanynda gowy.

Aňyrdan eli, üsti bugaryp duran tabakly Hasaryň inisiniň gelni peýda bolup ol:

— Alyň şuny orta — diýip, elindäki ýakymly ysy öýe dolup ugran palawy gelne uzatdy. Gelin elindäki palawly tabagy ortada ýazylan saçagyň üstüne goýansoň, aralykda iki münder bolup duran, tirseklemek üçin goýlan ýassyklary bir ýanrak süýşürüp, Hasaryň ýene birneme golaýyna süýşdi.

Diňe häzir Hasaryň nätanyş gelniň kim bolup biläýjegi ýadyna düşdi. Ol ejesiniň özüne radalap tapan gelinligi bolmaly. Hasaryň maňlaýy derçigdi. Birden içeriniň howasy kemelen ýaly bolup duýuldy. Ol ejesiniň gelinlik meselesiniň ugruna çykarlydygyny aňsa-da, ýöne beýle nagt edäýer öýtmändi. Ine,

saňa gerek bolsa, han adam! Hasar içinden «Baý munyň düýe ýaly bolup, çökse turmasy kyn boldy?» diýip, oýlansa-da: «Bar, siz gelin, aýallar jaýyna baraýyň!» diýip, ýüze gelmegiň bolsa, wagty bilen, soňam ebeteýini tapmady. Ýagdaýa görä bolmaga çalyşdy.

Hasar tagamly bişen palawdan näçe iýesi gelse-de, ýat gelniň ýanynda, işdä bilen iýen bolup oturmany birhili gördi. Iýse-de guş ýaly çümmül-çümmül iýdi, içinden bolsa ejesidir onuň gelinlik aladasy baradaky pikirlerini dowam etdirdi.

— Ejem gyz gerege tiz gerek edäýen eken muny — diýip, biraz lapykeç oýlandy. Hasaryň gelniň hiç neneň maşgala daldigine seretmezden, näme üçindir, onuň gele-gelmäne eýemsirenip, bolubersine pisindi oturmady. Oňa ol gelin daýzalyga mynasyp bolsa-da, bilelikdäki ýaşayşyň mynasyby däl ýaly bolup göründi. Ähli zada aňdan öň ýetýän duýgular munuň şeýledigine ejesiniň barmaly gapysyny ýalňyşanlygyna ony ynandyrdylar. Hasaryň turup, içerden çykyp gidiberesi geldi, ýöne beýtse, ýagşy niýet bilen ýola çykan ejesini uýada goýjaklygyny, täzedan durmuş gurmagyň höwesine düşen maşgalanam serpmenden gaýdan ýaly etjekdigini pikir etdi. Nädibem bolsa bu meseläni ene-de, gelnem juda göwnüne almaz ýaly, sypaýyçylyk bilen, hamyrdan gyl sogran ýaly edip, seresap çözmeli.

Hasar ejesiniň bu guran oýnuna ilki biraz kejjigerli görünse-de, soňra oňa düşünme bilen öz ýanyndan myssa ýylgyрма bilen oňady.

Gelniň bu ýylgyrmany öz höwesine goşulyşmak diýip, kabul edenligi belli boldy. Ol howlukmanrak, çanagyň bir başyndan nahar iýip oturyşyna ýene Hasara ýüzlendi.

— Palaw süýji bolupdyr. Sen, näme, iýeňok?

— Ýañyrak naharlanaýypdym-da.

— Ýa nahardan öň işdäni açýan bolsaň, nemedäý!

Gelin geplän mahaly şkaýyň aşak eteginde, boý deňeşdirişip duran arakly çüýşeleri görenini mälüm edip, sähelçe baş atyp, şol tarapa seredibem goýberdi.

— Rulda. Onsoňam öýlän işe-de durmaly.

Şundan soň ara ýene-de dymyşlyk düşdi. Gelniňem şol barmana süňňi bir zat syzan borly, o-da şundan soň ýüzüne ýukajyk ümür kölegesini çaýyp, oýurgandy.

— Siz iýiberiň, işdä saklamaň! — diýip, Hasar gelne hödür bildirip, sypaýyçylyk etdi.

— Meniňem uly işdäm yok!

Gelin özüne ýüz berilmeýänine biraz göwni galýanlygyny duýdurmazlyga çalşyp, Hasaryň tarapyna seretmän gepledi.

Getirilen palaw başy bozulman diýen ýaly yzyna alnyp berildi. Saçak ýygnaýyp durka gelin Hasaryň ýüzüne gaýtadan synly seretdi.

— Hasar ýegen, şu seniň bar bolup bilşiňmi?

Hasar göwni galan janyýangynly gelniň bu soragyna aňryýany bilen düşünse-de, ýöne näme jogap berjegini bilmedi.

Onda öýke-de bardy, gyjالاتam, ýaňsy-da bardy, göwün galma-da.

Gelniň soňra özüniň bu ýerde gerek dældigini aňanlygy belli boldy. Ol çaý demläp getirermenden bolup, ortada duran çäýnegini göterip, öz diýen otlukly sözünüň jogabyna hem juda bir garaşybam durman, zenanlarça sähelçe tasanjyrap ýerinden turdy.

Gelin turup gidensoň, iş-aladalary ýadyna düşüp, Hasaryňam bu ýerde uzak eglenesi gelmedi. Alyşmadyk gepiň, wysalyňa gowuşmadyk höwesini, pikiriň onda-da osal işe çörňeşen ýaly, alasarmyk ýakymsyz bir duýgyny döretdi.

Hasar çykyp barýarka, heniz oglunyň ýanyndan çykan gelniň habaryny almaga ýetişmedik, nämäniň näme bolanlygyna oňly düşüňip bilmedik ejesi:

— Aý oglan, işden soňam bir aýlanaweri bäri? — diýip, onuň yzyndan gygyryp galdy.

* * *

Toty düýş gördi. Gör, onda-da nähili düýş? Ertekilerdäki ýaly aýagyňy ýerden üzmeli, düşnüksiz düýş.

...Toty deňiz boýunda, guduman tolkunlaryň üstüne gernip duran gaýanyň üstünde, birde ummany, ýene birde-de asmany synlaýan ýaly bolup dur. Belki, ugradany bardyr, ony uzakdanam bolsa ýene bir gezek görüp galaýyn diýýändir diýdirýär.

Boýny diýseň uzyn, süýnüp durnanyňka meňzäpdir, köýneginiň etegine şemal dolan wagty bolsa, ol durna öwrülip, ganat ýaýyp gidibererli hem görünýär.

Onuňgapdalynda Hasaramduranmyşyn. Ol öň ýeňseräkdedi, kenarda peýwagtyna aýlanyp gezip ýördi, dogrusy, onuň entek kimligi-de anyk däl. Diňe Toty golaýlaşansoň, onuň kimligi aýyl-saýyl bolup ugrady. Onuň peýda bolmagy Totuda garaşan kişisi garaşan tarapyndan däl-de, başga bir tarapyndan gelen ýaly duýgy döretdi. Onsoň olar gaýanyň üstünde, Moskwada halk hojalygynyň gazananlaryň sergisiniň önünde goýlan, daýhan-işçi dostlugyny görkezýän ýadygärlikdäki elleri orak-çekiçli şekile meňzeşip, goşulyşyp asmana gezelişip, höwese göterilişip, birsalym durdular.

Asmanyň çal bulutlary bu mahal döwre gurşup, barha aşaklaýan, deňze ýakynlap gelýän ýaly bolşup köwsarlaýardylar.

Aşakdan deňiz tolkunlary segreşip-segreşip, şol ýakynlaşyp gelýän bulutlaryň eginlerinde ülpüldeýän çal ýaglygyny kakyp, sypypyp alarly görünýärdi.

Uçuş pursady. Toty bilen Hasar şol duruşlaryna näden-nädip özleriniň durna öwrülişip, pat-pat ganat kakysyp, asmana göterilip ugranlaryny hem duýman galdylar.

Aşakda umman indi olaryň yzyndan hyrydar seredip, göwün çaglap tolkunýar. Düşnükli zat, häzirki pursatda ganat-perlilere gözi gidip, hemmeleriniň uçasý gelýär. Ummanyňam bularyň uçanyňy görüp, özünüňem uçup biljegine ynananlygy bes-belli.

Uçýanlar uçasy gelýänleri hemişe begendirýärler, galkyndyrýarlar. Olar şonda özleriniňem häzirki hyýallaryndaky ýaly bir wagt uçup biljeklerine ynanýarlar.

Toty Hasar bilen ak durna öwrülişip, deň ganat kakysyp uçup baryşlaryna dünýäni heniz görülmedik üýtgeşik bir höwesde synlaýardylar. Buýsançlydylar, bagtyýardylar...

Aşakdaky deňiz tolkunlarynyň boluberişlerinden çen tutup, Hasar bilen Toty häzir hemmeleri uçurmak höwesi bilen, ähli zadyň gapdalyndan özleriniň göç geçirip, uçup, owsundyryp, galkyndyryp barýandyklaryna ynanýardylar.

...Ine, ýene-de bir görse, aşakdaky ýaňky höwesli bökjekleşýän tolkunlar hem olaryň yzy bilen, dumly-duşdan ganat kakysyp, howany kürekleýän ýaly bolşup, uçusyp gelýärler.

Olaryň şeýdip ýygyn tutuşyp, uçuşup gelişleri Tota ýaňy-ýakynda žurnallaryň birinde gören gadymyýete degişli suratlarynyň birini ýatlatdy. Bu görnüş oňa şol suratdaky... Ene gökböriniň yzyna düşüp ýörişe ugran Oguz hanyň goşun ýygynyny ýatlatdy. Ogullaryny, merdana ýigitlerini daşyna üýşürüp, dolup-daşyp barýan Oguz han atany synlamak, şonda oňa diýseň ýakymly bolan-da bolsa, ýöne ol özüniňem bir wagt şeýdip, oňa meňzejekdigini asla pikir etmändi.

Şol barmana-da öňden kowçum-kowçum bolşup, sürnüşip gelýän gara bulutlar duýdansyz diýen ýaly peýda boldular, ilki olar günbatardan, häzirki pursatda şol ýerde baslygyp ýatanlygy pikir edilýän, gijä süýkenip, çolaşyp-çörňeşip göterilip gaýdanlygyny pikir etdirip, özleri-de barha köpeldiler. Soňam olaryň üstüne demirgazykdanam bir bölek gara bulut gelip goşuldy, şeýdibem olar dünýäniň uly bir bölegini tutup duran gara keça öwrüldiler.

Ak guwlaryň gara bulutlara töwereginini aldyranlygy belli boldy.

Toty bir görse, gapdalyndan özi bilen bile uçup barýan Hasar ýok. Gara bulutlaryň oňa eýemsirändikleri, alybam özleriniň pynhan ýerlerinde gizlän bolmaklary mümkin.

Ol töweregine haraý gözläp, delmirip göz aýlap hopukdy. Gerim alyp, barha artyp barýan garalyk, aždarha süýşen deý abanyp gelýän ýaly, eýmendiriji hem gorkunçdy.

Toty şol Hasara gözleg salyp, gara bulutlaryň arasynda perwaz urup, çyrypynyp uçup ýörşüne haraý isläp, Oguz han atanyň agyr ýygynyň ýatlap, ýeňsesine öwrüldi. Şonda ol ýygynyň depesine çañ, tozan göterip, at segredişip, öz yzyndan ýetip gelýänligini gördi. Toty diňe häzir uçmagyň keýpine berlişip, özleriniň ýerden ep-esli ara açandyklaryny gördi.

Göterilseňem-ä göterilersiň welin, ýöne soň ol belentlikden ýere sag-aman düşmekde gep bar.

— Hasara ýeterin, ýa onuň sesini eşiderin! — diýip, Toty indi çar ýanyna çyrypynyp uçýardy. Ony gözläp gara bulutlaryň arasyna urdurylyp girýärdi.

Oguz hanyň yzdan dünýäni nurlandyryp, ýagtyldyp ýetip gelýän goşunyndan gara bulutlaryň ahyrsoňy heder edenligi belli boldy, olar ýeňse basyşyp assa-ýuwaşdan yza çekilmek bilen boldular. Hasardan bolsa entegem derek ýokdy. Gara bulutlaryň gujagyna doluşy doluş bolupdy. Oguz han goşunyndan arka tapynan Toty şundan soň hasam batyrgaý uçdy. «Taýymy — Hasarymy goýup gidiň!..» diýip, yza çekilip barýan gara bulutlara bagryny ezip, ýalbaryp ýüzlendi. Birazdan, onuň sesiniň asmanyň bir ýerinde eşidilendigi belli boldy.

Gözýetimde ýadaw ganat kakyp, Totudyr Oguz han ýygyny tarap Hasaryň uçup, gaýdyp gelýändigini gördi. Toty ganatlaryna has bat berip, ony önünden çykyp garşylamaga howlukdy. Şol barmana özi uçup barýan ak guw bolsa-da:

— Hasarym! Hasarym! — diýip, adam dilinde begenip, gygyryp, aglabam goýberdi...

Toty öz begençli sesine oýandy... Görse ýarym-ýaş aglap ýatyr gözüňy ýassygyny ezipdir...

Biraz özüne gelensoň, Toty munuň düşdügini, düş-de bolsa, bihal düş dälidigini, mümkin, başa düşen-uw düşjek

söwdalar bilen baglydygynyň mümkindigi barada biraz üýşenip oýurgandy.

Toty şol gezek «Tiz kömek» bilen gelip, kakasyna delalat edip gidenini eşideni bári Hasar barada köp oýlanýardy. Has dogrusy, ol dürli sebäpler bilen häli-şindi öz-özünden onuň ýadyna düşýärdi. Şonuň üçinem Toty özünüň bu düşüniň ilkinji nobatda şu pikirler bilen baglydygyny, huşunyň gije öwrüm alyp, düşse öwrülenligini pikir etdi.

* * *

Hasar gelinlik bilen bolan duşuşykdan soň ejesiniň «Bir geläýseň bor, it ogly?» diýip, höwes edişi ýaly, bolmadyk duşuşyk üçin hym baglap, özüne käýinýänini pikir edýärdi. Şol günüň ertesi Hasar gelende, işe ibermelilerini işli-işine, okuwa gidýänlerini okuwyna ugradan ene, daşynyň çolalygyny alyp, heniz ortadan ýygnaľmadyk saçagyň başynda ýeke galyp, indi juda bir diýenine gelip, epilip-de barmaýan aýaklaryny öňüne uzyn salyp, çay içip otyrды...

Ene Hasaryň salamyny alyp, gysgaça saglyk-amanlyk soraşansonň, oňa öz içip oturan çäýyndan, bir käse guýup uzatdy.

— Al, bir käse çäý iç!

— Çäý işdäm ýok, nene!

— Onda geç, saçak başyna, belki, bir zatlar garbanarsyň! Ene töweregine seredip, aşhana gidip, ýene-de nämedir bir zatlar getirerli bolup gozganjyrady.

— Azara galmaň, näne, men ertirlik edindim!

Enäniň uzadan çäýyny, ikilenç hödürläp, onuň gadyryny gaçyrasy gelmedi.

— İçmeseň özüm içäýerin, bala! — diýip, onam öz golaýynda, nobatyna goýdy. Ol soňam, ýüzüne syran çañtozandan sabajak bolýan ýaly, aýasy bilen biraz derçigen ýüzünü sypalap goýberdi-de: «Ýeri, oglum, meniň tapan gelinligimi

nähili gördüň?» diýip, öz janyny barlaýandan bolup, Hasara täzeden ýüzlendi.

Hasar aňyrdan eşiderin diýip gelýän gepini eşiden mahaly jogap ýerine «Indi şeýle ýaş maşgalany nädip maňa rowa görjek?!» diýen manyda ejesiniň ýüzüne gözläp, geplemän ýylgyrdy.

Ene oglunyň näme diýjek bolýanyna ýüzüne seredip düşündi, soňam, hamala, onuň pikirini özüniň-de belli bir derejede goldaýanlygyny mälim edip gepledi.

— Seniň göwnüň ýeten dälidir, köpeý ogly, ol gelne... Dädeň bende ýaly, siziň hele-hüle heleýe göwnüňiz ýetermi? — Hasar ilki ejesiniň bu sözünüň aňyrsynda: «Dünýä ýaly maýa gelinden soň...» diýen manyny pikir etse-de, soňra gep arasynda nygtalyp kakasynyň ady hem tutulansoň, ejesiniň haýsydyr bir hut özüne ýakymly bolan durmuşdaky bir zady ýatlanlygy belli boldy.

...Bu ýatlama onuň kakasynyň ýaňy demir ýol işine ulaşyp ugran döwürleri bilen baglydy. Kakasynyň ýigit döwürleri ejesi-kakasy ony obada «Dogumly gyz» diýip, ýeňňelerini basyp urup ýören, görk görmegi-de hiç neneňsi bolmadyk bir gyza öylendirmekçi bolupdylar. Ol şonda: «Maňa beýle heleýiň geregi ýok, obada heleý uruşdyryp at gazanmak niýetim-de. Alyp berseňiz-ä Ballan baýyň gyzy ýaly, bir syratly-sagryly birini alyp beriň, ýogsam-da şäherden orusdan, tataradan alnymdan çykan bir halan gyzyma öýlenäýerin!» diýip, atyma gelen gudaçylygy boldurmandy.

Şol döwürde gepli-gürrüňli, baý-kulak diýlip, saýrykdyrylyp ýörlen Ballan baýyň gyzyny bolsa eje-kakasynyň, oňa alyp beresi gelmändi. Şol günleriň birinde, bu gürrüň Ballan baýyň hem gyzynyň gulagyna ýetip, ozal aralarynda gep-sözleri ýogam bolsa, ýigidiň özüne hyrydarlygyny eşidip, täze tiken tahýasyny bir aýalyň üsti bilen oňa ýetirip, özüniňem göwnüniň barlygyny mälim edipdi.

Gürrüňli adamyň gyzyny gelin edinmäge öýleri çekinse-de, ýigit çekinmändi. Ol «Gazanyň garasy ýoksa-da, ýagly

gazanyňky ýoksun» edip, ýene bir gezek öýlerine gelende, gyzam alyp, bir gije öz işleýän ýeri Gazanjyga tarap göterilipdi. Demir ýol guramasynyň öz ýaş işgärini goldamagy netijesinde soňra olar täzeçeläp, nikadan hem geçipdiler. Ýaş çatynjalara umumy ýaşayyş jaýdan ýaşara ýeke otaglyja kiçijik jaýjagaz hem berlipdi. Yeri, iki sany bir-birege hyrydar adama şundan başga ýene näme gerekdi, şol mahal, eýsem?!

Köne ýatlanandanson, ol ýatlama ata-ene ykbalynyň bir bölegi onuň çagasynyň durmuşynda hem ýene bir gezek gaýtalan ýaly ýakymly duýgy döretdi. Eneli-ogul şundan soň bir-birleri bilen öz pikir edişlerindenem has gowy düşünişdiler.

Hasary ýola salan mahaly, ejesi oňa:

— Hasar jan, meniň tapan gelinligim hoşuňa ýakmadyk bolsa, indi ony özüň tapmaly bolarsyň. Aňrybaş göwün islän maşgalaňy tapaýmak aňsatdyram öýtme. — Hasar adyny tutmasada, ejesiniň «Öňki Dünýäň ýaly» diýip, ony ýatlanyna düşündi. «Wagty bilen durmuşyňy sazlamasaň, soň ýene-de özüň onuň ugruna çykmaly bolaryn!» diýip, hem ýatlatdy.

Hasar ejesiniň sözi ýer almadyk hökmünde özünden gaty görmedigine begendi.

* * *

Krasnowodsk ýaz günleri özüniň deňiz ýaka şäherdigini ýatladyp, köplenç, umman üstünden göterilen ümür-dumana bürenip, çygjaryp, derçigip oturýar.

Yazyň özüne tap höwesli-heserli şähre öwrülýär. Bu döwürde, asmanyň günem üýtgeşik bolýar, dünýä özgerende, ähli zat özgermeli bolsa gerek, o-da bu günlerde, hamala, Aý bilen çakyşdyrylyp alnan ýaly öňki parlak Güne asla meňzemeýär, onsoň onuň täsirem ýene sonuň ýaly, ne-hä göwnejaý çoýmany, ne-de asmanda göwünlere giňlik berip durmany oňarýar, özem sähel çemini tapsa bulutlaryň ýeňsesine geçip, algydaryny gören ýaly, ýüzüne bulut çekip, gizlenmek bilendir.

Hasar hepde içinde, öňdäki dynç günü özüniň Gasan Alyýewiç bilen Totulara myhmançylyga çagyrylanyny telim bir gezek ýatlady.

Toty dört-baş günlükde ýörite gelip, olaryň ikisini-de öz öýlerine: «Dädem öz halasgärleri bilen duşuşmak isleýär» diýen bolup, özüniň hem göwnünde Hasar bilen ýakynlaşmak isleginiň barlygy üçin, bahana bilen olary öýlerine myhmançylyga çagyryp gidipdi. Onuň şonda öňünden «Tiz kömegiň» başlygy Gasan Alyýeweşelaýynlyk bilen jaň etmegi, «Hasar Mämmethanowiçem işde bardyr-da?» diýip, onuň hem barlygyny anyklansoň bolsa, «Ýeriňizde bolsaňyz, men bir baryp gaýtjak!» diýipdi, Totynyň kakasynyň şol gijeki çakylygy bilen bagly närazy gep-gürrüniň bir tarapyny eşiden Gasan Alyýewiç ilki Toty şu mesele bilen, özüne we Hasara nägilelik bildirmek üçin gelýändir öýdüp, alada galdy.

Edarada hemişe ähli zatdan habarly Fatimat Gasanowna Hasar baranda ol ýerde oňa nägilelik bolanyny gürrüň beripdi.

— Gasan Alyýewiç, şonuň üçinem telefon gürrüňinde Hasaryň hem ady tutulansoň Totynyň gelip: ...Garry adamlar bilen dagy mylaýymrak, parhlyrak bolaýsaňyz bolmaýarmy! — diýip, raý satyp, kärdeş hökmünde onuň özlerine igenip gitmäge gelýändigini pikir etdi. Munuň şeýle bolsa, buz üstünde, tozap aramak bolýanlygyny halamazlyk bilen ýatlady.

...Totynyň tanyş maşyny gelip, «Tiz kömegiň» jaýynyň öňünde saklanan wagty «näden-nä bolarka?» diýip, ala gargany ahmal görüp, ýaşaýan goja ony öňünden çykyp, gadyrly garşy alypdy. Kabinete girip oturup-oturmanka-da gapyda oturan kätip gelne aýdyp, bölümden Hasary hem öz ýanyna çagyrdyp alypdy.

Hasar gapydan giren wagty Toty mylaýym ýylgyryp, ýerinden turup: «Salam, ýoldaş mugallym!» diýip, onuň ýüzüne biraz uýalyrak gözläp, goluny berip, gadyrly salamlaşypdy.

Edara ýolbaşçysy hökmünde Hasaryň şol gezekdäki gazanan nägileliginiň belli bir bölegini özüniňki hasap edip, ünjüli oturan Gasan Alyýewiç öz myhmanynyň okuwça, işgäriniň mertebeli

mugallyma öwrülenini görensoň, ol bu ýerde ýagdaýyň öz pikir edişi ýaly dældigini görüp, göwni galkynyp, kanagatlanma tapdy. Dessine-de gülümsiräp, Hasardyr Totynyň nädip bir-birlerine mugallym-da-okuwçy bolýanlygy bilen gyzyklandy. Ýylgyryp, Hasaryň ýüzüne soragly seretdi:

— Aý, gadyrdan Hasar Mämmethanowiç bu nähili bolýar, Toty gelin size «Ýoldaş mugallym!» diýäýdi welin, gulagymyza dagy eşidiläýen-ä däl-dir-dä, biz siziň Orusýetde, Germaniýada işleýäniňizi eşidipdik, ýöne mugallymçylyk edeniňizden bolsa habarymyz ýokdy, haçan mugallym bolup, haçan okudyp ýörsüňiz siz? — diýdi.

— Şeýle-de bir döwür bolupdy, Gasan Alyýewiç — diýip, Hasar şol günleri ýada salýan ýaly biraz oýurganyp gepledi — Men gaýybana aspiranturada okan döwrüm, Aşgabadyň lukmançylyk institutynda okadypdym birki ýyl! — diýip ýatlady.

Hasar gürlän mahaly Toty pikirinde eli desse gülli Hasaryň geçer ýolunda intizar dalmynyp, tolgunyp, onuň doglan gününü gutlamak üçin sabry suw garaşyp durdy...

Hasardyr Toty soňam Gasan Alyýewiçiň gyzgyn kofesiniň başynda, mugallymdyr okuwçy bolşup, käbir ýatdan çykan zatlary bir-birlerine ýatladyşyp oturdylar.

Toty turmakçy bolan wagty eserdeňlik bilen, ýene bir aýtjak zadynyň barlygyny mälim edip, bir Hasaryň, bir Gasan Alyýewiçiň ýüzüne seredip ýylgyrdy:

— Halypalar, size bir maslahat bar. Meniň size öýümde öz elim bilen bir kâse çay bermek islegim bar! Maslahatlaşyp bir wagt belläp berseňiz? Dädem-de: «Lukmanlary çagyrsaň, olar bilen giňişlikde-de bir sataşsak» diýip, beter göwün-de edip otyr!

Gasan Alyýewiç bu gepi diňläp, hasam mes boldy. Hasaryň ýüzüne seredip goýberensoň, oňa bu meselede soňra oňly sala salybam durman, göwünjeň gopup, Totynyň jogabyny oturan ýerinde nagt etdi.

— Toty Taganowna, siz çay bermekçi bolsaňyz, onam öz eliňiz bilenem demlemekçi bolsaňyz, onda ony içmeli bor — diýip, bu çakylygyň özüne ýaranlygyny mälim edip, her sözünü nygtap-nygtap gepledi.

Toty kakasynyň bahanasy bilen, Hasary öýüne çagyryp, onuň bilen ýakyndan tanyşmagyň öňrākden bāri hōwesindedi. Ýöne Hasaryň ogly Arslanyň hasratly sadakalary ara düşüp, beýle wagtda şatlykly oturylyşygyň ýasda gülen ýaly, gelşiksiz boljagyny oý edip, ol şol wagt bu pikiriniň kükreginden itip, ony soňa goýupdy.

Toty bellenilen gün, bellenilen wagtda, öz gadyr edip çagyran adamlarynyň gelip, öýüniň alkymynda maşyndan düşüşip duranlaryny penjireden görensoň, biline baglan öňlugini aýyrdy-da, myhmanlaryny garşy almaga howlukdy.

Şol barmana-da ol gapydan çykmanka, özüniň hiç neneňsi keywany dāldigini ýene bir gezek görmek üçin, gapdalda adam bilen boý deňläp duran ýüz görülyän aýnanyň öňünde badyny gaýtaryp, bir pursat sāginip, aýak çekdi.

Üns bilen onuň ýüzündäki mynasybetini synlady. Çagyran myhmanlaryna mynasybetli gelin bolup görünmek meýilli Toty egnine geýen Ýewropa biçüwli köýneginiň serpilen ýakasyny, güberilişip duran döşüniň üsti bilen ýene bir gezek sag golunyň aýasy bilen, çenini alýan ýaly edip sypalap goýberdi. Soňam gapyny açyp myhmanlaryny garşylamaga howlukdy.

Aşanada ejesiniň biş-düşlerine kömekleşip ýören Totynyň kiçi gyzy, ejesiniň myhmanlary görüp, bolubersini geñrāk görüp, onuň yzyndan syrly ýylgyryp seredip galdy.

Ol adamsy hem iki-üç aýlyk oguljygy bilen birki günlükde atasy öýüne myhmançylyga gelipdi.

Içerde gadyrly myhman gelende, aýallaryň ezberlik görkezişip, bāsleşip bişirýän naharlarynyň, hemişe onuň ýany bilen alnyp, berilýän gök önümlerden taýynlanan işdaçarlaryň, dürli otlaryň goşulyp, bark urýan ysy bardy.

Toty myhmanlaryny yzyna düşürip, olar bilen şelaýyn gürleşip, aňyrdan gelen wagty, bu ýerde üsti naz-nygmatly stolun beýleräginde oturan goja ör turup, olar bilen gol berşip, gadyrly salamlaşmaga durdy.

Hasar şu pursatda lukman hökmünde öz öňünde duran öňki syrkawynyň lukmanlarça nazary bilen habaryny aldy. Onuň saglyk ýagdaýynyň hiç neneňsi däldigi duýulýar, ýüzüniň üstüne abanybrak duran, ýalaňaç maňlaýyň aşagyndaky ala gözler otlukly ýyldyraşýardylar.

Goja myhmanlaryna mertebeli görünmek üçin, egnine gelişýän çal köýnek, onuň üstündenem döşi orden-medally, biraz özüne holpugrak görünýän penjek geýipdi.

Toty soň myhmanlaryny: «Ine, bu ýigidem biziň kiçi köreken!» diýip, biraz uýalybrak elini owkalap gapdalda duran inçesagat uzyn boýly, hortap ýigit bilen tanyşdyrdy. Hasara bir pursat bu giýew ýigidi bir ýerde görenine meňzetdi. Ýöne, birbada ony nirede görenini welin, ýadyna düşürip bilmedi.

Toty gysgaça tanyşlykdan soň, myhmanlar bilen bilelikde, öýdäki beýleki oturanlardan hem nahar stolunyň töweregini eýelemegi haýyş etdi.

Şol arada gapdaldaky otaglaryň birinden, çaga agysydyr gyryljak aýal hüňürdisi eşidilensoň, ol tarapdan yranybrak çykyp gelýän Totynyň ejesi göründi. Toty ony hem: «Ejem!» diýip, myhmanlara tanatdy.

Ýüzi ümürlü aýal, sähelçe baş atyp, myhmanlaryň salamyny aldy. Soňundanam, kimdir birini gözleýän ýaly bolup, töweregine göz aýlap durşuna Tota ýüzlendi:

— Çagyr gyzy, çarbaý bäbek oýandy, ymmasyny almasa, höre-köşä ederli däl bezzat... — diýip, söýünç bilen dillendi. Onýança-da naharhana tarapdan Totynyň bir kyýama özüne meňzäp duran, yrym üçin diýen ýaly kiçijek ýaglyk bilen gelinlerçe başyny bogan gyzy bäbegiň sesini eşidenligini mälim edip, aşhanadan çykdy-da, oturanlara sähelçe baş atyp, salam

berip, olaryň gapdalyndan geçip, çyrlap öz hakyny talap edýän çagajygyň ýanyna ýetmäge howlugdy.

Stol başynda heniz gaýyn öýüne oňly öwrenişmedik ýigidiň gyzaryp-bozaryp, özüni nähili alyp barjagyny bilmänräk, ynjalyksyz oturyşy Hasara özüniň giýew ogul bolup, gaýyn öýünde ýaşan döwürlerini ýatlatdy. Ýewropalylarda giýewiň gaýynöýüne baryp ýaşamagy adaty zat hem bolsa, türkmençilikde, onuň tersine, bu bir giýew tarapyndan hem kyn görülýän zatdy. Şeýle bolanda, giýewe özüni öz öýünde duýmak kyn düşerdi. Hasaram bu ýagdaýa kynlyk bilen, köp babatda bolsa gaýynatasy Aýnazar aganyň tapbilenliginiň kömegi bilen, onda-da kem-kemden, öýde agtyk bolup, çagalar öränsoň öwrenişipdi.

Gyzynyň ýerine aşhana geçip, hyzmata duran Toty az wagtyň içinde özüniň myhmanlary hezzetlemek üçin, bişirip-düşürip oturan nahar-şorlarynyň köpüsini stoluň üstüne äbermäge ýetişdi.

Özi-de soňundan gelip, Hasardyr kakasy aralygyndaky goýlan boş orunda ornaşdy.

Birki gezek söz aýdylyp, bada göterilensoň, saçak başynyň şüweleňi artdy, maňlaýlar derçigdi. Hasaryň gapdalynda oturan, miskelle gojanyň, hamala, ýas-ýaňyja ýagşyň aşagyndan gaýdyp gelen ýaly, maňlaýynda, boýnunyň ýüzünde der düwmeleri buldurady.

Oturylyşygyň beýemçiligini dilewar Gasan Alyýewiç höwes bilen öz üstüne alypdy, indem bolsa, ol oňa-muňa söz bersede-de berýärdi welin, ýöne, köplenç, onuň özi gürleýärdi. Kawkazlarça çak-çene o diýen bir üns beribem durman, sözüne degişme, ýomak gatyp, şowhun bilen gürleýärdi.

Ol gürrüňleriň köpüsem şeýle bolmaly diýip, tamadanyň öz hasap edişi ýaly, Totudyr onuň maşgalasynyň töweregindedi. Köpi gören adam hökmünde ol ilkinji tostlaryň yzysüre Totyny mamasy öýüne ilkinji gezek görme-görşe gelen agtyjagy bilen gutlady. Elbetde, ol diňe bir öý eýelerine däl, özleri üçinem ýakymly bolan bäbejik bilen bagly gönençli duşuşygyň

töwereginden geçip biljek däl di. Saçak başynda oturan beýleki adamlar hem bu meselede ýerli-ýerden, ony goldadylar çagajyga bir-birinden hoş niýetli arzuwlar etdiler. Onuň geljekde atenesiniň, mama-babasynyň göwün şady bolmak bilen, gerek bolanda, öz halkynyň öňüne düşüp, ýol kesip bilýän är kişi bolmagy hem tama edildi. Toty Gasan Alyýewiçiň ýakymly sözlerini höwes bilen diňläp oturyşyna töweregindäki adamlaryň ýüzlerine göz aýlap, minnetdar bolup ýylgyrýardy. Agtyjygynyň şanyna, aýdylan arzuwlarynyň hemmesiniň, soňra aňry ýany bilen hasyl boljagyna göwün çayyp ynanýardy.

Öz bala-çagasyny özünden eý görýän, türkmen eýse näme etsin?

Haçan-da Gasan Alyýewiç öz gürrüňlerini ezberlik bilen aýlap-dolap, Totynyň ýolbaşçy hökmünde alyp barýan mynasybetli işleri hakynda aýdanda, bu gepiň onuň häliden bári bir ýanrakda geplemän diýen ýaly, oturan ejesine-de täsirini ýetirenligi belli boldy. Ol oturan ýerinden nähili gepe goşulanyny hem duýmanam galdy.

— Totym çagaka-da dogumlyjady! Uly oganlar jigisine degseler, gidip urşup, şonuňam aryny alyp beriberäýdi ol diýdi.

Toty ejesiniň sadalygyna, elini maňlaýyna ýetirip, aşak seredip: «Ejem-dä bi, ähli diýlen zatlara şeýledir öýdüp, gönümel düşünäýýä-dä bi!» diýip, içini gepledip, uýatly ýylgyrdy.

Hasar gürrüň arasynda, bir böwşenlik bolup çilime çykylanda, özüne birhili tanyş ýaly bolup görnen giýew ýigit bilen täzedan gyzyklandy. Ol eýýäm giňiş eýwana geçip, çilimini otlap, kükedip oturan gojanyň ýanyna gelende, giýew ýigit, bu ýerde gaýyn babasy bilen, gysgaça sorag-jogap alşyp, gürleşip durdy.

Ýigit Hasaryň hem çilim otlanyanyňy görüp, penjiräniň öňünden birýan gapdala sowlup, oňa orun berdi. Hasar:

— Sen, çekeňokmy? — diýip, ýigide gepbaşy hökmünde, çilim hödürledi.

— Ýok, çekemok, sag boluň, ýoldaş harby lukman!

— Nāme üçin, gelniň tüssä bolanokmy? edemzok. Ýöne özüň çekemok-da...

— Talyba meňzeýäň özüň-ä!

— Hawa. Gelnim-de, özüň-de talyp.

— Nirede okaýaňyz?

— Ikimizem sungat inistitutynda. Men-ä dutarçylyk bölümünde...

— Sazam çalyarmyň?

— Çalan-a bolýan azda-kānde.

Soň ol biraz geňirgenýanligini mālīm edip, myssa ýylgyryp, Hasaryň özüne ýüzlendi.

— Ýoldaş harby lukman, siz meni tanamadyňyz öýdýän? Iki-üç ýyl mundan öň, gospitalda operasiýa etmekçi bolan oglanyňyz-da men diýip, özüniň şol, operasiýa edilmän, bejergä ugradylan ýigitligini aýdyp, oňa tanyşlyk berdi.

Hasar: «Gör-ä, bu bolýan zatlary, tanyşlyk, asyl, mundan gelip çykyp ýör diýsene»?!

Şundan soň ol giýew ýigit bilen könäni ýatlap, hasam içgin gyzyklandy, ondan nirede, nähili bejergi alşy, özüni häzirki wagtda nähili duýşy barada lukmanlarça, onuň her jogabyndan many tirmek bilen soraşdyryp, ýagdaýy degşirip anyklap oturdy. Has-da ol ýigidiň häzirki ýagdaýyny görüp, ony operasiýasyz bejerip bolýan halyna gospital başlygynyň talap bildirmegine seretmezden, biderek parçalaman, dogry edenligine öz gepiniň hakykat bolup çykanlygyna begendi.

Bir öwrümde giýewisiniň Hasar bilen ylygyşyp, gürleşip duranyny görüp, Toty hem olaryň ýanyna geldi.

— Tanyşdyňyzmy onsoň? — diýip, ol Hasara tarap ýylgyryp baş atdy.

— Biz öňden tanyş? — diýip, Hasar Totyny biraz geňirgendirdi.

— Ümmüldeşdiňiz özüň-ä — diýende, onuň gözleri begençli hem bilesigelijilikli balkyldady. Toty gyzyklanyp, olaryň nirede öň tanşyp ýörendiklerini soramaly ýaly hem

bolsa, soramady, gürrüňi özüni gyzyklandyrýan tarapa öwürdi. Giýewsidir gyzynyň indi, hä diýmän ýerlere, uzak wagtlyk tejribe okuwyna ugradyljakdyklaryny, özüniňem olary öz ýanyna — Krasnowodskä çagyryanlygyny, bu ýerde bolsalar, gyzydyr giýewisiniň gözünüň alnynda bolup, özüne-de biraz gyzly-giýewli, has-da agtyk söýmegiň ýakymly boljagyny, soňundan olaryň şu ýerde işe hem galmaklaryny isleýänini aýdyp, bu barada gyzydyr giýewsi bilen häzir öz aralarynda belli bir derejede düşünişmezligiň barlygyny ýatlady. Olar praktikadan gürrüň bolanda: «Häzir-ä iberilen ýere gitmeli bolar, belki, Aşgabadyň medeni ojaklarynyň birinde goýarlar!» diýip, belli gep aýtmadylar. Toty şeýle bolsa, öýüniň gowulyga öwrüljegine ynanýardy. Şeýle bolmagyny-da diýseň isleýärdi.

Agtyjygynyň her gün bir oýun çykaryp, özüni begendirmegini, tukat gijelerine dagy hasam tukat bolýan öýüni onuň bazara öwürmegini isleýärdi.

Aýallar hemişe durmuşy öz isleýşleri ýaly gurnamagy gowy görýärler. Olar, esasanam, öz bähbitlerini gowy bilýärler, başga hili ýagdaýlar bilen ylalaşsalar-da göwünli-göwünsiz ylalaşýarlar.

Toty hem şol günden bäri giýewsidir gyzynyň bu gepini göwnüne jaý edip bilmän, içini gepledip gezyýärdi. Şonuň üçinem Hasardyr giýewisiniň içgin gürründeşligi onuň ýene-de bir gezek meselä gaýdyp gelmegine sebäp boldy. Täze gudalara: «Şeýdäýsek nähili bolar?» diýip, aýtsam, olar-a: «Siz giýewiňiziň adyna üns berdiňizmi, onuň ady Töre, biziň töwereklerimizde bu at maşgalanyň dördünji ogluna dakylýan atdyr. Geregiňiz şol dördün biri bolsa, alyp git, nirede gezse, sag gezsinsinler, käte agtyjygymyzy görkezmäge gelip dursalar bolýar!» diýişdiler diýip, hoş bolup, şol barmana-da gudalaryny-da ýatlady.

Elbetde, bu ýekeliň ejirini çekýän adamyň aýdaýjak gepleridi. Giýew ýigitdenem beter, muňa Hasar gowy düşünýärdi.

Gürrüňçiligiň toparlara bölünmegini miskelle gojanyň halamanlygy belli boldy, ol bir zat diýmekçi bolýanyňy mälim edip, töweregine eserdeň gözläp gepledi.

— Hany ýoldaşlar, öňde-de biriniň: «Geliň, dostlar, malgoşdy edip, kolhoz bolalyň!» diýşi ýaly bizem täzedden saçak başyna geçip, agzybirlik edeliň, sowaşmalyň, gyzymyzyň etjek hödür-kereminiň bu entek başy! — diýip, ýene-de göwnühoşluk bilen töweregini stol başyna çagyrdy. — Guý, azeri gardaş! — diýip, soňam ol stol başyna geçip, öz öňündäki bulguryny, oňa tarap höwesli uzatdy.

Adamsynyň ýene içmäge döwtalapdygyny gören Totynyň ejesi: «Azrak iç, saňa ýaranog-a köp alsaň!» diýip, alada bilen, adamsynyň alkymyndan alarly göründi.

Emma biraz başy sāmān, keýpi göterilen goja keýwanysynyň gepine gulak gabardyp, ony alga alybam durmady.

Ol göçgünini kemmān, aýalyňa baş atyp, gepine henek gatyp, gürlledi:

— Ýürege degiberse, sen häzir nämäniň gaýgysyny edýāň, birtopar ökde lukman ýanyňda barkan?

Aýala bir adamsynyň, bir Hasardyr Gasan Alyýewiçiň ýüzüne gözläp, dymaýmakdan başga alaç galmady.

— Şeýle dālmi näme? — diýip, goja soňra Hasardyr Gasan Alyýewiçiň, ýaňyrak aşhana geçen gyzy Totynyň hem yzyndan seredip gürlledi. Hasardyr Gasan Alyýeweçe goja köpmanyly ýylgyrjaklaşyp, «hä!» beräýmekden başga alaç galmady.

Nobatdaky bada göterilensoň, goja gürlleşmekçidigini mälim edip, Hasara tarap egildi:

— Seniň, bally, başyňa köp söwdalar düşenligine-de seretmezden, öz şäherimize dolanyp gelmegiň gowy zat, ähli ýagdaýlar assa-ýuwaş, öz-özünden, kada-karar-da tapyp-da barýandyr görseň! — Ikinjidenem, diýip, goja biraz sözüne dyngy berip, Hasaryň öz sözüne imrinýānini görüp, ýene-de gürrüňi öňki hörpünde janköýerlik bilen dowam etdirdi. — Bally, seniňem biz ýaly onda-da goňşuçylykda daça obajygynda

ýaşayanyň beter gowy. Gyssanan wagtymyz: «Ha, bally, ýetiş» diýäýer ýaly — goja gürrüňine oýnam gatýanyny mälim edip, bu sözleri diýende, sähelçe ýylgyrybam goýberdi.

Aşhana tarapdan buglanan palawyň ýakymly ysy gelýardi hem mahal-mahal Totynyň ýas-ýaňyja bäbejigini gujagyna alyp, aşhana geçen gyzy bilen edýän özara gysgajyk hümrüdisi eşidilýardi. Belki, ol gyzyna amat tapyp, bir zatlar garbanmagy maslahat berýändir, belki-de, gyzynyň kükregine ýaplap, başyny söýgi bilen sypalap emdirip, oturan oguljygyna:

— Emmäni emesiň geldimi seň, balam? — diýip, iş arasynda söýünç bilen lak atýandyr?

Ol ýerde näme gep-gürrüň bolýan-da bolsa, içerde oturanlara ol şeýle ýa-da muňa meňzeş bir mylakatlar bolýan ýaly bolup duýulýardy.

Goja bolsa indi: «Seniň maşinist kakaňa men belet, şol parawozy bilen ýakalaşyp ötdi bende» diýip, indi onuň kakasy baradaky gürrüňlere berlip otyrды. Kakasy hakda gapdaldan ony tanaýan adamyň ýatlamasyny eşitmek Hasar üçin ýakymly bolşy ýaly hem oňa öz begenjine begenişjek, gynanjyna gynanjak ýene bir, ozal bilmeýän janköýeriň barlygyny bilmegem onda diýseň ýakymly duýgular döretди.

Hasar goja bilen bir şäheriň adamsy bolsa-da, ony gowy tanamaýardy. Toýda-ýasda, belki, duşulan-da bolmagy mümkin. Kakasyndan, ýeneden ol barada gürrüň arasynda bir söz, ýarym söz eşidäýen bolmagy-da mümkin, ýöne gönüden-göni özüň dahylly bolmadyk, tötänleýin gürrüňler hemişe ýatda galyp barýarmy, eýsem?

Muňa seretmezden, goja şäherde tanalýan adamdy, dync alşa çykamazýndan öň-ä deň-duşlaryň, bile işleşen adamlaryň ýeterlik bolan wagty ony tanaýanlar häzirkiden hasam köpди.

Goja ýurda janköýer bolşy ýaly, ol Türkmenistanyň zähmet üstünlüklerine guwanmany: «Men kiçi adam, ýokarda sesim eşidilmez!» diýip, endişe edip durman, şäheriň, iliniň bähbidi üçin, ýokary derejeli ýolbaşçylar bilenem adyl dawa salyp, ilini

arkasyny alyp bilýän, gerek bolanda dogry durup gidişip bilýän özdiýenli gojady. Şonuň üçin bolsa gerek, oňa islän döwründe partorglukdan ýokary wezipe berilmändi. Ýöne, hemişe onuň bilen islän ýolbaşçylar çäkten çykyp, gaty gidibermäge, halamasa onuň özüne garşy çykmakdan çekinmejekliginden çekinişip, şol bar ýerinde gep-sözlerini örän ölçäp-çenäp geplemäge çalşardylar. Has-da mundan otuz baş-kyrk ýyl ozal sowet döwründe balyk ministrligi bilen bolan waka gojany bu öwrede tutanýerli, özdiýenli, gaýduwsyz adam hökmünde tanadypdy.

Haçanda Moskwanyň ministrlikleri tebigaty goramak bahanasy bilen, Hazaryň türkmen kenarlarynda külke balyklardan başga ähli balygy tutmaga ýörite gadaganlyk girizende, respublikada balyk hojalyklary doly tozupdy. Muňa seretmezden, Bakuda, Astrahanda, Dagystanda deňiz balyklaryny tutmak köpelmese, azalmandy.

Tebigatyň ýazan Hazar atly saçagyna türkmen el uzadanda bolsa, hökmürowanlyk bilen, on dokuzynjy asyryň başlarynda deňze eýemsirenip, «Mellekçä ýer berseň, ýer eýesini ýerden çykar» edip, ugran syýasat türkmeniň eline kakypdy.

Rus baýarlarynyň öz hem-de beýleki özlerini gönendirip, para-peşgeş beren daşary ýurt täjirleriniň arkasyny alyp, türkmenlere gezek gelende balyk tutmagy gadagan edenligi baradaky maglumatlar taryhda öňem ýeke-iki dälidi. Türkmeniň başyna wagtal-wagtal, diýdimzor goňşular tarapyndan öňem şeýdilip zorluk salnyp alynýardy.

Bu gezek şeýle gadaganlyk girizilende, oňa başyny etegine salyp, il arkasyny çalyň, ýazmaly ýerlere hat ataryp, närazylyk bildiren ilki şu goja bolupdy. Şonda ol: «Näme üçin başga ýerler deňizden islän möçberinde, islän balygyny tutup ýörkän, olar tutanda deňiz ekologiýasyna hiç hili agram düşmän, türkmenleriň ujypsyzja tutup alýan balygy üçin ekologiýa bozulýamyş, oňa agram düşýärmiş? Beýle ekologiýa janköýer bolýan bolsaňyz, beýlekilere-de Türkmenistana girizişiňiz ýaly, giriziň gadaganlygyňyzy, ýogsam-da bolsa, bize-de öz ýerimizde balyk tutmaga ygtyýar beriň! Ekologiýa beýle janköýer bolýan

bolsaňyz, bir mysal — Wolganyň arassalygyna serediň, oňa siziň ýüzlerçe zawod-fabrikleriňiz, awy-zäherlerini eňterip, guýup ýatyr. Bu zatlaryň şeýledigini Astrahandan Kazana gämili gidenimde, öz gözlerim bilen gördüm!» diýip, adalatyň saklanmagyna, halkyň adyndan ministrliklere hat ýazyp, talap bildirýärdi.

Goja hatlarynda köp halatda soňuny saýman, özi barada: «Beýik Watançylyk urşunyň weterany» diýip, siziň ýurduňyzy, biz soňra halkymyzy şeýdip kemsitdirmek üçin, jandan geçip gorapmydyk?» diýen äheňde ýazýardy. Halk üçin ýaman atly bolmakdan çekinmeýärdi.

Gojanyň bu hatlary barada şonda köpler bilmese-de, bilmezdem welin, ýöne bir gezek oblast derejesinde geçýän partiýa işgärleriniň Krasnowodskide bolan ýygnaгыnda obkomyň ýaňyrak goýlan başlygy Dmitrin gojany tanamazdan — şäherde Moskwa ters dawa tutup, Kremlin ähli tarapyny ölçäp-döküp, ýurt bähbitli çykaran kararyna garşy bolýan arzaçylar bar!» diýip, soňam «Öz meseläni ýerinde çöz!» diýlen belgili Moskwanyň yzyna iberen gojanyň bu hatyny zalda oturanlara görkezip, nägile bolup, ony ýazan adamy gazap astyna alypdy.

Şonda uly zawodyň abraýly partiýa toparynyň ýolbaşçysy hökmünde goja hem ol ýygnağa gatnaşýardy. Täze gelen obkom başlygy bu zatlardan entek habarsyzdy. Özüne Moskwadan ugradylan haty heniz töweregi bilen öwrenmäge ýetişmändi. Galyberse-de, ol ýazanyň özüne ynanylan oblastda ýaşayanyny bilse-de, onuň uly zawodyň partiýa guramasyna ýolbaşçylyk edýäninden habarsyzdy.

Şeýdibem, onuň ýatan itin guýrugyny basanlygy belli bolupdy. Goja-da şol uly ýygnağda, öz kärhanalarynyň kommunistleriň adyndan çykyş etmelileriň biridi. Nobaty yetende, ýygnağy alyp baryjy oňa-da söz berdi.

Ol öz çykyşynda Nebiti gaýtadan işleýän zawodyň işde gazanýan üstünlikleri, bu üstünliklerde zawod kommunistleriniň mynasybetli işleri barada aýdansaň, mümberde elindäki ýazyp

gelen ýazgylý hatyny epläp, jübüsine salarly bolup durşuna, ol ýerden düşüp gidibermäge howlukmandy. Soňam duran ýerinden öwrülip, obkomyň başlygy Dmitrini nazar astyna alyp, oňa ýüzlenipdi:

— Ýoldaş sekretar obkom! Siziň ýaňky ýatlan hatyňyzy ýazan mendirin. Yzynda işleýän ýerim ýok bolsa-da, adym, familiýam, öý belgilerim telefonyma çenli anyk bardyr. Arzaçam bolsam, goluny gizläp ýazýanlardan däldirin. Özüm-de bolsa partiýa biletini hem men öz döwrümiň ähli mertebeli ogullaryň alşy ýaly, ony söweş meýdanýnda alan türkmen gerçegidirin men. Aýdyň maňa, hatyň haýsy ýerinde ýalan gürrüň ýa maglumat bar bolsa, gowsy okaň ony, goý, ilem diňläp, pikirini aýtsyn!

Zal bu pursatda, täze gelen obkomyň sekretarynyň ýagdaýdan nähili baş alyp çykjagy barada, bilesigeliji pikirleri başdan geçirip dymdy.

Köpçüligiň soragyna düşen Dmitrin özüniň tejribesizligendenmi ýa öz ýanyndan özüni hemişe adalatyň tarapyňy çalyan adam hökmünde görkezjek boldumy nämemi zalyň o ýerinden bu ýerindenem gorka eşidilen «Goý, okasyn!» diýen sözleri halk islegi hökmünde kabul etdi-de, ol haty mümberden okamaga goja geçirdi. Goja munuň ýaly ýerde geplemäge ökdedi. Ol haty labyzly, düşnükli edip okady, oturanlara öz aladasyny edýän adamyň barlygyny duýmak ýakymly boldy. Köpler el çarpyşyp, özleriniňem bu meselede, goja bilen pikirdeşdiklerini mälim edenlerini hem duýman galypdylar.

Garaşylmadyk bu makullama ýygnaýy alyp baryjy mümberde biraz aljyraňňylygy döredipdi. «Iliň güýji — siliň güýji» diýleni duýlupdy. Bir adamyň talaby köpüň talabyna öwrülip, ýolbaşçylary eýmendiripdi. Moskwanyň garşysynda pylan ýerde bolan ýygnaýda «Halk köpçüligi arka durupdyr» diýilse, kim onsoň bulary wezipelerde goýar? Halk bilen işleşip bilmedik hökmünde, Moskwanyň özi bularyň gümini çeker. Öňem onuň-munuň üsti, dürli ýollar bilen gazanan begligini kimiň bir hatyň hötdesinden gelip bilmän, gidiresi geler!

Ýygnagy bu ýagdaýdan Aşgabatdan Merkezi Komitetiň wekili bolup gelen, mümberde Dmitriniň gapdalynda, zaly gözastyndan seresaplyk bilen synlap oturan, köpden bäri il içinde syýasat ýöredip ýören tejribeli wekil alyp çykyppy. Ol özüne söz alan mahaly ilki hemmeleriniň makullmagyny gazanan hat barada geplärli görünse-de, ýöne ondan söz açmaga howlukmandy. Oturanlaryň ünsüni dolap, ilki ýene-de ýygnagyň öňde goýan meselelerine çekdi, oblastda alnyp barylýan üstünlikli ýerine ýetirilen işleriň az dældigini, bu işleri ýerine ýetirmekde şu zalda oturanlaryňam tagalla-hyzmatynyň az dældigini belläp, dabaraly gürläp, mähelläniň pikir-oý tanapyny ýagşy öz eline çolap alypdy.

Hat meselesinde hem garaşylyşy ýaly, gojanyň üstüne eňterilip durman, oňa ýygnak mahaly orta çykan bir haýyş hökmünde seredip, häzir bu mesele bilen hökümetde ýurt ýolbaşçylarynyň derejesinde gepleşikler geçirilýänligini aýdyp, ähli gep-gürrüni sypaýyçylyk bilen ýerli-ýerinde goýupdy.

Emma wekil deňizýaka adamlaryny öz hoş habary bilen şonda tamşandyran hem bolsa, deňze türkmenler üçin girizilen Moskwanyň gadaganlygy on ýyldanam, ýigrimi ýyldanam, tä Türkmenistan Garaşsyz döwlet bolýança, aradan aýrylmandy. Ol alnyp barylýan gepleşikleriniň halka nepi degmese-de, Dmitriniň Krasnowodskäsoňrabiregne 30 ýyla golaý ýolbaşçysy bolmagyna, deňiz balygynyň, işbil- guşunyň üsti bilen, Moskwanyň belli-belli çinowniklerini gähnedip, wezipesini berkitmegine-hä nepi diýseň uly bolupdy...

* * *

Stoluň üstündäki iýlip-içilen zatlaryň yzyny biraz ýygnap, soňky getirjek tagamlaryna ýer-nobat arap ýören Toty kakasynyň öz ýatlama gürrüňlerine höwes bilen berlenini görüp, onuň endigine görä, myhmanlary, gepe gerňäp, bizar etmeginiň önüni almak üçin, Hasardyr Gasan Alyýewiçiň ýüzüne ýylgyryp, ötünçli seredip, olaryň ýanyna geldi.

Arkadan eglip, kakasynyň oturan oturgyjynyň iki ýan gyrasyndan tutup durşuna:

— Meniň dädemde gürrüň kändir görseňiz?! — diýip, gepine buýsanç äheňini berip gepledi.

Gyzy gelip, gürrüňi böltän wagty goja biraz gürrüňine dyngy berdi, öňündäki çüýşeden stakanyna «Boržomi» suwundan guýundy we ondan owurtlap, gyzynyň gepiniň haýsy ýerden baryp çykjagyna garaşyp, haýaljakdan içdi. Ol häzir şeýlebir suw isläp baranokdy, ýöne gepiň çemini almak gerekdi.

Goja şol barmana-da gyzynyňam bir pursadam bolsa, hyzmat arasynda özüni diňlärmendigine göz ýetirdi. Dogrusy, öz gürrüňiniň üns çekmegini duýmagy onuň soňky gürrüňiniň dowamyna hem, birhili, bat beribem goýberen ýaly boldy.

— Nemesiň bolsa, öz garadan gaýtmazlygy bilen şol sürüp gelişidi! — diýip, goja ýene öňki hörpünde gürrüňini dowam etdirdi. Adamlar öý-öwzarlaryndan bizar bolup, Kawkaz, Orta Aziýa — diýişip, bala-çagalary bilen yzanda-çuwan bolşup gaçýardylar. Zawod-fabrikler gaçyrylyp, onuň el ýeterinden uzaklara göçürilýärdi. Biziň-de Nebiti gaýtadan işleýän zawodumyz şonda, Tuapse şäherinden göçürilip getirilendir. Kreml bize dagy gyssady düşüp, ökjesine basdyrman haladynda munuň ýaly zawody rowa görermidi? Ine, şeýdibem bizem zawodly bolduk. Zawod hut öz ornuna getirilenine seretmezden, soňam ol bizden başga bir ýere geçirilip goýberilmekçi bolnupdyr. Emma şol wagtky Türkmenistanyň Ministrler Sowetiniň başlygy Hudaýbergenowyň, onuň Krasnowodskä türkmen hökümeti tarapyndan bu ýere gelen göçe ýolbaşçylyk etmek üçin aýratyn jogapkär edip ýollan wekili, Ministrler Sowetiniň iş dolandyryjysy Töre Rahmanowyň aýgytly hereketlerinden soň, wagonlara ýüklenilip, ýeneki bir ýerlere ugradylarly bolsa-da, gämiden düşürilýän zawod ol hut şu ýerde alnyp galynypdyr. Biz muny soň-soňlar eşitdik. Ýogsam, bu zawodam, öňki Daşkent, Duşenbe... ýeneki diýip geçip duran zawodlar ýaly, tas biziň üstümüzden ätlän eken.

...Zawod nemeslerden gaçyrylyp getirilen wagty men Krasnowodskide FZO-da okap ýördüm. Bizem gele-gelmäne şol zawod bilen bagladylar. Ilki gelyän ýükleri düşürmäge, soňra eli lineýkaly, agzy çilimli, gulagyna galam gysdyrylygy ölçäp-çenäp, biçip ýören, işine juda türgen adamlaryň ýolbaşçylygynda onuň täzeden gurnalmagyna gatnaşdyk. Şol barmana-da gojanyň has ýakymly bir pursady ýatlanlygy belli bolup, ýüzünde duýlarduýulmaz gönençli ýylgyrma alamaty peýda boldy. Bu onuň Dora atly gelin barada töweregine gürrüň bermek höwesini eken. Onuň öňem seýregem bolsa, ony gaty keýpi tutanda, diňleýjisini duşuryp bilende taba salyp, ömrüniň gowy pursatlary hökmünde ýatlaýmasy bardy.

Zawod bilen onuň işgärlerinem maşgalalary bilen bile getiripdiler, olaryň köpüsem garry-gurtulardyr aýal-gyzlardylar. Şolaryň biri-de Dorady. Ol bir bakyşda Kawkaz aýallaryna, ýene bir-de ýomut gelinlerine-de biraz çalyň berýän garagözelek, gara saçly bir syratly maşgalady...

Olar gele-gelmäne howul-hara gurlan zawod guruljak ýeriň golaýyndaky wagtlaýyn barak jaýlarda ýerleşdirilipdiler. Şonda-da köplere ýer ýetmändi, şeýle jaýlar ýene gurulmalydy. Zawodyň direktory şonda şeýle köp adamlyk uly hanwar jaýlaryň gurulmagyna garşy çykyppy.

— Adamlar agyr zähmetden soň, bir salym-da bolsa, dynç almaly, köpçülikde dynç alyp bolýarmy, indiki baraklary belli bir derejede, ýaşaýyş şertleri bolar ýaly ediň — diýip, baraklaryň üç bir, iki bir, bir maşgala ýaşar ýaly aýry-aýrylykda gurulmagyny talap edipdi. Dogumly hem adamlaryň gadyryny bilýän ýolbaşçydy. Nebit işlemegiň bähbidini araýşy ýaly, ol işgärlerinem hal-ýagdaýyny gözden salmazdy.

Aýlanyp, zawodyň işlerine bat berip ýörşüne, mahal-mahal adamlara: — Gaýrat ediň, ýoldaşlar, urşa ýag gerek, ýag, ana, onsoň görersiňiz, biziň ýagymyzdan gähňän tanklaryň söweş meýdanynda nähili tomaşa görkezişini, Manşteýiniň tanklary, onsoň, biziň bürgütlerden gaçyp sypsalar kaýyl bolarlar.

Görersiňiz, nemes biziň üstümize çozanyňa ökünip, aňyrsyna çykyp bilmez. Ol häzir Kaspiň nebitine ýetmäge dyrjaşýar, dyrjaşa dyrjaşybersin, barybir, tiz seňrigine kakylar... — diýip, tamaly gürleýärdi.

Onuň seýregrägem bolsa, şeýle sözleri soňra işçileri gop berlen ýaly edip, olaryň özlerini öňkülerdenem has merdemsí, has tutanýerli duýmaklaryna sebäp bolýardy.

El güýji ýetmän, şonda FZO-çylardan-da birnäçesini zawoda işe aldylar. Çagylyly Pirjan diýen-de biri bardy, ol ikimizem kömekçilige işe alansoňlar, ana, onsoň bize şol baraklykdan, iki krowat sygar ýaly, ýaşamaga bir darajyk jaýjagaz berdiler. Goňşularymyzam görsek, Nýura hem Dora diýen aýallar bolup çykdy. Goňşy bolansoň, häli-şindi duşulyp dur, goňşularça mähirli salamlaşýarys. Ikisi-de şeýtanlaryň syratly, görmegeý, birhili, göwnümüz-de gitmän duranok. Bir gezek Dora maňa: «Ýigit, sen bir ýerli adam, gapdalymyzda köl ýaýkanyp ýatyr, belki, balyk tutulýandyr, bu öwrede bir köw-söw et, belki, bir zat tapyp bolar... Men şeýle bir balyk bişireýin, iýeňde şapbyldap, barmagyňy ýalabirsiň! — diýdi. Dogrusy, zawod ol mahal işgärlerine her gün ýarym kilodan gowrak çörek paýyny berýän-de bolsa, onuň seýrek berýän, un, sabyn, asla iýmit ugry çöldi.

Men iki-üç günden bir gezek iş nobatymy işläp gelip, Doranyň sargydyňyň ugruna çykdy. Gyýanly töweregindäki balyk tutýan obalarynyň birine bardym. Baran ýerim, soraşyp-ideşip, otursak, bize daşkyrak daýy-ýegen-de bolup çykdyk. Türkmeniň, nä, yz çalyň, ideşip, soraşyberseň, bir ýerde bolmasa, ýeneki bir ýerde bir-biri bilen galtaşmaýany barmy?

Obada çörek teň eken. Wah, şol döwür, ol nirede boldy?!

Ol maşgalanyň çörek görmedigine iki-üç aý bolupdyr. Zawodda bu mesele ýurda juda nebitiň gerekligindenmi-nämemi, ýagdaý oňuşmazça dälidi. Işde her gün günortan işgärlere bir okara gyzgyn nahar-da berilýändir, ýedi-sekiz ýüz gram nanyňam nagtdyr. Ýanyna ýanara huruşlyk balyk-salyk tapsaň-a bar, onsoň, nanyň hasam artan ýaly duýulýandyr.

Men bir buhanka çörek berip, olardan iki-üç gezek bişirip iýer ýaly balyk alyp gaýtdym. Ol bende: «Çörek soramasaň bor, daýy, balyk bereli» diýdi.

Dora, dogrudanam, balygy süýji bişirýän eken. Şondan soň Dora haçan «Balyk bişiräýsedim!» diýen wagty men artdyranja çöregimi alyp, ol oba darap gaýdardym.

...Aslynda munuň bary-da şol köýnekli wakadan başlandy. Irden işden gelsem, meniň düýnki işe gitmezden öň krowatyň aýagyna atan köýnegim ýok. Soraýyn diýsem, ýoldaşym-da zawodda iş nobatynda.

Ogurlyk juda bir bolup ýörmeýän-de bolsa, ajarlyja geýimimi biri çiläýendir öýtdüm. Içerde ýoldaşymyňam köýnegi bardy, ýöne ol meniň köýnegimi heýwere gowy gören bolmaly.

Gürrüni şu ýere ýeten wagty goja: «Ol döwür çalşyrgyçlyk bolup, onam ýitirmegiň nämeligini siz bilmersiňiz» diýip, nazaryny töweregine aýlap, ýakymly ýognas sesi bilen gürrüni ýene dowam etdirdi.

Gojanyň gürrünine berlişip oturan Hasardyr Gasan Alyýewiç hem şonda gürrüniň yzyny eşitmek isleşiپ, düşünişme bilen ony makullaşyp, baş atyşdylar.

— Ony ýassygymyň astyna dagy bir görünmez ýaly ýere atmanlygyma gynandym. İşden ýadap gelen-de bolsam, şol gün köýnegiň pikiri bilen esli wagtlaп gözüme uky gelmedi.

Bir görsem gapy шыkyrдаýар, ony kimdir biriniň açary bilen açýandygy belli boldy. «Bu kimkän, ýoldaşym dagy bir zadyny unudyp, yzyndan geldimikän?» diýip oýlanýan. Ine, görsem eli köýnekli Dora gapydan girip gelýär. Ol meni heniz işde bolmalydyr öýden eken, ýatanymy görüp geň galdy.

— Sen, asyl, öýdemisiň?

— Ýaňyrak geldim!

— Ýaňy bir ýere барýанам ýalydyň-la?

— Köýnegimi ýitirip, uly gapyda durýan gözegçiden: «Del adam giren-ä, däldir-dä?» diýip барyp sorap gaýtdym.

— Ine, seniň köýnegiň mende.

Dora ony maňa duýdurman ýuwmagy niýet edenligini ýatlap, uýatly ýylgyrdy.

— Azar edinmeli däl ekeniň-dä, goňşy!

Men bu sözi ýuwlup-ütüklenensoň, täze ýaly bolup görünýän köýnegime buýsanyp aýdýan. Ol bolsa, bir zady ýadyna düşürýän ýaly bolup: «Heleý derdim gozgaýdy-da» diýip, zordanrak köpmanyly ýylgyryp jogap berýär. Men ýene gyzyklanýaryn:

— Ol nähilidir zenan keseli — diýip soraýaryn, içimden bolsa sabysyzlyk edenim üçin özüme igenýän. Sähel sözünü bölmän sabyr saklanlygymda gepini onuň özi-de terkrarlajagam eken.

— Tebigat erkeklere berşi ýaly, aýallara-da borç-wezipe beripdir. Olaram wagtal-wagtal erkek geýimini çyrypyp, arlyk-kirlik ýuwmagy — öz heleýligini etmegi küýseýär...

Ol şundan soň meniň ýatan düşegimiň çetinde oturdy-da, üstüme egildi. Göwni bar eken-dä bendäniň. Bir gujak gül üstüme getirilip atylan ýaly boldy, zenan müşgüniň şeýle jadyly, şeýle ýakymly bolýandygyny, on ýedi ýaşymyň içinde men ilkinji gezek duýdum...

Goja aýalynyň bäbekli öýden çykyp, oýmuldap gelýänini gören wagty, «Hany, şu bir sowulsyn» diýýän äheňde, murtuny sypalap, aýalyňa gözastyndan ýesersi seredip, biraz sözüne dyngy berdi. Adamsynyň özüne ýesersi seredýänindenmi ýa-da çowlugynyň yrgynyny çekip, sallançagyň gapdalynda otyrka, bu ýerde edilýän gürrüniň bir böleginiň gulagyna degenindenmi-nämemi, ol gojany nazarlap, ýaňsyly seretdi:

— Ýene-de Dorany, şol ýewreý tulany ýatlaýaňmy?

— Eýsem näme, şunuň ýaly diňleýjim bar ýerinde, men ony ýatlaman bilýänmi?

Şu gürründen soň onuň aýalyndan hiç hili gizlin gepiniň ýoklugy belli boldy.

Aýaly gapdalyndan aşhana tarap geçip gideninden köp wagt geçmänkä, ýene yzyna dolanyp gelip, adamsyna ýüzlendi:

— Hany onda jöhidiň bilen näme edýän bolsaň bellisini et-de, myhmanlary saçak başynda jemle. Häzir täze tagam alyp berjekler! — diýip, oňa ýüzlendi. Şundan soň, goja hem üçürdikläbräk gürläp, öz gürrüni jempläremek bilen boldy.

Dora 1944-nji ýylyň başynda gojany gämi paroma ataryp, urşa ugradypdy. Gidensoň oňa birnäçe hatlar-da ýazypdy. Goja 1945-nji ýylda golaýyna düşen snarýaddan ýaralanyp, beýni sarsgyny biraz kemelýänçä, gospitaldan rugsat berlip gelende hem ilki Dora bilen duşmak höwesindedi.

Şonda oňa işdeş ýoldaşlary Doranyň bir ýyla golaý mundan oň durmuşa çykyp, adamsy bilen Başgyrtnebitemi, Tatnebitemi ýakynda işe geçirilip, göçüp gidendiklerini aýdypdylar...

Totynyň gyzy, şol barmana eli üsti bugaryp duran palawly tabagy saçagyň ortasyndaky ýörite taýýarlanan ýerde goýýar. Oturanlar, hamala, köpden bäre şu nahara garaşyana ýaly, gozgalaň tapyşyp, ony joşgun bilen garşylaýarlar. Bu süzme balykly palawy özi bişirip, makullama tapmagy ýaş gelni begendirýär, ol häzir gaýyn öýünde biraz uýalybrak oturan adamsyna tarap, zenanlarça buýsanç, mähribanlyk bilen «Meniň bişiren palawym saňa-da ýarar, bagtym!» diýen manyda hoş bolup, tamaly seredibem goýberýär.

Içerini palaw bilen gelen ýakymly ys tutýar. Palawy höwes bilen aldylar. Goja howlukman palaw iýip, kümşüldäp oturyşyna: «Eliň süýji eken, gyzym, munuň ýaly palawy seniň ýaly bişirýän bu jelagaýda ýokdur, baram bolsa iki-ýekedir» diýýär. Ol bu gepi aýalydyr gyzyna degip gürläýär, olaram goja belet bolansoňlar, düşünişip, ýylgyryşyp otyrlar. Totynyň ejesiniň bir öwrümde adamsyna: «Oňa bu tagamy bişirmäni öwreden kim?» diýesi gelýär, ýöne ol bu degişmeli sözden her kimiň öz gereginini alyp, beýtmegiň agtyk bilen bäsleşen ýaly boljagyna düşünýär. Goja şol bir äheňinde agtygynyň tarypyny dowam etdirip, sözünüň üstüni ýetirýär.

— Senem ol ýolötenli ýigit elimizden kakyp alyp gitdi, indi men Aşgabatdan frontdaş dostum gelende, beýle palawy kime bişirderkäm? — diýip, öz sözüne has-da şüweleň berýär.

Babasyndan taryp sözlerini eşiden gelin bolsa uýatly ýygyrjaklap, bir ejesiniň, bir adamsynyň, bir babasynyň ýüzüne gözläp, hyzmatda bolup ýörşüne dylm-dylm edýärdi. Babasy frontçy dostuny ýatlanda, ahyr o-da durup bilmän gepe goşuldy:

— Baba, dostuň gelse, sen ony bize — göni ýolötene al-da baray, ol ýeriň-de lakga balygy bar welin, beter süýji eken — diýip, gelşikli ak dişlerini görkezip, bagtyýar ýylgyrýar. «Şeýle dälmi näme» diýýän bir terzde, adamsyny şaýat tutunyp ýylgyrýar.

Gürrüni boldum edermen bolsa-da, gojanyň agtygynyň bu höwes bildirip, halys ýürekden aýdan çakylygyny jogapsyz goýasy gelmedi.

— Nesip bolsa, size-de bararys, gyzym! Men henize çenli Marydan aňry geçip göremok. Marydaky agtyk-çowluklarymy, ýolötenli gudalarymy görmek bir arzuwym-a bar meniň! — diýip, agtygynyň çakylygyndan minnetdar boldy.

Hasar şeýle myhmançylyklarda bolanda, hemişe palaw orta gelende, adamlar, hamala, söýgüli artisti sahna çykandaky ýaly bir joşgunly duýgyny başdan geçirýändiklerini görýärdi. Şu palawly pikirini yzysüre-de onuň oý-küýüniň öz durmuşyna sapyp gidiberenligi belli boldy. Ol Dünýäniň gaýyn öýlerine gelende, öz ejesinden süzme palaw bişirmäni öwrenip, soňra Aşgabatda-da onuň şeýle palaw bişirişini ýatlady.

Yogsam, o-da tüwini gaýynenesiniň öwredişi ýaly, ilki suwa gaýnadyp süzüp alypdy, balygy aýratyn bir gapda goşmaly goşundylaryny goşup daglap, soňundanam öz buguna basyryp, biraz saklapdy, ýöne, barybir, onuň palawy ejesi bişirendäki ýaly, juda tagamly bolmandy. Ýöne ony iýende göwni üçin «Sen süzme palaw bişirmänem kenarýaka heleýleriň ellerinden aljak!» diýip, ony taryplapdy. Dünýä şonda: «Menem, nä, indi, seniň

keýwanyň bolanym üçin, kenar ýakasynyň zenany-da!» diýip, onuň öwgüsine monça bolupdy.

Hasar Dünýäniň bişiren palawyny şonda öwsedäm-ä öwüpdem welin, ýöne soňundan, sepini bildirmejek bolup, juda bir iýesi gelmese-de, onuň ýylatmasyny hem iýmeli bolanlygy-da ýadyndady...

Hasaryň nämedir bir zadyň oýunda bolup otyrka, wagtal-wagtal Totynyň özüne göz astyndan hyrydar nazar bilen seredip goýberýänini görýärdi. Bir gezek nazarlary kaklyşanda, Toty ondan:

— Ýoldaş mugallym, siz, näme, palaw iýmäňizi gowşadaýdyňyz? — diýip, sypaýyçylyk bildirdi.

— Göwnüňedir, ýoldaş talyp! — diýip, Hasar hem oňa öz hörpünde jogap gaýtardy.

Hasar pikirinde Totynyň ygtyýar öý eýesi aýaldygyny, çagalaryny eý görýän mähriban enedigini hyrydarlyk bilen oýlandy. Şonda, ol bu zenan dünýäsine birhili-birhili bolup özi-de imrinip barýan ýaly duýgyny başdan geçirdi. Bu barada pikir etdigiçe özüniň zenan dünýäsi baradaky pikir-duýgularynyň öz-özünden joşgun alyp barýanyny duýdy. Haçan-da ol bu ýagdaýyň başga bir zat bilen däl-de, ilkinji nobatda, öz ýalňyzlygy bilen baglap pikir ýöredip ugransoň, ol aşyrym atyp möwjäp barýan arzuw-höwesiniň bäri-bärde durmajagyna aň edensoň, ony dolap yzyna alarly göründi.

Toty ortadaky palawly tabakdan töwerek-daşyna, palaw salyp berip oturyşyna, öz hyzmatyndan minnetdarlyk tapan zenan ýaly ýakymly, gönençli duýgulary başdan geçirýärdi.

Totynyň owadan ala gözleri mähirden doludy. Ol hem häzirki wagtda nämedir örän üýtgeşik bir zada golaýlap barýan ýaly, özüne çekiji duýgyny başdan geçirýärdi.

Birsalym degşilip-gülşülip palaw iýlensoň, ýene çilimleşige çykyldy. Goja baş-on günlükde öz daça obasynda gören ýat adamlary ynjalık bermeyärdi. Kesekileriň hondan-bärsi bolup,

obany eýemsirenişip boluberişleri oňa ýaramandy. Ol şol wagt: «Bä, käbir adam baýasa, halky depgilemegi, zulum etmegi hiç zatça görjek däller-ow» diýip, olaryň özlerini alyp barmagy oňarmaýanlygyndan çen tutup oýlanypdy. Öz ýanyndan: «Haçan biziňkiler illeriň baýlary ýaly, öz zatlaryny, umumanlykda ilňki hasap edip, peýda gazanyp, ondan iline-de sürtüp, kapitalizmiň hakyky oýunçylary, onuň begligini sürüp bilýän kişiler bolup bilerlerkän?» diýip gynanypdy.

Goja garaşylmadyk myhmanlar barada eýýäm şol obada ýaşayan adamlaryň käbiri bilen gepleşipdi. Hasaryň obadaşdygyny ýatlanyl bäre bolsa, onuň bilenem bu meselede pikir alşasy gelyärdi. Ýöne şindi obada onuň bilen gabatlaşmandy.

Çilimleşik mahalynda goja Hasary alnynda görüp, bu ünjüsini ýene bir gezek ýadyna saldy.

— Hasar, inim, biler bolsaň, baş-alty günlükde biziň obanyň depesinden üç-dört sany maslykçy guş kow salyp gitdi! — diýip, ol gürrüňe başlady. Hasar goja tapmaça geplänsoň, oňa birbada düşünmedi. Muny gojanyň özüniň belli bir derejede aňanlygy belli boldy. Ol: «Belki, olaryň göterilen belentliklerinden seretseň, biziň maslyk bolup görüňän bolmagymyz-da gaty ahmaldyr-ow!» diýip, kem-kemden öz maslahatlaşmakçy bolýan gürrüňine ýakynlaşdy.

Soňam baş-alty günlükde iki-üç adamyň şäher häkimliginiň wekili bilen gelip, öz obalaryny görüp, oňa eýemsirenip gidenlerini, şäher häkiminiň öz tarhanlygyndan peýdalanyl, obany haýsydyr bir pulmesine onuň töweregi bilen hiç kimden salasyz satyp goýberenligini pikir edýänligini aýtdy. Häkiminiň wekiliniň eli kartaly olaryň ýanynda byzbydyklap ýörmegi-de şuny tassyklaýar: «Ýatanyň üstüne turan gelmesin bolup barýar» diýip, goja janygdy.

Gojanyň diýýän adamlaryny şol gün uzagrakdanam bolsa Hasaryň özem gören eken. Deňziň boýuna gelyän gytmy, Hasar olary deňiz dünýäsini synlamak höwesi bilen gelyän adamlardyr öýdipdi.

Hasar gojanyň gürrüniň hem hut şolar baradadygyna düşündi hem şol gören adamlarynyň arasynda biriniň togarlanyp ýöreýşini uzakdanam bolsa, bir tanyş adamyň bolşuna meňzedenligini ýatlady.

— Eýsem-de bolsa, sen-de mundan habarly bolmaly — diýip, goja başyny sähelçe göterip, Hasaryň ýüzüne nazaryny aýlap goýberdi. Ol öz gürrüni etjek adamsyny Hasaryň görmese-de, ol barada eşidenligini çen edýärdi.

— Biziň şäher häkimimiz öň başga biridi, ol zaluwat ýolbaşçy eken, planlaram dolardy, halk bilenem düşünişip işlärdi. Munymyzam birki ýyllykda bir ýerden-ä getirip goýdular. Bu-da açgöz bir bela eken, şäher jaýlarynam satyp ýatyr, degerli iş yerlerinem. Deňiz kenarynam, hamala, atasyndan galan miras ýaly, bahasyny ýetirse, bölüp-bölüp satyp otыр. Şäher bolsa dargap, çöküp barýar. Mekdepler, çagalar baglary, keselhanalar, jemgyýetçilik medeni ojaklar tozduryldy. Aý, garasaý, edilýän eden-etdilikleriň haýsyny aýtjak?

Goja bu mysallary öz obalarynyňam şäher häkiminiň şahsy bähbidiniň pidasy bolmagyndan wehim edip, häkim bir agyz uran bolsa, indi beze hezil bermese gerek diýen hörpde aýdýardy.

Hasar gojany diňläp oturyşyna bu mesele çynyrgasa, oňa has agyr düşjegine ynandy. Bu baradaky ymykly gürrüni ýene bir gezege goýup, oýurganyp dymdy.

Oturyşygyň soňy aýdym-saza sapdy.

...Giýew ýigidiň öz bejeren esgerleriniň biri bolup çykmagy Hasaryň bilesigelijiligini artdyrypdy. Onuň häliden bärem «bagşy diňläýsek» diýesi gelibem durdy.

— Ýoldaş esger, indi senem bize birki sany saz çalyp beräýseň?! Nesibämize, dutaryňam ýanyň bilen alyp gelipsiň, ýogsam-da bolsa... — Ol ýene-de bir zady ýadyna salyp, gepledi. — Gospitalda wagtyň, sen maňa bir ýeri gelende, halypaňa meňzäp, saz-da çalyp bermekçidiň. Çal onda, bergiňi bermeli wagtyň geldi! — diýip, gapdalynda gaýyn öýünde biraz ýygrarak oturan giýew ýigide ýüzlendi. Bu mahala çenli eýýäm iýiljek

zatlar iýlip, içiljek zatlar içilip, meýlis aýaklap barýardy. Başlar sähelçe sāmāp, göwünler göçgün tapyp, aýdym-saz diňlär höwes bolupdy.

Miskelle goja-da: «Aýdym-saz diňlenäýse-hä gaty gowy bolardy!» diýip, Hasaryň pikirini göwünjeň makullansoň, giýew ýigit gidip oguljygynyň ýatan jaýyndan dutaryny alyp geldi.

Dutaryny eline alansoň, hálki sadalaç görüňän utanjaň ýigit gollaryny çermäp, mese-mälim ekezlendi. Lummurdap saz ýaňlanyp ugrady. Hamala, baharyň gelmegi bilen köpelmegiň höwesine berlen balyjaklar suwuň ýüzünde böküşip, şapyrdaşyp oýna başlaýan ýaly duýgy döretdi. Toty-da oturan oturgyjyny göçürip, sazanda ýigide golaýrak süýşdi. Giýewisiniň beýle oýnunyň barlygyna ol öň oňly üns bermändi, häzir bolsa oňa biraz geňirgenme, biraz buýsanma bilen seretdi. Ýigit birsalym çalyp, soňra getirip, gelniň özüne uzadan polotensasy bilen derini süpürmek üçin, sazyna bir dem dyngy beren wagty, sazyň jadysyna ýaňy meýmiräp ugran miskelle goja-da haýsydyr bir aňynda galan ýatlama berlip, giýew ýigidiň sähelçe beleňini ýetirip-de goýberdi:

— Pendi adamlarynyň aýdym saza berlen bolýanlygyn-a öňem men eşidipdim. Şol ýerlerde maldarçylykda, ýolbaşçy işlerde işläp gelen meniň bir tanyş ildeşim bar. Muny şol dilinden düşürmezdi: — Eger aýtmakda-çalmakda dereje bermeli bolsa, onda pendilileriň ulusyna-kiçisine — hemmesine beräýmelidir. Käte çöl içinden gidip barýansyň welin, gulagyňa bir ýerlerden aýdym sesi eşidiler. Golaýda bir ýerde radio aýdýandyр öýdersiň, emma görseň, o-da eşeklije bir ýerden gaýdyp gelýän çopandyр ýa-da bir oglanjyk...

Halkyň doga-töwiriniň işan-mollasyna berlişi ýaly, türkmeniň köp ýerinde sungata sarpa, aýdym-saza gadyr-gymmat goýup bilýän adamlar toýda-ýeneki-de: «Içniňizde sarykdan adam barmy, bar bolsa, ber dutary eline!» diýip, toý-tomaşasyny pendilere açdyrmak, türkmeniň il içindäki boýun alyk, ýazylmadyk kadalaryň biri. «Bagşym bar diýip, saryga

barma, atym bar diýip Ahala...» diýen gürrüňleriň döremegine hem olaryň şol mynasybetleridir derejeleri sebäp bolupdyr. Sazyň şeýle häsiýeti bar, akymyna bir dolap alanson, gör, onsoň ol seni nirelerden çykarmaýar?! Diňleýjiler hyýal dünýäsine berlişip ugranlaryny hem duýman galýarlar.

Giýew ýigidiň ezberlik bilen çalyan sazlary Hasara Hümmet bagşyny ýadyna düşürdi. Hasar ony kärdeş dostunyň ýaş toýuna baranda, alty-ýedi ýyllykda görüpdü. Adaty toýuň köpçülikleýin dabarasy gutaranson, şonda dosty aýdym-saz diňlemek islänleri ýörite taýynlanan otaga çagyrypdy. lukman toýa öz obadaşy, halkyň höwes edip diňleýän, köpleriň arzuw edip ýetip bilmeýän sazandasy Hümmet bagşyny-da Pendiden ýörite çagyryp getiripdi.

Sazanda törde düýp halynyň üstünde, töweregiň habaryny alyp, salam berenleriň salamyny alyp, baş atyp oturan at ýüzli, saryýagyzdandan gelen elli-elli baş ýaşlaryndaky adamdy. Dogrusy, Hasar: «Ertir irden bir gowy aýdym ýa saz diňlesem, onsoň uzakly gün işde aranymy, ýadanymy duýamok!» diýýän aýdym-sazyň ölemen aşygy-da däl. Gabat gelse-hä radioda-ýene-de diňlese diňleýärdi, ýogsam, bagşylary tanap, olaryň ugrunda bolup, gözläp ýazga geçirip, öte janköýerlik edip ýörmeýärdi. Ýöne toýa bile gelen ýoldaşlary döwtalap bolany üçin, o-da goşulyşyp bagşy diňlemekçi bolupdy.

Dutaryny gapdala goýup, hyzmata taýyn bolup, gollaryny çermäp oturan bagşyny ilki görende bolsa, «Tiňnil-tiňnil» edip, ýürege düşer-ow bi...» diýibem oýlanypdy. Emma sazandany diňlänsoň bolsa, bu duşuşygyň özi üçinem seýrek, göwün göteriji, ýatda galyjy duşuşyk bolanlygyna göz ýetiripdi.

Hümmet sazandanyň ezberlik bilen çalan sazlary soňabaka adamlarda ol dutar tarlarynda däl-de, hut öz ýüreginiň tarlarynda, heňe öwrülýän ýaly duýgyny döredipdi. Hasar şonda ömründe ilkinji gezek öz halkynyň şeýle mynasybetli sazalarynyň barlygyna diýseň guwanypdy.

Onuň ýürekleri elesledip çalan sazlary, şol ýerde bir çilimleşik mahaly ol barada eşiden rowaýata berimsiz bir gürrüňi-de Hasaryň henizem gulagyndan gitmändi. Şonda sazyň täsiri bilen ümürläp duran kärdeşleriniň biri Hümmet bagşy bilen bolan bir wakany köpün tanaýan döwlet ýolbaşçysynyň adyny hem agzap şeýle gürrüň beripdi.

...Bir ýola, şol döwürde Türkmenistanyň Ýokary Sowetiniň Prezidumynyň başlygy Annamuhammet Gylyjow Tagtabazara iş sapara baranda, oňa raýkomyň birinji sekretary, aýdym-sazyň ölemen aşygy Rejep Annaýewiç çay başynda Hümmet bagşyň sazlaryny ýazgyda diňledipdir. Annamuhammet aga diýseň aýdym-saza hormat goýýan adam eken. Diňlän sazlary oňa diýseň ýarapdyr. Hem-de Uspenskiniň Tagtabazarda bagşylary diňläp, haýran bolup aýdan: «Jeňneliň içinde gudrat gördüm» diýen sözünü o-da: «Bu bir gudrat-how» diýip, özüçe gaýtalapdyr. Bagşynyň özüni diňlemegi höwes edipdir.

— Ol häzir obada ýok... — diýseler, Gylyjow ony çölde ýa uzagrak bir ýerde işdedir öýdüp: «Niredede bolsa-da, tapyp getiriň, men ertir Guşgudan gaýdyp gelýärkäm, ýolugra bir gün şony diňläp, soň yzyna gidýän!» diýip, buýrup gidipdir. Emma ol yzyna dolanyp gelensoňam, görse, onuň diýen bagşysy ýene-de önünde ýokmuş.

Şonda Prezidumyň başlygy ilki soranda oňa Hümmet bagşynyň bendilikdedigini aýtmagyň ebeteýini tapmadyk Rejep Annaýewiçe onuň Büzmeýin türmesinde oturanyny aýdaýmakdan başga alaç galmadyr. Garaşmadyk habary eşidip Gylyjow bir düýrügipdir. Soňundanam:

— Şeýle sazlar çalyan adamyň adam öldürmänlig-ä belli, beýle adamlar, köplenç, neşe keypli bolýar. O-da tutulsa, bir mysal, ýarym mysal bilen bulaşan bolmaly? — diýip, Hümmet bagşyň çalan sazlarýndan çen alyp, onuň halyny aýnada gören ýaly anyklapdyr. Gidende-de şonuň adyny, atasynyň adyny ýazyp alyp, ol barada ýene-de käbir zatlary anyklapdyr. Gylyjow gidensoň on baş, ýigrimi günden Hümmet bagşy bendilikden

gaýdyp gelipdir. Annamuhmet aga ondan soň baş kasseta saz ýazdyryp alypdyr. Höwes bilen mahal-mahal aýtdyryp diňläpdir. Oňa juda göwni ýeten döwlet işgäri: «Hä, bir sepiň bar eken, ýogsam, men seni radio, telewizora çykaryp, adyňy türkmenе doldyrdym» diýibem ahmyr edipdir.

Bu ýigidiň hem ezberlik bilen saz çalşy Hasaryň şol Hümmet bagşynyň gümmürdedip, saz çalşyny ýatlatdy. Şonda saz şeýdip gowy çalnanda, oňa düşünmekde Annamuhmet aga ýaly juda janköýer bolmagyň hökmanlygy-da ýok ýaly bolup duýuldy. Özünüň giýew ýigidiň sazlaryny diňläp, Gylyjowyň Hümmet bagşyny diňländäki ýaly lezzet alyp oturanyna ynandy.

Adamlar hezil edişip saz diňleşip, oturyşlaryna nädip gijäni garradanlaryny hem bilmän galdylar. Çagaly gelin gidip, ilki bäbegini ýanap süýnensoň, öýüň enesi hem goňşy otaglaryň birine dem-dynç almaga ötüpdi. Adamlaryň töwereginde olaryň çay-suwuna seredip ýören Toty galypdy. O-da, oturanlar ýaly, giýewsiniň sungat dünýäsini dutary bilen nädiberýänini görüp, ony özi üçin täzedен açýardy.

Myhmanlar gijäniň bir wagty öý eýeleridir sazanda ýigit bilen gapynyň önünde elleşip, mähirli hoşlaşdylar.

Toty gurnan oturylyşygynyň öz garaşyşyndanam gowy, myhmanlaryň uzak wagт ýatlarynda galjak agşam bolanlygynyň öz ýanyndan pikir edip begendi.

* * *

Daça obasynyň hyrydarynyň öz işini çynyrgadanlygy, onuň şol bir topar adam bolup, meýil edýän ýerini görüp, çen-çak alyp gidenine aý geçip-geçmänkä belli boldy.

Häkimlikden iberilen ýörite adamlar daça obasynyň öýlerine ýekeme-ýeke aýlanyp, obanyň ýeriniň wajyp gurluşyk taslamasyna düşýänligini aýdyp, häkimligiň möhürli, ýörite duýduryş hatyny paýlap çykdylar. Ol hatda obanyň ýaşajylarynyň bir aýyň dowamynda ýeri boşatmalydygy, eger kimde-kim bu

buýrugy meýletin berlen wagtda berjaý etmese, onuň ýurtda alnyp barylýan täze işlere garşy gidýän hasaplanylýp, kazyýet jogapkärçiligine çekiljegi, jaýynyň häkimlik tarapyndan buldozer bilen ýykylýp taşlanjakdygy aýdylýardy.

Daça obasynyň umumy garawulçylygyny çekýän adama aýratyn, resmi kagyza gol çekdirip, häzirkî wagtda öýlerinde ýaşamaýanlary hem habarly etmäge borçly etdiler.

Talapnama paýlaýjylar gojanyň hem öýüne baryp, ony howlusynyň germewiniň daşyndan gygyryp, öz ýanlaryna çagyryp aldylar.

Hat eline berlen wagty goja:

— Bu näme? — diýip sorady.

— Duýduryş diýýäler, ýaşuly, oňa! Häkimligiň talapnamasy — diýip, wekil badyhowa hörpünde öz gepini takyklady. — Okap görüň!

Goja haty okansoň:

— Gurluşygy düşürmän bolmaýarmy muny? Näme kân, ýer kân. Tä gazaga barýança boş ýatan kenar. Iliň öýüni ýykman, şol ýerlerden gurulsa bolmaýarmy ol guruljak zat? — diýip, bu ýumuş oglanlarynyň çözüň zadynyň ýokdugyny bilse-de, olara haýyşly ýüzlendi.

— Biz bilmeýäs, ýaşuly. Bu ýeri eýýäm Aşgabatdan bir abraýly firma tölegini töläp, satyn alypdyr. Indem ol gurluşyk işlerini ýaýbaňdyrmak üçin, ýerimi boşadyň — diýip, talap bildirip dur. Tölegini töläň bolsa, onuňam haky bar.

— Onda kim çözüär bu meseläni?

— Şäher häkimi çözüär, ýaşuly!

— Şäher häkimiňem atasynyň ýer-ä dälidir bu ýerler. Asyrlar boýy ataň-babaňlar göreşip, ony firma diýdi, biznes diýdi gorap gezdiler, gan dökdüler, indi şeýdip ony ýetene berip goýberäýmeli bormy?

Goja soňra «Duýduryşy aldym» diýdirip, gol çekdirmekçi bolup duran wekiliň ruçkasyny aldy-da, eline berlen kagyzyň ýüzüne: «Häkim kim-de bolsa, onuň halkyň ata-babasynyň gan

döküp gazanan mukaddes topragyny her ýetene, deger-degmez baha satyp oturmaga haky ýok hasap edýänim üçin, oňa garşy çykýanlaryň ilkinjisi men, uruş weterany Goja» diýip ýazyp, gol çekdi-de, ony yzyna wekillere uzatdy.

Goja, barybir, munuň bilenem köşeşip bilmändi, soňam ol häkimlik bilen gepleşmegi niýet edinip, telefona ýapyşypdy. Ýöne onuň bilen gürleşen adamlaryň hiç birisem şonda oňa anyk jogap berip bilmändiler:

— Bu diýdigim o diýdigim däl, o diýdigimem bu diýdigim däl! — diýen ýaly oňa başdansowma gürrüňler aýtdylar.

Goja şonda häkimiň göni özüne ýetäýmese, meseläniň haýsy hem bolsa bir taraplaýyn çözülmegine göz ýetiripdi. Emma gojanyň şäher häkiminiň huzuryna ýetmek meselesi, wagty bilen başa barmandy.

Sekretar gyz, ol her gezek jaň edende: «Başlyk şähre aýlanýar», «Başlyk ýygnak geçirýär», «Başlyk daşary ýurt işewürleri bilen duşuşykda» diýen ýaly bahanalar tapýardy.

Gojanyň habary ýetende bolsa, häkimiň asla onuň bilen gürleşesi gelmändi. Gojanyň özüniň kabul edilmegini talap edýändigini eşiden wagty bolsa ol hasam gazaplanypdy: «Şol aňkasy aşany meniň ýanyma gelmez ýaly ediň! Aýdyň bolmasa polisiýa, prokuratura, tapsyn bir osal-tosal ýerini-de soraga çagyrsyn, çäre görsün. Ýa-da öwreniň-de, ogul-gyzy bolsa, gysyň şolary bir bahana tapyň-da!» diýip, töweregine talap bildiripdi.

Bu gürrüňi üçünji bir adamyň üstünden eşiden mahaly gojanyň häkime diýseň gazaby atlanypdy. Birinden onuň öý telefonyny alyp, soňam «Häzir-ä öýde bolsaň gerek?» diýip, daňdanlar oňa jaň edipdi.

Telefonda şonda ukuly aýal sesi eşidilipdi.

— Allo!

— Gyzym, maňa häkim gerek!

— Siz kim, kim sorayar ony?

— Onuň polisiýa «şyltak ýapyň» diýen adamy men!

— Ä-üm... — Aýalyň bu gönümel gepi eşidip, düwnügeni belli boldy.

Onýança-da aýalyň sesiniň gapdalyndan erkek kişiň pessaý pyşyrdysy eşidilipdi. Şäher häkiminiň aýaly ukusynyň bozulmagyna närazy bolupdy.

— Gije-de adamy arkaýyn uklamana goýaňzok, häkim ýatyr, gerek bolsa, oň iş ýerine baryň-da! — diýip, tasanyp hüňürdäpdi.

Aýalyň nägile hüňürdisinden soň, goja häkim bilen gürleşip bilme-de, habarynyň ýetmeli adamsyna ýetenligine düşündi.

Şeýle-de bolsa, onuň şäher häkiminiň gaçgaklap, bu bolşuna jany ýandy.

— Ýatan bolsa, ýatan ýeri ýagty bolsun! — diýip, goja-da şundan soň trubkany goýupdy.

* * *

Hasar dynç günü nobatdaky iş gününden soň, giç öýlänler öýüne dolanyp gelyärkä, köçäniň ugrunda Totynyň kakasy, miskelle gojanyň birnäçe adam bilen gürleşip, toparlanyşyp duranlaryny gördi. Dynç günleri hemişe-de daçasyndan habar almaga, dem-dynç almaga gelyänleriň hasabyna daça obasynyň mähellesi köpelerdi. Goja maşyny görenden tanap, Hasara-da gol bulap, öz ýanyna çagyryp aldy.

Hasar maşyndan düşenden, goja oňa-da ýagdaýy düşündirmäge howlukdy. Gojanyň nämedir bir zada ýüregini çişirenligi, onsuz-da onuň nygtap, janygyp, elini mahal-mahal obanyň ýeňsesine bir ýerlere uzadyp-uzadyp alşyndan hem duýulýardy.

— Ine, bu-da habarsyzdyr! — diýip, ol Hasar gelip salamlaşan wagty, ony töweregindäkilere görkezip aýtdy.

Täze dörän kapitalistiň hüjüme garaşylandan oň başlanlygy belli boldy. Äpet maşynlar eýýäm obanyň gapdalyna, soňra

gurluşyga gerek bolýan jaý aralyklaryna goýulýan beton enjamlary ýeneleri daşap ugradylar:

— Men goňşulara hâliden şony aýdyp, seniňem durup, muny eşitmegiňi isleýän! — diýip, goja Hasaryň ýüzüne hem gürrüň arasynda seredip goýberdi. — Wagtynda agzybirlik bilen öňünden çykylmasa, indi biziň öýlerimiziň ömri sanalgdyr. Ýöne obadaşlar bolup, ýerli-ýerden bir-biregi goldaşyp, hereket etsek, öýlerimizi halas etmāk entegem giç dālmikā diýýārin. Şāher hākiminiň özüniňem bu eden işiniň dōwlet kanuna laýykdygyna bolan ynamy gowşak. Onuň bu barada dogry durup gepleşesi gelenok. Gaçgaklaýar. Soňrabaýandan almaly parasyny aňryýany bilen hykylydyp alonsoň, onuňkam düşnükli. Elinde şeýle güýç barka, onuň ýalňysyny duýsa-da, boýun alyp, buýrugyny yzyna dolap almagy özüne namys bilýār. Türkmeniň dürtmeseň duýmazlygydyr, muny oňa iş-işden geçmānkā, agzybirlik bilen duýdurmagymyz gerek. Goý, soňrabaýan nāme gursa gursun, ýöne başga ýerden. Biziň başymyzdan sowulsyn. Türkmeniň Hazar boýunda mün kilometre ýetýān, şāňlap ýatan boş kenary bar, biziň oturan bir ýarym tanap ýerimiz oňa hōkmanmyşmy?

Goja töwerekdākiler özi ýaly jibrinmeseler-de, hāzir olaryňam hut şu pikirdediklerine ynanýardy. Eger hākim islese, esasanam, agzybirlik bilen oňa talap bildirilen ýagdaýynda ol şeýle etmāge mejbur bolar, ýyllarboýy gurup, timarlap gezilen ýerleriniň ters gelen tāleýini düzetmāge hāzirem bir pille — diýşip, umyt baglaýardylar.

— Bu adamlary nātjekkāler onsoň, obada mōwsümleýin bolman, gyşyn-ýazyn bolup ýörenlerem-ā bar — diýip, Hasar gojanyň ýeňsesinde diňirgenibrāk, geplemān diýen ýaly duran, özi ýaly hemişe daça-da ýaşāyan, saçy düşüp, garyn ýasap ugran, orta ýaşly adama ýüzlendi. Onuň hem dertdeş bolonsoň, özi bilen deň gopjagyny pikir etdi. Emma ol jogap bermāge howlukumady, gaýta Hasaryň sözüne āhmiýet bermānligini mālim edip, eňegini sypalan bolup, ýüzüni kese sowdy. Hasar bolşundan onuň: «Bu ýer bolmasa, ýene bir ýerden alnaryn, nā

dawa goşulyp» diýip, göwnübirlik bilen pikir edýänini, bu ýere hem hälki gojanyň dilinden çekinip gelenligini çen etdi. Oňa Aşgabatdaky uly kompaniýalaryň biriniň, Krasnowodskiniň nebiti gaýtadan işleýän zawodynyň önümlerini daşary ýurtlarda ýerleýän edaranyň wekilimiş diýýärdiler.

Oňa derek duranlaryň ýene biri, garaýagyz, dolmuş ýigit dillendi.

— Eý, gardeş, indi köpün pikirini alga alýan barmy?

Al, bolsa al, her kim agzy ýeten ýerini gemirmek bilen. Eşidenzokmy, Prezidentiň telewizordaky gürrüni... «Eline emel ýeten dünýäni holtumyna ataýsam» diýýär diýip, birnäçe wezipeli adamlary tankyt edende aýtmadymy, eýsem-de, onuň özi? Ine, biziň häkimimizem Aşgabatda häkim bolan döwri doýmaz-dolmazlykda özüni tanadan ýolbaşçylaryň biridi. Ol iş bilen däl, pullu adamlary, daşary ýurt firmalaryny gerek ýerinde goldaýandan bolup, şäherde ençeme restoranlaryň, jaýlaryň, bazaryň, daşary ýurt banklaryndaky goýumlaryň garyndaşlary bile eýesi bolup baýapdy. Wezipäni öz bähbidine ussatlarça ulanyp, ile dolupdy.

— Ýaşuly muny şol mahal işden aýyryamyş diýibem ýördüler. Ol bolsa gelip, mundan çykdy. Aý, puly köp-dä zaňňaryň. Şol mahal Aşgabatda ol soňrabaýanlaryň iň baýlarynyň biri hasaplanylýardy.

— Uly puly bar bolsa, onda onuň öňünden çykyp-da bolmaz. Belki, Prezidentem muny şonuň üçin aýryp bilen däl, — diýip, gojanyň ýeňsesinde gepe goşulman diýen ýaly duran jüýkburun ýigit dillendi. — Beýle adama aňsat hiç kimiň dişide ötmeyär — diýibem, ýene-de lapykeç halda sözüni dowam etdirdi.

— Olar ogurlajaklaryny ogurlap, aljaklaryny alyp, gähnansoňlar, daşary ýurtlara aşyp, rewalýusinersiräp, hakykatyň tarapyny çalandan bolubam, soňra hukugy kemsidilen hökmünde ýurduň üstündenem gum sowruberýärler. Belki, Prezidentem munuň şu taraplaryndan biraz çekinendir?

Toplumyň biri bolup duran garaýagyzy, dolmuş pyýada biraz kejjigibräk durşuna onuň bilen ylalaşmady:

— Prezident bolsaň-a munuň ýalydan çekinmäýseň-ä bor welin...

— Onda näme ol ony bir baýlygyň başyndan turuzyp, ýene bir ondanam ýaglyja ýere eýe edýärmişin? Geçen ýylky Türkmenistanyň nebit-gazyny on-on iki bolup, öz hususyýetlerine öwürmegiň meselesini göterenleriňem arasynda biziň häkimimiz-de bar eken. Ýöne, Prezident Türkmenistanyň nebit-gazy, gazylyp alynýan ýeneki peýdaly baýlyklary hälihäzire döwlet eýeçiliginde bolmaly diýýäkgetdin, golaýda karar çykaraýdy. Ýogsam-a, bular onam iki üzüp, bir ýalmaýjakdylar.

— Hä, onda bu biziň ýerimize dawa salýanam şonuň nebit ysyna gelen meslekdeşleriniň biri bolmaly. Düşnükli, onuň gara gaýgysy halk üçin amatly dynç alyş myhmanhanasyny gurmak däl-de, nebit-gaza golaý bolaýyn — diýip, ysyrğanyp gelen puldar bolmaly.

Adamlar ýerli-ýerden bir-birlerinden raýdaşlyk tapyşyp, dillenişip ugransoňlar, daçany halas etmek bilen bagly gürrüňlere has-da berildiler.

— Öň hindi kinolarynda baýlaryň buldozer salyp, garyp-gasarlaryň obalaryny ýykan-da-ýumran ediberişlerini geň görerdik, göräýmäge döwlet bir adamyň bähbidini arap, müňlerçe adamlaryň bagtyny ýatymaga garşy bolaýjagam ýaly welin, asla olaryň arkasyn-a çalmazdy, geň görenimiz, indi bu günki gün öz alnymyza geldi. Ýerli-ýerden aýdylýan goldaw sözlerden soň, miskelle gojanyň peltesine ot degip, onuň has-da gyzanlygy belli boldy. Ol şäher tarapa seredip, öjügip gürlledi:

— Guderýanyň tanklarynyň önünde duran adamlaryň barysy ölendir öýtmäň, bardyr ýek-ýarymy! Ýerlerini, jaýlaryny elden gidirmek bilen bagly gorkynyň duranlaryň hemmesine öz täsirini ýetirenligi belli boldy.

Goňşular ol ýerden Prezidente arz edip, hat ýazmany maslahatlaşyp dargaşdylar.

Hatyň mazmunyny taýynlamagy goja bilen Hasara ynandylar.

Häzirki döwürde, bu adamlar ýagdaýlaryň ýurtda nähili gerim alyp barýanlygyndan belli bir derejede habarly hem bolsalar, olar özlerine gezek gelende, ýolbaşçylaryň köpüň bähbidini arap, özlerini goldajaklygyna ynandylar.

* * *

Ýurduň Prezidentine kömek soralyp hat ýazylan we ony Aşgabada «Prezident poçtasy» atmak üçin ygtybarly adamdan iberilen gününüň ertesi Toty Hasaryň iş ýerine jaň etdi.

— Ýoldaş mugallym, bu mendirin!

— Tanadym, Toty Taganowna.

— Görýän welin bu daçaly mesele çynyrgap barýar öýdän?

— Gynansagam, ýagdaý-a şeýleräk. Häkim-ä, näme, her zat etjek biziň daçamyzy elimizden alarman, bizem bermejek bolýarys!

— Şäher häkimi kimdir birine satan bolsa, indi ony yzyna gaýtaryp alyp bolarmykan?

— Kyn bolaýmasa!

Totynyň gep saluwyndan: «Häkim häkimdir, onuň güýjem kändir, ýolam...» diýen aladaly äheň duýulýardy. — Men ýöne bir alagöz bolşup galanyňyz galarmykan diýýärin.

— Näme boluşmaly bolsa boluşaýmasak, başga alaç-da ýok. Ýadyňyzdadyr, «Halas ediş» kinosyndaky maýor Klyçkowyň nemes tanklary Moskwanyň alkymyna gelende, esgerlerine ýüzlenip aýdan sözi!.. Orusýet giň, ýöne çekilere ýer ýok, yzda Moskwa bar! diýeni. Häzir biziňem ýagdaýymyz şunkudan öwerlik däl. Çekilere-de ýer ýok. Hakykatyň ugruna çykyldy. Aşgabada hatam ýazyldy...

— Azeri garyndaşlaryňam-a bir gepi bardyr «Hakykaty aýdan gözsüz galar» diýip, Sizem ýene bir bela uçuraýmaň!?

— Aý, näme başa gelenini görü bermeli bolar-da.

— Olam-a şeýle welin...

Toty gurleşip durka, onuň ýüreginiň birsydyrgyn urmaýanlygy duýulýardy. Hasar Toty bilen gepleşensoň, onuň kakasy bilen bilelikde, ýakyn bir adamsy hökmünde özüni hem alada edýänligine düşündi.

* * *

Gojanyň ýolbaşçylygynda dörän «Goranyş» toparynyň işi barha örç alýana meňzeýärdi. Onuň ýanyna bilelikde hereket etmek niýeti bilen goňşy daça obalarynyň adamlary hem, bular ýykylsa öz öýleriniň-de aman goýulmajagyndan howpurganyşyp, maslahata gelyärdiler. Şäher häkimi bilen duşuşmaga edilen synanyşyk bolsa, henizem netije bermändi. Adamlaryň öz ýanyna näme üçin geljek bolýanyndan habarly şäher häkimi olary görmek islemeýärdi. Aşgabada ugradylan hatdanam entek habar ýokdy. Adamlar hat Prezidente ýetse, halkda nägilelik döredýänligi üçin, şäher häkiminiň ýüzünden sypalamajagyny, onsoň onuň özüniň häzirki hasaba almaýan adamlary bilen mejburi ýagdaýda düşünişmegiň ugruna çykmary boljakdygyny tama edýärdiler.

Häkiminiň daça obasynyň adamalaryna göçmek, goş-köteliňi daşamak üçin beren wagty bolsa barha azalyp, gutaryp barýardy. Adamlara ahyrynda-da näme-de bolsa, öz aladalaryny özleriniň etmeginden başga ýol galmady. Ahyrda-da daçalyklar halky gozgalaň göterip, şäher häkiminiň ýüregini sarsdyryp almagy, şeýdibem onuň ýüzünü özlerine tarap öwürmegi niýet edindiler.

Gozgalaň köpleriň eli boş wagty göz önüne tutulyp, dynç gününe, häkimdir ýeneki edara ýolbaşçylarynyň Aşgabatdan ýokardan jaň geler pikiri bilen, özlerini işjanly görkezmek üçin şol pursatda olaryň iş ýerlerinde bolýandyklaryny göz önünde tutýardylar.

...Hasar maşynyny şäherdäki öýlerinde goýup, polkownik lybasynda, surata düşjek ýaly bolup, adaty geýimli mahalkysyndan has ýaşaryp, dogumlanyp belleşilen ýere gelen mahaly goja

eýýäm baş-on adam bilen, bir ýerlere gitjek ýolagçylara meňzeşip, häkimligiň önünde, ýenekileriňem ýygnanyşarlaryna garaşyp, topar tutuşyp durdylar.

Goja döşünine ähli orden-medallary dakylan penjeginiň üstünden, ýeňiljek plaş geýip, eline-de soňky döwür höwrügiň ýanynda göterýän hasasyny-da alypdyr.

Düýn ýagyş ýagypdy. Bu tomsa sapyp barýan ýazyň indi soňky ýagmyry hem bolmagy mümkin. Bu jelagaýda onada maýyň ortalaryna, ýagyş beýdip, içigip-içigip ýagybam ýörmeýärdi.

Baglaň ýuwanlaryň ýapraklary ýalpyldaşyp, öňküsinden ulalan ýaly bolup görünýär.

Adamlar özleriniň gozgalaň üşşýänlerini wagtyndan öň duýlup, polisiýa ýenekä öňüni aldyrmazlyk üçin, geçip barýandan, gezelenç edip ýörenden bolşup, şäher häkimine ýazyp görkezjek ýöriş çagyryşlary ýazylan matalaryny goltuklaryna salşyp gelyärdiler.

Gozgalaňçylaryň hereketleri Türkmenistanyň ýaşyl Tugy pasyrdap uçýan ýaly bolup, adamlaryň arasyna gelensoň başlandy. Bular diňe bir daça obaýlygynyňam adamlary bolman, olaryň arasynda häkimligiň hyýanatyna düşen ýene-de onlarça adamlar bardy, olar hem ondan-mundan eşidip, gozgalaňçylara goşulyşmaga, häkime öz närazylyklaryny duýdurmaga bu ýere gelipdiler.

Adamlar häkimligiň kaşaň, golaýlaşdygyňça üstüne abanyp gelyän ýaly bolup duýulýan jaýyna golaýlaşyp, hümerlenişip baryşlaryna şäher häkimi hakda, eýýäm ondan-da-mundan-da gelşip, barha köpeliýän polisiýa işgärleri bilen gysgaça-gysgaça gürleşýärdiler. Gyssagly çagyrylyp getirilen polisiýa başlygy maşyndan düşüp-düşmän, işiň işden geçip barýanyny görüp, öňlerinden keserip çykyp «topalaňçylara» haýbat atdy.

— Nirä gelyňiz hümerlenişip!?

— Häkime arz diňletmäge!

— Gyş köşgüni almaga gelyäs! — diýip, ortadaky baýdagyň töwereginden ýene biri polisiýa başlygynyň gepini ýaňsa alyp öjükdi.

Şondan soň polisiýanyň töwerekdäki köw-söw edişip ýören ýeneki işgärleri hem ylgaşlaşyp-gelşip, öz başlyklarynyň töwereginde toplanýşyp, güýç jemleşip ugradylar. Iki tarap jalkada-jalka çaknyşarly görüldi.

Gojadyr, Hasar ýene-de soňra tapylan iki sany gylawly gozgalaňçy bilen närazy adamlaryň toparynyň öňi bolşup durdular.

Şäher häkimi ýanlaryna çykaýan ýagdaýynda onuň bilen köpüň adyndan gepleşmeli ýene-de, esasanam, şolardy.

Şol barmana töwereginiň işgärleri bilen häkimligiň jaýyny gabalap duran polisiýa başlygynyň gözi goja düşdi:

— Ii..., Tagan däde, eýsemde bolsa, bu ýerde siz-de barmy? — diýip, ol geň galyp hem bir zada üýşenýänini mälim edip, düýrügip, onuň ýüzüne soragly seretdi.

— Hawa, bally, men-de bar! Meniň-de äsgermezçilik edip, göwnüme degdiler. Dirjenege galmasak bolmady. Şäher häkimi bilen egri oturyp, dogry sözleşmäge geldik...

— Siziň abraýly wezipede oturan gyzyňyzam-a bardyr... Siz munuň ýaly ýerde görünseňiz, häkim onuňam-a ýüzünden sypamaz. Polisiýa başlygynyň nämä üýşenligi diňe Toty ýatlanansoň belli boldy.

— Eý, bally, başa näme gelse, ony-da görübermeli bolar.

Onýança-da aňyrdan häkimligiň jaýyndan çykyp gelyän şäher howpsuzlyk bölüminiň başlygy mylaýymlyk, tapbilenlik bilen gelip, köpçülige goşuldy. Özünüň kim bilen gürleşmelidigini çekistlerçe dessine anyklady. Goja bilen elleşip görşüp, köpçülige belli bir derejede janköýerlik edýänini hem mälim etmek bilen:

— Ýaşulular, bu nämäniň üýşmeleňi onsoň? — diýip, goja ýüzlendi.

Goja tanamasa-da, gep saluwyndan onuň arz soramaly adamlaryň biridigini çen etdi. Düyügibräk, oýurganyp seredip, ony içgin tanamaga çalyşdy.

Goja sypaýy ýigide düşnükli geplemäge çalyşdy:

— Üýşmeleş-ä, inim, şu şäher häkimine bir diňletmeli arzymyz bolup-da dur.

— Arzyňyz bolsa. — Howpsuzlyk edarasynyň işgäri hasap tutýanyny mälim edip, nazaryny töweregine aýlap goýberdi — Muň ýaly üýşüşip ýörmän, kabul edilişige, ýöne geläýseňiz bolmadymy?

— Bolmady. Telim bardyk. «Işim köp» bahanasy bilen, kabul etmedi. Hatda biziň bir arzymyzy diňlesin — diýip onuň öýüne — heleýine-de jaň edip ýalbaryp gördük bolmady. Bizem onsoň şeýle bolanda ýene bir edäýenje oýnumyz bardyr edäýdik.

— Biziň başga alajymyz galmady! — diýip, gojany goldap, Hasaram gapdaldan söze goşuldy.

Milli howpsuzlyk gullugynyň jogapkär wekili gürleşýän adamlarynyň pikir olumyny almak üçin, ýurtda halkyň bähbidine uly özgerişleri alnyp barylýanyny, syýasata sapyp, şeýle edilip ýörkä-de, beýle baş görterilmeginiň hiç ýerde-de halanjak zat daldigini, barybir gepiňiz şundan soň, asla-da diňlenmese gerek diýen hörpde siňňitlilik bilen aýtdy.

Onuň bu gepi häkimiň arkasyny alýan ýaly bolup duýlup, gojanyň gaýta biraz ýumşap ugran damarynyň dartylmagyna sebäp boldy. Goja:

— Halkdan gaty görmejek bolsa, ile baş edip, tutup bir doýar-dolmazy däl-de, mynasyp adam goýsun.

Milli howpsuzlyk işgäri abay-syýasatyň mähelläni gaýtarmajagyna, gorkuzmajagyna göz ýetirensoň, ýene-de töweregine mylaýym ýüzlendi.

— Adamlar! Siz häzir şu ýerde bir salym aýak çekiň! Özüm gidip häkimiň gözlegine çykaýyn! — diýip, ýagdaýy giňişlikde, Aşgabat bilen maslahatlaşmagyň ugruna çykdy. Kimdir biri onuň zyndan:

— Häkimi gözläp oturmak nämä gerek, ol sagat alty bolmanka edarasynyň ýeňseki gapysyndan gelip girdi. — diýip, onuň yzyndan ýaňsyly seslendi.

Howpsuzlyk işgäri häkimligiň jaýyna girip gidensoň, halkyň önünde ýolbaşçylardan diňe ýüzüniň ganyny gaçyryp, polisiýanyň başlygy, töwereginde hozanaklaşyp ýören işgärleri bilen galdy.

Milli howpsuzlyk komitetiniň jogapkär işgäri şol gelşine gabat gelen kabinetleriň birine girip, bu ýeriň ýagdaýyny Aşgabada habar berdi. Aňyrdan almaly görkezmelerini alansoň, ýokarky gatda oturan häkimiň ýanyna göterildi.

Şäher häkimi gozgalaňçylaryň öz kabinetiniň penjirelerini bilýänligini, olaryň haýsydyr bir kellesi gyzanynyň daş, ýeneki oklaýmagyndan ätiýaç edip, gyssagly çagyran ýolbaşçylar ýygnaňsygyny biraz beýleräkdäki orunbasarlarynyň biriniň kabinetinde geçirip otyrды. Ol gazaplydy. Gozgalaňçylaryň öz kabinetine tarap gol salgaşyp gygyryşýanlaryny görýärdi.

Milli howpsuzlygyň wekili gelip girende, ol ýas-ýaňy degişli edaralarynyň başlyklaryna: «Näme üçin bu zatlaryň wagtynda önüne almadyňyz?» diýip, olary haýal-ýagallykda aýyplap, üstlerine dyzanyp durdy.

Şäher howpsuzlyk bölüminiň başlygynyň gelip girerine mähetdel bolsa bu masgaraçylygyň sebäbini kimden görjegini bilmän, çeti gyzyp oturan häkim, gele-gelmäne oňa-da nägilelik bildirdi:

— Nä, ol haýwanlar indi durjaklarmy şeýdip?

Onuň bu sözünde: «Biz tapmasagam, Siz bir ýoluny tapmal-a munuň!» diýen nägile äheň bardy.

Daşarda gozgalaňçylaryň arasynda bolup, olaryň maksat pikirine çen urup gaýdan Milli howpsuzlyk işgäri häkimiň talaply gepine jogap bermäge howlukmady. Beýleräkke duran boş oturgyjy alyp, ony göterip, häkimiň golaýynda gonduransoň oturdy. Diňe şundan soň ol häkim bilen egri oturyp, dogry sözleşmekçidigini mälim edip, onuň nazaryny dikanlady:

— Çaşow Merkezowiç, siziň häzir märekäniň önüne çykmagyňyz gerek? — diýip, talaply gepledi. — Men näme üçin çykmalymyş? «Tertibe, howpsuzlyga seredýän ýörite edaralar — siz barkanyz?» diýen äheňde badyhowa gürlledi. — Näme indi şol topalaňyň ýolbaşçylaryny tutup-çekip, kak-sok edip bolanokmy? — diýibem sözünüň üstüne goşdy.

— Çaşow Merkezowiç, bu häzir siziň diýýän ol pursadyňyz däl. Häzir halky sypaýyçylyk bilen köşeşdirmek gerek!

— Şeýdip bu sülsat meniň çykaran kararymy yzyna aldyrarsyň öýdämikäler? — Bu ýagdaýyň häkimiň ersgin, buýsançly kalbyna agram salýanlygy belli boldy. Ol barha tekepbirlenip gepledi: — Çaşow Merkezowiçedem-ä sözünü yzyna aldyraýmak aňsat bolmasa gerek! — diýip, ol sözünüň soňuny özi barada däl-de, başga biri barada gepleýäne meňzäp soňlady.

Penjireden gozgalaňçylary ýigrenç bilen synlap oturan häkimiň çişen ýüregi köşeşerli däl. Ol şeýle ýagdaýy ünsden sypdyrany üçin, ilki bilen, hukuk goraýjy organlaryň ýolbaşçylaryndan juda närazydy. Onuň pikiriçe, eger şolar hüşgär bolanlygynda, bu masgaraçylyk bolmaly däl.

Emma şäheriň howpsuzlyk bölümüniň başlygy welin, hamala, bu işiň soňunyň gowulyk bilen gutarjagyny önünden bilýän ýaly, özüni parahat we salyhatly alyp barýardy.

Onuň häzirk bolşy, Poltawada türk goşunlaryna gaçaryny aldyryp, haly gyl üstünde hallan atýan, nätjegini bilmän çykgynsyz ýagdaýa düşüp, aljyrap oturan Pýotr I-iň ýanyndaky maslahat berip oturan paýhasly wezirine meňzeýärdi.

— Size häzir, halkyň önüne çykyp, olar bilen düşünişmegi maslahat berýärler! — diýip, soňam ol häkimiň ýüzüne dikanlap has talaply gürlledi.

— Kim barmaly diýýär?!

— Häzir Aşgabat, siziň kabinetiniňdäki göni telefona çykýandyr. Men ol ýer bilen ýaňy gepleşdim...

Badyhowa Çaşow Merkezowiçiň bu gep badyny aldy. Aşgabat eşiden bolsa, düşnükli zat, ýüzünden sypalamaz... Ol

boldumly dykyz ýüzüni sypalap, biraz oýurganyp oturansoň: — Ýokardan barmaly diýilýän bolsa, baraýmaly bolar, ýöne şu meni masgara eden başbozarlaram-a şundan soň dury gün görmez! — diýip, ahmyrly hüňürdedi.

Häkim kiçiräk toparyny yzyna düşürip, meýdança — halkyň önüne çykdy. Gele-gelmäne-de köpügörenligini edip, toparyň önünde duran adamlaryň birnäçesi bilen gadyrlysyrap elleşip, görüşdi. Soňam hiç zatdan oňly habarsyz bolandan bolup, märekä ýüzlendi:

— Siz, adamlar, daça obasynyň meselesi bilen gelen bolsaňyz gerek? Gör, siz ep-eslem bar ekeniňiz. — Dogrusy, biz-ä şol ýerde şunça adam ýaşaýandyrarm öýtmändiris — Häkim bu sözleri töweregine göz aýlap, nazary bilen adamlaryň sanyna çen urup, göwüdeşsiräp aýtdy. Märekäni köşeşdiriji gürrüňler tapmaga çalyşdy. — Elbetde, daça obajygynyň orny-da şäheriň özgertme planyna girýän ýerleriň biri. Ýöne mundan baş-alty gün ozal, ol ýerde geçirilen barlaglaryň netijesi başga bir zady, ýerasty suwuň ol ýerde juda ýakyn bolup, onuň uly gurluşyga ýaramaýanlygyny maňa aýtdylar. Şonuň üçinem şol mesele bilen gelen bolsaňyz-a gelmedik bolsaňyzam bolardy, ol meseläni ýok hasap edäýiň!

Goja häkimiň aýdýan gepi bilen hakykatyň nä derejededigini bilmek maksady bilen, adamyň dili aldasa-da gözünüň aldamaýanyyny ýatlap, onuň nazaryna nazaryny gabat getirmäge synanyşdy. Ýöne häkim, hamala, bu pikiri aňýan ýaly, mahal-mahal ýüzüne düşýän saçlaryny sypap, ýeňseligine gaňtaryp durşuna, mähellä seredýän ýaly bolup görünse-de, dikanlap hiç kimiň ýüzüne seretmeýärdi. Şonuň üçinem onuň ýaltaklap durşy hemmeleri görýän ýaly görünse-de, ol hiç kime üns bermeýärdi.

Ýagyş maýdalap ugrapdy. Ätiýäçden «Ýaz ýapynjaňy ýanyňdan goýma» diýleni ýatlap, öýünden gaýtmanka saýawan alan adamlar indi depelerine saýawan gersip durdular. Gojanyň ýeke tüýsüz açyk miskellesiniň üstünden damjalaryň syrygyp, taýdym-taýdym oýnaýanyny gören saýawanlylaryň biri ony-da öz saýawanynyň aşagyna aldy.

Getiren çakylykdyr baýdaklaryny depelerine saýawan edip, duranlar hem bardy.

Şäher häkiminiň badyhowalyk bilen çyna berimsiz edip aýdan sözlerine ynandymy ýa-da ýagşa ezilip durmaly diýdilermi-nämemi, adamlar şundan soň, iki-ýekeden dargaşmak bilen boldular.

Hasar gojany oba öz maşynynda alyp gaýtdy.

Goja gozgalaňyň nähili netije berjegine öňünden anyk göz öňüne getirmese-de, oňa başgaça tama baglapdy. Şonuň üçinem gozgalaňyň jemleýji netijesi gojanyň göwnüne jaý bolmandy.

Ol oýurganyp, nämedir bir zatlardan çen tutup, oturyşyna: «Häý, bizi ýalan bilen aldap goýberdi-ow bu häkim» diýip, gozgalaňyň netijesinden kanagatlanmanyny boýun aldy.

— Ony nämeden diýýäňiz? — diýip, Hasar maşynyňy sürüp barşyna ýolda goja tarap gysgajyk nazar aýlap sorady.

— Tapýan gepine sered-ä onuň. Hümf... daça obasynyň ýeri pesmişin, ol uly gurluşyk üçin amatly dälmişin. Biziňkiden pes ýerlerdenem gurup ýörler-ä jaýlary, golaý-goltumynda Hazar beýdip güwläp durka, ýerasty suw uzakda bormy, eýsemdäninim! Ýadymda ol ýeri şol wagtky başlygymyz bendäniň özi gidip, töweregiň ýerlerinden biraz beýgiräk görüp, saýlap alypdy.

Hasar gojanyň ýüzüniň salyklygyndan onuň özüni oýunda utulan hasap edýändigini kemsinip hörp tutýanlygyny, garaşan netijesini gazanyp bilmänine öz ýanyndan gynanýandygyny pikir etdi.

Ol gojanyň halyna gynandy. Ýöne birbada oňa nähili göwünlik berjegini-de bilmedi. Oýurganyp dymdy. Öz pikirine berlen goja ondan göwün edibem durmady.

Şol günüň ertesi Krasnowodskide şäher häkiminden nägile ýüzlerçe adamyň gozgalaň turzandyklary dünýä habar beriş serişdeleriniň onlarçysynda beýan edildi.

Aşgabatdanam bu ýagdaýyň änigine-şanigine ýetmek üçin, ýörite barlag topary geldi.

Şundan soň bu wakanyň şäher häkimine sapak boljagy tama edildi. «Uruş gutaranson, batyr köpeler» diýlişi ýaly, şäherde: «Wah, eşitmändiris, ýogsam bizem barardyk!» diýenlerem soňra az bolmandy.

* * *

Hasar, Fatimat Alyýewna bilen bir iş gününü çalşyp, Aşgabata gaýtdy. Onuň agtyklaryny göresi gelýärdi. Telefonda seslerini wagtal-wagtal eşidip duran-da bolsa, didarlaşasy, ýanynda görüp, sözleşesi, olara buýsanyp oturasy gelýärdi. Her gezek telefonda gepleşenlerinde agtyklary ondan: «Ata, haçan gelýäň?» diýişip, şol bir soragy soraýardylar. Bir gezek kiçi agtygy Aýnazar ondan: «Ata, saňa dynç günü berilmeyärmí?» diýip sorapdy. Hasar kimden garaşsa-da, beýle ýarym aýlawly gepe ondan garaşmandy. Şeýdibem, ol çagalarça atasyna özüniň juda göresi gelenini mälim edipdi.

Hasar şonda olaryň has beteri-de, kaka mährini küýseýändiklerini oý edip, ogly bilen baglylykdaky küle çöken ykbalyny ýatlap, ýene-de hapa bolupdy.

Otly Aşgabada aladaň bilen, dünýä heniz oňly ýagtylyp-ýagtylmanka gelip ýetdi. Hasar ilki gyzynyň öýüne baryp, onuň bir käse çayyny içip, hal-ahwal soraşmakçydy. Soňam: «Daň bilen süssenekläp, gapy süsüp ýörmäýin» diýip, ýatan adamlaryň üstüne barmagy gelşiksiz hasap etdi, gündiziň bir ýerlerinde olara degip gaýdaýanyň kem görmedi. Üstesine-de, göteren ýükem ep-eslije bardy, olaryň köpüsi-de Arslan oglunyň ogullaryna niýetläp, duşan ýerinde gowy görüp alan geýim-geýjimleridir aýakgaplaryndan ybaratdy.

Onuň haýsy goluna alsa, şoňa agram salýan bolsa, agtyklarynyň halaýan balyk önümleridi. Hasaryň agtyklarynyň ýanyna — Aşgabada gidermenligini eşidip, onuň ýüküniň balykly bölegine ejesi-de ep-esli edip, öz taýynlan işbilinden, tüssä berlen gyzyl balygyndan goşup, Hasar: «Eje, menem

aldym!» diýse-de: «Bir bölegini Mähri janlara baraňda ertersiň, onsoňam, nirede bolsa-da, umman boýunyň perzentleri wagtal-wagtal höregine balyk gatyp durmasa, bolýan däl, bularam alyp git, köplük etmez!» diýip, onuň balyk ýüküni ýetiripdi. Ene soňam her gezek öz matlabyny nygtamak isländäki ýaly, bir wagt kimdir birinden eşiden, balygyň gadyryny bilýän adam baradaky gürrüni ýatlapdy.

— Bally, sen ol Bykynly Rahman dädäni eşiden bolmaly? Aşgabatda köp kitaplar ýazan uly alymlaryň biridir ol.

Şolam käte deňiz boýunda geçen ýaşlyk döwrüni ýatlap: «...Ejem tamdyrda çörek bişirmek üçin ot goýberende, bizem onsoň balygyň içini tagam beriji ýakymly ysly otlardan, sogansarymsakdan dolduryp, syha düzüp, tamdyra goýberip, onuň közüne bişirip alardy. Şeýle bir süýji bolardy welin, heziller edäýerdiň» diýip, mahal-mahal ýatlaýamyş bende — diýip, şeýdilip balyk bişirilende onuň diýseň datly bolýandygyny lezzet duýmak bilen ýatlapdy.

Hasar şeýle-de arkaýynrak, elkinräk boljagyny pikir edip, öz öýüne-de, gyzynyň öýüne-de barman, myhmanhanada düşledi. Ol Dünýälere myhmanhanada sakgalyny alyp, ýuwnup-ardynyp, biraz üst-başyna timar berensoň, onuň bu mahala çenli işe gidip, öýde ýoklugyny çak edip, sagat onlara bardy.

Bu günler Arslan ogly-da şeýdip harap bolansoň, Dünýä aýryrak ýaşaýanyň kem görmeýän-de bolsa, ýene-de ejesiniň öýüne gaýdyp gelmäge mejbur bolupdy. Öz jaýlaryny bolsa, oňa gowy timar berdirip, daşary ýurtly birine kireýine ýaşamaga berenini Hasar öňki gezek agtyklary bilen görme-görşe gelende eşidipdi. Bu meselede özüne sala salynmadyk-da bolsa, beýtmeginiň agtyklarynyň bähbidi bilen baglydygyny ýatlap, onuň hereketini makullapdy.

Häzir öýde işe ugratmalysyny işine, okuwa ugratmalysyny okuwyna ugradan Dünýäniň ejesi öz kiçi agtygy bilen galyp, iýlen-içilen gap-gaçlary aşhana daşap, assa-ýuwaşdan öýi tertibe salyp, güýmenip ýördi.

Dünýäniň ejesi howly derwezesiniň kakylýanyny eşidip, baryp gapyny açan mahaly, ol ýerde eli ýükli Hasaryň alnynda derçigip duranyny gördi. Onuň gelmegine begenenligini mälim edip, gaşlaryny gerip, açyk ýüz bilen höwesli dillendi:

— Hasar, oglum, senmisiň?

— Mendirin, daýza!

— Geleweri, janym! — Şol barmana-da Hasarly, Arslanly, döwletli-döwranly günlerini ýatlap bozuldy. — Bularyň seni gaty göresleri gelipdir. «Atam-atam» diýşip, agyzlaryndan düşürenoklar. — Garrynyň sesi sandyrap, aga gatylyp gitdi, agtygyny aldyrany bäri, başyndan aýyrman ýören ýas bürenjeginiň çeti bilen gözýaşyny yzly-yzyna sylyp aldy.

Hasar gaýyennesiniň çaýyny içip, hal-ýagdaý soraşyp, agtygy Aýnazar bilen onuň soňky aldyran hem öz ýanyndan iň gowy hasap edýän oýunjaklary, suratly kitaplary bilen tanyşýança uluja agtygy Serdaram okuwdan gaýdyp geldi. Ol gapyny gelip açan mahaly gündiz huşunda, gije düşünde ýanyndan aýrylmaýan atasynyň öýde jigisi bilen ata-ogul bolşup oturanlaryny görüp, birkada öz gözlerine ynanmady. Ýöne bu düşsem däldi-de, hakykatdy. Onda-da onuň höwes edýän hakykatydy. Atasynyň mähirli nazary ony aňryýany bilen dolap alyp, özüne çekip durdy. Ol: «Atam!» diýdi-de, sumkasynam arkasyndan düşürmäge-de howlугyp, topulyp gelip onuň gujagyna doldy.

Çowlugynyň sesini eşidip, aşhanada Hasary hezzetlemek üçin nahar-şoruň ugruna çykyp ýören mama aňyrdan gelen mahaly agtygy bilen Hasaryň jaýyň ortasynda begenişip, gujaklaşyp, duranlaryny görüp, ýene-de bozuldy: «Hudaý jan, beren bal gününi köp gördüň-dä maňa... Başbütin bir öýden girip-çykyp, ýörseler bolmadymy?!» Ene gözüne inen nemi çabydynyň syny bilen syryp, kalbyny ezip biçäre ezelendi.

Hasar agtyklarynyň ol göreninden bu görenine boý çekişip, ulalýandyklaryny, täze-täze zatlara aň edýändiklerini görüp buýsandy.

Olaryň ýerli-ýerden ýetişip, hä diýmän, kakalarynyň ornuny tutjaklaryna göwün çaglap, ýaraly kalbyna melhem etdi.

Hasar şol barşyndan Dünýäniň işden geler uçurlary agtyklaryna ertir ýene-de irden gelip, giçlik otly wagta çenli öz ýanlarynda boljagyny aýdyp, olary şähre aýlanmaga, gyzynyň öýüne-de bile gitmäge söz berip, gaýynenesidir agtyklary özelenip, agşam galmagyny näçe isleseler-de galyp, Dünýä bilen göz-de-ýüz bolasy gelmedi, wajyp bir aladasynyň barlygyny bahanalap, myhmanhana dolandy.

Hasar öňem agtyklaryny küýsäp, Arslan ýogalany bäri üç-dört gezek gelip gidipdi. Dünýäni bolsa, şu geçen bir ýarym ýylyň içinde ýeke gezek daşrakdan görüpdi. Onuň hem özi bilen duşuşanyndan duşuşmanyň kem görmeýänligini aňýardy. Onsoňam boljak iş bolupdy, şonuň üçinem indi duşuşmagyň hökmanlygy-da ýokdy. Hasaram onuň özüni göresi gelip durmaýanyň bilip, her gezek agtyklarynyň ýanyna gelende, ol öýde ýok wagty gelmäge çalşardy.

Hasar myhmanhana gaýdyp gelenden soň, biraz aýaklaryna dynç bermek üçin, üstki geýimini oturgyjyň üstüne atyp, ýene birazdanam hezil edip, wannada ýuwunmagy, şonda ýol ýadawlygynyň sabyn köpürjiginiň suwa tutulanda syrylyp aýrylyp gidişi ýaly, süňňünden aýrylyp gitjegini oýlandy.

Ol şol arkan düşüp ýatyşyna bir pursat ymyzganany-da duýman galdy. Ýas-ýaňyja agtyklarynyň ýanynda bolup, olaryň hersi bilen bagly pikir baryny başdan geçirenligi üçin bolsa gerek, onuň maşgala durmuşy bilen bagly ýene-de käbir zatlar biygytyýar ýadyna düşdi.

...Dünýä agtyjygyny akja düşege dolap, gelnini yzyna düşürip, bäbekhanadan begenip, owsunyp çykyp gelýär...

Hasar beýleräkde maşynynyň gapdalynda Arslan bilen olary garşylap durlar. Ine, indem, är-heleý öýe getirilip, sallançaga salnan bäbejigi bile synlaşyp, buýsanyşyp otyrlar.

— Daýylaryna çalym berýär.

— Gözjagazyna seret, ulalsa ol-da kakasyna meňzär...

Bir pursadam bolsa oňa ýene-de özüni Dünýäli döwürde duýmak ýakymly boldy.

Gapy kakylan mahaly Hasar ýaňyrak wannada ýuwnup, stoluň üstünde demini alyp duran çaýynyň başyna geçipdi. Onuň nahar işdäsi ýokdy, gaýynenesi ony gowy görýän, guýruk ýag gatylyp taýynlan böregi bilen hezzetläpdi.

Hasar gapyny açan mahaly öz gözlerine ynanmady, ol ýerde Dünýä durdy.

— Girmek mümkinmi? — diýip, ol Hasaryň ýüzüne seretmän sorady. Hasar jogap ýerine gapynyň öňünden biraz sowlup, oňa geçmäge ýol berdi.

Hasar birbada Dünýäniň nämüçin öz ýanyna gelip biljegine düşüňip bilmedi, soňra-da onuň gelmeginiň sebäbiniň agtyklary bilen baglady. Ol ýas-ýaňy agtyklarynyň ýanynda bolanda, olara tomus öz ýanyna — deňze äkitmegi söz berip gaýdypdy. Olaryň deňze düşüp, hezil etjeklerini, özüniň bolsa agtyklaryna buýsanyp, hyzmat edip, bagtyýar boljagyny pikir edipdi.

Hasar Dünýäni ilki gapynyň öňünde gören wagty ol eşidip, şu gürrüňini halaman, çagalary menden gabanyp gelendir diýip pikir etdi. Dünýä, hamala, bu duşuşyga höwes edip gelen ýaly egnine melemtil-goňras köýnek geýip, kesilen saçlaryny altynlaç boýaga boýap, saçlarynyň aşak etegine biraz tow berip, tellendirip goýberip, gelinsiräp, görmegeýlenipdir. Hasar Dünýäni görerin öýtse-de, ony Arslanyny aldyryp, başy ýasly aýal hökmünde beýle geýnülü, beýle dabaraly görerin öýtmändi. Wagt onuň ýarasyny wagtyndan öň bitiren borly?

Hasar Dünýäni stol başyna çagyryp, oturmaga mürehet edensoň, oňa hem öz içip oturan çaýyndan bir kase guýup uzatdy.

— Al, çaý içip otur!

— Ajydyr çaýyňam! — Dünýä bu gepi seň içýän çaýyňa men belet diýen hörpde aýtdy.

— Magadyna ýetmedik çaýdanam bir çaý bolýarmy?

Çaý hakyndaky bu çekeleşmä ýazyp barýan ýaly bolup duýlan gürrüň bir pursatlygam bolsa, olaryň bile ýaşan döwürleriniň ýatlamasy boldy. Dünýä soňra Hasara:

— Myhmanhana gaýdyberipsiň! — diýip, bu gepi «Agtyklaryň ýanyndan galaýsaňam bolardy» diýen manyda, ýöne juda bir ýürekdenem bolmadyk sypaýyçylyk bilen aýtdy.

— Myhmanhana-da hiç neneň däl. Esasy, agtyjyklarymy gördüm. Ertirem olar bile, Aýnaşkalara gitmekçi! — diýip, Hasar oňa öz gyzyňyň gyzjagazyňyň adyny tutup, özüniňki ýaly sypaýyçylykly jogap gaýtarmaga çalyşdy.

Dünýä gelen wagty aýak üstünden habaryny berip giderli görünse-de, ol öwürlip gidibermäge gyssanmady. Ol bu ýere Hasar bilen talap tutup, egri oturyp, dogry gepleşmäge gelmänmidi, eýsem?

Dünýä Hasary gözastyndan synlan wagty onuň öňküsinden horlanyp, ýañaklarynyň çekilişip, gözleriniň has içe giden ýaly bolanlygyny gördi. Jübüt ýaşayşa öwrenişen adamyň, onda-da erkek kişiniň ýeke galanda, ýaş çaga ýaly ýetimsireýänligi, hossar küýseýänligi belli zat. Aýallar bu meselede erkeklerden has rüstem gelýärler. Erkekler barha sep berip, çagşamak bilendir, aýallar bolsa çagalaryna, öý hysyrdylaryna berlişip, şol bir tabyragyny saklaşyp ýörendirler.

Hasar Dünýäniň synasyndaky özgerilişikleri görüp, oňa ýekeliğini, gaýtam, düşenligini öz ýanyndan belledi.

Dul etine atlanan Dünýä ýetilip kemsiz özüni tutupdyr, alkymy goşalanyp, näzenin zenana öwürilipdir.

Ol Hasaryň uzadan çaýyny alansoň, biraz arkanrak gaýşarylyp, plaşynyň aşaky ilikleriniň bir-iki sanysyny ýazdyryp, has giňäbräk oturmaga çalyşdy.

Dünýä Hasardan ony-muny soran bolsa-da, onuň gözüne göni seredip bilenokdy. Şol oturyşyna içki harasady örç alýana meňzäp, ýañagynda ýakal galkýan deý, oňa al reňk hem çaýylyp gidýärdi.

Hasara şu pursatda Dünýä birdem ýene-de göwün bölüp, özüne höwes edýän ýaly bolubam duýuldy.

Ýöne şeýle bolanda, özüni nähili alyp barjagyny bilmesede bu oňa ýarady. Şu ýagdaýyň yzysüre-de ol Dünýäniň öz pikir edişi ýaly, özüne göwün çaglamaýanlygyny, bu ýagdaýyň salgymdygyny, onda-da öz göwnüniň döreden salgymdygyna ynandy.

Özüniň henizem aňynda Dünýäniň öz dünýäsi bolan günlerinde kowsarlap ýörenligine düşündi. Hasar soňam Dünýäniň kofe içmegi halaýanyyny ýatlap, oňa taýyn kofaň üstüne gaýnag suw guýup, gyzgyny bilen hödür etdi.

— Al, sowatman iç. Sen henizem kofäni erbet görýän dälşiň!

— Bu günler näme pişe edýän onsoň? — diýip, Dünýä hem onuň soragyna sorag bilen jogap berdi.

— Kenarda oturyp deňzi synlaýan...

Dünýäniň Hasaryň bu gepini degişme hasap edenligi belli boldy. Ol hem şundan soň, onuň bilen öz hörpünde gepleşmäge çalyşdy.

— Ýeri, onsoň sen, hemişekiň ýaly, henizem ynanýarmyň?

— Nämä?

— Şol suw perisiniň suwdan çykyp, öz gujagyňa doljagyňa?

— Hümf... — diýip, Hasara bir wagt: — Kenarda otursam, hamala, suw perisi ondan çykaýjak ýaly duýgyny başdan geçirýän — diýip, Dünýä aýdan gepini ýatlady. Şonda ol soňundan: «Ana, şol suw perisi sen-dä!» diýip, üstünden suw sarkdyryp deňizden çykyp gelyän Dünýäni hyjuwly gujaklap, onuň gulagyna söýgi bilen pyşyrdapdy.

Dünýä şol barmana ak baş bolup, öňünde oturan Hasara gözastyndan siňňin syn edip alansoň, özüniň näme üçin gelmeginiň sebäbini aýdarman boldy. Ol:

— Men seniň ýanyňa iş bilen bagly bir mesele bilen geldim, Hasar! — diýip, söze başlanda, onuň biraz gaşlary çytylyp, ýüzi ümürlenip, ýeňil bolmadyk gürrüniň boljaklygyny aňdyrdy:

— Aýtmaga gelen bolsaň, aýdyber, näme matlabyň bolsa!

Ara bir pursatlyk dymşlyk düşen wagty, daşky zalyň ugrunda şaňňy zenan sesi bilen «war-war» sesli bir erkek kişiniň keýpihon gülşüp, gürleşip, geçip barýan şüwelenli söhbeti eşidildi:

— Graduslaryny göteren borly? — diýip, Hasar olaryň keýpihonlygynyň manysyny özüçe tirdi.

— Biziň barha bazar ykdysadyýetine geçip barýan ýurdumyz bar — diýip, birbada öz diýesi gelýän zadyny Hasaryň ýüzüne gönüläp diýmäge bogny ysmadyk Dünýä gepi oýnamagy oňaryp, öz islegine ýetýän adamlara meňzäp, gürrüňi öz maksadynyň töwereginde aýlap, soňra oňa assa-ýuwaşdan, şol barmana-da gürründeşini-de oňa belli bir derejede diňlemäge taýynlap gelerli boldy:

— Ençeme abraýly milli firmalar, kompaniýalar döredi. Ýurduň özgermegi üçin, olar häzir uly işler alyp barýarlar... Şeýle kompaniýalaryň biri-de biziňki, onuň işleri barha giň gerim alýar. Biler bolsaň, biz häzir nebit kânleriniň birnäçe ojagyny hususyýete almagyň ugrunda hem iş geçirip ýörüs.

Şu ýerde Hasar durup bilmän, Dünýä sorag berip, onuň sözünü bölledi:

— Ol nähili nebit ojaklary her ýetene satylýarmyş? Prezidentiň özi: «Näme hususyýete geçirilse-de, nebit-gaz, demir ýol, howa ýollary... Ýene birnäçe zatlar döwlet ygtyýarlygynynda galýar» diýmedimi näme?

Dünýä-de ondan kem oturmady:

— Diýende näme? Bütün dünýäde şeýle, bu ähli zatlar hususyýete geçýär. Muňa baýlyk-pul oýny diýýäler, oýunda bolsa, ugry tapylmaýan ýol bolýan däl. Hümf... Prezident diýende näme? Barybir, dünýä çepbe çöwrüldi. Ýelsiniň ýaşayys ummanynda göteren harasady SSSR atly gämini gark etdi. Biziň ýurdumyzam şol harasatda onuň bölünen ýerleriniň biri. Biziň ýolbaşçylaram bal gününe batyran şu hadysa. Şonuň üçinem olarda islese-islemese-de, Ýelsiniň edişi ýaly, ýurduň baýlygyny

ugurtapyjy işewürleriň eline bermeli bolar. Bermeseler, görersiň, olarda başga ýurtlardaky ýaly, öz gününü çaykar...

Hasara Dünýä öz sözünü däl-de, başga biriniň gepini gepleýän ýaly bolup duýuldy, yzysüre-de ol başga biriniň sözünü munuň juda bir başga biriňem däl-de, onuň Annaw bilen özleriniň ikiçäklikde göwün ýüwürdişip edýän gürrüňleridigini aňdy. Aý, näme, soňra baýanlaryň has baýamak üçin, amatly pursada garaşyp, beýle tutumly pikirleri edýäni azmy, eýsem? Dünýä öz pikirine has gyzykdy:

— Ýelsin öz töweregi bilen şu zatlary il bähbidi üçin edendir öýdýäňmi? Elbetde, ilkinji nobatda öz maşgalasynyň bähbidini arady. Olaryň arkama-arka doklukda, baýlyga gömlüp ýaşamaklarynyň aladasyny etdi.

— Sizem, onda, bize-de il başyna şeýle adamyň gelerine garaşýaňyz-da? — diýip, Hasar bu barha uzalyp gidip barýan gepi gürrüňdeşine halap barmaýanlygyny mälim edip, gaşyny çytyp, seňrigini ýygyrdy. — Onda, seniň pikiriňçe, eline wezipe ilen şeýdip, gähnebermeli-dä, hamala, ilde haky galan ýaly bolup, agy-garany saýgarman?

— Diýdim-ä «Döwür şuny talap edýär» diýip. Bu ýerde sosializm eýýämindäki adam adama dost, dogan, ýoldaş hasap edilmeýär. Ýazylan ýeri ýogam bolsa, oňa derek: «Adam adama möjek, hile, sütem» diýilýär. Kim näçe köp talasa, aldasa, doňuz bolup süsse, şolam köp gazanýar. Bu dünýäde diňe şu soňky geplere ynananlar, öz maksatlaryna ýetýärler. Halal baýlara öwrülýärler.

— Baýam bir halal bormy?

Hasar Dünýäniň geline goşulanyna gynandy. Sebäbi ol onuň öz ýanyna, bu gürrünler däl-de, başga bir maksat bilen gelenligini indi bireýýämden bəri aňyp, oňa garaşybam otyrdy.

Onsuzam, Dünýä Hasaryň soňrabaýanlaryň köpüsiniň öz baýlyk-bagtlaryny halkyň betbagtlygynyň üstünde gurýandyklaryna ynanýandygyna, olar kapitalist boljak bolşup, nadan, hilegär gadym baýlara öwrülýärler diýen pikirdedigini öňdenem bilýärdi. Dünýä biznesiň ygşyna düşüp ugran günleri

olaryň arasynda şuna meňzeş gürrüňler öňem birnäçe gezek bolupdy.

Häzir bu meselede Dünýä Hasaryň pikirleriniň henizem öňküsinden üýtgemänligine ýene bir gezek göz ýetirdi.

Hasar Dünýäniň diýýän zatlarynyň häzirki döwürde belli bir derejede janynyň barlygyna ynansa-da, ýagdaýyň hemişe şeýle bir taraply, bir bölek adamyň bähbidini arajagyna, halkynyňam muňa hemişe kaýyl boljagyna ynanmaýardy. Halk bähbidiniň ahyr-soňy bir ýerden bolmasa, başga bir ýerden urup çykjagyna ynanýardy.

Dünýä öz maksadynyň töwereginde ýene biraz aýlanyp öwrülensoň, ahyrsoňy oňa dolanyp geldi. Oňa bu gürrüňi etmek hökmandy.

Şäher häkiminiň öz garşysyna gozgalaňa gatnaşan adamlaryň ähli hereketleriniň indi ýörite adamlara yzarladyp, hasaba aldyryp ýörenliginden, bu gürrüňe-de Dünýäni şolaryň ýörite itereninden Hasar habarsyzdy.

Häkimlikde onuň Aşgabada gaýtmagy: «Ol Prezidente arza barýandyr» diýlip, pikir edilipdi. Bu saparda onuň arzyny ýokaryk ýetirmezligi üçin hereket etmegi häkim jaň edip, Annawa hem duýdurypdy.

O-da bu meseläni Dünýäniň üsti bilen ýerine ýetirmegi makul tapypdy.

Hasar düýnki özünden bizar Dünýäniň ýöne ýerden bu ýere gelmändigini pikir etse-de, onuň ýörite tabşyryk bilen geleninden habarsyzdy. Asla ol Dünýä her hili ýagdaý bolsa-da, eden şol oýnundan soň, öz ýanyna geler diýip, oý-da etmändi.

Dünýä bolsa, garaşylmasa-da gelip otyr, özi-de, hamala, öz aralarynda hiç zat bolmadyk ýaly özüni alyp barýar. Biznes diýen bela ähli utanç-haýany, ynsap-mertebe diýen zatlary perde syrylan ýaly syryp taşlaýan borly.

— Hasar, meniň saňa bir gürrüňim bar! — diýip, Dünýä ýene sözünü dowam etdirdi, ýaňagynyň bir ýanyny ol ýerden bir zat süpürüp aýyryýan ýaly, sypalap goýberdi.

Hasar ünse berlip, Dünýäniň ýüzüne soragly nazar aýlady. Ol aýtjak gepini aýtmanka, onuň matlabyny göz-ýüzünden aňmaga çalyşdy. Emma ses Dünýäniňki bolsa-da, onuň aýdylyş äheňi onuňky däl. Nazary-da onuň öňki bakyşy ýaly, ýylydyp-çoyýan gözler däl. Hasaryň önünde häzir dünýäde ýeke-täk zenan hasaplap söýen aýalynyň keşbinde ol däl-de başga bir sowuk aýal otyr. Dünýä öz gürrüňine batyrgaý girişi:

— Siziň şäher häkimiňiz biziň generalnymyz bilen ýakyn tanyş, ol her gezek Annawyň adyny tutmaly bolanda, tutmajak bolup, ony ýüz ugra başga bir çalyşma bilen, çalyşýardy. — Gowy oglandyr, bu ýerde uly wezipede işlände-de bize köp kömekler edipdi. Bizem onsoň, ony aňry ýany bilen gadylapdyk. Häkim bolansoň, bir duşanymyzda ol: «Geliň, deňiz boýunda size ýer bereýin, gurnuň özüňize şaňlap duran hususy dynç alyş öýüni, halan ýeriňizden ýer bereýin!» diýipdi. Bizem, näme, ol ýer nebit ýataklarynyňam golaýy, onuňam ýagdaýyndan habarly bolup durmak üçin, gowy boljak. Şol niýet bilenem başlygyň özi Krasnowodskä gidip, kompaniýanyň adyna şol ýerden ýer alyp, onuň hat-petegini oňaryp geldi... Ýöne golaýda birtopar başbozar serhoşmy-da, neşebent adamlar tapylyp, häkimligiň önünde biziň garşymyza topalaň turzupdyrlar...

Neşebent, serhoş diýlip çetine deglen Hasar şundan soň, ol näme diýse, diňläp oturman, onuň gepiniň alkymyndan aldy. Hasar ozalky geplemezliginiň tersine, indi eňterip-eňterip diýerli göründi. Özüniňem neşekeşdir serhoşlara sanylmagy, onuň «menini» has-da kemsitdi.

— Dünýä, hany sen ondan bir, mundan bir tozadyp, musmus — diýip, oturma-da «mustapaňy» diý maňa! Ol galkynan adamlaryň içinde-hä, seniň diýşiň ýaly, serhoşam yokdy, neşebendem. Seniň gepiň duşman şyltagy. Gozgalaňçylaryň bolşy-da, mertebesi-de seniň şäher häkimini baýlyk-haýýarlygy belen satyn alan başlygyňkydan, telim gez ýokarydyg-a belli: — Şolaryň arasynda men-de bardym!

— Şony eşidip, men geň galdym-da?!

— Nämesine geň galdyň?

— Seniňem şol ýerde bolanlygyňa.

— Men-ä, ýoldaş düýnki heleý, diňe oňa goşulman, onuň guramaçylaryňam biri bolupdym.

Bu gep Dünýäni biraz geňirgendiräýjegem ýaly bolsa-da, geňirgenmedi, gaýta ol gepi çalyپ tutaýjaga meňzäp, Hasaryň ýüzüne nägile bolup çytylyп, synly seretdi.

— Şonuň üçinem, Hasar, biz gürleşmeli! Ilki bilen-ä, şuny bilip goý. Meniň ugruna çykan işimiň aňyrsynda, bu ýerde seniň hem bähbidiň bar. Şonuň üçinem biz gepleşip, düşünişmeli bu meselede...

— Ol nämäniň bähbidimiş? — Hasar bu ýerde özüniň nähili bähbidiniň bolup biljegine düşüniп bilmän, Dünýäniň gepine biraz geň galdy.

— Hasar, şol dawaly ýeriň eýeleriniň biri men bolup durkam, näme üçin bu ýerde seniň bähbidiň ýokmuş, meniň zadym, seniň agtyklaryňň zady dämi ahbetin? Meniň ony ölenimde gabryma alyп gitmejegim belli, ol biziň agtyklarymyza miras galar. Häzir Arslan janyň gelinem öz ýanymyza işe aldyk... Bularyň hemmesi seniňem ertirki gününiň aladasy dälmidir, eýsem?

Hasar, hamala, eşidýän zatlaryna ynanmaýan ýaly, nazaryny galagoplandyryp, geň galyp, Dünýäniň ýüzüne oýurganyp seretdi. Biygytyýar beýleräkde ýatan çilim gabyna elini uzadyp, Dünýäniň bu barada pikirini biljegem bolup durman, çilim otlandy. Dünýäniň gepiniň onda düşnüksiz pikirleri oýaranlygy belli boldy. Hasar şu pursatda öz ýanyndan bolsa:

— Eý, ho, gör, heleý, sen nähili diplomat bolup ýetişipsiň? — diýip, özüniň oýlanýanyny görüp, has-da guşy gaz alyп barýan Dünýäden nägile boldy.

Has beteri-de bu uzak bolmadyk wagtyň içinde ony Dünýäniň nädip beýle üýtgäp bilmegi haýran galdyryýardy. Ol öz gujagynda şunça wagtlaп, söýgüli zenan däl-de, alahöwren ýylanyň çörňeşip ýatanlygyny, üýşenme bilen pikir edýärdi.

Hasar Dünýäni geň galyp diňläp oturyşyna çytylyп duran gaşlarynyň astyndan, onuň ýüzüne aram-aram seredibem goýberýärdi.

Dünýä bolsa indi hyýalyndaky gozgalaňçylaryň kastyna çykyp, barha öjügip gepleýärdi.

— Biz, öz garşymyza çykan adamlar bilenem, elbetde, bellisini ederis. Ýöne şolaryň arasynda seniň bolmagyňy islemeýärin.

Hasar Dünýäniň ýene-de öz gepini sözlemän, kompaniýadaşlarynyň niýet-pällerini biraz üýtgedişdirip aýdyşdyrýanyna düşündi. Ol bu sözleri aýdan mahaly, gaçyp barýan keýigi, gapdalyndan çykyp aslyşyp alyp düşen, indem onuň haýsy yerinden çekeläp-iýip ugrajagyna göwün çaglaýan, gözi otly, ganjyk möjegi ýatlatdy.

Onuň gep saluwynda haýyş-da bardy, talap-da, gazap, al-da bardy, hakykat ýokundysam. Ýöne tekepbir hökmürowanlyk has kändi. Onuň gepi köpelip, kalba dykyn baglanyp aýdylansoň, içini sowadyp goýulýan gep däldi. Ol jogap talapdy, muňa Hasar-da düşünişip otyrdy.

Hasar öz önünde oturanyň tötänleýin duşan aýal däl-de, direnişip duran; goç ogul, maýa gyzdan, durmuşyň iň datly miweleriň biri — mähriban agtyklardan, baýlyk-ýeneki diýip, ýagşysyndan ýeňsesine öwrülen, ýagşysyny ondan-da has ýagşa çalyşanlygyna ynanýan önki keýwanysy bilen gürleşýänligini birjik-de unutmaýardy.

Hasar Dünýäniň anyk jogaba garaşýanlygyny bilse-de, oňa jogap bermäge howlukmady.

Dünýä Hasaryň üýşenip, pikire berlenini görensoň, özüniň aňyrdan aýtmaga gelen gepini anyklamygyň pursady gelenligine düşündi. Ony başga zadyň däl-de, agtyklarynyň bähbidi bilen bagly gürrüniň oýlandyranlygyna ynandy, şeýle degerli gepi tapanlygyna öz ýanyndan begendi. Sebäbi ol Hasaryň agtyklaryny öz janyndan ileri görýänligini, Arslan ogly wepat bolup, ýetim galanlary bär-ä, olary hasam gaýgy-hasratyna goşup, mähribanlap gezyänligini gowy bilýärdi.

Dünýä öz islegli pursady geldi hasap edeni üçin, indi ol has aýgytly hem talaply gepledi:

— Sen agtyklaryň bähbidi üçin ýoldan aýryl, Hasar!

Hasar diňe häzir Dünýäniň öz ýanyna näme üçin gelenine doly düşündi. Ýöne birbada oňa näme jogap berjegini ýene-de bilmedi. Ol:

— Gör, bu gep nireden gelip çykdy? — diýende, onuň sesinde anyk galagoplyk duýuldy.

— Isleseň aýt, biz saňa şäherden jaý almaga kömek edeli? — diýip, Dünýä ýene-de maksadyna ýetmek — Hasara dawa başymy goşman diýdirmek üçin, onuň gulagyna ýakar diýen jümläni hem sözünüň yzyna suňşurdy.

Hasar şol barmana Dünýäniň öz geler diýip garaşan yerinden däl-de, ýeňseden bir yerden duýdansyz gelenligine, oňa hä bermese, özüniň agtyklarynyň bagtyna badak ataýan hökmünde günäkär boljaklygyna hem aňryýany bilen düşündi. Şeýle-de bolsa Dünýä ony topalaňdan el çekse, agtyklaryna gowy boljagyna ynandyryp bilmeýşi ýaly, özüniň-de biznese ulaşyp, gazanyp, durmuşda utan beg heleýdigini hem ynandyryp bilmedi.

Düşnükli zat — olaryň goşa ýüregi indi hiç wagt sazlaşykly urmaz.

Hasar Dünýäniň ýüzüne aýgytly dikanlady. Ol bakyşda närazylygam bardy, lapykeçligem.

Hasar Dünýäniň özünden kanagatlanarly, anyk jogaba garaşýanlygyny bilse-de howlukmady. Diňe Dünýä gitme hyýal bolup, aýak üstüne galan mahaly, onuň bilen deň gopup turan mahaly:

— Dünýä, seniň meslekdeşleriň meniň bu öýümi ýykanlaryny az görüp, indi ol yerdenem kowjak bolýarlar öýdýän? Men iň soňky batar kölüme çenli çekildim. Indi gidere ýerim ýok. Görýän welin, siz meni ýene-de günüme goýjak däl-ow! Aý, hawa-da, başa näme gelse görübermeli bor-da. Gaçanam Hudaý diýýändir, kowanam. Nämäniň nämeligini wagt görkezer. Ýöne pikir etmän, baky berlen beglik ýokdur. «Elim geldi» diýip, ýeteni taýaklabam, olara sürnübem ýörmeli däl, taýagyň uýj

iki bolýandyr, onuň elden gaçyp, beýleki ele düşäýmesem-ä bardyr, unutmaň!..

Bu sözden soň Dünýä Hasaryň pikirinden dänmänligi däl, hatda özüniň hiç gepini-de onuň alga almanlygyna düşündi. Şundan soňra:

— Onda bolsa gör, öz ýagdaýyňy, biz-ä saňa-da bolsun etjek bolýarys... — diýip, sözi ýer almadyk Dünýä öýkeli samyrdap, tasanjyrap turup gitmek bilen boldy.

* * *

Hasara iş ýerinde ýene-de bir täzelik garaşýardy...

Gozgalaň bolany bäri adamlaryň bu baradaky pikiri ikä bölünipdi, olaryň uly bölegi: «Adamlar muny gowy etdiler. Ýogsam her gelen ýolbaşçy, şäheri öz islegine görä, dogan-garyndaşlaryna, soňrabaýan barjamly adamlara satyp goýbermegi, ili depgilemegi hiç zatça görenoklar!» Şeýdip tumşugyna kakyljagyny bilse, indi olar iş edenlerinde, iliň bähbidini depgilemeli dældigini hem hasaba alyp hereket ederler. «Akly gözünde bolar!» diýip, pikir etse, beýleki bir topar, muny adamlaryň birden gar düşen ýaly, depeden inen kapitalizme, öňki sowet adamlaryň uýgunlaşyp bilmeýänliginden görüp: Kapitalizm başlandymy, indi ol hemmeleri öz kada-kanunlaryna laýyklykda ýaşamaga mejbur eder. Başgaça bolup-da bilmez, alasy gelen zadyny alar, satasy gelen zadyny satar. Öňünden çykanlara-da hezil bermez. Onuň dünýäniň kükregine başyny goýup, ýüreginiň gürsüldesini diňläp, manysyny tirip ýatan, zabun kada-kanunly, garyplary garyp bolmaga, baýlary baý bolmaga kaýyl eden, onlarça asyrlardan bäri, «Kapitalist» at bilen dünýäni bir barmagynyň başynda aýlap oturan, aždarda çykan läheň paýhasy bar.

Bir gezek Lenin ony aldawa salyp, öz taýagy bilen urup, seňseledibem aldy, ýöne pul ýene-de ondan soňky ýolbaşçylaryň aňkasyny aşyryp, erkini aldy, olaryň hut özlerini: «Sosializm

gowy ýol däl eken!» diýip, gygyryp, masgara bolar ýaly etdi. «Kör hasasyny bir aldyr!» diýlenidir, indi aňsat kapitalizm hiç ýerde, hiç kime per bermez. Islegine görä edenini eder, kylanyny kylar, depgiläsi gelenini depgilär! diýen akyla uýýardylar.

Hemmelerden boýun synmagy talap edýän bu gürrüňi häzirki pursatda il içinde üç edip ýaýradýardylar. Has betere bu gepi, entegem wezipede oturmagyň aladasyndaky häkime özlerini ýakyn, wepadar görkezmek isleýän adamlar özleriniň töweregidir, ilen-çalanlary bilen gyzgyn goldaýardylar.

Muňa seretmezden häkimligi-de bu toparlanyşygyň oýlandyranlygy, ýaýdandyranlygy belli boldy. Ol-da halkdan alnyp, eýeçilige satmagy göz önünde tutýan zatlarynyň hatpetegine gol çekmegi birbada yza tesdirdi. Daça obasyna hem gurluşyk materiallarynyň daşalmasy togtadyldy. Şäher edaralarynda gozgalaňçylylary ýazgarýan ýygnaqlar geçirildi.

Şäher häkimliginde geçen şeýle ýygnaklaryň birinde gozgalaňçylaryň meselesine seredilende, olaryň arasynda öz işgäriniň hem barlygyny eşiden, öňem ýaşynyň bir çene baranyň ýatlap özüne: «Hormatly dynç alşa git!» diýilmeginden çekinip ýören Gasan Alyýewiň öwzaýy öçüpdi, ol şonda dessine söz alyp, Hasary näletläp, howlugyp çykyş edipdi.

— Beýle adama biziň gijesini gündiz edip işleýän agzybir edaramyzda orun bolup bilmez. Ýedi gapyda ýerlemedik ol kişi biziň aramyza ýakynda düşendir. Biz ony tanaman, aramyza alandyrys! — diýip, haýygyp-hopugyp, ýarym azerbaýjança, ýarym türkmençe gepläp, Hasar bilen bellisini etmek üçin kabinetine, möhürine ýetmäge howlugypdy.

Hasardan häzir harsa dynaýan ýagdaýynda, häkimiň özi baradaky meselede muny göz önüne tutjagyny: «Ýaşuly işini oňarýan adam, goý, ol entek işläbersin!» diýip, gadyrynyň bilinjegini tama edipdi.

Indem ol şondan bäri hem elinden arzasyny almak üçin, Hasaryň Aşgabatdan dolanyp gelerine diýseň sabyrsyzlyk bilen garaşýardy.

Hasar işe gelen wagty Fatimat Alyýewna ony görüp, gozgalaň düşenini mälim edip, ör galyp gözlerini oýnaklatdy. Ol soňra Hasara Aşgabada gideninden soňky onuň bilen bagly, yzynda bu ýerde bolan ýagdaýlary, gürrüňleri, bir ýere gidermen bolup durana meňzäp, howlukmaç aýak üstünde durşuna gysga-gysga ýatlaşdyrdy.

Edarada ýygnak geçirilip, onda gozgalaň gatnaşan hökmünde meselesine seredilenligi, ýazgaryp edilen çykyşlaryň bolanlygyny, ýöne özüniň ýygnakdan soň, Gasan Alyýewiçiň ýanyna baryp, onuň dartylan damarlaryny, mümkin boldugyça, ýumşadandygyny zenanlarça, mylaýymlyk bilen Hasara aýdýşdyrdy.

Fatimat Alyýewnanyň ýagdaýdan habarly edeni üçin bolsa gerek, Hasaryň işden çykmagy ol ikinji gata, başlygyň ýanyna göterilenden soň, bary-ýogy ýarym sagada ýetmän çözüldi. Bu zatlaryň şeýle bolanyňa, Gasan Alyýewiç oňa gowy gatnaşykda bolan adam hökmünde aýdyp, ilin ýanynda näme diýse-de, munuň şeýle bolanyňa gynanýanlygyny mälim edip, onuň bilen düşünişme bilen, el gysyşyp hoşlaşdy. Hasar goşlaryny ýygnap, bile işleşen ýoldaşlary bilen hoşlaşan mahaly, işden gidýänligine däl-de, öz hereketi bilen bu adamlara hem gerekmejek alada getirenini pikir edip gynanýardy.

Şol günleriň birinde şäher saglygy saklaýyş bölümünde-de bu gozgalaň bilen bagly meselä seredildi. Onda şäher saglygy saklaýyş bölümüniň müdiri ilki söz alyp, Totynyň oturan tarapyna seretmezlige çalşyp gepledi. Müdir Hanjyk Ýanjygow ýaşy altmyşdan geçip, alyn saçlary düşüp, galan saçlary depesinde uzyn ösen, bir gysym saçy gulgaga meňzäp duran garaýagyz togalak adamdy. Ol her sözünü nygtap-nygtap, bolan işden nägiledigini aýdyp, öz sözünü tassyklaýan hörpde baş atyp gepleýärdi. Müdir häkimlikden ýaňyrak gelip, ýygnagam şunuň üçin başlamaly wagtyndan bir sagada golaý giç başlapdy. Elbetde, ol ýerde: «Gozgalaňçylaryň arasynda siziň lukmanlyryňyz-da bar eken!» diýlip, onuň suwuna deglenligi belli zat. Janagyrlý gepleýärdi.

Ilki hem ol öz işgäriniň hem ol ýerde barlygyny ýatlap: «Näme çäre görerlerkän?» diýip, galpyldap oturan Gasan Alyýewiçiň üstünden indi. Ony ol gan ysyny alan öküž ýaly, şahyna mündürüp, geýip, taşlan ýaly edip, günäkärläp gepe germedi:

— Nireden geldi şeýle adam biziň aramyza?

Näme üçin şeýle adamlaryň ýedi arkasyny derňemän, işe alýarsyňyz? Ol öňki işleýän yerindenem şunuň ýaly, eden bozgaklygy üçin kowlan bolmaly! Bolduň meniň başyma Don kazagy Pugaçýow... — Ine, Toty Taganowna ol iş sorap baranda almandyr-a ony. Soňam ol Totynyň kakasyny hem ýadyna düşürip, biraz ýumşagrak hörpde, muňa gynanýanlygyny mälim edip, sözüniň üstüne goşdy. Tota ýüzlenip:

— Siziň kakaňyzyň hem şol gozgalaňçylaryň arasynda bolmagy bizi gynandyrdy. Goja bilen gowuja gürleşiň! Şäherimiziň abraýyna gowy дәl. Nä, daçasy alynýan azmy, täze gurlan, iki-üç gatly öýleri ýykylyanlaram bar. Ýer kimiňki, döwletiňki, islese berer, islese alar...

Müdür bu gozgalaňyň bir tarapynyň öz tabynlygyndaky saglygy saklaýyş edaralarynyň adamlary bilenem baglydygyny ýene bir gezek aýdyp, gaýtadan Hasarly gürrüňe dolanyp geldi.

— Ol gelmişek Pugaçýowy... biziň ulgamymyzda hiç ýerde işe almaly дәl!

Başlygyň gürrüňi şu ýere ýetende, häliden bäri gapdalynda onuň aýdanlaryny ýere gaçyrman öňündäki depderine ýazýana meňzäp oturan, soňky döwür biraz süňňüniň gartaşyp, çekilişip ugranlygy duýulýan digir-digir saçly, orta ýaşdan gowy geçen aýalyň, gozgalaňa düşeni başlygyň gepiniň bir yerini göwnüne jaý edip bilmänligi belli boldy. Ol sähelçe başyny ýerden göterip, gepläp duran başlygyň ýüzüne nägile nazaryny aýlap alansoň, Hasaryň arkasyny çalyp gepläp ugranlygyny hem duýman galdy.

— Başlyk, siz tanamaýanam bolsaňyz, Hasar Durdyýewiç lukmançylyk ulgamynda tanalmaýan adam дәl. Bir ýerden gelen gelmişegem дәl. Ol öz şäherimiziň adamsy. Men bulary biraz tanaýan, eje-kakasy gaýraky gum içinden. Ýurt boýunça giňden

tanalmaýan-da bolsa, biz ony tanymal, tejribeli hirurg hökmünde bireýýämdeň bäre tanaýarys...

Başlyk öz sözüne garşy çykylyan hörpde geplenilmegini halamady. Ol öjügip gepledi:

— Onda, ýoldaş orunbasar, sizem şol topalaňçylary goldaýaňyz-da? — diýip, başlyklarça tapbilenlik bilen, öz gazabynyň akymyny indi şol aýala tarap öwürdi. Aýal muňa seretmän, tutanýerlilik bilen, ýene öz sözünü dowam etdirdi.

— Başlyk! — diýip, ol — Men bir diýjegimi diýip, gutaraýyn, onsoň sen meni gowur-da iýäý! — diýen hörpde çekinmän dogumly gepledi. — Onsoň Hasar Durdyýewiç Aşgada — Prezidente arza gidenmiş. Prezidentiň entek kimi mamla tapjagy-da belli däl...

Orunbasar aýalyň çekinip durmazdan, nygtap aýdan bu gepi başlygyň has-da badyny aldy.

Ol soň tiz öz ulgamynyň işleri baradaky meselä geçip, başlyklarça geplän wagty ýene howalandy. Kimselere talap bildirdi, kimselere görkezmeler berişdirdi. Totynyň göwnüne ol ýene bir öwrümde gozgalaň bilen bagly meselä dolanarly bolup görünse-de, orunbasar gelniň eýemsirenip eden gürrüňinden soň, bu meselä dolanmady.

Toty bolsa başlygyň gyzgyn başlan sözünü başga ýaña sowmagynyň sebäbiniň ýakynda welaýat häkimliginde özi bilen bolan gürrüňçilik bilen baglydygyny pikir etdi. Welaýat häkimi ony öz ýanyna çagyryp:

— Sizi welaýat lukmançylyk ulgamyna başlyk saýlamak pikirimiz bar, siziň ýolbaşçylyk edýän edaraňyz gowy işleýär, welaýatyň beýleki edaralaryna hem öz edaraňyz bilen deňleşdiriň! — diýip, onuň bu wezipä ýakyn günlerde geçjek ulgam ýygnaýynda teklip ediljekdigini aýdypdy. Ondan başlygam habarlydy. Şonuň üçinem ol häzir Tota sürünse, özüniň ertirki tabynlygynda boljak başlygyna süründigi boljagyndan hasap tutan bolmagy mümkin. Yöne kakasy, bu «bulagaýlygyň» bir ýanynda bolany üçin, indi onuň beýle bolmazlygy-da mümkindi.

Emma şäher häkiminiň hereketi ýurduň Prezidentine ýeten bolsa, häkimi gaýgyryp goýmajagy onuň: «Halk bilen işleşip bilmeýän wekiliň maňa geregi ýok!..» diýäýmegi-de ahmaldy.

«Eger şeýle bolsa, ýene bularyň guşy gaz almaýarmy?» diýip, müdir soňuny saýyp, çekinibräk oýlanan bolmaly. Ýöne köpler onuň Tota gönülöp gep diýmeýänliginiň sebäbini şäher häkimi muňa:

— Häzir-ä kakasy üçin sen oňa degme, soňra bir amatyna getirip özüm ony masgaralap, syýakdan düşürin! — diýip, sarganlygyny pikir edýärdiler.

Tota bolsa, şu ýygnakdan soň ähli zatlar ters öwrüm alaýjak ýaly bolup, ýaşaýyş hatarly hem garaňky göründi.

* * *

Toty günortan nahar wagty daça obasyndaky garrylaryny ýatlap, olaryň hallaryndan habar alyp gaýtmak, hem olaryň şäherden gerek-ýaraklaryny eltip bermek üçin, ýolugruna bazara sowuldy. Bazarda oňa häkimligiň haýsydyr bir ýerinde işleýän daýy ugurlaryndan bolan tanyş adam gabat geldi. Ol öň hemişe duşan ýerinde garyndaşsyrap, Toty bilen gadyrly bolýan hem bolsa, bu gezek onuň bilen geçip barşyna aýak-da çekmän, sähelçe baş atyp, sowuk-sala salamlaşdy.

Toty munuň häkimlikdäki kakasyna degişli bolaýan ýakymsyz gürrüňler bilen baglydygyna düşündi. Gozgalaň baradaky gürrüňler bu günler il içinde diýseň ýel alypdy. Häkimiň bu meselä garaýşyna belet bolansoň, ol daýy kişiniň hem kimdir biriniň özleriniň bile duranlaryny görüp, häkime: «Pylan işgäriň-ä bazarda ol bozgagyň gyzy bilen gürleşip duran eken» diýiljek halanmaýan gepden çekinenligini çen etdi.

Bu döwürde şeýle adamlaryň sany-da barha köpelyärdi. Toty bazara aýlanyp, kakasynyň gowy görýän üzümlerini görüp, olaryň wagtyň geçmegi bilen, biraz süňňüni gowrak saklanlaryndan saýlap alyp durka, satyjy aýal tanajak bolýan ýaly

onuň ýüzüne içgin seretdi. Toty onuň başyna ýaglyk oraýşyndan marylydygyny bildi hem öz ýanyndan «Şular zor adamlar, üzümi şeýdip ýyllar boýy öz halynda saklamagy oňarýarlar, onsoňam, gör, nirelerden gelip, biziň bazarlarymyzda güzeran gamyny iýşip ýörler» diýip oýlandy. Satygçy zenany oýunda Mary bilen baglan wagty, bir-birinden naşyja agtyjyklary, ýaşynysyp, ýanaşyp baran ýerlerine öwrülişip baryan gyzlary onuň ýadyna düşdi. Olary göresi gelip, ýüregi ezildi.

Şol arada satygçy aýal başyndaky ýaglygyny düzedişdiren bolup durşuna töweregine ätiýaçly nazar aýlap, Totynyň ýüzüne seredip pessay, ätiýaçly dillendi:

— Sizden bir zat soraýyn-la, dogan?

— Soraň! — diýip, Toty onuň näme sorap, bilmekçi bolýanyna düşünmän, böwrüni diňledi:

— Sorasam, gyz, sen öňki gezek bazara geleniňde, şonda meniň töweregimde duran aýallar, seni görkezip, gürrüň etdiler, «Şol häkimligiň öňünde bolan gozgalaňa ýolbaşçylyk edenleriň biri seniň dādeňmişin. Soň bolsa şonuň üçin onuň wezipeli gyzyny işden aýranmyşlar, ýaşulynyň özüni bolsa, ýoldaşlarynyň birnäçesi bilen KGB-ler ýygnaýmyş» diýip eşitdik:

— Ýok, beýle zat ýok, daýza. Men öňki işimde işläp ýörün, dādem-de öýde.

— Eýle bolsa bolýar-la. Heleýlerdir-dā, duran ýerlerinde dünýäni oňaryşdyryberýärler-dā bular...

Şundan soň satygçy aýal eşiden jogabyndan özüniň kanagatlanandygyny mälim edip, ýene-de öňki durýan iş ýerine dolanyp baryp, Totynyň saýlan hoşalaryny çekip bermek bilen boldy. Soňundanam ol aýal Toty bilen çekip beren üzümünä bahasyny hasaplaşyp durşuna, öz öňünde duran üzüm hoşalarynyň uly birini aldy-da, ony uçurýan ýaly ýokary göterip, usul bilen Totynyň alan üzümleriniň üstünde goýdy:

— Bu menden kakaňa, noş bolsun!

Toty satygçy zenana düşündi. Dogrudanam, şäher häkiminiň wezipeli, aýratyn hukukly adamlaryndan başgalar

gozgalaňy goldaýandyklaryny aňdymaga çekinýän-de bolsalar, öz ýanlaryndan olary makullapdylar. Halkyň bähbidi üçin soňuny saýman, kelläni etege salyp, orta çykyp biljek türkmenleriň henizem bardygyna, öz ýanlaryndan alkyşlap buýsanypdylar.

Şeýle pursatda özüniň bu meselede ýeke daldigini duýmak şundan soň Tota-da ýakymly boldy.

Ýöne gozgalaňly meselä entek nokat goýulmandy, onuň soňunyň nähili gutarjagy hem belli däl. Toty pikir etdigiçe bu ýol oňa garaňky bolup görünýärdi. Ony howpurgandyryýardy. Ol soňabaka bu barada oýlanmazlyga çalyşdy.

* * *

Hasar öz ýagdaýlaryndaky soňky täzelikleri eşitmek, pikir alyşmak üçin şäherden gelşine ýolugra miskelle gojanyňka daran wagty, Toty ol ýerden kakasydyr ejesi bilen höwes edilip taýynlan galampyrlyja unaşy ýaňyja önlerine alypdylar.

Goja birki günden bäri asgyryp-üsgürüp, gojalarça sähel zada ytygsap, halymsyrap otyrды. Onuň kempiri irden bir ýugrum hamyr edip, adaty şeýle ýagdaýda edilýän em — burçluja unaş bilen ony bejermegiň ugruna çykypdy. Bir gowy derläp alsa, gojanyň ýene-de hemişekisi ýaly uly päl, dünýäni düzedermen esgere öwrülip, ekezenjegine ynanýardy.

Häzir ol zenanlarça, agyryly kellesini ýaglyk bilen bogup, maňlaýyny derçigdirip, aýdan agzynyň içiniň ot aýlanan ýaly lowlaýanyny duýup, unaş içip otyrды. Aýalydyr gyzy hem, hamala, önlerine alan naharlaryny ondan öň içip gutarmagyň ugruna çykaýan ýaly, «ha-da-ha» naharyň lezzetine berlip, unaş içýärdiler.

Gapdaldan seredeniňde gojanyň-da başy ýaglyk bilen bogulgy bolansoň, hamala, saçak başynda, erkek adam bolman, üç aýal oturan ýaly bolup görünýärdi.

Hasar salam berip gapyda peýda bolan wagty, oturanlaryň üçüsi-de üç ýerden höwes bilen «Gel-de, gel!» bolşup, ony öz ýanlaryna — saçak başyna çagyrdylar.

Goja oturan ýerinden beýleräk süýşüp, ilki oňa öz gapdalyndan ýer görkezmekçi boldy, ýöne şol barmana dümewlidigi, keselini oňa-da geçiräýmeginiň ahmallygyny ýatlansoň bolsa, elini uzadyp, «Geç, sen, şol ýere!» diýip, oňa Totyň golaýyndan ýer-jay görkezdi:

— «Ýagşy ýigit aş üstüne» diýipdirler. Gaýyneneň halapdyr seni! — diýip, il içinde şeýdip, nahar üstüne gelene aýdylýan sözleri hem ol şol barmana onuň gelmegine begenip, göwünjeň aýdyşdyrды. — Ýogsam meniň ýanymda otursaň saňa-da dümewim ýokar hem — diýişdirdi.

Hasar saçak başyna geçensoň, Toty turup, oňa-da gazandan bir käse üsti bugaryp duran unaşdan guýup getirdi. Ýüzbe-ýüz bolanda olaryň nazarlary bir-birleri bilen çaknyşdy. Olaryň ikisi-de bir-birleriniň nazarynda uçgunjygyň ýylpyldap gidenini duýdular. Uýat hem häzirki pursatda kalpda peýda bolan düşnüksiz duýgular, duýlar-duýulmaz Totynyň ýañagyny gyzartdy.

Hasar özüniň ýaňyrak naharlananlygyny aýtsa-da, öý eýeleriniň onuň öz birleri bolup, saçak başynda oturmagyny isleýändigleri üçin, bu sypaýçylyga gulak salasy gelmedi.

Ol önünde goýlan nahary işdämen iýip ugran mahaly, muňa gojanyň göwni bitdi:

— Agzyň degse halarsyň diýdim-ä! — diýip, mylaýym ýylgyryp, hoş boldy. Soňundanam onuň haýsydyr bir zady maslahatlaşmak üçin gelenini çen edip, ýüzugra onuň habaryny hem aldy.

Hasar goja bilen häkimlige ýer dawasyny salansoňlar, güýç-pikir jemleşip, has ysnyşypdylar, duşuşyp, telefonlaşyp, hal-ýagdaý soraşyp, bolýan-goýýan zatlar barada pikir alşyp durýardylar.

Gurluşygyň togtadylmagyny belli bir derejede öz agzybirlikleriniň netijesidigini ýatlaşyp, oňa göwün çaglaşyp, çagalarça ynanç, arzuwlar edişip, şol bir wagtda hem, hamala, bir ýerlerden başlaryndan inäýjek ýaly bolup duýulýan, gumanurgynyň önünde durmaga özlerini taýynlaýardylar.

Hasar gojany ýakynandan tanansoň, biraz yňdarmalygyna seretmezden, onuň ýürekdeş ýoldaşlygyna arkaýyn bile razwedka gidip boljak ynamly, açyk göwünli, özdiýenli adamdygyna göz ýetiripdi. Özi-de, näme üçindir, soňky döwürde wagtal-wagtal gojanyň ýanyna geläýenini-de kem görenokdy. Goja-da indi, öňküler ýaly hem lukman gerek bolanda, şähre jaň edip, gyzyny-ýenekini çagyryp durman, aýalyna:

— Hasar öýünde ýokmukan, hany, bir jaň edip, habaryny al! Gelip meni bir görüp gitsin! — diýerdi.

Toty bilen welin, göwündeşlik baram bolsa, onuň gatnaşygy henizem mugallymdyr okuwçylygyň çägindedi. Hasar onuň wagtal-wagtal gözastyndan özüne sinňin seredýänini görse-de, ol bu garaýşyň özüniň kakasy bilen dostluk üçin minnetdarlykmy ýa-da hyrydarlyk garaşydygyna düşünip bilmeýärdi.

Ýöne Hasar onuň soňky döwürde özüne golaý bolaýanyny kem görmeýänini welin barybir aňýardy. Şonuň üçinem bu ýagdaýy ýatlan mahaly, onuň hasratly kalbyna biraz giňişlik aralaşan ýaly bolup, haýsydyr bir gowulygyň mähirli howry özüni çoýup ugraýjak ýaly bolýanyny duýýardy. Ol howruň Totynyň kalbynyň howrudygyna ynanasy gelýärdi.

Hasaryň «Harby-sagaldyş» merkezine işe girenligini eşitmek oturanlaryň hemmesi üçin diýseň ýakymly boldy. Bu gohlar biraz sowlansoň, Totynyň özi hem oňa öz ýanyndan iş hödür etmegi niýet edinip ýördi. Ýöne dek häzir welin, şäher häkiminiň gönüden-göni gözastynda wagty oňa ol iş hödür etmek asla mümkin däl, şeýdilse munuň garşydaşlary özüne öjükdirme ýaly bir zat boljagyny Toty gowy bilýärdi.

Goja bolsa şonda: «Oglum, seniňki ýaly hünäri bolanyň aňsat tabagy aşsyz galýan däldir!» diýip, öz buýsanjyny daşyna hem çykaryp goýberdi.

Gojanyň şäher häkiminiň özlerine gizlinlikde kest etme ýoluna düşenligini aňýanlygy, onuň öz garşylaryna elinden gelen ähli ýamanlygy gaýgyrmajakdygyny bilýänligi üçin, ýöne oňa nätse-de gozgalaňçylaryň aýak üstünde durup bilýänligini, Hasaryň mysalynda ýene bir gezek subut edildigi hasap edipdi. «Dokuz gapy ýapylan haladynda-da bir gapy açyk galarmyş» diýilmänmi näme? Bu habar şonuň üçinem, gojanyň ruhuny göteripdi.

Hasar nahar yzyndan uzadylan çaydanam bir käse içensoň, hoşlaşyp ugramakçy bolan wagty goja-da ýerinden gozganjyrap, dyzynyň üstünde goýup, mahal-mahal derini syryp oturan polotensäni ýene bir gezek çygjaran maňlaýyna aýlap alansoň, daş çykyp Hasary ugradarman boldy.

Ýöne töweregi ýerli-ýerden oňa häzir derläp, daş çykmagyň unaşyň bady bilen ýaňy ýeňsä çekilip ugran dümewi ýene-de çagyryp yzyna dolap almak boljakdygyny, biraz howatyr bilen, nygtaşdylar.

Gaýta goja gowy derlemek üçin düşege geçip, basyrynyp ýatmagy, has gowus-a der bilen bir uklap turmagy lukmanlarça oňa meslahat berdiler.

Hasary Totynyň özi ugratdy. Ol demir germewiň ýanynda Hasar bilen hoşlaşyp durka:

— Ýoldaş mugallym, size ol ýerde häkimiň goly özüňize ýetmez öýdäýdiňizmi? — diýip, bu barada alada oý edýänligini mälim edip sorady.

Hasar howludan çykyp, öwrülibräk durşuna Tota jogap gaýtardy:

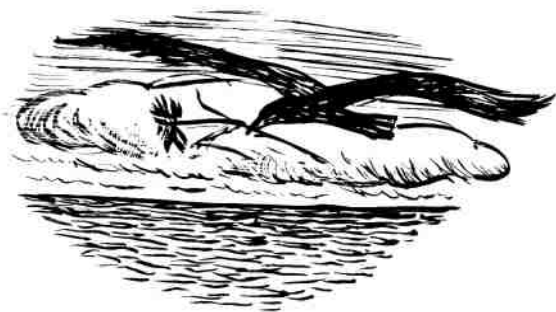
— Ýetse, görübiris. Galyberse-de biz — öýmüzde... Häkim aňsat göni üstümize-hä sürnüp bilmez, sürünse-de näme, ondakysynam onda görüberýäs.

— Bularyň bähbitlerine şer gatyp ýörüşlerini Hudaýam görmeýän borly? — Totynyň sesi umytsyz eşidildi. Onuň görmekli açyk ýüzi, bir pursat kölegelendi.

— Görer, birden-biri görer! — diýen mahaly Hasaryň sözi, hamala, bir gowy habar bilýän ýaly, göwünlik berijilikli, hem tamaly eşidildi.

Hasar gojalardan gaýdyp gelýärkä, burçluja unaşyň süňňüne kuwwat berýänini syzýan ýaly duýgyny başdan geçirdi. Totynyň gep saluwy barada oýlandy, onuň aladaly: «Nirede bolsaňam, ýagyň eli uzyn, güýçli bolany üçin, hüşgärligi gowşatmaly däldir!» diýýänine düşüňdi.

Hasar şundan soň esli wagtlap, hamala, Toty özünden ynjalman, ünjä berlip, ýeňsesinden seredip duran ýaly, täze bir alasarmyk duýgyny-da başdan geçirdi.

HAZARYŇ YSSY TOMSY

Hasar gijöýlänler harby pansionatyň nobatçy — lukmançylygyny kabul edip alansoň, biraz işi bilen bagly doldurmaly-goýmaly, bellikler edişdirmeli kagyz işlerine güýmenip oturdy. Çilim çekmek üçin ýerinden turup, penjiräniň önüne baran wagty, ol ýene-de deňiz boýunyň tomsuň her günki tomaşa bazarynyň gyzanlygyny gördi. Adamlaryň nazary alysdaky bir gujak altyndan şar bolup, batyp barýan Gündedi. Gün töweregine altyn öwüşgin çaýyp, ganatlaryny giňden geren altyn tawus guşuna öwrülipdi. Ol häzir özüniň şeýdip ummana aýagyny sallap, batyp barýanlygy bilen adamlaryň kalbynda, hemişe hoşlaşyk mahaly döreýän biraz tukat duýgyny döreden hem bolsa, onuň altyn guşa öwrülip, ganat-per ýazyp barşy, hamala, şol guş, özlerini-de arkasyna gonduryp, uçup gidiberjek ýaly duýgyny hem döredýärdi.

Hasar duýdansyz üns-talap bolup jyňňyrdan telefony göterip gürleşensoň, ýene-de ýaňky gowy duýgulara berlip, az salymam bolsa durmak üçin, penjiräniň önüne geldi. Gün eýýäm batyp, töwerek çolaryp ugran eken. Ol telefona ep-eslije güýmenenligini şu wagt duýdy.

Gözüetimde waz berşip, çapyp ýören gaýyklar azalyp, töwerek çolarypdyr. Garaňky hol beýleräkde gözüyemiň ýeňsesinden süşňäp, ony has bäri — jaýlardyr baglaryň töweregine getiripdir. Indi daş-töwerekde barha goýalyşýan garaňkylyk deňiz üstüni münzäp gelen tükeniksiz gaýgy-hasratlar bilen basyrýana meňzeýär.

Bu duýgy Hasaryň uludan dem alyp, ýene bir salym oýurganyp, töweregini halkalap alyp, özüne golaýlap gelýän garaňkyny synlap durmagyna sebäp boldy.

Hasar pansionatyň içinde aýlanyp, onuň arassaçylygyna, birki sany dümewli-ýeneki adamlaryň hem ýagdaýy bilen gyzyklanansoň, agşamlyk edinmek üçin, restorana gelip, onuň girelge gapysynyň ýeňse tarapyndaky adaty öz oturýan ýerine

geldi. Ýüzugra töwereginiň habaryny almak üçin, gözastyndan zaly synlady. Zalda mähelle köp däldi. Hemişe-de onuň mähellesi bu mahal däl-de, gije goýalyp, garrap ugransoň köpelerdi, şagalaňy artardy, hakyky meýlishonlar, esasanam, bu ýere şundan soň üýşerdiler.

Hasar agşamlyk edinip otyrka, kesesinden kimdir biriniň nazaryny syzdy. Belki, göwnünedir, şeýle gümanyň aldaýan wagtлары-da az bolmaýar. Hasaryň barybir bu pikir bilen özüni ynandyryp bilmeýändigini belli boldy. Ol stollaryň arasynda hyzmat edip ýören ofisant gyzlary gözleýänden bolup, şol tarapa öwürülip, töweregini gözlän wagty, birem däl, iki sany zenanyň öz aralarynda bir zatlar gürleşenden bolşup, hamala, kimdir birine garaşýana meňzeşip, töweregi synlaşyp, iki bolup orta alan üsti nahar-ıçgili stollaryna bir gollary bilen kese ýaplanysyp, kelteräk tikilen, adaty deňze gelnende geýilýän ýuka köýneginiň aşagyndan çykan aýaklaryny sereşle güjeňläp, humarlanyşyp otyrdylar. Humar bolmaklary gaty mümkin, olar erkek adamyň özlerine tarap öwürülenini görübem, nazaryndan nazarlaryny sowaýynam diýmediler. Gaýta, oňa hyrydar göwnüň barlygyny mälim edýäne, öz habarlarynyň alynmagyna höwes bildirýäne meňzeşip, ylygyşyp, ýerli-ýerden köpmanlyly ýylgyryşyp seredişdiler.

Olaryň biri ähli zada çes-çemal bolup, dodagyna gereginden artyk pomada çalnan, inçe ýüzli, gaşlarynyň arasy bitişibräk duran kyrk-kyrk baş ýaşlaryndaky gezelibräk oturyşy bilen okgunly görünýän zenan bolup, ikinjisi, onuň tersine, etigany ýerindäki, nazary ümürli, egnine düşüp duran saçlaryny melemtil-goňur reňke boýan tegelek ýüzünde garamtyl gözler, goşalanyp duran eňek, possuk, açylybrak duran dodaklar aýyl-saýyl göze kaklyşýan, ortamyýana, gelşikli zenandy.

Bu zenan özüniň häzirki zaman döwrebap geýnişi, belli bir derejede keşmeridir howalanybrak oturyşy bilenem Dünýäni onuň ýadyna saldy. Ol aýalyň ýüzüniň birhili tanyş ýaly bolup görünmegini-de, Hasar şunuň üçindir diýip pikir etdi.

Bularyň-da bir ýerlerden deňiz küýsäp gelendigi belli. Şäher adamlary, onda-da ýerli zenanlar aňsat bu ýere dynç almaga ýörite gelmeýärler.

Şol barmana Hasar ol zenan barada pikir ýöredip, özüniň lukman bolup, köp bilen garyşyp-gatylyp işläp ýörenini ýatlansoň, ony bir ýerde gören bolmagynyň mümkinligini, ony bir ýerde görenine meňzetmeginiň hem şol öz hünäri bilen baglydygyny oý etdi. Ol zenanyň toýda-ýasda gatnaşýan tanyş harbylarynyň biriniň maşgalasy bolaýmagynyň hem daşda dældigini oýlady. Munuň şeýle bolaýmagy hasam ahmaldy, sebäbi bu ýerde dynç alýanlaryň köpüsi harbylardy-da, olaryň maşgalalarydy. Del adamlar, esasanam, bu ýerde täze korpus gurlup, onuň bir böleginiň pullý adamlara berlip ugralmagyndan soň peýda bolup ugrapdylar. Bu iki aýalyňam harby maşgalanyň adamlary däl-de, täze gurlan jaýyň amatlyklarynyň höwesinde bolup gelen barly adamlaryň maşgalalary bolaýmagy hem mümkindi.

Bu ýerde lukmançylyk hyzmatlary hem, esasan, şolar göz öňüne tutulyp giňeldilipdi. Pansionat başlygy Serkäýewem, mahal-mahal ýygnanyşyklarda: «Telewizory reklama, bizi-de, esasan, puldarlara niýetlenip, gurduran täze bölümimiz serişde meselesinde goldaýar» diýmesi bardy.

Hasar zenanlardan ünsüni sowasy gelse-de, nämüçindir, sowup bilmedi. Gelinleriň hem henizem ünsi ondady, olar üstaşyr aňyrky oturanlara seredenden bolup, ony gözastyna alyp oturyşlarydy. Şol gürleşip oturyşlaryna bir-birleri bilen nämedir bir zatlar baş atyşybam düşünişýärdiler.

Hasar aýallary ýakyndan tanamak üçin, kofe sorandan bolup, hemişe bu ýerde bolýan ähli zatlardan habarly, barda işleýän ýigidi üm bilen öz ýanyna çagyrdy. Ala gözleri ýeserlik bilen alakjap duran barmen ýigit, getiren kofesini öňünde goýup durka Hasar ondan:

— Täze myhman gelen ýaly-la, bally?! — diýip, oňa ýüzlendi. Köpi gören barmen ýigit Hasaryň niräniň habaryny soraýanyna dessine düşündi.

— Olarmy? — diýip, ýalta ýeňsesine seredibem goýberdi!
— Şolar-a, agasy, birki günlükde peýda boldular.

Her günem şeýdip, gijäň bir wagtyňa çenli arak, şampan süzüşip, keýp çekişip oturýarlar.

— Uzakdan gelenler ýaly-la?

— Ol dolmuş aýal-a bilemok, ýöne onuň gapdalyndaky gargan-a men şäherimizde öňem köp görýärdim.

Şol barmana-da Hasaryň soranjaňlygy barmen ýigidiň başga bir pikir etmegine sebäp bolanlygy hem belli boldy. Onuň gözleri sähelçe süzülip, dodagynyň aşak eteginde ýarym ýaňsyly ýylgyrma alamaty peýda bolup, ýeseri ýylgyrdy.

— Hä, Hasar дәde, näme, göwnüň gidäýdimi?

— Birisini, birhili, haýsydyr bir gören ýüzüme meňzetdim. Ýöne ony nirede görenim ýadyma düşenok.

— Wiý, ýogsa-da, Hasar дәde, olaryň bir-ä siz bilen gelen günü gyzyklanypdyr, maňa aýdyşlaryna görä, şol garga ýaly aýal gyzyklanyp: «Lukman Mämmethanowam sizde işleýärmí?» diýibem sorapdyr.

Ol bu gepi siziň edýän gümanyňyzyň esasy ýogam дәl diýen äheňde aýtdy. Barmen soňra bu gürrüňe has imrineni-de, duýman galdy. Ol Hasaryň gapdalyndaky oturgyjy çekip aldy-da, onda ornaşykly oturdy.

— Olary düýn-öňňinlikde ýekeräk, keýpi-sapa çekmäge amatlyrak görüp, bu ýere gelen ýigitleriň oýuna goşmaga çalşanlary-da boldy. Ýöne aýallar başga bir dilleşenlerine garaşýarlarmy, nämemi, hiç kime ylykmadylar. Kimem bolsa özler-ä guratja görünýärler, turanlarynda iýen-içenleriniň hemmesine gök pulda, aňry ýany bilen tolöp gidýärler. Şol barmana-da ol ýene bir zady ýadyna düşürip, hamala, köýen aryny alan ýaly, geçen agşam gelinler bilen bolan wakany buýsançly, hezil tapyp ýatlady. Gelinlere tarap ýene bir gezek, seretmedikden bolup, minnetdarlyk bilen seredibem goýberdi. Soňam ol mahal-mahal, şu töwerekde işleýän daşary ýurt işewürleriniň bu ýer gelin-gyzlar bilen keýp çekmek höwesi bilen gelýänlerini olaryň

düýn bu iki zenanyň töwereginini adamsyz görüp, olary meýlis höweslidir öýdüp, özlerine ylykdyrjak boluşlaryny ýatlady.

Şonda işewürleriň biri gelinleriň ýekesireýän ýaly bolup oturyşlaryny görüp, ýalmanyp olaryň alkymyna baryp, özüniň zenan höwesindedigini mälim edip, olary şelaýynlyk bilen ildeşler bolup, şowhunly meýlis gurşup oturan stollarynyň başyna çagyrypdyr. Gelinler meýlise goşulma niýetleriniň ýoklugyny aýdyp, ony yzyna gaýtarypdyrlyr. Bir gezek «ýok» diýlenine seretmezden, oturanlaryň ýene bir ýoknasyzragy murtuny sypandan bolup, ýesersiräp ikilenç olaryň ýanyna gelip, eger gowy bolup, öz diýenini etseler, iýmek-içmedenem başga olaryň bir gijede adam başyna elli dollar gazanyp biljeklerini hem mälim edip, gepiň-gürrüniň bitirmejek işini dollaryň bitirjegine ynanyptyrlar.

Emma gelinler ýene-de ýüz bermändirler. Sypaýy gepläp, onuň özlerini gününe goýmagyny islediler. Bu ýagdaý aňyrdan iş goparjagyna ynanyş gelin, öz barlydygyna buýsançly işewüriň mertebesini kemsidenligi belli bolupdyr. Ol: «Siz 50 dollary az görýäne çemli, biz Aşgabatda sizden gowy gyzlary-da 20 dollara yrýardy!» diýip, has ýesersiräpdir.

Tomaşa-da bu ýerde şundan soň duýdansyz gopupdy. Iliniň mertebesi kemsidilen mahalynda gelinleriň biriniň has-da degnasyna degenligi belli bolupdyr ol işewüre, oturan ýoldaşlaryny görkezip: «Bar, gümünü tap şu ýerden, murtuň pisini aşyryp, bolup ýörşüňizi görenimde aňrym bári gelýär. Tapdyňyz 50 dollara satyn aljak heleýiňizi? Bir ýerden gelip, bizi basgylajak, depgilejek bolup ýörenden gideň-de, öz heleýleriňizi oňaryň-da. Ýöne men düýn kenarda gördüm, siziňem heleýleriňiz gabat gelen mata oram-oram bolşup, suwa düşüp ýören ekenler. Bar, gidiň-de, şolary şu ýere getirip, paýlaň türkmen ýigitlerine, men olaryň hersine gijesine 100 dollardan berýän!» diýip, serden çykyp, olaryň üstüne çöwjäp gygyrypdy. Gapjygyndanam bir desse gök pul çykaryp, ony-da patyladyp stoluň üstünde goýupdyr.

Işewürleriň diňe şundan soň, bularyň öz tenini arzanja satyn alýan gelin-gyzlaryndan dældigine gözleri ýetip, haýýatlary öçüpdi.

Syratly aýalyň töwerekde oturan öz ildeşlerine tarap gol salgap suňşuryp-suňşuryp aýdýan otlukly sözleri, oturanlary ikä bölüp, olaryň milli duýgusyny oýaryp, öz tarapyna çekipdi. «Dürtmeseň duýmaz türkmeniň» dürtülenligi belli bolupdy.

Keýp çekmäge gelenler gelinlere goýun-guzudyr öýdüp ymsynan-da bolsalar, şundan soň, şir-peleňe duşandyklaryna ynanypdylar. Indi töweregiň nazary otlukly köräp, olara öjügip, ýazgaryp seredýärdi.

Gözi çakgyň çüýi ýaly çal saç işewür kişi, işiň işden geçip barýanyny görüp, syýasat edip, bu ýagdaýyň önüni almak isledi.

— Aý, hatyn dogan, bu ne gep boldy! Ýagşy-da dälir beýle diýmek. Biz bir sallah iş edip ýören adamlar, gowy gelinleri gördük, göz çarhlap, göwün bagladyk. Bu ýerde biziň günämiz nämedir? Siz beýle ýagşy gözeller bolmanyňyzda, biz pikir baglamazdyk! Ýerinde atylmadyk bu henegi hem namys peltesini ot düşen gelniň alga almanlygy belli boldy.

Ol:

— Öz ýurdunda iýýän pohuňzy gelip, bu ýerde-de iýäyesi gelýän, eýýäm gök dollar güjeňläp, bu meselede ep-esli üstünligem gazanan azgynlar diýerler size. Pikir etmän, baýlykdyr beglik hemişe öz elimizde bolar öýdüp!

— Biz beýle pikiri edýän däliris. Bizde-de bu pohy hemmeler iýýän dälir.

Işewürler şundan soň tiz iýen-içenlerini hasaplaşyp, hamala, ýerlerine siýen ýaly bolşup, dessine turmak bilen bolupdylar.

Şonda syratly gelin, tarp atyp, olaryň yzyndanam bir gygyryp galypty.

— Eger pikiriňizi üýtgetseňiz geläýiň, heleýleriňizi, gyzlaryňyzy alyň-da, bahalar-a önümde ýatyr, biziň ýigitler kem hyzmat etmez!..

Ine, şeýdibem şol gün zalda, bir görmäge derejeden düşen, ýene birde-de gerek ýerinde mertebe-mynasybetini goramak üçin hiç zatdan gaýtmajak, öz gadyryny bilýän aýalyň töweregiň sessiz makullamasyny gazanan mertebeli pursady bolupdy.

Hasar bu zatlary diňe häzir eşidip galdy. Ol getirden kofesini içip, çilimini çekip bolup, turup stollaryň arasy bilen gidip barýarka, ýaňky stol başynda ümürleşip oturan aýallaryň syratlysynyň, her geleniň göwnüni tapmak höwesini bilen stollaryň arasynda pyrlanyp, hyzmat edip ýören gelni üm bilen, barmagyny бүкүп, өз ýanyna çagyryp, ondan bir zatlar soraşdyrýanyny gördi.

* * *

Hasar öýlerinde bolup, ejesiniň halyndan habar alyp, onuň bilen çaylaşyp, ýola çykanda, eýýäm Gün öýläne sanyp ýördi.

Şäher doly güýjünde işledilip goýberilen äpet bir, ähli zada kuwwat berip, saňňyldap, hysyrdap, işläp duran maşyna öwrülipdi. Ir ertir agaçlaryň şahalarynda uçuşyp-gonşup gezen guşlaryň nagma owazlarynyň ýerini indi köçelerde çapyşyp ýören maşynlaryň sesleri, mahal-mahal demir ýol wokzaly tarapdan öňe-yza gezim edýän otlynyň güpür-tapyr, zoňtar sesi eşidilýärdi.

Hasar ejesi bilen hoşlaşyp, daça obasyna tarap gaýtdy. Ol hemişe barym-gelimli wokzalyň önünden hüşgärligi elden bermän, howlukman maşynyny öz maýdalyna sürüp geçdi. Wokzal haýatynyň demirgazyga uzalyp gutarýan yerindenem ilerligine, köne gämileriň duran yerine tarap dönüp, kenar etegi bilen öwrüm ýasap gidýän deňiz bilen ýanaşyk ýola düşdi.

Häzir ýene-de tomus gününüň her gün gelip, öz altyn şöhleleri bilen dünýäni ezyň pursady başlanypdy. Ýoluň iki tarapynda ekilen agaçlar, duran-duran yerlerinde kaýylyga berlişip, başlaryny asyşyp otyrlar.

Maşynyň gapdaly bilen sarmanaklaşyp gelyän deňiz suwunyň belli-belli ýerleri altyn suwy berlen ýaly lowurdap ýalp berýärdi. Deňiz, giňişlik, töwerekdäki gaýşaryşyp-gerçeklenişip oturan daglar bilen bilelikde duýgy damarlaryňy sypalap, oý-pikirlere ýaýraw berýän bir pursatdy.

Hasar maşynyny şol aýlap-dolap sürüp barşyna ejesiniň gün-günden tapdan düşüp, garrap barýanlygyny, öňki adaty garrylarça süýrenip edip ýören endik bolan oý işlerini hem etmegiň indi oňa kyn bolýanlygynyň göz önüne getirmek bilen öz ýanyndan nebsi agyryp oýlanýardy. Galyberse-de, özüniňem bu güne düşüp, ejesine uly dert bolanlygyny, onuň soňky birki ýylyň içinde şeýle birden lagşamagyna özi bilen Arslan oglunyň sebäp bolanlygyna ýürekden gynanyp, ejesiniň häzirki öz bitaý terezi ýaşayşyny göwnüne jaý edip bilmeýänini, öýli-işikli bolmagyny arzuw edip, şeýtse, biraz-da bolsa, gün-güzeranyň düzeljekdigine onuň göwün ýüwürdiş horlanýanyň müýn çekme bilen ýatlady.

Ol bu gezegem: «Hasar jan, ölmänkäm seniňem bir taýly-başly bolanyňy göräýedirin-dä. Bir göni gabat gelen maşgala tapylaýady-da?» diýip, gürrüň arasynda ýene bir gezek tamaly arzuwlapdy.

Ejesiniň özüni siňňin synlan sorag-umytly nazary onuň henizem gözünüň önündedi.

Hasar şäher çetine çykyberende, maşynynyň aýnasyndan äpet bir «MAZ» maşynyň tüwdürilip, hamala, ýaryşa goşulyp, ozup geçmegiň kül-külüne düşene meňzäp, ýola sygman çaykanyp, öz yzyndan ökjesini basyp tüwdürilip ýetip gelyänini gördi. Ol ilki maşynyň bolup gelşinden çen alyp, onuň rolunda bir serhoş sürüjiniň oturanlygyny, tizdenem gübürdäp duşdan geçip gitjegini oýlandy.

Şäherden çykylansoň, Bekdaş sowgudyna barýança töwerek hem çola bolansoň, bu ýer sürüjileriň hemişe-de maşynlarynyň badyny artdyryp, onuň aýaklaryny synap görýän ýeridi.

Emma gabatdan geçer gider diýlip pikir edilen «MAZ-yň» barha arany ýygryp, düňrelip, abanyp alarlady, gelşi Hasary üýşendirdi. Ol: «Bu nä pälazan!» diýip, aladaly gatyrgandy. Indi Hasar öz barýan tarapyndaky daça obasynyň ýol sowgudyna hem golaýlap gelipdi. Ýöne yzdan eňterilip, abanyp gelýän maşyn oňa badyny gaýtaryp, sowulmaga maý bererli däl. Gelip süserli göründi. Hasar ondan biraz ara açmak üçin, maşynynyň tizligini artdyrdy. Şundan soň oňa bu maşynyň ilki göreňde pikir eden, bir ýere howlугyp barýan ugurdaş maşyn däl-de, öz kastyna salnan kowgudygy, haýal etmän, bir ýol bilen onuň deminden sypjak bolmalydygy düşnükli boldy.

Hasar barýan ýolunyň gol gerip, iki tarapa bölünýän ýerine ýetiberende, özüniň Bekdaş tarapa öwrüljekdigini mälüm edip, duýduryş çyrasyny ýakdy-da, gaçyp barşyna-da duýdansyz maşynyň roluny birden tersine, Awaza tarap öwürdi.

Äpet «MAZ» onuň sag tarapky gapysyny gyrdyryp diýen ýaly ala güpürdi bolup, gapdalyndan geçdi. Uly tizlikde aýlanyp bilmänem, ýoldan çykyp, barybam badyna öňdäki gum tümmekleriniň birini süsdi.

Hasar yzyna aýlanyp, serhoşuň kimligini bilmek üçin maşynyndan çykyp, onuň çäge tümmegini süsen ýerine tarap ugran wagty, «MAZ» gyssanmaç yza götinläp, Bekdaş ýoluna düşüp, yzyny gözlemän, aňyrylygyna gaçmak bilen boldy.

Hasar onuň yzyndan seredip, özüniň biraz haýynganlygyny duýup, ýüregini gürsüldedip durşuna: «Bu haramzada, sähel ahmal bolsaň, üstündenem süräýjeg-ow» diýip, çeti gyzy, janagyrlı käýindi.

Yzyny gözlemän gaçyp barýan maşynyň gözden ýitip barşyny ol golaýda wagty rolda kimiň oturanlygyny aýgyt edip bilmänligini, beýdip gidäyer öýtmänsoň, belligine-de ol ýakynnda wagty üns bermänligini, indi tötänden bir ýerde duşanda hem ony tanap bilmejegini, GAI-leri görmese, hemişe-de göçgünli sürüjileriň şu töwerekde telbelenip alaýmasynyň barlygyny,

ýüreginiň henizem bitakat urýanlygyny duýup durşuna gözden ýitip barýan maşynyň yzyndan gözläp, birsalym oýurganyp durdy.

Şeýle-de bolsa ol barybir bir gabadagelen-de GAI işgärlerine ulagyň salgyny berip, sürüjiniň kimligini anyklamalydygyny hem özüne ýatladyp goýdy.

Hasar ýol boýunda ýene biraz durup, özüni dürsänsoň, ulagyna täzedan geçdi.

Şeýle-de bu maşynyň adaty ugurdaş ötegeçi bolman, onuň öz kastyna çykarlan maşyn bolýmagynyň mümkinligi baradaky göwne gelen pikirini kalbynda barha ýaýraw alýanlygyny duýdy.

* * *

Hasar bu günem nobatçylygy kabul edip alansoň, öňküsi ýaly ähli zadyň ýerbe-ýerligini göz ýetirmek üçin pansionatyň içindäki göräýmeli-baraýmaly hasap eden ýerlerine ýene bir gezek aýlanyp çykdy.

Ol soňundanam ýene-de aýlanyp, endik eden kofesini içip, naharlanmak üçin, restoran-bara geldi. Şonda ol nämüçindigini bilmese-de, bu ýerde öňki gezek gelendäki gören gelinlerini gözläp, gözastyndan töweregine nazar aýlanyny-da duýman galdy.

Häzir onuň öňki gezek gelinleri gören stolunyň başynda başga-başga adamlar otyrdylar. Oturanlaryň biri hortap, syrdam, kyrk-elli ýaşlaryndaky maňlaý saçy düşüp ugran adam bolup, onuň golaý gapdalynda hem eti-gany ýerindäki, repide ýüzli aýal, iýip-içip, mesawy gürleşip otyr. Hasar bularyň bir-birleriniň önünde borçly, öz göwün isleglerine islän wagty berlip bilýän, dokmädeje är-aýaldyklaryny çen etdi. Şu pikirler bolsa Hasaryň şonda birhili-birhili göwni gidip, şeýle bagty özüne-de ýürekden höwes etdi.

Tanyş barmen ýigit her eline bir depesi bugaryp duran kofe alyp, ýanyna gümür-ýamyra gelende Hasar birki günlükdäki gören aýallaryny ýatlap:

— Inibeg, hany ol jalaýja gelinleriň görnenok-la bu gün?
— diýip, oňa sorag berdi. O-da:

— Şolar düýn-ä bir göründiler, köp oturmanam gitdiler. Bu gün-ä ertirden bäri asla-da görnenoklar. Jaýlaryna nahar buýraýan ýaly-la şolar — diýip, ýigit mahal-mahal gapy açylyp-ýapylan wagty, ýakymly nahar ysy gelýän aşhana tarapa baş atyp: — Gyzlaryň bir-ä mendenem dört sany piwo alyp, şolara eltip geldi öýdýän — diýip, barmen ýigit töwerekde girişip-çykyşyp ýören hyzmatdaky gyzlaryň arasyndan birini nazary bilen gözläp, ondan bir zat soramak üçin töweregine ýaltaklady. Barmen ýigit soňam bir zat ýadyna düşen ýaly Hasaryň ýüzüne içgin gözläp, gözlerini ýesersi güldürdi. — Hasar däde, gyzyklandyň welin, ol gelinleriň birine göwnüň dagy gidäýdimi?

— Eýsem, göwün gitmez ýaly gelinlermi olar!? Esasanam, eti-gany ýerindäki saryýagyz, gögüş gözli, boldumly gelin! Onsaňam biz ýaly sallaha, eşitmediňmi nä: «Duluň gözüne oral heleýem gyz bolup görner» diýlipdir-ä — diýip, barmen ýigidi gepletjek bolup, ony ugruna sürdi.

— Onda, Hasar däde, seniň gökdäki dilegiň ýerde gowuşaýdam öýdýän. Biler bolsaň, seniň gyzyklanman aýalyň hem başy boş bir dul aýalmyşyn.

— Ony nireden bilýäň sen? — diýip, Hasar onuň nätanyş adamsy barada anyk gürläp, islegini nagt edip oturmasyna biraz geň galyp, ýene sorag berdi.

— Men bu ýeriň gözi-gulagy ahyryn. Şu ýere her geleni soraý, üç günden men onuň kimdigini bilip bereýin! — Barmen ýigit öz ýeserligi bilen Hasary geň galdyranyna öz ýanyndan monça boldy.

Olaryň ikisi-de bir pursat şol görülen iki gelin barada böwürlerini diňleşip oýurgandylar.

Bilesigelijilik artyp, ýat gelin bilen bagly ýumagyň togarlanyp, çözlenip ugranlygy belli boldy.

Indi pikirindäki ol gelin Hasara has sinňin, has syrly seredýärdi.

Hasar iş ýerine dolanyp barýarka, barmen ýigit ýene bir zat ýadyna düşenligini mälim edip:

— Hasar däde — diýip, ony ýolundan saklady. Aňyrdan ýeňil ädimläp gelşine golaýa geldi-de, gelinleriň bu gün görünmeýänliginiň sebäbi şol bolaýmasyn diýen äheňde, düýn gijara inomarka täze maşynda ýene bir barjamly kişiniň pansionada gelenini, olaryň duşuşyp, gürleşip, daşarda esli duranlaryny ýatlady.

Barybir munuň bilenem Hasaryň gelinler bilen bagly, bilesigelijiligi artmasa azalmady. Ol munuň sebäbini pikir edip, aýallaryň at tutup, özüni soramaklaryndan gördi.

Giçlik iş ýerine gelensoň, kenarda ýykylyp, aýagyny gypjyndyryp gelen aýalyň aladasy Hasara ýatar wagta çenli iş boldy. Aýal daýaw, kyrk-elli ýaşlaryndaky, göreninde iýermendir diýdirýän agyr göwrelidi. Muňa seretmezden, onuň aýaklary welin inçedi, «seniň bu göwraňi ol nädip göterýär?» diýäýmelidi.

Aýalyň adamsy bolsa gerek, egni adaty deňiz boýunda geýilýän giňiş ýalaňtar geýimli, dogumly togalak kelle, şu çal saç aýalyň goltugyndan söýget berip, bu ýere getiren adam hem häzir biraz ýeňsä çekilip, Hasaryň ony gözden geçirişine syn edip, ellerini gowşuryp, gerek bolsa kömege taýyndygyny aňdyryp durdy.

Hasar eýýäm ýeligip ugran topugyň töwereginde biraz elini gezdirensoň, aýagyň has gorkulan döwük-ýenjik bilen bagly dældigine, onuň gypjynanlygyna göz ýetirdi. Dessine stol üstünde duran däri-dermanlardan alyşdyryp, birazdan agyrysyny kemäýjek ýapgy ýapdy.

Aýal aýagynyň agyrysyndan çen tutup, öz derdiniň, Hasaryň pikir edişi ýaly däl-de, döwük-ýenjik bilen bagly hasap edýänligi üçin çytylyp, onuň çykaran netijesinden nägile boldy.

— Lukman, özüňiz bu ugurdan lukman bolmasaňyz, çagyryň-da, jaň ediň-de, şäherden şu ugurdan bir bilýän lukmany? — diýdi.

Hasar özüne aýalyň ynamsyzlyk edýänini bilse-de, ondan gaty görmedi. Oňa bu gepi gepledýän häzir aýagyň ýürege düşüp gelýän agyrysydygyny ol bilýärdi. Onsoňam tanamadyk sylamaz diýleni ol Hasaryň ömrüniň ýaryny harbylaryň arasynda bolup, ol ýerdäki iň row bolan agsak-towsaklyk bilen iş salşyp, olara em edip gezenligini nireden bilsin? Hasar lukman hökmünde şeýle ýagdaýda öz etmeli kömegini etdim hasap edensoň, ol zenana däl-de, beýlede duran adama ýüzlendi:

— Keýwanyňzy häzir äkidiň-de ýatyryň, birki gün ýatmaly bolar. Şol bir wagtda bolsa meniň buýran ýapgyларымы ýapyberiň, gorkuly zat ýok, biraz wagt gerek. Yzasy juda artyberse, men şu ýerde, habar ediň, bararyn, ýöne entek biraz wagt agyrysy-da bolar, çydajak boluň!

Hasaryň lukmanlarça ynamly aýdan gepiniň ynjk aýala-da biraz täsir edip, köşeşip ugrany belli boldy.

Onuň ýüzünde kem-kemden dartgynlygynyň ýerine indi biraz ynam hem minnetdarlyk alamatlary peýda bolup ugrady. Daýanykly adam aýalyň goltugyna girip, ony keýtikledip alyp ugran wagty, birden ol bir zat ýadyna düşen ýaly, yzyna dönüp aýak çekdi-de, Hasara ýüzlendi:

— Sag boluň, ýoldaş polkownik!

Hasar harby geýimsiz-de bolsa özüniň tanalanyny aňyp üşerildi. Onuň ýüzüne soragly seretdi. Emma barybir ony tanap bilmedi. Belki, bir ýerlerde gabatlaşan harbylaryň biridir. Bu ömürde, bu ulgamda beýle-beýle duşuşyklar az bolmandy?

Hasar penjiräniň önüne baryp, bir salym garaňkylyga tarap pikirli seredip durdy. Çilim çekdi.

Indi ýatar wagtam golaýlap ýördi. Kenaryň adam-garasy selçeňläpdi. Gündizki giň gözetimli dünýä indi, diňe töwerekdäki çyralaryň aýtymyna çenli daralyp, onuň täsiriniň ýetýän yerindäki gündizlge gatyşayasy gelip duran garaňky bilen çäkleşip, başga bir dünýä öwrülipdir. Özi-de bu dünýä öňküden has çäkliligi üçin bolsa gerek, ol has syrly hem küýli görünýär. Deňziň golaýyndaky oturgyçlaryň birinde iki sany adam arkalaryny çyra öwürüşi,

deňiz dünýäsine berlişip otyrlar. Ýene etekde iki ýana ýöreşip, gürleşip ýören bir aýaldyr erkek kişiniň-de sulbasy görünýär.

Deňziň üstünden öwüsýän duýlar-duýulmaz şemalyň ýüzüni şol ýana tutup dursaň, assa-ýuwaşdan terlenýänligi duýulsa-da, dymyklyk bardy, gündiz juda gyzan topragyň entek doly sowamaga ýetişmänligi duýulýardy.

Hasar deňziň içinde ýylpyldap görünýän yşygy görüp, her tomus bu ýerde row bolýan, zenan höwesine juda berlenleriň ol ýerde hanumasy bilen kireýine tutan gaýygynyň içinde keýp çekip oturanyny, söýginiň şeýle gijelerde has beleň alyp, süýjeyänligini, gaýykdaýlaryň tapan hezilligini gözügidiçilik bilen göz önüne getirdi.

Hasar öz işi bilen bagly aladalaryny birýan ýüzli edip, giňişligini alyp, telewizora seredip otyrka, birki günlükde gören, restoran-bary eýemsirenişip oturan aýallaryny bu ýerde gabat geläýýän, duşundan geçip barýan adaty ýagdaý hökmünde ýatlady. Özüniň kofe höwes bolup, restorana gelşini, ol iki zenanyň nazaryna düşüşini, ilki munuň adaty tötänlilik bolup görünse-de, soňra aňyrlygyna pikir ýöredip otursa, onuň juda bir tötänlige-de meňzäp barmaýanlygy, galyberse-de, olaryň kimdir birindenem, özüni sorap gyzyklanmaklary, gelinleriň özlerini natuwanlarça alyp baryşlary, bu ýerde wagty şüweleňli geçirmek üçin, özleriniň näzlerini çekjek, göwün telwaslaryna laýyk erkek kişileri gözleýäne meňzeseler-de, işewürleriniň höwesine öwrülen mahallary olaryň göwnüne görä gopmagyň ýerine, nägile bolmaklaryna sebäp ýok ýaly hem bolsa-da, olaryň halaman çoguberşi, howluda duşan haýsydyr bir adam bilen göwnüçag gürleşip durmagy bilen bagly eşiden gürrüňine baglap, häzir deňiz içinde gören gaýygynyň içinde keýpi-sapa berlip oturanyň hem şol göze gelüwli aýalyň bolmagynyň mümkinligine çenli pikir etdi.

Ýöne Hasar ol gelni howluda duşan tanşyndan näme üçin özüniň birhili, hiç bir haky bolmasa-da, gabanyp ugramagyna düşünmedi. Ol soňam özünde dörän bu ýagdaýyň sebäbini barha

süňňüne ornap, kalbyny ezip ýören sallahlyk derdinden gördi. Ýürekden dömen bu arzuw-islegde, şeýle-de ynsan tebigatyna mahsus kanunalaýyk talap hem bardy. Onuň höwesini umyda öwürýänem ýene-de şol talapdy.

Gijäniň gaýry bir mahaly telefon gelende, Hasar stol başynda oturan ýerinde ýaňy ymyzganypdy. Ol muny şu gün pansionatyň goragçylygyna duran tanyş starşinasy Kadyryň jaňydyr öýtdi. Hemişe-de onuň şeýle işde gabatlaşylanda «Lukman, bir käse kofe içeli, uky бүрүп барýар!» diýip, bir salym onuň ýanyna jaň edip geläýmesi bardy. Ýa-da özüniň: «Hasar däde, gelsene, möýüň nemesi ýaly aýy çayym bar, içeli, ana, onsoň uky golaýymyza gelip bilşine bir gelsin!» edäýmesi bardy.

Trubkadan Kadyryň gyryljak, tanyş sesine derek biraz howsalaly zenan sesi eşidildi.

— Nobatçy lukmanmy?

— Hawa!

— Onda, lukman, bize gelseňiz. Ýoldaşym agyr halda...

— Häzir barýan. Otag belgiňizi aýdyň hany?!

— Weý, huşum bar bolsun, ony aýtmanmydym?

Telefonyň aňrybaşyndaky zenanyň biraz aljyraňňylyga berlenligi duýuldy. Derdiň dörän mahaly töweregini aljyraňňylyga salmagy Hasaryň bu gün gabat gelen zady däl di.

Ol gerek bolar diýen däri-dermanlaryny ýanyna alansoň, ýas-ýaňyja salgysyny alan biznes bölümdäki syrkawynyň ýanyna howlukdy.

Hasar indelen ýerine gelen wagty, ony gapynyň önünde birki günlükde şol restoran-barda gören hortap, uzyn boýly aýaly gözlerini jel-jelledip, alňasabrak garşy aldy.

Şonda Hasara dertliniň kim bolup biläýjegi hem dessine aýan boldy.

Aýallaryň ikinjisi ak örtüge çolanyp, giňiş iki adamlyk düşekde çin arkan düşüp, söwer ýaryň düşegine gelerine garaşyana meňzäp, çaşgyn saçlarynyň bir bölegi bilen ýüzüniň bir bölegini ýapyp ýatyrdy.

Hasar aýalyň ýatan düşeginiň gyrasynda oturyp, ondan ýagdaýlary barada ony-muny sorap ugrady.

Ýöne soraglaryň köpüsine oňa derek töwerekde aýagy bişen ýaly bir ýerde durman hozanak bolup ýören, onuň jorasy jogap berdi.

— Lukman, öz-ä ol «başym aýlanýar» diýip, düşege çökdi. Umuman-a, düýnden bärem kän ugry ýok, «Kelläm agyrýar» diýip analgin atdy. «Ýüregim birhili bolýar» diýip, iki gezek dagy walerýanka-da içdi. Özüň bir gowy edip muny gözden geçirip em et, ony şu ýere gelip suw sökdümi nämemi iňňil-çiňňil-ä artdy — diýdi.

Hasar syrkawy barlap, onuň biraz gan basyşynyň peselenligini, kelleagrynyň hemşondandygyny hemem ýüreginiň tutulan guşuň ýüregi ýaly howlugyp, çalt-çalt urýanlygyny anyklady. Hasar barlag geçiren wagty, gelin geplemän diýen ýaly aç diýlen ýerini açyp, ýap diýlen ýerini ýapyp, gözlerini süzüp, kaýylyk görkezip, yňranjyrap ýatdy. Barlag mahaly Hasar giň kükregiň üstünde hamyr edilende hersi bir nanlyk edilip, bölünip goýlana meňzeş gelin göwüsleriniň tümmek tutuşyp, bir gowy bolşup, höwes döredip duranyňy gördi.

Hasar soňky döwürde aýal-gyzlaryň barha görmegeýleşip barýanlygy hakyndaky pikirler köp berlerdi. Häzir welin sep bermezdenem, bu pikirinden ýene-de yza çekilmäge çalyşdy.

Ol syrkaw aýalyň jorasyna ýüzlenip, oňa kofe içirmegi, mümkin boldugyndan, naharlamagy, kelläniň gan basyşyň pesliginden agyrýanyňy, kofe-beýleki içilip, gan basyşy biraz göterip bolsa, kelle agrynyň öz-özünden aýrylyp gitjekdigini, gidermen bolup, goşlaryny ýygnaşdyryp durka maslahat hökmünde aýdýşdyrdy.

Syrkaw aýalyň jorasy: «Iýip-içende gowy boljak bolsa, onuň işi haýyr-la. Biz naharymyzy-da getirdipdik» diýip, aşhana girip, çay goýmagyň ugruna çykdy. Syrkawyň özi hem şundan soň üstüniň örtügi bilen kükregini ýapyp, biraz dikeldi-de, Hasara haýyşly ýüzlendi:

— Lukman, sizem içäýiň-dä biziň bilen bir käse çay!?

Aýalyň näme bähbit arýanyna bada oňly düşünmedik hem meseläniň beýle öwrüm alaryna garaşmadyk Hasar onuň ýüzüne gözläp, bu hödüre sypaýyçylyk bilen, ýürekden minnetdarlyk bildirdi:

— Men, gelin, ýaňyrak naharlandym, kofe-de otagym-da islesem, ýasanyp içip otyryn.

— Siz öň öz kofañizi içensiňiz, hany indi biziňem bir kofämizi içip görüň — diýip, zenan «Meniň kofäm has datlydyr» diýen äheňde zenanlarça Hasaryň gidip barýan pikiriniň öňüni dolap, sözüne mylakat gatyp haýyşly gepledi.

Hasar öz lukmanlarça eden aladalaryndan soň, höwese berlen aýalyň özüni goýberesiniň gelmeýänini, nähilidir bir sebäp bilen biraz öz golaýynda bolmagyny isleýänligini aňdy. Hasara bu ýagdaý täzelik dälidi, öz däri-dermanlaryndan soň, biraz bäri bakan hassanyň soňam, hamala, ol gitse, derdi täzededen örç alayjagyny pikir edýän deý, ýene bir salymam bolsa, öz ýanynda bolmagyny kem görmeýänini ol öz işinde indi telim wagtdan bäri göre-göre gelyärdi. Şonuň üçinem gelniňem bu bolşundan ol başga many çykarmady.

Onýança-da Hasardyr öz hassa jorasynyň hyzmatynda bolup, oňa-muňa gatnap gaýnag suwuň ugrunda bolup, edilýän gürrüňleriň bir bölegini eşidip ýören zenan bir çäýnek çay demläp getirip, ony stol üstüne goýdy. Stolda duran käseleriň birini alyp, ony egnine atan ak matasy bilen sypalap süpürdi-de, çay goýup, hassa gelniň uzur haýyşyndan soň, özlери bilen çay içmäge galan Hasara uzatdy.

Hassa aýal birazdan ýüzüne düşen saçlaryna tertip berip, ýuwaşlyk bilen ýerinden turdy-da, Hasaryň gapdalyndan aýlanyp, el ýuwulýan otaga geçdi. Onuňam çay içermen bolanlygy belli boldy.

Ol şol ýerde aňyrdan sowadyjydan iýer-içer alyp gelyän aýal bilen gabatlaşyp, bir oýnam söz alyşdy.

— Nähili ýagdaýyň?

— Biraz başym aýlanýar diýäýmeseň, kelle agyryma ýaňky sanjymdan soň aýrylaňkyrady.

— Başyň aýlanmasy açlygyňdandyr, öňňinkije giçlik iýen zadyň-a seniň.

— Işdämem ýok.

— Işdäni açarys. — Aýal jorasynyň ýüzüne seredip, syrly gülümsiredi, soňam sözünüň üstüni ýetirdi:

— El-ýüzüňi ýuwuşdyr-da, gel, tizräk, biziň ýanymyza! — diýdi.

Syrkaw zenan gaýdyp gelende, onuň jorasy eýýäm egnine atan plotensasy bilen tutup, uzyn boýly grek konýagynyň dykysyny açarman bolup durdy.

Konýagyň özüne niýetlenip açylýanyny pikir eden Hasar iş wagtynda içmek endiginiň ýoklugyny aýdyp, çüýşäniň açylmazlygyny isledi. Uzyn boýly aýal geň galyp, onuň ýüzüne ýylgyryp, ýesersi seretdi.

— «Syrkawa konýagam bir emdir!» diýen, eýsem-de bolsa, siziň özüňiz dälmi, lukman?

Hasar:

— Biraz içse-de bolar! — diýdi.

— Ana, munyň başga gep — diýip, zenan öz gepini gögerden hökmünde hoş bolup, töweregine ýylgyryp bakdy.

Hasar ol aýala geplemek üçin, arabáýoluny berýän deý, düşnüksiz gülümsiräp dymdy.

Çüýşäni açmak üçin öz eden synanyşyklary başa barmansoň, beýemçi aýal soňra ony Hasara tarap uzatdy:

— Muny açmaga erkek goly gerek.

Hasar aýalyň çüýşe bilen uzadan uýy burawly demrini gapdalda goýup, aýalyň boýnundaky ak plotensany sorap aldy-da, ony telim gat edip epläp, çüýşäň düýbüne goýansoň, onuň agzyny aşak edip, depesinden ýumruklap ugrady. Urgynyň zarbyna herekete gelen çüýşe dykysy iki barmak arasyndan görkezilen başam barmaga meňäp, sürlüp onuň boýnundan çykma bilen boldy.

Hasaryň öz höweslerine ylygyp barýanlygy gelinleriň şüweleňini artdyrdy. Olar ýerli-ýerden: «Beýdip açylaýmasam bar eken...» diýişip, höwese berlişip, Hasaryň göwnünden turjak gepler aýdyşyp, ony özleriçe ýüz ugra sypaýylyk bilen taryplabam goýberdiler.

Beýemçi aýal topbak tutup duran üç bulgury konýakdan dolduransoň, olaryň birini öz öňüne ýene birisini jorasynyň eline, üçünjini Hasaryň eline tutdurdy:

İçeliň dostlar, içeliň!
İçeliň, serden geçeliň!
Meýiň hökmürowan gudraty bilen,
Açylmaýan gapylary açalyň!

Ol aýal oturylyşygyň şüweleňli bolmagynyň islegi bilen ýadyna düşen goşgy setirlerini hem kepderi uçurýan ýaly bir elini ýokary göterip sanap goýberdi. Birinji bulgur saglyga görterilensoň, Hasar oturanlaryň keýpine nähili şarik bolup ugranyny hem duýman galdy.

Beýemçi zenan:

— Geliň, ýene bir partiýa, bir partiýa içeliň! — diýip, barha göçgün almak bilen boşan bulgurlara ýene kanýak guýdy.

— Beýle püpe-pürlem-ä sen bulary? — diýip, ýüzüni sargardybrak oturan syrkaw aýal, jorasyna biraz igendi.

Hasaryň saldamly oturyşy bu meselede zenanlaryň haýsyny mamla hasap edýänini duýdurmajak bolýan ýalydy, emma hassa aýal goldaw isleýäne meňzäp, özüne göz astyndan seredýänini gören wagty, oňa myssa gülümsiräýmek galdy.

Beýemçi zenan, özüniň atyny ýekeräk çapýanyny aňsa-da, özüniň jylawyndan çekmäge gyssanmady, aslynda ol onuň geregi-de ýok hasap edýärdi. Jorasynyň bu ýaýdanmasyna hem onuň özüçe düşüneni mälim boldy. Ol ortada duran, gyzaryp bişen towugy aldy-da, şatyrdadyp bölüşdirip, onuň butlarynyň hersini

ýoldaşlarynyň biriniň tarelkasynda goýdy. Ýene-de içilmeginiň höwesine berilmek bilen:

— Umuman, ýoldaşlar, munuň ýaly jan suwy içilende, iýmek gerekdir. Senem düýnden bäri horlaýan derdiň biri — iýip-içmezligiňdir. — Bir gowy iýip-içip bilseň, onsaň saňa lukmanyň buýran eminiň juda bir derkar bolmazlygy-da mümkin.

Oturanlar ýene bir gezek bada göterişip, soňundan agzybirlik bilen iýmek-içmäge ýapyşdylar.

Biraz dymşylp garbanylansoň, hassa aýal Hasaryň öz gapdalynda stoluň üstünde duran eliniň üstünden elini goýup:

— Lukman, siz dowam etdiriň, men ýene biraz süýneýin! — diýip, sypaýyçylyk bilen şagalaňdan çekilýänini mälim edip, ondan ötüňç sorady.

Ýakymly zenan goly goluna kaklyşan mahaly Hasar öz süňňüne tolkun ýaýrap giden ýaly bolanlygyny duýdy. Onuň zenanyň pikirini makullap oňa hoş söz aýdasy geldi:

— Bolýar. Dogrudanam, indi siz biraz dem-dynç hem alayyň!

Zenan ýuwaşlyk bilen ýerinden galdy-da, Hasaryň gapdalyndan aýlanyp, düşegine ötüp barsyna:

— Siz oturyň ýöne? — diýip, mylakatly özüni şeýle bolmagyny isleýänligini mälim edip aýtdy.

Şonda Hasar zenanyň özüniň bu ýerde uzagrak oturmagyny isleýän ýaly bolup duýuldy. Ol ýene-de muny öz durmuşyndaky Dünýäniň ornunyň eýesiz, boşlugyndan gördi. Zenanyň gözlerinde minnetdarlyk, hormat bilen birlikde ýene bir zat bardy, ýöne Hasar ol üçünji garaýşyň nämedigini welin häzir özi üçin wagty bilen anyklap bilmedi.

Nämüçindir indi onuň özüniň-de bu ýerden gidiberesi gelmeýärdi. Özi-de bu pikir kalbynyň törüniň bir ýerlerinde ýaňyrak döräpdi. Ýöne gitmelidi, öz ýerinde bolmalydy. Işiň talaby şeýledi. Ilçilik, ýene biriniň haraý isläp, gözläp ýören bolmagy-da mümkin.

Hasar ýene biraz oturmasa, zenanlaryň aňsat özüni goýbermejeklerine göz ýetirensoň, gözlenen mahaly habarsyz galmazlyk üçin şol ýerden Kadyra jaň edip, oňa öz bolýan ýeriniň telefon salgysyny aýdarman boldy.

Hasar Kadyryň: «Alo, nobatçy diňleýär» diýen sesini eşitmek islese-de, emma ol wagty bilen trubkany götermedi. Ýatan bolmagy mümkin. Daşarda tertip-düzgüne gözegçilik edip, aýlanyp ýören bolmagam ahmal.

Hasaryň telefonlyk işini tamamlanyna mähetdel öz hezillik tapyp oturan oturşyklarynyň öňki hörpünde dowam etmegini islän dilewar hortap aýal ýene-de gepine oýun-henek gatyp, şady-horram güreledi:

— Lukmany biz hemişe syrkawlanymyzda däl, şeýle mähirli oturşyklar üçin gözläliň! — diýip, şelaýyn gepläp, elindäki bulguryny Hasar bilen çakyşdyryp badany onuň saglygyna göterdi. Bu badadan syrkawyn-da galasy gelmedi, ol gapdalynda duran bulguryny höwes bilen göterip, ýylgyryp, biraz geriljiräp, ony ýarym egne ýatan ýerinden çakyşdyrmak üçin stol başynda oturanlara uzatdy. Badalar çakyşan mahaly, ýene-de gelniň mylaýym eli Hasaryň eline kaklyşdy.

Gürleşlip, iýlip-içilip otyrka, Hasar şol barmana gaýtadan çaýyň ugruna çykaýan ýaly bolan uzyn boýly aýalyň ýuwaşlyk bilen jaýdan çykyp gidenligini hem aňman galdy. Onuň jorasynyň islegini arap, bulary ikiçäk galdyraýyn, üçünji artykmaç, onda-da häzirki syrkawdyr lukmanyň gepleri barha alşyp barýan mahalynda diýenligi belli boldy. Ol garaşylasa-da birazdanam, ondan soňam gara bermedi.

Stol çyrasynyň çakli şöhlesiniň bir bölegi häzir syrkaw aýalyň biraz öňe uzan höwesli başyny, öňküsinden biraz ýitelen ýaly bolup bulduraýan gözlerini, topbak tutup bir egnine agan desse saçynyň bir bölegini nurlandyryp, aýratyn nygtap görkezýärdi.

Hasar iş ýerine barmalydygyny, ol ýerde özüniň agtarylýan bolmagynyň-da mümkinligini ýene-de bir gezek ýatlap,

gozganjyran mahaly, syrkaw gelin-de ol rugsat sorap dilleni-p-dillenmäňkä muny aňdy. Ýene höwes bilen onuň eliniň üstüne elini goýdy.

— Lukman, ýene biraz otursana, sen geldiň welin derdimi unudan ýaly bolaýdym. Ýaňy el ýuwmaga turanyňda jorama şeý diýsem, o-da: «Saňa lukman ýetenok eken, oňa gitseňem meni gutuldyryp git diý!» diýip maslahat berdi...

Gelin Hasary turarly görensoň, öz höwesiniň bardygyny gizläbem durman, oňa bolan intizar garaýşyna mylakat gatyp şeýle bir ýakymly gürledi welin, Hasar özüniň nirededigini unutdy. Şol barmanada gelin Hasaryň goluny alyp, ony öz gyzgyn kükreginiň üstüne goýdy.

Ýürek gozgalaň tapanyny mälim edip, tebil alyp, gürsüldäp, töweregine sarsgyn berip urýardy. Hasar tizden giňiş düşegini üstünde çiş arkan düşüp, boz toprak bolup: «Azal bolsaň sür meni, dabalap-dabalap!» diýýäne meňzäp ýatan gelni görüp, dünýäni unutdy. Gelniň ýyly demi hapylap onuň ýüzüne çabradý. Ol tutuş göwresi bilen zenanyň üstüne eňterilip özüniň birdan duýdansyz joşgun alan zenan höwesine berildi. Tüweleýe düşen ýaly bolan aýal diňe:

— Çyrany bir öçür, oylan! — diýip, pyşyrdamaga ýetişdi...

Hasar daňdanlar gelniň gujagyndan çykyp, gyssagarada çykarylyp, el ugruna atylan geýimlerini töwerekden tapyşdyryp geýnip durka, aýalam duýup ukudan oýandy, ganmadyk gözlerini zordanrak süzüp, süýji gerinjiränsoň, gapdalda bir ýerde düýrlenip ýatan haladyny egnine aldy. Turup baryp, Hasaryň boýnuna gol salyp, eýemsirenip gujaklady:

— Eýýäm gitmelimi?

— Gitmelisin-ä, bir eýýäm gitmelidim!

— Sen eglenseňem, gowy sebäp bilen eglenensiň — Hasar zenanyň sözünü aňryýany bilen tassyklaýanyny mälim edip, ony sähelçe gujagyna göterip, minnetdarlyk bilen höwesli öpdü.

— Ýitmegin, natuwan dertliň bardygyny unutmagyn, lukmanym?! — diýip, aýal onuň bilen gapynyň öňünde boýnuna gol salyp, hoşlaşasy gelmän, alaçsyz aýrylyşdy.

Hasar kabinetine ýetip barýarka, dync alyş öýüniň nobatçysynyň zalyň ugry bilen bir ýerden aljyraňly tasap gelyänini gördi. Onuň ýüzi aladaly hem ukusyzlygyny mälim edip kokuşyp durdy. Gele-gelmäne-de ol Hasary görüp, igençli gepledi:

— Nirä ýitirim bolduň-a, Hasar däde?

— Näme?

— Aý, näme bar bolsun, düýn heleýi bilen soňrabaýan baýlaryň biri gelen eken. Ol zaluwat oýnaşy bilenem şu ýerde duşuşyk belleşen bolsa näme. Onam aýaly aňypmy-nämemi, gijäň bir wagty olar: «Sen gezyň-de, sen gezyň» bolşup, bir-birleri bilen urşupdyrlar. Adamsy oýnaşynda bolandyr-da, bir ýere ýitirim bolup gelende-de giç gelipdir. Garaşyp halys degnasyna deglen heleýem beripdir çüýşe bilen äriň depesine. Boldy bir başagaýlyk. Senem gözläp tapyp bilmän, şäherden: «Tiz kömek» çagyrdyk. Ony hassahana goýjak bolsalar, däri-derman edilensoň», ol ýerde-de galmandyr, ýene-de yzyna dolanyp gelipdir. Sen gelen bolsaň, indi bir habar al şonuň halyndan?

Kadyr ýol siňek ýaly wyzyrdap-byzyrdap ýanyndan gidensoň Hasar: «Men şuň ýaly bir ýere gitdigim gerek bolýan-ow» diýip oýlandy. Jaň edibem şonda Kadyra telefonyny aýtmagy unudanlygyna öküdi.

Ýöne ýene bir salymdan ol öz bu pikiri bilen ylalaşmak islemedi. Özünü mamla tapdy. Özünüň niredeligini mälim edip, Kadyra telefon ýazdyrmanyna asla-da gynanmady. Eýsem-de bolsa, beýdäýmek şu göni gelen datly pursatlardan sowulmak bolmazmydy?

Hasar nobatçylygyny tamamlap, işden gaýdyp barýarka, maşynynyň gapysyny açyp durka, hamala, agşamky özi bilen aýşy-eşretde bolan zenan gabatdaky äpet jaýyň penjireleriniň

birinde özüni gözi bilen ugradyp duranyny pikir edip, gaňrylyp yzyna gözledi.

* * *

Tomus öz ornuna ymykly gelipdi. Indi her gün irden gyzyp ugraýan Gün, gündizligi günortana goýup-goýman, tüp yssydan dykalap doldurýardy.

Toty serginlik isläp, indi gijelerine özüniň giňiş, seleň myhman otagynda ýatýardy.

Ol bu gün dynç günüdigine seretmezden, hemişeki işe turýan wagty oýanypdy. Golaýlap gelyän maşyn sesini bolsa, ol ukynyň arasynda öz yzyndan gelyän iş ulagy hasap edipdi. Penjireden boýnuna uzadyp gözlän wagty bolsa, ol onuň goňşularyna gelen ýat ulagdygyny görüpdi.

Dynç günü onuň ýeke-täk öz islegine görä ýatyp, ukusyny, mümkin boldugyndan, ine-gana alýan günüdi.

Toty şeýdip ukyny dagy alyp tursa, zenan mynasybetli, güler ýüzli pasyrdap duran, gözleriň göresi gelyän zenanyna öwrülerdi. Şonda bagşylaryň:

«Telbeler boldum, dilberim-ow,
Çabalanyp öldüm, dilberim-ow...»

—diýip, zowlatdyryberýän görmegeý mahy-tabanyna öwrülerdi.

Täzeden ýatandan soň ony ikinji gezek gün guşluk boluberende, gumrularyň daşardan är-aýal bolşup, düşünişip gugurdaşýan ýakymly sesleri oýardy.

Penjiräniň öňündäki tut agajynyň bir ýerlerinde ýa-da onuň aşagyndaky tekizje-tämiz ýerde olaryň öňem şeýdip, mahal-mahal bir-birlerini magtaşyp saýalaşyp, agzybir är-aýaly ýatladyşyp, mähirde-mylakat bolşup oturýanlaryny görýärdi. Toty bu guşlaryň özüne arzuw edýän durmuşyny ýatladyandyklary üçin,

olar bilen bireýýäm höwrügişdi, gumrularyň şeýdip, äbede-jüýbe bolşup, bir-birlerine düşünişip ýaşaýyşlaryna onuň gözi gidýärdi. Elbetde, kepderileriňem käte bir-birleri bilen harsa-pasyrdaşyp, basa düşüşip, agyzlary alaran ýaly bolup alaýmalary-da bardy. Ýöne ol ýagdaý başlanyşy ýaly hem tiz tamam bolardy.

Şundan soň, olaryň dünýä bolan höwesleriniň has-da artan ýaly bolýandyklary hem duýulýardy. Ana, onsoň, erkek gumry höwese berlip, sulhup oturan ene gumrynyň töwereginde gabarylyp, onuň duran ýerinde durup, giden ýerine gidip ýörendir aýalyp yzyna düşüp.

Toty ýerinden turup, aýnanyň öňüne baran wagty saçlarynyň çaşyp, egnine dökülip, ýüzüni örtenligini, indi onuň aňyrsynda galan gözleriniň saçlarynyň bölünen aralygyndan dünýä jyklap seredýänligini gördi. Ýukajyk, ýumşak ýatyş haladyň bolsa ilikleri ýazypdyr, ýaka diýseň, ol agyp dur. Saçlaryň aşak etegi döşleriň üstüni örtüpdür.

Toty biraz ümürläp durşy bilen, özüne hyrydar dagy bolanda, höwes edilip harsa göterilip, gujaga alynýan zenan ekenligini gördi. Ol şeýle-de öz ýaşlaryndan ýaş görünýän gelinleriň biridi. Geýim geýende-de gabat gelen matany däl-de, öz synasyna gelişäýjek matalardan saýlap, tikiş geýerdi. «Häzir sen kime meňzeýäň?» diýip, ol pikirinde aýnadaky öz şekilinden sorady. Soňam: «Sen gören ýerinde oturyp-turup ýören şalha heleýe meňzäpsiň» diýibem, söýünç bilenem häzirki öz halyny anyklady. Daragyny goýan ýerinden alyp, ýene-de özüni adaty göze gelüwli Toty gelne öwrülme, özüne zenan serenjamyny bermek üçin, aýnanyň öňüne gaýtadan bardy.

Erkek nazary ogruja bolýar, görmegeý maşgalany dagy görse, bar, onsoň, seretmediksireýänem bolsa: «Hä, gowy maşgala eken... Hä, şuny dagy...» diýip, göwün ýüwürdenini duýman galýanam, zenan syratyny höwes edip synlaýan, nazary bilen sypalap alýanam şoldur.

Erkek kişileri şeýle ýagdaýa düşürenini görmek aýallar üçinem ýakymly. Toty ýaly başy boş, şory depesine çykyp ýören bolsaň-a betерem şeýle.

Toty wagtal-wagtal töwerekden özüne hem erkek kişileriň şeýle hyrydar nazarlaryň seredýänini, olaryň pikirlerinde, öz al ýaňaklaryny alma gemren ýaly huruç bilen gemrip, dodaklaryny çeýnäp, ýaňaklaryndan ysgaýanlyklaryny aňýardy.

Ol bu ýagdaýyň iki jyns arasyndaky adaty bolmaly ýagdaýdygyna uýanlygy, oňa özüniňem höwessiz däldigi üçin bolsa gerek, birhiliräk görse-de, ahyrsoňy şol gözlere mynasyp bolmakdan onuň özi-de zenanlarça lezzet tapardy.

Hemişe şeýle pursatda uçgundan ot tutaşyp, gatylyşyp-garylyşyp, öz-özünden taraplaryň ikisinde isleýşi ýaly bolup gidibererli görünýärdi. Toty soňky gezek durmuşyny düzetmek üçin birine äre baryp, görer ýaly görgini görüp, ädi ýananlygy üçinmi-nämemi, şeýle halatda barha alşyp barýan höwes-niýetleri tutanýerlilik bilen jylawlamak bilen bolardy. Hyrydar gözleri görmedikden bolardy ýa-da: «Seretdiňem-dä, ýeri onsaň näme?» diýip, ýaňsyly gülüp, çyna öwrülip başlanan ýagdaýa oýun-henek gatyp, onuň tebigat manysyny üýtgederdi.

Ýöne ähli zenanlara mahsus bolşy ýaly, beýle pursat az wagtlygam bolsa, Tota hem özüni arzyly gelin duýmaga mümkinçilik bererdi. Bu ol heniz özüni ynsan durmuşynyň ynamly adamlaryň biri hasap edýänligi üçin oňa ýakymlydy.

Kabinetinde bolsun, ýene bir ýerde bolsun, şeýle pursatdan soň ol: «Nähili göründimkäm?» diýen manyda, ýekeräk galanda, el sumkasynda hemişe ýanynda göterýän aýnasyny çykaryp, oňa seredenini hem duýman galýardy.

Gyzlary durmuşa çykyşyp, öz başlaryna öý-işikli bolup gideli bär-ä Toty bu ýekeligі hasam ýiti duýýardy.

Şeýle pursatda durmuşynda är-heleý bolup ýakynlykda bolan adamlary bilen birlikde soňky döwürde Hasaram onuň ýadyna düşerdi.

Ýöne ol şol döwürde özüniň nädip Hasaryň maşgalalydygyny bilse-de, höwese berlip, oňa keýwany bolup, goç-goç ogullar, maýa gyzlar dogrup bermegiň höwesini edenligine heniz-henizlerem oňly düşüniş bilmeýärdi. Ýöne durmuşda köp halatlarda ilkinji söýginiň wysal bolup galyşy ýaly, ol Toty üçinem elýetmez höwes bolup galypdy.

Kärdeşi maryly ýigit özüne hyrydar bolup ugransoň, durmuş gurmaga uly bir höwesi bolmasa-da, özüniň zenanlygyny, kimdir birine bir gün durmuşa çykmalydygyny, wagt geçip özüniňem ýaşyny alyp, garrabam barýanlygyna köp oýlanmalardan soň, şeýle etmelidigine özüni ynandyryp, kärdeş ýigidiniň yhlasyna imrinip, onuň Taňry tarapyndan berlermiş diýilýän öz taýylygyna ynanyppy.

Ondanam tutup galany iki sany gyz bolupdy. Eger adamsynyň maşgala durmuşy bilen bagly ýagdaý çykmadyk, maşgala bozulmadyk bolanlygynda onuň henizem öý keýwanysy bolup, ýaşap ýörmegi mümkindi.

Dogrusy, öýüne maşgalasyna yhlasly ýigit soňra oňa ýaraman hem durmandy. Şol günler ol yhlasly enä, adamsy sähel gijä galsa, aladaly ýol gözleýän söwer ýara hem öwrülipdi.

Soňky baran adamsyn-a onuň asla-da ýatlasý gelmeýärdi, ony özüniň durmuşynyň iň uly ýalňyşlygy hasap edýärdi.

Düş ýaly bolup, geçmiş bir ýerlerinde galan, özüniň Hasarly höwesinden düwnesini üzenligine ol ynanybam ýördi. Emma juda beýle-de däl eken. Ol Hasar öz dünýesinde täzedan peýda bolan mahaly kalbynda bir mahal ýanyp sönen oduň külüniň arasynda gizlenip galan bir kiçijik közüň ýel tapyp köräp ugranlygy, unudandyryn öýtse-de, ony halys unutmalygyna göz ýetiripdi.

Ýöne bu duýgularyň soňra özüni nireden alyp çykjagyndan welin ol entek habarsyzdy. Şondan bärem ol Hasar bilen bagly gijelerine düşnüksiz alasarmyk düşlerem görüp ugrapdy.

Ýakynda gören bir düşüni-de ol deňiz boýundaky iki gatly jaýlarynyň biriniň ýokarky gatynda ýatanmyşyn, geň

galaýmaly, ol özüniň düşekde, alaň-açyk ýatyşyny, hamala, gapdaldan synlap duran ýaly anyk görýärdi. Toty şol ýatyşyna-da golaýda tolkun atyp oturan deňziň haýsydyr-da bir süýji tagamy howlугybrak iýýäne meňzäp, hysyrdaýan-şapbyldaýan sesini-de eşidýärdi. Penjireleriň boldan edilip tutulan ak tor matadan edilen tutularyny şemal durmuşa çykýan gelinleriň toý atynjasyna meňzäp, owsundyryp, galgadyp oýnaýardy...

Toty şol gezek kabinetine Hasar iş sorap gelende ilk-ä öz gözlerine ynanmandy. «Eýsem-de bolsa, alyslardan mahal-mahal çawy gelyän ezber lukman Mämmethanow nire, bu ýerler nire? Onuň bir wagt bu ýerde halypalary bilen işläň döwrüni ýatlap, bir gabady gelende aýlanaýmagy-da mümkin eken. Emma beýdip ol iş sorap geler diýip, kimiň kellesine gelipdi? «At basman diýen yerini müň basar» diýenlerimikän ýa-da bu?»

Şol gezek Hasaryň öz kabinetinde bolmagy, Totynyň köne ýarasynyň täzeden üstüniň açylmagy bolup, onda adaty şeýle ýagdaýda döräýýän kineli, özüni ýeňiji duýmak ýaly tekepbir hondonbärisilik hem peýda bolupdy.

Haçan-da Hasar iş meselesini anyklamak üçin, öz ýanyna aýlanarly bolsa-da, onuň gelmän başga ýerde işe duranlygyny eşiden wagty bolsa, ol ony özüniň iş ýok diýip yzyna gaýtarmaklygyň, göni gelen rysgal-döwletiň maňlaýyndan itmek bolandygyna düşünişdi. Munuň Taňrynyň: «Al, gulum!» edip önüne getiren bagtyndan ýüz öwürme bolanlygyny ýatlap ökünipdi. Barybir, muňa seretmezden, onuň Hasaryň dünýäsine bolan höwesini barha artmasa kemelmändi. Indi bolsa, onuň elýetmez arzuwy Hasaryň golaýynda bolmakdy. Onuň Hasara şeýle bir söz diýesi gelyärdi welin, nädersiň onsoň jadylanan ýaly bolup, ol öz töwereginde aýlansa dursa?

Toty ýene-de pikirinde owsunyp, onuň önünden çykdy. Egninde-de soňky ýerlikli matadan tikilen rus biçüwindäki iki bölekden ybarat, synasyna has gelişýän köýnegi bar. Döşleriniň bir bölegi görner ýaly edilip, ýakasynyň ýokarky iligi ýazdyrylyp,

sähelçe açylyp goýlupdyr. Toty düşeginde owsun atyp ýatan natuwan gelne öwrülipdir.

...Şol barmana-da kimdir biriniň barha golaýlap gelýän aýak sesi diwara söýegli merduwanda golaýlap, ondanam ýokarlygyna göterilip ugrady. Nämüçindir onuň gapydan däl-de, penjireden girjek bolýanlygy belli däl. Ol gelýäniň myhmanda bolsa, adaty myhman dældigi-de eýýämden belli. Hamala, ogry ýaly, penjireden girmekçi bolup gelýän adam barada şeýle pikir etmän, eýse, näme pikir edersiň, Totynyň onuň kimdigini anyklasy gelip, bilesigelijiligi artdy. Birdenem kino ekranynda peýda bolan ýaly bolup, Hasar göründi. Haçan-da ol penjiräniň aňrsyndan boýugan wagty ak tutyny ykjadyp oturan şemal, üstüne tor oklan ýaly edip, ony öz synyna çolaşdyryp aldy. Toty Hasaryň towsup girerine garaşa-da, ol gelmäge gyssanmady, ýene birde bolsa, özüni tuty toruň çolaşygynda boşadyp durşuna bir gep aýdyp, yzyna dolanybam gidibererli göründi. Onuň öz ýanyna gelmegini isläp, Toty bu ýagdaýy görüp, oňa kömek bermäge howlukdy. Ol penjiräniň alkymyna gelen çagy görse, Hasaryň önünde göterilip gelýän merduwanynyň iki basgançagy dagy yok.

Hasar golaýa gelibem, içerik girip bilmän dur. Toty:

— Wah, ol basgançaklar ýaňyrak men çykanymda-da bardy ahyr? — diýip, muňa çyny bilen gynanyp, janyny ýakdy. Ony kimden görjegini bilmän, töwereğine gözläp çyrpyndy...

Soňundanam Hasary çekip almak üçin, ýapyş diýýän ýaly, oňa bir elini uzadyp, beýleki eli bilen golaýdaky penjiräniň egninden ýapyşdy. Ikisi iki ýerden tama bilen bir-birlerine tarap süýnen ýaly bolşup, gol uzadyşyp gerjeşdiler.

Barybir elleri ýene-de garyş-sere bir-birlerine ýetmän galýarlar. Hany bu gyssagarada tanapy nireden aljak? Ýogsam gollar bir-birlerine gowuşmak üçin galan aralyk şeýlebir uzagam däl, mundan beterem süýnäyesiniň gelýär, ýöne süýnüp bolanok. Toty düşegine ýazylan ak örtügi ýatlap, syryp alyp, onuň bir ujuny Hasara uzadýar:

— Ýapyş, oglan!

— Üzüläýmez-dä?!

Onýança Hasaryň duran basgançagy-da aýagynyň astyndan sypyp, gaýtdy ol kelemenläp aşaklygyna. Badyna tas Totynam, özünem bile alyp düşüpdi, hälem onuň wagtynda ol goşaryna çolan örtüğinden elini aýryp ýetişeni gowy boldy.

Toty entirekläp baryp, öz ýatan diwanyna uruldy, oýandy... Ýöne düşüniň yzyny görmek, Hasara delalat etmek tamasy bilen ýene-de gözüni ýumdy. Ymyzgandy...

Düşüň akym ugrunyň üýtgänligi belli boldy. Indi onuň garnynyň üstünde akja çaga otýr. Ol emedekläp, ysyrany, Totynyň döşünde iki deňemik bolup duran ak depe — emmeleriniň höwesinde. Toty çagajygy gujagyna dolap alyp, bir eli bilen göwüsleriniň birini höwes bilen onuň agzyna berýär.

Hasaryň ikinji gezek peýda bolmagy duýdansyz boldy. Toty dillendi:

— Eý, waý, sen nireden çykdyň?

— Şeýleden — diýip, Hasar arkada ýarysy gündizlik, ýarysy garaňkylyk bolup duran tarapy görkezdi...

Toty ýatan ýerinden oňa goluny uzatdy. Hasar diňe şundan soň ol uzan gola ýapyşyp, Totynyň ýanyna göterildi.

Totynyň kükreginiň üstünde, onuň togarlanyp ýatan emmeleriniň birini alarlady emip ýatan akja köýneklige çagajygam ol şonda gördi...

Dullugyň adam alýan dert bolmasa-da, onuň ýeňil-ýelpaý dert dældigine hem durmuşa höwesli Toty bireýýäm göz mysalynda ýetiripdi. Ol jübütligiň kalbynda ynam, rahatlyk döredýäni, jübüt adamlaryň bagtyň hakyky öz mülkünde ýa-da şonuň golaýynda ýaşaýandyklaryny bilýärdi.

Şonuň üçünem Taňrynyň jübütligi şol gadymyýetde Adam atanyň, How enäniň kalbyna salanlygy, olardanam onuň nesillerine miras galan gowulykdygy barada pikir edýärler.

Toty her gezek şeýdip, jübütlik barada oýlananda, özüniň bu dulluk kapasasyndan çykasynyň, zenan bolup ýaşasynyň gelýändigini duýýardy.

Toty söýgi dünýäsiniň ýakymly duýgularyna berlip, çalamçaş bolup, serginläp ýatyşsyna, hamala, Hasaryň ady şol pursat ýada düşmeýän ýaly, aýratyn bir höwes bilen onuň adyny: «Ha-a, Has-ar jan...» diýip, bölüp-bölüp süýjülik bilen pyşyrdady.

...Toty oýanan wagty özüniň ýene-de şol ozalagşam giren mahalkysy ýaly giňiş düşekde ýeke ýatanyny bildi. Hasaram ýokdy, ýöne ol ýas-ýañja şu düşekden turup gidene meňzeýärdi. Söýgi oýunlary oýnalan mahaly syrygyp, aşak düşen örtügiň bir bölegi ýerde süýrenip ýatyrdy.

Toty düşegiň üstünde uky bilen ümürläp, depesine seredip, alaň-açyk ak butlaryny jaýjanakladyp, kimdir birine mynasybetini güjeňleýäne meňzäp ýatyşsyna, huşda bolmaly jübütligiň beýdip düýşde hyýal bolup ýörenligine kemsindi. Ýekeligiň indi özüne asla ýeňil düşmeýänligini ýatlan mahaly bolsa, onuň damagy dolup, ýüzüni ýassyga berip aglasy geldi. Ýene bir salym depesine gözläp, oýurganyp ýatandan soň bolsa, Hasarly höwesiniň barybir özüni gününe goýmajagyna ynandy. Bu pikire gelmek oňa ýene-de düýşündäki Hasar bilen duşandaky ýaly ýakymly boldy.

* * *

Hasar nätanyş gelin bilen geçirilen gijäniň düýş däl-de huşudygyna entegem oňly ynanyp bilmeýärdi. Ýöne ol indi, hamala, egninden agyr ýük aýrylan ýaly, özüni ýeňil hem durmuşa has höwesli duýýardy. Gowulyk dowam edýärdi. Nätanyş gelin indi ony her gezek höwes bilen garşy alýardy.

Şeýle islegli duşuşygyň bolanlygyna olaryň ikisem begenýärdiler, şeýle günleriň dowamly bolmagyny isleýärdiler.

Şol günleriň birinde gelin onuň bilen deňze gezmäge gitmäge göwünjeň boldy. Gijara nobatçylygyny tabşyran Hasar

nätanyş gelin hem onuň jorasy bilen üç bolup, kenar boýuna çykdylar, Hasar olary giňiş, çägesöw kenar bilen öz bolýan daça obajygyna tarap alyp gitdi. Bahana bilen onuň amaty gelende bulary öz öýüne myhmançylyga hem çagyrazy gelýärdi. Tolkunlar häli-şindi olaryň ýalaňaç aýaklaryna höwesli çolaşyp alýardylar. Şol gürleşlip, howlukman ýörelip barlyşyna inçemik zenan öz ýanyna alan fotoapparaty bilen olary Günüň batar ýerinde dörän äpet şapaga ýanap, höwes bilen surata alýardy. Hasaryň nazary nätanyş gelniň hyrydar nazary bilen kaklyşýardy hem ýanlarynda üçünji adam bolmadyk ýagdaýynda bu nazary görüp, oňa höwes etmän durup bilmejegini ol ýeneki garagol pikirler bilen ýatlaýardy.

Tolkunlar hatar bolup, kenardan goşulyşyp gelýän yzlara häli-şindi gapdaldan hüjüme geçip, böltäp olary etegi bilen dolap özüne alýardylar. Çolaşyp, aýaklary sypalaýan suw ýakymlydy, mylaýymdy, özüne imrindirijidi.

Daça obasyna golaýlamberende, giňiş, çola kenary görüp, gelinler suwa düşmek höwesine berildiler.

Haçan-da hortap aýal häliden bári bir elinde bat berip zyňyp goýberäýjege meňzäp, käte-käte hallanladyp gelýän mata sumkasyny açyp, ondan özleriniň suwa düşünenlerinde geýýän geýimlerini alyp çykaran mahaly, Hasara olaryň suwa düşünmegi öňden niýet edinendikleri belli boldy.

Ýol ugrunda, bir ýerlerde ýaga duşup harçaňlaşyp gara gana bulanyp alana meňzeş Gün indi özüniň göwresini deňziň üstüne ymykly sallapdy, hä diýmän ol şol ýerde äpet suwuň gujagyna dolarlydy. Onuň töwreginde kemsiz bişirilene kerpige meňzäp, gyzaryp, gernip duran şapak häzir onuň ýeňsesinde peýda bolan gyzyl gala diwaryna meňzäpdir. Günüň bir gowy bolup, altyn-zer lybasa çolanyp, deňze batyp barşyny Hasaryň öz çagalarynyň şeýle pursatda Güni gözleri bilen ugradyp, kenarda oturyşlaryna hemişe höwes bilen sanaýan goşgy setirlerini ýatlatdy:

Gün agşam deňze batýan eken,
Balyklar bilen ýatýan eken.

Ýene birnäçe sekuntadan bolsa ol gelinler bilen däl-de, bu kenarda ogly Arslandyr gyzjagazy Mähri bilen goşulyşyp, özleriniň Güni ugradyp oturanlaryna ynandy.

Aýallar hezil tapyşyp, ýüzüşip-oýnaşyp suwa düşýärdiler. Hasary hem olar şol ýerden öz ýanlaryna çagyryşyp, öz hezilliklerine goşmak isleýärdiler.

Hasar gelinleriň suwa düşmek pikirini goldan-da bolsa, özi suwa düşülýän ýörite içki geýmini almanlygyny ýatlap, kenarda galypdy.

Aýallar onuň bahanasy bilen şol wagt ylalaşanam bolsalar, suwuň hezilligine gowuşansoňlar, indi bu lezzeti onuň bilen hem bölüşesleri gelipdi.

Duşuşan ilkinji güni «Aýna» diýip öz adyny aýdan zenan aňyrdan kenara tarap ýüzüp gelşine höwes bilen Hasary öz ýanyna, suwa çagyrdy.

— Hasar, seniňem gelmegiňi isleýäris, oglan?!

— Men... — diýip, Hasar ýene öňki sebäbini diline alarman boldy. Ýöne gelin onuň näme diýjegini bilýänligi üçin, oňa sözünü aýtmaga pursat bermedi. Ak bedeni, dyňzap duran göwüslere mynasybetlik berip, «Deňiz bilen bulaň bary bilelikde seniňki...» diýýän ýaly mähirli dillendi.

— Gel, oglan, şonda-da gel, trusyň bardyr-a bolman-da... aýbyňy suw ýapar, eneň dograndaky geýimde bolsaňam gel?! — diýip, ezelenip ýene öz ýanyna suwa çagyrdy.

Häzir goç ýigidiň gujagyna dolan gelin bolup, owsun atyp, pasyrdap gysmyljyrap oturan deňiz, töweregiň alysdan salgym atyp görünýän dag gerişleri, egele bolup oturan kalba giňişlik berýän çägesow kenar bu zatlaryň bary häzirki pursatda hemmäni özüne tap bolmaga çagyryrdy.

Aýnanyň çakylyk sesinde haýyşdyr näz-kereşmeden başga-da höwes-de bardy. Hasara şundan soň özüniň göwnünden

turan zenanyň öňünde çykarnybermekden başga alaç galmady. Suwdan esli saýlanyp kenara golaý gelen gelin, suwa inip gelyän Hasary gollaryny uzadyp, höwes bilen öz golaýyna çekip aldy, soňam zenanlarça gysmyljyrap towlanjyrap, onuň kükregine başyny goýup, gönençli pyşyrdady.

— Waý, bu suwuň gowulygyny?!

— Hemişe-de suw gijöýlänler şeýle bolýar.

— Bu gün-ä ol hasam... Mylaýym süýde ýuwunýanyň ýaly-da...

Aýna bu sözi biraz gözlerini süzüp, suw içinde Hasar bilen bir-biregini tenini duýup, goşalanmagyň lezzetine berlip durşuna aýtdy. Ol zenan häzir özüniň bal gününe batan halyny hiç kimden gizlejegem bolanokdy. Galyberse-de, ol şundan soň hasam owadan boldy. Aýnadyr Hasar şol gujaklaşyp duruşlaryna, barha suwuň jümmüşine çekilip, hemişelik çümüp, onuň balygyna öwrülişip gidibererli göründiler. Soňra bolsa olar öz pikirlerine birbada diýen ýaly gelen bu taň duýga geň galdylar.

Aýnanyň bu hereketleri oňa Dünýäni ýatlatdy. Ol hem ilki-ilkiler ýüzmäni oňly başarmaýan wagty onuň gujagynda bolup hereket edäýenini kem görmezdi, häzirki Aýnanyň durşy ýaly, ol-da her halda surat aldyrýana meňzäp, birde ellerini ele berip, ýene birde onuň näzirgäp kükregine baş goýup, demi-demine gatyp özüniň şeýle pursadyň eýesiligine guwanyp, bagtyýar bolýardy.

Ýöne ýene birnäçe ýyldan şu ýerde Dünýäniň ornuny başga bir näzeniniň eýelejegi şol wagt kimiň küyüne gelipdi? Hasar oňa-da şeýdip-şeýdip, deňizde tolkunlara goşulyp türgen ýüzmegi öwredipdi.

Aýna her gezek Hasaryň gujagyndan sypyp, dänjiräp suwa çümüp çykanda, onuň eginleriniň ýüzünde, teniniň beýleki ýerlerinde, açyk kükreginde dür gurow damjalar peýda bolup, ony ýas-ýaňyja öýlänçi ýagşyň astyndan gaçyp sypana meňzedýärdi. Hyjuw-höwese öwrülen Hasaryň häzir gelniň endamynda

buldurap duran şol damjalary bir-birden dodagy bilen toplaýasy gelyärdi...

Ýaňyrak batan Günün yzysüre peýda bolup ugran agşam şemaly indi suwa düşýänleriň endamyny öz ýakymly demi bilen süpürgiç bolup çalykdyryp ugrady. Olar kenara çykansoňlaram geým-gejimlerini geýinmäge howlukman, egin degrişip ýanaşyk oturyşlaryna dünýä synçylaryna öwrüldiler.

Henizem barha depesi garalýan tolkunlara goşulyşyp, hol gara görnümde ýüzüp ýören zenanlaryň ýene biri öz maýdalyna suwdan başyny çykaryp ýüzüp ýören düwleni ýada salýardy.

Hasar özüne golaýlap gelýän ayak sesini eşidip, ur-tut ýeňsesine öwrüldi. Ine, görse, iki sany orta ýaşly adam on-on baş ädim öz golaýlaryna gelip, deňze synçy bolandan bolşup, özlerinde syn saklaşyp durlar. Olaryň biri murtly, gözleri bulançak atyp duran orta ýaşlaryndaky alyn saçy seýrekläp ugran tutumly bir kesdi. Duranlaryň ikinjisi alagöz, inçesagat, orta ýaşan öz ýoldaşyndan biraz ýaş görünýärdi. Bularyň salam-hälik alyşman, ikisiniň iki ýerden özlerini göz astyna alşyp, deňiz boýuna gezelenje çykandan bolşup, gazarylyşyp duruşlary oňa bular ýörite maksatly organ adamlary ýaly bolup duýuldy. Hasar olary birki günlükde öz öýüniňem töwereginde-de görüpdi. Ýene birde bolsa olaryň daça obasynyň deňiz höwesli myhmanlarydygyny pikir edipdi.

Ýöne şeýle pursatda-da olaryň suwa-da düşmän, ygym-sygym bolşup ýörüşleri, haýsydyr bir näbelli maksatdaky adamlarydygyny taň görkezýärdi. Olaryň häzirki gadalyşyp, bolup duruşlary Hasara syrly görnüşi ýaly-da ýaramady. Aýna Hasaryň sereden tarapyna sereden wagty «hih...» diýip üýşendi. Oturan yerinden geýinmek üçin gapdalyna gernip, golaýynda üýşmek tutup duran geýmilerine elini uzatdy.

Nätanyşlar göräýmäge Hasaryň ýaşuly mertebesini göz önüne tutup, salam beräýmeli ýaly bolsalaram, salam bermediler.

Hasaryňam berilmedik salamy parhlylyk edip: «Saglykmydyr, ýigitler?» diýip, ýalandan aleýk alasy gelmedi.

Düşnüksiz nätanys adamlar şol duran ýerlerinde suwdakylaryň üstaşyry alsa nazar dikişip, çilim soruşyp, öz aralarynda wagtal-wagtal gysga-gysga hümrdeşip duransoňlar, ýene birazdan öwrülip, deňiz boýuny syryşyp, ygamlaşyp gitdiler.

Ýalaňaç tenini ýukajyk köýnege dolamaga ýetişen Aýna olaryň gidip barýanyny görüp: «Ýüzleri dagy nätaňet, ýamanlykdan ýasalan ýaly, türmeden ýaňy çykana meňzäp dur» diýip, halamazlyk bilen seňrigini ýygyrdy. Soňam ol nätanyslar bilen bagly göwne dolan ýakymsyz pikirlerinden daşlaşmak üçin, Hasaryň goluny alyp, ony döşüne gysdy.

— Hemme zat gowudiram welin, şular ýaly bir siňek tapylaýýar hemişe bir ýerden — diýdi.

Hasar öz goluny onuň kükreginden aýryp, halkalap ony boýnundan saldy. Aýnanyň rahatlanmagyny isläp:

— Seniň halamadygyňy bildiler öýdýän. Ana, gitdiler! — diýip, şübheli kişileriň yzyndan baş atdy.

— Gitseler, gümlam bolsun. Şeýle adamlary asla keşdim alanok.

— Olaryň işi ýog-a biz bilen.

— Gözleri bilen iýäýje-gä boldular! Soňky döwürde-hä şeýle ýakymsyz sypatly, şübheli adamlar hasam köpelpidir — diýip, ol başyny Hasaryň kükregine ýaplap, özüniň köşeşýänligini, dünýäniň gowulygyna ýene-de imrinip ugranlygyny mälim edip, pyşyrdap diýen ýaly aýtdy. Onuň gözleri melul süzülip, dodaklary tirpildeşip, ýaňyrak geçen aladanyň yzy ýüzünde aňylýana seretmezden, ol sähelçe ýylgyrdy. Yene birazdanam onuň ýüzi erkek yhlasyna berlenligindäki ýaly ýakymly söýgi oýunlarynyň höwesine düşenini mälim edip nurlandy.

— Indi dolanaýsak nädýä?

— Hany joraň bir gelsin-dä?

— O-da, gyz, balyk bolaýdy-da...

— Ana, gelýär, ýüzi bäri...

— Gelsin şo-da bir.

Hasar ýaňy aňyrdan tirkeşip gelýärkäler täze tanşy jorasy bilen öz öýüne myhman gaçyrmagy, olary hezzet-hormatlamagy,

munuň bolsa ýeriň giňinde heniz aňrybaş tanşyp ýetişmedik höwesindäki zenan bilen has içgin tanyşmaga mümkinçilik berjegini, göwnüne mylaýym pikirler çaýyp, göz önüne tutup gelýärdi. Yöne ýaňky iki ýat şübhelî kişini görüp, olardan her işiň çykmagynyň mümkinligini pikir edenligindenmi-nämemi, ol öý çakylygyny şundan soň ýene bir gezege goýanyny kem görmedi. Ýogsam, ol bu gün işdenem boşdy. Täze tanyşlaryny öýüne eltip, olary öz eli bilen taýynlan datly balyk çişligi bilen hezzetlemäge, hezil edip keýp çekmäge mümkinçilik bardy.

Hasar dagy üç bolup tirkeşip, yzlaryna dolanyp pansionata gelen mahallary töwerek eýýäm duýdansyz gelen ýaly bolup duýlan garaňka çolanyp otyrdy.

Howada golaýdaky kenara çaýylýan, häzir bolsa kimdir biri üstünden arasyny kesip-kesip, suw akytdyryp ýuwunýana meňzeş tolkunlaryň şüweleňli şypyrdysy bardy.

* * *

Tomsuna deňiz kenary hemişe hemmeleriň barasy, göresi gelýän arzyly mekanyňa öwrülýär. Bu döwürde umman tolkunlary gelin gujagy ýaly, mylaýym, diýseň hözirli bolýar, şeýle-de bu döwürde tolkunlar umman giňişliginde bölek-bölek süri bolşup, sürlenişip gezyärler hem umman önki güýzde, gyşda, segräp-syçyrap, däliräp eden garagolluklaryna indi uýalyp, ünji çekýäne, toba gelenine ynandyrmak isleýäne meňzeýär. Tomus asman bulutlary hem seýrek bolýar, olar köphalatlarda asla-da bolmaýar. Bolanlaram täze gelen gelin deý juda haýal hereket edýärler, şeýle-de bolsa olaram asmandan öz deňze düşen şekillerini görüp, perzendini oglanlaryň umumy oýnuna goşan ene ýaly guwançly bolýar.

Günem bu günler asmanda ozalkylaryndan has köp eglenýär, onuň ýoly aşyrym atyp, asla gutarar ýerde gutaranok, jyzrydap howur kowsarlap, ýas-ýaňyja pil ýasamak üçin körüge salnyp, gyzardylyp alnan pilguraw gyzyl demre meňzäp gezyär.

Günün bu bolşy ýene bir-de ummanyň egninden egne halka tutup uzalyp gidýän çägesowdir jyglym daşly balykgulakdyr suw otlary örtlen, häzirki wagtda bolsa aýal-erkek üýşüp, çagalaryny töwereklerine aýlaşyp, suwa düşýänlere gözi gidip, olary töwerekläp synlap ýörene öwrülýär. Kenar boýundaky tomsuň guran hezillik-bazaryny synlan wagty Günün hemişe öňküsinden göwnühoş hemem buýsançly bolýanyňy görse bolýar. Kenar bolsa bu döwürde öz mynasybetli sagrysyny mazamlap, Gün çoguna meýmiräp, yňranjyrap, süýji tamşanyp, ýüzin ýatan bagtyýar zenana öwrülýär.

* * *

Toty irden işine gelen wagty sekretar gyz öňünden çykyp, oňa dört-baş adamdan ybarat toparyň barlaga gelendigini habar berdi. Ol birbada munuň nähili barlag bolup biljegine düşünmedi: «Häli-şindem bir barlag bolarmy?» diýip oýlandy. Edarany soňky barlanlaryna ýaňy iki aý geçipdi. Edaralar beýle tiz-tizden barlanyp hem durulmaýardy. Topar oňa özi ýok wagty girilmeýän kabinetinde eýemsiräp garaşyp otyrdy.

Toty oturanlara salam berip, göz aýlanyndan olaryň ýörite öz kastyna ugradylan barlagçylardygyny bildi.

Bu ýagdaýy onuň biraz çetine degip, şäher lukmançylyk bölüminiň başlygyndan öz ýanyndan nägile bolmagyna sebäp boldy. Ol öz ýanyndan: «Näme, barlag iberjegini öňünden aýdaýanlygynda, edaradakemçilik bolup, ony bir günde düzedäýer öýtdümikän?» diýse-de, ýylgyryp oturanlara syr bermän, adaty ýagdaýyny saklamaga çalyşdy. Üstki geýimini çykaryp, asaçdan asyp, ak haladyny egnine alansoň, tizden her günki irden bölüm müdirler bilen geçirýän ýygnagynyň barlygyny ýadyna salyp, sagadyna seredip, öz ýerine geçdi.

Diňe şundan soň, ol gapdalda saçy düşen kellesini sypalap, ýöwsel gülümririsiräp oturan topar başlygy bolup gelen Ýanjyk Mäjikowyň ýüzüne seredip, olaryň habaryny aldy.

— Ýanjyk däde, ýaman irläpsiňiz-le eýgilikmiberi?

— Düýn gijara başlyk meni ýanyna çagyrdy: «Baş keselhanamyzy barlaýas, sen ýolbaşçy bolarsyň, özüň-de bolsa, bir dogry kesýän adam sensiň!» diýdi. Üstüňizden bir arza barmy nämemi... Ol ýokarlarygam ýetäýen ýaly — diýip, Ýanjyk Mäjikow öňdäki papkasyndan bir kagyz alyp, ony Tota nähili uzatmagyň ugruny tapman gapdalynda goýdy.

— Ine, bu-da, müdürýetiň bizi barlaga ugradanlygyny güwä geçýän hat!

Toty haty aldy-da, onuň ýüzüne-de gözlemän, gapdalynda ýatan kagyzlaryň üstünde goýdy. Dessine-de sekretarşasyna buýrup, orunbasaryny öz ýanyna çagyrtý. Orunbasary gelen wagty bolsa, ol oturyp-oturmanka tabşyryk berdi:

— Ine, şu adamlar bizi barlamaga gelipdirler!

— Weý, barlagy ýaňy dynmadykmy, eýsem? — diýip, orunbasar öz geň galmasyny aýtman bilmedi.

— Bular ýene barlamakçy. Goý, barlasynlar. Bu ýerde biziň bilmeýän bir opurylyşygymyzyň bolmagy mümkin.

Kineli gürrüniň Ýanjyk Mäjikowa üsti depgilenip geçeli ýaly täsir edenligi belli boldy. Ol:

— Toty Taganowna, siz muňa beýle düşünmäh! — diýip gozganjyrady.

Toty onuň gepini hasaba alman, sözünü öňki hörpünde dowam etdirdi.

— Iki sany kabinet ber bulara ýerleşsinler, näme barlaryn diýseler, dokumentleri taýynlap beriň, özüňizem şulaň ýanynda boluň!

— Meniň planlaşdyrylan operasiýalarymam-a bardyr?

— Geçir ýalysyny yzrak geçiriň, hökmanylaryny komissiýa gider, işden soň ederis-dä?

Toty soň sagadyna seredip, özüniň howlugýanlygyny, daş gapyda irki ýygnanyşyga gelen lukmanlaryň özüne garaşyp duranyny ýatlady.

— Siz meniň orunbasarymyň yzyna düşüň! — diýip, olara gapyny görkezdi.

Toty barlag topara girýän adamlary göreninden şemalyň nireden ösýänligine göz ýetiripdi. Güýç görüp, gazaba düşmese, şäher saglygy saklaýyş bölüminiň başlygynyň aňsat ýürek edip, öz garşysyna çykmaýany ol bilýärdi.

Halk galkynyşygyndan soň, şäher häkiminiň bu hadysanyň öz kastyna çykylmak hasap edip, hym baglap, oňa gatnaşanlaryň garyndaşlaryndan ýeriň asty bilen: «Siz eýtseňiz, menem beýderin» edip, kest edip ugranlygy düşnükli bolupdy. Bu häkimiň daça obasyny weýran edip, onuň ýerini öz isleýşi ýaly, bähbidine çapyp ulanmak niýetinden onuň henizem dönmänliginden habar berýärdi.

Bu wakanyň yzysüre onuň Aşgabatda Ministrler Kabinetiniň ýygnaýyşyna çagyrylanyny eşiden halk, ol ýerde şäher häkimine dälbaş hereketleri üçin, bolmanda duýduruş beriljegini, onuň nebsine jylawlamagyna talap bildiriljegini pikir edýärdiler.

Ýöne onuň birbada ýakany goýberen ýaly edip, täzedan has öjügi hereket edip ugramagy Aşgabatda hem oňa gatygaýrym diýilmedige meňzeýärdi. Il içinde ýakynda tolgunyşyga gatnaşanlaryň biriniň gämi portunda işleýän ogluny ýakynda organ işgärleriniň iki yüz gram geroin bilen tutup, tussag astyna alandyklary, ýigidiň: «Men bu zatlary edýän kişi däl, ony jübime atanam, tapanam siz» diýip, jibrinenliginiň gürrüňi bardy.

Häkimiň talaby bilen, ýörite ar almak üçin guralan zatdygy bes-belli, ýogsam özi bu işi etmeýän adam näme üçin ony jübüsine salyp gezmeli mişin?

Toty ýygnaýyşy tamamlap, işlerini ugrukdyransoň, başlygyň ýanyna gitdi.

Başlyk ony öňküsi ýaly garşy almaga çalyşsa-da, ýöne gönülap, ýüzüne seredip bilmedi. Onuň «Bu nämäň barlagy indi?» diýen sözüne hem:

— Ýa, Toty Taganowna adaty barlagdyr-da, täzeçe işlenilýär. Gün-günden talap güýçlenip barýar... Onsoňam

üstüňizden hassahanada berilýän dermanlary tanyş-bilişlik bilen ulanylyşy barada ýazylan bir arza-da bar...

— Nirik?

— Welaýat häkimine, o-da arzany şäher häkimine ugradypdyr.

Toty şundan soň öz çakynyň dogrulygyna göz ýetirdi. Ady geçse-de, bu ýerde belanyň körüginin topalaňçylaryň kastyna çykan, alnyp barylýan garşylyklaýyn işlere meçew berýäniň welaýat häkimi däl-de, ahmyrly şäher häkimidigini bildi. Ol şu ýerde ilkinji gezek, ýokarda arzyny diňläp, özüne düşünjek hem telefony göterip, şäher häkimine: «Işleýän adamlary gününe goýuň, elini sowatmaň, öz işiňiz bilen boluň!» diýip, arka durup biljek adamyň ýoklugyny ýatlap, kemsindi. Islese islemese-de, bu urgynyň önünde durmak üçin diňe özüniň elinden gelenini etmelidigine, şäher häkiminiň bolsa täzedan düwüp, somlanan ýumrugyny depeden indermese, köşeşmejegine göz ýetirdi.

Toty öz iş ýagdaýynyň hiç neneň däldegi barada, özüne göwünlik berip pikir edýän-de bolsa, bu ýagdaýa asla üns bermezlige çylyşsa-da, barybir barlagyň ýörite öz kastyna tabşyrykly ugradylandygy babatdaky ýagdaýy welin hasaba alman bilmeýärdi.

* * *

Hasar nobatçylygyna Aýna gelni ýatlap, onuň bilen özüniň ysnyşyp barýanlygyny, bu gatnaşygyň şeýdip, öz-özünden oýnuň çyna ýazyşy barada oý kowsarladyp ugrady. Ol şu pikirler bilen her gezek işe ugranda maşynyny nähili garaždan çykaryp, oňa nähili atlananyny-da duýman galdy. Bu gezegem ol obadan çykyp sagyna öwrüldi-de, maşynyny uly ýola ertýän, oňly ugruna seredilmedik köçä gönükdürdi. Ýene-de onuň pikiri Aýnanyň töwereginde peýda boldy. Ol Hasaryň tanyş maşynynyň gelerine garaşyp, penjiräniň önünde töwerege nazar aýlap dur. Hasaryň bu gün nobatçylygyndan hem habarly.

...Otaga tämizlik, saýhal berlipdir. Garaşýanlygy belli. Hasar häzir onuň inçe zenan duýgusy bilen özüniň pansionata ýakynlaşýanlygyny duýýanlygyny, soňraky ýakymly duşuşyk pursadyny göz önüne getirip, kalbyna ýakymly pikirler çäýyp gitdi.

Ine, indem ol gelniň gapysynyň önünde, hä diýmänem ol: «Geldiňmi?» diýip, köp garaşanyny mälim edip, garşylamak üçin ýerinden turdy. ...Gapynyň önünde gujaklap, höwes bilen onuň kükregine başyny goýdy.

Düşnükli, gelniň bu hereketleri ýene-de Hasaryň höwesine joş berer, onuň mylaýym goly saçlaryny sypar, Hasar ony özüne has pugta gysar...

Ol gelip, maşynyny goýup, öz iş otagyna göterilip barýarka, oňa aljyraňny Kadyr gabat geldi. Ol:

— Oh, Hasar дәde, geldiňmi?

Hasar onuň bolşundan özüni başlygyň gerekläp, gözlän bolmagyny çen etdi. Nāme üçin oňa özüniň gerek bolanyny pikir edip ugran mahaly Kadyr derçigen maňlaýyny sypalap, lapykeç dillendi:

— Hasar дәde, şol ýedi-sekiz günlükde ikimiziň nobatçylygymyzda bolan ār-aýalyň dawasy indi beleň alşyp, ula sanyp-da barýar...

— Hawa, nāme bolanmyş?

— Ony biljek дәl, urşan biri, hassahana düşen biri... Soragy bolsa bizden soraýarlar. Düýn başlygam häkim çagyryp: «Siz harby-da bolsaňyz, bize tabynlykdaky ýerde oturanyňyz üçin, bize gulak asmaga borçlusyňyz. Masgaraçylyk doly derňelip, günäkärler jenaýata çekilmelidir!» diýip, talap bildiripdir. Günäkārem bu ýerde, görüp otursak, men bilen gözlenen wagty ýeriňde tapylmadyk siz bolup galýarsyňyz. Iki gün bāri prokuror ýigit çagyryp, bize öliň soragyny berýār. Göwnüme bolmasa, onuň gep saluwyndan esasy günākār biz bolup-da barýanymyz ýaly. Sizem soraga çagyralar, garaşyp otyrlar...

Bu habary eşidip, Hasar alada galdy. Onuň göwnüne bu ýagdaý täze şowsuzlyklar bilen bagly ýalydy. Ol öz ýanyndan: «Hemme zat şeýdip, gowy bolup barýarka, bir zat tapylýar-ow» diýip, lapykeç pikir edip suslandy. Bu meselede özüni günäkär hasap etmeýänligi üçin, has beteri-de, bolmaly wagty iş ýerinde bolman, ahyrynda-da dosty Serkäýewe gep getirenine gynanýardy. Köne dost hökmünde Serkäýewiň öz ýüzüne gelmejegini hem bilýärdi. Ýöne bu ýagdaý diýseň, duýdansyz hem ýakymсыz boldy.

Togalak kelle prokuror ýigit ony sorag eden wagty gözlerini süzüp, düşnüksiz ýesersi ýylgyran bolup:

— Uruş bolan wagty siz ýeriňizde ýok ekeniňiz?

— Ýokdum!

— Siz näçe wagtyrak iş ýeriňizden aýryldyňyz?

— Iki-üç sagada bardyr.

— Bir keýp çekmäge ýeterlik şu-da...

Hasar sülçiň gyşyk gepini halamanlagyny mälim edip, gaşyny çytdy.

Sülçi öňdäki kagyzlaryň arasyndan bir list aldy-da, ony önünde goýdy.

— Düýn biz siziň bolan ýeriňiziň eýesi Hasanowanam sorag edip galdyk, o-da şeýleräk zady aýtdy.

Hasanowa familiýa Hasara, birhili, öňden tanyş ýaly bolup duýuldy. Hasar Aýna bilen ymykly tanyşmagy şol wagt soňa goýanyna ökündi. Her gezek gapyň önünde önünden çykylyp, söýgi oýunlaryna goşulan Hasar-da ymykly tanyşma pikiri barda bolsa, ony her gezegem Aýnanyň yhlasyna gowuşandan ýadyndan çykarardy.

— Hasanowa bilen näçe wagtdan bäri aragatnaşyk saklaýaňyz?

— Biziň meselämize onuň nähili dahyly bar?

Ol muny gerekmejek soraga jogap berme pikiriniň ýoklugyny mälim edip, gönüläp aýtdygydy. Prokuror:

— Soragdan çykýan sorag-da, — diýensoň, käte şeýle soraglaryň esasy meseleden sowýanlygyny ýatlap, ol täzedən öz meselesine dolandy. Ýöne Hasar prokuroryň köpmanyly ýylgymasyndan onuň özüdir Hasanowany Aşgabatdan bäri tanyş aşyk-magşuklar hasaplap, häzirem Aýnanyň bu ýere ozalky söýgi ýumagyny çözmäge gelenligini çak edýänligini, şonuň üçinem: «Hä, tanamadyk boluber, barybir siz köneje tanyşlar bolmaly» diýip, münkür pikir edýänligini aňdy. Sülçi ýigit bilen öz arasynda bu meseledäki düşünjede uly tapawudyň barlygyna düşündi.

Hasar ygtyýarsyz zordanrak ýylgyrdy-dä, onuň ýüzüne köpmanyly seretdi. Sülçiniň süzülen kirpikleriniň aşagyndan onuň sowuksy nazary ýylpyldady.

Hasar sülçiniň ýanyndan çykyp, öz otagyna gelen wagty ol Kadyryň özüne garaşyp oturanyny gördi.

— Sypdyňmy, Hasar дәде?

— Sypdyk öýdýän.

— Samsyk soraglaram berýändir.

— Prokuror-da, näme. Olar sorap-sorap bilen janyňy alýanlardan-da...

— Onyň-a dogry.

Kadyr soň özüniň näme üçin bu ýerde oturanyny ýatlap, jübüsinden bir kagyz çykaryp, oňa uzatdy.

— Hasar дәде, şuny gelneje saňa goýup gitdi.

— Haçan gitdi ol?

— Şu gün irden uçandyr, jorasy gidip, bilet alyp geldi. Aý, onam sorag üstüne sorag edip, gaçmaz ýaly etmediler-le.

Onuň bu gelniňem düşen gününe biraz janynyň gynanýanlygyny mälim edip, Hasara göwünlik berip, aýdan gepi boldy. Kadyry ýola salansoň, Hasar töwereginiň çolalygyny alyp, Aýnanyň haty bilen tanyşmaga howlukdy.

Hasar!

Sen bu haty alan mahalyň men eýýäm senden alysda bolaryn. Bir bahana bilen, iş wagtyň däl-de bolsa, hemişe meni ýatlap geläýmäň bardy. Iki dynç gününüň ikisinde-de gara bermediň. Belki, has zerur bir işiň çykandyr?

...Dogrusy, bubaradamenseniň bileniki çäk gürleşmekçidim.

Saňa tanyşlyk berip, ähli zady ýerli-ýerinde goýup aýtmakçydym.

Emma sen ýaş ýigidiňki ýaly dyňzap duran hyjuwyňa berleşoň, gep diňlejek adammy!? Meniň özüme-de şol mahal seniň ýüregiňi bulap, öz köpden bäri zenanlarça arzuw edip ýeten pursadymyň ýeke sekundynyň-da depesini gubar baglap, gamaşmagyny islemedim.

Şonda men duşanymyza köp wagt geçmedigem bolsa, bagtlydym. Seniň bilen bagtlydym hem munuň hemişe şeýle bolmagyny-da isleýärdim.

Şeýdibem, az wagtyň içinde özümiň saňa nädip höwrügenimi-de duýman galypdym. Bu bolsa maňa göwrämde ilki çagamyň galan döwründäki ýaly ýakymly hem tötänlik bolupdy.

Seniň bilen duşuşmagyň ugruna men öňräk çykypdym. Ýöne ol wagt men seniň bilen başgaça gürleşmekçidim. Öz bähbidimi gorap: «Heleýiň bolup ýörşünden habaryň barmy?!» diýip, onuň hem öz ärimiň gatnaşyklarynyň iş çäginde çykyp barýanlygyny aýdyp, seni nalajedeýinlikde aýyplap, içimi sowatmakçydym. Aşgabatda wagtal-wagtal saňa jaň edýän-de, öz düşen harasadyna goşmakçy bolýan-da mendim.

Emma ol eden synanyşyklarym başa barmady.

Men bolsa özüme ýaly, bolmasa özümdenem ýaşly heleýe ornumy aldyrasym gelmedi. Namys etdim, bu ýagdaý meni kemsitdi, ýüregimi çişirdi... Onýança-da garaşylmadyk ýagdaýda sen ol ýerden başyňy alyp gaýtdyň.

Seniň bu hereketiň, soňra özüň barada yzynda dürli gürrüňleriň döremegine-de sebäp bolupdy. Birnäçeler:

«Ýamandan başyňy satyn al edipdir» diýse, ýene birleri: «Işinde bir bulaşyklyk tapylyp, şondan gidipdir» diýişdiler, biz — aýallar bolsa: «Heleýiniň hyzmatyndan galan erkekçe diýerler oňa» diýip, Dünýäniň: «Ärim bardyr» diýip, yzyna seretmän, firma bilen çolaşyp-çyrmaşyp gidiberşinden çen tutuşyp, başga bir gümana berildik.

Sen gaýtasaňam, munuň bilenem meniň meselelerim çözülmändi. Gaýta soňky döwürlerde ärimiň baýlygy köpelip, onuň her oýunlar etmäge mümkinçiligi has artdy. Indi ýeke bir Dünýä däl, başga-da ýaş gelin-gyzlaryňam häli-şindi onuň höwesine öwrülýänligine-de men belet. Ýöne onuň öz heleýiniň çaňyny ýatyrp bilşi-de juda ýabygorludy.

Arime belet bolamsoň, şonda onuň bu meselede senden artyk bolanyňa, men şol wagtam juda müňkür bolupdym. Bu ýerde baýlyk öz roluny oýnap, köp aýyplaryň üstüni örten bolmaly. «Pul, baýlyk köp jaýryklary bitir» diýilmänmi nä?!

Hasar, senden şol gaýybana edilen öýke-kineler soňra seni görmek, ýakyndan tanyşmak höwesine öwrüldi.

Şeýdibem, tanyş-bilişlerimiň üsti bilen birazdan seni tapmagyň ugruna çykdy. Ilki habaryň ýetende, seniň ýanyňa golaýlaşar dagy eder ýaly däl eken, başyň ýasly bolsa näme?

Ýakynda tanyş gelinden seniň öňki işiňden çykyp, harby pansiomatda işläp ýöreniňi eşidenimde, «Köne derdimi gozgady» diýleni boldy, täzedan ugruňa çykdy.

Kinäm ýok däl hem bolsa, görenimden saňa synym oturdy. Soňam ol hyrydarlyk seni ýakyndan tanamak höwesine öwrüldi. Ine, şeýdibem şol günki «hassaçylykdan» soň, biz ahyrsoňy duşuşdyk...

Sen tüýs, dul şory depesine uran, zenan ýanynda arzy juda artan sallah ekeniň...

Uzakly gijesi bilen höwesli hyzmatda bolduň. Sen höwese berlip ýatyrkaň bir gezek: «Gaýtarmadan gelen güniň ýadyňa düşdimi?» diýip menden sorapdyň. Ýöne soragyň jogabyna-da garaşman, dyzanyp, düýrläp, jogaba maý bermedigem ýene özüň bolupdyň.

Men «Gaytarmadan öňem-soňam beýle zady görmändim» diýjekdim. Ýöne göwnüň üçin aýdylýandyr öýdüp, şol wagt seniň bu gepe üns bermezligiň-de ahmaldy. Emma bu ýürekdendi, hakykatdy. Saňa duşup, şu pursatdan başlap, özümiň ýitiren zadymdan tapan zadymyň has uludygyna göz ýetirdim. Emma welin men senden özümiň kimligimi gizledim. Asla ony aýdan bolup, seniň ýüregiňi bulap oturmak nämä gerekdi!? Bolan zat bolupdyr, şeýle-de ol seýiklenjek döwür hem däl.

Barybir, sen bu gün bilmesen-de, ýene bir gün bilersiň.

Seniň bilen bolan şu gysga pursadynda-da men diňe öz bilesim gelen zada däl, Dünýäniňem saňa duşup, iň gowy gelin bolanlygyna, mynasyp ýar saýlap bilenligine halys ýürekden ynandym.

Bu ýere ýörite seni synaga salmak üçin gelen-de bolsam, gidenimde hemişe seniň mähriňe, hyzmatyňa höwesli natuwan zenan bolup gidýärin. Deňiz boýy indi meniň hemişe gelmegi arzuw edýän arzyly ýerim, arzuw-höwesim bolar.

Adamym göwün islegine görä ýaşanda, meniň nä heleýligimiň hözirini görmäge näme hakym ýokmuşynmy?

Hasarym, islän wagtyň ber habaryňy, men ganat ýaýyp, uçup seniň huzuryňa gelerin. Giçki zenan söýgüsine berlip, bir pursadam bolsa, seniň bilen bolmak maňa bagt.

Habarlaşarsyň diýip tama edýärin, aşakda meniň salgylarym. Men uçarly däl-de, özümiň uçup barýanyma ynanyryn. Adam bagtly bolanda, şeýle taň duýgyny başdan geçirýän bolmaly-da...

Seniň natuwanyň Aýna.

Hasar haty okap hopugyp, nähili ýerinden galanyny hem duýman galdy. Ol, birhili, özüni gursagyna howa ýetmeýän ýaly duýdy. Penjiräniň önüne baryp, ony giňden açyp, deňziň üstaşyry uzaklara seredip durdy. Häzir deňiz suwy güýçli harasadyň yzysüresindäki ýaly bulançak görünýärdi.

Durmuş şemalynyň soňky döwürde tiz-tizden ugruny üýtgedip durmagy Hasary, hakykatdanam, şu hatdan soň, ýene

bir gezek çynlakaý oýlandyrdy. Onsuzam ol bu aýalyň ýöne aýal dældigini görenden aňypdy, ýöne onuň bilen tanşyp, gepleriniňem alşyp gitmegi oňa öz şübhesiniň yzyna düşüp, syrly gelniň syryny tirmäge goýmandy. Emma ol aýaldan näme garaşsa-da, onuň gelip-gelip Annawyň başdaşy bolup çykmagyny asla pikir dagy etmändi. Hasar alsa seredip, pikir bilen ümürläp durşuna, yzly-yzyna nädip beýle ýagdaýyň bolup biljegi barada özüne sorag salsa-da, wagty bilen özüni kanagatlandyrjak jogabyň üstünden baryp bilmedi. Zenany ilki nirede göreni soň welin ýadyna düşdi, ol ony ilkinji gezek iki-üç ýyllykda Aşgabat aeroportunda Stambuldandan geljek uçary garşy almaga çykanda, kofehanada görüpdü.

Bu şol gözastyndan özüni syrly synlan aýaldy.

Ine, saňa gerek bolsa, bu aýallaryň çepine düşen özüň bolma!...

Hasar ýene bir salym ol ýerde kimdir birini görjek ýaly gözüetimi siňňin synlap, pikirinde bu bolýan zatlary deňäp-degşirip, manysyny tirip durdy.

Hasar soňra bu mesele bilen başlygyň özüni ýanyna çagyraýmagynyň mümkinligini pikir edip, içerde telefonun golaýragynda bolmaga çalyşdy. Haçanda başlygyň kabinetiniň gapysynda oturýan sekretar gyz gelip giren wagty ol onuň başlygyň çakylykçysy bolup gelenini pikir etdi. Sekretarşa gyz aňyrdan maňlaýyny bir eli bilen tutup, çytylyp girdi. Gelegelmäne-de:

— Hasar Durdyýewiç, maňa kelle agyry derman berseňiz-le diýip, haýyş bilen dillendi.

— Näme, Güne dagy urduraýdyňyzmy?

— Gün urdumy, kondisioner urdumy — haýsyndan görjegini biler ýaly däl. Biraz serginlik islenip açylaýýaram-da, ýogsam onuň peýda dældigini bilýäňem welin, açmasaňam yssynyň derdinden durar ýalagam däl.

Hasar kätip gyza iki-üç sany analgin tabletkasyny uzadyp, olaryň birini öz ýanynda içmegi maslahat berdi. Oňa suwly stakany uzadyp durşuna:

— Başlyk barmy? — diýip sorady.

— Sülçi gidensoň, o-da ýaňyrak öz bolýan ýerine dync almaga gitdi. Ony sorap, muny sorap, sülçi ony halys bizar edýär...

— Näme soraýar?

— Soraýan zady köp, siz barada hem soraşdyrды. Dogrusy, siz bilen has beter gyzyklanýar: «Gozgalaňa ýolbaşçylyk edenleriň biri şolmy?» diýibem sorady.

Hasar kätip gyzy diňläp, sülçiniň bu soraglaryna jogap bermeginiň dostuna ýeňil düşmedigini, öz gelmegi bilen ony-da oňaýsyz ýagdaýa salanyny pikir edip, müýn çekdi. Elbetde, Serkäýewiň dostlugyň hatyrasy üçin, onuň ýüzüne gelmejegi-de belli, ýöne beýtmegem öz iş ýagdaýyny howp astynda goýmak dälmi nä, eýsem?

Hasar Serkäýew bilen pikirinde ýüzbe-ýüz boldy. Ol ýerde bardyr diýip çak edýän, özüne bolan nägileligiň alamatyny gözläp, onuň ýüzüne siňňin seretdi.

Elbetde, gozgalaňçylardan göwni galan häkim dek ýatýan däl, güman astyna düşen başarnygyny, wezipe-hökmürowanlygyny halas etmek üçin, ol baýlygynam, ýeten yerinden täsirinem gaýgyrmaz. Mertebeli hasap edýän tanyş-bilişlerini hem onuň bu meselede ýeňiji bolmak, wezipäni saklamak üçin aýaga görterilenligi belli zat.

Prokuraturanyň üsti bilen şeýle bozgagy işe alanlygy aýdylyp, Serkäýewiň üstünden arz edilip, bu meseläniň bir tarapyň Goranmak ministrligine-de ýetmegi mümkin.

Şeýle habar düşse ministrligiň ony aýap goýmajakdygy, meseläniň aňrsyna göz ýetirmezden, tekliplama taýynlap, ministriniň öňüne gola getirilip, işjeňsirejekleriň tapyljagyny pikir etdi.

Bu günki günem Hasaryň durmuşyndaky geçmesi kyn alasarmyk, ynjalyksyz günleriň biri boldy. Ol durmuşyndaky bireýýäm başlanan şowsuzlyklaryň henizem dowam edýänligini, häzirki bolan ýagdaýlar bilen baglap kemsindi. Has-da ony özi sebäpli dosty Serkäýewe geljek gep-gürrüň oýlandyrdy, oňa azar bolup, ýanynda işe duranyna juda öküdi. Bu meseleler bilen bagly gürleşmek üçin, onuň özüni ýanyna çagyrmagyna garaşýardy. Ýöne, Hasar näçe garaşsa-da, Serkäýew ony ne günortan, ne-de ondan soň öz ýanyna çagyrdy.

* * *

Toty daça obasyndaky öýlerine gelende, iş wagty bireýýäm gutaran-da bolsa, Gün entegem batmandy. Bu günler, Günüň öz höwes-howruna berlip, batmagy ýadyndan çykarýan tomus günleridi. Häzirem ol asmandan batar ýerini nazarlap, ýüpden sallanyp düşen gelýän deý howlukman, ýadaw ýüzüni sortduryp, aşak inip gelýärdi.

Totynyň garaşylmadyk barlag gelip, eli işden sowaly bäri onuň öňküsi ýaly, öz iş ýerine ir baryp, ýene-de gijä çenli egleňç edip, ähli işleriniň bolmalysy ýalydygyna göz ýetirýänçä eglensesi gelmeýärdi. İşlerini sazlaşykly gurnap, dogumly alyp barýanlygy bilen tanalýan zenan kakasy üçin, özüne hyýanat edilip: «Alynyň aryny Ahmetden çykar» ediljek bolunýanlygyna düşünpdi.

— Näçe jan etseň-de, ahyryn-da gadyryňy biljek gumanlar-a ýok — diýip, biraz göwni galyp, lapykeçlige berlipdi.

Şeýle-de bolsa, ol özüni arkaýyn alyp barmaga, barlagçylaryň kemçilik tapyp, etjek bolýan hyýanatларыny pitiwa almaýanlygyny aňdyryp gezmäge çalyşýardy.

Barlagçy toparyň başlygy Ýanjyk Mäjikow saçy düşen maňlaýyny sypalap sypaýysyrap, häli-şindi onuň ýanyna gelýärdi. Işdäki ol-bi ýetmez zatlary ýatladyp, aşaklyk bilen onuň göwnüni alada gabap, Totyny öz önünde ýaýapladyp:

«Ýanjyk дәde, buça-buça zatlary ýokaryň ýetrip durman özüň düzedip goýber?» diýdirip, özüne ýalbartmakçy bolýardy. Ýöne Toty muny wagtynda duýdy.

Bir gezek ol Totynyň ýanyna gelip, elinde tutup duran iki tagta kagyzyňa sereden bolup:

— Syrkawlara berlen dermanlarda anyklyk ýok, syrkawa: «Şu dermanlary aldym» diýdirilip, gol çekdirilen bolsa, gowy bolardy, ýogsam gümürtik — diýende, Toty ilki onuň ýüzüne çişnerilip, geň galýanyňlygyny mälim edip seredip, oňa howalasynyň belentligini mälim edip:

— Haý, Ýanjyk дәde bar bol-a. Bu meselede siziň lukman daldigiňiz mese-mälim bildirip dur. Hassa ölüm ýassygynda ýatyrka, lukmanyňam, onuňam gyssagarada gol ýadyna düşýämi? Onsoňam, hany, özüne haýsy dermanyň edilýäni bilen gyzyklanyp ýatan, lukmançylykdan baş çykarýan hassa barmy? — diýip, barlagçynyň talabyny ýaňsa alyp, hezil edibem bir gülüpdü.

Ony ýanyndan ugradanda hem beýle bolgusyz zatlar bilen meniň wagtymy alyp oturmaň diýen äheňde:

— Ýanjyk дәde, bu zatlary meniň orunbasarymdan soraberiş! — diýip, ony şonuň üçin siziň ýanyňyzda goýdum diýen äheňde aýdyşdyrypdy.

Içinden bolsa: «Seniň kimiň tabşyrygyny ýerine ýetirýäniň belli zat. Näme üçin wezipä geçen bolup, ilň diş-dyrnak bolup gazanan zadyna, gan döküp goran topragyna ilden artyk hakly bolup siz eýemsirenmelimişiňiz?» diýip, häkimdir soňrabaýanlaryň kakasynyň hakyndan çykanyny buýsanç bilen ýatlap, pikir ýöretdi.

...Ejesi bu gün gyzynyň işinden irläp gelmegini adaty däl ýagdaý hökmünde birhiliräk görse-de: «Bir ýere geçip barýandyrdy ene-atamaňam halyndan habar alyp geçäýin diýendir» diýip, onuň aladasyndan minnetdar boldy.

Garrylar ýaňyrak naharlanmagyň ugruna çykypdyrlar. Öýüň eýesi zenan içerde agyr göwresini zordanrak süýräp,

saçagyň üstüne ony-muny daşap ýördi. Tagamly balyk palawynyň ysyny alyp, onuň kakasynyň eý görýän aşydygyny, ejesiniň ony özünden has tagamly bişirýänligini aýallarça bäsdeşlik bilen ýatlabam goýberdi.

Ýöne ol ýatar garna bu ýaşdan soň, agyr naharlar iýmezligi, ýeňilrāk zatlar iýmegi lukman hökmünde hemişe olara maslahat bererdi. Garrylar gyzlaryny diňleseler-de, iýip-içilme meselesinde ýene-de hemişe öz bilenlerini ederdiler.

Bu meselede ataly-gyzyň arasynda öňrāk şeýlerāk bir düşünişme-de bolupdy. Sebäbi Toty olaryň öz diýşi ýaly naharlanman, isleglerine görä naharlanýanlaryny görüp, öz gepi hasaba alynmaýan hökmünde nägile bolupdy.

Kakasyna: «Hä, ýene güýçli nahardan gähnediňizmi?» diýip, igenende, goja jogap hökmünde bir wagtlar öz agasy bilen bolan bir wakany ýatlapdy.

Gojanyň agasy gum eteginde ýaşaýan çarwady, bir gezek görme-görşe baranda: «O ýerim, bu ýerim» diýende, goja ony şähere getirip, Ýakow Lazerewiç Akime barladypdy. Lukman haçanda barlap, onuň derdiniň aşgazan bilen baglydygyny anyklansoň, ýaşula ot iýmegi, agyr naharlary azaldyp, çal-gatyga geçmegi maslahat berende, ol ýylgyrypdy-da: «Hä, gatyk-çalyňa iýip-içip ýörendirin men, emma şu ot diýeniň weli birhili bolýada, lukman, şu uruş ýyllary men şeýle bir ot iýendirin welin, tas mal hala dönüberendirin. Ot iýen bilen bir zat boljak bolsa, men Göroglyň ýaşyny, injik syzlaman ýaşamaly...» diýipdi. Her gezek gyzy ýeňil naharlanmagy talap edenden, goja gyzyna: «Menem Daban dadeň inisidirin-dä!» diýip, şol gürrüňi hoş bolup ýatlardy.

Ejesi dessine: «Geç balam, saçak başyna!» diýip, ony öz ýanlaryna çagyrdy.

Goja saçagyň bir ýanynda üsti sähel egsilen çüýşäni görkezip: «Gyzym, ýadaw görüňäň, senem indi işe dolanmajak bolsaň, bir gezejik alay şundan, işdäňi açar!» diýdi. Toty başyndaky aladalary egismek üçin, munuň häzir kem bolmajagyny ýatlansoň

ýylgyryp: «Kakaň şeýdip iç diýip otursa, içmän bolýarmy, guýaý guýsaň!» diýip, islegini ýaňsy çaýyp aňdyrdy.

Toty bu ýere kakasy bilen öz töwereginde bolýan zatlar barada pikir alşyp, maslahatlaşmagy göz önünde tutup gelipdi. Göwnüne bolmasa, bu meselede oňa kimdir biriniň gapdaldan seredip berjek maslahaty ýetmeýän ýalydy. Hemişe-de gerekdir diýen ýerinde onuň maslahat salyp, direnip-daýanyany öz at-abraýly kakasydy.

Ýaňyrak göterilen bulguryň täsiri duýulýar, gojanyň ýüzüne sähel al reňk çaýylyp, ol burçak-burçak derläp, derini dyzynyň üstüne atan süpürilýäni bilen süpürip, gyzynyň gelenine begenip, gül-gül açylyp otыр.

Häzir çytlmak gojanyň ýüzüne asla gelişjek zat-da däl. Toty hem muny aňdy, ýagdaýy aýtsa, iki garryň keýpine sogan dogralyp, uzakly gije ýatyp bilmän, ejir çekmekleriniň hem daşda dældigini, kakasynyň rahatlanyp bilmän, hākime jaň edip: «Bu näme etdigiň seniň? Menden alyp bilmedik aryňy indi hiç günäsiz çagalardan alýan bolduňmy?» diýäýmegiňem daş dældigini, munuň bolsa häli-häzire näme bilen gutarjagy düşnüksiz meselä has dartgynlyk beräýmeginiň mümkinligi barada oýlandy.

Aňyrdan gelende Totynyň pikiri bu gije garrylaryň ýanynda bolmakçydy, hatda ol ýaňy gelende öz otagyna göterilip, öý geýimlerini geýip, agşam guraw hem alypdy. «Ýöne maslahaty häli-häzir-ä hōkman dāl» diýip, pikirini üýtgedensoň, ol hoşlaşyp, turmak bilen boldy.

— Agşam galaýsaň bolmaýamy, gyzym? — diýip, goja onuň öz töwereklerinde köpräk bolaýanyňy kem görmeýänligini duýdurdy.

— Dynç alyş günü geler-de, ýatyp giderin, onýança kiçijigem gowja bor — diýip, oňa öýde agtyjygydyr gyzynyň, giýewsiniň barlygyny hem ýatlatdy.

— Oňa näme bolýar — diýşip, garrylaryň ikisi iki ýerden aladalanyp soradylar.

— Birki günden bäri ini biraz ýylaýar, özüm seredýän.

Eýýäm çowluklarynyň ýagdaýyna ýürek ezişip ugran garrylar şundan soň onuň gitmelidigine düşündiler. Ikilenç çagyrylan maşyn Totyny gelip alyp gidensoň, ejesi ikiçäk galanlarynda goja:

— Totymyň halyny biraz sus gördüm, keýpsizräk ýaly — diýdi.

— Işde ýadaýandyr. Bir edaraň keşigini çekmek ýeňilmi, eýsem?

— Agtyjygam alada edýän bolmaly, onsaňam hiç maňlaýam oňmady-da balamyň, basan ýeri boldy durdy-da taýmançak.

— Maňlaýdyr-da.

— Şeýledir-dä, ýogsam gowy ýoldaşa duşanda ol, gör, nähili çoyup-çaýyp, söýüp-saýyp oturan aýal bolardy. «Bir gowa duşup, balamyň bitaý terezisi taýlanarmykan?» diýýän weli, bolup baranok... — Aýal sözüni soňlap bilmän, damagy dolup hamsykdy.

Goja tirsekläp ýatan ýassygyny düzediştirip, keýwanysyna göwünlik berip gepledi.

— Heleý, ýalňyşmaýan bolsam, gyzyň biraz wagtdan bäri tamada hem ýaly-la...

Aýal birbada adamsyna näme diýjek bolýanyna oňly düşünmän, gözýaşyny aýasy bilen sylup durşuna oňa soragly seretdi.

— Şu Hasar bilen onuň bir gep-ä bara meňzeýär. Hasary görse, onuň öz haly bilen bolmaýanyny aňmaýaňmy?

— Ýok!

— Men-ä aňýan. O-da bir durmuşy döwlen adam, ýeke başy bar, imrinişseler imrinişäýmeli şolaryň ikisi.

Ene dymdy. Goja onuň bu ýagdaý barada pikir edýänini, ýaňky aýdylan Hasarly gürrüňi birbada göwnüne jaý edip bilmeýänini aňdy. Ene soňra öz eşiden zatlary boýunça bir zat ýadyna düşürýän ýaly, saçagy ýygnap, oýurganyp ýörşüne rahatlanyp ugrady. Bu gürrüňiň ony-da tamaly edenligi belli boldy.

* * *

Goja bu günem her gün ýatar wagtyň öňüsyrazy töwerekde edýän gezelenjine gidermen bolup, hyýallanyp durdy. Köp halatlarda öň onuň uky seýline iki öý ýeňsedäki gezelenç edende öz ýognap barýan göwresiniň az-kem-de bolsa, çekiljegine ynanýan biznismen goňsusy hem goşulardy, gezim edilýän mahalynda mesawy gürrüňçilik bolardy.

Ýöne häkimligiň öňünde topalaň gopany bäri ol, hamala, gije aýlanmany goýana meňzäp, aňsat daş çykmaýardy. Onuň «Gazana ýanaşsaň, garasy ýokar» edip, gojadan daşyrak duraýanyny kem görmeýänligi duýlupdy. Ol goňşy ilki tolgunyşyga goşulanam bolsa, häkimligiň gaşynyň çytylanyny görmegi onuň «rewolýusion» işiniň gutarmagy bolupdy. Häkimlik soňrabaýanlaň hemmesiniň ýanynda aýratyn hasapda saklanýlýan mertebedi. Sebäbi olar ýerli häkimsiz maksada ýetmegiň mümkin dældigini gowy bilýärdiler. Onda-da Krasnowodskiý ýaly merkezden uzakdaky ýerde.

Daşardan kimdir biriniň gyryljakdan, basyksy sesi eşidilende, goja hasasyny alyp, ýaňy gapa ýönelipdi.

— Aý, ýaşuly!

Goja penjireden sereden wagty daşaryň çyrasynyň öçügsi yşygyna kimdir biriniň eli kagyzyly howlynyň germewine ýaplanyp, habarly gelenini mälim edip duranlygy görüldi. Goja: «Bu kim boldugyka, janym? Çagalaň birine bir zat bolaýdymyka?» diýen alada berlip, daş çykmaga howlukdy.

— Ýaşuly, salawmaleýkim!

— Saglykmy, ýagşy ýigit!

— Ine, size bir hat bar.

— Nireden? Gazandan dagymydyr?

Goja ol haty agtygyndan gelendir öýdüp: «Bizi ýatlapdyrow, köpeý ogly» diýip, begendi. Olardan köpden bäri habar-hatyr ýokdy.

Ol gapydan çykan mahaly ýarym garaňkyda duran nätanysň öwrülip, harby gullukdaky öýden gelen hat eýesine gowşurylanda hat alanyň begenenini subut etdirmek üçin, tans etdirilip berlişi ýaly berjek bolýana meňzäp, yza çekildi.

Goja şonda ýeňsedede ýene-de kimdir biriniň garaňkyda salgym bolup duranyny gördi. Onuň kimligini anyklamaga hyýallanan mahaly öňde duran elindäki kagyzy goja uzadan wagty, ýeňsedäki taýynlanyp duran golboýy armatury gojaň depesinden inderdi.

Şir-peleňiň janagyrly sesine meňzeş ahmyrly ses daça obasynyň süňňüne sarsgyn berdi. Onýança urgy ýene bir gezek gojanyň depesinden indi. Eýmenç sesi eşidip elewräp, daş çykan Totynyň ejesi ýol üstünde, hasasy goldan sypyp, hol beýlä düşen gojasynyň gara gana boýalyp, ýer bagyrtlap, jan howluna horguryp ýatanyny gördi.

— Waý, il-gün, ýetişewer! — diýip, ol adamsyny gujaklap töweregine delmirip sereden mahaly, iki sany adamyň köçäniň o başyna tarap ýelpişip, gaçyp barýanlaryny görüp galdy.

Zenanyň zaryn ahyna töwerekden dync alýanlar eşidişip, gelişip ugranlarynda goja huşuny ýitirip, dünýäni duýman serlip ýatyrdy. Onuň gözleri açykdy hem häzir asmandaky daça obasyny oýtarlap barýan Aýy, onuň töweregindäki gaýtarma gelin donunyň ýakasynda bentlenen apbasy bolup şöhle çayyp ýalpyldaşýan ýyldyzlara seredip, ol ýerde öz ýyldyzyny seljermäge çalyşýana meňzäp ýatyrdy. Deňiz tarapdan öwsüp ugran şemal onuň ýüz-gözlerini mähriban zenan gollary bolup sypalaýardy...

* * *

Hasar daňyň öň ýanlarynda özi bilen bir wagtda işe duran Kadyr bilen lukman otagynda messawy gürleşip, kofe içişip otyrka yzly-yzyna telefon jylrady.

— Hasar Durdyýewiç — telefonda howsalaly ses eşidilen dessine Hasar aňyrdan gürleýäniň Toty ekenligini anyklady.

— Men diňleýän, Toty!

— Dädem... — diýdi-de, ol sözünüň yzyny aýdyp bilmän aglap sojady.

Hasar ýene-de ýüregiň gojany aldym-berdime salyp, heläk edýänini pikir etdi. Ol ýerde özüniň gerekligine düşündi.

— Men häzir barýan.

Hasar soňra gerek diýen gurallaryny ýanyna alyp, tabşyrmaly diýen zatlaryny Kadyra tabşyryp gyssagly ýola düşdi.

Hasar Toty bilen gürleşenine köp wagt geçmänkä, daça obasyna ýetip gelse-de, olary bu ýerden tapmady. Ol gelende gojanyň öýüniň garşysynda üç sany ýaş ýigit özara gürleşip, mahal-mahal kimdir birine garaşandyklaryny mälim edişip, töwereklerini garanjaklaşyp durdular. Olar Hasaryň maşyndan düşüp, özlerine tarap gelyänini görüp, ony ilki şol gelinmeği indi bireýýämden bäri garaşylýan polisiýa işgäridir öýtdüler. Ýigitler golaýdaky öýleriň birinde bolup, gojanyň janhowluna çeken nagrasyny eşidip, duran-duran ýerlerinden bu ýere howlугыşyp gelenler eken. Olaryň ikisiniň egni giňiş ýeňli maýkaly bolup, birisiniň bolsa göwresi guşaklygyna çenli ýalaňaçdy.

Hasar golaý gelende, toparyň öňräginde goluny goluna çilşirip duran togalak kelle ýigit habar sorap, oňa ýüzlendi:

— Siz polisiýadan-a dälşiňiz-dä?

— Ýok, näme, polisiýa entegem gelenokmy? — diýip, Hasar hem olara ýüzlendi.

— Habar-a edilipdir. Syrkawy bolsa hossarlary gelşip, hassahana göterdiler. Bizdenem polisiýa gelyänçä, şu gan-kokuň töwereginde bolmagy haýyş etdiler.

Oglanlar bu ýerde gojanyň urlup ýykylan ýerindäki garalyp, kölçerip ýatan gany töwerekleşip, ol polisiýa gelende, delil hökmünde gerek bolar diýen tama bilen, goraglap duran ekenler. Oglanlaryň biri Hasara gojanyň ahmyrly sesini eşidip, «Näme boldukan?» diýip, ylgap çykan wagty, iki adamyň gaçyp, garaňka goşulyp gidenini çalarak görüp galanyny, olaryň giden tarapyna goluny uzadyp gürrüň berdi.

Hasar bu ýigitleriň dostlar bolşup, deňze dem-dynç almaga gelen, bu ýagdaýa tötänden şaýat bolan adamlardygyny bilensoň, olaryň gep saluwlaryndan çen tutup, gojanyň janyna kast edenler hökmünde biraz mundan öň deňiz boýunda gelinler bilen suwa düşende gören, şübheli adamlaryny ýatlady. Şolaryň bu ýere dynç almaga gelenden bolup, gojany töwerekden öwrenip, soňundanam amatyny alyp, oňa tyg çekenlerini pikir etdi. Olaryň bolup ýörüşlerinden oňly adam däldiklerini Hasaryň süňni şol wagtam-a syzypdy. Gojanyň öýüniň gapysy serlip, açyk durdy. Jaýyň maňlaýyndaky ýanyn duran çyranyň ysýgyna gapynyň önündäki kimdir biriniň gyssagarada galdyran köwşüniň bir taýy dünđerilere ýakyn bolup ýanyn ýatan eken.

Hasar Totynyň özüne bu ýerden däl-de, keselhanadan jaň edenligine düşündi. Ol ýigitlerden polisiýa gelyänçä, ýene biraz garaşmagy haýyş edensoň, hassahana howlukdy. Toty wagtynda gelip ýetişen bolsa, ony öz keselhanasyndan başga ýere götermeli däldi. Häzirki zaman lukmançylyk boýunça daşary ýurtlardan alnan iň kämil enjamlaram, baş hassahana hökmünde, şäher boýunça şol ýerde jemlenilipdi.

Hasar keselhana howlugyp girip barýarka, bir gapdalda Totynyň yzly-yzyna çilim sorup tüsseläp duran agasyny görüp, özüniň çeniniň dogry bolanlygyny, gojanyň başga ýere däl-de, şu ýere getirilenligini bildi.

Hasar gelip, gojanyň ýatan ýerine giren mahaly Toty bu ýerde lukmanlaryň iki-üçüsi bilen kakasynyň dem alşyny ýeňilleşdirmek üçin, ony emeli dem alşa goýup durdular. Hasaryň gelip girenini görüp, bir ýanrakda oturgyçda oturan Totyň ejesi Hasardan hossar hökmünde haraý isleýänini mälim edip, çeşmelän gözýaşyny biraz sandyraklaýan elleriniň aýasy bilen syldy. Toty hem onuň gelip, hyzmata taýyn bolup, direnip duranyny gören wagty, arka aljak hossara şunuň ýaly kyn ýagdaýda duşulanda bolşy ýaly bozulyp birden hamsykdy.

Hasar onuň balkyldap durýan höwesli ala gözleriniň häzirki pursatda şöhlesiniň oçen ýaly bolup gyzaranlygyny,

göz hanalarynyň aşak eteginiň halka atyp duranlygyny gördi. Toty önde uzyn süýnüp, üçege seredip, gözlerini ýumup ýatan kakasyna seredip:

— Ine, kakam-a şeýtdiler! — diýende, onuň sesi agy gatyşykly eşidildi. Ol ýene bir zat diýjek boldy, emma gözýaşdan hüpläp dykylan damagy oňa geplemäge maý bermedi.

Hasar dessine hemme zatdan habarym bar diýen manyda oňa tarap sähelçe baş atyp, soňundanam göwünlik beriji äheňde eli bilen onuň bir elinden tutdy. Şeýdip, özüçe oňa duýgudaşlyk bildirdi.

Gojanyň ýüregi onuň entek diridiginden habar berip tirsildeýän-de bolsa, ol henizem özüne gelmändi. Onuň dişini gysyp, çytylybrak ýatyşy duşmanlaryna: «Bir dirjenege galsam bolýar, onsoň siziň bilen özüm haklaşaryn!» diýýän ýaly ahmyrly görünýärdi. Hasar içinden: «Gojamazy aldyrdyk öýdýän... Tama az galypdyr» diýip, pikir etse-de, şol wagtda-da bu ýagdaýa özünden kem düşünmeýän Toty bilen pikirini paýlaşmagy hökman hasap etmedi. Syrkawdan biraz ýeňsä çekilensoň, Toty oňa habar edip, Aşgabatdan ýörite bu ugurdan tejribeli lukman çagyranlygyny aýtdy.

— Kim gelýär? — diýip, Hasar dessine aňyrdan geljek lukman bilen gyzyklandy.

— Aşgabatdan professor Aman Annabaýewiçi ugradarys — diýdiler.

— Aman Annabaýewiç... Aman gelse, bolýar...

Hasar Aman Annabaýewiçi kem-käsirägem bolsa tanaýardy. Leningradda onuň bilen bir döwürräkde okapdy. Onuň Aşgabatda meşhur kelle lukmany Wolubuyewiň klinikasynda işläp, taplanan lukmanlaryň biridiginden hem habarlydy. Hasar şonda öz ýanyndan: «Ol gelip, syrkawy Aşgabada götermek mümkin däl — diýip, operasiýany şu ýerde etmekçi bolsa, özümem kömekçi bolup, onuň ýany bilen girerin» diýibem oýlandy.

Toty Hasaryň öz çagyran lukmanyny hiç neneň görmeýänligini görüp, biraz tamaly onuň ýüzüne seretdi.

Ýoluna seredilen lukman Aşgabatdan Krasnawodskä uçýan iň soňky uçara ýetişip, Güni batyryp geldi.

Maňlaý saçy düşüp, kellesi ýalaňaçlanyp, takyrap ugran professor Hasary bu ýerlerde görerin diýip pikir-de etmänligi üçin, birtäde ony tanamady. Haçanda ol egnine ak halat alyp, goja lukman hökmünde elinden gelen ähli kömegi etmek üçin, özüne bu meselede ýoldaş boljak töwereginde duran lukmanlary täzedan synlan wagty ol Hasary tanady. Ilki geň galdy. Soňundanam tananlygyny mälim edip, geň galanda biraz çümmeren dodagyny endigine görä elläp ýylgyrdy.

— Bu, asyl, Hasar Mämmethanowiçiň özi ýaly-la... Senem bu ýerdemi asyl?

— Ahyr tanadyň-ow — diýip, Hasar hem ýylgyryp, dostlarça gönençlik bilen gaýtadan onuň elini gysdy.

— Näme tanaman, ýöne seni başga ýerlerde diýip eşidip ýöremsoň, bu ýerlerde görerin öýtmändim. Üýtgäpsiň, ýöne tanalmaz ýaly däl, henizem esgerlerçe syrdamlygyň, saçlar bolsa näme, islese agaryberýärem, düşüberýärem...

Köne tanyşlar ençeme ýyllardan soň, täzedan tanşyp, hal-ahwal soraşyp gürleşenlerinden soň, Aman Annabaýewiç öz galjaň häsiýetine görä, hödürlenen çäýy içmäni hem soňa goýup, dessine syrkawýň haly bilen gyzyklandy. Ol ilki: «Syrkawý operasiýa taýynlaň!» diýip, ony operasiýa alarmanam bolsa, ýarany açyp gojany doly gözden geçirensoň, nämäniň-nämeligine göz ýetirip, endigine görä: «Şeýle-şeýle, şeýleräk» diýip, bir kürtdürip durupdy-da.

— Gan örän köp gidipdir. Syrkaw tapsyz, muny uly operasiýa almazdan öň, däri-dermanyny ýetirip, birazam bolsa taplandyrmak gerek — diýdi.

Lukman hökmünde Hasaram, Totam professoryň sypaýyçylygyna düşündiler. Syrkawý bu halda operasiýa alyp, gutaryp-gutarmanka-da onuň deminiň aňyrsyna çykyp, stolda galdyrsa, ony özi öldüren ýaly boýagyny pikir edenligi, biabraýlykdan gaça durýandygy düşnükli boldy.

Aman Annabaýewiç goja edilýän dermanlaryň käbirini gurplandyryjy dermanlar bilen çalyşdyransoň, Toty bilen Hasar ony aryp, ýoldan gelen hökmünde lukmanlaryň birini ýanyna goşup, dem-dynç almaga ugratdylar.

Gojanyň ýanynda Toty bilen Hasar galdy. Syrkaw şol ýatyşdan üçünji gün diýlende, edilen güýçli däri-dermanlar täsir etdimi-nämemi kepän dodaklaryny sähelçe münküldedip özüne gelip ugrady. Dodaklara suw çaldylar. Goja duýular-duýulmaz tamşandy. Gözler çyzylan mahaly, gabaklar göterilip, onuň aňyrsynda mundan üç gün öň Gün bolup batan tanyş gözler ýene-de bir salymdan tegelenişip dogarly göründiler.

Ol birazdanam töwereginde üýşüşip duran adamlary görüp, özüniň nirede ýatanlygyndan habarsyz halyna:

— Siz näme bu ýerde üýşüp dursuňyz? — diýip, geň galyp, tirseğine galyberjege meňzedi.

Bu ýagdaýy görenler bir salymdan bolsa tamada boldular.

Toty günün köp bölegini kakasynyň ýatan ýeridir öz kabineti aralygyny gatnap, ynjalyksyz alada-da geçirýärdi. Hasaram, gojanyň aýalam onuň kabinetini wagtlaýyn özlerine düşelge edindiler. Hasaryňam soňky döwür ata-ogul bolup, dostlaşan gojasyny häzirki ýagdaýda, bu halda goýup gidesi gelmeýärdi. Toty bilen häli-şindi lukmanlarça, ýagdaýy maslahatlaşyp durýardy.

Hasardyr Toty kabinetde çay içip, naharlanan wagtlygy gojanyň halyna seredýän lukman gelip, onuň ýagdaýynyň biraz öňküsinden parh edenini aýdan mahaly, olaryň ikisem asaçdaky halatlaryny eginlerine atyşyp, gojanyň ýanyna ýetmäge, bu ýagdaýy öz gözleri bilenem görmäge howlukdylar.

Toty kakasynyň golaýynda oturyp, onuň bir goluny alyp gysymlady, kalbynda ýene-de tamaly pikirler owsun atdy. Onuň ýene-de öýüniň töründe höwrügen telewizoryna seredip, dünýäň aladasyny daşyna üýşürüp, ölçäp-biçip, pähim edip oturan kakasynyň nurana keşbini göresi gelyärdi. Bu hoş habar onuň az-kem hem bolsa, göwnüni galkyndyrdy.

Toty eýýäm pikirinde gutulan kakasyny öýlerine alyp baryp, onuň başyndan aýdylan sadakany, toýa sanyp gelen adamlaryň ýanynda öz düşen gününü geçmiş hökmünde ýatlap, begenip oturanyny gördi. Şeýle kakasynyň barlygyna guwandy...

Goja şu ýagdaýa düşeli bári gaýynenesidir dertliniň töwereginden aýrylman, telim günden bári zowzuldap, aýak üstünde bolup, öý bilen keselhana aralygyna-da maşynly iýer-içer gatnadyp ýören giýew ýigit hem gaýyn babasynyň biraz bári bakýanyny eşidip, şundan soň bu habary öýde aladaly oturan gelnine ýetirip, onam begendirmäge howlukdy.

Giýew ýigit ýene-de bir sagada galyp-galmanam gelniniň babasy üçin taýynlan jüýje çorbasyny alyp yzyna geldi. Toty ondan çemçe bilen alyp, kakasynyň nemli mata bilen ýaňyrak süpürilen dodaklaryna sähelçe çorba çaldy. Ýöne gojanyň içen zady bolmady, çorba onuň dodagyndan ýaňagyna syrygyp, ondanam jeňnel bolup ugran sakgalynyň düýbüne siňdi, diňe soňra täzeden dodaklaryna suw çalnanda, ýaňky çorbaň tagamyny alana meňzäp, sähelçe tamşandy.

Töweregiň yhlasy biraz hasyl bolup barýana meňzedi, üç günden bári ilkinji gezek gabaklar sähelçe ýokary göterilip, köşek gözleriň kenary ýylpyldap göründi.

Hasar muny görüp, derýa atan çeňneginiň bildirgiji herekete gelenine gözi düşen balykçy deý, eserdeňlik bilen gojanyň ýüzüne seredip, onuň Totynyň tutup duranyndan beýleki golunyň aýasyny eline alyp, onuň beýle gapdalynda üstüne abanybrak oturdy. Açylan gözlere, ol ýerdäki ýaşaýyş alamaty bolan közjagaza tama bilen seredip, onuň çakyny alyp oturdy.

Goja bu wagt uçutdan sallanyp gaýdyp barýana, Totudyr Hasar bolsa onuň biline çolanan ýüpüniň ýeneki tarapyny ellerine çolaşyp, ony alyp galmaga synanyşyp, dert-azar bolşup çekýänlere öwrülipdiler.

Bir gezek Toty gojanyň üstüne eglip: «Däde jan, meni eşidýäňmi?» diýende, ol garaşylmadyk bir ýagdaýda eşitse-de, gepläp bilmeýänini mälim edip, gözüni süzüp alamat hökmünde

kynlyk bilen özüniň galyň, pökgerip duran dodaklaryny sähelçe münküldetdi, soňundanam, töweregindäki özüne seredýän gözler üm-yşarat hökmünde Hasardyr Totynyň tutup oturan ellerini öz süňnünde birleşdirýäne meňzäp, sähelçe gysyp goýberdi. Totudyr Hasar şonda muny duýup: «Bu näme boldugy, gojany bu bir-biregi ýitirmäň, söýenşip geziň?» diýdigimikän diýip, bir-birleriniň ýüzüne seredip goýberenlerini hem duýman galdylar. Gysga wagtam bolsa, olaryň ikisi-de munuň ýöne alamat bolmanlygyna ynandylar.

Gojanyň gözleri süzülip ugransoň, onuň bäri bakýanyňyň öz gözleri bilen görmäge üyşüşenler, ony birbada ýadatmazlyk, dem-dynç almaga goýmak üçin, ukudan soň onuň hereketleriniň has-da janlanjagyna ynanyşyp, ýanyndan çekilişdiler.

Ikinji gezek gojanyň halynyň teňelýänligi barada habar gelen mahaly Toty kakasynyň bäri bakyp ugranyna ynanyň, öz kabinetinde ukusyz gözleriniň biraz awusyny almak üçin, stolunyň başynda gollaryna ýassyk edinip, ýaňy irkilipdi.

Hasar penjiräniň önünde bugarmakçy bolýan ýaly çañjaryp, atyp gelyän daňy synlap otyrды. Jaýyň depesinden seredip oturan äpet agajyň ýere sallanan gollary häzir şemala sähelçe yranyşyp, ýapraklar herekete gelişip, olar birdenem asmana göterilişip, galgaşyp säher şemalyna goşulyşyp, uçuşyp gidibererli görünýärdiler.

Hasardyr Toty aňyrdan howlугыşyp gelenlerinde, hassanyň haly hasam teňelipdi. Bir sagat geçip-geçmänkä hem goja hossalarynyň gözünüň alnynda ýagty jahan bilen hemişelik hoşlaşdy.

Öýden gidip getirilen Totynyň ejesi: «Waý, dădesi, biz indi munda sensiz năderis?» diýip, sowap ugran jesedi bozlap gujaklady.

Toty lukmanam bolsa, özüniň çăresiniň ýoklugyna kemsinip, sessiz aglady.

Hasar gojanyň eňegini daňyp, başam barmaklaryny jüpläp çatyp, ony soňky ýoluna taýynlamak bilen boldy.

Şol günün ertesi Marydan, Aşgabatdan beýleki ýerlerden gelmeli adamlar ýetişiپ gelensoňlar, agyr märeke gojany mertebeläp soňky ýoluna ugratdylar.

Şäher juda köpden bäri beýle milletiň toplananyň görmändi. Töwerekde adam sili leňner atdy.

* * *

Şäher häkimi bilen daça obasy meselesinde ara düşen sowuklykdan soň Hasar köpler ýaly Krasnawodskide ýaşamagyň özi üçinem kynlaşyandygyny duýsa-da, birnäçeler ýaly, häkim bir ýol bilen çalyşyança, wagtlaýyn onuň demi ýöreýän, diýeni bolup tarhanlyk sürýän ýerinden çekilmegi maslahat berselerde ony göwnemedi. Bu ýer onuň ozalam arka tutunyp, telim bir döwranly durmuş galalaryny galdyryp gelen ýeridi. Ol bu ýerde özüne düşüňän we düşünesi gelyän adamlaryň yetikdigini duýşy ýaly, gerek bolanda töwerekdäki öz höwrügen goňur daglarynyň, gojaman Bahry-Hazaryň hem özüni goldajygyna ynanýardy.

Türkmenistan giňem bolsa, indi çekilere ýer ýok, ýeňse-de iň soňky çäk — Bahry-Hazaram — diýip, ol maýor Klyçkowyň sözünü özüçe gaýtalaýardy.

Bu wagta çenli eýýäm şol tolgunyşyga gatnaşanlaryň hemmesi diýen ýaly şäher häkiminden belli bir derejede haklaryny almaga ýetişipdiler, olaryň birnäçesiniň wezipe derejesi peseldilip, birnäçeleri dürli bahanalar bilen işden kowlupdy. Şäher hukuk goraýjy edaralarynyň birnäçesi indi şäher häkiminiň hukugyny goraýan, bulagaýlary, gözegçilik astynda saklaýan gulluga öwrülipdiler.

Hasardyr goja ýaly ýeneki il önüne düşen adamlaryň ýakynlaryna dürli günäler ýöňkelip, syýakdan düşürilmesi, depilip-gapylyp äkidilmesi henizem dowam edýärdi.

Bu döwür Hasaryň hossar küýsäp, töweregine gözlän wagty bolupdy. Ýamandan ýaý boýy edip, başga ýurtlara gidibermelimikäm diýen pikirlerem indi häli-şindi onuň aňyna

gelyärdi. Şonda ilki Orusýetdäki özüni işe çagyryan dosty onuň ýadyna düşýärdi. Gitse gidibermelidi, ejesidir inisinden, gojaman daglardyr Bahry-Hazardan başga indi ony bu ýerde saklaýan zat ýokdy.

Işsiz galanynyň yzysüre-de Stambuldan oňa Gülöwser hanym jaň edipdi. Gülöwseriň öňem şeýdip jaň edip, mahal-mahal hal-ahwal soraşaymasy bardy. Ol ilki Arslan wepat bolan günleri jaň edip, gynanç bildiripdi. Ýene bir-de bolsa: «Türkmenistanyň köp ýerini görsem-de heniz bolubam Krasnowodskini görmänligini, bir ýagdaý edip bilsem, seniň ýaşayan ýeriňde-de bolmak arzuwym bar» diýibem aýdypdy. Hasaram ony çagyryp, gelip bilse, öz gaýygynda şemalladyp, pasyrdadyp deňizde aýlajakdygyny, bu gezelenjiň onuň ýadynda galan gezelenç bolmagy üçin özüniň taýynlygyny mälim edipdi. Gülöwser indem Hasaryň işsiz galanyny Dünýäden ýa-da ýene birinden eşiden bolmaly. Ol ilki Hasaryň öýlerine jaň edip, onuň öýde dældigini anyklansoň, indiki jaň etjek wagtyny belläp, ony gepleşiğe çagyrypdy.

Şol günün ertesem olar ýene bir gezek telefonda gepleşipdiler. Gülöwser onuň öz golaýynda bolmagyny haýyş edip, Stambula işe gelmegi maslahat berdi. Hasar Gülöwseriň özüni görüp durmak isleginiň barlygyny, kyn gününde kömek bermek islegindedigini oňat bilýärdi. Şonuň üçinem bu aladasy üçin öz ýanyndan oňa diýseň minnetdar boldy. Gülöwser hanymyň çakylygyndan gül müşgi öwüsýän-de bolsa, ýöne onuň-da çakylygyna görtilip gidibermäge Hasaryň göwni urmady. Özüniň her gezekki çakylykdan soň bir pursatlygam bolsa baş alyp ýurtdan gitmek bilen bagly dörän pikirlerine: «Sen gitjegiňi gidip, görjegiňi görmediňmi, eýse?!» diýip, ýene-de birazdan özüne özi garşy çykdy.

Gara gije dowam edýärdi, özi-de ol gaýradan bir ýerden sergin ýel öwürmese, entek-entekler çaşyp-dagarly hem däldi. Ýöne Hasar özüniň ot-ýalynyň içindeligini bilse-de, bu ýagdaýyň hemişelik dældigine, Merkezde bu ýerdäki hakyky ýagdaý bilinse,

halanmajagyny, ähli sütemkärleň bolşy ýaly, şäher häkiminiň hem bu gün bolmasa, erte Taňrydan tapjagyna ynanýardy, ony bu ýerde saklaýan ynamam şoldy.

* * *

Hasar ýakynda özi ýaly işsiz galan Kadyry hem ýanyna ýoldaş edinip, inisiniň garažynda ýatan motorly gaýygy sazlap, onuň bilen rysgal-haklaryny gözläp, deňze çykyp ugrapdy. Ol deňziň kyn günlerde-de ata-babasyny-da maňlaýyndan diränligini gowy bilýärdi. Bu barada ol adamlaryň: «Şu derýa-gölümüz bolmanlygynda biz uruş ýyllary açlygymyzdan gölerip-çişip ölerdik. Gün gatydy, nan atlydy, bizem aýagymyzy süýräp pyýada «Derýadan geçibem bolmaz, içibem» diýenem-ä bir gep bardyr». Ýöne welin bu giňişlikde, gep ugruna aýdylan bir gürrüň bolmaly. Ol: «Umman öz perzentlerini depesine götär, depesine göterip bilmedigini garnynda götär» diýlen ýaly, Hazaryň hossar kemi ýoklugy baradaky janköýerlik bilen aýdylan gürrüňlerem kän eşidipdi.

Tomus dowam edýärdi ol garradygyça-da, onuň suwy ýylap, kenarynyň hyrydary artýardy. Hasardyr Kadyryň bu günler pişesi öz gaýyklarynda dynç almaga gelenleri deňze gezdirip, hyzmat etmekdi. Kenardaky adamlar her gün böwri «Ak çarlak» ýazgyly gaýygyň öz gujagyna çagalary, ululary alyp, bir ondan bir mundan çykyp, aýlanyp ýüzüp ýörenlerini görýärdiler. Häli-şindi kenardan adamlaryň: «Ak çarlak», gel bäri!?» diýip, ony ýanlaryna çagyryan sesleri eşidilýärdi.

Sakgal-murtuny ösdürip, başa giňetek esger panamasyny geýip, Güne ýanyp, garalan Hasar indi lukmana däl-de, ömürboýy tory-balygy bilen ýakalaşyp ýören, güne ýanan dünle balykça öwrülipdi.

Gijelerine aýak ýygnanyp, kenar çolaransoň, göräýmäge iş bolmaýjagam ýalydyr welin, emma bu soňky gurlan köp gatly kaşaň aýratyn biznes bölüme gelýän barjamly adamlar artany bäri asla beýle däl.

Gijeden gije restoranlarda oturyp, tagamly naharlardan naharlanyp, datly içgilerden içen adamlaryň şundan soň, başlary sämäp, arzuw-höwesleri hasam dolup-daşardy. Onsoň olaryň özleri ýaly serhoş gelinler bilen ýakalaşyp, çolaşyp, çyrmaşyp bir-birleriniň eginlerinden aslyşyp, gülşüp-göçüşip, suwa düşýänleri haýsy, gaýyk tutup, hanumasy bilen süýji höweslere berlip, gijäniň pynhan törüne çekilýäni haýsy?

Hasardyr Kadyr tomsuň gutaryp barýanyny ýatlaşyp, wagtynda biraz gazanmak höwesine berlişip, pursatdan peýdalanylýp, galmak üçin, gije-gündizleriniň köpüsini hyzmatda geçirýärdiler.

Şol günleriň birinde Serkäýewiň ýerine täze iberilen başlyk maýor Deperow ikinji gatyň deňiz tarapa gözläp duran ýörite ýokary derejeli adamlary hezzetlenýän terraslarynyň birinde, ýakynda aýalydyr gyzy, baş-altý ýaşlyja agtyjygy bilen dynç alşa gelen baş goşun ştabynyň jogapkär wekili general Şatdyýewi hezzetläp otyrdy.

Bu ýerden şagalaňly deňiz boýuny, umman giňişligini depesinden synlap oturmak ýakymlydy.

Myhman generalyň maşgalasy ýaňyrak, Günüň şöhlesi gaýdyberende, bu pursatda suwuň has mylaýym bolýanlygyny ýatlaşyp, bir salymam bolsa suwa düşünmek üçin, üç bolup ýene-de kenara gidipdiler.

Şol barmana maýor öz myhmanlarynyň kenarda hyzmatda ýören gaýyklaryň birini ýanlaryna çagyryp alanlaryny gördi. Ak sakgal gaýykçy Güne ýanyp, garalan gollaryny uzadyp, olara gaýyga münmäge kömek edip durşuna özüne uzadylan oglanjygy galgadyp göterip gujagyna alyp, soňundanam gaýykda oturan aýala berip, bäsine öwürülen mahaly pansionat başlygy ony dessine tanady. Ol Hasardy.

Hasar polkownik Serkäýew işden gidip, onuň ýerine köne tanşy, gospital başlygy wezipä gelen günü, onuň ýanyna-da girmän duran yerinden işden çykmakçydygyny mälim edip, hiç hili jogaba-da garaşman, arzasyny goýup, yzyna öwürlip

gidipdi. «Ýylanyň ýigrenen çöpi narpyz, olam hininiň agzynda gögär» diýleni bolupdy. Hasar indi köpden bäri erjellik bilen özüni yzarlap ýören şowsuzlygyň ýene-de yzyndan ýetenligine düşünipdi.

Şol barmana mahal-mahal deňze göz aýlap oturan generalyňam ünsüne düşenligi belli boldy.

Ol: «Gaýyga münüp duranlar biziňkiler ýaly-la» diýip, garşysynda hyzmatda bolup oturan maýora tarap seredip, deňze tarap baş atyp goýberdi. Şonda ol bu goja gaýykçyny öňem birki gezek uzagrakdan adamlary deňizde gezdirip ýörenligini görenini ýadyna saldy.

Gospital başlygy hem şundan soň generalyň baş atan tarapyňy seredip, Hasaryň onuň maşgalasyny alyp, deňiz giňişligine tarap çekilip barýanyňy gördi hem:

— Siziňkiler, jenap general, gezelenç etmek isläpdirler — diýip, onuň gepini tassyklady.

— Agtygym goýan dälidir. Şol şeýle zatlara höwesek.

— Deňizde gezmegiň heziläm bar-da näme, onda-da onuň ýaşlarynda wagtyň.

— Şu goja gaýykçy golaýrakdan bäri peýda bolup ýör öýdýän, geçen ýyl gelenim-dä görmändim ony? — diýip, general Hasar barada pikir ýöredip ugran mahaly, pansionat başlygyna biraz ynjalyksyzlyk aralaşdy. Ol general gaýykçynyň Hasardygyny bilse, ony tanaýmagynyň, soňra gerek bolsa oňa arka duraýmagynyň mümkinligi barada oýlandy. Soňra oňa öz Hasar bilen gowy bolmadyk gatnaşygy barada hem bilnip, munuň ýokary çinli ýolbaşçylar tarapyndan halanmajagyny, eger şeýle bolsa, onuň gerek ýerinde özi baradaky meseläni goýup biljekdigini, biraz üýşenme bilen oýlandy. Hasaryň lukmanlygyndan çen tutup: «Lukmana, näme, barman diýip barman bolýarmy, başy agyrmaýan, injigi syzlamaýan barmy, belki, bu generalam bir wagt özi çagalary üçin ýüz tutan bolmasyn?» diýibem howatyrly oýlandy.

Ýöne tizden çagalarynyň münen gaýygyny syndan sypdyrmazlyga çalşyp, deňze çinňerilip oturan generalyň başga bir oýa berlip, onuň öňki pikirlerinden gapdala sowlanlygy belli boldy. Ol:

— Näme siziň özüňiz, öz güýjüňiz bilen beýle gezelençleri gurnap bilmeýäňizmi? — diýip, pansionatyň başlygyndan sorady. Maýor Deperow:

— Bu öň gurnalmandyr, ýoldaş general, menem, näme, täze gelen adam. Ýöne, gaty dogry aýdýaňyz bu hyzmatlaram özümden bitse gowy... Indiki geleniňizde öz gaýygymyzda ýüzersiňiz, ýoldaş general! — diýip, Deperow onuň önünde öz-özünden borçlanyp gürlledi, generaly muňa ynandyrmaga çalyşdy.

General gaýyga münenine juda begenen agtygynyň ejesidir mamasy aralykda dik duranyny synlap, onuň häzirki pursatda özüni deňizçi hasaplap begenýänligine guwandy.

Pansionat başlygy generalyň gaýykçy Hasar baradaky yzarlap ugran pikirlerinden sowlanam bolsa, ol bu meselede anyklamasa soňra özüne bir gep geläýjek ýaly bolup duýlany, generalyň Hasara bolan garaýşynyň nähilidigini bilmek gerek bolanlygy üçin, bu ýagdaýa gepi täzeden öwrüp getirdi.

— Ol gaýyk, ýoldaş general, galyberse-de, bize juda bir keseki-de däl.

— Muňa nähili düşünmeli?

— Gaýykçy biziň öňki işgärimiz, polkownik Mämmethanowdyr...

— Be-e... — diýip, geň galan general sähelçe baş ýaýkanyny duýman galdy. — Nähili beýle bolýar!? Ol uçarman Arslan Mämmethanowyň kakasy dälmi?

— Edil özi.

Generalyň mynasybetli harby adamyň düşen gününü öz bildiginden göz önüne getirip, pikire berlenligi belli boldy. Ol ýakyndan gojany tanamasa-da, onuň kärdeşleriniň arasynda

ertirki mynasybetli goşun generaly boljaklygy pikir edilýän uçarman Arslan Mämmethanow gowy tanaýardy.

«Gör, depedäki adam togarlanyp, nirelere düşüpdür?» diýip, general Hasar barada haýpygelijilikli oýlandy.

Pansionatyň başlygy generala Hasaryň maşgala durmuşynyň bozulyp, onuň dogduk ýerine gaýdyşyny, bu ýerde hem ilkiler laýyk iş hem tapman gezişini, biraz mundan öň Serkäýewden ýüz tapyp, onuň pansionatda hem işlänini, daça üstünde häkim bilen bolan çaknyşykdan soň, oňa bu ýerde işlemäge mümkinçilik galmanlygyny, ýakynda şäher häkiminiň özüni hem çagyryp: «Biziň ýerimizde otyrkaň, harby-da bolsaň, bize tabyn bolmaly bolarsyň. Diýenmize gelmeli bolarsyň!» diýip, özüne hem talap bildirilenini mysal edip: «Sende bir ähli ýerde işden kowlan bar» diýip, Hasary ýatlaýşyny, özüniňem: «Ony gelen günüm kowdum» diýip, şäher häkimi bilen deň gopanyny, maglumat hökmünde aýdyşdyrdy.

General çagalaryny alyp, ýüzüni ilerligine tutduryp, ownujak tolkunlaryň üsti bilen galgap, baş bermezek ata dönüp, çyrypny-dyzanyp tizden gözden ýiterli bolup barýan gaýygyň yzyndan seredip, şol bir wagtda hem pansionatyň başlygynyň töwerekdäki ýagdaýlar barada berýän gürrüňleri diňläp oturyşyna, onuň gepine şeýle bir risindi oturmaýanyň mälim edip, çytylybrak otyrdy.

Onuň aňynda şol bir wagtda bu edilýän gürrüňiň dowamy bolmak bilen birlikde, başga-başga pikirleriň hem bulut bolup toplanyşanlygy belli boldy. Ol öz ýanyndan: «Biziň halkymyz entek kapitalizimiň içi gatlyja ýagdaýlaryna oňly düşüniş bilenok. Bu erkinligi köpler eden-etdilik, urdumşalyk» diýip düşüňär. Öň ýagy gaýtaran adamlar edermenler, tapawutlanan zähmet ussatlary orden-medallara mynasyp bolup, gahryman hasap edilen bolsa, indi oturan ýerini, wezipesini öz haýryna ulanyp, millioner bolan, bol-telki ýaşaýanlar, ýokarky wezipeli ýakynlaryň üsti bilen döwlet baýlygyny isledikçe alyp oturanlar gahryman saýylýar. Emma bu hemişe beýle bolmaz. Hytaý

pähiminde aýdylmanmy näme? «Duşmanyňa ýamanlyk arzuw etjek bolsaň, oňa köne bilen täzäniň ýerini çalyşýan geçiş döwründe ýaşa diýäýgin» diýlip.

Bizde-de häzir gymmatlyklaryň ýerine çalşyp, ylmyň, edebiýatyň, sungatyň ýüzüniň nury öçýän, haraýsyz-hyrydarsyz galan döwri-dä. Gör, bu tolkunlar häzirki inçäň üzülip, ýogynyň sozulýan mahalynda Hasar ýaly il-gününe gerek adamlary hallanladyp, haýsy bir kenara oklamady?

Durmuşyň özi düşündirmese, eýsem muny kapitalizime özüçe düşüňän pansionatyň başlygyna general düşündirip bilmikän? Soň ol edýän etmişleri üçin, il bolup önüne çykyan şäher häkiminiň öz-özünden beleň alyp, mümkin bolan ýerde, mümkin bolan häkimiýet güýjüni toplap, gozgalaňçylaryň garşysyna çykyp, bolmajysy bolup ýörşi hakynda oýlandy. «... Muny ýokaryk anyk ýetirýän däldirler. Ýöne bilner. Şäher häkiminiň tumsugyna hem kakylar, aý, indi uzaklaşdyrmazam, amatyna getirdigi kakylar, gözenekden garadylaýmagam ahmal...» diýip, hyýalynda bu ýagdaýlar barada janköýerlik bilen oýlandy.

Soňam ol öz ýaňsyly ýylgyrmasyynyň manysyny tirip bilmän, içiniň gyzgynlygynyň has artanyny mälim edip, dere batyp oturan pansionatyň başlygyna ýüzlendi:

— Sen bir ony gidermeli däl ekeniň. Hasar Mämmethanowiç ýaly ussat lukmanlar ýolda ýatanog-a! Häzirem biziň hospitallarymyzda iň gowy işleýänler şol öňki tejribeli lukmanlar. Gayta, bölümler açyp berip, ulanmaly, olaryň baý tejribesini öwrenmeli... Şäher häkimi diýende näme? Işiň bilen bol! — diýmeli ekeniň ýa-da bu meseläni men däl, Goranmak ministirligi çözüär diýmeli ekeniň. Ol ministrlikden tekliptalapnamasyna şeýle bir jogap alardy welin, soň gaýdyp harbylaryň adyny tutmaz ýaly bolardy. Biziň ministrimizem Hasar Mämmethanowiçi, onuň ogluny-da gowy tanaýan bolmaly. Bir gezek uçarlar barada mesele bolanda ol: «Ha, Arslan Mämmethanow gerek-dä häzir»

diýip, şol bolanlygynda munuň kyny bolmazdy» diýen äheňde gürläni, onuň ir gidenini gynanç bilen ýatlany meniň ýadymda.

Pansionatyň başlygy generaly diňläp, Mämmethanowlaryň arkasynda kimleriň bolup biljegine aň edensoň, özüniň başga gep tapmalydygyny, çemeçi adamyň hüşgärligi bilen onuň gitmeginde özüniň hiç hili dahylynyň ýoklugyna mertebeli gürründeşini ynadyrmaga çalyşmalydygyna düşündi. Şol bir wagtda hem Hasaryň gitmegi onuň bilen bagly öz aralaryndaky bolan gysgaça telefon gürrüňi-de ýüzugra ýatlady.

— Hasar Mämmethanowiç, näme, gidiberipsiňiz-le?

— Şeýtmek gerek boldy-da, jenap başlyk!

— Men arzaňyza düýn gol çekdim, hat-petegiňizi işgärler bölüminden alarsyňyz.

— Bolýa. Şol töwereklere baranymda aýlanaryn...

Mämmethanowlaryň dartgynly ykbaly barada eşiden, bilýän zatlaryny ýatlap oýlanan general birazdan gapdalynda duran çilimidir kükürdini alyp, ornundan galdy-da, terrasyň gyrasyna ýaplanyp, oýurganyp ýene-de çilim otlady.

Nazary bilen deňizde galgaşyp ýüzüp ýören gaýyklaryň arasyndan öz aýalydyr gyzynyň agtyjygy bilen münen gaýygyny gözledi.

Olaryň münen gaýygy häzir kenardan barha daşlaşyp, Gün batmanka ýetişip, onuň alkymyndan çykaýjaga meňzäp, dazylap Günüň batar ýerine tarap barýardy. Oglanjyk ejesidir mamasynyň öň ýanynda her eli bilen olaryň biriniň egninden tutup, töweregine geň galyp synlap durdy. Öz gaýyklarynyň tizden, Gün otly halka bolup suwa çümüp barýarka, parsa onuň içinden parran geçip gitjegine ynanýardy...

Oglanjyk öz höwesjeňligi, ýeserjeligi bilen Hasara agtyklaryny ýatlatdy. Olaram her gezek şeýdip, gaýyga atlananlarynda, üýtgeşik bir tolgundyryjy duýgyny başdan geçirýärdiler.

Şeýle pursatda deňiz hemişe öňküsinden syrly hem joşgunly görnerdi.

Bir pursat Hasar ýene-de Arslanyny aldyryp, maşgalasyny böldürip, eýesiz galan agtyklarynyň ýanynda ýoklugyny, keç ykbalyny ýatlap gyýyldy. Ähli zat öňkülik bolanlygynda häzir olaryň ikisi-de bireýýäm şu ýerde bolmalydylar. Dünýä bu barada telefonda gürleşenlerinde: «Bararlar...» diýenem bolsa, soňra: «Ejelerem işe girdi, olary äkidere adam ýok» diýip, ýene ugratmandy. Hasar olaryň diýseň öz ýanlaryna gelmäge höwesekdiklerini, howlukýandyklaryny bilýärdi. Ol: «Baryp özüň alyp gaýdybirin» diýende hem Dünýä: «Wagt tapjak bolaryň-da özüň» diýip, onuň agtyklarynyň yzyndan gelmegini halaman göwünsiz, gümürtik jogap beripdi. Ýakynda jaň edip, öýünden habar alanynda bolsa, gaýynenesi oňa Dünýäniň agtyklaryny Türke — Antaliýa diýen ýere dynç alşa äkitmekçi bolup, şaýyny tutup ýörenligini eşiden-de bolsa: «Bu heleý agtyklarym meniň bilen duşuşmazlygy üçin, her zat etjeg-ow» diýip, göwni galyp oýlanypdy.

Hasar gaýygyň ýene biraz sürensoň, onuň badyny gaýtardy. Gaýykdakylar sähel leňner atyp duran gaýygyň üstünde dünýä synçy bolup oturmagyň hem hiç nenesi hezillik däldigini kem-kemden duýdular. Garaňky gatlyşyp ugrapdy, şapagyň ýanan ýerinde indi onuň bir bölegi has-da garalyp görünýär.

Oglanjyk gaýygyň parahat ýagdaýa geçeninden peýdalanylýp, mamasydyr ejesiniň elinden sypyp, höwes bilen Hasaryň ýanyna geçdi.

— Baba, maňa-da gaýygy sürdürsene?

— Gel, köşek — diýip, Hasara oglanjygyň ýüzüne buýsanç bilen seredip, bir ýanrak süýşdi-de, oňa höwes bilen öz gapdalyndan oturmaga ýer berdi.

Onuň bir elini gaýygyň motorynyň dolandyryjy rolunyň bir ýanyndan tutdurdy.

Oglanjyk ýylgyrjaklap monça boldy. Ejesiniň, ýene bir-de mamasynyň ýüzüne: «Gör, ind-ä men matrosa hasam meňzändirin» diýen hörpde buýsançly gözledi.

Soňam onuň töwerekdäki ululary häli-şindi ýylgyrdan bilesigelijilikden doly gürrüňi başlandy.

— Baba, senem deňizçimi?

— Ine, görüp dursuň-a!

— Şu köp suwuň aňyrsynda ýene näme bar?

— Günbarara gitseň-ä, Baku şäheri, ilerligine gitseňem, Eýran ýerleri bar.

— Ol ýerler daşmy?

— Ýakynam bolmaly däl.

— Biziň Aşgabatdanam daşmy?

— Şonçarak bardyram.

— Deňizçi boljak bolsaň, näme etmeli?

— Sen okuwa gidýäňmi?

— Mekdebe sentýabrda gitmeli...

— Onda okuwy gowy okamaly.

— Hemmelerdenemmi?

— Başarsaň hemmelerden. Ýene-de sporty gowy görüp, güýçli bolmaly...

— Kiçijikkäň senem güýçlümidiň, baba?

— Gaty bir güýçsüzem däldim.

— Häzirem sen gaty güýçlümi?

Hasar oglanjygyň nämendir bir zat diýmekçi bolýanyňy aňyp, onuň ýüzüne çişerilip, soragly seretdi.

— Güýçsüzem dälidirin.

— Onda sen Sona mugallymam ýeňermiň?

Oglanjygyň ejesidir mamasy bu gürrüňi eşidip, bir-birleriniň ýüzlerine seredişip, uýatly ýylgyrdylar.

— Sona mugallym kim onsoň?

— Biziň çagalar bagymyzdaky çişik terbiýeçimiz.

Hasar ýylgyryp:

— Duşsa, güýç synanaşyp göräýmeli bor — diýip, onuň çaga gepine görä gep aýtmaga çalyşdy.

Oglanjygyň gepine ulularyň hemmesi hezil edip ýylgyrjaklaşdylar.

Deňzi gaýygyň üstünden synlap oturmagyň, bu wagt gadyry bir başgady.

Töwerekdäki bir-birlerinden şüwelen alşyp, bir-birleri bilen pyşyrdaşýan ownujak tolkunlaryň depesi barha garalmak bilendi.

Gaýykdakylar ýene bir salym tolkunlaryň syrly zenan gybatlaryny ýatladýan pyşyrdylaryny diňleşip, onuň giňligine gözi gitme bilen seredişip oturdylar. Umman, şu pursat hemmelere matal ýaly syrly hem gyzykly göründi.

Hasar ýolagçylaryna geňeşip, gaýygyň ýüzüni kenara tarap öwren wagty, ol ýerdäki maýak bolup özüne çagyryýan çyralaryň töweregi hasam nurlanypdy.

Gaýygy kenara Hasar bilen oglanjyk, ataly-ogul bolşup, bile sürüp geldiler.

* * *

Tota şol günleriň birinde ötegçi maşyn bilen «Daça» obajygyndaky öz öýlerineden habar geldi. Kakasyny jaýlap, ýeke galan ejesini hem öz ýanyna alyp gideli bäri ol bu ýere gelmändi. Maşynda gelyärkä ol ýolboýy kakasy barada oýlandy, şonda onda soňabaka, hamala, kakasy aýatda diri ýaly, ol häzirem öz halap oturýan kreslosynda telewizora seredip oturan deý alasarmyk duýgy döredi. Ýene-de hyýalyndaky goja: «Geldiňmi, doçkam?» diýip, onuň gelenine begendi.

Hyýalyndan hakykata dolanyp gelen wagty bolsa: «Saňa, däde jan, iliniki ýaly arkaýyn öýüň-tüýnügine seredip ölme gem nesip etmedi-dä?!» diýip, onuň güýçli bilen garpyşanyny ýatlap örtendi.

Totyny Ýanjyk Mäjikowyň ýolbaşçylygynda ýörite barlagçylar geleninden on-on baş günden soň, başga-da bir edaradan dile çolar ýaly uly kemçilik tapylmansoň: «Halka harç edilýän дәri-dermanlaryň hasabyny anyk ýöretmәnligi üçin» diýip, işden boşadypdylar. Ýöne çen edip, özi garaşsa-da oňa

ýönekeý lukman bolup işlemäge-de hiç hili iş hödür edilmändi. Durmuş tolkunlarynyň ony-da kenara atyp uranlygy belli boldy.

Toty ilki öz hak-hukugy, abraý derejesi üçin göreşmegiň hem bir ugruna çykarlydy.

Güýçleriň deň dældigi hem ony şeýle bir çekindiribem barmaýardy. Galyberse-de onuň «Ýokarda arkam alnar» diýen tamasy-da ýok däldi. Onuň gerek bolanda tarapymy çalar, ýagdaýa dogry düşüner diýip, tama edenleriniň biri-de welaýat häkimidi.

Baş-alty aýlykda ol uly ýygnaclaryň birinde Totynyň ýolbaşçylyk edýän edarasynyň göreldele işleýän edaradygyny aýdyp, onuň özüni hem başarnykly ýolbaşçy hökmünde aýratyn taryplapdy. Bu zatlar bilen birlikde soňra olaryň ýygnaclardan soň ikiçäk düşünişme bilen ile göz bolup gürleşip durmaklary: «Toty tizden welaýat saglygy saklaýyş bölüminiň başlygynyň kürsüsini eýelär» diýen gürrüň döremegine hem sebäp bolupdy.

Näme bolsa bolaýmalydam, hemişe-de ýokary çekilmeklige şeýle derejeli adamlaryň tarypyna mynasyp bolmalar sebäp bolardy.

Toty işden aýrylansoň: «Ýaşuly meni wagt tapyp, kabul edäýse?» diýip, kömekçisiniň üsti bilen welaýat häkiminiň ýanyna barmakçy boldy.

Kömekçi oňa sypaýyçylyk bilen: «Ýaşuly häzir juda işli, sizi kabul edip biljek däl. Orunbasarynyň ýanyna baraýyň!» diýdi.

Onuň häkim bilen telefonda gepleşmek niýeti hem başa barmady. Ýöne şundan soň welaýat häkiminiňem kakasynyň göreşinden göwni galan şäher häkiminiň hereketleriniň arkasyny çalyanlaryň arasyndalygy belli boldy.

Welaýat häkimiň ýanynda hem gepi ýer almajagyna gözi ýetensoň, ol öz ulgamlarynyň ýokary ýolbaşçylaryna ýüz tutupdy.

Ministriň orunbasarynyň biri Toty bilen ýakyn tanyşlykdaky zenandy. Ol her gezek welaýata öz ulgamlarynyň işlerinden habar

almaga gelende, wagtynyň köpüsini Toty bilen geçirerdi. Onuň hezzet-hormatyndan minnetdar adamdy. Ol telefonda Totyny diňläp: «Ministr bilen gürleşip, habary oňa ýetirin, jogaba uzak garaşdyrmaryn «Gelsin!» diýse gelmeli borsuň!» diýipdi.

Ýöne on-on baş gün geçen-de bolsa, ondanam habar ýokdy. Oňa öň gün içinde «Saglygyňy soraýaýyn» diýdim diýip, bolmanda bir gezek jaň edip, soňundanam balyk çişligini, oturylyşyklary höwes bilen ýatlaýan zenan indi bolsa hepde geçirip, Totynyň pikirlerini her güzerden bir salyp, erjellik bilen dymýardy. Heniz tamasyny doly üzmedik Toty bolsa bu dymmagy öz göwnüne osup özüçe: «Ministr başga ýurtlarda sapardadyr. Ýa-da şoňa meňzeş ýeneki bir zat bardyr» diýip, öz göwnüne teselli berip oýlanýardy.

Totynyň dogumly, kakasyna çeken häsiýetine belet adamlar onuň öz ornuny beýdip, göreşsiz bermejegini kakasyndan mysal tutup pikir edýärdiler, bir ýerden bolmasa başga bir ýerden onuň urup çykjagyna ynanýardylar.

Il içinde: «Daça obasyny göçürmek üçin halka duýdurýş hatlary täzedan beriljekmiş» diýen gürrüň hem ýene-de peýda bolupdy. Indi Toty bu ýere her gezek ugranda, şol hatyňam ol ýerde özüne garaşanlygyny hem pikir edýärdi.

Ol golundaky ýan sumkasyny dörünip, onuň düýbünden jaýyň açaryny tapyp aldy. Tutular goýberilgi bolany üçin, gireniňde birbada içeri garaňkydy.

Toty jaýyň diwaryny beletlerçe sypalap-sermeläp, çyranyň ýakylýan ýerini tapdy. İçerik gündizlik doldy. Toty biraz argyn aýaklaryna dynç bermek üçin, gapdaldaky kakasynyň üsti basyrykly diwanyna geçip süýndi. Öň maşynda galgap ýören adam üçin, indi pyýada ýöremek kyn düşýärdi.

Toty biraz ýatyp, soňra daşardaky depesine äpet suw gabyny göterip duran duşuň Güne gyzyyp mylaýym hetdine ýeten suwuna gollaryny, eginlerini sypalap, hezil edinip ýuwuşdyrdy. Ol ýuwunýarka biraz mundan öň kiçi gyzyynyň oguljygy bilen bolan wakany ýatlap biygytyýar ýylgyrdy. Agtygy bilen eden oýnuny

ýatlady... Ol şonda gyzy öýde ýok mahaly agtygy aglap turanda, ony diňdirmek üçin sallançagyň üstüne eglip, oňy emdirmekçi bolupdy. Ýöne oglanjyk ony hasap etmändi, gaýta goljagazlary bilen: «Seniň emme etje emme däl!» diýen hörpde ony iteribem goýberipdi. Toty şonda: «Hä, saryklar bagşy bolýandyr, aglaber onda, etjeň gelyänçä!..» diýip, tizräk töwerekden gyzyny gözläbermeden başga alaç galmandy. Agtyjygyny ýatlanda, her gezek bolşy ýaly, onuň ýene-de kalbyny ýakymly duýgular eýeledi. Ol suwuň astyndan süňni ýeňlän ýaly bolup çykdy. Ýöne agtygy bilen bagly pikirleri bolsa henizem onuň bilendi.

Gün-günden ers-mers bolup, ulalyp barýan agtyjak bolsa gowujady. Aýal bolup dagy ele alsaň, ony wagty bilen goluňdan düşeresiň gelenokdy.

Ol bäbekleri söýmegiň, olary götermegiň zenanlarda ýene-de bäbek dogurmaga höwes döredýänini, şundan soň aýallaryň: «Pylanyma taý edeýin!» diýip, dogurma höwesine düşüberýänine beletdi.

Toty daça obasyndaky öýlerinden habar tutmaga gitmekçi bolan wagty, ýene-de onuň ýadyna Hasar düşüpdi. Dogrusy, ol indi hemişe-de onuň pikiriniň bir ýanynda bardy. Kakasy barka gatnaşykda bolup, onuň bilen hasam höwrügipdi. Tiz-tizden duşuşyp, görşüp durýardylar. Hemişe-de ol Hasar ýanynda bolsa, özüni arkaly, durmuşa has ynamly duýýardy. Munuň-da sebäbi Totynyň Hasary görüp, ony özüne mynasyp hasaplap, gizlin höwesli duýgulara berlip ýörmegi öz ýekeligini, ýanyoldaşynyň yetmeýänligini has ýiti duýup ugramagydy.

Hasary ol soňky wagtlarda öz ýakyn garyn-daşlyrynyň arasynda kakasynyň jumalyklarynda görüpdi. Ýasly öýde uzak gürleşen bolup durmagyň gelşiksiz bolýanlygy üçin, olaryň duşanlarynda hem alşan gürrüňleri gysgaça bolardy.

Ýöne olar bir-birlerine bolan mylaýym garaýyşlarynyň barlygyna, näme boljak bolsa bolara bireýýäm çen bolanlygyna seretmezden, ýagdaýlar Totynyň göwün islegindäki ýaly bolubermezdi. Hyrydarlyk duýulýan-da bolsa, Hasar oňa gönüläp, bilelikdäki islegli är-heleýlik durmuşy barada dil

ýaryp, bir zat diýmezdi, zenan halyna mundan artyk hyrydarlyk bildiribermäge-de Toty ejap ederdi.

Göwnüne beýdäýse, Hasar oňa: «Ýoldaş talyp, sen maňa ýalňyş düşünipsiň, bu garaýşym meniň mugallymlygym, seniň talyplygyň, soňra hem goja seniň kakaň bilen dostlukly gatnaşyklarym bilen baglydyr...» diýip, kükreginden iteläýjegem ýalydy.

Şeýle-de bolsa, ol bu gün heniz ol ýere ugramanka, Hasar bilen duşuşygy göz önünde tutupdy. Ol egnine biraz darrak görünýän, şol bir wagtda hem synasyna-da mynasybet bilen nygtaýan, goňrasdan gelen düşümlü köýnegini geýipdi.

Owadan ala gözleriň töründe goş basyp ýatan hesret buludyndan başga, indi onuň süňnünde göze ilip duran, başynyň ýaslydygyndan habar berýän alamat-da ýokdy.

Toty häzir egnine döken saçlaryny ýörite saç halka bilen ýaraşykly edip bogşy, biraz Güne ýanan ýüzüni ýeňiljek ýag çalyp, sypap goýberşi bilenem indi öňki telim bir wagtdan bári saçlaryna gara şal бүрәп gezyän Tota meňzemeýärdi.

Toty syr bermezlige çalyşsa-da, durmuş ýüki agramlyp ýördi. Goja üçin maşgala kärden-derejeden düşürilip, bu saýrykdyrylyp ýörülüşine onuň has-da agramlaýmagy hem mümkindi. Ol bu pikire juda bir ylygyp barmasa-da: «Iş bermeseler, güzerany kowalap ýa menem Orusýete, Türke talap gözläp çykyp gidibermeli bormukam, aýlyk-günlüksiz-ä uzak oňup bolmaz, pensiýa bilen oňnut ederin diýsem, oňada-ma entek esli wagt bar?» diýibem oýlanardy. Gabalan ýagdaýyndan çykmagyň pikirini edýärdi.

Toty penjireleri açyp, öýi ýelejiretdi. Jaýlary aýlanyp tertip-düzgünleri gözden geçirşirdi.

Ol öýden gaýdanda, tomus günleri her gezek gelende edýän endigine görä, ýene-de deňze suwa girip çykaryn diýen pikir bilen, suwda geýýän içki geýimini, polotensesini, ýazynyp oturylaýýan ýeňilje düşekçesini hem ýany bilen alyp gelipdi. Hezil edip, suwda ýüzmekçidi. Şeýle-de Hasara duşaryn diýen

tama-da onuň kalbynda ýok dälde. Öň häli-şindi göreni üçin, endik edenindenmi-nämemi onuň Hasary göresi gelip ýördi.

Onuň deňze düşmek höwesiniň özi-de Hasary görmek höwesi bilen baglydy. Sebäbi ol häzirki pursatda bu gowulyklaryň bir-birlerinden uzakda däldiklerini-de gowy bilýärdi.

Toty goş-köteline ýanyna alyp, deňze tarap barýarka, beýleräkde, öýüniň önünde nämendir bir zatlara güýmenip ýören, goňşulykda ýaşaýan tanyş aýal oňa gözi düşenden, ýeňsesine öwrülip, görmedikden boldy, soňam ol ýüzugra öň ýanynda duran bedräni göterip, ýeňsesine-de seretmän, öýüne ýönelmek bilen boldy. Tota onuň bolşy ýaramady. Dogrusy, ol hemişe edişi ýaly, goňşulyk sypaýyçylygy saklap, onuň bilen aýak üstünden saglyk-amanlyk soraşmakçydy. Hemişe duşulanda ol Totynyň kärini öz gepinde «Lukman» diýip, nygtap işimiz düşende, gerek bolar diýip, önüni torlaýana meňzäp, onuň bilen şelaýyn gürleşip, saglyk-amanlyk soraşardy. Özi-de gerek bolsa, oňa janköýerlik bilen elinden gelen kömegi bermäge taýyn görünmäge çalşardy.

Baş-alty ýyllykda çagalary Kazana göç edip, ýeke galan agasy bir salym bu ýerde ýaşan mahaly, ol bir gezek aýak üstünden onuň halyndan habar almaga gelende, agasynyň bu aýal bilen bişirip-düşürüp, ortada bir çüýşe konýak goýşup, keýpihon oturanlarynyň üstünden gelipdi.

Şonda soň ol Toty bilen duşan ýerinde ýaňagyna al reňk çäýyp, hasam gadyrly salamlaşardy. Gatnaşyk gowudy. Ýöne ol, onuň äri-de ýaşulynyň sadakalarynda görünmändiler. Toty şonda ol aýalyň şol açylan syrym ýada düşüp uýalaryn, syrym paş bolar diýip oýlanlygyny pikir edipdi. Şonuň üçinem ol goja degsin etmäge barmadygam bolsa, Totynyň pikir edişinden, özüne duşan mahaly welin, duýgudaşlyk edip, gynanç bildirmelidi.

Onuň äri-de ilki daça dawasyna goşulyp, öz bähbitlerini aran hem bolsa, şäher häkimi arlap, aýagyny tarpyldadansoň, ondan gaçyp çöpe-çalama urup, başlaryny gutarmakçy bolanlaryň biri bolupdy.

Öňler onuň özi gojanyň ýanyna her gün bir bahana bilen gelip, onuň işine meçew berenleriň, ýaransyranlaryň biri bolsa-da, ol belleşilen günü häkimligiň öňündäki meýdança hem barmandy.

Şol gün, hamala, onuň gaýragoýulmasyz zerur bir işi çykanmysyn.

Toty goňşy aýal özüni görse-de, görmediksirän bolansoň, onuň-da ondan kem oturasy gelmedi. O-da görmedik bolup, golaýyndan geçmezlik üçin öwrüldi-de, beýleki bir ýol bilen gitdi.

Daça obasynda her ýyl tomusky şagalaňly durmuş dowam edýärdi. Toty deňze barýan ýolda ýarym ýalaňaç ýigitler, gelin-gyzlardyr çagalar bilen gabatlaşýardy. Häzir onuň öň ýanyndan iki aýal elleri ýel berlen oýunjakly, iýer-içerini, suwlaryny gollarynda sallaşyp, çagalary bilen howlугыsyp deňze barýardylar.

Toty eýýäm biraz eginleri Güne ýanan, deňiz höwesine berlip, jammyldaşyp, öň ýanyndan barýan çagalary synlap, «Deňze gelse hasam şular hezil edýär» diýip, olaryň hezilliklerine, gözi gitme bilen oýlandy.

Toty häzir Güne kemsiz gyzan çägeli ýol bilen barşyna köwşüne ürgün çäge dolýanlygyny duýýardy, egnine geýen köýneginiň ýagyrmysyna, eginleriniň üstüne kölçe-kölçe bolup, der alamatlaryny çykaryp barşy, onuň-da deňizde bolýan hezillikden galmaýyn diýip barýanlaryň höwesine goşulanlygyndan habar berýärdi. Tota ähli deňze barýanlar kenara ýetseler, geým-geýjimini hem çykarmaga howlугыsyp, özlerini suw gujagyndaky oklarly görünüýärdiler.

Kenara golaýlaşdykça töwregiň serginliginiň artýanlygy duýuldy. Ol şol barmana deňiz bilen bagly oý-höweslerine berlip, birbada özüniň derd-u-aladasyny hem unutdy. Totyny toparyndan galyp, telpek atym ýokarda ganatlaryny «pas-pas» etdirip, ýaltalaç aýlanyp, uçup ýören çarlagyň duýdansyz «gyk-bak» sesi özüne getirdi. Ol ses Tota: «Sen şu ýere gelýärdiň-ä, onuňam-a duşundan geçip barýarsyň!?» diýlip eşidildi.

Toty aýak çekip, çarlagyň tolkunlaryň üstünde uçup ýörenligini synlan wagty ol, dogrudanam, öz goş düşirin diýip gelýän yeriniň gapdalyndan geçip barýanlygyny gördi.

Toty daşky geýimlerini çykaryşdyryp, suwa düşülýän geýimi bilen galansoň, onuň aşak eteklerini çekişdirip, göwüsleriniň güberilip, has-da uly görünýänligini pikir edip, biraz uýaldy, tizräk suwa girmäge howlukdy. Suw tene ýakymly, mylaýymdy. Ol Tota öýde gyzgyn-sowuk suw goşulyp düşmäge taýynlanyp goýlan suwly wannanyň gujagyny ýatlatdy. Toty deňiz ýakasynyň gyzy bolansoň, ýüzmäge ökdedi. Ol ilki gulaçlap ýüzüp, kenardan esli aňyrdan aýlandy, soň demini içinde saklap, çişirilen rezine meňzäp, suwuň ýokarsynda saklanyp, töweregiň ownuk tolkunlarynyň badyna berlip ýaýkandy.

Gün gaty gyzyt ugransoň, adamlar gaýdyşyp, kenar ýene çolarmak bilen boldy.

Çolada galansoň, Toty, hamala, henizem bilmeýän zady bar ýaly, özi barada birnäçe bolan-goýan zatlary bir-birine baglap oýlandy. Bu bolýan zatlar onuň göwnüne jaý dälidi.

Ýöne ondan çykmaq üçinem näme etjegini bilmeýärdi. Şeýle-de özünde günä duýmaýanlygy üçin, onuň ýüregem gününe kaýyl bolup, köşeşerli dälidi, ol kapasa düşen guş bolup, töweregindäki diwarlara urlup, bu ýerden çykмага özüne yş gözläp urunýardy. Mahal-mahal Totynyň kellesine bir öz gözlegim bilen ýol tapylmaz, belki, ony akyly-başly ýeneki pikirdeş-janköýer adamlar bilen bileleşip maslahatlaşyp, gözlemelidir diýibem pikir gelýärdi.

Şeýle adam hökmünde-de hemişe onuň ilki göz önüne gelýän Hasardy.

Hasar bolsa onuň üçin henizem doly çözülmelik tapmaçalygyna galyp gelýärdi.

Toty biraz dem-dynç almak üçin ýüzüp kenara golaýlan wagty, ýaňyrak suwdan çykan etli-ganly daýaw aýalyň kimdir birini görüp, tanap alayjaga meňzäp, bir elini gözünüň üstüne kölegeledip, alsa gözläp, hüňürdäp duranyny gördi.

— Gözleşň tapdyrmaz bular. Gerekmejek wagty töwereginde gaýmalaşybam ýörendirler-le, ýogsam...

— Näme, bir şemallap alaýsam diýýäňizmi? — diýip, Toty hem suwdan, endamyndan suw sarkdyryp çykyp gelşine onuň ne küýe düşenini çen edip dillendi.

— Aý, ýok, men-ä şemallamakdan bizar, ýöne agtyklarym: «Ene, gitmäkäk ýene bir gaýykda aýlanaly?» — diýip, goýanoklar. Şolary bir ýene-de gaýykda aýlaýsam diýýän...

— Gaýyklar bolmalydyr özün-ä, ýöne biraz salkyn arabrak gelýän bolaýmasalar.

— Aý, ýok-la, pul berseň, olaryň wagty-biwagty ýokdur-la, aýa-da aýlaberýärler. Ýöne soňky ýyllarda olar, esasanam, täze gurlan ýerleriň töwereginde köp bolýarlar. Barly adamlar muzzuny gowy töleýän bolmaly — diýip, ol uzakdan salgym otyp görüňän köp gatly dynç alyş öýüne tarap biraz nägilelik bilen baş atybam goýberdi.

Bu gep ugruna bolan gürründen soň Tota Hasar hä diýmän gaýygyny dyzandyryp, bir ýerden görnäýjek ýaly bolup duýuldy.

Gün her gün şeýdip, öz höwesini gereginden artyk artdyryp, dünýäni gaty gyzdyryp ugransoň, adamlar birazam bolsa onuň yhlasyndan sowulmak bilen bolardylar. Toty goş-kötellerini göterişip, ygym-sygym, oba tarap, dem-dynç almaga barýanlary görse-de, bu ýerden gitmäge howlukmady.

Galyberse-de, onuň indi hemişekisi ýaly howlugyp gitmeli ýeri-de ýokdy. Beýle dynçlyk, ýolbaşçy bolup, köpüň önüne düşüp, işjeňsiräp ugraly bári onuň nirede gören zadydy?

Gaýta-gaýta tolkunlaryň gujagyna dolup göwnüni göterdi. Ol howlukman, deňiz suwunyň öz tenine ýakymyny duýup, ýene bir salym ýüzdi.

Bu ýerde deňiz suwy Günün ereýän ýaly bolup, endiräp eňterýän gyzgyn howruny şeýle bir hasaba-da almaýardy.

Toty suwda ýüzüp ýadasa, kenara çykyp, oturyp dynç alýardy. Suwdan çykanynda-da birbada Günün yssysy şeýle bir ýiti duýlup-da barmaýardy.

Ol çägäniň üstünde dünýäni — Güni, deňzi bilen arkasyna alana meňzäp, ýüzin ýatyrka ýa-da aýaklaryny öňüne uzyn salyp, güjeňleýän ýaly bolup, omuzlaryny çägä goýup, ýer üstüniň gyzgynyny süňni bilen syzyp otyrka, burça-burçak derleýärdi.

Bu bolsa onuň ýadyna iki ýagdaýda: bir-ä deňze düşende, ýene birde-de ýigit gujagynda özüniň ähli zenan mynasybetini keýpi-sapa goşan mahaly şeýdip, hezil edip derläp bilýänligini ýadyna salýardy. Tota şonda şu bir-birinden lezzetli pursatlaryň aňyrsynda bir ýakyn baglanyşygam bar ýaly bolup duýulýardy. Onuň pikiri hakykatdanam dogrudy. Sebäbi ähli erbetlikleriň bir-birlerine meňzeş boluşlary ýaly, gowuluklaram bir-birlerine meňzeş bolýarlar.

Bu oý-pikirler soňra Totynyň Hasara duşmak islegini hasam möwjedti.

Toty gelen wagty Hasaryň jaýynyň daş-töwereginde görünýän adam ýokdy. Hasar talap gözläp, ýene-de deňze çykan bolmaly.

Bu ýere tomsuna bir hepde, on gün dynç alşa gelyänler-ä ol kireýine otag bermeýärdi. Käte dynç günleri inisi ejesidir çagalaryny alyp gelip, bu ýerde bolup giderdi. Ejesidir inis-ä Hasary görerdiler, halyndan habar alyp, onuň ýaşayşa bolan tamasyny artdyrandyklaryna, özlerini iň ýakyn adam hökmünde töwerekde her ýagdaý bolsa-da bir ýanynda durmaga bardyklaryny duýdurdyklary bolandygyna ynanardylar, çagalar üçinem bolsa ol hezil edilip suwa düşülip, balyk bolunýan gün bolardy. Inisiniň aýaly bu aralykda öýi syryp, süpürip, tertibe salyp, nahar atarardy, kir ýuwup, az wagt içinde bitelik baryny edip, hyzmatda bolardy...

Hasaryň maşyny gapynyň önünde, jaýyň gerim alan kölegesini kölegeläp duran eken.

Toty suwsapdy. Ol Hasar bolsa ondan ilki bilen çay sorap, teşneligini gandyrmaçydy. Onuň ýoklugyna göz ýetirensoň, bir göwni öýlerine gidip iýip-içip, bu ýere soňrak Hasar dolanar uçarraklary aýlanaýsam diýibem bir hyýal etdi. Ýöne gidip-

gelip ýörmegi göwnemedi. Başga ýerde oňa garaşanyndan, gapysyndan oturyp garaşýanyny kem görmedi.

Şol barmana-da bir gezek Hasaryň öýden gidende açaryny nirede goýýanyny göreni onuň ýadyna düşdi. Bary-ýogy bir gezek-ýarym gezek görenem bolsa, ol ýer Totyň gözünde galypdy. Onsoňam deňze çykýanyň gaçar-ýeneki eder diýip açaryny ýanynda göterip ýören barmy?

Nirä gitsin, açar şu töwerekde bir ýerde bolaýmalydyr.

Açar Totynyň «Bardyr-da?» diýip, çak edip, aýaklarynyň daraklygyna galyp, ýokardan sermeläp gözlän yerinden, penjiräniň yokarsyndan tapyldy.

Toty gapyny açyp, içerik giren wagty bu ýerdäki bulaşyklygy görüp, ilkä geň galdy, soň bolsa öýde ýeke ýaşayan erkek kişileriň ýaşayşa biparh bolýanlygyny ýatlap, myssa ýylgyraýdy.

Bu barada niredendir bir yerden ýüregine jüňk bolup ýadynda galan jaýdar jümläni ýatlatdy.

...Eger aýallar ýanlarynda bolmadyk dagy bolanlarynda bu erkekler ýene-de syrtlaryna şapbatlaşyp, öňki düşen agaçlaryna dyrmaşyp ýören öz geçmiş maýmynlyklaryna dolanyp barardylar...

Maşgala durmuşyna öwrenişip ýaşan adama soňra ondan bölünip aýrylyp ýaşamak agyr hem-de tagamsyz bolýar.

Toty goşlaryny daş işikde goýup, suw içensoň, dessine öý-içiniň tertibiniň ugruna çykdy, oňa-muňa atylan geýimleri düşen yerinden toplap alyp, asaçdan asyşdyrды, stoluň üstünde duran, balyk gowrulyп iýlip, ýuwulman goýlan saýy äkidip, gazap-ýuwup arassalady.

Hasaryň köneräk köýnekleriniň birini biline öňlük edip guşansoň, öýdäki ähli gap-gaçlary, içini balyk ysy tutan holodilnigi arassalap, tertibe saldy.

Hasar aňyrdan gelende arassa içerisini görüp, oňa munuň ýarajakdygy baradaky pikir bilen utgaşdyryp, hamala, adamsy edilen gowulygy görüp: «Gör, biziň heleýiň ediberişini!» diýip, minnetdar bolup, söýgi bilen degşip, guýma-guşaklygyna sähelçe

aýasy bilen kakyp goýberendäki ýaly, ýakymly duýgyny başdan geçirdi. Onda-da garaşýan wagtyň şeýle oýy oýlanmagyň has hem ýakymly bolýanlygyny öz mysalynda gördi.

Toty şeýle pikirler bilen barha işe gyzyşdy, ýogsam ýaş-ýaňy ol deňiz boýundan ýadap gelipdi.

Hasar meselesinde öňem häli-şindi talyplyk döwrüni ýatlanda, Totynyň Hasaryň maşgalalydygyny-da hasaba alman: «Sen meniň çarлак guşumsyň...» diýip, onuň ugrunda telbe bolup gezen günleri ýadyna düşdi. Ol nädip şeýle ýagdaýa, onda-da ýüzi açylmadyk ulugyz halyna düşmeginiň sebäbine heniz-henizlerem düşünişip bilmeýärdi, indi-indiler bolsa özüniň şol döwürdäki beýle göçgünli gaýduwsyzlygyna haýran galýardy.

Bu, elbetde, şol ýer-gögün arasyndaky ýaşayyş-durmuşa many-mazmun, syrдыr göçgün, mähir berýän söýginiň oýnudur. Ol bolsa bir eline alanson, seniň garry-ýaşaýyň hasaba almaýyş ýaly, eýelidiginiňi-eýesizdigiňi hasaba alyarmy?

Içerini syryp-süpürüp tertibe salyp, Toty iş arasynda demlenip içip ýören çayyndan ýene bir käse guýnup içensoň, Hasaryňam indi tizden geljegini pikir edip, holodilnikdäki balykdan bir bölegini alyp, ondan nahar taýynlamagyň ugruna çykdy. Şol hysyrdanyp ýörşüne-de deňizden şöwür çekip, ajygyp geljek Hasaryň öz taýynlan naharyny halap, işdämen iýip, hezil etjegini göwnüne ýakymly pikirler çäýyp oýlandy. Golun çyzgap, erkek kişä hyzmat edýänligi, olaryň hyzmatyna zar bolanlygyny indem ýene-de özüni zenan ornuna gaýdyp gelen keywany hökmünde gördi.

Toty Hasaryň ýygnaalmadyk düşegini bir-bir kakyp-silkip, tertibe salyp durka, ýassykdan onuň agrasdan ýakymly ysy burnuna urdy. Toty höwese berlip, ony nähili kükregine goýup gujaklanynam duýman galdy. Haçan-da özüniň halyny aňyna getiren mahaly bolsa, ol kimdir biri: «Äre barman, şeýit-de ýör, onsoň ýeteniň ýassygyny ysgap...» diýen ýaly, uýalyp gyzardy.

Bu ys oňa nätanyş ys-da dälди, kakasynyň dünýäden ötүp barýan mahaly, näme etjegini bilmän, haraý isläp: «Hasar

Mämmethanowiç, indi näme ederis?...» diýip, onuň kükregine baş goýan mahaly hem şu ys onuň burnuna urupdy.

Ol elindäki ýassygy düzedişdirip, gelşikli edip düşegini üstünde goýdy.

Toty öýdäki adaty zenan aladalarynyň ugrunda bolup, nädip gijäniň töweregi gabanyňy hem duýman galdy.

«Tizden öýüne köwlenýäse gerek» diýlip, pikir edilen Hasar bolsa, hamala, Totynyň sabyr-takadyny synaga salýan ýaly, henizem gara berenokdy.

Toty mylgyradyp, tagamly edip Hasar gelensoň, är-heleýlerçe ony bile oturyp iýmegi arzuwlap bişiren, eýýäm biraz sowamaga-da ýetişen nahardan guýnup, bir özüniň iýýänligine gynanyp, açlygyny birazam bolsa gandyrmak üçin garbandy. İçesi gelmese-de, endigine görä, basyrylgy demini alyp duran çäydanam bir käse içdi.

Toty şol arada heniz bolubam gelmeýänligi üçin Hasardanam biraz nägile bolmaga-da ýetişdi, emma nämüçindir, ýene tizdenem bu pikirler häzirki ýagdaýda ýerlikli däl bolup göründi. Hasar seniň beýdip duýdansyz, gökden düşen ýaly bolup geljegini nä bilsin? Ýene-de «Ýekäniň ýarany telewizor» diýleni boldy. Toty bir salym oňa imrinip oturansoň, ýadawlygyny süňňünden galkyp ugranlygyny, onuň telewizoryň sesi bilen goşulyşyp ýakymly hüwdä öwrülenini syzyp, onuň tomaşasyna berlip, Hasaryň düşeginiň bir çetinde meýmiräp, uklap galdy.

Hasar gije deňze çykyp, özüni çola atyp, şöwür çekmegi halaýan keypliçe müşderleriniň iň soňkusyny getirip, kenara düşürensoň, gaýygyny yzyna dolap, daça obasyna ýetmäge howlukdy. Gaýygyň badyna göterilen şemal, köýnegiň açık ýakasyndan girip, onuň derçigen endamyny sergin aýa bolup sypalaşdyrýardy. Howa öňküsinden biraz serginlän ýaly duýuldy.

Hasar daça obasynyň deňine ýetip, gaýygynyň aňyrdan gelýän bady bilen ony dyzandyrp kenara çykaransoň, motoryny atyň eýerini aýyran ýaly aýyrdy-da, bir ýan gapdalda goýdy. Gaýygy uly tolkun geläýende hem dolap gujagyna alaýmaz ýaly

edensoň, ony çägäniň üsti bilen biraz süýräp taýdyryp, kenardan ýeňseräk çekip, beýleligine düňderdi.

Ol öýe gaýykdan düşürip ýanyna almakçy bolan goşlarynyň arasynda iki çüýşe piwonyň barlygyny ýatlap, teňneligini gandyrmaq üçin, olaryň biriniň gapagyny açyp, duran ýerinde başyna göterdi. Sowuk piwo gyzyp duran çägäniň üstüne deňiz tolkunlary çaýylan ýaly, ýakymly duýgy döretdi. Ýüreginiň üstüniň sop-sowujak bolup gidenini duýuldy.

Bu iki piwony oňa ýaňy görmegeý bir gelin bilen gezelençde bolan ýigit gaýykdan düşüp barýarka minnetdarlyk hökmünde: «Ýaşuly, al, senem bir ýüregiňi sowut!» diýip, galdyryp gidipdi. Piwolaryň ikinji birini bolsa, ol onuň ýatar wagty içilende, uklamaga kömek edýänligini ýatlap, soňa goýdy.

Hasar aňyrdan gaýygynyň küreklerini goltugyna gysyp, biraz piwo bilen humarlap gelen wagty jaýynda yşyk görüp, oňa biraz geň galdy. Ilki: «Beýle häsiýetim ýokdur welin, çyrany öçürmän gidäýendirin-ow!» diýip oýlandy.

Ol soň özüni bu ýaşayşyna göwnüne jaý edip bilmeýän ejesiniň ýene-de ynjalyp bilmän, inisini bu ýere özünden habar almaga iberenligini, häzir öýde inisiniň garaşyp, «Gelemsoň, görmän gitmäýin» diýip, gijem bolsa, oturanlygyny oýlandy.

Inisi bilen duşulanda, hemişe gowy gürründeşlik bolardy, ol ýene-de şeýle boljagyny ýatlap, göwün çaglady.

Gürrüne has-da şüwelen berjek bir çüýşe aragynyň-da barlygyny, sowadyjydan bir bölek gyzyl balyk alyp, ony dessine daglap alsa, özlerine onuň gowy arak teýi boljagyny hem şol gelşine göwnühoşluk bilen ýatlady.

Hasar göterip getiren goşlaryny daşarda ýerläp inisine: «Ine-de men!» diýmek üçin, gapydan ätlän mahaly ol ýerde Totynyň telewizory öçürmäni hem unudyp, ellerini bir-birine gowşuryp, başynyň aşagyna ýassyk edinip, süýji ukuda ýatanlygyny gördi. Geňirgenip bir pursat gapynyň önünde ayak çekdi.

Hasar telewizory öçürse-de, Toty kimdir biriniň içerik gelip girenligini duýmady.

Soňam ol, hamala, Totyny öň hiç mahal görmedik ýaly, onuň düşekde bir gowy gelin bolup ýatyşyny aýratyn bir teşne nazar bilen höwesli synlap durdy. Birbada onuň ýüregi togtana döndi, başda bulaşyk pikirler ýaz döwruniň ýagarman bulutlary ýaly, üýşüşip-çaşyşyp, pelesaň urşup aýlanyşyp ugradylar.

Hasar bu gezek ony öňküsi ýaly okuwçysy, dosty gojanyň mynasybetli gyzy hökmünde däl-de, natuwan zenan hökmünde tapdy.

Toty gulagyna bir takyrdy eşidilen ýaly bolup ukudan oýanan wagty, birbada özüniň nirede ýatanlygyna, Hasaryň öz gapdalynda nämüçin duranlygyna düşünmän, bu pursady düşükdir öýdüp üýşendi.

Birazdan duranyň hakykatdanam Hasardygyna göz yetirensoň bolsa:

— Men geldim! — diýip, habaryny berip, ýakymly ýuwaşja pyşyrdady.

Gökäki dilegi ýerde gowşan Hasar Totynyň bu hereketini höwes bilen makullaýanyny mälim edip, garsa ony gujaklady.

Soňam biraz howlугyp:

— Süýşäý beýleräge! Düşek giňdir ikimize-de ýeter! — diýen manyda dillendi.

Irden Kadyr Hasaryň öýünden gaýygyň motorydyr küreklerini alyp, deňze çykмага gelen wagty hemişe irden turýan ýoldaşynyň heniz bolubam turmandygyny görüp, näme bolanyny bilmek üçin, gypyny iten wagty, onuň bir zenan bilen ýarysy süýşüp, aşak düşen düşekde çolaşyp-çyrmaşyp, är-aýallyk tagtynyň üstünde dünýäden bihabar hökmürowan bolşup, uklaşyp ýatandyklaryny gördi.

* * *

Uzakly gijäniň bir-birleri bilen mähir-de-mylakatda bolansoňlar, Totudyr Hasaryň bir-birlerinden aýrylaşasy gelmedi. Olaryň ikisi üçinem şundan soň, indi arsyz wagat bári höwesinde

ýörlen, är-aýallyk durmuşy başlandy. Hasar şol günň ertesi Totyny maşynyna mündürip özi bilen öýlerine alyp bardy.

Olar gapydan tirkeşip giren mahallary maşgala Totyny adaty gatnaşykdaýy adamlarynyň biridir öýden hem bolsalar, soňra onuň adaty myhman däl-de, Mämmethanowlar maşgalasynyň zenanlarynyň biri bolmak islegi bilen gelenligi belli bolup, maşgala joşgun aldy. Bu pursada köpden bäri Allany çagyryp, ondan ogluny taýly terezi etmegini ýürek ezip dileg edip ýören ene hasam begendi.

Nalyşynyň ýokarda eşidilenligine ynanyp, ene Emri Güýçlüden minnetdar boldy. Höwes bilen ornundan turubam, saçynyň ujundaky açary bilen öýüň töründe duran köne sandygyny açdy-da, onuň içinden öz toýa radalap goýan çargadyny alyp, Totynyň başyna büredi. Mämmethanowlar şol günň özünde, iki maşgalanyň hem ýitgi yzalydyklaryny göz önünde tutup, töwereklerini çagyryp, uly şowhuny bolmadyk toý tutdular. Molla getirip, nika gyýdyryp Totudyr Hasaryň bir-birlerine gowşandyklaryny ykrar etdiler.

Toýdan soň daça obasyndaky öýlerine gaýdyp gelip, täze çatynjalar ikiçäk galanlarynda, Toty Hasaryň elinden tutup, onuň aýasyny maňlaýyny oýkap:

— Bu meniň düýşüm dagy däl-dir-dä, hernä? — diýip, birdenem begenjine duýdansyz sessiz aglabam goýberdi.

— Totym!.. — Hasaryň oňa munuň düýş dældigini aýdasy geldi. Abanyp onuň üstüne egildi. Totynyň ýakymly demi ýene-de onuň ýüzüne urdy.

Toty hyrydar gujaga dolansoň, olar är-heleýlerçe biri-birlerine sessiz düşünişdiler.

* * *

Tomus her gezek şeýdip gelende bolşy ýaly bu gezegem ol öňki ýyllardakysyndan has yssy has gazaply ýaly bolup duýuldy. Deňizde üç aýyň içinde uly bir tolkundyr möwjeme-

de bolmanlygy üçin, onuň suwunyň hem parahatdaň sülüräp, ýatan ýeri özüniňkidi. Onuň suwam indi öňküsinden biraz egsilip, azalana meňzeýärdi.

Şonuň üçinem bu günler onuň içinde dynç almaga gelenleriň hyzmatynda bolup, hasam ir ertir, giç agşam çar tarapa daz berşip ýören gaýyklaryň sany hasam köpelipdi.

Häzirki döwürde deňze gelenleri aýlap-gezdiryän gaýyklaryň biri-de hasaryň gaýygydy. Totynyň yhlasyna gowşaly bäri Hasar durmuşa bolan yhlas-höwesi artyp, köp halatda özüni onuň gujagynda arzyly ornunda saýyp, onuň halys bizarlar bolan sallahlyk durmuşyndan özüni dyndyranyna minnetdar bolup, hamala, ýitiren elýetmez bagty täzeden yzyna gelip ugran ýaly, gönençli pikirleri başynda aýlap, Totuly bagtynyň humary bilen humarlap gezyärdi.

Hasar Dünýäniň mähir-söýgüsinden bölünip gaýdanson, öz ömründe ýene-de oňa berimsiz durmuşyň bolup biljegini asla pikir edip-de bilmeýärdi. Ýöne onuň bagtyna o-da bar eken.

Özi-de ol, gör, nirelerde durmuşyň haýsy jülgesinde oňa garaşypdyr?..

Hasar Totynyň zenan yhlasy bilen tertibe salnan arassa öýi, tagamly bişirip ýydirýän owkat-tagamlary üçin, bu zatlary özüniň gezen ýerinde gury-guraksy, gabat gelen zady iýip-içip gezen sallah durmuşy bilen deňeşdirip, onuň döwletli döwranyň ýene-de başlanandygyna ynanasy gelýärdi. Çarlaklaryň hemişe umman depesinde aýlanyşyp ýörşi ýaly, onuň-da pikirleri indi hemişe pelesañ urşup, Totynyň töwereginde kowsarlaýardylar.

Hasardyr Kadyr, köplenç, talaba bile çykardylar. Märekäniň köp döwründe adamlara göwnejaý hyzmat etmek üçin, ýeke özüň bolandan iki bolanyň has amatlydy.

Hasar sürse, Kadyr gaýygyň önünde durup, oňa münjek-düşjele hemaýat ederdi.

Bu gezegem günortanyň ön ýanlarynda Hasar bilen Kadyr pansionatyň golaýyndaky gaýyklaryň durýan ýerine ýüzüp barýarkalar, olary hol beýlede, märekeden biraz çetiräkde bir

aýal bilen ürgün çägäniň üstünde güne çoýunyp ýatan biri adam gol bulap, öz ýanyna çagyrdy.

Hasar gaýygy badyna baryp burnuny kenara urulaýmazlygy üçin, ony kenara ýetirmän, oýtarlabrak saklady.

Gaýygy çagyryp alan başy ak panamaly, örülip ýasalan ýaly, garny gäberibräk sallanyp duran, elli-elli baş ýaş töweregindäki maňlaý saçy düşüp, dörtgyraňdan gelen bir kişidi.

Ol gaýygyň önünde oturan Kadyr bilen oturan ýerinden agşam seýline gitmek meselesini gepleşip durka Hasar ilkinji gezek oňa üns berdi. Göwnüne bolmasa, şonda bu adam oňa birhili tanyş ýaly bolup görüldi. Ýöne ol şol wagt onuň keşmerini kime, haýsy bir gören daýaw göwreli tanşyna meňzetjegini bilmedi. Onsoňam, çalarak tanyşlary eşikli wagty göreniňde bada tanap bolýarmy, beýle ýarym ýalaňaç ýagdaýda-ha hasam. Şeýle-de onuň gözi Günden goraýan gara äýneklidi.

Bokurpyýadanyň gapdalynda bir ýaş maşgala hem boldumly guýma guşaklygyny göz edýäne meňzäp, gümmezekledip, ýüzin düşüp ýatyrdy.

Zenanyň aşakdan ýokarlygyna ýognap gidýän aýaklary owadandy. Olaryň heniz Güne ýanyp ýetişmedik bedenleri bolsa, deňiz boýuna ýaňyrak gelendiklerinden habar berýärdi.

Hasar gaýygyň roluny tutup, gepleşige üns bermeyän ýaly bolup, olaryň gepleşip bolaryna garaşyp, olara oňly bir aň etmän otyrdy.

Onýança ýere ýörite ýazylan giňiş düşegiň üstünde Güne ýanyp, ýüzin ýatan zenan hem turarly bolup, ýerinden gozganjyrady. Onuň ýoldaşynyň kim bilen gürleşýänini görmek islän bolmagy mümkin? Kadyryň bolsa häliden bəri äýnekli bilen gepleşe-de, bir gözi onuň gapdalyndaky şol gözilginç zenanyň bir gowy bolup ýatyşyndady. Ony daşyndan göreninden erkek adamlara mahsus bolan tamakynçylyga berlen Kadyr häzir gelniň ýüzüni görmese-de, onuň sypatly aýallara mahsus bolýan syna sazlaşygynyň ol zenana-da mahsuslygyny gaýybana pikir etmek bilen, bu boçka ýaly çişigiň bagtyna göwni gidip, gabanjaňlyk

bilen oý etdi. Has-da, gelniň aşakdan ýokarlygyna gelşik bolup, ýognap gidýän, barybam tow alybrak duran guýma guşaklyga birigýän jaýjarybrak ýatan owadan aýaklar onuň hoşuna gelipdi.

Daýanykly kişi, hamala, ýanynda ýatan gelni kimdir birinden gabanyňan deý, elini onuň biliniň üstünden aňyrlıgyna aşyryp ýere diräp, üstüne abanyp, goltugyna alan ýaly bolup, tenini teni bilen duýup oturyşyna gürleşýärdi:

— Ýene-de öňňinki äkiden ýeriňe äkit bizi, hak-heşdegiňem kem etmen. Ýagdaýjygymyň baryny görensiň-ä? — diýen wagty Hasar Kadyryň: «Bu gün oljamyz oňdy, bir pul mesiniň gyzy ýaly bir görmegeý aýal bilen gije deňizde keýp çekmäge äkitdim» diýip, gürrüň berip soňra olaryň ol ýerde özüniň bardygyny hem hasaba alman, sypaşyp, sermeşip, basa düşüşip, serginlikde hezil edişlerini, onuň bagtyna gözügidijilik bilen gürrüň beripdi.

Olaryň häzirki tanyşlarça gepleri Hasara Kadyrdan eşiden şol gürrüňini ýatlatdy. «Şunuň şol göwni giden janasy-ow şu...» diýip, soňam ol göz astyndan ýarym ýalaňaç aýala tarap bilesigeliji nazaryny aýlabam goýberdi.

Gijöýlän duşuşmak maslahat edilenden soň, iki gaýykçy balyk bähbitlerini ýatlaşyp, gepleşilen wagty gijä galman ýetişer ýaly, bu gün öýleden soň deňze tor atmaga biraz irräk çykmagy wadalaşdylar. Günortan nahar wagty Hasar ýaş çatynjalarça Totynyň huzuryna howlukdy. Kadyr bolsa ony öz duşlaryna getirensoň:

— Hasar däde, sen ýaňy öýlenen ýigitsiň, keýwanyň bilen bir dyz degrişip çaylaş, men bolsa biraz talap edeýin, sagat üçlerde zyyňdan gelerin — diýip, ýene-de daz ýasap, mähelläniň köp bolýan ýerine dolanypdy.

Tomus hasabynyň birini kemmän, sanma-san dolup barýardy. Mekdeplerde okuw başlanmagynyň öňüsyрасында deňiz ýakasynyň şagalaňy mese-mälim azalypdy. Çagalaryň gitmegi kenarda oturan çarlak sürüsiniň bir zatdan tebil alyp pytraşyp, uçuşyp gidişleri ýaly duýgy döredipdi. Güýz alkymlyp gelen hem bolsa, enteklerem tüp yssy dowam edýärdi.

Mahmal donly güýz deňziniň gadyryny bilýän, şor suwa çaykany, öz islegli kişileri bilen keýpi-sapa çekmegi halaýan barly gelinleriň gelýän döwri bolsa, bu ýyl tomus gutaryp, gutarmanka howlugaýrak başlanypdy.

* * *

Hamala, kalby nämedir bir zady syzýan ýaly, kenarda görüp bir görenine meňzeden adamsy baradaky pikir öýe gelensoňam, Hasaryň yzyndan galmady. «Işde-beýlekide gabatlaşan bolaýmasyn?» diýip, guman eden wagty, häzirki ýagdaýda juda bir göni geläýmese, onuň bu sypatda özüni tanap-da bilmejegini oýlady. Öňki geýiminde, sypatynda bolan bolsa, belki, ol-da tanasa tanardy. Ýöne indi ýüz-gözüni sakgal-murta basdyryp, Güne ýanan şýapany başa çümre geýip, garaşylmadyk ýerde balykça öwrülip, bu talap ugrunda bolup ýöreniň kim bilsin seniň? Şol gezek Totynyň aýdanyny edip, sakgal-murtuňy aýraýan bolanlygynda-da, belki, ol tanyş bolsa, tanasa-da tanardy.

Är-heleý bolan ilkinji günleriň birinde Toty onuň sakgalyny iki eli bilen sypalap:

— Sakgal-saçaňy dagy aýraýsaň-a sen ýene-de hakyky şol ýigit Mämmethanowa öwrülýäň — diýip, ol özüniň sakgal-murtsuzrak äriň keýwanysy bolmagy isleýänini aňdyran wagty Hasar oňa:

— Hany, tomsy bir geçireli. Meniň häzirki pişäme şu tüýs laýyk. Onsoň, gelinbaý, saňa dagy ýaramaýan bolsa, ony syrsak syryp goýberäýmeýäsmi? — diýipdi. Toty bilen ugurdaş gopup, onuňam göwnüni alypdy.

Toty saçakbaşynda arzuwedip ýeten är-heleýlik durmuşynyň hözirine berlip, bagtly aýallaryň hasabyna goşulanlygyna, öz ýanyndan buýsanyp, Hasar bilen ondan-mundan gürleşip, naharlanyşyp otyrdylar. Adamsynyň öz taýynlan naharyny işdämen iýýänligini synlamak onuň üçin ýakymlydy. Toty özüniň

Hasaryň ykbalyna gatylmagynyň oňa hem ýakymly bolanlygyny, söýülýän zenan hökmünde şu pursatda pikir edýärdi.

Şol barmana-da Toty bir zatdan ynjanyny mälim edip, çytyldy-da nahar iýip oturan çemçesini gapdalynda goýup, şol eliniň aýasy bilen çep gözünüň üstüni owkalady.

— Indi birki günden bäri şu gözüm çekip, halys ýürege dagam düşdi-dä. Özem bir zady goparyp alyp düşjek ýaly, batbat silkibem çekýär-dä... Eýgilik bolsun-da hernä, hut özi-de gaýgy-hasratdan habar berýän gözüm-dä şu — diýibem, biraz alada galýanyny mälim edip aýtdy.

Hasar şonda biraz nahardan işdäsini kemip, Totynyň ýüzüne bir görseň, ony ýaňsylaýan, ýene-de birde göwündeş gopýana meňzäp gülümsiredi. Toty biraz ynjap:

— Näme ýylgyrýaň? — diýip, gepi ýaňsa alynýandyr öýdüp, ondan göwün etjek boldy.

— Senem, ejem ýaly şu zatlara-da ynanybam özüňi horlap ýörsüň-dä, ejemem hemişe şeýdip, gözi-gaşy çeksin, ýa ýakymсыз düş gørsün, agtyklaryny ataryp, goňşulara süýjiki-kökeden sadaka paýladyp, öz paýlan sadakasynyň erbetligiň ýoluny kesjegine ynanyp, dileg-dogada bolup ýörendir — diýip ýatlady.

Hasaryň bu gep saluwynda: «Sen bir ýokary bilimli, gözýetimi giň adam, beýle zatlara dagy ynanyp ýörmeli däl-ä?» diýen äheň bardy.

— Seniň ejeň ýaly bolup bilsem, näme armanym bar? Ömrüni söýen ýigidiniň hyzmatynda bolup, oňa iki iner ogul, bir maýa gyz dogrup, telim agtyga ene-mama bolup ýaşamak kime nesip edip barypdyr?

Bu gürründen soň Toty: «Erte-de, birigün-de bararys» diýip, söz berenlerini, garry enäniň özlerine ýol gözläp garaşýanlygyny ýadyna saldy. Ol Hasara:

— Ejeňem-ä bize garaşýandyr, «bararysam-a» diýipdik olara — diýip, öz beren sözlerini ýatlatdy.

— Ertir gidäýeris.

— Häzir naharlanyp gidibereli, bolmasa?

— Men Kadyram habarly edeýin-dä, ýogsam garaşar.

— Gaýdyşyn biziňem öýe darap, habar alarys-da onda?

Hasar geýnip işiniň ugruna gaýtdy. Toty hem şundan soň ony saklajak bolup durmady.

Kadyr eýýäm «duşuşaly» diýşip wadalaşylan ýerde Hasara garaşyp durdy. Onuň üstünde oturan gaýygy suw üstünde ýaýkany, dyzanyp, çapmak üçin jylawa agram salýan dyzmanç aty ýatladýardy.

Hasar Kadyryň: «Geldiňmi, Hasar дәde?» diýip, beren soragyna:

— Hüm-m — diýip, baş atyp, gysgaça jogap berensoň, ortada üýşüp duran toruň üstüne basyp, gaýygyň burnunyň golaýyndaky adaty gaýykda işleýänleriň biriniň oturýan ornunda ýerleşdi.

Gün öýläne sananam bolsa, onuň şöhleleri henizem deňiz üstüne ýiti düşýärdi.

Deňizde, suw golaýynda bolmadyk wagtyň dagy, Gün howry has hem ýiti duýulýardy. Häzir deňiz Gün astynda altyn parça çolanyp, durmuşa çykjak gyz ýaly towlanyp, owsun atyp, owadan görünýärdi.

Gaýygyň öň tarapynda synçy bolup oturan Hasaryň kalby ýene-de bu görüp doýmazy deňziň gözelligine imrindi. Ol onsuzam deňzi synlamagy gowy görýärdi. Emma häzir Hasaryň kalby deňziň özi ýaly parahat däl. Günortandan öňki daýaw kişiniň haýsydyr bir tanşa meňzemegi, ol kimkän diýip, özüne sorag berdirýänligi üçin, oňa ynjalyk bermeýärdi. Dogrudanam, ol kim bolup biljekdi? Özi-de ol bu soragyň jogabyny bärilärlerdenem däl, geçmiş döwürlerinden gözlemek bilen, onuň öz ömrüniň Dünýäli, harby gullukly döwürleri bilen baglydygyny oý edýärdi.

Gümanyň öwrüm alyp, hakykata öwrülýän ýaly bolup, assa-ýuwaşdan Annawa öwrülip barmagy bolsa, soňra Hasaryň ýürek urgusynyň üýtgemegine, namysyna agram salmagyna sebäp bolup ugrapdy.

...Onuň ýanyndaky zenan-da hut şoldur — diýip, onuň Dünýädigini güman etdi. Olar soňky döwürde iňňe-sapaga dönüp, tirkeşip ýörmeýälermi, eýsem?... Annaw heleýiniňem gelip, meniň ýanymda bir hepde-on gün şor suwa çaykanyp, keýpi-sapada bolup gideninem eşidendir. Onuň hanumasy muny juda bir gizlejek aýalam däl. Gabanjaňlygyň däl tolkunlaryň arasyna bolsa düşüpdür, ony-da indi Tahyr salnyp, derýa atylan sandyk ýaly, bu däl tolkunlaryň nireden çykarjagy belli däl?

Hasar Annawyň aýaly bilen sürülen az wagtlyk döwrany ýatlanda ýene-de kalbyna ýakymly duýgy çayylyp gidenligini duýdy. Şu pursatda ol bir pursatlygam bolsa özüni Annawyň erkek gadryny bilýän aýalynyň gujagynda duýdy...

Annawyň aýaly onuň aňynda öz hakyny aldyrany üçin, ynjalyp bilmeýän, durmuşyndaky ol boşlugy doldurmak üçin mynasybetli ýoldaşyň çyny bilen ugruna çykan, şeýle ýoldaş tapynyp bilse, onuň gadyryny aňry ýany bilen biljek, heleýligiň mazasyna gonup ýaşamak höwesli, duşan mahaly gys günü duýdansyz Gün görnüp, dünýäni bol çoguna çolan ýaly duýgy döredýän zenan hökmünde galypdy.

...Bu şol Annawdyr, onuň boýnunyň bokurraklygy hem şoňa meňzeýär, ýöne şol wagt gowuja üns beräýen bolsam, boljagam eken welin, ýanynda aýal ýatanson, oňa dikanlamagam bir gelşiksiz. Eger ol ýatan Dünýä bolsa men, onda onam tanamandyryn, ýöne ol bolman, ýaşrak biriniň bolmagy-da ahmal, biraz guýrugy Dünýäňkiden galaragam ýaly onuň... Ara-da biraz açygrakdy, üstesine-de, onuň gözünde gara äýnegi-de bar. Şol bolmadyk bolsa-da, men ony tanasam-da tanardym» diýip oýlanýardy.

Tor gurup ýörkäler, Kadyr Hasaryň henizem ýüzüniň ümürläp, açylman duranyny görüp, bälçiränden bolup, oňa ýüzlendi.

— Hasar däde, näme, keýpiň ýok. Ýa-da gelneje öýde ýok ekenmi?

— Hä, näme?

— Aý, tutugrak gördüm-dä!

— Göwnüňedir.

— Belki, şeýle bolsun. Gelneje bilen çaylaşansoň dagy keýpliräk bolmaly dälmi näme?! Ýa çay bermedimi? — diýip, Kadyr ýene bälçiräp, oýna salyp dillendi.

— Çayam berdi.

— Onda-dagy erniň-erniňe golaýlaşman, ýylgyryp oturmaly dälmi sen, Hasar дәde? Kadyr soňam gepiniň jogabyna hem garaşman, şol pursatda başyna gelen pikire çuňlaşyp barşyna, gürrüňi nähili özüne syrykdyryp ugranyny hem duýmady. — Äý, şu heleýlerde oýun-a kän özün-ä... Baraňda öýde öňünde otursa-ha göwnüňe-hä kem dälidir. Ýogam bolsa, bir zadyň kemdir, nirä gitdikän?.. — diýersiň... Kadyr sözünü soňlap soňlamanka hem ýene-de Hasara tarap ýanyn öwrüldi. — Hasar дәde, Adam ata How enemiz bilen görüşmän, ýüz ýyl dagyn tokaýda entäp gezenmişinler, şony eşitdiňmi?

Bu zatlaryň näme üçin ýatlanýanyňa birbada düşünmedik Hasar biraz geň galyp, onuň ýüzüne soragly seretdi.

— Şoňa meňzeş bir gürrüň-ä eşidäýdimem öýdýän.

— Eşidensiň, eşidensiň, Hasar дәde, dünýäde giň ýaýran rowaýat-a bi. Ýeri, onsoň?

— Onsoňy şol. Olar ýüz ýyldan soň duşuşypdyrlar. Ýüz ýyl dagy bir-biregi görmeseň, gör, nähili göresiň gelip gitmeli? Biz-ä iki-üç günlük heleý atasy öýüne gitse-de, öýde janymyza jaý tapamzok. Bular şeýle-de juda sabyrlam eken.

Şunça wagtdan soň duşansoňlar olar nädendirler öýdýän, garsa gujaklaşaýmaýarlarmy?.. Olaryň duşan ýeriniň aşagy buz eken, gyşda dygydyr-da, aýallaryň otyr ýeriniň başga ýerlerinden sowuk bolmagy, erkekleriň buza dirän dyzynyň sowuk bolmagy hem şondan galanmyş.

Hemişe bolşy ýaly, aýallaryň ýok ýerinde olaryň gadyry baradaky ýürekden gopan gürrüň balykçylaryň ikisiniňem gulagyna hoş ýakyp göwündeşik tapdy.

Şu göwne ýakymly gürrüňlerden soň, Hasar öz kalbyna barha köpelyän yzaly pikirleriň egsilen ýaly bolup ugranyny duýdy.

Her näçe syr bermezlige çalyşsa-da, Hasaryň ýüreginiň barybir asuda, sazlaşykly urmaýanlygy duýulýar. Onda ünji bar. Ünjüli ýürek bolsa rahat urmaýar.

Kadyr Hasaryň keýpsizligini onuň bu ýagdaýynyň Toty bilen baglydygyny pikir etdi. Sebäbi günortan «nahara» diýşip aýrylyşmankalar hem onuň adaty parahat ýagdaýy bardy. Ýogsam Tota gowşaly bári Hasaryň ýüzi arkaýynlygyň, ertirki güne bolan ynam-höwesiň şuglasy bilen şuglalanypdy. Bu gowulyk indi şeýdip hemişe-de dowam etjege-de meňzeýärdi.

Kadyr Hasaryň bu ýagdaýyny görüp:

— Toty ýeňňe munuň gadyryny bilýändir, bularyň ýagdaýy häzir ýaňy är-aýal bolan, söýgi oýunlaryny hezil edip oýnaýan ýigitdir-gelniň günü ýalydyr, bular bir-birlerine mynasybam. Ýa Taňrynyň: «Deň etmän, duş etmez» diýeni şumukan? — diýip, öz ýanyndan olara buýsanardy.

Ýöne häzir welin Kadyra bu zatlar öz pikir edişi ýaly gaty bir beýle hem däl ýaly bolup göründi. Şonuň üçinem ol aýal-gyzly gürrüňleriň sähel-mähel aladalary dagyn kellän ysmyk agyryp durka, ýerine ýetirip çay içeniňdäki ýaly süpürip taşlaýan ýaly edýänine ol beletdi.

Ýöne bu degişme äheňli gürrüňlerden soňam Hasaryň ýüzi oňly bir açylybermändi.

Kadyryň: «Toty ýeňňe bilen bu ykjam tersleşipdir-ow!» diýip, pikir ýöretmegine sebäp bolupdy. Ol bu ýagdaýyň hut Toty bilen bolanlygyna ynanypdy. Ýogsam bu iki arada, eýsem, kim bolup biljekdi? «Ilki ýazgyt, soňky görgüt...» diýilmeyärmä näme? Ýa bu-da ahyr ýaşda şeýle belalaryň birine duşýadymykan? Göräýmäge gelneje hem hiç neneňsi keýwany dälem ýaly. Aý, bilip bolýarmy «Haýwan alasy daşynda, adam alasy içinde» diýlipdir-ä! Belki, göräýmäge şeýledir. Eýsem-de bolsa, bu heleýler, syr-a bular, aňsat bulary tanap bolýarmy? Soň ýene ol öz Totuly pikirine gümanly seretdi.

...Öz-ä ýylysyz ojagynyň başynda oturyp, dullugyň derdini çeken aýaldyr. Biri är gadyryny bilse, bulam-a bilerçe bolandyr. Onsaňam, Hasar dāde ýaly syratly, mynasybetli kişi tapdyryp durmy näme her ýeten dul heleýe? Ol, tüweleme, henizem ýaş ýigit ýal-a. Heniz-henizlerem gyz-gelinleň nazary oňa duşanda hyrydar seredenlerini duýman galýarlar. «Muny bir görsem?» diýip, uzaklardan ýol söküp gelýänler hem bar. Ol Hasaryň harby pansionatda myhman zenan bilen aşyk-magşuk, bir ten, bir jan bolşup ýaşan günlerini aýratyn bir joşgun, gözügidijilik bilen ýatlady.

Barybir, Kadyryň söz içine aýal-gyzy garyp atan heneginiň o diýen ýerine düşmedigi belli boldy. Hasaryň kalbyna çöken hesreti ol şemal bolup äkidip bilmedi. Ol derdiniň agramynyň ýeňil-ýelpaý dāldigi şundan soň belli boldy. Hasar Kadyryň göwni üçin, özüne zor salyp gülümsirāp, öňki halyndadygyny görkezmāge çalyşýardy, bu bolsa oňa juda başardybam barmaýardy. Ýylgyran mahaly gözleri kiçelen ýala bolup, ol ýerdäki hesret bir ýany sowlan ýaly bolýan hem bolsa, ýylgyrmasyňy goýan dessine hasrat ýene-de öz ýerini eýeleýärdi. Şeýle-de, ol wagtal-wagtal asmandaky Güne seredip, bir ýere gitmekçi bolýan, kimdir biriniň gelerine garaşýan ýaly, galagoply görünýärdi.

Ynjalyksyz bu ýagdaý Hasara indi hemişelik ýoldaş bolana meňzeş duýgy döredýärdi...

* * *

Günün uýatly ýaly gyzaryp-bozaryp batanyňa eýýām bir sagada golaý wagt geçip barýardy. Töwerekdäki çyralaryň nazary hem indi barha körāp, nurlanmak bilendi, umman bolsa, hamala, gijäniň garaňkydan gelen, üsti ownujak tolkun atyp duran agyr mahmal ýorganynyň aşagynda dyzanyp, ony barha öz üstüne çekýāne öwrülipdi.

Bu pursatda jaýlaryň içi petişirāk bolýan hem bolsa, sergin deňiz şemaly aralaşan kenar şundan soň hemmeleriniň höwes edip gelýän ýerine öwrülerdi.

Hasardyr Kadyr öýländen soň barmaly ýerlerine ýüzüp baryp, gurmaly torlaryny guransoňlar, giçlik özleriniň deňze gezelenje äkitmäge söz beren adamlarynyň barlygyny ýatlaşyp, yzlaryna dolandylar.

Belleşilen wagtda, belleşilen ýerde duşuşmaga entek ýarym sagada golaý dagam bardy. Bu arada ol biraz eglenç etse-de, özüniň on ýerde ol ýere ýetjegine, gijeki syýahatçylary irikge etmegine ynanýardy. Ýöne ondan öňinçä başga bir meseläni ol ýerde däl-de, şu ýerde çözmelidi.

Hasar göwnüne güman gidip, tanyş görnen adamlary özi gezdirip, olaryň kimdigini anyklamasa, ynjalyp bilmejegini bildi. Şonuň üçinem öz ýanyndan oýlanyp, Hasar bu sapar Kadyra ýoldaş edinmegiň hökmanlygy ýok hasap edipdi. Ol şol gelşine gaýygyň başyny golaýdaky kenara tarap öwrensoň, ýene bir salym ýüzüp, ony suwuň eteginde saklady. Kadyra tarap sähelçe baş atyp:

— Inim, sen indi şu ýerde düşýän bolýaň. Bu gün bir Tuwakbibi gelniň bişiren naharyny bar-da, wagtynda sowutman iý! Myhmanlaryňy bolsa, bu gezek özüm gezdirjek.

— Weý, däde, bu ne gep bolaýdy-la? Sen olary oňly görübem-ä bilmediň, tanarmykaň, eýsem?

— Wah, men şolary tanaýan-da, inim...

Kadyr Hasar bu gepi aýdan mahaly onuň gözleriniň ýalpyldap, ýanýan ýaly bolup gidenini gördi. Ol şu pursatda Hasaryň bir hyýala düşenini aňsa-da, ýöne näme-hyýala münenine düşüňip bilmedi. Şol arada-da Kadyr Hasaryň ýanynda myhman syýahatçynyň öz sahylygyny mazamlap eden gürrüňini ýatlap: «Agam-a bu gezek oljany bir özi urmagyň yşkyna düşüpdür-ow» diýip oýlandy.

Onuň kalbynda gopýan harasatdan habarsyz bolansoň, Kadyr Hasaryň ne hyýala münenini, barybir soňra-da anyk aňyp bilmedi. Oňa egnini gysyp, Hasar bilen ylalaşýamkdan başga alaç galmady.

Hasar Kadyry kenarda düşürensoň, «Dynç alyş» öýüniň öňüne belleşilen ýere ýetmäge howlukdy. Ol aňyrdan belleşilen

wagtdan biraz gijä galýanyňy ýatlap, howlukmaç gaýygyny dyzandyryp gelen mahaly gezelenje äkitjek adamlary eýýäm ýol şaýlaryny tutuşyp, kenarda onuň gelerine garaşyp durdular.

Gün batyp, garaňky gatlyşanyňa seretmezden, gezelenje gidýänleriň häzir ikisiniňem gözünde Günden goranmak üçin dakynylyan gara äýnek bardy.

Annawyň gözi gara äýnekli bolsa-da, Hasar ony bu gezek göreninden dessine tanady. Bu onuň şol durmuşda bary-ýogy iki-üç gezekden artyk duşuşmadyk, ony öz ýanyndan Aşgabada geleninden soňky ähli şowsuzlyk-larynyň, betbagtçylyklarynyň sebäpkäri hasap edip ýören Annawydy.

Bu ýyllar içinde Annaw eginleri terezilenip, garny salparyp öňe çykyp döw ýaly bolup, hasam dogumlanypdy. Häşýetine tekepbirlik goşulyp, temegi-de hondanbärsejedi. Dürli ýollar bilen gazanylan baýlygyň injige juda agram salýanlygy onuň hondanbärisiräp bolubersinden duýulýardy.

Onuň gözokarasynyň gabagyny göterip duran möleden ala gözleri öňküsinden hyrsyzlanan ýaly bolupdyr diýäýmeseň üýtgemändi.

Hasaryň öňki pikir edişi ýaly, onuň ýanyndaky aýalyň kim bolsa-da, Dünýä däldigini gördi. Ol çözlenen saçlaryny pytradyp ýüzüne döken syratly Dünýäden has ýaş görünýän zenandy. Hasar Annawyň ýany bilen getiren oýnaş zenanyň Dünýä bolmazlygy onda bada-bat kanagatlanma duýgusyna meňzeş bir duýgyny döretdi. Hasar göz astyndan synlap, ol duranyň Dünýäden has ýaş maşgaladygyna göz ýetirensoň bolsa, oňa gaýtadan oňly üns beribem durmady. Öz ýanyndan: «...Bular ýaly ýaş maşgala barka, Annaw Dünýä ýaly sürlüp-silkenip, sylhasy çykan garry heleýi näme etsin?» diýip, soňrabaýanlaryň bu meselede şeýleräk hereket edýänini, saýlap ýaş gelin-gyzlara höwesli bolýanyňy kanagatlanma duýgusyna berlip oýlandy. Ol gaýygyna münmäge amatly edip, kenarda keserdip ýanansoň:

— Biraz sizi garaşdyraýdymam öýdýän? — diýip, Annawy tanap, tolgunmadan ýaňa biraz üýtgän sesi bilen ötünç sorayan äheňde dillendi.

Annaw onuň şol özlerini gijeki meýlisli gezelenje äkitjekleriň biridigini, öňki gezek görende gözünde galanlygy üçin, başyna geýen şlýapasyndan tanady. Şonda ol bu ýagdaýy halamazlyk bilen, kimdir birini agtarýan ýaly töweregine garanjaklap nägile dillendi:

— Hany, ol beýleki ýoldaşyň nirede?

— Obada garyndaşlarynyň biri agyr ýatyrmyş, habar geldi, şoňa gitdi.

Bu gepiň birbada Annawy «Gitmeli—gitmeli däl?» diýdirip oýlandyrandygy, ikiyeňlenendigi belli boldy.

Dogrudanam, ol bu ýere ýene şol gezek özüne ýarym sözde düşünen Kadyr bilen giderin diýen pikirde gelipdi. Onuň deregine ýoldaşynyň geljegini bilen bolsa, ol deňze çykmalyмы ýa çykmaly däldegi barada, elbetde, başgaça pikirlenerdi.

Annaw nämendir bir zady süňni syzýan ýaly, bir pursat häsiýetine mahsus ulumsylyk bilen özüne münmäge gaýyk taýynlap duran Hasary depesinden seredip duransoň, ýanyna almakçy bolan goşlaryň birini ýerden göterip, gaýyga münermen bolup, gapdalyndan duran gelniň biline gol aýlap gujaklady-da, ony has golaýyna çekip, eglip, gulagyna bir zatlar pyşyrdady. Hasar onuň gezelenje gitmek-gitmezlik barada gelne-de maslahat salanyny pikir etdi.

Şu gysgaça maslahatyň yzysüre-de olar goşlaryny göterişiپ, gaýyga mündüler.

Olar gaýygyň öň tarapyndaky myhmanlar üçin ýörite taýynlanan oturgyçda ornaşansoňlar, ýarym ýagtyda leňner atyp duran gaýyk yzyna öwrüldi-de, garaňkynyň jümmüşine çekilmek bilen boldy. Onuň üstünde oturanlar şu pursatda, hamala, özleri garaňkynyň äpet gara ýorganynyň eteginden girip ugran ýaly duýgyny başdan geçirdiler. Gaýygyň badyna göterilen şemal yüz-gözleri, açyk tenleri ýakymly sypalaýardy.

Gaýyk ownujak tokunlaryň ýokarsyna sähelçe galtaşýan deý bolup, birsalym ganat-per çykaryp uçarly bolup ýüzensoň, kenardan ep-esli arany açdy. Yzda galan kenar çyralary indi gijäniň içinde ümürlü köreşip, sähelçe görünýärdiler.

Gaýygyň önünde näzenin gelniň bilinden gujaklap gijäniň içine bir ýerlere seredip, barha ýakymlanýan serginlige berlip oturan Annaw şol barmana ýşarat edip, bir elini ýokary göterdi:

— Goja, indi şu ýerlerde duraýsaňam bolar! Öňňinki bolan ýerimiziň golaýyna ýetäýen bolsak gerek? — diýip, talaply dillendi.

Hasaryň özi-de eýýäm bu mahala çenli kenardan ýeterlik daşlaşandyklaryny ýatlap, gaýygynyň badyny gaýtaraman bolubam gelýärdi.

Gaýyk gelmeli ýeri hasap edip, badyny gaýtaryp, jylaw çekensoň, Annaw bilen gelin ýany bilen getiren iýer-içer zatlaryny öňe alşyp, özleriniň arzuw edip gelen çolalyklarynda keýpi-sapa bilen ýşarat etdi.

Häzir ummasyz giňişlik gysylp-daralyp, Hasaryň gaýygynyň töwereginde garamtyl, depesi sähelçe aksowult bolup tolkunyp, ýaýkanyp oturan deňiz asuda bir ýagdaýa öwrülipdi. Ýeňsedem, ýakyn bolmadyk aralykdan, megerem olaryň gaýdan ýerleriniň töwereginden mahal-mahala gaçylp-kowalanylyp, tutdum-tutdum edilip ýörülen gelin gülküleriniň yz ýanyndan ýogyn erkek adamlaryň gijä şowhun gatýan sesleri gelýärdi. Bu döwür hut keýpi-sapa küýsegi bilen, ýanlary näzenin-gyz gelinli puldar kişileriň höwesiniň joş alýan, deňiz joşguna berlen aýal-gyzlaryň özleriniň iň görmegeý mähirli gelindiklerine ynanýan pursady bolardy.

Deňiz bolsa şol öňküsi ýaly asudady, onuň garaňkynyň içindäki syrly gözelligi göwnünlere rahatlyk beriji täsir edýärdi. Hasar gaýygyň zynda özüniň öň ýanyndaky bolmajysy bolşup, keýpi-höweslerine içgi bilen bat berşip oturanlara seretmezlige çalşyp, kese bakyp otyrды.

Durmuşyň beýle öwrüm aljagy kellä gelen zatmydy? SSSR ýaly döwlet ýykylar diýip, heý, kimiň kellesine gelipdi? Ol döwür men-de pylankesdim, ýolbaşçylyk edýän-de, operasiýalar geçirýänleriň biri-de mendim. Belki, bu döwriň ýeg görünýäni şonuň üçindir. Täze döwriň bolsa biz döwür-döwranynyň öňküdenem gowy bolmasa, kem boljagyna ynanyptyk, onuň mynasybetine gulluk etmäge howlugyp, işimizi-idegimizi goýup, çakylygyna gelipdik. Dünýä ol ýerden gaýtmakçy bolanymyzda: «Hasar jan, gitmäli, göçürilen gyz ýaly, indi biz ol ýere sygmarys, ýaşap ýör-ä başga halkyňam wekilleri, bizem ýaşarys, goý, gitse, Arslanym gidibersin, ol ýana biz soňrak gitsek-de bolar!» diýip, gaýtmagy halaman, bir erbetlik syzan ýaly özelenipdi. Aýallar duýgur bolýarlar, belki, ol şol wagt munuň şeýleräk boljagyny aňandyr...

Toty bolsa: «Seni bu ýere meniň yhlasym getirdi diýýär» diýip, soňam ol Totynyň aýdan gepini ýatlady. Barybir ol gyýlyp-gynany ýatlasa-da, nädip bu ýagdaýlaryň bolanyny kellesine sygdyryp bilmeýärdi. Ogly Arslany şu harasadyň pidasy hasap edýänligi üçin, ony ýatlanda ýene-de Hasaryň damagy dolup, gözleriniň owasy nemlendi...

Deňziň depesinde gijäniň gara oýlugynyň aşagyna bukulyp gelene meňzäp, ýuwaşja demirgazyk şemaly peýda boldy. Şundan soň giňişlikde sähelçe leňňer atyp, sallançak bolup, ýaýkanyp üwrelip duran gaýygyň töwereginiň şagalaňy barha artdy.

Toparlanyşyp gaýygyň töwereginde aýlanyşyp ugran ownujak tolkunlar bir-birlerini itekleşip, hürsekleşip, hezillik tapyşyp, şapyrdaşyp oýnadylar.

Annaw gelin bilen yzly-yzyna bada göterensoň, görnetin çuslandy. Onuň gelne bolan höwesiniň hem barha bat alyp, odugyp ugranlygy belli boldy. Ol gelni bir-de kükregine ýaplasa, ýene bir-de onuň aýaklaryny gapdal saldyryp, çaga oturdan ýaly öňünde gujaklap oturdy. Içilen içginiň başy samedip, onuň aňyny alyp gaçyp ugranlygy duýuldy. Annaw dyzanyp, gelni höwes bilen myjaşdyryp, gaňryp-gabap, çille mesi bolup, oňa süründi.

Hasar özüniň hyzmatdadygyny özüne ýatladyp, töwerekde bolýan zatlary gözüniň gytagy bilen görse-de, görmeýänden bolup, kese bakyp oturdy. Şol bir wagtda hem ol bu zatlaryň nädip, beýle bolup bilýänligi, gowulygyň ýerine Annaw ýalylaryň gurdunyň gündiz uwlamagynyň sebäbi barada, indi köpden bäri özüniň oýlanyp, aňyrsyna çykyp bilmeýän pikirlerine berilýärdi. Şol bir wagtda hem ol soňrabaýanlary gijeki gezelenje äkitmegiň öz işi däldegine düşündi. Bu pikirini yzysüre-de ol bulara her bapda özlerinden kem oturmajak, gerek bolsa soňrabaýanyň elinden hanumanysyny alyp, oňa onuň edip bilmedik hyzmatyny ýerine ýetirjek jalataý Kadyryň gerek ekenligini pikir etdi.

Barybir, müşderileriniň özüni hasaba alman, sypaşyp-sermeşip, bolup oturyşlary, beýle zady wejeralyk hökmünde kabul edip ugrany üçin, soňabakan ony darykdyryp ugrady.

Ilki arak içip, soňuny piwa tutup, hezil edip meýmiremek Annawyň häsiýetidi. Bu gezegem ol arakdan boldum edensoň, ýaňyrak önünden düşüp, çep egnine başyny goýup hossar, höwes tapynyp oturan näzenine ýüzlendi:

— Eý, Mähek, hany şol aňryndaky sowuk piwoden al birini. — Şol barmana-da ol ýene-de bir zady ýadyna düşürenini mälim edip, «ikini» diýip, ýüzugra sözüne düzediş berip gepledi. Annaw gelniň özüne uzadan piwolarynyň birini aldy-da, ýeňsede Hasaryň barlygyny hem ýatlanyny mälim edip, sähelçe bir egnine tarap öwrüldi.

Elindäki piwonyň birini «Goja» diýip, Hasara ýüzlenip, ite oklan ýaly, oňa tarap oklap goýberdi.

— Al, senem ýüregiňi sowut!

Hasar — Al! — diýlen wagty elini seren-de bolsa, isleýşi ýaly, ony howada mahaly gapyp ýetişmedi. Piwo gütüläp, onuň aýagynyň gapdalyna düşdi.

Ýöne: «Mähek!» diýlip, şu arada Annawyň dilinden öz oglunyň gelniniň adyny eşitmegi bolsa, onuň üçin has garaşylmadyk duýdansyzlyk boldy. Hasar bir eýmençligi duýup, endamynyň ýylan gören ýaly, şowlap gidenini duýdy. Bu ady eşidip, ol barada pikir ýöredip ugran mahaly bolsa, hamala, howa

ýetmeýän ýaly, demi tutulyp, birden hopukdy. «Belki, atdaşdyr» diýip, ol kellesine gelen bu soňky pikire juda ynanmasa-da, özüni köşeşdirmäge, nämäniň-nämeligini içginräk öwrenmäge çalyşdy. Dünýäde atdaş adam gytmy? Kalbynda bolsa ol munuň öz gelni bolmazlygyny dileg etdi.

Annawyň Dünýäden soň indi gelnini özüne oýnaş edinip ýörenini asla göresi gelmedi. Gelni içgin synlan bolsa, bu gelnem şol öz gelinleri bolsa, Hasar ony bu mahala çenli, belki, syn salyp, tanasa-da tanardy.

Hasar şundan soň tanajak bolup, gelniň gijäniň içindäki towlanjyrap oturyşyny içgin synlady. Diýseň-diýmeseň bir meňzeşlik baram ýaly bolup dur. Bu-da Arslanyň gelni ýaly syratly, ortadan uzynrak boýly maşgala. Ady-da Mähek, gabat gelýär. Özüniň-de şol bolaýmagy juda mümkin? Ýöne ol däl-de, ýeneki bir zenan bolmagy hem ahmal. Dünýäde meňzeş adam, meňzeş at gytmy?

Häzirki döwürdä-hä iki gyzyň biriniň ady Mähek-dä, ýeneki bir gymmat daşlaryň biri. Eger bi Arslanyň gelni boljak bolsa, onuň topuklaryna düşüp duran uzyn saçlary bolmaly...

Arslan uzak komandirowkalara gidende ony küýsöp: «Seniň şol saçlaryňa ýetip, ony ýene bir boýnuma orasam...» diýip ýazýanlygyny, Hasara öýde hemişe ähli zatdan habarly Dünýä ogludyr gelnine enelerçe olaryň mähribanlygyna guwanyp áydypdy. Munuň bolsa jotdarybrak duran gyrkylan, ugruna seredilmedik bulaşyk saçlary bar, galyberse-de, ol olaryň öz Mähek gelinlerinden dolmuşragam görünýär. Ol hortaňrakdy. Şeýle-de bu gelin ondan has hyruçly, has ýeňlesirägem görünýär. Üstesine-de, Hasar alty-ýedi günlükde agtyklaryny küýsöp, Aşgabat bilen gürleşende, tomsuň gutaryp barýanyny áydyp, olaryň öz ýanyna — deňze gelmekçidiklerini gaýynenesine ýene bir gezek ýatladanda ol: «Dünýä sizi äkidere häzir elim degerli däl...» diýýär, ejelerem düýn-öňňinlikde edaranyň işiniň ugruna «Türke» diýip gitdi, çagalar, «atamlara» diýip, bökjekleşip duransoň, olara-da onuň gaýdyp gelemsoň ataňzyň ýanyna,

okuw başlamazdan öň eltip gaýdaryn diýenini ýatlady. Şonuň üçinem ol häzir Hasaryň aňyndaky hasaba görä, bu ýerlerde däl-de, Türkiýäň şäherleriň birinde ýa ýolda bolmalydy.

Awaza nire, Türkiýe nire?

Ol bu aýratynlyklar barada aň öwürse-de, onuň öz gelni däl-de, atdaş ýene biriniň bolmagyny islese-de, kalbynyň bir künjeginde: «Şol bolaýmasyn, bu nähili masgaraçylyk?» diýen ýaly barha möwç alýan güman-da bardy. Şol barmana entek öýlenmänkä, Arslanyň ejesine Mähek barada: «Seniň eje ol garyndaşyň Mähek däl-de, ýönekeý bir depmen oýnalanda depilýän daş ýaly-la?» diýip, öňünden bir zady syzan ýaly bir wagtky aýdan gepi-de onuň ýadyna düşdi.

— Oglum şonda seniň kimligiňi aňan bolmaly — diýip, ahmyrly oýlandy. Şonda onuň ünjüsi has artyp, Annawyň ýanynda oturan gelin Hasaryň göwnüne hasam öz gelnine meňzäp giden ýaly boldy. Ýöne, içiňi ýakaýyn diýen ýaly, sesinden tanaýyn diýse-de, gelin Annaw hezil tapyp häli-şindi gülýän-de bolsa, ol güreleýär diýen ýalydy, gürelese-de höwes-näze garyp, sesini üýtgedip, pyşyrdap gürlýärdi.

Maňlaýyny daşa urmak Hasar ýaly işigaýdanyň ýazgýt-kysmaty bolsa gerek?

Hasar tanasa-da, Annawyň özüni tanamanlygyna begenipdi. Eger tananlygynda onda ol bu gaýyga münjekmi, bu gezelenç boljakmy?

Ýöne müdimi syr bolup galýan zat barmy? Annaw barybir özüniň kimiň gaýygyna münenligini biler. Onsaňam ogurlyk bilen orramsylygyň uzak menzili barmy!?

Gaýygyň üstünde ýazylan saçağyň bir gyrasynda soňky döwürde tapytan hem çyra, hem radio bolup bilýän çaklaňja gapyrjak yşyga öwrülip, biraz öňüni ýagtyldyp durdy. Haçan-da Annawdyr gelin eglip, saçağyň üstündäki zatlardan alan wagtlary olaryň ýüzleriniň bir bölegine ýagty düşüp, hal atyp, gyzaryp görnüp gidýärdi.

Radiodanam birsydyrgyn tükeneksiz, ýürege düşgüç saz ýaňlanyp, o-da, hamala, gaýykdan syrylyp düşüp, deňziň arkasyna çaýylyp gidýän ýaly duýgy döreýär.

Zenan hözirine höweslidigini mälim edip, Annaw hälişindi gelne mylakat edýär. Onuň oturanda töweregine kert baglap aýlanan ýaly bolup görünýän guýma guşaklygyny süwümsizlik bilen sypalap sermeläbem goýberýär.

Gelindir Annaw iýip-içip ugranlarynda gaýykçy gepimizi eşitmesin diýen pikir bilen, pyşyrdaşyp gürleşen hem bolsalar, meýlis gyzyp ugradygyça, olaryňam şowhuný artypdy. İçginiň täsiri bilen indi olar bir-birleriniň gepini oňly eşitmeýäne, uzakdan bir ýere seslerini ýetirmek isleýän deý, gaty-gaty gepleşip gülşübem ugradylar.

Hasar, çilim otlanan mahaly gelniň sagrysyny sypalap, oňa süýkenip oturan Annaw çilimiň ysynyň burnuna uranyňy mälim edip, ýeňsesine öwürüldi. Onuňam çilim sorasy gelenligi belli boldy. Ol birden, leňner atyp ör galdy-da, Hasaryň ýanyna gaýdarman boldy. Gelin onuň serhoş halda öz ugran ýerine ýetmän gaýykdan ýykylaýmagyndan haýygyp, golundan çekip, ony ýanyndan goýbermezlige çalyşdy.

— Töweregiň agyn suw bolup dur, ýykylyp gidýän-le?! — diýip, ýerde däl-de, gaýykda oturanlygyny onuň ýadyna saldy. Dyzanyp duran Annawyň barybir gidermenligine göz ýetiribem, özüň geläýseň diýen äheňde Hasara ýüzlendi:

— Daýy, şuna-da bir çilim berseňiz-le? — diýende bolsa onuň sesi, gep uruş äheňi-de oňa juda tanyş — öz gelni Mähegiň söz urşuny ýatlatdy.

Arslanyň oglunyň gelni hem oňa «Daýy» diýip ýüzlenerdi. Ýaraşykly, kaddy-kamatly gelni onuň göz önünde janlandy... Mähegiň gelşikli synasy mähirli, bugdaýreňk ýüzi, owadan gözleri bardy. Şol gözler Arslanyň hemişe görmegi, synlamagy höwes eden gözleridi...

Şol arada natuwan gelniň gujagyndan sypan Annaw bir çüýşe piwonyňam bokurdagyndan gysymlap, gaýygyň bir ol

gyrasyna, bir beýleki gyrasyna leňner berip, Hasaryň ýanyna geldi.

— Ýaşuly, hany bir çilimjik ber?

— Häzir.

Hasar çilim otlap uzadansoň, Annaw çilimini sorup durşuna bazzyk-buzzuk gepledi. Hasar oňa içginiň ýetenligini, hemişe şeýle ýagdaýda bolşy ýaly, onuň-da özüni göçgünli duýup ugranlygyna düşündi.

Şol barmana hem onuň gürründeş isläni belli boldy. Gelibem Hasaryň gapdalynda ornaşdy. Çekýän çiliminiň külüni ýalaňaç gäbe garnyna gaçyryp oturyşyna Hasara ýüzlendi:

— Goja, senem şu deňiz ýakasynyň adamsymy?

— Hawa.

— Isleseň, men seni gaýyk sürüp, güzeran gözläp ýörmez ýaly, gowy aýlykly bir işe alaýsam nädýär?..

— Yeri, sen meniň näme işe alyp bilersiň?

— Men şu golaýda öz puluma uly bir dynç alyş öýüni gurmakçy. Eýýäm onuň proyektlem taýyn...

Annaw gurluşyk barada gepläp ugran mahaly, onuň bilen bagly ýakymсыz zatlar ýadyna düşeni belli bolup, gep saluwynyň äheňi ýüzugra üýtgedi. Annawynyň gepi närazy hem salyhatsyz eşidildi. — Ol biraz öňrägem başlanmalydam welin, ýöne şu töwerekden birtopar başbozar tapylyp, ara düşdi-dä. Zeleli ýok, hany güýz düşüp, kenaryň bazary sowulsyn bakaly, gurluşygy täzeden başlarys. Görmeli adamlar eýýäm görüldi, berilmeli şapka-beýleki berildi...

Ýumagyň öz-özünden, birhili-birhili bolup çözlenip ugramagy Hasaryň bilesigelijiligini has-da artdyrdy. Bu gurluşyk barada eşidesi gelýän zatlary azmydy näme, eýsem?

Onuň durmuşyny ýene bir gezek çaykan, gojany alyp ýatan şol gurluşyk dälmi näme?

Hasar şu pursatda özüniň bilmeýän zatlaryny bilmegini wagty gelenligine düşündi. Bu zatlar barada, mümkin

boldugyndan, dolurak eşitmek üçin, biraz howlугyp, galgap ugran kalbyna basalyk bermäge çalyşdy.

— Şol dawa düşüp, birtopar adamlaryňam üýşüp, häkimligiň önüne baranlygy bilen bagly ýeriň-ä gürrüni däl-dir-dä bu? — diýip, Hasar hem syr bermezlik üçin, bu ýagdaýdan oňly habarly bolmadykdan bolup, Annawyň ýüzüne ätiýaçly gözläp, onuň gepine başardygyndan «hä» berdi.

Halkyň häkimlige barmagynyň ýatlanmagy Annawyň çetine degendigi belli boldy. Ol owsunyp, öçli gepledi.

— Senem eşiden ekeniň, goja. Birki sany bozgak tapyldy-da. Ol baranlaram şolaryň aldawyna düşen adamlar. Muňa şäher häkiminiňem örän gahary geldi... O-da biz bilen bir adamdaraý, mekdepde bizden üç-dört synp pesräkde okady. Paýhasly, entek ösmeli oglan.

— Şoňa gatnaşanlaryň hersi soňundan hakyny alandyr görseň. Birisi öýnünň önünde urlup öldürilipdir, ýene birisi şäherden çykyp, gizlenip ýörmüş... —Gep şu ýere ýetende, Hasar munuň özi baradaky gepdigini bildi. —Onuňam yzyna adam salyndy, häkime garşy çykar-da, ol dury gün görermi? Demokratiýa gerekmiş oňa, tizden onuňam demokratiýaň nämeligini gözüne görkezerler... Onsaňam, olaryň bu hereketlerine daşary ýurduňam meçew berýänligi mümkin. Hany, şol dagy bir tassyk bolsun, onsoň görersiň, onuň ejesini dula bakdyrlar. —Hasar hakda gepledigiçe içki howrunyň ýetkdigini mälim edip, Annaw barha örç aldy: — Daşary ýurt bilenem onuň gatnaşygy bardyr. Ol ömrüniň köpüsini daşary ýurtlarda geçiren. Germaniýada işlände onuň nemes ofiserleri bilen ýakyn gatnaşykda bolanlygyny, maşgalasy bilen barşyp-gelşenligini indi onuň aýalam aýdýar. Ýurdy şolara satýan biri bolmaly ol... — Annaw şundan soň ýene-de başdaky «Senem şu ýeriň adamsymy?» diýip beren soragyny ýatlap, oňa täzeden dolandy. — Belki, ony seniňem tanaýan bolmagyň mümkin? Oňa Hasar diýýärler elli baş-altmyş ýaşlaryndaky adamdyr. Onuň Hasar lukman — diýlip tanalýan bolmagy-da mümkin?

Hasar jogap ýerine gury ýuwdundy. Soňam damagynda bir zat galan ýaly üsgürinjiredi.

Annaw elindäki ýarsy içilen piwoly çüýşesini oňa uzatdy.

— Al, iç şundan!

— Aý, aýrylar-la — diýip, Hasar ilki sypaýyçylyk etse-de, yzly-yzyna ardynanson, Annawyň uzadan çüýşesinden bir owurt piwo içdi.

— Adyn-a eşidenem ýaly — diýip, soňam onuň özi baradaky soragyna dünýäden habarsyz bolandan bolup, Annawyň indiki maksat tutan pyglynny bilmek islegine berlip, oňa parahat jogap bermäge çalyşdy.

Annaw:

— Ol ömrüni edaralarda işläp, aýlyga ýaşap ýören bir pekgedir-laý?... — diýip, hasam janykdy.

— Hüm-m...

— Ol menden ar alýar.

— Näme üçin?

— Aýaly üçin... Gör, bu bolýan zatlary! Gyz wagty men onuň heleýini halapdym. Ýöne ol barly ýeriň gyzydy, meni hasap etmedi. «Heleý ada çapar, erkek — buda» diýenleri. Soňam ol Leningradda okap ýörkän ýaňky Hasara duşup, ony halapdyr. Onuň ýaly atly wuzda okaýan, erteki gününe uly ynam edilýän ýigit tapsa, Dünýä sypdyrýarmy ony? Şol ýerde hem ony köýneginiň etegine çolap alypdyr...

Annaw öz ýagdaýy barada gürledigçe, barha joş aldy. Gaýykçynyň ýanynda özüniň adaty bir kes däl-de, barly adamdygyny nygtamak oňa hasam ýakymly boldy.

— Sowet döwründe olar gowy ýaşanam bolsalar, ýurt özbaşdyk döwlet bolanson, biziňem bagtymyz getirdi. Öňki meni hasaba almadyk adamlaryň köpüsi indi hyzmatymda bolup ýörler. Maňa ýaranyp bilseler, armanlary ýok.

...Görsem, bir wagt maňa göwni ýetmedik şol heleýem işsiz gezip ýör, maşgalada hem onuň öňki öwrenişen elpe-şelpeligem ýok, öň äriňiň ýeterlik gazanan pulunyň hasabyna bol-telki

ýaşanlar pukara durmuşa bolmaýar. Heleý keýpsiz, düşen ýagdaýyndanam nägile, öňki halyny kүйseýär. Şu pursatda-da ol maňa duşdy. Ony öz ýanyma işe aldym. «Barlynyň baly bar» diýleni, garyplykdan aýak astyna düşen heleýjik şundan soň, meniň ýalymdan ýalanyp, heziller edäýdi. Eýsem-de bolsa, meniň ýaly özünü tutan barly barka kim başyna ýapsyn porsy dermana bulaşyp ýören lukmany? Onuň özi-de sowatly, düşüňjeli heleý, soňra iki bolup, «Hasan—Dünýä» kompaniýany döredenimizde-de, ol uly rol oýnady. Her ýerde düşüňjelilik bilen kompaniýanyň bähbidini goramagy başardy. Kompaniýa indi barha baýap-kuwwatlanýar...

Öz diýýän gepinden lezzet alýan Annaw gepledigişe barha joş aldy. Ol indi kime gürrüň berýäninden habarsyz bolşy ýaly, üstüne abanyp gelýän howpdanam habarsyzdy.

Hasar kynam bolsa geplemän diýen ýaly, Annawyň gürrüňiniň soňuna çenli diňlemek üçin, jan edýärdi. Lukman bolup, agyr derde ýolugan dertlini diňleýän ýaly, onuň aýdanlaryny üns bilen diňlemäge çalyşýardy we ony diňledigişe-de, barha düýrügýärdi. Annaw nämüçinligine üns bermese-de, Hasaryň sakgal murtuň arasyndaky gözleriniň mahal-mahal ot syçyraýan ýaly ýalpyldap gidýänligini görýärdi. Ýöne görse-de, serhoş halyna oňa oňly ähmiýet bermeyärdi.

Çilimläp, piwojyk içip, gepläp oturmak Annawa, hamala, öz garşydaşyndan ar alýan ýaly ýakymlydy. Onuň gepinde Hasaryň bilmeýän, asla pikirine-de gelmedik, gör, niçem bir zatlar bar eken...

Eger şu tötänlik bolmadyk bolsa, ol Dünýä baradaky ençeme ýagdaýlardan hemişe habarsyz galsa-da galarydy. Annaw ýarasyny ýalap bitirmegiň ugruna çykan gurt ýaly, gaýta-gaýta gürrüňini öwrüp, ýene-de özünüň kenar ýakadaky pansionat gurmak bilen bagly gepine aýlap getirdi.

— Gurluşygy ýene tizden başlarsy...

Hasar anygyny bilesi gelýän zatlaryň ýene biriniň aňyrsyna ýetmegiň amaty gelenligini bildi. Ol:

— Şol gozgalaňçylara baş bolup, häkimligiň gapysyny depen gojanam kyhlan özüň-dä onda?

— Eýsem näme. Muzzuny berseň, enesiniň kellesini aljak krutoý oglanlar bar ahbetin...

Hasaryň ini saňňyldap, ýüzüne howur çarbaп giden deý boldy. Emma ol gepiň yzyna düşjek bolmady. Onsuzam eýýäm bu meselede kölegede galan zat ýokdy.

Onýança hälden bäri gaýygyň o başynda Annawyň dolanyp gelerine garaşyp oturan aýal öwrülip:

— Hany, sen indi ýeriňe gelmeýäňmi? Ýoldaşly geleniňi unutdyňmy ýa-da? — diýip, igençli gürläp, ony öz ýanyna çagyrdy. Gepiniň bölünmegini halamadyk Annaw nägile dillendi.

— Garaşdaraý, ine barýan. Şu erkekleriň gürrüňiniň arasyna heleý düşse halamok. Ýöne olary halamaly bolýan ýerleriňem bolýar... — Annaw ýene-de sözüniň yzyny aýtmanam, köpmanyly gönençli ýylgyrdy. Soňam gelne tarap seredip, barmagyny onuň kükregine dürtýän ýaly somaldyp: — Ine, bu gumrujygam şol Hasar diýilýäniň oglunyň gelni. Oňa-da maňa garşy durmak arzan düşen däldir. İlkä heleýini, indem gelnini...

Bu anyk gepi eşidip, Hasaryň süňni elendi.

Arslan oglunyň hemişe göz önünden aýrylmaýan keşbi bu pursatda oňa ümürläp, gyjالاتly, hasratly seretdi...

Utançdan ýaňa ol oglunyň aňyndaky keşbiniň gözüne gönüläp seredip bilmedi...

Aý aýdyň bolsa-da, öz gepine halys berlip, eselip-baýrynyp oturan Annaw Hasaryň tüýsüniň üýtgänini duýmady. Hasar şu ýerde onuň sözünü bölüp:

— Sen şol Hasar diýýäniňi görseň tanarmyň? — diýen wagty onuň sözi endiräp eşidildi.

Ol Annawy gorduryp, ähli hakykaty bilmek isläp, öz jylawyny näçe çekse-de, indi özüniň mundan artyk hiç kim üçinem syr, tapmaça bolup bilmejegini düşündi. Dyňzap gelen gahar-gazap bent tutmady. Huş başdan uçdy. Ol soragynyň yzysüre onuň jogabyna hem garaşman, özüniň güýçli gollary

bilen Annawyň ýalaňaç egninden gazap bilen aýy bolup penjeläp, ony özüne tarap öwürdi.

— Aý, haramzada!!! Ine, men şol Hasar! Meniň öýümi ýykanyňy, gojanyň ganyna galanyňy az gördüňmi? Indi bolsa sen bularam az görüp, meniň gelnimiň etegine çolaşyp ýörmüň!?

Duýdansyz hüjüme zähresi ýarylan Annaw birbada bolýan ýagdaýa düşünişip bilmän, äm-säm boldy.

Maňlaýyň daşa degenligi welin düşnükli boldy. Elindäki çüýşe pylçyldap suwa gaçdy. Annaw janhowlyna nämäniň-nämeligine biraz göz ýetirensoň, serhoşlykdan aýňalyp, dessine özüni biraz ele almaga çalyşdy. Her zat edibem bolsa goranmalydygyna düşündi. Mümkün boldugyndan, urnup, Hasaryň gazabyndan sypmaga çalyşdy. Gaýygyň önünde ýarym-ýalaňaç oturan gelin, gaýykçynyň özge bir kes däl-de, öz gaýynatasy bolup çykanlygyny eşiden wagty «Hih» diýip, allaniçigsi içini çekip, soňam zöwwe ýerinden galyp: «Waý, gara bagtym, masgara boldum-leý» diýip, zaryn uwap, ýüzüni penjiläp aşak oturdy. Onuň agy gatyşykly zaryn zenan sesi endiräp, gijäniň süňňüne sarsgyn berdi.

Bu pursatda kenar çyralary deňiz içinde bir harasadyň gopanlygyny duýup, ol ýerde näme-nämeler bolup biljegine göz ýetirmek islegine berlişip, ýerli-ýerden köreşip, bilesigelijilik bilen boýurganyşyp, üýşenişip, deňzi synlaýardylar...

Masgaraçylyk, gör, nähili masgaraçylyk! Mähek masgaraçylygyň bu labyryny barha ýiti duýdy. Heý mundan soňam bir ýaşap bolarmy!? Il-gün näme diýer?..

Birdenem Mähek oturan ýerinden syçrap turdy-da, töweregine-de gözlemän, özüni gaýykdan oklady...

Hasar Annaw bilen gaýygyň içinde itenekleşip ýörüşine mahal-mahal içkidirip, onuň garnyna çöwüp depýärdi. Şol barmana bir mümkinçilik bolup, Annawa onuň gollaryndan sypyp, özüni depýän aýakdan almak başartdy. Hasar çapylan agaç ýaly bolup arkan ýykyldy.

Bu az kem bolsa-da, Hasaryň deminden sypmaga Annawa mümkinçilik berdi. Ol ýaýkanyp, yza çekildi. Ýiti agyry duýup, depilen garnyny iki eli bilen gujaklady, sojap, ah çekdi: «Bu haramzada depe-depe, meniň içegelerimi üzüp taşlaýdy öýdýän?» diýip, ahmyrly samyrdady.

Ýaýnap götinläp, yza çekilip barşyna bu ýagdaýyň nähili beýle bolup bilýänine haýran boldy. Ýogsam ol Hasary görmänmidi nä, elbetde, birem däl, iki gezek dagam görüpdi. Hasaryň harby geýimli ykjam mertebelenip durşy, henizem onuň ýadyndady. Ol häzirki Güne ýanan jinde geým-gejimiň, ösgün sakgal-murtuň içinden duýdansyz çykan bu Hasara asla meňzemeýärdi, emma ol Hasaryň şu töwerekdedigini bilmeýärmidi aslynda?! Elbetde, bilýärdi. Gabat gelen ýerde soňuny saýman, oňa edip bilen hyýanatyny edýän, indem iň soňky gaçybatalgasy deňiz boýundaky öýüni-de elinden almakçy bolup haýdap ýörenem onuň özi dälmi näme?! Gaýykçyny ilki gören wagty ony siňňin synlamanyňa giçki ökünç bilen ahmyr etdi. Kimiň gaýygyna münýänligini aýgyt etmänligine öküdi.

Töweregindäki Aý şöhesiniň astynda emay bilen ýaýkyldap oturan deňze haraý isläp, biçäre bolup, delmurup seretdi...

Aýagy gaýygyň içindäki nämedir bir zada sähel бүdürän mahaly Annaw dessine onuň gaýyk düýbünde ýatan kürekdigine göz ýetirdi. Bu oňa az kem-de bolsa, Hasaryň gazabyndan gutulmak tamasyny berdi.

Annaw aýagynyň aşagyny sermenip, howlугybrak küregi eline aldy-da, ony ilki saldarlap, aýasynda jaýlady, soňundanam ýokary salgap, ýykylan ýerinden galyp, täzeden hüjüme geçip gelýän Hasaryň depesinden eňtermekçi boldy. Eger şu pursatda gaýyk sähelçe çaýkanyp, leňner atyp, Annawy bir ýana iten ýaly etmedik bolanlygynda, ol kürek bilen urup, Hasary ýykmalady.

Garşydaşynyň ne hyýala münenine Hasaram tiz düşüdi. Ol:

— Ha, seniň zeniňi... — diýip, gazap bilen paýys sögündide, ökje ogurlap, yza tesdi. Gaýyk motorynyň gapdalyna ýeten dessine-de ala tapyrды edip, ony otlady.

Gaýyk duran ýerinde däbşenekläp, çyrpynyp galgady. Gaýygyň bady Annawy tas elindäki küregi bilen aýlap, gaýykdan aşyryp urupdy. Annaw elindäki küregini gaçyryp, ýykylmazlyk üçin, gaýygyň gyrasyndan ýapyşdy.

Hasar gaýygyny dyzandyryp, silkip sürüp, ikilenç Annawa küregi ele almaga mümkinçilik bermedi. Dogrusy, Annawa küregi almaga däl, bu barada only pikir etmege hem mümkinçilik bolmady...

Kenardaky adamlar Annawyň ýaň bolup eşidilen ahmyrly eýmenç sesini eşidip, deňiz içinde bir bolmasy işiň bolandygyna bildiler.

Haçanda kenardaky adamlaryň birnäçesi birki gaýykly bolup, öz eşiden eýmenç sesleriniň sebäbini anyklamak üçin, sesiň çykan ýerini peýläp, ýüzüp barýan mahallary, kimdir biriniň tolkunlaryn arasy bilen, adam başyny ýatladyp, salgym atyp barýanlygyny sähelçe görüp galdylar.

Adamlar ol salgymy anyklajak bolşup, ownujak tolkunlaryň arasyny soňra çişnerilişip, näçe içgin synlasalar-da, salgym gaýdyp göze ilmedi.

* * *

Toty näçe garaşsa-da, Hasar wagty bilen öýe gara bermedi. Ýogsa, Totynyň çenine görä onuň geler wagty bireýýäm bolupdy. Hasar bolsa «Näme boldukan?» diýdirip henizem gelmeýärdi. Toty zenanlarça adamsy gelen wagty ony naharlamak üçin, höwes bilen bişiren-düşiren tagamlaryny bireýýäm saçak başyna jemläpdi. Hasar eglendigiçe Totynyň ynjalygy gaçyp, her hili erbetlikler bilen bagly howpurgandyryjy pikirler onuň başyna dolýardy. Indi onuň aňynda göwnüne deňizde giýygy dünđerilýänem, häkimiň kastyna çykaran adamlary tarapyndan atylp çapylýanam Hasardy...

Toty gije has garrap ugransoň, öýde oturmaga karar tapman, alakjap, deňiz boýuna, Hasaryň gözlegine çykdy.

Ol Hasaryň günortan geleninde-de bolşuny birhili halamady. Nämeligini bilmese-de, ýöne bir zadyň onuň ýüreginiň urgusyny üýtgedenini welin aňypdy. Haçan-da ol gitmek üçin, goňşy jaýda deňze geýilýän geýimlerini geýip durka: «Dünýä... senden nämä garaşsam-da, beýle peslige garaşmandym, heleýlediň...» diýip, biygytyýar samrap goýberen mahaly, onuň ünji-derdini özge bir zat bilen däl-de ýene-de öňki aýaly bilen baglanlygyna düşünişdi. Toty şonda Hasaryň bu öňki ömrüniň hiç wagt onuň yzyndan galmajagyny bilýänligi üçin, muňa aýratyn bir ähmiýet hem berip durmandy. Onsuz-da Toty onuň Dünýäden dänse-de, bagtly günlerini küýsöp, Dünýä bilen aňynda telim bir gezek duşuşyp gürleşýänini aňýardy. Onuň adynyň tutulmagyny hem ol şonda Hasardyr Dünýäniň şeýle duşuşyklarynyň biri hasap edipdi. Onsuzam ol käte Totyny ukuda Dünýä diýibem gujaklaýardy. Aňynda wagty onuň Dünýäniň adyny aňsat tutmajagyny bilýänligi üçin, Toty düşünme bilen Hasary oňaysyz ýagdaýa düşmez ýaly, bu ýagdaýy soňam ýatlap ýörmän, eşitmedik, bilmedikden bolardy.

Kalbyna howsala alyp, öýden çykyp gaýdan Toty bir salym nazary bilen töweregine sorag salyp, kenarda elewräp aýlanyp gezdi.

Deňiz tarapdan öwüsýän sergin säher şemaly, onuň köýneginiň etegine dolup, pasyrdap ony gijäniň içinde, ummanda şöwür sekip, ýüzüp ýören ýelkenlije gaýyga meňzetdi.

Totyň üns-nazarynyň ummanda bolşy ýaly, häzir onuň oý-pikirem «Hasaryň gaýygy kem tapyp, bir ýerlerde galandy» diýip, çen edýänligi üçin, küý-köçesem indi birmahaldan bári şol ýerde — tolkunlaryň arasyndady. Oňa käte-käte hol, beýleden galgap gelýän Hasaryň gaýygynyň burny görnäýjek ýaly hem bolup duýulýardy.

Totynyň Hazaryň düşen ýagdaýy baradaky ýene bir pikiri onuň kellesiniň yňyna gaýygyny aýagaldygyna sürüp, soňam birerlerde azaşanlygy bilen baglydy. Her gezek ol şu pikire

berlende, Hasary türkmen kenaryndan alys bir ýerde haýsydyr bir gämä duşurardy-da, soňundanam onuň bilen şol gämide Krasnowodsk portuna dolanyp gelerdi.

Onsoňam azaşanyň nireden çykjagy belli däl. Birde-de onuň habary «Men bärdedirin» diýip, Bakuwdan ýetip gelerdi.

Hasaryň gark bolmak ahmallygynyň hem barlygy ýada düşse-de, beýle ýagdaýy asla islemeýän Totynyň bu oýlaryň töwereginde uzak eglenesi gelmezdi. Oňa biraz-da bolsa ynjalık berýän zat häzir umman gujagy, gaý-harasat bolmazdan parahatdan adatydy.

Totynyň alnynda howlугыşyp, bir ýerlerik hoş habary alyp barýan buşlukçy çagalary ýatladýan ownujak tolkunlardan başga hiç zat ýokdy. Ol häli-şindem höwes edişi ýaly pikirinde aňyrdan dert-azat bolup, gaýyk kürekläp gelýän Hasaryň önünden çykýardy. Soňam kenarda garşylap, ony başyna kükregini goýup, habar sorýardy:

— Náme beýle gijä galdyň, Çarlak guşum!

— Meni pugta gujakla!..

— Başyna ne sowdalar düşdi seniň?

— Men bir hili üşüdüň öýdüň, ýylt meni!..

— Meniň gujagyma sag-aman özüňi atan bolsaň, indi sen üşemersiň!...

Toty her gezek pikirinde şeýdip, Hasary garşy alan mahaly şu sözler biygtyýar, pyşyrda goşulyp, onuň barha joşgun alýan arzuw-höwesinde peýda bolýardy.

Şol barmanda ol öz nazar aýlap oturan tolkunlarynyň arasynda bir del garanyň salgym atyp, adam başyna meňzäp giden ýaly boldy. Toty üýşenip, ol ýeri tamaly synlady.

Seretdigiçe-de onuň kalbynda bilesigelililik göwesi artyp, barha möwç aldy. Haçanda Toty ol gören salgymyny Hasardyr öýdensoň, onuň ahmallygyny aldyryp, gark bolýmak howpunyň hem ýok dældigini ýatlan mahaly ol ýene-de biynjalık bolup, alada galyp howpurgandy.

Nätanyş salgym bolsa henizem hol beýleden şol öňküsi ýaly, kenary peýläp, dert-azar bolup, ýüzüp gelýärdi. Bende

halys ysgyn-myddardan gaçyp surnugan borly, ol, hamala, kimdir biri aýagyndan aslyşýan ýaly, ýene bir-de öz yzy bilen agyr bir zady süýräp gelýän ýaly diýseň haýal hereket edýärdi.

Güýç-kuwwatyň gaçýandygyny, seniň ahmallygyň dagy alyp boljagyny duýsalar, bu dälibaş tolkunlar onsoň öz haly bilen bolýarmy diýsene? Onda-da munuň ýaly il gözünden gaýry, syrly gije içinde. Tolkunlaryň, häzirki pursatda basalaşýan ýaly bolşup, bir birleri bilen syrly pyşyrydaşyp, ýüzüp gelýän salgymyň töwereginde aýlanyşyp, hezil tapyşyp boluberişleri hem şuny tassyklaýardy.

Tolkunlaryň ýalpyldaşyp, bökjekleşip juda şadyýan görünýändiglerine seretmezden, etjegi içinde bolýan betpygyl, ýylgyryp ýamanlyk edýän adamlar ýaly, howp-hatarly görünýärdiler. Şeýle-de olar synladygyňça, barha joşgun alyp, aýlaw gurap aýlanybererli bolup, küýli görünýärdiler.

Bir aýlak gurup bilse, onsoň onuňky düşnükli, aýlanyp duranam, dünýäni aňdarha bolup, demine dartyp, gütüledip aňyrsyna geçirip duranam onsoň şoldur.

Häzir tolkunlaryň arasynda ol salgym gara bilen jan dawasy bilen baglanyşykly aldym-berdimli göreş gidýärdi. Bu tebigatdyr ynsanyň mahal-mahal bir-birleri bilen düşünişmän, salşyp alýan ýagdaýlarynyň birisidi. Şeýle barlyşyksyz göreş mahalynda wagty bilen kimiň näme boljagy hem belli bolmaýar. Yöne bir zat welin belli, şeýle tutluşykda diňe bagty getiren, gujur-gaýratly tarap üstün çykýar.

Hakykatda bolsa, bu pikir edilişi ýaly, tebigat bilen göreş bolman, adamyň öz durmuşyndaky goýberen ýalňyşlyklarydyr säwlikleri, öz-özi bilen edýän göreşi bolýar.

Ýaşanyňda ýaşan şekilli ýaşajak bolsaň, adama bu söweşlerden gutulma ýok. Şeýle-de adamyň öz-özi bilen edýän söweşi, söweşleriň in agyry hem in ýowzy bolýar...

Totynyň suwa urup, ol salgymy garşylasy, nähili ýetirjegini anyk bilme-de, oňa delalat edesi geldi. Ol o diýen guwwas bolmasa-da, suw boýunyň adamlary ýaly, belli bir derejede ýüzmäni welin başaryardy. Şonuň üçinem ol ýüzüp gelýäniň golaýyna barsa, oňa oňa öz kömeginiň ýetjegine hem ynanýardy. Yöne

ol gelyäniniň welin henizem aslynda kimdigi belli däl. Onuň ýoluna göz dikilip garalýan Hasar bolman, başga biri bolmagy-da gaty mümkindi. Tomus gijelerinde bu suwda ýüzüp, hezil edip ýören guwwaslar az görülen zatmydy, eýsem, bu töwerekde? Belki-de, sergin gijede hezil edip ýüzüp ýören düwlenleriň biridi.

Barybir Totynyň ol salgym-garadan gözünü aýrasy gelmedi.

Salgym bolsa, henizem özünde sorag baryny jemläp, barha kenara golaýlap, ýüzip gelyärdi.

Toty şundan soň deňzi has yhlasly, has tamaly synlady...

SÖZSOŇY ÝERINE

Hasar üçin şol deňizde gopan harasatdan soň, onuň ömrüniň iň gazaply, iň agyr günleri başlandy. Onuň suwa gark eden Annawynyň jesedi tapylanyna köp wagt geçmänkä, oňa hem şäherde sud edildi. Sud zalynda oglunyň keç ykbalynyň şaýady bolup oturan Hasaryň ejesi bu urga çydamady. Ol bir: «Wah, Hasar jan, balam!...» diýensoň, bir ýana gyşaryp, suduň zalynda oturan ýerinde jan berdi.

Hasar demir gözenegiň aňyrsynda, öň ýanyndaky sudy alyp barýanlaryň üstaşyry zaldaky öz derdine çyglanan ahmyrly gözleri görmeýän ýaly bolup, başyny dik tutup, hamala, bu suduň öz janyna dawaly däl-de, başga birine degişli ýaly göwnübirlik bilen sarsman otyrды. Ol häzir köplere eýýäm bu ýaşaýşyň adamsy däl bolup görünýärdi. Inisidir onuň gelni ýan beren enäniň goltugyndan göterip daşaryk, açyk howa diýip, alyp ugran wagty, ol oturan ýerinden boýurganyp, ejesiniň halyny haýpygelijilik bilen synlap, bir ahmyrly hyrçyny dişledi.

Höküm okalan wagty bolsa, Hasar ýene-de başyny dik tutup, ony kabul etdi. Ony sud iň ýokary — atuw jezasyna höküm etdi. Häzir onuň gazaply karary mertlerçe kabul edip durşy Totynyň ýadyna talyplyk ýyllarynda muzeýde gören «Aýdogdy

Tahyrowyň sorag edilişi» atly uruş temasyndan çekilen suratyny ýatlatdy. Şonda oňa ýene-de Hasar sanlyja sekuntndan, Sowet Soýuzynyň Gahrymany, türkmeniň merdana iner ogluna öwrülip: «Ildeşler, gyryň duşmanlary, gaýgyрмаň!» diýip, seslenäýjege, töwerekde oňa öçli seredip duranlar bolsa, şondan soňra onuň derisini sypyrjak faşistlere öwrüläýjege meňzediler. Hasar ýeňsesinden itilip, sud jaýyndan polisiýa maşynyna tarap alnyp barylýarka, Toty hem eli ýaglykly aňyrdan: «Ýene-de bir gezek didaryny görüp galaýyn» diýip, aglap, ylgap gelenleriň biri boldy.

Toty şonda birden onuň özüne tarap seredenini görüp, merdemsilendi-de:

— Hasarym, Çarлак guşum, meniň senden göwnüm bitindir. Sen ýene bir gezek türkmeniň ar-namysly iner ogludygyňy subut etdiň. Arkaýyn bol, men seni atdyrman, nirä barmaly bolsa bararyn, kimi görmeli bolsa görerin. Gaýratly, namysly ogluň arkasyny aljak türkmeniň tohumy tükenen dälidir. Taparyn. Çarлак guşum, men seniň gowulygyndanam tamalydyryn, munam eşidip goý. Ogul bolsa-da, gyz bolsa-da, ony gujaklap yzyňdan bararyn!.. Ýeňseden eşidilen ikinji agy gatysykly ses bolsa, onuň inisi Gurbanýazyň hasrata gark bolan sesidi.

— Agam, ejem bende oturan ýerinde amanady tabşyran eken... Bizden razy bolawer! Bize degen ozal-ahyr Hudaýyndan tapa-tapa gelyändigir, bularam... — diýip, ol ýene-de bozuldy.

Onuň öňe dyzanyp, polisiýa halkasyny böwüsjek, agasyna golaýlaşjak bolmagy hem başa barmady. Hasaryň daşyny halkalap, sud jaýynyň howlusynda ony çar tarapy ýapyk maşyna mündürüp duran polisiýa işgärleri Gurbanýazyň dyzanyp gelşini halamazlyk bilen, hyzzynlap goşa toýnagy salarly at-eşege meňzeşip, çytylyşyp, gyňraýşyp- gyňraýşyp oňa tarap nägile seredişip, öňüni daldalaşyp:

— Tussaga golaý barmak gadagan! — diýişip, abaý-u syýasat bilen, onuň kükreginden itdiler...

Toty gaýynenesiniň aş-suwuny berip, ýedisini geçirensoň, ýüwürjisi bilen Hasar ugrundaky göreşe täzeden başlady. Olar gelnejedir ýüwürji bolşup maslahatlaşyp, dürli derejedäki adamlara ýazan hatlarynyň, şeýle-de Totynyň Aşgabada gidip, telim gün garaşyp, ýurduň baş prokurorynyň kabul edişliginde onuň bilen gürleşmegi maşgalada bir azajygam bolsa, Hasary göni gelen okuň önünden sowup boljagyna ynam döretdi. Adamsy üçin bu gaýduwsyz, şol bir wagtda gerek ýerinde sözünü aýdyp, özüni diňledip bilýän aýalyň edýän tagallasy şonda prokuroryň hem göwnünden turanlygy, oňa mümkin bolan hemaýaty etmäge höwesli bolanlygy belli boldy. Ol şonda Tota ýakynda ýurduň Prezidenti atuw jezasyna ähli paýhasly-mertebeli döwletlerde edilişi ýaly, moratoriý yglan etjegini aýdyp, heniz aýdylmaýan bu syryň bir gyrasyny oňa duýdurypdy. Toty öýüne gelip, on-on baş gün geçip-geçmänkä hem edil prokuroryň diýşi ýaly bolupdy.

Ýurduň Prezidenti Türkmenistanda atuw jezasyna dünýäniň önünde moratoriý yglan etdi. Şonuň yzysüre-de Hasaryň atuw jezasy ýigrimi ýyl bendilik bilen çalşyryldy.

Hasaryň bendilikde oturanyna ýedi-sekiz aý boluberende, Totynyň gümany hakykata öwrülip, olaryň ilkinji perzentleri dünýä inip, giden döwranyň yzyna gaýdyp gelýänliginden habar beripdi. Toty dünýä inen çaga Hasara Arslansyz ýaşamagyň kyn bolýanlygyny, muny şeýdenlerinde onuň özlerinden minnetdar boljagyny ýatlaşyp, oglanjyga onuň wepat bolan agasy Arslanyň adyny goýup guwandylar. Adyna eýe bolup, onuňam bir wagt agasy Arslan ýaly, türkmen asmanynyň algyr bürgüdi Arslan Mämmethanow bolup ýetişmegini arzuw etdiler.

Şol günlerdäki türmeden gelen hatlaryň birinde Hasar «Arslanym gelen bolsa, onda ol dădesini-de yzlap geler bir gün onuň yzyndan...» diýip ýazypdy.

Tota diňe iki ýyldan Hasar umumy düzgünde ýaşaýan tussaglaryň arasyna geçirilenden soň, onuň bilen didarlaşmak, ata-ogly duşurmak nesip etdi.

...Hasar täze kamera geçen şol günleriniň birinde bu ýerde bir kamerada oturanlardan biriniň özünden gözünü gizleýänligine, ýagdaý bolsa, tanyşlyk bermezlige çalyşýandygyna, çeträk duraýanyň kem görmeýänligine üns berdi. Şundan soň onda-da: «Bu kimkän, nämüçin beýdýärkän?» diýen sorag döredi. Tanap otursa, ol şol Krasnawodskiniň hökmürowan öňki häkimi bolsa näme!?

Hasar lukman hökmünde öz kameradaş ýoldaşlaryndan elinden gelen kömegini gaýgyрмаýardy. Şol günleriň birinde ol gyzdyp-üşüdp ýatan şäher häkiminiňem ençeme günläp hyzmatynda durmaly bolupdy. Gojanyň ölümünde öz eliniň barlygyny, hamala, Hasaryň bilenligini aňan ýaly, ol Hasaryň ýüzüne henizem göni seredip bilmeýärdi. Müýnlüdi.

Hasaram oňa gönüläp ýa-da gytaklaýyn «Sen şeýle haýynlygam edäýipsiň-ow!» hem diýmeýärdi. Bu gümürtiklik bolsa şäher häkimine öňküdenem beter ezyet berýärdi.

Günler geçip durdy, onuň yzy bilen ýyllaram. Toty oglujygyny bagryna basyp, her gezek telim aýdan soň, berilýän duşuşyk günlerine höwes bilen gelýärdi. Hasar her gezek Totusy yzyndan gelende, ogly Arslanyň ers-mers bolup gelýänini görüp buýsanardy. Ulaldygyça onuňam ilkinji Arslan ogluna meňzäp barýanlygy görünýärdi.

Hasar mundan alty aý öň özi bilen iki gün duşuşyk günlerinde bolup giden Totynyň bu gezek gelende ýene ýüzüne ýakal baglap, ikinji perzendiň ugruna çykyp ýörenini gördi. Guwançly seredip, onuň güberip ugran garnyny daşyndan sypalap:

— Totym, ýene dogurmanyň ugruna çykyp ýörsüň öýdýän?
— diýip, ony begenip mähirli gujaklapdy.

Şonda Toty öwrülip, onuň ýüzüne söýülýän zenanlarça höwesli gözläp:

— Çarlak guşum, heleý bolup, saňa perzent dogrup bersem, armanym näme? ...Talyp döwrüm dälirän ýaly bolup, yşgyňa

düşüp ýörkämem meniň baş arzuwym saňa şeýle perzentleriň ençemesini dogrup berip, olara bile guwanmakdy.

Toty soňam Hasaryň kükregine ýaplanyp, bir pursatlygam bolsa, öz dertli adamsynyň derdine melhem bolýanlygyna buýsandy. Onuň kükregine has içgin gysmyljyrady.

Toty Arslan ogly dogranda, kyrk alty ýaşly oral heleýdi. Ol aýallaryň adaty dogurmakdan galýan pursadyna özüniňem ýetip baranyny pikir edenligi üçin, Arslany şu pursat başlanmazynyň öň ýanynda dogurmaga ýetişen perzendi hasap edýärdi. Emma ikinji gezek hamyla bolansoň, ol özi üçin önelgeden galynýan wagtyň tebigatyň güýji bilen ýene-de bir depik yza süýşürilenligini görüpdi hem özüniň henizem dogurmaga ukyply gelinleriň arasyndalygyny pikir etmek onuň üçin ýakymly bolupdy.

Şäher häkiminiň halka eden hyýanatly etmişleri ýurduň Prezidentine ýetip, onuň etmişlerine baha berlensoň, köp wagt geçmänkä, Toty ýene-de öz işine dikeldilipdi. Indi üç-dört aýdan bäri bolsa, ol şäher saglygy goraýyş edaralaryna ýolbaşçylyk edýärdi.

Hasar Baýramaly türmesine geçeli bäri Toty her gezek görme-görşe gaýdanda, ilki Maryda gyzynyň öýünde düşläp, birki gün agtyklarynyň arasynda bolardy.

Totynyň uly gyzy bu gezek gelende, ýene-de ejesiniň ikigatlygyny görüp, onuň ýaşı goýalyşan halyna yzly-yzyna dogrup ugramagyny birhiliräk görüp, beýdip ýigrimi ýyl türme alan adamyň yzynda çaga köp bolsa, olaryň ejesine dert boljagyny pikir edip: «Köp çaga hökmanmy bu ýaşda?» diýen ähende oňa biraz aladaly igendi. Toty gyzynyň aladasyna düşündi. Onuň gepiniň aňyrsynda: «Eger saňa bir zat bolaýsa, munuň azary bize ýeter» diýen ýaly hem bu gepiň aňyrsynda ondan başga-da, zenanlarça basdaşlyk hem duýulýan ýalydy.

Toty şonda biraz dymyp, onuň gepini ölçerip-dökensoň, şeýle diýdi.

— Men, gyzym, kül bolup ýören gül ömrümi, biraz gijirägem bolsa, hiçden giç ýagşy diýip, Hasar bilen täzeden ak sahypadan başladym. Ony bolsa başlamak hiç wagtam giç däl eken. Men kiçi mahalyňyz size bir oglan jigi dogrup bermegiň höwesindedim. Emma ykbalyň bir ýerinde bu bagt meniň üçin bar hem bolsa, şol wagt sizi oglan doganly etmek maňa miýesser etmändi. Sizem oglan jigi götermäni baý höwes edipdiňiz-ä, ýadyňda bolsa, käte jigiň: «Eje, senem dogtardan oglan bäbek getiräý-dä, men ony gowy görjek!» hem diýip jidirdärdi. Hudaýa şükür, siziň-ä ikinizem ogul jigi arzuwlap, soňra öz ogullaryňyzy dogurdyňyz. Göwnem doly, dokuzam doly öý keýwanlary bolduňyz. Meniňem şol gökdäki dilegimi, belki, Alla eşidendir, Hasara baramsoň, arzuwyma gowuşdym.

Şol günün ertesi gyzynyň bu gepinden biraz öýkelän Toty günortanlar ýola düşmäge hyýallanyp oturan hem bolsa, gyzydyr agtyklary bilen hoşlaşyp, oguljygyny bagryna basyp, iki günden gitmek bilen bagly öňki pikirini üýtgedip, Baýramala tarap şol gün ýola düşüpdü.

Hasar duşundan geçiren pygamber ýaşyny birnäçe ýyl oturyp, günäsi geçilip, wagtyndan öň türmeden gaýdyp gelensoň, altmyş sekiz ýaşynyň içinde belledi.

Şol günleriň birinde ol garry öýde inisi bilen çaylaşyp, gümür-ýamyr edişip otyrды.

Gürrüň arasynda uly Arslanyň mynasybetli adamlar bolup ýetişen ogullary ýatlanan mahaly Gurbanýaz bir zat ýadyna düşenligini mälim edip, turup gitdi-de, soňam goňşy jaýdan eli gazetli dolanyp gelip, ony Hasara uzatdy.

— Muny bir okap gör, Hasar дәde! — diýdi, ol iki-üç ýyllykda çykan «Adalat» gazetini saňa-da görkezerin diýip, ýygnap goýupdym — diýdi.

Gazetde ýaňy-ýakynda döwlete aldaw salan birnäçe edaralaryň ýolbaşçylarynyň, kompaniýalaryň atlary görkezilip,

onuň bir jümlesinde «Hasan-Dünýä» kompaniýasynyň prezidenti — Dünýäniň bikanun aldaw ýollar bilen, daşary ýurda uly pul çykarmakda aýyplanyp, tussag astyna alnanlygy aýdylýardy.

Hasar gazet habaryny okap, eňegini tutup, oýurganyp dymdy. Onuň ýene-de bir pursatlygam bolsa özüniň Dünýäli pikirlerine berlenligi belli boldy.

Öýde oý-pikirleri bilen ümürläp, eli gazetli gezmeläp ýören Hasar birhaýukdan gelip, penjiräniň önünde aýak çeken wagty penjiräniň önünde ösüp oturan arça agaçlarynyň arasyndan gözýetimde Hazar deňziniň bir böleginiň töweregine mynasybet berip, ülpüldäp, bir gowy bolup, ýaýrap oturanlygyny gördi.

1998-2005 ý.

Aşgabat.

Nowellalar

AK ÝELKEN

*«Bagt şeýle ýakyndy, şeýle ýakyndy».**A. S. Puşkin.*

Güýz. Deňiz kenarynda meniň bir özüm ygamlap aýlanyp ýörün. Töwerekde çaldöş çarlaklar galgaşyp, uçuşyp ýörler. Epin-epin bolşup, hol beýleden süýşüşip gaýdýan tolkunlar häli-şindi ak köpüge öwrülip kenara çaýylýar. Her gezek şeýdip tolkun kenara uran mahaly golaý bir ýerde pagşyldap, pagsa diwar ýykylan ýaly bolýar.

Deňze seredip duranam bolsam, ilki ak ýelkenlije ol gaýygy meniň nazarym aýratyn bir zat hökmünde gözýetimden saýlap saýgarmady. Ol ilki gözýetimiň arkasynda iki gapdalyna gernip oturan ak bulutlara juda meňzeşdi. Onuň öz peýwagtyna ýüzüp ýören ak ýelkenli gaýykdygy ol birneme golaýlaşandan soň belli boldy. Men ak ýelkenlije gaýyk bilen gyzyklanyp, ýuwaş-ýuwaşdan oňa gyzygyp ugradym. Öň näme hakda oýlanyp duranym hem tizden ýadymdan çykdy... Ak ýelkenlije ol gaýyk, şol barmana, Amangül enäni meniň ýadyma düşürdi. Onuň başyna ak salnyp, şu ummanda aýlanyp ýören ak ýelkenli gaýyga meňzäp, oba içinde aýlanyp ýörenini bir menem däl, tutuş oba arzuw edipdi...

* * *

Amangül enäniň oba gelinleriniň arasynda ýörgünli ady Aganazaryň enesidi. Hemmeler öz adynyň gapdalynda oglunyň adynyň hem tutulmagynyň garra ýakymly bolýandygyny syzýan ýalydylar. Ýogsam, indi onuň töweregindäki aýallaryň käbirleri bolaýmasa, özgeler Aganazar gidenden soň, öýe düşen gelinlerdi.

...Ol Aganazary gundap, eline alan güni özüniň bu dünýä hut şujagaz bäbejik üçin gelendigine, indi durmuşdaky öz ornunyň hemişe şunuň bilen ölçeljekdigine pähim edipdi.

Aganazaryň peýda bolmagy onuň üçin şatlygyň, aladalaryň peýda bolmagy boldy. Häli-şindi onuň pikirleri bulutlaryň deňiz ýokarsyna göterilişi ýaly, Aganazaryň ertiriniň ýokarsyna göterilerdi...

Ir ertir gapy açylardy-da, Aganazaryň bir eli çagaly gelni gelip, ata-babalaryň dessuryny saklap, gapydan salam berip girerdi. Onuň elindäki ak köýneklige oglanjyk ejesiniň elinden düşerine mähetdel, ylgap gelip, enesiniň - Amangülün gujagyna dolardy. Hut Aganazar ýanynda bolany üçin bolsa gerek, adamsynyň durmuşyň bir ýalňyş öwrüminde galany hem onuň bagt diýen zatdan, göresi gün diýen zatdan tamasyny üzmegine sebäp bolup bilmändi.

Onuň ogly ulaldygyça, boý tartyp, ýörän wagty dünderilip, nazary durlanyp, kakasyna meňzedi. Amangül eje şonda ogluna seredip: «Özüň meňzeseňem, ömrüň bir kakaňa meňzemesin» diýip, hyýalynda juwan ýaşda gözünden uçan adamsyny ýatlap, ogluny ýagşy niýet bilen goraglardy.

Ol günler Amangül eje üçin oba toýlaryna barmak hem diýseň ýakymlydy. Ýetişen gyzly eneler onuň bilen içginsireşip, garyndaş bolaymaga-da göwünleriniň bardygyny syzdyrysyp, saglyk-amanlyk soraşyp oturdylar. Özi ene bolansoň, oňa ene ýüregine düşünmek kyn däl di. Her enäniň öz çagasyna gowyny arzuw edýäni belli zat. Şol wagtda hem ogluna ilin hyrydar nazarynyň bardygyny syzmak, bu-da bir ýakymly zat bolar eken.

Aganazarly günleriň biridi. Goňşy hatardan tegelek ýüzlüje gyz olaryň goňşularynyň gyzynyň ýanyna tikiň-çatyny bilen zygyr-zygyr gatnamany çykardy. Iki gyz kölegede oturyp keşde çekerd. Soň eşidip otursa, ol bu ýere tikiň bahanasy bilen Aganazaryň didaryna höwesek bolup gelýän maşgala eken. Ene bir gezek bir ýerden öýüne dolanyp gelen çagy Aganazaryň şol iki gyza tudana kakyp berip duran wagtyna gabat gelipdi. Gyz şonda, näme üçindir, Amangül ejäni görüp, ýaňaklaryny al öwürdirip utanypdy.

Ol gyz indi bireýýämden bäri özge bir gapyny açyp-ýapýar. Bu gün-erte sary esgi salynjak bolup ýören aýal. Ol hemişe onda-

munda gabat gelende, Aganazarly günleri Amangül ejäniň ýadyna salýardy. «Wah... näme üçin şol wagt bulary bir-birine duşuryp jüp etmedimkäm? Şeýdäýen bolsam, hiý bolmanda, göwün aldarlygym — agtyjagym-a bolardy. Ýeke özüm, beýdip gugaryb-a oturmazdym» diýip, oýlanmagyna sebäp bolardy.

Amangül eje Aganazary ýola salanda, «Gullugy gutaryp geldigi öý-işik ederin» diýen pikir bilen ýola salypdy.

Aganazaryň ilki-ilki «Gulluk edip ýörün» diýen habary geler durardy. Bir ýyldan soň, «Meni komandirlik okuwyna iberdiler» diýen haty bir salym geldi. Uruş başlanandan soň, onuň hatlary göz-görtele gysgaldy. Şeýle-de indiki gelyän hatlar arkaýynçylykly günleriň hatlaryna düýbünden meňzemeýär diýen ýalydy.

Bir gije ol işden gelip, ýerine girip ýatmakçy bolup otyrka Aý aýdyňa bir oglanjygyň ýoda bilen ligirdäp, öz öýüne tarap gelyänini gördi. Ol ýeke aýak poçtalonyň hemişe özüne derek oba aýlanyp, hat paýladýan oguljygydy. Şol arada, hoş habara garaşyp, indi telim wagtdan bári sandygyň bir böwründe ýatan iki düwür şahanabat Amangül ejäniň ýadyna düşdi. Ol sandygy açyp-ýapyp başyny göteren mahaly oglanjygyň elindäki hatyň iç işikde galgap ýatanyny, oglanjygyň bolsa aýak aldygyna ylgap, öz öýünden daşlaşyp, gaçyp barýanyny gördi. Bu hat düýbünden Aganazaryň hatlaryna meňzemeýän del bir hatdy...

Aganazar barkan, sary esgi salnyp galanyny ýatlap, ol soň-soňlaram telim gezek şükür etdi. Ýogsam, Aganazara garaşan bolsa, ol başyndaky sary esginem atynyp bilmejek eken.

Ol hemişe şu zatlar barada pikir edenden soň: «Häý, petigara, şol wagt munuň şeýle boljagyny syzan eken» diýip ýüregine käýinerdi.

Amangül eje uzak ýaşady. Müň aýy gördi. Ol özüniň uzak ýaşap, oglunyň juwanamerik ölümünü kimdir birinden däl-de, öz akylunyň ýetmeýän bir gudratdan gördi: «Meniň ýeke dikrarymyň janyny açurip, onuň ýaşamaly ömrünü meniň sanalgyma goşup sanaýandyr şol» diýip oýlandy.

Ýöne ýere il-gün diýilmeyän eken. Il Amangül ejäni özüniň şatlygyndan-gaýgysyndan çetde galdyrmady. «Aganazaryň enesi, baryp bäbegimizi bir çileden çykaryp berseňiz!», «Aganazaryň enesi, biz gelin edinmekçi, sähedimizi belläp beriň!». Şuňa meňzeş aladalar bilen töweregiň aýallary häli-şindi gelip, onuň gapysyny açardylar. Obada zenan maşgala ýogalanda, hemişe ony suwa tutýan dört aýalyň birisi hem onuň özüdi.

Aganazary aldyraly bäri, onuň üçin ölümiň jinnek ýaly-da manysy ýokdy.

Ol käte oturyp, öz ýagdaýyndan çen tutup: «Ýene-de ilň hyzmatyna üç-dört ýyldan köp ýaramasam gerek. Onýança ýer menem abraý bilen özüne alaýsady...» diýip oýlanardy.

Hemişe bolşy ýaly, ýene-de onuň çaky çykmady. Obada maşyn köpeldi, motorly köpeldi. Gerekli adamlar onuň agramy bardyram öýtmediler. Her aýda berilýän on iki manat pensiýa göz dikip garaşmaly bolmady.

Ol segsenden geçen ömründe bary-ýogy bir gezek baryp kolhoz başlygynyň gapysyny açdy. Oturan jaýyna ýagys geçýänini aýdyp, ondan şifer sorady. Ýöne şol gezek ýüzüni eline alyp, edara jaýyna baranyna, ol soň ömri ötýänçä ökünip gezdi. Başlygyň sözi şonda diýseň minnetli eşidildi.

— Näme, sen entegem ýaşajak ýörjekmi?

— Nädeýin, alanok...

Oglunyň hatyrasynyň depelenmegine sebäp bolanyna, ol puşman ede-edde aňyrsyna çykyp bilmedi. Aganazaryň gözünde galan nazary oňa närazy seretdi:

«Ene, sen şiferi nätjekdiň-ä? Ykbal şiferli jaýda ýaşatjak bolsa, meni beýdip irgözinden ýygnarmydy nä? Ata-babamyz gara öýde ýaşap geçipdir, ýaşaber!..» Bu ýagdaý ýada düşende, Amangül eje käte oturyp, özüni kolhozyň edara jaýyna äkiden aýaklaryna gargardy. Özüni göz önünde tutup: «Erkekler saňa ýöne ýere heleý» diýmeyän eken. Bir ýerde bolmasa, heleý bolaňsoň, şeýdip bir ýerde heleýlemeli-dä. Ýeri, seniň kontorda nä görüň bar...» diýip, öz-özünden ar alardy. Başlygyň sözi bilen işi deň

çykmany. Odun gerek wagty onuň iberen maşyny işigine münder edip odun düşürüp gitdi. Jaýyňam depesini bir gün başlygyň iberen ussalary gelip, nem syzmaz ýaly edip gitdiler.

* * *

Amangül ejä hemişe: «Işiň ileri!» diýen il içinde kän gaýtalanýan söz «Işigiň ileri» bolup eşidilerdi. Sebäbi onuň ilersinde Ogulbibi eje ýaşayardy. Her gün ol ir bilen oýanyp bildigi Ogulbibi ejäni ýatlap, çoyun peje ot salmak bilen bolardy. Onuň tüýnüginden tüssäniň göteril-megi goňşular üçin garrynyň sag-salamat örendiginiň alamatydy.

Sähel bir gün ol bir sebäp bilen ot ýakmaga gijä galaýsa, Ogulbibi eje gelip: «Aganazaryň enesi, turduňyzmy?» diýip, onuň gapysyndan garardy.

Ogulbibi eje öz gara güzerany bilen gydyrdanyp ýören zenandy. Onuňam önünde urşuň uly müýni bardy, adamsy Sähetdurdy fronta gidip, gelmedikleriň biridi.

Ýyllar, gara günler iki goňşyny has-da ysnyşdyrdy. Ogulbibi ejäniň gyzy bilen ogly salyhatly-sarpaly, maşgalaçyl adamlar bolup ýetişdiler, obada gowynyň gürrüni edilse, hemişe ilki ýatlanýanlaryň biri Ogulbibi ejäniň maşgalasydy.

Olara düşen gelnem alçak, süýji dilli, biş-düşeli eliniň ujunda oňarýan bolup çykdy. Ol käbir gelinlere meňzäp, iki garryny köpürgenmedi. Gerek bolanda, olaryň çaylaryny demläp, önüne goýmagy-da, olardan keçe gülläp, ýorgan köpemegi öwrenmegi-de özüne kemlik bilmedi.

Ine, şeýdip on ýyl geçdi, ýigrimi ýyl geçdi... Amangül eje Aganazaryň oduna ýanyp ýaşamagy ýene-de dowam etdirdi.

Köp gezek garyndaşlar toýlarynda oňa ak hasa sowgat etdiler. Amangül ejäniň ak hasa salynmak, bagtly bolmak arzuwy är ömürden bäri gursakda baram bolsa, ol bu hasalaryň hiç birisini salynmady. Beýtmek, onuň göwnüne, ýerliginde ýok bagty bar edip görkezjek bolýana meňzeýärdi.

Ak hasa zenan maşgalanyň ogul-gyzlydygynyň, agtyk görendiginiň, abraý bilen düýnüş dowamyny süňňünden geçirip, ertire goşandynyň alamaty. Ak hasa — munuň özi bagt...

Ençeme ýyllaryň dowamynda berlen hasalar şeýle bir köpeldi welin, onuň uruş döwri boşan sandygyny doldurdy. Ol özüne hasa salýan öýleriň öz synyk göwnüne delalat edesi gelyänini bilýärdi. Munuň öz saklap oturan ojagynyň hormatydygyna-da düşünýärdi. Ýöne ak hasa salynsa, kimdir biriniň nazarynyň: «Sen nä gününe ak salyndyň?» diýip, ýaňsyly seredäýjek ýalydy...

Amangül eje gyşyň başky ýagyşly günleriniň birinde jan berdi. Ir bilen Ogulbibi eje gelip gapyny açan mahaly onuň agşamky «Kelläm agyrjak bolýar...» diýip, alyp gaýdan dermanyny gysymyna gysyp, dem-düýtsüz ýatanyny gördi. Şonda Ogulbibi ejäniň Amangül ejä: «Aganazaryň enesi!» diýip, ýüzleneniniň in sonky gezegi boldy.

Amangül ejäniň jaýlanan güni, obadaşlary ony ak salnyp bilmän, armanly öten zenanlaryň hataryna goşup ýatladylar.

* * *

...Ak ýelkenlije gaýyk ýüzüp, ses ýetime gelen çagy men öz ýanymdan ol kenara gelse gerek diýip oýlandym. Bir salymdan onuň oýtarlap, saga — Günüň batar ýerine ýüzüp barýany belli boldy. Ony golaýa getiren tolkunlar ýene-de ony kenardan daşlaşdyryp äkitdiler. Gaýyk kem-kemden gözden ýitip, giňişlige siňip gitdi. Men soňundan näçe garaşsam-da, ak ýelkenlije şol gaýyk meni ýatlap, yzyna dolanyp gelmedi...

1985 ý.

BERDI JEDELIŇ ATY

Nyşan aga bilen men Kislowodskiniň Narzan galereýasynyň öňünde tanyşdym. O-da bu ýere ýüreginiň aladasyny etmäge gelen eken. Garaýagyzdan gelen dolmuş, başy könelişip ugran şlýapaly togalak adama men onuň gürrüňlerini diňläp höwrügdim. İlkiler ýekeräk giden ýerlerime hem soňra onuň bilen bileräk gidäýenimi kem görmedim.

Biz öz bolýan «Oržanikidze» sanatorimizden şäheriň ortasyndaky Narzan galereýasyna her gün günorta naharyndan soň biraz dynç alyp, pyýadalap gürleşip giderdik.

Yzmyza gaýdanymyzda bolsa duralgada garaşyp, ýörite taksi bilen dolanyp gelerdik. Maňa galsa-ha, şeýle gowy gürrüň bolsa ol ýerdenem pyýadalap gaýtjak-la, ýöne Nyşan aga: «Pyýadalap ýapy ýokary ýerlere çykybersem, demim ýetenok» diýensoň nalaçdym.

Şu gürrüňi aýdyp berende-de biz ýoldadyk. Biraz ýöränimizden soň Nyşan aga öz-özünden «mys-mys» edip, başyny ýaýkap güldi-de:

—...Hä, biziň türkmen aga-da, bi munuň her töwre adamlary bolan... — diýip, meniň ýüzüme seretdi. — Sen eşiden dälşiň, biz-ä oglanrakkak ol adamyň özünem görüpdik.

...Onuň bir gowy aty bar eken. Biz ony göremzok, ýöne obada kakam deňi ýaşulular ol atyň gürrüňini köp ederdiler. Görseň, gadamy gerimli, kellesi kiçiräk, balykbeden bir owadan, ýöne sygyryp synlap oturmaly atmyşyn. Ol aty taýçanak wagty Berdi jedeliň ogluna bir ýola ejesi bilen gezelenje mamalaryna baranda babasy inji berenmişin.

Mamasy agtyjagynyň barmajygyny sorýanyny görüpdirdi, ony adamsyna-da görkezipdir. O-da agtygyny synlap, oňa soraýan zadyny, inji bermelidigini duýupdyr-da: «Şol taýçanak, oglum, seniňki bolsun» diýip, öýüň töwereginde dabyrap çapyp ýören taýçanagy görkezipdir. Birki aý geçip-geçmänkä ýaşulyynyň ogullary taýçanagy Berdi jedeliň öýüne getirip gidipdirler.

Şeýdibem, Berdi jedel oguljygynyň arkasyndan gapysy atly bolupdyr. Taýçanak aňyrsy bir ýyldan aýagulag bolmaga ýarap ugrapdyr. Soňundan ony onuň-munuň toýunda baýraga çapyp ugrapdyrlar. Aňyrsy iki-üç ýyldan bolsa ol obada öňüne at geçirmändir. Deň-duşlary: «Berdi, sen beýle gowy aty nädip ýetişdirdiň?» diýse, ol: «Göroglynyňky ýaly ýerküme gazyp, Gün görkezmän, kyrk gün sakladym» diýip, ili gülüşdirýärmiş. Ol at üç-dört ýyl gazygynyň töweregini depelänsoň, pukararak ýaşaýan Berdi jedeliň egnini galdyranmyş. Goňşy obalaryň toýlarynda hem soňabakan onuň öňüne geçen at tapylmandyr. Ilki ugralan mahaly beýleki atlar bilen deňräk çapýan-da bolsa, pellehana sesýetim galanda, Berdi jedel bir ýapyrylan ýaly edermiş welin, ana, onsoň at hemmeleri tozanyna garyp süýnüp gidibirmiş. Oňa soňra: «Biziň obanyň aty» diýip, obadaşlary janköýerlik edişip ugrapdyrlar.

Berdi jedeliň atyna gözi gidip, ony satyn almakçy bolan pully-mally adamlaram bolupdyr. Ýöne Berdi jedel atyny hiç kime rowa görmändir. Elbetde ilçilik, onuň atynyň söbügini basyp pellehana gelýän, onuň at-abraýyna bäsdeşlik edýän atlar obada başga-da birdir-ikidir bolupdyr. Has-da Nurjuma atly bir ýigidiň demir gyr aty onuň bilen irginsiz bäsleşipdir.

Oba adamlarynyň arasynda «Ýene birki ýyldan bu at jedeliň atyny tozanyna garar» diýýänler-de bar eken. Berdi jedel bolsa «Nurjumaň aty ýene birki ýyldan däl, on ýyldanam meniň atymyň yzyndan ýetip bilmez» diýip, olar bilen eňekleşer eken.

Berdi jedeliň «jedel» lakamyny almagyna-da hut şu atly, baýrakly gürrüňler sebäp bolupdyr. Ol gazy-haşar işlerine gidilen wagty hem atyny ýanyndan goýmaz eken. Ony golaýynda örläp, otuna-suwuna seredip, şeýle gowy atynyň bardygyna öz ýanyndan begenip gezer eken. Bir gezek Gara mirabyň: «Haý, oglanlar, ýetişiň, at gidendir, how» diýen sesi gazyçylary ýabyň raýysyna çykarypdyr. Görseler Berdi jedeliň atyna gözi gidip, amat peýläp gezen ogrularyň birisi ony münüp, jylawyny deňläp baýra bakan tutduryp barýarmyşyn.

Haýal etmän atly adamlaryň birnäçesi onuň yzyndan kowgy bolup gidipdirler. Berdi jedeliň özi-de biriniň atyny münüp, olaryň birisi bolup gidipdir. At ogrusy bu ýerli däl bolarly. Ol ýol yzarlap, onuň egrisini egri, dogrusyny dogry basdyryp gaçypdyr. Şonuň üçinem gönüläp kowan ýola belet kowgular, ol bir düz meýdana ýeten mahaly arany has ýygrypdyrlar. Has-da Nurjumanyň demir gyr aty ony özge kowgulardan saýlanyp kowupdyr. Berdi jedele soňabakan ol indi öz atyny kowup alarly bolup görnүpdir: «Ol Nurjumanyň aty meniň atymy kowup ýetäýse, muny oba üýşүp gürrüň eder» diýip, öz mertebesi hakynda şübhä gidip ugrapdyr. Şol barmana-da, kimdir biri onuň ýüzüne: «Seniň şol öwgüli atyňy, ine, häzir kowup ýetýäs» diýen manyda gyjالاتly seredibem goýberenmişin. Berdi jedel atynyň yzyndan ýetilse, özi bilen deň-deprenişip jedelleşýän adamlaryň soňun-dan: «Äý, sen goýsana, atyňy öwme, seniň atyňy-ha kowup, yzyndan ýetse-de bolýar...» diýip, şu wakany ýatladyşyp, özüne ýeň berilmejegini ýatlapdyr.

Bu bolsa onuň özündenem ileri görүp, apalap ýören mertebesine howp salypdyr. Ol ýapyrylyp, at çapyp barşyna birdenem: «Haý, zaluwat ogry, penjän bilen kak atyň sag gerşine, pellehana golaý gelnenini duýdur!» diýip, janköýerlik edip, aty has tijenip çapmagyň wagty gelenini aýdyp, gygyryp goýberipdir. At ogrusy onuň diýenini edipdir welin, şundan soň onuň alyp barýan aty sapandan sypan ýaly bolupdyr-da, yzyndan ýetip gelýän goh-galmagally kowgulary tozanyna garyp gidipdir. Tizden indi onuň yzyndan hiç bir kowgynyň ýetmejegi kowguçylara belli bolupdyr. Kowguçylar at başyny çekipdirler. Berdi jedel garasuw bolan atynyň üstünde oturan ýerinden: «Dogry-da, walla, Aty kowup ýetmek hara gelişmez» diýip, aýtmadymmy näme? Meniň atym bu atlaryň çaky dälidir» diýip, göwnühoşluk bilen töweregine seredip keýpion ýylgyrypdyr.

1982 ý.

ÇÖL KANUNY

Gyzyl goşun otrýady düýn özüniň onlarça esgerini pida berip, Garagumuň jümmüşinde bolan söweşden dolanyp gelipdi. Şondan bärem gyzyl esgerler öz komandirleriniň biri Semýon Platonowy at ýatagynyň gapdalyndaky garaňkyja jaýjagazda gulp astynda saklaýardylar.

Ol söweş bolan ýerde, öň özüniň ýüzbe-ýüz durşup atyşan duşmanlarynyň birini öz eli bilen hormat edip jaýlapdy. Ýoldaşlary onuň gözlerinden togarlanan iki damja gyzgyn gözýaşyň çägäniň üstüne damyp, gara nokat bolanyny hem görüpdiler. Hut şonuň üçinem, komissar gele-gelmäne ony ýaragsyzlandyryp, duşmana rehimdarlyk eden adam hökmünde tussag etdi.

Semýon Platonowyň tussaglygy tussag bolan güni däl-de, şol günün ertesi irden başlandy. Düýn ol ýadawdy, uzak ýol süňňüni bogun-bogun söküpdi. Onuň hiç zat barada aladalanasy-da gelenokdy, oýlanasy-da. Aýagyny uzadyp, bir ýerde ýatsa razydy. Ol hütdüjek jaýyň burçundaky pahaly ädigininiň burny bilen seçişdirensoň, pahal düşegiň üstünde gysardy. Ir ertir, oýanan mahaly ol ýene-de düýnki söweş meýdanynda bolan wakany ýatlap, öz eden hereketlerini aňynda saldarlamaga oturdy...

* * *

Jüneyit hanyň goşunyndan bölünip gaýdan bir toparyň Tejen etrabyňa gelendigi baradaky habar Mara ýeten mahaly, Maryda ýolbaşçy işgärleriň gyssagly maslahaty bolup geçdi.

Maslahat uzak çekeleşmän, «Merkeze sala salmaly hem-de hüşgärligi artdyrmaly» diýip, gysgajyk netijä geldi. Bu ýagy ýönmöne ýagy däl. General Galkin bilen bolan söweşden bari at üstünde «möjek ýaşayyş» edip ýören, içinden ýalyn öten ýagydy. Häzirki ondan bölünip gaýdan bu bölegiň maksady Marynyň üsti bilen Pendi welaýatyna aşyp, ondanam aňyrlıgyna Owganystana

— Balamurgap töwereginde jemlenen türkmenleriň arasyna özüni atmakdy.

Jüneýit hanyň aýry-aýry toparlara bölünip, göze-başa düşmezden, dürli ýollar bilen serhetden aşmak meýliniň barlygy, ýol ugruna bolşewiklerden dowul alyp, çöle çykan adamlaryň hasabyna hem öz sapyny berkitmegi göz önünde tutýandygyny Maryda bolan maslahat belläp geçdi.

Olaryň gonup-göçäýmegi mümkin hasap edilen guýularyň töweregine gözegçilik etmek bellenildi. Ýörite ýanyna ýolbelet goşulan toparlar döredildi.

Semýon öz topary bilen iki gün ýol ýöräp, «Kyrkgulan» guýa ýeten mahaly, jokrama günortandy. Iňläř siňeksiz töwerek çolady. Agyr ýol atlary horlapdy, has-da bili giden alaşalaryň eňkamy agyp, gözleri çyl-pyklapdy.

Esgerler guýy suwundan gereklerini edinensoň, onuň üstüni ýene-de öňküsi ýaly edip çöp-çalam bilen ýapdylar. Soňundanam Semýonyň görkezen ýerine — alaňlaryň arasyna çekilip, ymykly ornaşdylar. Bu ýeri guýyny dürbüde ýakynyňa getirip synlamak üçin amatlydy. Ýolbelediň aýtmagyna görä, bu jelegaýda «Kyrk gulandan» özge ýerde süýji suwly guýy bolmaly däldi. Şonuň üçinem bosgun şu öwrä sekäýse, onuň ýoly «Kyrkgulandan» sowa geçmeli däldir. Guýynyň töwerek-daşy tegelenip oturan tekizlikdi. Tekizligiň gutaran yerinden ýene-de beýikli-pesli adaty çöl görnüşi özüni dowam etdirýärdi. Bir süri düýegeriş alaň bolup, guýynyň töweregine ýaýraýardy.

Atlar durup biraz sowaşansoň, esgerler olary guýynyň başyna getirip suwlardylar. Soňundanam syzadan ýasan sübseleri bilen guýynyň töweregine düşen yzlary bozup, gelen ýollary bilen yzlaryna dolandylar.

Semýon esgerleri bilen üç günläp, gündizlerine guýynyň töweregini dürbüde synlap, üýtgeşik atlylaryň gara bererine garaşyp oturdy. Gijelerine ýer diňläp, at toýnagynyň dükürdisini gulaklady. Dördünji gün hem töwerekde düýnki görnen suratlardan özge görnen del zat bolmady. Şol düýnki gyrgy bu günem guýynyň

depesinde ýaltalyk bilen uçup ýör. Ol düýn hem Semýonyň pikirini özünde egläpdi. Töwerekde bir ölen malyň süňkleriniň pytrap, çalam-çaş bolup ýatanyny hemmeler görüpdi.

Gyrgy şol pytrap ýatan çakyrp ugran süňklerden çylka etiň ysyny alýan borly. Ol bu günem ürç edip öz aýlawyny dowam etdirýärdi.

Ilkinji gijedäki şagal bilen bolan duşuşyk diýäýmeseň, dört günün dowamynda ýatda galarlyk waka bolmady.

Şagal ilki atlaryň töwereginde bir ýerde uwlady. Töwerekden hiç hili garaw görmänsoň, ol gohuny has-da köpelti. Birnäçe wagtdan ol şeýle bir ýakyna gelip uwlady welin, şagalyň beýle batyrylyk etmegi esgerleri hem-ä geň galdyrdy, hemem olaryň gaharyny getirdi.

Geň görmezçe hem däl, şagal mundan ozal gabat gelýän adam gördügi ot-çöpe siňip ýitmek bilen bolýan şagallara düýbünden meňzemeýär diýen ýalydy. Ilki bilen Haýrulliniň çydam kasesi çat açdy. Ol tüpeňine ok sürdi-de, sögünip şagaldan çenedi:

— Possunyňa ot bermesem bolmady.

— Haýrullin, Haýrullin, bu nä boluş! — Komandiriň buýruk äheňli dözümlü sesini eşitmedik bolanlygynda, ol şagaly bir oka tabşyrmakçydy. Bu ses niredede oturandygyny onuň ýadyna saldy. Tüpeň atmak, onda-da gijesine, bu bir günlük ýola özünüň şu ýerde bardygyny habar bermek ahyryn. Haýrullin tüpeňini gapdalynda goýdy-da, iki eplenip güberilip oturdy. Taranenko sessiz hereket etdi, ol goşhaltasyny sermenekläp, tut saply paltany alyp, bükdekläp şagalyň söbügine mündi. Şagal diňe şundan soň rejäniň geň dældigini aňdy-da, garaňka goşulyp, ýitmek bilen boldy.

Gündizlige çykylansoň, ker şagalyň agşamky gözsüz batyrylygynyň sebäbi hemmelere mälim boldy. Esgerler gelip, şagal küreniniň gapdalynda goş düşürendiklerini gördüler.

Ýeňsede bir ýerde pöwhüldäp tüpeň atylan mahaly, dört günläp çölde şöwür çeken esgerler gaýtmak aladasy bilen otyrdylar. Semýon Platonow gije salkynda ýol ýöremegiň topar

üçin amatly boljakdygyny göz önünde tutupdy. Ol häzir çal-çul bolup ugran töweregiň ýagşy garaňkyramagyna garaşyp otyrdy.

Ýol keýpi bolup oturan esgerler hem «atlanyň» diýip, onuň agzyndan eşidiljek ilkinji talaply buýruga garaşýardylar. Atlar bireýýämnden bäri eýerlenip, ýola taýyn edilip goýlupdy. Tüpeň sesiniň yzysüre bir atly, at segredip gözýetimdäki alaňa çykdy-da, elindäki tüpeňini bulaýlap gygyrды.

— E-eý-eý bolşewik, kelläňe bek bol!

Sonundanam göz açyp-ýumasy salym içinde ol ýene-de atyny debsiläp gözden ýitdi. Atlynyň bu hereketleri özüne göwni ýetýän — öz güýjüne masafynýan duşmanyň edäýjek hereketleridi. Esgerler ýerli-ýerden duşman bilen atyşyp ugradylar. Oklar ikarada gaýmalaşyp sykylyk atdylar. Goňşy guýa habara gitmeli Haýrullin emedekläp baryp, bir atyň üstüne towsup münse-de, ony ýüzin salyp çapmaga ýetişmedi. Basmaçylaryň atan oky onuň önüni dolady. Ikinji gezek bu tabşyrygyň ugruna çykan Taranenkony bolsa duşman oklary atlaryň ýanyna hem ýetirmedi, orta ýolda saklady. Ähli tama ýele sowruldy. Duýdansyz başlanan uruş uzak dowam etmedi, garaňka dulanyp bukdaklap gelen seleň telpek basmaçynyň oky komandir Semýon Platonowyň süňňüne hem sarsgyn berdi. Ol nili gyzan naganyny elinden gaçyryp, abat eli bilen ok degen çignini tutup, ýapydan aşak togarlandy. Ruslaryň row bolan sögünji bilen, kimdir biriniň ejesine ýetip sögündi. Bir mahaldan soň ol esger Çaryýewiň özüni bir ýere yzy bilen üyräp barýanyny gördi. Suw sorasy geldi, ýöne taplap kepän dili onuň diýenini etmedi. Onuň eden ümüne bolsa gyssagarada Çaryýew düşünmedi. Ol komandirini bir çukuryň gyrasyna getirensoň, özi yza çekilibräk ony iterip goýberdi. Tapan çöp-çalamlaryny onuň üstüne atyşdyrды. Şondan soň ýene-de özi bir ýana çekildi-de, duşman bilen atyşygy dowam etdirdi...

Semýon Platonow gözünü açan mahaly daş-töweregiň imisalalykdygyny, Günüň özüne seredip lowurdap duranyny gördi. Boljak iş bolup, apyla-sapyla sowlupdy, düýnki tanyş gyrgy bu günem hemişeki adaty göterilýän belentligine göterilip

uçup ýördi. Ol aýak üstüne galan mahaly özüniň bir wagtlar çopanlar tarapyndan guzu-jyklar üçin gazylýan körpeçleriň birinde ýatandygyny gördi.

Şeýle körpeçleriň bu töwerekde başga-da birnäçesi bardy. Sapaňasynyň öz ýanynda bardygyny gören wagty ol, bir tötänligiň özüni halas edendigini bildi. Ogry saly gowşak diýleni. Çaky, basmaçylar bu ýerde uzak eglenmändirler. Olar atlary, olja düşen ýaraglary alyşdyryp, gyssagly göterilen bolmaly. Onuň göreçleri ilki ýarpy göwresini çägeden çykaryp, hinden çykyp gelýän pyşbagany ýatladyp ýatan suwgabynda saklandy. Onda bary-ýogy üç-dört owurt mylaýym suw bar eken. Semýon Platonow sägimläp, daş-töweregine aýlanan mahaly, bir körpeje gaplanyp, üstlerine çäge sürlen, öz wepat bolan esgerleriniň üstünden bardy. Olardan kimdir birisiniň çukura sygmadyk ýalaňaç aýagy somalyp görnüp durdy. Ol gum sürüp esgeriň aýagyny çägede gizläňsoň, birsalym näderini bilmän, bolan-goýany ýatlap, gözüne ýaş aýlap oturdy.

Ol guýynyň başyna gelip, suwdan ganansoň, tä bu ýerde uzak galmagyň özi üçin howpludygy baradaky pikir kellesine gelýänçä, ýarasynyň derdini çekip, atylan bürgüde meňzäp, bir gapdalda serlip ýatdy.

Goňşy guýularda goýuşdyryp gaýdan ýigitleri barada, Mary hem ol ýerde galan gelni Polina barada üzlem-saplama oýlandy. Semýon gün gijigýänçä guýudan sesýetim uzakda ýerleşen iki alaňyň aralygyndaky jülgä çekilip, görer gözden gizlenip, eglenc etdi.

Gün gijigip, garaňky gatlyşyp ugransoň bolsa, ol guýy bardyr diýip çak eden tarapyňy yzarlap ýola düşdi.

* * *

Üsti basyrykly gum depeleri Semýon Platonowyň daş-töwereginde agyl bolup otyr. Şol birmeňzeş, türkmen öýüne çalymdaş düýegeriş depeler. Üsti adaty çöl tukatlygy bilen örtülen depeler.

— Heý, bu depeleriň yzy gelmezmikän? — diýip, Semýon bir alaňyň üstünde dünýäň aýagujuna ýeten adama meňzäp, aýaklaryny sallap oturyşyna oýlandy: — Indi men ýene-de näçe wagt şu depeleriň arasynda pyşbaga bolup emedekläp ýörmeli borkam? Öňümde-de, gapdalymda-da şu depeler. Ýöresemem süri bolşup, yzyna düşüşip ýörler...

Şol gijeki nadara şagal ýadyna düşen mahaly, ol birden hopukdy. Ony şol gezek esgerlerine ýok etdirmedigine öküdi. Sebäbi häzir şol şagal Semýonyň hyýalynda özüniň meýdanda galan läşine tumşugyny sokup, iç goşuny iýip durdy.

Ýokarda öwrüm edip ýören gyrgyny gören mahaly, ol ilki öz töwereginde bir janly-jandaryň barlygyna, özüniňem dünýäde ýeke daldigine begendi. Arkan düşüp ýatyşyna, gyrgynyň öwrümlerini yzarlap sanady.

Hemişe çöle çykdygy, ol birki gezek, käte-de ondanam köpräk zemzen bilen pete-pet gelerdi. Zemzeniň özi ýakynda atly görse, ýat obanyň itine menzäp, hebs edip topulardy. Uzyn dili bilen monjuk gözleriňiň töweregini ýalaşdyryp, guýrugyny gamçy edinip, ýeri saýgylap, topalaň turzardy. Zemzeniň ojar şahalaryna münüp, Güne çoýunyp-meýmiräp ýatanyny hem Semýon birnäçe gezek görüpdü.

Yaňy ýolda gelyärkä hem ol zemzeni birnäçe gezek ýatlapdy, onuň bilen duşuşmagy — ýüregine düşen ýekeligi paýlaşmagy arzuw edipdi.

Birsalymdan gyrgylaryň sany köpelip, ikä-üçe ýetdi. Gykylyk-zenzele köpeldi. Olar kem-kemden pesleşip, ýere ýakynlaşyp ugran mahaly, Semýona gyrgylaryň her ardynmasy özüçe bir many bolup eşidildi.

— Gak - aşakda bir läş ýatyr.

— Gak - diri bolaýmasyn!

— Gak - sag gözi meniňki.

— Gak - çep gözi meniňki...

Semýon gara basan ýaly hopugyp, ýerinden turdy. Ol elini somlap, özüniň diridigini, bet niýetliler bilen entekler gidişip biljekdigini gyrgylaryň önünde nygtady.

Şundan soň onuň bu ýerde uzak oturasy gelmedi. Bir salym ýöräp-ýöremänkä hem ol özüniň nireden gelip, nirä barýanyny unutdy. Haýsy tarapa ýöremek aňsat bolsa, aýaklary ony şol tarapa äkitdi, şeýle-de bolsa, ol öz ýanyndan, öz niýet eden guýusyna, şol ýerde goýup gaýdan esgerleriniň ýanyna barýanyna, olaryň özüne garaşandygyna ynandy.

Garry adam ýaly oturyp-turup barşyna ol ýarym gijä çenli ýykylyp-sürşüp, ýol ýöredi. Halys tapdan düşüp, çägäniň üstüne süýnen mahaly, asmandaky ýyldyzlaryň maslahaty has gyzyşypdy — jöwheri ýitelipdi. Ol öz tanaýan ýyldyzy «Uly ýedigeni» ýyldyzlaryň arasyndan gözläp tapdy. Onuň ikinji bir tanaýan ýyldyzy, o-da Ömrüzaýady. Ömrüzaýanyň baryp bir wagtlar batyp, ýyldyzlar mähellesini taşlap gideni ýadyna düşen borly. Semýon ony gözläp, nazaryny ýyldyzlaryň arasynda gezdirip azara galmady. Üsti gaýmaklap, sowap ugran çägäni sypalap, biraz oturansoň, çiş-arkan düşüp uklady. Ol gijäniň bir wagty uşap oýandy. Töweregiň henizem gijäniň gysby agylynda oturanyny gördi. Bolup bilse, daňlawuk bolmaly, häzir sag tarapda bir ýyldyz gözüni deşip barýan ýitilik bilen lowurdaýardy.

Bir ýerlerden mahal-mahal şemal bilen akyp gelýän it sesini eşiden mahaly, Semýonyň pikiri durlandy. Ynamy artyp, ýuregi tiz-tizden urmaga başlady. «Şu öwrede çopan goşy bardyr, bu üýrýänem hut şonuň goýun itleriniň biridir. Ýa ol meniň ysmy dagy alyp üýrýän bolmasyn? Hepbeli it del zady bir günlük ýoldan bilermişin». Onuň ilki hakydasyna gelen pikir şu boldy.

Sesi yzarlap gelýän Semýon birmeýdan ýöränsoň, çäge tūmmekleriniň arasynda ýitip oturan bir obajygyň üstünden geldi. Sesýetim gapdalda bir beýigiň üstünde ot ýakylýanyny hasap etmeseň, oba heniz ukuda ýatyrdy. Oňa bu obada ilki eli kündüklü taret gylmaga çykan soky topbulý aýal gabat geldi. Ol aýal ilki kimdir biriniň ikindiniň kölegesini ýatladyp, on-on baş ädimlikde

özüne seredip duranyny gören wagty biraz eýmendi. Aýak çekip, ýetişip bildiginden dogra sanady.

Eger Semýon ýene-de iki-üç ädim öňe ýöräýen bolsa, onda bu aýalyň jynssyz gygyryp, töwerege märeke üýşüräýmegi-de mümkindi.

Semýon gozganmady.

Soky topbulý aýal yzyna dolanyp, öýüne girmäge howlukdy. Onuň oturan ýerinde unudylan kündük somalyp galdy.

Iki-üç minut geçip-geçmänkä hem eli başatarly dörtgyraň pyýada Semýonyň öňünde hatdara boldy:

— Kimsiň?

— Suw ber! — Semýon çalgırt dili bilen bildiginden patdyk-putduk türkmençeledi. — Men adam, ýara bar, gaty agyrdy bar.

Dörtgyraň pyýada töwerege aýlanyp, nätanşyň ýekedigine hem-de ondan hiç hili garaw bolmajakdygyna göz ýetirensoň arkaýynlandy. Geýmäge howlugyp, aýagynyň burnuna sokup çykan çokaýyny düzedişdirip, täzedden geýdi.

— Suw ber! — Semýon öz haýyşyny ikilenç ýene-de bir ýola gaýtalady. Soňundanam başy aýlanyp ugrany üçin duran ýerinde aşak oturdy.

Dörtgyraň pyýada gelip, elindäki başatarynyň gundagy bilen Semýonyň bykynyna çalarak hütületdi:

— Tur ýeriňden! Haýýarlyk etjek bolma. Suw içesiň gelse, ilň çölünde ne körüň bar. Öz ýurduň dar boldumy saňa?

Dözümli ses Semýonyň pikirini durlady. Ol indi ölüme öz aýaklary bilen gelendigine ynandy. Onuň indiki etjek zalym hereketlerine garaşdy.

— Oglum, o bende suw soradur, suw ber oňa! — Şol arada gapdaldan bir ýerden pessaý zenan sesi eşidildi.

Dörtgyraň pyýada yzyna gözlän wagty özünden ynjalman daş çykan enesiniň gapynyň öňünde duranyny gördi.

— Suw ber oňa, oglum, göni gelen keyiğiň iki gözünden özge günäsi bolmazmysyn.

— Bu keyik däl, ene. Muňa guduz diýerler.

— Ol kimem bolsa, häzir delalat isläp, seniň gapyňdan gelen adam. Ol seniň myhmanyň boldy, oglum, ejize gany bolmaweri! Myhman ynjydan ojakdan döwlet göterilermiş. Myhmanyň gargyşyny almajak bol. Gargyş alsaň, muramarsyň. Myhmany atasyndanam ileri görmek, türkmen agaň asyl däbidir, oglum. Özüň bilorsyň-a, ýogsa-da sen onda ýaşrakdyňam, ýazda Sertahda mal üstündedik. Orazgylç agaň öz myhmany üçin, aýmaklar bilen atyşyp ölmedimi näme?

Enesiniň gepi özüniň hem şol myhmansöýer, gerek bolsa myhmanyň üstünde janyňy berýän ata-babalaryň dowamydygyny dörtgyraň pyýadanyň ýadyna salan borly. Ol ýeňsesini tüňnerdip yzyna dolandy-da, enesiniň ýanyna baryp, mahal-mahalam Semýona seredip, pyşyrdap gürrüň etdi. Soňundanam başataryny öýe söýäp gelip, Semýony egnine göterdi.

* * *

Semýonyň getirilen ýeri içi gözedürtme garaňky ýerkümedi. Sähel ýöreseň, baryp haýsydyr bir zat bilen süsüşäýjeginiň ýalydy. Ýerkümäniň süňňüne ornan çölün ysy bu ýerde goýun-guzynyň saklananyndan habar berýärdi. Dörtgyraň pyýada Semýony ýerkümäniň bir burçunda depe bolup duran guran oty pytradyp, şonuň üstünde ýatyrdy. Garry aýal ilki gelende keçe getirdi, ikinji gezekde iki sany ýassygy goltuklap geldi.

Garry aýalyň bir gyrasy döwük kersende getiren melhemi Semýonyň ýarasyny üýşürdi. Jany aram tapyp, derçigip meýmiredi. Ol ukudan oýanan wagty dörtgyraň pyýadanyň aýbogdaşyny gurap, gapa golaý oturyp, mahal-mahalam eline tüýkürip, ýüp işip oturanyny gördi. Onuň egninde gyrmyzy dony, ak mytgaldan tikilen ezýaka köýnegi bardy. Baýyndaky börügi haly bölegine meňzeşdi. Semýon ony synlap ýatyşyna oýlandy.

Bu adamlardan indi maňa ýamanlyk bolmasa gerek, bir gudrat aýny wagtynda meniň dadyma ýetişdi. Meniň diri galmagyma iki sany sebäp bolsa, onda olaryň biri şu ak hasa atynan

soky topbuly aýaldyr. Dörtgyraň pyýadanyň öňki gylyg-a oňly däldi. Şol garry aýal gapdaldan bizi synlamadyk bolaýanlygynda, onda ol pyýadanyň meni alaňdan aşyryp ataýmagy-da mümkin eken. Bu aýal dörtgyraň pyýadanyň enesidir. Hut şeýledir, ýogsam türkmenler öz aýallaryna aňsat gulak gabartmaýarlar.

Dörtgyraň pyýada Semýonyň oýadygyny görüp, ýüp işmesini goýdy.

Çykaryp, gapdalynda üýşüp duran kädileriň üstünde goýan silkmesini alyp geýdi.

— Orus, sen türkä gowy düşünomyň?

— Bildim, azaçyk däl.

— Onda meni diňle...

— Bildim.

— Ýelheklenme-de, tagapyl et! — Dörtgyraň pyýada sözi bölüneni üçin ynjaý, azymlyrak gepledi. — Seniň çigniňdäki ýaraňy açmaly borus, däri-derman etmeli. Aýagyňy, bir eliňi ykjam daňmaly bor. Birden gorkup, ýüregiň ýarylyp öläýme!

— Bildim!

— Bilseň, mojuge-de gygyrmagam bolanok, tamda gulak bar, bu ýerde ýaşaýanlaryň hemmesi bolşewikden gaçyp çöle çykan adamlar. Bilseler seni atarlar, meniň bolsa öýümi otlarlar. Düşünmedik bolsaň aýt, ýene bir öwre aýdyşdyraýyn.

— Düşdi, hemmesi düşdi.

— Hemmesi düşdi bolsaň bolor.

Şundan soň dörtgyraň pyýada gürrüňi gutardy hasap edip, işiniň ugruna ugrabermekçi boldy. Ýöne Semýonyň bilesi gelýän bilesigelijiligi ony ýene-de birnäçe minutlap egledi.

— Seniňki ady näme?

Dörtgyraň pyýada gaňrylyp, birsalym Semýona seredip, böwrüni diňläp duransoň jogap gaýtardy.

— Adymmy... Adymy Jumagylyç diý-de tutuber.

Ol çykyp gidensoň, Semýon ýene-de öz pikiri bilen ikiçäk galdy. Maryny, gurban bolan ýigitlerini ýatlap oýurganyp ýatdy. Şol gün Semýony ilki gatykdyr çörek bilen naharlansoňlar, garry aýal bilen Jumagylyç, ýene-de bir on-on iki ýaşly oglan üç

bolup, onuň ýarasynyň daşyna geçdiler. Bu oglanjyk Semýona nätanyşdy. Onuň ol-bi zatlary alyp-goýmaga kömeginiň degjegi göz önünde tutulyp, bu ýere getirilendigi belli zat. Wagty bilen ýumuş buýrulmansoň, ol eýýäm çaga galjaňlygy bilen iki gezek soramaga hem ýetişdi. «Men näme edeýin?» diýen soragyna ol her gezekde «Ýüregiňi eliňe alyberme, özüm aýdaryn» diýen biri-birine meňzeş guraksy jogaby eşitdi.

«Operasiýanyň» beýemçisi Jumagylyç ellerini çyzgaşdyryp ykjamlanypdy. Ýörän mahaly ony biraz hopul-sopul görkezýän dony häzir onuň egninde ýokdy. Ol ilki Semýonyň aýagyny nagdyn, göwnüne jaýlap daňdy. Üstüne hem bugdaýly çuwaly ýykyp, onuň aýaklaryny gozganmaz ýaly etdi. Oglanjyk çyrany eline göterdi. Garry aýal usul bilen ýaranyň töwregini açyşdyryp, ýylyjak suw bilen ýuwup arassalaşdyrdy.

Tenine tyg çümüp ugran mahaly Semýon çydamak üçin gözlerini ýumup, dişini gysdy. Soňabaka onuň ok degen eli şeýle bir agyrady welin, ol bu adamlaryň öz derdine dâri-derman edýändigine hem şübhelenip ugrady. «Elimi öz ugruna goýuň. Baryň, baryň, jahenneme gidiň!» diýip gygyryberesi geldi. Ýöne onuň agzy ykjam saralgydy. Ol her gezek gözünü açan wagty Jumagylyjyň julk der bolan aladaly ýüzünü görýärdi. Mahal-mahal onuň garry aýal bilen pyşyrdaşyp, gysga-gysga edýän gürrüňlerini hem eşidýärdi.

Semýonyň göwnüne gaty uzaga çeken operasiýa ahyrsoňy gutardy. Şol kersende getirip, ýene-de onuň eline gurbaga meňzeş atan-satan bolup duran bir otuň kökünü ýapdylar. Jumagylyç onuň aýagynyň üstüne ýykylan çuwaly ýene-de kynlyk bilen göterip, diwara söýedi. Ýeňlerini goýberişdirip, Semýonyň ýüzüne seredip, donuny geýdi. Soňundanam hiç zat diýmän, ýerkümeden çykyp gitdi. Garry aýal ýatar mahala çenli Semýony gyzgynja çorba bilen ýene bir gezek naharlady.

Bir gezek Jumagylyç halyndan habar almaga gelen mahaly, Semýon onuň aýak çekmegini hem-de biraz özi bilen gürleşip

oturmagy sorady. Şu güne çenli olaryň arasyndaky ähli gürrüň baş-alty agyz sorag-jogapdan aňry geçmändi.

Jumagylyç gele-gelmäne onuň ýarasy bilen gyzyklanardy, Semýon hem öz çalgırt dili bilen onuň soragyna jogap bererdi:

— Orus, tabyň nähili?

— Ýakşi.

— Ýagşy borsuň, işşalla.

Şunuň bilenem olaryň arasyndaky ähli gürrüň gutarardy.

Jumagylyç kümede az-kem güýmenjirän bolardy-da, çykyp ýene-de öz ugruna giderdi, soňam uzynly gün gara bermän oňardy. Onuň bu bolşy Semýonyň böwrüni diňlemegine, onda özüne bolan birhili tukat öçli duýgynyň bardygyny çak etmegine sebäp bolýardy. Ol öňler öz ýanyndan «Çöl adamlary gümür-ýamyr edişmäge döwtalap adamlar» diýip hasap edýärdi, olar has-da myhmany gepletmän, geplemegi gowy görýär...» diýip bilýärdi. Ol çölde, myhmanyň öz goşunda köpräk eglenerini dileg edip, dillä gezek bermän gepleýän, «hä, hawa» diýilse dagy has-da öjügip gepleýän çopanlara köp duşupdy. Öz ýanyndan dilewarlygyny ümsümlükde — çölde öz-özünü bilen gürleşip ýöreýänine ynanyşdy. Jumagylyja sataşansoň, ol özüniň çöl adamlary baradaky öňki pikirine biraz düzediş bermeli boldy. Ol çölüň özüne meňzäp dymyp, onda-da syrly, köpmanyly dymyp bilýän adamlarynyň hem bardygyny gördi.

Jumagylyç bir penje saman alyp, oturjak ýerine atansoň, aýbogdaşyny gurap ornaşdy. «Näme gepiň bolsa gepläber, diňlemäge taýyn» diýen manyda Semýonyň ýüzüne seretdi.

— Jumagylyç, nirä göçdi gitdi seňki?

Semýon sorag berip, biraz gobsundy-da, arkasyny diwara berdi.

Jumagylyç oňdan sen-men ýok, beýle zoňtar soraga garaşmadyk borly. Ol nazaryny üýtgedip aşak seretdi. Jogap bermek üçin ilki oýlandy. Soňundanam ýene başyny göterip, gürründeşiniň ýüzüne seretdi.

Semýon onuň ýüzünde gülkä meňzeş kinaýanyň gezmeleýänini görüp, özüniň iň ahyrda berjek soragyny ilkibaşda diline alyp ýalňyşandygyny duýdy.

— Namysymy, din-imanymy saklamak üçin, nirä bolsa gidibermeli borun-da.

— Gitdi gerek däl, men gördi, sen baý däl. Şura seni ýakşy gördi bar.

Jumagylyja Semýonyň soňky sözünüň hem ýaramandygy belli boldy. Ol ornundan turdy-da, bir gözünü biraz ýumup, awuny nyşana alan awça meňzäp, Semýony dikanlady.

— Akylyň bolsa, indi gaýdyp ele düşme!

Bu söz Semýonyň beýnisine sarsgyn berdi. Özi-de häki bir gep ugruna aýdylaýan söz hem däl. Onuň aňyrsynda diňe bir Jumagylyjyňky hem bolmadyk, Gyzył goşunyň halky bolup, onuň belli-belli böleklerini saýrykdyryp, duşman okunyň, yzyna düşüp gyryp-paýhynlap, zalymlyk edip ýörmegine bolan, halkyň göwnüne jaý edip bilmeýän ahmyrly hymy bardy. Rewolýusiýanyň jadyly meýine başy sāmān Semýon häzirem ýagdaýa oňly düşünmeýärdi. Işi rowaçlanyp, öz ýeňişlerinden gylaw alan Gyzył goşun indi bu wagt eýýām atdanam asmana göterilip, uçar bilen halky asmandan gelip gyryp ugrady. Hut ýaňy-ýakynlarda hem gyzył uçarlar Tejen aýagyna üýşen münlerçe bosgunlary, aýal, çaga, garry-gurrusy diýmān, pulemyot okuna tutup paýhynlapdylar. Badhyzyň üsti bilen Owganystana bolşewikden gaçyp barýan agyr göç hem gyzył uçarlaryň halky oka tutup, ahyrzaman goparan ýerleriniň birisi bolupdy.

Bolşewik syýasatda özüni halk köpçüligine ýakyn, oňa gowulyk isleýänden edip görkezmäge çalyşýan-da bolsa, bu görüp-eşidilmedik zalymlyklary, halka gowulyk isläýjegin hereketlerine asla meňzemeýärdi. Täze hökümetiň ykdysady syýasatyny halk kabul edip bilmeýärdi. Ol düşnüksiz bolşy ýaly hem durnuksyzdy. Düşünmek üçin oňa wagt gerekdi. Ýöne hany öz ýyldyrym çaltlygyndaky ýeňişlerine ynanýan, gylyjy gan bilen kesmekläp, gynyna sygmaýan bolşewikde beýle sabyr barmydy?!

Ýurduň ýagdaýy häzir ruslaryň ýygyn çekip gelip, Gökdepe galasyny partladyp alanyndaky ýaly alasarmyk, ahmyrly aljyraňňylygy ýada salýardy. Millet duran-duran ýerinden başyny gutarmak üçin, dargap ümdüzüne tutduryp, gözünüň gören tarapyna geçmek bilendi...

Düşünmek üçin öz eden synanyşygynyň başa barmadygy Semýona düşnükli boldy. Ol Jumagylyç ýanyndan turup gidenden soňam bu barada pikir köwsarlady köp oýlandy.

Semýonyň ykbaly türkmen topragy bilen öňrākden bāri baglydy. Onuň kakasy Orusýetden «Hindiguş» GRES-ini işletmäge iberilen hünärmen-inženerdi. Ol Mara gelende onuň ýanynda özi bilen boý deňeşdirip duran, syratly owadan gözli aýaly bilen dört-bāş ýaşly saçlary galpak bolup selkildāp duran, ylgaşlap ýören oguljygy bardy. Semýonyň oglanlygy hem mahal-mahal ejesiniň telim aýlap Orusýete garyndaşlara görme-görşe gidýānini hasap etmeseň, Baýramalyda geçipdi. Şu ýerdāki rus mekdebinde okap, bilim alypdy. Inžener Pawel Platonow döwlet tarapyndan berilýān hümmetli hak-heşdegiň hasabyna bol-telki ýaşaýan maşgalalaryň biridi. Ýöne onuň has gowy durmuş barada oýlanýandygyny tā onuň Orusýetden gaýdyp gelýān aýaly, Orenburgyň töwereginde otluda polisiýa tarapyndan «Rewolýusiýa çagyryān» listowka bilen tutulýança, hiç kim bilmeýārdi. Owadan gözli aýal «Bu meniňki dāl, muny meniň goşuma ýamanlyk etmek üçin salypdyrlar» diýip, mönsürāp nāçe jibrinse-de, oña şonda ynan-mandylar.

Semýon şol wagt ýaňy Woronežiň hünärmen mekdepleriniň birinde okap ugrapdy. Aýaly ele salnandan köp wagt geçmānkā Pawel Platonowyň özünem ýerli polisiýa tussag edip ýygnapdy. Onuň bu ýerde dürli milletlerden bolan adamlary gizlin töweregine toplap, rewolýusiýa degişli wagz işlerini geçirenligi hem şundan soň belli bolupdy. Semýonyň özüniň hem hünärmen mekdebinden kowlup, gelibem Mary demir ýolunda ýönekeý işgār bolup işläp ugramagy hem şu wakalar bilen baglydy.

Durmuş deňzinde rewolýusiýanyň göteren görlüp-eşidilmedik harasady, tolkunlary soňra Semýon ýaly, meýdana

atylan balyk ýaly soňky deminde çyrypynýanlara hem nem bolup, täzeden jan beripdi.

Rewolýusiýanyň atlylary geleninden, ol hem şolara goşulypdy. Şonuň üçinem ol özüniň garyp gatlagyň duşmanlaryna garşy göreşýänine ynanyp ýaşayan, badyhowa, göçgünli gyzyly komandirleriň biridi.

Jumagylyjy bolsa ol öz ýanyndan şol barly adamlaryň yzyna düşüp, it gyran çölde iki göç, bir talaň bolup, azaşyp ýören hasap etdi.

Hatda onuň obanyň ortasyndaky gum depeleriniň biriniň depesine göterilip, bolşewiklerçe «Adamlar, siz baýlaryň yzyna düşüp, juda ýalňyşýaňyz, olaryň-a goýun-geçi bähbidi bar, a siz näme üçin olaryň yzyna düşüşip, hor-homsy bolşup ýörsüňiz. Gidiň zyznyza, täze ýaşayşa başlaň! Jumagylyç ýaly mertebemynasybetli adamlar şura hökümetine az gerekdir öýdýäňizmi?» diýip gygyryberesi-de gelyärdi.

Jumagylyç bilen bagly bu düşünişmezligi Semýon soňra oňa özüniň dilini düşürmezlikden gördi. Ömründe ilkinji gezek kakasyna meňzemänligine, türkmen dilini oňly öwrenmändigine ökümdi.

Ýeňseden, ýakyn bir ýerden eşidilen hassyldy Semýonyň gurbaga kölüne kesek oklady. Bu hassyldy oňa arka tarapdan amat peýläp gelen duşmanyň uludan dem almasy bolup eşidildi. Betgüman boldy. Jumagylyç ýaňky gürrüňden soň ýüregine bulut toplan borly, «Ol indi meniň ýoguma köýmegiň ugruna çykan bolmasyn» diýip oýlandy. Göreçler jöwherlenip hassyldynyň gelen tarapyna howatyrlý seretdi. Ýüreginiň urgusy daban düňküldisi bolup gulagyna geldi. Şol barmana-da onuň seredip ýatan tarapyndan bir yş peýda boldy. Gapdalda bir ýerde ot bilen dykylyp goýlan deşiň bardygyny ol häzir şol oty bir sygyr dili bilen ýalmap alandan soň görüp galdy. Ýerküme-de indi öňküsine görä ýagtylandy. Şu wakadan soň Semýonyň öňünde dünýäniň ýene bir gapysy açyldy. Ol bu ýerden seredip, başly-barat dikilen öýleri, gäwüş çalyň ýatan düýeleri, öýüň kir-kilçigi bilen güýmenip ýören

aýallary gördi. Jumagylyjyň öýi arka tarapda galyp görünmese-de, ol onuň hem obanyň çetindäki şu öýleriň biridigini bildi.

Gijöýläňler bir gapdalda seleňläp oturan çäge depesiniň üstüne atly adamlar üýşüşip ugradylar. Bir-birleriniň adyny agzaşyp kim bar, kim ýok anyk etdiler. Semýon depäni ilki gören badyna üns bermedik-de bolsa, häzir depäniň bu ýerde togtan basmaçylaryň üýşüşip-çaşyşyp maslahat bişirýän ýeridigini çak etdi.

Töweregiň ygym-sagym hereketi ýapynyň ýüzüne ýigrimi-otuz atly ýygnanýança dowam etdi. Atlylar üýşüşensoň, çal atly öňe düşdi. Beýlekilerem şundan soň ikibir, üçbir bolşup, atlaryny debsileşip, onuň yzy bilen sürdüler.

Çölde hadysalaryň duýdansyz, syrly bolşy ýaly garaňky hem symyşsa duýdansyz aralaşýar.

Şapagyň yüzi küljerip, könelp ugradymy, onsoň ak gündiziň bu jelegaýda durary bolmaz. Ilki gözýetim ümezläp, töwerekdäki gum depeleri salgyma öwrülip ugrar. Soňam görseň garaňky eýýäm oýtarlap, seniň töweregiňi gysyp-gabalap gelyändir. Atlylar ýüzlerini garaňka tutup ýitip gidensoňlar, olar hamala gijäniň gara şalynyň eteginden girip gidiberen ýaly duýgy döretdiler.

Oba agyr tukatlyk aralaşdy.

* * *

Düynki giden topar atly bir gijäni üstlerinden ötürip, şol günün ertesi yzlaryna dolanyp geldiler.

Oba ilki awçynyň itine meňzäp, enesi bilen giden iki taýçanak dabyrdaşyp girdi.

Oglanjyklar depeleriň üstünde üýşüşip-üýşüşip, uzakdan atlaryny gorduryşyp gelyän adamlaryň arasyndan öz kakalaryny tanamak üçin, ýola seredişýärdiler. Ojaklar ýalynlap, gyssag arada atarylan gazanlarda gowrulýan etiň ýakymly ysy töwerege ýaýrady.

Atlylar kowçum-kowçum bolşup, garasuw bolup ýadan atlaryny debsişip, Semýonyň oturan ýerkümesiniň gapdaly bilen ötyän ýoldan sürüp geçdiler. İn ahyrda oba giren üç atlyny synlan mahaly Semýon öz ýüreginiň «halk» edip, aşak gaçan ýaly bolanyny duýdy. Agzy açylyp, demi tutuldy.

Atlynyň yzy bilen eli tanaplanan, başaçyk, aýakýalaň bir adam ýykylyp-sürşüp gelýärdi. Semýon bu adamy tanamasa-da, onuň bolşewigiň adamsydygyny anyk bildi. Alaňda üýşüşip duran atlylar diňe şu üç atly baryp aralaryna goşulandan soň, gozgalaň tapyşyp, dagaşmak bilen boldular. Ol ýerde ýaňky süýrelip getirilen adam bilen ýene-de iki sany ýaragly sakçy galdy.

Obanyň bilesigeliji çagalary nätanşy görmek üçin üýşüşdiler. Olar ilki hol beýleräkden, soňundanam kem-kemden ýakyn baryp, tümmekläp oturan çägeli depäniň ýüzünde çin arkan düşüp ýatan adamy synladylar. Çay içim salymdan ýene-de adamlar ondan-mundan gelşip, çägeli ýapynyň ýüzüne üýşüşip ugradylar.

Şundan soň oglanjyklar yzyna dolandylar. Häli-şindi Semýonyň oturan ýerkümesiniň gapdalynda aşyk silip oýnaýan oglanjyklaryň biri bolsa görünmesiz ýerde görneni üçin bir şarpyk-ýarym şarpyk dadan borly, ol gözi ýaşly öwrülip geldi.

Semýonyň pikiri ýene-de çägeli ýapynyň töwereginde aýlandy. «Indi ol ýesir ýigidi näderlerkän?» diýen soragy özüne berip, ol ýigidiň kysmatynyň şum boljagy barada oýlanyp oturdy. Ýüregi ele düşen guşuň ýüregine meňzäp, bütin süňňüne täsirini ýetirip gürsüldedi.

Töweregini adamlar gallap durany üçin bendi ýigit indi Semýona görnenokdy. Ýöne bir zatdan, bir ädim öňe ätläp бүкүдip duran ak telpekli adamyň hereketlerinden onuň tutulanyň üstüne herrelip sorag soraýanyny bilse bolýardy. Ol tapdan düşen göwräni çöwüp depip ugran mahaly, Semýon onuň ýesir adamdan gulaga ýakymly söz eşidip bilmändigini bildi.

Ak telpekli elini howada gezdirip, hol beýlede duran iki atla ýanyma geliň diýen yşarat etdi. Märeke ikä bölünip, atlylara ýol berdi.

Az salymdan atlylar tussag ýigidi ata süýredip, alaňdan aşdylar-da, gözden ýitdiler. Semýona bu gezek ýüp ol ýigidiň eline däl-de, aýaklaryna baglanaýan ýaly bolup göründi...

Aram öwüsgin birazdan at toýnaklarynyň astyndan göterilen tozany getirip, obanyň üstünden seçeledi.

* * *

Gijöýlänler Semýon arkasyny däneli çuwala berip, içini hümledig otyrды. Ol tukatlygyň erjellik bilen öz daşyny gabalanlygy barada, düýnki gözgyny edilip, ata süýredilen ýigit barada oýlanýardy. Ýigidiň ýüz keşbini özüçe göz önüne getirýärdi.

Gapy açylyp, eli bir tabak palawly oglan gelip girdi. Palawyň ýakymly ysy ädimme-ädim içerik aýlandy, Semýon oglanjygyň özüne seredip, gözlerini uçganakladyp ýylgyrýanyny gördi. O-da ýylgyrды.

Hemişe ol, köplenç, gürründeşine diýmeli hakyky jogaby gep-gürrüň gutarandan soň gijigip tapardy. «Wah, näme üçin ýaňy şeý diýäýmedimkäm?» diýip, pikir ederdi. Bu gezek welin, ol oglanjygyň şatlygyna goşulmasa, onda onuň göwnüniň galjakdygy hakyndaky pikir aýny wagtynda ýadyna düşenine ynandy.

Semýonyň göwündeşlik etmegi oglanjygyň göwnüni göterdi. Ol egnine geýen donunyň ýakasyny serpdi-de: «Bärik seret» diýen manyda Semýonyň ýüzüne seretdi. Semýon ol ýerde öz papagyndan gaçan ýyldyzyň çog gyzył bolup duranyny gördi. Semýon şol barmana oglanjykdan ýyldyzy nireden tapandygyny sorap, gürrüňe ýol açmakçydy. Ýöne şu arada Jumagylyjyň ardynjyrap gelip girmegi onuň pikirini böldi. Oglanjyk hem şundan soň çykyp gitmek bilen boldy.

— Kündügem getirip git, nahardan soň el ýuwlar — diýip, Jumagylyç ýüz ugruna ýatdan çykan zady oglanjyga ýatladyp goýberdi.

— Häzir getirerin.

Jumagylyç ilkinji gezek Semýon bilen bir tabagyň başynda oturyp nahar edindi. Nahar iýen wagty ol öz önüne süýşen

et böleklerini barmaklarynyň ýeňsesi bilen Semýonyň öňüne süýşürip-süýşürip iýdi. Onuň hereketleri hemişekisi ýaly saýhally hem saldamlydy. Nahary ol guşagyny çözüp, telpegi gapdala atyp, gowy günleriň arkaýynçylygy bilen iýdi. Nahardan soň doga sanady. Turup, gapynyň agzynda duran kündükden eline suw aktydy. Öli bilen agzyny, eňegini sypalady. Nas kädisini dyzyna urup nas atdy.

— Atjakmy? — diýip, Semýona hem ýerde ýatan nas kädisini görkezdi.

— Meňki nas iýmezdi.

— Atmaýan bolsaň, atma-da şuny. Nas tutsa, erbet tutar.

Şundan soň Jumaglylyç az salym nasyň keýpi bilen meýmiräp, dymyp oturdy. Semýon hem öz ýanyndan oýlanyp, muny häzir gürrüňe goşjak bolmagyň, ärlü zenana eýe çykmak ýaly gelşiksiz bir zatdygyny syzdy. Ikinjidenem, onuň jogap gaýtarjak bolup, agzyndaky nasy ýuwdaýmagy-da ahmaldy.

Jumaglylyç turup gidensoň, onuň yzysüre her gün iki gezek gelip, halyndan habar alyp gidýän soky topbulý aýal bu gün gün içinde üçünji gezek geldi. Öňki ýapylan ýapyny aýryp, onuň azary sowlup ugran ýarasyny täze ýapy ýapyp sarady. Soňundanam hemişeki endigine eýerip, elini «tap-tup» ýere kakyp, şol bir gaýtalaýan sözlerini gaýtalady:

— Daglara git, daşlara git. Biziň elimiz däl, lukman Hekimiň eli. Emiň-ýomuň şu bolsun.

Semýon bu günki bolan duşuşyklary ýatlap, garry aýalyň hereketlerini synlap oturyşyna, öz töweregindäki adamlaryň ýüreginde bir üýtgeşikligiň bardygyny ýa-da şol üýtgeşikligiň şu günde-ertede bir wagtda boljakdygyny çak etdi.

Garry köne ýapylary ýygnaşdyryp, kersene salyp oturyşyna Semýona seretmän gürledi.

— Bizden agyryp-ynjan bolsaň, günämizi öt, oglum! Ýogsada,razy bol. Gezen ýerinde sag gez. Ynjanam bolsaň, onda-da hiç zady göwnünde saklama, çynyň bilen net edip, biziň ojagymyza gargama, oglum!

Bu gürrüň Semýonyň ýadyna ejesini düşürdi. Ol az salym özüniň Garagumuň näbelli bir ýerinde ýerkümede heňläp ýatanyny hem unudyp, hyýalynda Orusýetde ýaşaýan ejesiniň mährine çoýunyp oturdy.

Ýeke özi galan mahaly, soky topbulý aýal onuň bilen sorag-jogap alyşdy.

— Eneň barmy, oglum?

— Ene, meňki ene bar.

— Häzir bir ýerlerde otly köýnek geýip otýr diýsene... Wah, ene bolan gursun.

Jumagylyç şol gidişinden gijäniň bir wagty dolanyp geldi. Onuň elinde didiwany gije bilen goşulyşyp duran ýapony başatar bardy. Bilinden hem egri gylyç asypdyr. Alas-gopas ukudan oýanan Semýon Jumagylyjyň bu bolşuny görüp birbada düýrükdi. «Bu adam ilk-ä ýaramy yhlas edip bejerdi, indem çete çykaryp ataýmak hyýaly barmykan munuň?» diýip oýlandy.

Çemini tapyp bu ýerden gaçmandygyny, bu adamlaryň ynsabyna bil baglamagyny häzir öz ýanyndan ýalňyşlyk hasap edip öküdi. Gözi ýaşly, gujagy bäbekli Polinanyň Marydan çykyp barýan otly bilen yzyna garap, Orenburga — öýlerine dul gelin bolup barşy gözünüň öňüne geldi. Maňlaýy derçigip ýylpyldady. Jumagylyç özi bilen getiren geýimli düwünçegini oňa uzatdy-da, «geýin» diýen yşarat etdi. Onuň ädigi bilen papagyny bolsa düwünçege düwüp goltugyna aldy.

Semýon uzyn zenan köýnegini gören mahaly munuň özüni halas etmek üçin tapylan çykalgadygyny bildi. Ol Jumagylyjyň isleýşi ýaly geýindi, soňundanam onuň yzyna düşdi.

Soky topbulý aýal garaşyp duran eken. Ol Semýony gapynyň agzynda biraz saklady: «Sag-aman eneňe, öýüňe gowuş!» diýip, ak pata berdi.

Semýon tolgunyp: «Ene, sag boldy, ene, sag boldy» diýip pyşyrdady. Ol birsalymdan ikilenç yzyna gözlän wagty soky topbulý aýalyň gijä goşulyp ýitendigini gördi. Şundan soň ol yzyna gözlemän ýöredi.

Jumagylyç ony yzyna düşürip, obanyň gaýra tarapyndaky bir beýik depäniň üstüne getirdi. Semýon depede ot ýakyp oturan oglanjygy gören mahaly, bada-bat ony tanady. Ol Jumagylyjyň ogludy.

Semýon harby adamyň bilesigelijiligi bilen töweregine gözlän mahaly obanyň dört tarapyna ýörite adam goýlup goralýandygyny, bu gün bolsa bu depäni goramagyň şu öýüň paýyna düşendigini çak etdi. Jumagylyç bilindäki gylyjyny aýryp, oglanjyga galdyransoň, aşakda — bukuda duran atyna atlandy. Semýony hem atyň ardyna mündürdi. Soňundanam birnäçe minut at başyny çekip, oglanjyga tabşyryklar berişdirdi:

— Oduňy öçür, goç ýigit! Akgaň niredede diýip sorasalar, şu töwerekdedir diý, atymyz boşanyp gidipdir, şony gözläp ýör diý. «Kör düýäni gördüňmi? Göremok» bolsun. Nesip bolsa, men günortana galyp-galman gelerin.

— Bor, akga.

Uçganaklap duran at yzyna öwrülip jülgä gönükdi. Ýolda bir aty artlaşyp barýan iki ýolagçy bir-birinden hiç zat sormady, hersi öz ýanyndan oýlanyp gitdi. Semýon özüniň ýene-de sanly günden öýünde, Polinanyň ýanynda, Maryda boljakdygy barada tolgunyp oýlanýardy. Pikirinde şol bagtly boljak minutlaryna ýetmäge gyssanýardy.

Olar gelip, ojar tokaýlygyna giren mahaly, töwerek ýagşy agarmaga ýetişipdi. Ojarlygy mesgen edinen çöl serçeleri howada ösýän kökleri ýatladyp oturan ojar agaçlarynyň üstünde pelesañ urşup, uçuşyp ýördüler. Günüň dogar ýerinde peýda bolan al reňk barha örüsini giňeltmek bilendi. Semýonyň töwereginde ençe günläp gözünden uçan giňişlik ýaýrap otyrды. Ol atdan düşdi.

Jumagylyç suwly jürdek bilen azyk dolanan düwünçegi horjundan alyp onuň eline berdi.

— Indi mundan aňryk seniň özüň gidersiň. Ine, şol çelgilere seret, şolary yzarla-da gidiber. Olar seni bolşewikli obalaryň birine elter.

Jumagylyç gamçysyny uzadyp, Semýona ýol salgy berdi. Ol atynyň başyny öwrüp gidibermekçi bolan wagty, Semýon onuň adyny tutup saklady. Oňa özüniň minetdarlygyny aýtmak üçin söz saýlady.

— Jumagylyç, seňki adam sag boldy bar. Meniňki sen dogan boldy...

Jumagylyç ony diňläp çytyldy. Sag elindäki başataryny bökdürip, çep eline geçirdi.

— Ýoluňa git, ýoluňa! Seniň bilen takal okaşyp durara mende wagt ýok. Sen meni göreňok, menem seni. Onsoňam men seni halas edemok, seni türkmen agaň arkama-arka aýlanyp ýören, ejize eýe durmak däbi halas etdi.

Semýon öz isleýşi ýaly, bu adam bilen gujaklaşyp, hoşlaşyp bilmejekdigini, bu özdiýenli yňdarma adama gep düşündirip bilmejegini gynanç bilen ýatlady.

Jumagylyç atyny debsiläp ýoluna gönügse-de, ýene-de uzak gitmedi. Ol bir zat ýadyna düşüp, atynyň başyny yzyna öwürdi-de, çarpaýa galan atynyň uýanyny çekeläp, soňky sözünü aýtdy:

— Şuny bilip goý! Sen meni nirede görseňem aýamagyn, gözümden urgun! Duş geläýseň, mendenem gowulyga garaşma...

At aýagynyň dükürdisi ýene-de esli wagt Semýonyň gulagyna eşidildi. Gün dogan wagty ol özüniň aňyrsyna-bärsine göz ýetmeýän çölde duranyny gördi.

* * *

... Semýonyň bu hereketi ýoldaşlaryna galmajak goly göterip, soňundanam ony öz depäňden indermek ýaly bir zat bolup görünse-de, ol ýüreginiň önünde müýnürgemedi.

Öz hereketini özüne edilen düýnki ýagşylygyň jogaby hasap etdi.

Näme üçin Jumagylyja meni — gyzyl komandiri ölümden halas etmek bolýar-da, maňa onuň jesedini öz isleýşim ýaly

jaýlamak bolmaýarmyş? Oňa çölüň kanunyny ýatlap, ölümiň çukuryna aýak sallap oturan duşmanyny alyp galyp, atababalara hormat etmek bolýarmyş-da, men näme üçin hiç bir kitaba ýazylmadyk şeýle ýagşylygy etmeli dälmişim. Onsoňam, galyberse-de, menem şu çölde ösüp ulaldym ahyryn.

Onuň ýüregine leňňer berýän zat başgady. Indi ony eýesiz galan maşgalanyň soňky ykbaly oýlandyrýardy. Jumagylyjyň indi gaýdypa çagalarynyň arasyna dolanyp barmajakdygyny, onuň oglunyň bolsa kakasynyň uzak ýoldan gelen atyny eýläk-beýläk aýlap, deri gaýdyşyança gezdirmejegini ýatlady. Her gün, ir ertir, giç agşam köwşüni depeläp, döwür kersende melhem getirýän garry aýal gözüniň önünde gaýmalaýardy. Onuň bilen bolan iň soňky kiçiräk gürrüň ýadyna düşýärdi:

— Eneň barmy, oglum?

— Ene, meňki ene bar.

— Häzir bir ýerlerde otly köýnek geýip otыр diýsene... Wah, ene bolan gursun...

Oglanjyk bolsa häli-şindi donunyň ýakasyny serpip, oňa öz tapan gyzyly ýyldyzyny görkezýärdi. «Seret daýy, seniň ýyldyzyň indi meniň ýyldyzym boldy» diýip ýylgyrýardy.

Semýonyň gözüniň önünden aýrylman diýen ýaly durýan suratlaryň biri, o-da Jumagylyç bilen iň soňky bolan duşuşykdy.

...Onuň daş-töwereginde öňi-ardy görünmeýän Garagum gözýetime çenli ýaýrap otыр. Jumagylyjyň gana bulanan dogumly göwresi ak ýapynyň üstünde gara meýdan bolup ýatыр. Hemişe onuň halap geýýän gara mahmal buýraly silkme telpegi atylыp bir gapdala düşüpdir, ol indi üstüne çäge syrany üçin çalarypdy, şemalyň önüne düşüп, goldan-gola düwläp ýören peşmege meňzeýärdi.

Onuň bir ädim gapdalynda ýere sanjylan ýalaňaç gylыç haýsy tarapa agjagyny bilmän, iki gapdalyna sähelçe leňňer atыр durdy.

1979 ý.

WELOSIPED

Men bolsam ikinji ýa-da üçünji synp okuwçysydyryn, kakamyň jigisi Göwher bolsa şol günler eýýäm onunjy synpy gutaryp barýan ulugyzdy. Ol ýetişipdi. Okuwa gidende özüne has-da timar bererdi, egnine ýaşyl mawutdan gysbyrak edilip tikilen ýakasy keşdeli köýnegini geýse, başyna kakamyň Aşgabada gidende getiren ortasy gyrmyzy gülli owadan ýaglygyny halap daňnardy.

Boýnundanam ýeňilräk gülyaka dakynyp, saçlarynam örüp, nogta ýaly edip, bir öňüne goýbär welin, ana, onsoň owadany görseň, şony gör!

Soň görüp otursam, şeýdip, zer-zerbap geýnip, seýkin basyp ýöremek ulugyzlaryň özleriniň näzenin gelinlik bolup ýetişendiklerini deň-duş ýigitleriniň öňünde nygtamak ýaly bir zat eken.

Bir tapgyrda okaýan günlerimiz men, köplenç, okuwa Göwher bilen tirkeşip bile giderdim.

Bir ýola mekdebe ýetiberenimizde Göwheriň goňşy obadan welosipedli gatnap okaýan synpdaşy Sähet hasanaklap yzymyzdan ýetdi. Ol biziň bilen deňleşensoň, welosipedini birnäçe minut gapdalymyzda saklady-da: «Göwher, şu depderiňi düýn sen synpda galdyran ekeniň» diýip, bir küti gök depderi sumkasyndan çykaryp, oňa uzatdy. Nämüçindir, gürlän wagty Sähediň sesi, birhili, sandyrap eşidildi.

Göwher hem şundan soň ogurlykda tutulan ýaly, ýüzüni boz-ýaz edip, bir maňa-bir töweregine seredip, Sähediň uzadan depderini aladaly aldy. Sähet gelşi ýaly hem biziň duşumyzdan howlukmaç geçip gitdi. Soň görüp otursam, şol wagt bularyň arasynda söýüşýänleriň özara hymy-symy gürrüňjikleri başlanan eken. Oglan ekenim, şol gezek Sähediň welosipedli yzymyzdan ýetende depderiň arasyna salyp, uzyn gije ýatman ýazan söýgi hatyny berenligini aňşyrmadyryn.

Galyberse-de, ol döwürler ýigitdir gyz bir-birlerini sulhy alşyp-söýşenlerinde hem bu ahwalaty toýa çenli ilden gizläp saklamaga çalşardylar.

Ýene bir gezekde bolsa men gaýramyzdaky derekligiň içinde olaryň iki deňemik bolşup, boý deňeşdirip gürleşip duranlaryna hem gabat geläýdim. Sähediň ol obadan bolubam nämüçin häli-şindi biziň öýümiziň gapdalyndan welosipedli geçýäniniň sebäbi hem şundan soň maňa belli boldy.

Nämüçindir, men Göwher bilen keseki bir ýaş ýigidiň duşuşyp, gürleşip durmagyny halamadym. Gabandym. Entek çaga hasap edilýän-de bolsam, meniňem özüme ýeterlik, öýümiziň mertebesi bilen bagly duýgularymyň barlygy belli boldy. Şol günüň ertesi men Sähetden ar almagyň ugruna çykdim. Bir arakesmeden soň jaň bolup, hemmeler synp otaglaryna girensoň, biraz özgelerden yza galdym-da, welosipedleriň goýulýan ýerine baryp, dessine Sähediň welosipedini tanap, onuň tekeriniň ýelini boşatdym. Okuwdan soň bolsa onuň hasylap, dert-azar bolup, welosipediniň tekerlerini ýelläp oturanyny görüp, ar alanyma öz ýanynymdan monça boldum.

Bu hadysa üçünji gezek gaýtalan gün Sähet welosipedini ýelläp otyrka, gapdalyndan geçip barýarkam: «Haý, garagol-eý!» diýýän manyda meni tanap ýylgyryp goýberdi.

Maňa şundan soň onuň bu işleri meniň edýänligimden habarlydygyny, ar almagy dowam etdirmek üçin başga ýol gözlemelidigim belli bolupdy.

Sähediň ýylgyrmasy köpler üçin düşnüksizem bolsa, meniň üçin welin ol düşnüksizem däl, tötänleýinem.

Tomus düşüpd. Göwher dagy depelerinde Güni jokradyp, ot basan pagtalaryny otdan çykarýardylar, men her gün bir gezek, ýaltanmasam, iki gezek eşekli baryp, onuň otag otaý, pagtanyň içinden çykan hapa-haşal otlaryny eşegime ýükläp, näçe ot berseňem, asla doýrup bolmaýan gara sygrym üçin alyp gaýdyrdym.

Bir gezek Göwheriň ýanyna ota barýarkam köpriniň aşagynda bukurak ýerde ýene-de şol tanyş welosipedi gördüm. Sähbet göz önüme geldi. Bu şoldur! Ol Göwher bilen duşuşmaga gelendir. Ýene-de gabandym. Eşegimden hasyr-husur düşdüm-de, welosipedi alyp, ony jaryň aýlanyp-öwrülip hokanak ýasap batly akýan ýerine eňterdim. Yzyndanam onuň suwa gidenini bilmez ýaly, biri alyp gidendir diýip pikir eder ýaly, gapdalyndaky birki sany buýany döwüp, sübse edindim-de yzlary süpürişdirdim.

Pagtaly kartanyň gyrasyna gelip, eşegimden düşen wagty, meni tanan Göwher dagynyň ýanyndan gaýdan ak köýnekli Sähbet oýtarlap, hol beýlämden meni görmeýän, tanamaýan ýaly bolup geçdi. Men onuň yzyndan seredip: «Görmedik bolsaň, gör hany, welosipediň-ä goýan ýeriňden tapaýmasaň gerek, häzir seniň ol welosipediňi suwuň düýbünde gurbagalar münşüp çapysýandyrlar» diýip hezil etdim. Ýüpe çykjak otlarymy atyzdan gyra çykyp ýörkäm, Sähediň welosipedini gözläp tapman, kösenip ýörüşü telim gezek göz önüme geldi. Hezil edindim...

Ilki gelende: «Siz bilen garyndaş bolmaga geldim» diýip gelen çal saç, hortaň aýal ahyr alyp ýatdy. Pagta ýygymyň öňüsyraşynda biz Göwheri durmuşa çykardy. Ony bir gün üsti bezenip-beslenen gyz-gelinli gelen gelnalyjyly — «Gaz-51» maşyn atlaz-ýüpege çolap alyp gitdi. Ýene-de bir zat, meniň şonda deň-duşlarym bilen Göwheriň gelnalyjysyny kesekläp, öz aramyzda: «Meniň aýlap salan julk ýumurtgam bir adamyň maňlaýynda ýaryldy, meniň salan kesegim bir çişik heleýe degdi...» diýip, göwün çaglaşyp galanymyz hem ýadymda.

* * *

Uniwersitetiň üçünji kursunda okam ýörkäm, haýsydyr bir baýramçylyk mynasybetli gurlan ýygnaşykda bir nätanyş gyz: «Siz Myrat dälmi näme?» diýip, meniň ýanyma geldi.

— Hawa, Myrat.

— Siz meni tanamadyňyzmy?

— Ýok.

— Wiý, men-ä sizi gören badyma tanadym. Öňler Göwher gelnejem bilen size köp barardym. Men şonuň baldyzy-da.

Ýadymda, ilki-ilkiler Göwher gelin wagty ol her gezek öýe görme-görşe gelende, onuň ýany bilen bir söte ýaly gyz hem gelerdi. Görüp otursam, ol hem şol gyz eken.

Şol gezek ýanyma gelip, Jennet maňa garyndaşdygyny ynandyryşy ýaly, şol ýylyň özünde ol maňa özüniň dünýäde iň görmegeý, iň mähriban gyzdygyny hem ynandyrdy.

Açmaly gapylaryny salgy beremsoň, indi bireýýämden bäri meni öý-işik etmegiň kül-külüne düşüp ýören ejem ýanyna hem goňşy aýallardan birini alyp, düwünçegini goltuklap, dessine gudaçylyga gitdi.

Ikinji hepde diýlende bolsa kakam dogan-garyndaşlarymyzyň ýene baş-altysyny alyp, Jennet ikimizi geleşdirip, el göterişip, täze durmuşa ak pata bermek üçin olara gitdiler. Adatça, gelin boljak gyza gerek zatlar bilen bagly alynjak galyňyň möçberi hem şol gün gepleşilerdi.

Olaryň sanawy öýe gelende menem, ýeser ýaly, oňa seredäýmenmi?! Görsem, onuň bir ýerinde «welosiped» diýlip ýazylypdyr. Dogrusy, geň galadym. Soňundanam ejeme: «Buça bolanyna görä, eje, gualaryňa bir tank diýip hem ýazdyrmaly ekeniňiz» diýip, olary ýaňsyladym. Ejem şonda:

— Aý-eýý... ony alnyp-goýulmaly zatlaryň hasaby düzülen mahaly iň soňunda öz Göwherimiziň adamsy Sähet goşdurdy. «Bu näme boldugy?» diýenimizde bolsa, birhili, göwnühoşluk bilen düşnüksiz gülümsiredi-de: — Ol giýew boljak garagola men gaty beletdirin, sorasa, «Sähet muny goşdurdy» — diýip aýdaýyň, özi düşüner...» diýdi — diýip, gürrüň berdi.

Maňa şundan soň şol birwagtky jara eňteren welosipedimi ýatlap, ýylgyrmakdan başga alaç galmady.

1998 ý.

GOJA

Gurban mergen eşegini sürüp, obadan çykanda, şindi jahan ýagtylmaga ýetişmändi. Diňe arka tarapdan, gijäniň etegi az-kem çyzgalyp, bir dilkaw açyk meýdan akjaryp görünýärdi. Mergen tanyş jülge bilen biraz gidensoň, ukusyndan açylyp, süňňüniň ýeňläp ugranyny duýdy, donuny düzedişdirip, guşagyny dartýşdyrды.

Indi oňa oba sarsgyn berip, aňňyrýan eşekleriň sesi, bisaýhal üýrýän itleriň gowurdysy, horazlaryň inçeden ýiti sesleri sähelçe eşidilýärdi. Soňabaka bu sesler hem gök eşegiň aýaklaryna eýgermediler.

Ýezgeniň tanyş ysy haplap burnuna uran mahaly, şindi daş-töwerek görünmese-de, mergen özüniň ýezgenlä gelip girendigini andy. Ulagyny saklap, gojalara mahsus goýazylyk bilen töweregini synlap, birmeydan durdy. Özüniň çöli diýseň küýsändigini syzdy.

Ol çöle mundan öň, birki ýyllykda dolanmakçydy, ony eglän, hemişe aňynda gezip ýören, ak köýneklige, başy tahýalyja oglanjyk boldy. Ol mergene hernä şu sypatda, şu geýimde görnerdi.

Oglanjyk kämahal uzynly gün onuň ýanyndan aýrylman, tirkeşer ýözerdi.

Mergen bujagaz oglanyň dünýä inerine köp garaşypdy. Öz pikir edişine görä, oglanjyk ata-babadan bäri nesilden-nesle geçip gelýän hyrly tüpeňe hem mirasdüşerlik etmelidi, çerkezli-çetili, özünden öňküleriň süňňi goşulan çölde oýnap ösmelidi.

Goja käte özüniň çagalyk küýüne getiren oý-pikirlerini ýatlap, oglanjygy hem hut şol oý-pikirler bilen oýlandyrardy. Şundanam özüçe lezzet alardy. Häzirem ol oglanjygyň: «Kimdir biri çölün aşagynda ot ýakýandyr, şonuň üçinem çölün üsti gyzgyn bolýandyr» diýip, bir mahalky öz pikiri bilen pikirlenýändigine birjik-de şübhe edenokdy.

Mergen öýden çykan mahaly salkynda birneme ýol geçmegi ýüregine düwen hem bolsa, ýezgenliden gidip, awuny agtarmaga howlukmady. Onuň hiç mahal «Pylan derede-hä aw kändir»

diýip, ýelesar ýere selpäp, özüni heläklemesi bolmazdy. Hernä, awuň ugruna çykmazdan öň, durup howanyň öwzaýyny synlardy, haýsy pasylda duranyny hakydasyna getirerdi, awlanjak haýwanyň hüý-häsiýetini ýadyna salardy. Ol diňe şu zatlary ýatlap, ölçerip-dökenden soň, awuň ugruna çykardy. Onuň pikir edişine görä beletlik her awça mahsus bolaýmaly esasy zatlaryň biridi.

Goja birsellem könelişen gözleri bilen äpet gämä meňzäp, gijelikden saýlanyp gelýän göre-gündizi synlansoň, ýene oýa batdy. Hemişe çöl bilen ikiçäk galanda bolşy ýaly, ýene-de onuň ýadyna çölün bereketli döwri düşdi. Sürlenişip ýapylaryň ýüzüni tutup ýören keýikler göz önüne geldi...

Hakykatynda welin iş düýbünden başgaçady, soňky ýyllarda aw awlamak has rykgatlaşypdy. Ýyndam ulaglardan, atgyr ýaraglardan zähresi ýarylan keýikler adam aýagynyň az sekýän ýerlerine ymykly çekilip, ýat bolupdylar.

Köp wagt geçen hem bolsa, şol ýaz günü, özüniň ilkinji ýola awa giden gezegi Gurban mergeniň heniz hem ýadyndady.

Ejesi oňa şol gezek ýat oba, daýylaryna gidende geýdirilýän ak köýnegi sandykdan çykaryp beripdi. Aýagyna çokaý, kellesine kakasynyň tahýasyny sokdular.

Mergen ol mahal on-on iki ýaşly ýigdekçedi.

Iki-üç awçynyň telim bir keýigi atyp, maslykdan küdam edenini hem, keýik kelleleriniň onda-munda pytraşyp ýatanyny hem ol şol gün ilkinji gezek görüpdü. Şonda kakasynyň çytylyp, awçylara närazylyk bildirip diýen sözleri hem onuň ýadyndady: «Bu nähili pälazanlyk-how, adamlar! Bir-ikini atyp, nebis diýlen zada, haý diýläýse-de bordy ahyryn... Hasapsyz zat bolmazmyşyn özüň-ä».

Şol gezek Gurban bu urdumşalygy ýürek bilen ýigrenipdi. Ýöne birnäçe ýyl geçensoň, «Ýylanyň ýigrenen çöpi narpyz, olam hininiň agzynda gögärmiş» diýleni boldy.

Uruş ýyllarynda kolhoz ony ýörite keýik atyp, et taýynlaýan awçylar brigadasyna ýolbaşçy edip belledi.

Şol günler her gün näçe keýik atýanyny, köplenç, onuň özi-de ýatdan çykarardy, atan keýigini ýykylan ýerinde siňek basmazlygy üçin, çägä dulansoň, bellik edip, başga bir awuň ugruna çykardy.

Bu zatlaryň hemmesi hakykat bolsa-da, indi onuň üçin düýş ýaly alasarmyk bir zatdy. Käte ol ak köýneklige oglanjyga şol keýikli, bereketli ýyllar barada gürrüň berse, onuňam göräýmäge bu gürrüňlere ynanmajagyny, görkezeýin diýse-de, indi beýle awawlagyň bu jelagaýda ýoklugyny ýadyna salyp gynanardy.

Goja ýezgenliden çykýança, daň hem atdy. Töwerek durlanyp, Gün çykdy, guran otlar arkasy ýаланан göläni ýatladyp ýalpyldady.

Mergen aýak astyndaky paşyrdap ýatan otlary synlap, çölde birneme ygalyň bolandygyna gözünü ýetirdi. «Ýagyb-a bilipdir, gurbany gitdigim» diýip, ýüregini diline aldy.

Eşegini saklap, birsalym öz öňündäki Hindiguş daglaryna çenli ýazylyp ýatan, kä ýeri ýaşyl reňk sary hala meňzeş meýdana elini gözünüň üstüne kölegeledip seretdi.

Eşekden düşüp, çay goýundy.

Çöplemä gaýnadan çayyny içip oturyşyna, daş-töwerekdäki sygyryşyp, bir-birlerine lak atyşyp oturan alakalara seredip güýmendi. Zor bolup, ýüregine degip ugran çayynyň soňuny gapdalyna dökensoň, alakjap bir ýerlerden gelýän, agzy çöpli suwulgany synlady.

Suwulgan biraz aýak çekip, töweregine ýaltaklan ýaly etdi-de, depeden aşak inip, ot-çöpleriň arasyna siňip gitdi.

Goja hemişeler bu maýdaja jandarlara kän bir üns hem berip ýörmezdi, hatda bularyň käbirini iýn-ýygrynç sypaty üçin ýürekden ýigrenerdem. Ýöne öýden çöle gaýdan mahaly, bu sapary iň soňky hasap edeni üçin bolsa gerek, häzir bu jandarjyklar hem onuň ünsüni özüne çekdi, hatda olara haýsydyr bir ýagşylygy hem edesi geldi. Bir mahaldanam özüne gelip, bu dözmezligini garrylykdan gördi. Haçanda ýylanlar ýadyna düşen mahaly ol bu adyň henizlerem özi üçin sowuk-dygyny syzdy. Ýylanlar bilen bagly bir waka onuň ýadyna düşdi.

Bu waka Gurban mergen Badhyz goraghanasynda goragçy bolup işläň ýyllarynda bolupdy.

Tomus günleriniň biridi. Gurban mergen Ojarla gelip, çay-çörek iýip, günortanlyk edindi. Soňundanam bir ojaryň üstüne donuny büräp, kölegäniň süýşjek tarapyny peýläp, birsalym pinek edip, dem-dynç almak üçin süýndi. Ol birhaýukdan garnynyň üstünde haýsydyr bir agramlygyň barlygyny duýup, ukudan oýandy. Bilesigelijilik bilen sähelçe başyny göterip, garnynyň üstüne seretdi. Ol ýerde, edil ýüregiň üstünde bir ýylan çörek bolup, kölçerip ýatyrdy.

Gurban mergen ýylanlaryň adam ýüregini diňlemegi gowy görýändigini eşitse-de, özi bilen bu ýagdaý bolar diýip, hiç mahal oýuna-küýüne getirmändi. Ol birbada özüni ýitirip aljyrady, hopukdy. Ýylan görmesin diýýän ýaly, giňelen gözlerini süzüp, usul bilen ýumdy. Endamyna maýdaja saňňyldy aralaşyp, ýatan ýerinde julk-suw bolup derledi.

Ýüreginiň uruş kadasy bozulansoň, ýylan onuň üstünde uzak ýatmady. Ilki kellesini gapdala uzatdy, soňam garnynyň üstünde galan özüniň çörege meňzeş beýleki bölegini dolap aldy-da, ýazylyp öz ýoluna gitdi.

Bu ýatlama şol gezekdäki ýaly gojany ýene oňaysyz ýagdaýa saldy.

Gurban mergen keýikler geler diýip çak eden ýerine gelende, yssy ýagşy düşüpdü. Gün şöhleleri ýeriň arkasyndan nähilidir bir garamtyl-akjymak sapajyklary sogurýardy.

Mergen horjunynyň gözünden hyrlyny sogrup alansoň, hemişeki edişi ýaly, oturan ýerinde gum sowrup, şemalyň nireden öwsüp nirä üfleýänini anyklady. Mahal-mahal Hindiguşuň yns-jynssyz kemerlerine dürbi tutup seretdi. Onuň pikir edişine görä, keýikler gelse, diňe şol taýdan — dag tarapdan inmelidi.

Keýikler ýazyna pes ýerde otlasalar-da, Badhyzyň ýazy gutaryp gök ot azalyberse, daglara — heniz gök otuň bar ýerine giderdiler. Diňe gar ýagyp, howa sowap ugransoň, olar ýene-de guma, çägesow ýerlere dolanyp gelerdiler.

Mergeniň çaklamasyna görä, Gün ýagşy gyzanson, keýikler şu ýerden gelip, aşakdaky çeşmä suwlamaga inmelidiler.

Ol hyrlysynyň hatjasyny ýere dikip, taýyn edensoň, bir gözünü ýumup, çenenip gördi. Ak köýneklige oglanjyk ýene onuň aňynda peýda boldy. Mergen ony ýakynjagynda duýup pyşyrdady: «Atmasyny başarsaň, hyrlydan gowy tüpeň ýokdur, oglum. Ýöne bir zady unutmagyn, aňyrsy Taňrynyň özi saklasyn welin, özüňem habardar bolawergin!

Tüpeň eýesine etjek zeledini ilkinji göterilen ýedi ýylynyň içinde edermişin».

Şol barmana, gojanyň çak etmeýän tarapyndan somalyşyp, iki-üç sany şah göründi. «Süriniň öňüni çekip gelyän goç bolsaň gerek» diýip, mergen tamakin boldy. Hyrlynyň nilini şol tarapa öwürdi. Ýöne goçuň özi welin wagty bilen görünmedi.

«Bä, bagtygara meni göräýdimikän ýa-da şemal ugruny üýtgedip dagy, bir zat duýduraýdymykan?» Goja ynjalyksyzlandy.

Näçe sabyrlylyk etjek bolsa-da, goç ýagşy görünýänçä, sabyr edip bilmedi. Eliniň, gözünüň ýadaýanyny, çenenip uzak ýatyp bilmejegini syzdy.

Şahlaryň ýarym garyş aşagyny — hyrlynyň didiwanyna mündürdi.

Tüpeň pöwhüldedi. Ýanan däriniň ysy howa ýaýrady. Jülgelere ýaň düşüp, öňkä görä birneme pessaý ses bilen, hyrly ýene bir gezek atyldy. «Ýör, oglum, ana, görersiň, hut diýen ýerimden degendir» diýip, mergen ak köýneklige oglanjygy ýatlap, okuň degen ýerine ýetmäge howlukdy. Ol oglanjygyň häli, çenenip ýatan wagty hem öz gapdalynda, öz hereketlerine syn edip ýatanyna şübhelenmeýärdi.

Goja şah gören ýerine gelende özüniň aldanandygyna göz ýetirdi. Şonda-da birsalym töweregine aýlandy, çägede yzlaryny, gan tegmillerini görmek isledi. Ýöne näçe gözlese-de, şah bolup gözüne görnen pürsüz ojaryň içinden geçip giden okuň yzyndan başga gören zady bolmady. Keýpi gaçdy. Hyrlyny gapdala atyp,

birsalym öýkelän oglanjyga menzäp, ýeňsesini tüňnerdip oturdy. Öz yzy bilen ylgap gelen oglanjyga keýik awlap berip bilmändigine kemsindi. Oturyp, oturyp, çöle sygyndy.

— Dostum, muny nädäýdiň-ä?! Soňky on ýylyň içinde sen meniň okumy boş etmändiň ahyryn. Ýadyňda bolsa, henize çenli meň atan awumyň ompa oturan ýeri-de ýokdur. Bu gün bolsa men ýeke däl, seret, ak köýneklige agtyjagymam meniň ýanymda. Seň bilen tanyş etmäge getirdim. Oňa-da aw etini dadyryp, seniň bilen bilelikde ak pata bermekçidim. Ikimiziň dostlugymyzy dowam etdirjek indi şu oglanjyk ahyryn. Meni indi ýa görersiň, ýa görmersiň, a sen welin...

Mergen myhmansöýer adam bolsa-da, onuň atly-donly baryp-gelip gatnaşýan dosty ýokdy.

Jahyl wagtlary bir-birleri bilen äbede-jüýje bolşup ýören adamlary görende, onuň özüniň şeýle dostlarynyň ýoklugyna kemsinen wagty-da az bolmandy. Ýöne tirkeş-tirkeş bolup ýörmek, iýgi-içgi, warsaky gürrüň... ony her gezek tiz irizdi.

Onuň hakyky dost — dogan-garyndaş, bala-çagalaryň diýip, netijä gelen wagty hem bolupdy. Ýeri gelende bolsa, bularyň hem ýürek döküşmäge biçem bolýandygyny syzypdy. Ol özüniň hakyky özgä berimsiz dostunyň bardygyna birneme soňrak, ýaşı otuzdan agansoň göz ýetiripdi. Şundan soň ol özüniň dostsuzlygyna birjikke kemsinmedi, hakykatda welin onuň bu dosty eneden doglany bári hem bardy, ýöne mergen munuň şeýledigine diňe şonda göz ýetirdi. Begendi. Onuň dosty şu çöldi.

Bir ýerlerden emedekläp gelýän pyşbaga görnende, ýene-de mergeniň ünsi bölündi. Öz ýanyndan hasap-hesibini ýöredip geňirgendi. Pyşbagalar diňe Badhyzyň ýazyny ýazlardylar, bahar aýlarynda olaryň çanaklaryny ýagşa ýuwduryp, şemala sypadyp ýörenini häli-şindi görse bolýardy. Ýazyň ahyrlarynda, tomsuň başlarynda pyşbagalaryň aýagy bu jelegaýdan ýygnanardy. Häzirki howa Garagumda 130-160 günlük jokrama tomsuň başlanyndan habar berýärdi. Bulutsyz asmanyň şahdi açykdy. Goja nirä gitjegini bilmän, ýaýdanyp duran pyşdyla seredip, lak atdy. Özüniň kimdir

birinden eşidesi gelýän sözlerini aýdyp, pyşdyla göwünlik berdi. «Ýeri, ildeş, senem çöle hoşlaşmaga geldiňmi? Aý, ýok, sen entek gaty ýaş görüňäsiň. Pyşdyllar iki ýarym asyrda-nam köp ýaşaýamyşlar ahryryn. Sen meniň kakam bendäniňem oglanlygyny gören pyşdylsyň sen. Dogryňdan gel hany! Ýaşaber, dost, entek sen köp ýazlary ýazlarsyň». Pyşdyl jogap bermegiň deregine gasyn boýnuny ýygryp, kellesini daş çanagynyň içinde gizledi.

Goja hyrlysyny göterip, ör turdy. Duşakly eşegiň üstünden horjuna alyp, çeşmäniň boýuna geldi.

Dag bilen baýyrlaryň birigýän ýerinde dömen bu çeşme Badhyz etrapynda «Injirli» ady bilen tanalardy. Bu ýerde tebigatyň ýasan emeli howzy haçan gelseň suwdan dolar durardy. Ondan syrygyp dökülýän bir gulak suw jülgä düşüp, baýyrlara tarap akardy. Daş-töwerekde pes boýly dag injirleri ösüp otyrdylar.

Bu öwräniň çopanlary, köplenç, agyzsuwlaryny hem gelip şu ýerden äkiderdiler. Diňe gyş, ýaz aýlarynda «Injirliniň» daşy birneme çolarardy. Meýdanyň çygy ýetik bolansoň, keýiklerem birnäçe aýlap suwa inmezdiler.

Mergen tüňçesini iki gezek çaykansoň, ot ýakynyp, çay goýupdy.

Nan haltasyny çykarmak üçin, elini horjuna sokan wagty, barmaklary bir sowuk ýylmançak zada degip geňirgendi. Bu içi gowurmaly çüýşe gapdy. Ol gojanyň has-da keýpini gaçyrdy. «Heleý meniň bu sapar awумыň oňmajagyny öýden çykmankam bilen eken» diýen pikir onuň kellesine geldi. Şol barmana-da, aýaly bilen baglanyşykly başga bir waka ýadyna düşüp, ol biraz ekezlendi.

...Gelnine çöli görkezmegi ol birçaklar öýlenen günleri ýüregine düwüpdi, ýöne ony alyp gidibermegiň welin wagty bilen ebeteýini tapmady. Kakasyndan çekindi, ejesinden utandy.

Bir gezek onuň gökdäki dilegi ýerde gowuşdy. Ejesi oňa gelni aşaky oba — atasy öýüne görme-görşe eltip gaýtmany tabşyrdy. Mergene geregi-de şoldy. Ol ondan aňyrlygyna awa gitjegini hem aýdansoň, gelni yzyna tirkäp, ýola düşdi. Bir zat

diýip, onuň bilen degşesi gelse-de, obadan çykýançalar, agraslyk edip, gelniň ýüzüne hem seretmedikden bolan boldy. Ondan ep-esli öňden ýöredi.

Obadan saýlanyp, birki alaň aşansoňlar, gumak ýol saga öwrülip, baýyrlara tarap gönükdü.

Mergen şu ýerde atyny saklady. Ýaş gelniň «Il-gün görse näme diýer, oğlan, seniň akylyň bir ýerindemi?» diýip, garşylyk görkezmegi hem ony raýyndan gaýtaryp bilmedi. Ol öz göwnüne gelenini etdi. Gelniniň münüp gelýän eşegini duşap, otluk jülgä kowansoň: «Meniň babam bende jahyl wagty mamama şeý diýipmişin:

— Heleýjigim, janjagazym,

Mün syrtyma, hanjagazym» diýdi-de, gelnini atyň syrtyna alyp bidir gitdi.

Al-elwan gülleriň içi bilen ýöräp gelýän natuwan gelnini synlamak, dünýäniň giňişligini alyp, onuň bilen dyz degşirip, ikiçäk oturyň nahar-şor edinmek, şol gezek Mergene diýseň hoş ýakypdy.

Çigrek howada, bu çeşme kölüne hezil edişip, suwa düşüşleri-de onuň ýadyndady...

Goja bu süýji minutlary bir-bir ýatlansoň, kellesini yralap ýylgyrdy. Şol gezek ol gelnini iki günden soň, obalarynyň çetinden eltip gaýdypdy, Bu süýji pursady ýatladýany üçin bolsa gerek, goja awa çykça, aňsat «Injirlide» düşlemän geçmezdi. Her gezegem çöle çykça bu waka kâte birki gezek, kâte-de birnäçe gezek onuň ýadyna düşerdi.

Gün yhlas bilen jokrap ugransoň, meýdanda hereket barha kemeldi. Ownujak tomzaklar bir ýerlere ýitim bolup ugradylar. Gün gyzdyryp ugransoň, kelle sokara deşik gözlemek çöl ýaşajylarynyň hemmesiniň endigidi. Olar günortany hinlerde, ol-bi ösümlikleriň kölegesinde kölegeläp ötürediler.

Gün aşak sallanyp, baýyrlaryň kölegesi uzalyp, töwerege serginlik aralaşansoň, ýene-de münňüldeşip, ýüze çykyşyp ugradylar.

Häzir meýdanda göze ilip, çapawulçylyk edip ýören diňe gögeýindi. Ol Badhyzyň bir süri gulanyny şatyrym-şallak edip kowalap ýördi.

Howur bugaryp ugransoň, meýdan onuň gözüne garamtyl bolup göründi.

Goja mergen tä Günün ýitisi gaýdyşyança, çeşmäniň başyndan gopmady.

Irkilip turdy. Hyrlysyny süpürip güýmendi. Ol ýola düşen mahaly salkyn arap, dem almak ýeňilleşip ugrapdy.

Goja biraz gidensoň, hyrly tüpeňi horjundan sogrup, öňüne kese basdy. Otlaryň pyşyrdysyny eşitmek isleýän ýaly käte durup, töweregine diňşirgendi.

Ol häzirki öz barýan jülgesiniň sülgün guşuň köp bolýan ýeridigini bilýärdi. Ýöne näler islese-de, hemişeki her on ädimden güsürdeşip asmana galýan sülgünler bu gün onuň eşegini ýeke gezegem ürküzmedi. Olary ýer ýuwdan ýalydy. Goja juda bir awy ugruna bolmadyk bolaýmasa, sülgüne dagy awmykanam diýmezdi. «Türkmene gabaragy» diýip, keýik urmagyň aladasy bilen bolardy. Häzir welin ol yzy bilen gelyän ak köýneklige oglanjyga nämedir bir halal aw awlap görkezse kaýyldy. Öýde ýüregine düwşi ýaly, oňa aw etini iýdirip, hyrlyny berip, çölün özi bilen ak pata bermekçidi. Şunuň bilenem özi aw awlamasyny bes etmekçidi, «Bisähet gün ýola düşäýdimmikäm!?» diýip, goja öňki eden hasabyna münkür gelip, wagtyň täzeden hasap-hesibini ýöredip gördi. Hasapda ýene öňki günler gaýtalandy. Köneler «Çarşenbede çar tarapa» diýer ekenler, hakyt sähetli gün ýola çykyp-dyryn» diýip, mergen arkaýynlandy. Hyrlyny yzyna — horjuna dykansoň, goja eşegini ýola debsiledi. Allowarradan ürküp gaçan 3-4 sany sülgün hem indi ony gyzyklandyrmady. Onuň hiç zada hyrlynyň nilini öwresi gelmedi. Keýpi gaçyp, eşegin üstünde oturan ýerinde iki eplenip hükgerdi.

Giç öýlänler aşyrym-aşyrym öwsüp ugran şemal bir ýerlerde ölüň, porsan maslyk ysyny getirdi. Mahal-mahal töwerekde baýguş ardynmalary eşidildi.

Goja sazakly meýdana gelip düşende garaňky ýaňy gatlyşyp ugrapdy. Pürli sazaklar garalyşyp, töňnä çalym edip görünýärdiler. Bularyň ýaz aýlary ýaşyl bürenjek atynyp, gelin bolşup, Mergene gelnini ýatladyp, ony öýüne tiz köwlenmäge mejbur eden gezeklerem az bolmandy.

Mergen açyklykda eşegini iltänsoň, ot ýakynyp, çay goýundy. Galanja gowurmasyny käsesine atyp, çay çorba edinip iýdi. Mör-möjekler ody görüp ýakyn gelse-de, olara belet Mergen darygyp durmady. Ýogsam, suwulganlar gözi yok ýaly şeýle bir ýakyn gelyärdiler welin, horjuna giräýjek-giräýjegin bolýardylar. Ortadaky oduň ýalkymy, süýrenip bir ýerlerden gelen zemzenň gözüne düşüp, şol ýerde ikinji göz bolup ýalpyldady. Goja çaydan boldum edensoň, ýakan oduna gum sepeläp söndürdi. Ýogsam, gije çölde ot ýakmagyň bu jandarlar üçin «Geliň bärrik!» diýen çakylykdygyna ol beletdi.

Ol ýatmak üçin kellesini ýere goýsa-da goýdy welin, uzak uklap bilmedi. Şemal ýatyşansoň sazaklygyň içi has-da kapasady. Golaý bir ýere hüwi gonup, çyglyp jar çekip ugransoň, gojanyň ukusy hasam gaçdy. Hüwä belet bolansoň, onuň hele-bärde sesini goýmajagyny bildi. Uzyn gijesi bilen gygyryp, töweregiň ähli guşlaryny daşyna toplamak onuň edähedidi. Ol lakgylardy, özge guşlar bolsa onuň töwereginde ýanýan jadyly gözlerine seredip, aňkaryşar otyrdylar. Hüwi diňe daň atyp, jahan ýagtylansoň, guşlaryň arasyndan sogrulup uçup giderdi.

Birsellem asmana seredip ýatansoň, gojanyň bu ýerde irkilip bilmejegine gözi ýetdi. Birmeýdan syrkyrap agyrýan aýaklaryny owkalap oturansoň, şemal degerräk bir ýeri gözlemegi ýüregine düwdi. Ol gijäniň birwagty çaňjaryp ýatan açyk meýdana gelip düşdi. Ilki göwni çöpleme çöplenip, çay içip ýadawlygyny kowmakçydy. Eşekden süýrenip diýen ýaly ýere düşensoň, onuň çay-suw bilen hem kän bir seri bolmady.

Nas atyp egrelip oturdy, suwgabyndaky gan ýaly ýyly suw bilen agzyny çaykady. Owurdyny dolduryp, birki ýola göwünli-

göwünsiz owurtlady. Ol aşagyna körpençesini düşäp, kellesini horjun-ýassyga goýanson, tiz uka gitdi.

Ýöne beterinden beteri bar diýleni boldy. Bir ýalaňaç aýal geldi-de, gojanyň önünde çök düşdi. «Meni tanaňokmy, Gurban, men seniň gelniň ahyryn». Gelin ýylgyrjaklady, gujagyny hödürledi. Bu gelniň ne gaşy bardy, ne-de saçlary, okara ýaly gözleri-de ap-akdy. Goja tisginip oýandy.

Bu görnen zadyň düşüdigine gözünü ýetirip, öz ýanyndan begendi.

«Bela-beteriňden daş edeweri!» diýip, bir zatlary hümrüdedi. Hamala, şol şyksyz-bedroý gelin ýene-de gelip, özüne süýkenäýjek ýaly, esli wagtlap gözlerini-de gyrpman oturdy.

Goja haçanda naskädisini almakçy bolanda, gapdala atylan hyrla gözi düşüp içini çekdi. Nas atasy gelip, dişleriniň syrkyramasyny hem unutdy. Ol diňe häzir özüniň duzly oýa gelip düşendigini bildi. «Duzuň üstünde ýatypdyryn, men münüp ýörmükäm?» diýip, öz-özünden nägile bolup samrady. Duz eýýäm hyrlynyň ep-esli bölegini ýuwutmaga ýetişen eken, indem bolsa onuň galan bölegi bilen gidişýärdi.

Duzuň öz üstüne düşen bölek-bücek zatlary ýuwudýanyny, kem-kemden özüne öwürýänini goja gowy bilýärdi.

«Duza gaçan duz bolar» diýlen nakyl hem onuň ýadyndady.

— Tüpeňi men agtyjagyma berjekdim ahyryn! — diýip, ol duza gark bolup barýan hyrlyny alarman bolup, ellerini uzadyp ejizledi.

Birdenem ak köýnekli oglanjygyň entek bu jahanda ýoklugy, onuň arzuw bolup, öz hyýalynda ýaşaýandygy hakydasyna geldi. Hakykaty boýun almak goja agyr degdi. Gözi ümezläp aşak oturdy. Dişagyrysy tutan ýaly gaşlaryny çytdy.

Goja birhaýukdan çäykanybrak ýerinden turdy-da, elini donunyň kisesine sokup çykardy...

Aýasyny açan mahaly ol ýerden iň soňky, göjege meňzeş togalak oklar duzuň üstünde paýraşyp gittiler.

1973 ý.

DOGAN

Men ol günler deň-duşlarym bilen öz oýnamaly oýunlarymy oýnap ýetişip bilmez bir gara gündedim. Deň-duşlar bilen bäsleşilip, basdaşlyk edilip oýnalýanyndan bolsa gerek, oýunlar bolsa şonda bir-birinden hezildiler. Aşyk utmalydym. Düýn Töre meniň telim gün daşa süýkäp-ýylmap gyýpy eden gowy görýän gyzyl aşygymy utup alypdy.

Enem öýüň içinde oturan ýerinden her gün telim gezek maňa käýinip gygyrýar:

— Nirä atlandyň-uw!

Enemiň gulagy jam ýalydyr. Meniň eşegimi dikgirdedip barýanymy eýýäm eşidendir görseň.

— Eşegimi suwa ýakyp geljek.

— Heý, güýzde-däm bir eşek gün içinde iki-üç gezek suw içermi?

Dogrusy, meniň üçin eşegiň suw içip-içmezliginiň şeýlebir geregi-de ýokdy. Ýap-ýaňyja biz oganlar bolup gumak ýolda eşek çapyşygy gepleşipdik. Eşegi suwa ýakmak, maňa ony öýden alyp çykmaga bir bahanady. Ýogsam sygyrlaryň ýatagyny arassalap, goýunlara ot-suw berýänem, enesiniň «kömek ogly» od-a menlaý... Şonda-da häli-şindi eşegimi äkidip, ony Göroglynyň Gyraty hasap edip, garadere öwrüp, çapyp ýörenimi enem halanok.

Onsoňam men öýde ýeke ogan hem däl, öýde ýene-de mendenem başga bir Babageldi diýibem alty ýaşyny dolduryp gelýän «ini» diýenem bir azar bar. Onuň-da bar işi mendirin. Bir ýere ugranyňy görse bolany, «Menem!» diýer de, düşer yzyňa. Aýtmaýyn diýsem, hut baran ýeriňe baryp, giren ýeriňe girip, yzyňa düşüp ýören itiň bar-da. «Sen gal!» diýseňem, çyrlap tutar bir nadaralygyna. Onuň sesini eşidişip, onsoň enemdir ejemiň ikisi iki ýerden: «Hä, näme boldy, balam?!» diýişip, hamala ony

kimdir biri byçgylap, kesip duran ýaly, ylgaşlaşyp çykarlar hersi bir ýerden. Inimem ýarym-ýaş bolup aglap, arzyny aýdar-da durar:

— Meni özi bilen äkidenok — Ana, onsoň enem ugumy ýekeläp, maňa ýalbaryp ugrar:

— Oglum, sen akyly ahyryn. Jigiňdir. Onam oýnadaý özün bilen. Uly bolsaň, jigiňem oýnatmalydyr...

— Ol oýnap bilenog-a...

— Öwretseň o-da oýnar, oglum...

Şu arada enemy köp ýalbartmaly dældigi ýadyma düşýär. Ýogsam, onuň gaharlanyp: «Hany, onda bile oýnamajak bolsaňyz, ikinizem öýden butnamaň!» diýäýmegem mümkin. Düşünýän, enemyň diýenini etmekden başga alaç ýok.

Egninden siltäbräk çekip, öýkeli: «Ýör onda» diýýärin. Babageldiniň ýüzi gül bolup açylýar. Diýenini gögerden kişi-dä!

Ýadymda, bizi bu gezek «ar ýoluna» ataran bir gezek enemyň ýanyna görme-görşe goňşy obadan gelen aýal-enemyň gowy görüşýän jorasy bolupdy. Men jigim bilen enemyň gapdalynda üç sany aşykda «üç-üçem» oýnap otyrdym. Enem ol aýalyň gelenine begendi: «Wa, gyz, sen nireden çykdyň?» diýip, ony gadyrly garşylady. Öz-ä, dogrudanam, hiçneneň aýal hem däl ýaly, ol gele-gelmäne bize-de guwançly seredip, eneme biz baradaky ýaraýjak sözleriň birnäçesini aýdyşdyrdy:

— Tüweleme, agtyjyklaryn-a ýaş ýigit çykypdyr. Ikisem agyn kakalarynyň çagalygy-da, keşmer berşip durlar...

Ol aýal jigimi dagy has gowy gördi öýdýän, saçyny sypanynam az görüp, soň ony gujagyna göterip hem ogşady.

Enem iki aýal — iki jora bolşup, könäni dörüşip, çay içişip, nahar iýşip otyrkalar, enem myhman aýalyň, alty-ýedi aýlykda durmuşa çykan aýal doganymyzyň obada goňsuraklarydygyny ýatlap, olaryň hem öýleriniň sag-gurgunlygyny sorady. Doganymyz ýatlananda, onuň mähriban keşbi biziň göz önümize

geldi. Sebäbi ony menem, jigimem gowy görýärdi. Şu günlerem häli-şindem ony göresimiz gelýärdi. Doganymyz öňler öýde biz bilen bile ýaşayarka, ol joralarynyň ýanyna oturmaga, keşde çekmäge gidende ýoldaş edinip, ýany bilen meni, soňky döwür bolsa hemişe Babageldini äkiderdi. Indi bolsa ol gaýyn öýlerinden öz öýümize gezmäge gelende, bize derek «baldyzym» diýip bir hü ük saçly, ýortmança gyzy yzyna düşürip gelderdi. Umuman, uly gyzlaryň «durmuşa çykdy» diýlip, gidibermegi meniň göwnüme jaý däl. Belki, şonuň üçindir, soňra «giýew» diýilýän garyndaşam men känbir halap baramok. Onsoňam men ol giýewi näme üçin halamalymysym?! Töwürndäki guwandyrp, begendirip, öýe gelşik berip oturan doganjygyňy alyp gider-de...

Enemiň: «A, gyz, biziň gyzam görýänsiň-dä?» diýip, beren soragyna myhman aýalyň biraz ýüzüniň üýtgemegine ilki men birbada düşünmedim. Yzsüre ol eneme bir ýakymsyz habary aýtjagyny mälim edip, boldumly ýüzüni el ugruna hamala ol ýerdäki pikirini bozýan ýaly edip sypalaşdyrdy:

— A gyz, aňyrdan: «Aýtmaýyn, ýüregiňi bulamaýyn» diýip gelýärdim welin, ýöne, soraňsoň, indi aýdaýaýyn. Özümä gözüm bilen göremok welin, ýöne ýakyn goňşulary görenmiş. Gyzyň giýew bilen känbir mäşi bişişmeýän borly. Giýewiň hol gün onuň ýaňagyna çalaýypdyram öýdýän...

Enemiň ýüzi könelip, üýtgeşe-de ol birbada «Hüm-mden...» başga söz diýmedi. Soňra onuň ýüzi: «Bazara gitsem, ony alsam, muny alsam, pulumam munça...» diýip, içinden hasap ýöredýäniň ýüzüne meňzedi. Ol diňe birhaýukdan özüne gelip, öz gepini myhman aýal obasyna dolanyp baransoň, şol ýerde ýatlasyn diýýäne meňzäp gepledi. «Ejjizlerine şarpyk çalnanyny eşitseler, doganlar-a halamaz...» diýdi. Soňra pikirinde kakama baýrynyp, Babageldi ikimiziň ýüzümize: «Entek bularam bardyr» diýýän äheňde buýsanç bilen seredip goýberdi.

Enemiň aýdýan sözleriniň hemişe dogry bolşy ýaly, bu gezegem dogrudy. Bu habar maňa-da ýaramady, gowy görýän adamsynyň bir ýerlerde ynjaýanyny eşitse, adam asla öz haly bilen bolmaz eken. Şol günün ertesem bu gürrüň telim gezek ýadyma düşüp, göwnüme degdi. Enemiň: «Türkmen ejizine zulüm edilse-hä, halaýan däldir özün-ä...» diýen nägile sözleri telim gezek gulagymda ýaňlandy.

Men ahyrsoňy oýlanyp ölçerip özümiň ejizimiň arkadagy hossarydygymy ýatlap, çemini tapyp ar almaly diýen karara geldim. Şol günün ertesi men Gün görnene mähetdel eşejigimi gaňňalap, bir amaty bolanda enemiň gözüne sap atyp, öýdakilere syr bermezden, goňşy obadaky giýewiň üstüne ýöriş etmäge taýynlandym. Gün çykyp duranam bolsa, howanyň çigregi bardy. Penjegimiň üstünden geýen güpbimiň jübüleri daşdan doly, tümmerilip durlar. Hany bir goňşy oba ýeteýin, onsoň bu daşlaryň önünde giýew dursun! Bu daşlary men düýn ar almaga gitmegi ýüregime düwemden soň, gaýramyzdaky daşly ýola gidip, şol ýerden saýlap alypdym. Hiç kime görünmäýin diýip, ýeriň pessi bilen uly ýola çykanymam şoldy welin, ine, jigim Babageldem bir ýerden «Gyg-gyg» diýip, «dörtýüzlük» welosipediň bir tekerini önüne salyp, sürüp-kowalap geldi. Ine, saňa gerek bolsa! Men-ä şu göräýmesin diýip, köwejekläp, öwrüm edip, şundan gaçyp barýan, bu-da önümden çykýar! Soňam hut şol öňki pikir edişim ýaly hem boldy-da.

Tigirini gapdala taşlap: «Menem!» diýdi. «Ýok!» diýseň-ä boljak däl, çabalanyp, turuzjak bir gohy. Onsoň hiç ýere gitmejegiň bes-belli. Nädeýin, elimi uzadyp, elinden tutup, aýagymyň daraklygyna basgançak edip basdyryp, onam ýüzugra eşegiň syrtyna gondurdym. Ýogsam enem dagy duýsa, asla goýberýämi nä bu ýola meni?

Barmaly ýerine ugrugan eşek daşly ýoluň gyrasyndaky gumak ýol bilen dikgirdäp barýar. Babageldi, diýişim ýaly, eşekden

ýykylmazlyk üçin geýen güpbimiň daşyndan gujaklap, eşegiň syrtynda arkama ýaplanybraga-da otyr. Ýolda men oňa bu gezek doganlarymyzyňka öňküler ýaly enemiň ugradan bir zatlaryny dadyrmaga ýa-da haýsydyr bir ýetirilmeli habary ýetirmäge däl-de, ar almaga barýanymyzy, jübimdäki daşlary görkezip düşündirdim, baranymyzda giýewleriň öýlerine atyp salaýar ýaly, oňa hem öz daşlarymyň iki sanysyny berdim. Babageldi nirä barýanymyzy bilensoň, dessine ol ýerdäki öz «duşmanyny» ýatlady: «Şolaryň çal horazlaram bardyr, men şonam urjak». Çal horaz şol Babageldi enem bilen doganlarymyzyňka gezmäge baranymyzda, onuň üstüne zyňan horaz bolmaly. Gorkuzany üçin, inim ondan öňem ahmyrlydy.

Men şondan soň inimiň hem ar almak höwesiniň özümiňkiden pes daldigine düşündim. Ýürekdeş ýoldaş bolanda adam özüni öňküdenem güýçli duýýar eken.

Gün bolsa depede bulutlaryň arasyna girip-çykyp ýör. Biraz ýörelensoň, ýalazy meýdanyň birneme çigreginiň barlygy duýuldy. Ýöne bizi «ar almak» maksadymyz biraz ýylydýardy. Barmaly obamyz, biraz üşänimiz üçin, öňküsinden biraz daş ýaly bolup göründi. Biz ahyr günortanyň öň ýanlary az ýöräp, köp ýöräp, öz gelmeli ýerimize gelip ýetdik. Giýewleriň gapysynda eşegimizi keserdip durus. Giýew çykaýsa, daş ýagdyrjak, ýöne wagty bilen öýden çykan adam bolmady. Görsek, gapylarynda ullakan bir gulpam asylgy dur. Gör-ä nesibäni? Olaryň gapyny gulplap, bir ýere gideni belli boldy. Şol barmana biziň sesimizi eşidip, bir saryýagyndan gelen inedördül adam goňşy öýden ýaýkanyp çykdy.

Gözüni süzgenekledip: «Bular kim boldugykan?» diýip dikanlady. Jigim ony giýewdir öýdüp, elindäki daşy atyp salmak üçin oturan ýerinden gozganjyrady. Öň gepleşişimiz ýaly, doganymyzyň göwnüne degen giýew göründigi, biz oňa ýerli-ýerden daş ýagdyrmalydyk. Ýöne jigimiň eli biraz galsa-da, onuň

daşly, juda üşän ýumrugy açylmady. Onýanča sary adam golaý gelip, bize ýüzlendi: «Eý, ýigitler, siz Nazar aganyň ogullarymy?» diýdi.

Ol biziň kimligimizi ýaňy doganymyzyň adyny tutup gygyranymyzdan çen eden bolmaly.

— Hawa.

— Nazar aganyň ogullary bolsaňyz, gaty gowy, hany atdan düşüň, özüňizem üşäpsiňiz, öýe girip ýylynyň, myhman bolup gidiň! Bibi ejeňiz dagam ýokdur, olar şu gün irden «togalaklar topbagy bilen» diýleni bolşup, şäherdäki gyzlary gelin edinýär, şoňa gitdiler. Toýy sowmanam gelmeseler gerek.

Men kän üns bermändirinem welin, Babageldä gaty üşän eken, görsem, onuň dodaklary sandyr-sandy edýär. Ýaňy gelýärkä ýeňsämdä bir şakyrdy bardy welin, men inim ellerindäki daşlaryny şakyrdadyp, özüni oba ýetenimizden soňky boljak söweşe taýynlaýandyr, diş gyjaýandyr öýdүpdim, onuň bolsa üşäp, dişleri şakyrdaýan eken.

Biziň Nazar traktorçynyň ogludygymyzy eşidip, hoş bolup myhman alan adamyň ady Aky, lakamy «sary» eken. Biz oňa Aky sary diýilýänine «ar alyşdan» dolanyp gelenimizden soň eşitdik. Görüp otursam, ol kakam öz traktory bilen şu obada ýer sürende, Aky sary hem onuň ýanynda kömekçi bolup, traktor sürmäni öwrenen eken.

Aky sary jigimi eşegiň üstünden göterip alyp içersine girdi, eltibem ony ýylyjak pejiň gapdalynda oturttdy. Men ondan ýeňseräkde oturdym. Onsoň saçak ýazyldy, onuň bizi naharlajagy belli boldy. Biziň öňümize tabakda bişirilen heýgenek geldi. Aky sary ýanymyzda: «Alyň, iýiň!» diýip, bize iýdirip, özem kätebir tabaga elini uzadyp, iýenden bolup otыр. Jigimiňem iýşiniň ugry ýok, ol bir elini henizem jübüsinden çykarman otыр. Men onuň bu bolşuny gelşiksiz görüp, elini jübüsinden çykartdym. Ine, şu ýerde-de biziň syrymyz öz-özünden açyldy.

Babageldi biraz ýylan elini açan mahaly, ol ýerde meniň beren daşlarymyň biri bar eken. Men onuň häliden bári üşän elini açyp bilmän oturanyny diňe häzir bildim.

Aky sary jigimiň aýasyndan çykan daşa seredip: «Bu näme?» diýip, atyp salaýmaga amatly daş bilen gyzyklanansoň, men oňa ar almaga gelenimizi aýtmaly boldum.

Meni diňlän Aky sary ilkibir agzyny ýokary tutup, hezil edip güldi. Ol gülen wagty gözi ýaşaryp, sary ýüzi gyzyl ýüze öwrülýän eken. Soň ol gülküsini gülüp gutarman, iç girip-daş çykyp ýören aýalyňa gygyrdy:

— Aý, heleý, eý, soýdur horazlaryň birini, ogluňam çagyr, käşir köwläp gelsin, palaw atar!

Nämüçinligini bilmesem-de, men öz sözümiň Aky sara ýarangylygyny, onda özüme guwanç duýgusyny döredenligimizi bildim. Ol bizi ýylyndyryp, ululara hezzet-hormat edilişi ýaly, hezzet-hormat edip, guwanç bilen ugratdy.

Atlanyp doganymyzyň öýüniň gapysyna ýetenimizde, men ýene-de bir salym eşegi sakladym. Meniň şonda atyp salan daşym «taňk» edip, olaryň gapysyna degdi. Inim menden mergen eken, onuň atan daşy penjirä degip, ony kül-uşak etdi.

Biziň gidenimizi bilmeselerem, dolanyp yzymyza gelenimizi welin bada-bat bildiler. Eýsem, onça egleneňsoň, syr galarmy diýsene?

Aky saryň süýji diline, tagamly palawyna meýmiräp, esli oturan bolsak näme? Gelsek, enem bilen ejem öýme-öý goňşulara baryp, bizi gözläp ýören ekenler.

Bize nirä, näme üçin gidenimizi boýun alaýmakdan başga alaç galmady.

Enem meni diňläp: «Şu sowukdamy?» diýip, sözüniň yzyny aýdyp bilmän, hamsygyp, jigimi gujaklap aglady.

Diňe birhaýukdan biz öýe girip, üstki geýimlerimizi çykarynyp, ýylyjak pejiň gapdalyna geçenimizden soň, enem

ýene-de bizi eý görýän, hemişe arkamyzy alýan mähribanymyza öwrüldi. Soň bizi mähir bilen gurşap gepledi:

— Heý, bularyň şeýle aýazda digdireşip, bolup ýörüşlerini?! Otursaň-tursaň ýadyňa düşjek zatmy bu? Arsyz ýola gidip, nämemiş, Görogly bolup, ar alyp gelenmişler! Size ar alyp däl-de, üşäp, doňup gelen çagalar diýerler... Onsoň «güjümiň» daşyna üç mertebe at aýlap, ondan sary ýaýyň okuny hem geçirip, nyşan goýubam gaýtmaýy ekeniňiz-dä...

Enem käýinse-de, hüňürdese-de, indi onuň gep saluwynda ýaňky aňyrdan gelen mahalymyz eşiden gahar gatyşykly alada ýok, gaýta, oňa derek, niredendir bir ýerlerden gelen garaşylmadyk buýsanç duýulýar.

Enemiň gepiniň arasynda Görogly begi ýatlamagyna, inim-ä bilemok, men-ä derrew düşündim. «Görogly» biziň öýde köp okalýan kitap. Onda Görogly gidip, ýaş wagty agladyp ýeňnesini alyp giden Arap Reýhandan ar alyp gaýdýar. Ol Bibijany atyň syrtyna alansoň, Arap Reýhanyň aşagynda ýatan güjüminiň daşyna: «Turansoň görsün» diýip, üç mertebe at aýlap, güjüme ok urup — nyşan goýup gaýdýar. Biziň ar alşymyz hem eneme şol Göroglynyň ar alşyny ýatlardan borly. Ol gep arasynda buýsanyp ýylgyrybam goýberýär.

1989 ý.

Ýazyjy Agageldi Allanazarowyň gysgaça terjimehaly

Ýazyjy Agageldi Allanazarow 1948-nji ýylda Tagtabazar etrabynyň Marçak obasynda dünýä indi. Ol obalaryndaky mekdebiň 8-nji synpyny gutaryp, 1964-nji ýylda Marynyň mugallymçylyk uçilişesine okuwa girýär. Agageldi Allanazarow ony gutaryp 1 ýyl Mary şäherindäki №6 orta mekdepde başlangyç synp mugallymy bolup işleýär. Şol ýyl ol goşun gullugyna çagyrylyp, Pribaltikada desantçy goşun bölümünde gulluk edýär. Ol gullugy tamamlap, 1971-nji ýylda Moskwanyň A.M.Gorkiý adyndaky Edebiýat institutyna girip, ony 1976-njy ýylda tamamlýar

Agageldi Allanazarow Aşgabada gelip, "Türkmenistan" neşirýatynda redaktor bolup işe başlaýar. Ol soňra dürli ýyllarda şu neşirýatynyň baş redaktory, direktory bolup işleýär.

1992-nji ýylda ol Ministrler Kabinetiniň ýanyndaky Türkmenistanyň Metbugat komitetiniň başlygynyň orunbasarlygyna belleniýär. Häzirki döwürde ol Türkmen döwlet neşirýat gullugynyň ulgamynda işleýär.

Agageldi Allanazarow dürli ýyllarda "A" ýazýan, "At gaýraty", "Üç murtlak kapitan", "Ertekiler", "Şadyýan harplyk", "Şol bir gezek uçan it", "Çölün deňiz günleri" ýaly çagalara niýetlenilip döredilen, şeýle-de "Ýedi däne", "Iner ýüki", "Çat açan menzil", "Söýgi pursatlary", "Ýoldan gelen hat", "Gyratyň howalasy", "Kalbyma we alysa syýahat", "Ojak" ýaly türkmen dilinde neşir edilen 40-dan gowrak kyssadyr goşgular kitaplarynyň eýesi.

Onuň eserleri dünýä dilleriňem 20 gowragynyň dilini terjime edildi.

Agageldi Allanazarowyň eserleri boýunça üç sany çeper kinofilm surata düşürildi.

Ol ýazyjylar birleşiginiň agzasy.

Onuň döwlet sylaglary bar.

MAZMUNY

HAZARYŇ YSSY TOMSY

Seri dumanly daglar	5
Ogul	172
Çarlak guşum	255
Hazaryň yssy tomsy	382
Sözsoňy ýerine	502

NOWELLALAR

Ak ýelken	510
Berdiň jedeliň aty	516
Çöl kanuny	519
Welosiped	542
Goja	546
Dogan	557

AGAGELDI ALLANAZAROW

HAZARYŇ YSSY TOMSY

(Roman we nowellalar)

Redaktory: G. Gulbaýew.

Dizaýn: D. Seyitgulyýew.

Ýygnamaga berildi 19.10.2005.
Çap etmäge rugsat edildi 10.11.2005. Ofset kagyzy.
Formaty 60/84 1/16. Çap listi 37,5